พระไตรปิฎกภาษาไทย

ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๕

ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน

อิติวุตตกะ สุตตนิบาต

เล่มที่ ๒๕
พระสุตตันตปิฎก
ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑. สรณคมน์
ว่าด้วยการถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ[๑]

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ
ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะ
ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ
ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๒
ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๒
ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๒
ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๓
ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๓
ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ แม้ครั้งที่ ๓

สรณคมน์ จบ

๒. ทสสิกขาบท
ว่าด้วยสิกขาบท[๒] ๑๐ ประการ

---

[๑] **สรณะ** หมายถึงสิ่งที่ทำลาย ขจัดปัดเป่า บรรเทาทุกข์ ภัย และกิเลส การยึดถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ก็เพื่อเป็นเครื่องช่วยทำลาย ขจัดปัดเป่าทุกข์ ภัยและกิเลสต่าง ๆ ในจิตใจให้หมดสิ้น (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑/๖-๗)
อนึ่ง การเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัย ถือเป็นการบรรพชาและอุปสมบทในสมัยต้นพุทธกาล เรียกว่า ติสรณคมนูปสัมปทา (การอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์) (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓๔/๒๓)

[๒] **สิกขาบท** แยกศัพท์อธิบายดังนี้ สิกขา + บท คำว่า **สิกขา** หมายถึงสิ่งที่จะต้องศึกษา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา คำว่า **บท** หมายถึงอุบายเครื่องบรรลุ (ปชฺชเต อเนนาติ ปทำ) หมายถึงพื้นฐาน(มูลละ) หมายถึง ที่อาศัย(นิสสยะ) และหมายถึงที่ตั้ง(ปติฏฺฐะ) ดุจในคำว่า “สีลำ นิสฺสาย สีเล ปติฏ□าย สตฺต โพชฺฌงฺเค ภาเวนฺโต สตฺต โพชฺฌงฺเค พหุลีกโรนฺโต” เป็นต้น (สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๑๘๒/๕๘) ดังนั้น **สิกขาบท** จึงหมายถึงอุบายเครื่องบรรลุสิ่งที่จะต้องศึกษา และหมายถึงพื้นฐาน ที่อาศัย หรือที่ตั้งแห่งสิ่งที่จะต้องศึกษา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา

คำว่า “สิกขาบท” มีความหมายเท่ากับคำว่า “เวรมณี” ดังบทวิเคราะห์ว่า “เวรมณี เอว สิกฺขาปทำ” จึงมีพระบาลีว่า “เวรมณีสิกฺขาปทำ” แปลว่า สิกขาบทคือเจตนางดเว้น คำว่า “เจตนางดเว้น” หมายถึงการงด (วิรัติ) การไม่ทำ(อกิริยา)

๑.	ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท	คือเจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒.	ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท	คือเจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้
๓.	ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท	คือเจตนางดเว้นจากพฤติกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์[๑]
๔.	ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท	คือเจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
๕.	ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท[๒]	คือเจตนางดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท
๖.	ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท	คือเจตนางดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล[๓]
๗.	ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท	คือเจตนางดเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี และดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อกุศล[๔]

การไม่ต้องอาบัติ(อนัชฌาบัติ) การไม่ล่วงละเมิดขอบเขต(เวลาอนติกกมะ) รวมถึงการกำจัดกิเลสด้วยอริยมรรคที่เรียกว่า เสตุ (เสตุฆาตะ) (ดู อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๐๔/๔๗๗-๔๗๘) ในที่นี้หมายถึงศีล ๑๐ สำหรับสามเณร เป็นต้น (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๒/๑๕-๑๗) และดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๖/๑๗๐-๑๗๑

[๑] **พฤติกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์** หมายถึงเจตนาที่จะเสพเมถุนธรรม(พฤติกรรมของคนคู่กัน) หรือเจตนาที่แสดงออกทางกายโดยมุ่งหมายจะเสพเมถุนธรรม (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๒/๑๗)

[๒] **สิกขาบท** หมายถึง อรรถกถาอธิบายว่า สุราและเมรัยเป็นของมึนเมา และมีสิ่งอื่นอีกที่เป็นของมึนเมา (ตทุภยเมว (สุราเมรยํ) มทนียฏฺเ□น มชฺชํ, ยํ วา ปนญ□มฺปิ กิญฺจิ มทนียํ) จึงอาจแปลตามนัยนี้ว่า ข้าพเจ้า ขอสมาทานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการดื่มสุราเมรัยและของมึนเมาอันเป็นเหตุแห่งความประมาท (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๒/๑๘)

[๓] **เวลาวิกาล** ในที่นี้หมายถึงเวลาที่เลยเที่ยงวันไป (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๒/๒๗)

[๔] คำว่า “นัจจคีตวาทิตวิสูกทัสสนา” ในสิกขาบทนี้ แปลได้ ๒ นัย คือ นัยที่ ๑ แปลว่า “การดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อกุศลคือการฟ้อนรำ ขับร้อง และบรรเลงดนตรี” (ดู ที.สี. (ไทย) ๙/๑๓/๖-๗ ประกอบ) นัยที่ ๒ แปลว่า “การฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี และการดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อกุศล” ในที่นี้แปล ตามนัยที่ ๒ คำว่า “ทัสสนา” มิได้จำกัดความหมายเพียงการดู การเห็นเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึง การฟัง การได้ยินด้วย คำว่า “ข้าศึกต่อกุศล” แปลจากคำว่า “วิสูกะ” หมายถึงเป็นเหตุทำลายกุศลธรรม ให้อกุศลธรรมเกิดขึ้น และหมายถึงเป็นข้อประพฤติที่ไม่เหมาะสมต่อพระพุทธศาสนา

ในสิกขาบทนี้พึงทราบนัยเพิ่มเติมอีก ๒ นัย คือ (๑) จะจัดเป็นการล่วงละเมิดสิกขาบทได้ต่อเมื่อเข้าไปดูเพราะประสงค์จะเห็นเท่านั้น แต่ถ้าบังเอิญการละเล่นนั้นผ่านมาให้เห็นเองทางที่ตนยืน นั่ง หรือ นอนอยู่ ไม่จัดเป็นการล่วงละเมิด จัดเป็นเพียงความเศร้าหมอง (๒) เพลงขับร้อง(คีตะ) ที่ประกอบด้วย ธรรม ถือเป็นความเหมาะสม ไม่ห้าม แต่ธรรมที่ประกอบเป็นเพลงขับร้อง ถือเป็นความไม่เหมาะสม (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๒/๒๗-๒๘)

๘. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการทัดทรงประดับตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ ของหอมและเครื่องลูบไล้[๑]

๙. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการนอนบนที่นอนสูงและที่นอนใหญ่

๑๐. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจากการรับทองและเงิน

ทสสิกขาบท จบ

๓. ทวัตติงสาการ

ว่าด้วยอาการ ๓๒

ในร่างกายนี้มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง
เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต[๒]
หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม[๓] ปอด
ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า
ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา
เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร[๔] และมันสมอง

ทวัตติงสาการ จบ

๔. สามเณรปัญหา

ว่าด้วยการถามปัญหากับโสปากสามเณร

๑. อะไรชื่อว่า **หนึ่ง**

---

[๑] ดู สารตฺถ.ฏีกา (บาลี) ๓/๑๐๖/๓๐๘

[๒] **ไต** แปลจากคำว่า “วกฺก” (โบราณแปลว่า ม้าม) ได้แก่ ก้อนเนื้อ ๒ ก้อนมีขั้วเดียวกัน รูปร่างคล้ายลูก สะบ้าของเด็กๆ หรือคล้ายผลมะม่วง ๒ ผลที่ติดอยู่ในขั้วเดียวกัน มีเอ็นใหญ่รึงรัดจากลำคอลงไปถึงหัวใจแล้วแยกออกห้อยอยู่ทั้ง ๒ ข้าง (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๓/๔๓) , พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้บทนิยามคำว่า “ไต” ว่า “อวัยวะคู่หนึ่งของคนและสัตว์ อยู่ในช่องท้องใกล้กระดูกสันหลัง ทำหน้าที่ขับของเสียออกมากับน้ำปัสสาวะ”, Buddhadatta Mahathera, A. Concise Pali-English Dictionary, 1985, (224) , และ Rhys Davids, T.W. Pali-English Dictionary, 1921-1925, (591) ให้ความหมายของคำว่า “วกฺก” ตรงกันกับคำว่า “ไต” (Kidney)

[๓] **ม้าม** แปลจากคำว่า “ปิหก” ตาม (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๓/๔๕) (โบราณแปลว่า ไต) , พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้บทนิยามไว้ว่า “อวัยวะภายในร่างกาย ริมกระเพาะอาหารข้างซ้ายมีหน้าที่ทำลายเม็ดเลือดแดง สร้างเม็ดน้ำเหลืองและสร้างภูมิคุ้มกันแก่ร่างกาย”

[๔] **มูตร** หมายถึงน้ำปัสสาวะที่อยู่ในกระเพาะปัสสาวะ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๓/๕๗, วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๑๓/๒๘๘) และดู องฺ.ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๒๙/๔๗๔

ที่ชื่อว่า **หนึ่ง** ได้แก่ สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร[๑]

๒. อะไรชื่อว่า **สอง**

ที่ชื่อว่า **สอง** ได้แก่ นามและรูป

๓. อะไรชื่อว่า **สาม**

ที่ชื่อว่า **สาม** ได้แก่ เวทนา ๓[๒]

๔. อะไรชื่อว่า **สี่**

ที่ชื่อว่า **สี่** ได้แก่ อริยสัจ ๔

๕. อะไรชื่อว่า **ห้า**

ที่ชื่อว่า **ห้า** ได้แก่ อุปาทานขันธ์ ๕[๓]

๖. อะไรชื่อว่า **หก**

ที่ชื่อว่า **หก** ได้แก่ อายตนะภายใน ๖[๔]

๗. อะไรชื่อว่า **เจ็ด**

ที่ชื่อว่า **เจ็ด** ได้แก่ โพชฌงค์ ๗

๘. อะไรชื่อว่า **แปด**

ที่ชื่อว่า **แปด** ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘

๙. อะไรชื่อว่า **เก้า**

ที่ชื่อว่า **เก้า** ได้แก่ สัตตาวาส ๙[๕]

๑๐. อะไรชื่อว่า **สิบ**

ที่ชื่อว่า **สิบ** ได้แก่ บุคคลผู้ประกอบด้วยองค์คุณ ๑๐[๑] เรียกว่า พระอรหันต์

---

[๑] **อาหาร** หมายถึงปัจจัยที่เป็นเหตุให้สัตว์ดำรงชีพอยู่ได้ ได้แก่ อาหาร ๔ คือ (๑) กวฬิงการาหาร (อาหารคือคำข้าว) (๒) ผัสสาหาร(อาหารคือผัสสะ) (๓) มโนสัญเจตนาหาร(อาหารคือมโนสัญเจตนา) (๔) วิญญาณาหาร(อาหารคือวิญญาณ) ยกเว้นอสัญญีสัตตพรหม ซึ่งมีฌานเป็นอาหาร (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๔/๖๕, องฺ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๒๗/๓๓๖) และดู ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๗, องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๗/๖๒, ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๐๘/๓๔๕, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๙๐/๘๔

[๒] ดู ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๖

[๓] ดู สำ.ข. (ไทย) ๑๗/๔๘/๖๘-๖๙, อภิ.วิ (ไทย) ๓๕/๑/๑-๒

[๔] ดู ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๓/๓๑๕-๓๑๖, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๕๔-๑๖๗/๑๑๒

[๕] ดู ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๑/๓๕๔, ๓๕๙/๔๒๐-๔๒๑

สามเณรปัญหา จบ

๕. มงคลสูตร
ว่าด้วยมงคล

[๑] ข้าพเจ้า[๒]ได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น เมื่อราตรีผ่านไป[๓] เทวดาองค์หนึ่งมีวรรณะ งดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างไปทั่วพระเชตวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร[๔] ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า

[๒] เทวดาและมนุษย์จำนวนมาก
ต่างมุ่งหวังความสวัสดี ร่วมกันคิดถึงเรื่องมงคล
ขอพระองค์ตรัสบอกมงคลอันสูงสุดด้วยเถิด

(พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบดังนี้)

[๓] (๑) การไม่คบคนพาล (๒) การคบแต่บัณฑิต
(๓) การบูชาคนที่ควรบูชา
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

[๔] (๔) การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม
(๕) การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน (๖) การตั้งตนไว้ชอบ
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

[๕] (๗) ความเป็นพหูสูต (๘) ความเป็นผู้มีศิลปะ
(๙) วินัยที่ศึกษามาดี (๑๐) วาจาสุภาษิต
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

---

[๑] **องค์คุณ ๑๐** ได้แก่ (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาสังกัปปะ (๓) สัมมาวาจา (๔) สัมมากัมมันตะ (๕) สัมมาอาชีวะ (๖) สัมมาวายามะ (๗) สัมมาสติ (๘) สัมมาสมาธิ (๙) สัมมาญาณะ (๑๐) สัมมาวิมุตติ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๔/๗๗)

[๒] **ข้าพเจ้า** ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้หมายถึง พระอานนท์

[๓] **ราตรีผ่านไป** ในที่นี้หมายถึงปฐมยาม(ยามแรก) กำหนดเวลา ๔ ชั่วโมงตั้งแต่เวลา ๑๘ นาฬิกาถึง ๒๒ นาฬิกาแห่งราตรีที่ผ่านไป กำลังอยู่ในช่วงมัชฌิมยาม(ยามกลาง) คือกำลังอยู่ในช่วงเวลาตั้งแต่ ๒๒ นาฬิกา ถึง ๒ นาฬิกาของวันใหม่ (องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๒๑-๒๒/๑๐๘, ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๕/๙๙)

[๔] **ที่สมควร** (เอกมนฺตํ) ในที่นี้หมายถึงที่เหมาะสมเว้นโทษ ๖ ประการ คือ (๑) ไกลเกินไป (๒) ใกล้ เกินไป (๓) อยู่เหนือลม (๔) สูงเกินไป (๕) อยู่ตรงหน้าเกินไป (๖) อยู่ข้างหลังเกินไป (องฺ.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๑๖/๑๕)

[๖] (๑๑) การบำรุงมารดาบิดา (๑๒) การสงเคราะห์บุตร
(๑๓) การสงเคราะห์ภรรยา (๑๔) การงานที่ไม่อากูล[๑]
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

[๗] (๑๕) การให้ทาน (๑๖) การประพฤติธรรม
(๑๗) การสงเคราะห์ญาติ (๑๘) การงานที่ไม่มีโทษ
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

[๘] (๑๙) การงดเว้นจากบาป (๒๐) การเว้นจากการดื่มน้ำเมา
(๒๑) ความไม่ประมาทในธรรม
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

[๙] (๒๒) ความเคารพ (๒๓) ความถ่อมตน (๒๔) ความสันโดษ
(๒๕) ความกตัญญู (๒๖) การฟังธรรมตามกาล
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

[๑๐] (๒๗) ความอดทน[๒] (๒๘) ความเป็นคนว่าง่าย
(๒๙) การพบเห็นสมณะ (๓๐) การสนทนาธรรมตามกาล
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

[๑๑] (๓๑) การเผาผลาญบาป (๓๒) การประพฤติพรหมจรรย์[๓]
(๓๓) การเห็นอริยสัจ (๓๔) การทำนิพพานให้แจ้ง
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

[๑๒] (๓๕) จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว
(๓๖) จิตไม่เศร้าโศก (๓๗) จิตปราศจากธุลี (๓๘) จิตเกษม
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

[๑๓] เทวดาและมนุษย์ทำมงคลดังกล่าวมานี้แล้ว

---

[๑] **อากูล** หมายถึงการงานที่ทำคั่งค้างไว้ ที่ทำไม่เหมาะสม และที่ทำย่อหย่อนไม่สมบูรณ์แบบ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๕/๑๒๑)

[๒] **ความอดทน** ในที่นี้หมายถึงอธิวาสนขันติ (ขันติคือความอดกลั้น) ได้แก่ ความอดกลั้นต่อคำด่าต่าง ๆ อดกลั้นต่อการถูกเบียดเบียน ตลอดถึงอดกลั้นต่อทุกขเวทนา เช่น ความหนาว ความร้อน เป็นต้น ยกตนอยู่เหนือทุกข์ต่าง ๆ ดำรงตนอยู่ได้อย่างไม่หวั่นไหว (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๕/๑๒๙)

[๓] **พรหมจรรย์** เป็นชื่อของ (๑) **เมถุนวิรัติ** (ดู ที.สี. (ไทย) ๙/๘/๓, มู.มู. (ไทย) ๑๒/๒๙๒/๓๒๓) (๒) **สมณธรรม** (ดู ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๕๗/๓๒๓) (๓) **ศาสนา** (ดู ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๘/๑๑๖) (๔) **มรรค** (ดู สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๖/๑๐) (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๑/๑๓๓)

ไม่พ่ายแพ้ข้าศึกทั้งปวง ย่อมถึงความสวัสดีในที่ทุกสถาน
ทั้ง ๓๘ ประการนั้น เป็นมงคลอันสูงสุด
ของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น[๑]

มงคลสูตร จบ

๖. รตนสูตร[๒]
ว่าด้วยรตนะอันประณีต

(พระผู้มีพระภาคตรัสรตนสูตรดังนี้)

[๑] ภูตทั้งหลายผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้น[๓]
หรือผู้สิงสถิตอยู่ในอากาศ[๔] ที่มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้
ขอให้ภูตทั้งปวงจงเป็นผู้มีใจดี และจงฟังภาษิตโดยเคารพเถิด

[๒] เพราะฉะนั้นแล ภูตทั้งปวง ท่านจงใคร่ครวญ
จงแผ่เมตตาต่อหมู่มนุษย์ด้วยเถิด
มนุษย์เหล่าใดนำเครื่องเซ่นสรวงมาให้
ทั้งกลางวันและกลางคืน
เพราะเหตุนั้น ขอท่านทั้งหลายอย่าประมาท
จงรักษามนุษย์เหล่านั้น

[๓] ทรัพย์เครื่องปลื้มใจ หรือรัตนชาติที่ประณีต[๕]ใด ๆ
ที่มีในโลกนี้ ในโลกอื่น หรือในสวรรค์

---

[๑] ดู ข้อ ๒๖๑-๒๗๒ หน้า ๕๖๑-๕๖๒ ในเล่มนี้

[๒] ดู สุตตนิบาตข้อ ๒๒๔-๒๔๑ หน้า ๕๕๓-๕๕๗ ในเล่มนี้

[๓] คำว่า **ภูต** มีความหมายหลายนัย คือ **นัยที่ ๑** มีความหมายเชิงกริยาว่า “มีแล้ว” (หรือ “เกิดแล้ว” **นัยที่ ๒** หมายถึงขันธ์ ๕ (ดู ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๐๑/๔๓๒) **นัยที่ ๓** หมายถึงธาตุ ๔ มีปฐวีธาตุ เป็นต้น (ดู ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๘๖/๙๙) **นัยที่ ๔** หมายถึงพระขีณาสพ (ดู ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๙๐/๑๑๖) **นัยที่ ๕** หมายถึง สรรพสัตว์ (ดู ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๐/๑๖๙) **นัยที่ ๖** หมายถึงรุกขชาติต่าง ๆ (ดู วิ.มหา. (ไทย) ๒/๙๑/๒๘๐) **นัยที่ ๗** หมายถึงหมู่สัตว์นับแต่ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ลงมา (ดู ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓/๔-๕) ในที่นี้หมายถึงอมนุษย์ที่มีศักดิ์น้อย หรืออมนุษย์ที่มีศักดิ์มาก และคำว่า **ผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้น** หมายถึง ภุมมเทวดาคือเทวดาที่บังเกิดบนพื้นดิน ต้นไม้ และภูเขา เป็นต้น (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๖/๑๔๕)

[๔] **ผู้สิงสถิตอยู่ในอากาศ** หมายถึงเทวดาที่บังเกิดในวิมานในอากาศตั้งแต่สวรรค์ชั้นยามาจนถึงพรหมโลก ชั้นอกนิษฐา (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๖/๑๔๕)

[๕] **ประณีต** ในที่นี้หมายถึงสูงสุด ประเสริฐสุด (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๖/๑๔๙)

ทรัพย์หรือรัตนชาตินั้น ๆ ที่เสมอด้วยตถาคต ไม่มี
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระพุทธเจ้า
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๔] พระศากยมุนีผู้มีพระทัยตั้งมั่น
ทรงบรรลุธรรมใดอันเป็นที่สิ้นกิเลส
ปราศจากราคะ เป็นอมตธรรมอันประณีต
ไม่มีธรรมใด ๆ ที่เสมอด้วยธรรมนั้น
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระธรรม
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๕] พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
ตรัสสรรเสริญสมาธิ[๑]ใดว่าเป็นธรรมสะอาด
ตรัสถึงสมาธิใดว่าให้ผลโดยลำดับ
สมาธิอื่น[๒]ที่เสมอด้วยสมาธินั้น ไม่มี
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระธรรม
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๖] บุคคล ๑๐๘ จำพวก[๓]ที่สัตบุรุษสรรเสริญ

---

[๑] **สมาธิ** ในที่นี้หมายถึงอริยสัมมาสมาธิ (ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๗๖-๑๗๘) ที่เรียกว่า อานันตริกสมาธิ (สมาธิที่ให้ผลโดยลำดับ) เพราะเป็นสมาธิที่ให้ผลแน่นนอนตามลำดับ สามารถถอนกิเลสได้สิ้นเชิง (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๕/๑๕๘)

[๒] **สมาธิอื่น** หมายถึงรูปาวจรสมาธิและอรูปาวจรสมาธิ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๖/๑๕๙)

[๓] **บุคคล ๑๐๘ จำพวก** ได้แก่ พระโสดาบัน ๓ จำพวก คือ (๑) เอกพีชี (๒) โกลังโกละ (๓) สัตตักขัตตุปรมะ พระสกทาคามี ๓ จำพวก คือ (๑) ผู้บรรลุผลในกามภพ (๒) ผู้บรรลุผลในรูปภพ (๓) ผู้บรรลุผลในอรูป-ภพ รวมพระโสดาบัน ๓ จำพวก และพระสกทาคามี ๓ จำพวก นับโดยปฏิปทา ๔ ประการ จึงได้บุคคล ๒๔ จำพวก (๖ x ๔ = ๒๔) รวมกับพระอนาคามี ๔ ชั้น คือ ชั้นอวิหา ชั้นอตัปปา ชั้นสุทัสสา ชั้นสุทัสสี อีกชั้นละ ๕ จำพวก (๔ x ๕ = ๒๐) และพระอนาคามีชั้นอกนิษฐคามีอีก ๔ จำพวก (๒๐ + ๔ = ๒๔) เป็น บุคคล ๔๘ จำพวก (๒๔ + ๒๔ = ๔๘) รวมกับพระอรหันต์ ๒ จำพวก คือ (๑) สุขวิปัสสก (๒) สมถยานิก เป็นบุคคล ๕๐ จำพวก (๔๘ + ๒ = ๕๐) รวมกับพระอริยบุคคลผู้ดำรงอยู่ในมรรคอีก ๔ จำพวก เป็น บุคคล ๕๔ จำพวก (๕๐ + ๔ = ๕๔)

บุคคลเหล่านี้มี ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายสัทธาธุระ ๕๔ จำพวก และฝ่ายปัญญาธุระ ๕๔ จำพวก จึงเป็นพระอริยบุคคล ๑๐๘ จำพวก (๕๔ + ๕๔ = ๑๐๘) (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๖/๑๕๙-๑๖๐) นี้คือนัยโดยพิสดาร

ซึ่งจัดเป็นบุคคล ๔ คู่ เป็นสาวกของพระสุคต
เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา
ทานที่เขาถวายในบุคคลเหล่านั้น มีผลมาก
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๗] บุคคลเหล่าใดในศาสนาของพระโคดมพุทธเจ้า
เป็นผู้ประกอบตนไว้ดี มีใจมั่นคง หมดความห่วงใย
บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าบรรลุอรหัตตผล
หยั่งถึงอมตนิพพาน รับรสความดับสนิทแบบได้เปล่า[๑]
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๘] สัตบุรุษใดพิจารณาเห็นแจ้งอริยสัจ
เราเรียกสัตบุรุษนั้นว่า มีอุปมาเหมือนเสาเขื่อนที่ฝังลงดิน
อันไม่หวั่นไหวเพราะลมที่พัดมาจากทิศทั้งสี่
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๙] พระโสดาบันเหล่าใดรู้แจ้งอริยสัจ
ที่พระศาสดาผู้มีปัญญาลึกซึ้งแสดงแล้ว
ถึงแม้ว่าพระโสดาบันเหล่านั้นจะประมาทไปบ้าง
ท่านเหล่านั้นก็จะไม่ถือกำเนิดในภพที่ ๘[๒]
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์

ส่วนนัยโดยย่อ ได้แก่ บุคคล ๘ จำพวก คือ (๑) พระโสดาบัน (๒) บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้ง โสดาปัตติผล (๓) พระสกทาคามี (๔) บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งสกทาคามิผล (๕) พระอนาคามี (๖) บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอนาคามิผล (๗) พระอรหันต์ (๘) บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอรหัตตผล (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๖/๑๖๐)

[๑] **แบบได้เปล่า** หมายถึงได้โดยไม่ต้องจ่ายแม้แต่กากณึกเดียว (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๗/๑๖๑) กากณึก เป็นมาตราเงินอย่างต่ำที่สุด (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕)

[๒] **ไม่ถือกำเนิดในภพที่ ๘** หมายถึงไม่เกิดในภพที่ ๘ เพราะท่านเหล่านั้นละสังโยชน์ ๓ ประการ (สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส) ได้แล้ว และจะเวียนเกิดเวียนตายในเทวโลกและมนุษยโลกอย่างมากไม่เกิน ๗ ครั้ง แล้วบรรลุอรหัตตผล เพราะนามรูปดับไปในภพที่ ๗ นั่นเอง (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๙/๑๖๓-๑๖๔)

ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๑๐] พระโสดาบันนั้นละธรรม ๓ ประการ คือ
สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส
พร้อมกับการบรรลุโสดาปัตติมรรคได้แล้ว
แม้จะมีกิเลสบางอย่างเหลืออยู่[๑]

[๑๑] พระโสดาบันนั้นพ้นแล้วจากอบายทั้งสี่[๒]
และจะไม่ทำอภิฐาน ๖[๓]
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๑๒] ถึงแม้ว่า พระโสดาบันนั้นจะทำบาปกรรม[๔]
ทางกาย ทางวาจา หรือทางใจไปบ้าง
ท่านก็ไม่ปกปิดบาปกรรมนั้นไว้
เรากล่าวว่าผู้เห็นบท[๕]แล้ว ไม่อาจทำอย่างนั้นได้
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๑๓] พุ่มไม้งามในป่า ซึ่งมียอดออกดอกบานสะพรั่ง
ในต้นเดือนห้าแห่งคิมหันตฤดู งามอย่างยิ่ง ฉันใด
พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมอันประเสริฐ
ที่ให้ถึงนิพพาน เพื่อประโยชน์อย่างยิ่ง ฉันนั้น
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระพุทธเจ้า
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

---

[๑] อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๒๗๘/๑๖๖

[๒] **อบายทั้งสี่** หมายถึงภูมิที่ปราศจากความเจริญ มี ๔ คือ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปรต และอสุรกาย (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๑/๑๖๕)

[๓] **อภิฐาน ๖** หมายถึงฐานะอันหนัก ๖ ประการ ได้แก่ (๑) ฆ่ามารดา (๒) ฆ่าบิดา (๓) ฆ่าพระอรหันต์ (๔) ทำโลหิตของพระพุทธเจ้าให้ห้อ (๕) ทำให้สงฆ์แตกกัน (๖) เข้ารีตศาสดาอื่น (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๑/๑๖๖)

[๔] **บาปกรรม** ในที่นี้หมายถึงการต้องอาบัติเบา เช่น ต้องอาบัติเพราะนอนร่วมกับสามเณรเป็นต้น มิได้หมายถึงอาบัติหนัก (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๒/๑๖๗)

[๕] **บท** ในที่นี้หมายถึงทางแห่งนิพพาน (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๒/๑๖๗)

[๑๔] พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ทรงรู้ธรรมอันประเสริฐ
ทรงประทานธรรมอันประเสริฐ ทรงนำทางอันประเสริฐมาให้
ทรงเป็นผู้ยอดเยี่ยมกว่าใคร ๆ ได้ทรงแสดงธรรมอันประเสริฐไว้
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระพุทธเจ้า
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๑๕] พระขีณาสพเหล่าใดสิ้นภพเก่าแล้ว ไม่มีการเกิดใหม่
ทั้งมีจิตเบื่อหน่ายในภพที่จะเกิดต่อไป
ท่านเหล่านั้นชื่อว่า มีพืช[๑]สิ้นแล้ว ไม่มีฉันทะงอกขึ้น เป็นปราชญ์
ย่อมดับสนิทเหมือนประทีปดวงนี้ดับไป
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

(ท้าวสักกะจอมเทพกราบทูลเป็นคาถา ดังนี้)

[๑๖] ภูตทั้งหลายผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้น
หรือผู้สิงสถิตอยู่ในอากาศ ที่มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้
ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอนอบน้อมพระตถาคต[๒]พุทธเจ้า
ที่เทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว ขอให้มีความสวัสดี

[๑๗] ภูตทั้งหลายผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้น
หรือผู้สิงสถิตอยู่ในอากาศ ที่มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้
ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอนอบน้อมพระธรรมของพระตถาคต
ที่เทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว ขอให้มีความสวัสดี

[๑๘] ภูตทั้งหลายผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้น
หรือผู้สิงสถิตอยู่ในอากาศ ที่มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้
ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอนอบน้อมพระสงฆ์ของพระตถาคต
ที่เทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว ขอให้มีความสวัสดี

---

[๑] **พืช** ในที่นี้หมายถึงปฏิสนธิวิญญาณ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๕/๑๗๑) และดู องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๗/๓๑๙ ประกอบ

[๒] **ตถาคต** แปลว่า ไปอย่างนั้นหรือมาอย่างนั้น มีความหมายหลายนัย เช่น ไปหรือมาอย่างบุคคลผู้ขวนขวายเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลก ไปหรือมาด้วยการเพิกถอนกิเลสได้ด้วยกำลังแห่งสมถะและวิปัสสนา ไปหรือมาด้วยการกำจัดทุกข์ทั้งปวงได้ ไปหรือมาด้วยการปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน ในที่นี้ใช้เป็นคำแสดงคุณลักษณะของพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าไปอย่างนั้นหรือมาอย่างนั้น (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๖/๑๗๒)

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

ถ้าเห็นว่าจะได้สุขอันยิ่งใหญ่
ด้วยการเสียสละสุขอันเล็กน้อย
นักปราชญ์พึงเสียสละสุขอันเล็กน้อย
เพื่อเห็นแก่สุขอันยิ่งใหญ่[๑]

รตนสูตร จบ

๗. ติโรกุฑฑสูตร[๒]
ว่าด้วยเรื่องเปรตที่อยู่ภายนอกฝาเรือน[๓]

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้ เพื่ออนุโมทนาพระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐ ดังนี้)

[๑] พวกเปรตพากันมาสู่เรือนของตน[๔]
บ้างยืนอยู่ที่ฝาเรือนด้านนอก
บ้างยืนอยู่ที่ทางสี่แพร่ง สามแพร่ง
บ้างยืนพิงอยู่ที่บานประตู

[๒] เมื่อมีข้าวและน้ำดื่มมากมาย
เมื่อของเคี้ยวของกินถูกจัดเตรียมไว้แล้ว
ญาติสักคนก็ไม่นึกถึงเปรตเหล่านั้น
เพราะกรรมของสัตว์เหล่านั้นเป็นปัจจัย

[๓] เหล่าชนผู้อนุเคราะห์ ย่อมถวายอาหารและน้ำดื่ม
ที่สะอาดประณีต เหมาะแก่พระสงฆ์ตามกาล
อุทิศให้ญาติทั้งหลาย(ที่เกิดเป็นเปรต)อย่างนี้ว่า
ขอทานนี้จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของเรา
ขอญาติทั้งหลาย จงเป็นสุขเถิด

[๔] ส่วนญาติที่เกิดเป็นเปรตเหล่านั้น
พากันมาประชุมพร้อมกัน ณ ที่ให้ทานนั้น

---

[๑] **สุขอันยิ่งใหญ่** ในที่นี้หมายถึงความสุขอันโอฬารคือพระนิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๐/๓๒๙) ดู ธรรมบท ข้อ ๒๙๐ หน้า ๑๒๓ ในเล่มนี้

[๒] พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสแก่พระเจ้าพิมพิสาร ณ กรุงราชคฤห์ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๗/๑๗๗)

[๓] ดูเทียบ ขุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๑๔-๒๕/๑๗๐-๑๗๒

[๔] **เรือนของตน** หมายถึงเรือนญาติของตน หรือเรือนที่เคยอยู่ในปางก่อน (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑/๑๘๑)

ย่อมอนุโมทนาในอาหารและน้ำดื่มเป็นอันมากโดยเคารพว่า

[๕] เพราะเหตุแห่งญาติเหล่าใด พวกเราจึงได้สุขสมบัติเช่นนี้
ขอญาติเหล่านั้นของพวกเราจงมีอายุยืน
อนึ่ง การบูชา ญาติผู้เป็นทายกก็ได้ทำแก่พวกเราแล้ว
และทายกก็ไม่ไร้ผล

[๖] ในเปตวิสัย[๑]นั้น ไม่มีกสิกรรม (การทำไร่ไถนา)
ไม่มีโครักขกรรม (การเลี้ยงวัวไว้ขาย)
ไม่มีพาณิชกรรม (การค้าขาย) เช่นนั้น
การแลกเปลี่ยนซื้อขายด้วยเงิน ก็ไม่มี
ผู้ที่ตายไปเกิดเป็นเปรตในเปตวิสัยนั้น
ดำรงชีพด้วยผลทานที่พวกญาติอุทิศให้จากมนุษยโลกนี้

[๗] น้ำฝนที่ตกลงมาในที่ดอนย่อมไหลไปสู่ที่ลุ่ม ฉันใด
ทานที่ทายกอุทิศให้จากมนุษยโลกนี้
ย่อมสำเร็จผลแน่นอนแก่พวกเปรต ฉันนั้นเหมือนกัน

[๘] ห้วงน้ำที่เต็มย่อมยังสมุทรสาครให้เต็มเปี่ยม ฉันใด
ทานที่ทายกอุทิศให้จากมนุษยโลกนี้
ย่อมสำเร็จแก่เปรตทั้งหลาย ฉันนั้นเหมือนกัน

[๙] กุลบุตรเมื่อระลึกถึงอุปการะ
ที่ญาติผู้ละไปแล้ว(เปรต)เคยทำไว้ในกาลก่อนว่า
"ผู้นั้นได้ให้สิ่งนี้แก่เรา ได้ทำสิ่งนี้แก่เรา
ได้เป็นญาติ มิตร และสหายของเรา"[๒]
ก็ควรถวายทักษิณาทานอุทิศให้แก่ญาติผู้ละไปแล้ว

[๑๐] การร้องไห้ ความเศร้าโศก
หรือความร่ำไห้คร่ำครวญอย่างอื่นใด
ใคร ๆ ไม่ควรทำเลย เพราะการร้องไห้ เป็นต้นนั้น
ไม่เป็นประโยชน์แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว

---

[๑] **เปตวิสัย** หมายถึงภูมิหรือกำเนิดแห่งเปรต (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๖/๑๘๘)

[๒] ดูเทียบ อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๔๙๐/๕๑๙

ญาติทั้งหลายก็ยังคงสภาพอยู่อย่างนั้น

[๑๑] ส่วนทักษิณาทานนี้แล ที่ตั้งไว้ดีแล้วในพระสงฆ์
ย่อมสำเร็จประโยชน์เกื้อกูลสิ้นกาลนาน
แก่หมู่ญาติที่เกิดเป็นเปรตนั้น โดยพลันทีเดียว

[๑๒] ญาติธรรม[๑]นี้นั้น ท่านแสดงออกแล้ว
การบูชาญาติที่ตายไปเป็นเปรต ท่านทำอย่างยิ่งใหญ่แล้ว
ทั้งกำลังกายของภิกษุ ท่านก็เพิ่มให้แล้ว
เป็นอันว่าท่านสั่งสมบุญไว้มิใช่น้อยเลย

ติโรกุฑฑสูตร จบ

๘. นิธิกัณฑสูตร
ว่าด้วยการฝังขุมทรัพย์

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่กุฏุมพีคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี ดังนี้)

[๑] คนเราฝังขุมทรัพย์[๒]ไว้ในที่ลึกจดถึงน้ำก็ด้วยคิดว่า
เมื่อเกิดกิจที่จำเป็นขึ้น ขุมทรัพย์นี้จะเป็นประโยชน์แก่เรา

[๒] คนเราฝังขุมทรัพย์ไว้ในโลก ก็เพื่อจุดประสงค์นี้ คือ
เพื่อให้พ้นจากราชภัยที่คอยคุกคาม
เพื่อให้พ้นจากโจรภัยที่คอยเบียดเบียน
เพื่อเก็บไว้ใช้หนี้ก็มี เพื่อเก็บไว้ใช้ในยามเกิดทุพภิกขภัย[๓]
หรือเพื่อใช้ในเวลามีภัยอันตรายต่าง ๆ

[๓] ขุมทรัพย์ที่เขาฝังไว้อย่างดีในที่ลึกจดน้ำถึงเพียงนั้น
จะสำเร็จประโยชน์แก่เขาไปทั้งหมด ตลอดเวลาก็หาไม่

[๔] เพราะบางทีขุมทรัพย์ก็เคลื่อนที่ไปก็มี

---

[๑] **ญาติธรรม** หมายถึงกิจคือการสงเคราะห์ต่อกันที่ญาติจะพึงกระทำต่อกัน (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๒/๑๙๐)

[๒] **ขุมทรัพย์** มี ๔ ชนิด คือ (๑) ถาวระ คือขุมทรัพย์ถาวร เช่น ที่ดิน ที่นา ที่สวน เงินและทอง (๒) ชังคมะ คือขุมทรัพย์ที่เคลื่อนที่ได้ เช่น ทาสชาย ทาสหญิง ช้าง ม้า โค กระบือ แกะ ไก่ สุกร เป็นต้น (๓) อังคสมะ คือ ขุมทรัพย์ติดตัว เช่น วิชาความรู้ ศิลปวิทยา เป็นต้น (๔) อนุคามิกะ คือขุมทรัพย์ตามตัวทางคุณธรรม ได้แก่ บุญกุศล ทาน การรักษาศีล การเจริญภาวนา เป็นต้น ในที่นี้หมายถึงขุมทรัพย์ถาวร (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑/๑๙๓)

[๓] **ทุพภิกขภัย** หมายถึงภัยที่เกิดจากข้าวยากหมากแพง หรือการขาดแคลนอาหารในบ้านเมือง (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๒/๑๙๔)

บางทีเขาลืมที่ฝังไว้ก็มี
บางทีพวกนาคเคลื่อนย้ายก็มี
บางทีพวกยักษ์นำขุมทรัพย์นั้นไปก็มี

[๕] หรือบางทีเมื่อเขาไม่เห็นทายาทผู้ไม่เป็นที่รักขโมยขุดเอาไปก็มี
เมื่อเขาสิ้นบุญ ขุมทรัพย์ที่ฝังไว้ทั้งหมดนั้นก็พินาศหายไป

[๖] ขุมทรัพย์[๑]ที่ผู้ใดจะเป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม
ฝังไว้ดีแล้ว ด้วยทาน ศีล สัญญมะ และทมะ[๒]

[๗] ในพระเจดีย์ พระสงฆ์ บุคคล แขกที่มาหา
ในมารดา บิดา หรือพี่ชาย

[๘] ขุมทรัพย์นี้ชื่อว่าฝังไว้ดีแล้ว คนอื่นขนเอาไปไม่ได้
จะติดตามคนฝังตลอดไป
บรรดาทรัพย์สมบัติที่เขาจำต้องละไป
เขาพาไปได้เฉพาะขุมทรัพย์นี้เท่านั้น

[๙] ขุมทรัพย์นี้ไม่ทั่วไปแก่คนเหล่าอื่น ทั้งโจรก็ลักเอาไปไม่ได้
ผู้มีปัญญาควรทำแต่บุญที่จะเป็นขุมทรัพย์ติดตามตนตลอดไป

[๑๐] ขุมทรัพย์นี้ให้ผลอันน่าปรารถนาทุกประการ
แก่เทวดา และมนุษย์ คือเทวดาและมนุษย์ปรารถนาผลใด ๆ
ผลนั้น ๆ ทุกอย่าง จะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้

[๑๑] ความมีผิวพรรณงดงาม ความมีเสียงไพเราะ
ความมีทรวดทรงสมส่วน ความมีรูปสวย
ความเป็นใหญ่ ความมีบริวาร ทั้งหมดจะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้

[๑๒] ความเป็นพระราชาในประเทศ ความเป็นอิสระ[๓]
ความสุขของความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิอันน่าพอใจ
และแม้ความเป็นเทวราชของเทวดาในหมู่เทพ
ทั้งหมดก็จะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้

---

[๑] **ขุมทรัพย์** ในที่นี้หมายถึงขุมทรัพย์ชนิดอนุคามิกะ (ดูเชิงอรรถหน้า ๑๗ ประกอบ) (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๖/๑๙๗)

[๒] **สัญญมะ** หมายถึงการห้ามจิตมิให้ตกไปในอารมณ์ต่าง ๆ คำนี้เป็นชื่อของสมาธิและอินทรียสังวร **ทมะ** หมายถึงการฝึกตน ได้แก่ การเข้าไประงับกิเลส คำนี้เป็นชื่อของปัญญา (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๖/๑๙๗)

[๓] **ความเป็นอิสระ** หมายถึงความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิมีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นขอบเขต (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๒/๒๐๓)

[๑๓] สมบัติของมนุษย์ก็ดี ความยินดีในเทวโลกก็ดี
สมบัติคือนิพพานก็ดี ทั้งหมดจะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้

[๑๔] บุคคลอาศัยมิตตสัมปทา[๑]
ประกอบความเพียรโดยแยบคาย
ก็จะเป็นผู้ชำนาญในวิชชาและวิมุตติ
ทั้งหมดจะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้

[๑๕] ปฏิสัมภิทา[๒] วิโมกข์[๓] สาวกบารมี[๔]
ปัจเจกโพธิ[๕] และพุทธภูมิ[๖]
ทั้งหมดจะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้

[๑๖] บุญสัมปทา[๗]นี้มีประโยชน์มากอย่างนี้
เพราะฉะนั้น บัณฑิตผู้เป็นปราชญ์
จึงสรรเสริญภาวะแห่งบุญที่ทำไว้แล้ว

นิธิกัณฑสูตร จบ

๙. เมตตสูตร
ว่าด้วยการแผ่เมตตา

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ป่า ดังนี้)

[๑] ผู้ฉลาดในประโยชน์มุ่งหวังบรรลุสันตบท[๘]
ควรบำเพ็ญกรณียกิจ ควรเป็นผู้อาจหาญ ซื่อตรง

---

[๑] **มิตตสัมปทา** หมายถึงความเพรียบพร้อมด้วยมิตรที่มีคุณความดี เช่น พระศาสดา หรือเพื่อนพรหมจารี ผู้ดำรงตนน่าเคารพ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๔/๒๐๕)

[๒] **ปฏิสัมภิทา** หมายถึงปัญญาแตกฉานมี ๔ ประการ คือ (๑) อัตถปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในอรรถ (๒) ธัมมปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในธรรม (๓) นิรุตติปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในนิรุตติคือภาษา (๔) ปฏิภาณปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๕/๒๐๖)

[๓] **วิโมกข์** หมายถึงวิโมกข์ ๘ คือ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๕/๒๐๖)

[๔] **สาวกบารมี** หมายถึงบารมีที่ให้สำเร็จเป็นพระสาวก (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๕/๒๐๖)

[๕] **ปัจเจกโพธิ** หมายถึงบารมีที่ให้สำเร็จเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ได้เอง (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๕/๒๐๖)

[๖] **พุทธภูมิ** หมายถึงบารมีที่ให้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าผู้สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งปวง (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๕/๒๐๖)

[๗] **บุญสัมปทา** หมายถึงความถึงพร้อมแห่งบุญ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๖/๒๐๖)

[๘] **สันตบท** หมายถึงนิพพาน (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑/๒๑๒)

เคร่งครัด ว่าง่าย อ่อนโยน และไม่เย่อหยิ่ง

[๒] ควรเป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิจน้อย[๒]
มีความประพฤติเบา[๓] มีอินทรีย์สงบ มีปัญญารักษาตน
ไม่คะนอง[๔] ไม่ยึดติดในตระกูลทั้งหลาย

[๓] อนึ่ง ไม่ควรประพฤติความเสียหายใด ๆ
ที่จะเป็นเหตุให้วิญญูชนเหล่าอื่นตำหนิเอาได้
(ควรแผ่เมตตาไปในสรรพสัตว์อย่างนี้ว่า)
ขอสัตว์ทั้งปวงจงมีความสุข
มีความเกษม มีตนเป็นสุขเถิด

[๔] คือ เหล่าสัตว์ที่ยังเป็นผู้หวาดสะดุ้งหรือเป็นผู้มั่นคง[๕]
ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเถิด
เหล่าสัตว์ที่มีขนาดกายยาว ขนาดกายใหญ่ ขนาดกายปานกลาง
ขนาดกายเตี้ย ขนาดกายผอม หรือขนาดกายอ้วน
ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเถิด

[๕] เหล่าสัตว์ที่เคยเห็นก็ดี เหล่าสัตว์ที่ไม่เคยเห็นก็ดี
เหล่าสัตว์ที่อยู่ใกล้และอยู่ไกลก็ดี ภูตหรือสัมภเวสี[๖]ก็ดี

---

[๑] **กรณียกิจ** หมายถึงการศึกษาในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ตรงกันข้ามกับ อกรณียกิจ คือ สีลวิบัติ ทิฏฐิวิบัติ อาจารวิบัติ อาชีววิบัติ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑/๒๑๒)

[๒] **มีกิจน้อย** ในที่นี้หมายถึงไม่ขวนขวายการงานต่าง ๆ ที่จะทำให้จิตฟุ้งซ่าน ไม่พูดคุยเพ้อเจ้อ ไม่คลุกคลีหมู่คณะ ปล่อยวางหน้าที่รับผิดชอบงานก่อสร้าง งานบริหารคณะสงฆ์ เป็นต้น มุ่งบำเพ็ญสมณธรรมเป็นหลัก (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๒/๒๑๖)

[๓] **มีความประพฤติเบา** ในที่นี้หมายถึงมีเพียงบริขาร ๘ เช่น บาตร จีวร เป็นต้น ไม่สะสมสิ่งของมากให้เป็นภาระ เหมือนนกมีเพียงปีกบินไปฉะนั้น (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๒/๒๑๖-๒๑๗)

[๔] **ไม่คะนอง** หมายถึงไม่คะนองกาย วาจา และใจ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๒/๒๑๗)

[๕] **หวาดสะดุ้ง** หมายถึงมีตัณหาและความกลัวภัย **มั่นคง** หมายถึงบรรลุอรหัตตผล เพราะละตัณหาและความกลัวภัยได้ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๔/๒๒๐)

[๖] ในที่นี้ **ภูต** หมายถึงพระอรหันตขีณาสพ **สัมภเวสี** หมายถึงพระเสขะและปุถุชนผู้ยังต้องแสวงหาที่เกิด ต่อไป เพราะยังละภวสังโยชน์ไม่ได้

อีกนัยหนึ่ง ในกำเนิด ๔ สัตว์ที่เกิดในไข่และเกิดในครรภ์ ถ้ายังไม่เจาะเปลือกไข่หรือคลอดจากครรภ์ออกมา ยังเรียกว่า สัมภเวสี ต่อเมื่อเจาะเปลือกไข่หรือคลอดออกมา เรียกว่า ภูต, พวกสังเสทชะ (เกิดที่ชื้นแฉะ) และพวก

ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเถิด

[๖] ไม่ควรข่มเหง ไม่ควรดูหมิ่นกันและกันในทุกโอกาส
ไม่ควรปรารถนาทุกข์แก่กันและกัน
เพราะความโกรธและความแค้น

[๗] ควรแผ่เมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณไปยังสรรพสัตว์
ดุจมารดาเฝ้าถนอมบุตรคนเดียวด้วยชีวิต ฉะนั้น

[๘] อนึ่ง ควรแผ่เมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณ
กว้างขวาง ไม่มีเวร ไม่มีศัตรูไปยังสัตว์โลกทั่วทั้งหมด
ทั้งชั้นบน[๑] ชั้นล่าง[๒] และชั้นกลาง[๓]

[๙] ผู้แผ่เมตตาจะยืน เดิน นั่ง หรือนอน
ควรตั้งสติ[๔]นี้ไว้ตลอดเวลาที่ยังไม่ง่วง
นักปราชญ์เรียกการอยู่ด้วยเมตตานี้ว่า พรหมวิหาร

[๑๐] อนึ่ง ผู้แผ่เมตตาที่ไม่ยึดถือทิฏฐิ[๕]
มีศีล ถึงพร้อมด้วยทัสสนะ[๖]
กำจัดความยินดีในกามคุณได้แล้ว
ก็จะไม่เกิดในครรภ์อีกต่อไป

เมตตสูตร จบ

ขุททกปาฐะ จบ

พระสุตตันตปิฎก

โอปปาติกะ (เกิดผุดขึ้น) ในขณะจิตแรก ก็เรียกว่า สัมภเวสี ตั้งแต่ขณะจิตที่ ๒ เป็นต้นไป เรียกว่า ภูต (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๕/๒๒๑)

[๑] **ชั้นบน** หมายถึงอรูปภพ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๘/๒๒๓)

[๒] **ชั้นล่าง** หมายถึงกามภพ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๘/๒๒๓)

[๓] **ชั้นกลาง** หมายถึงรูปภพ (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๘/๒๒๓)

[๔] **สติ** หมายถึงเมตตาฌานัสสติ คือสติที่ประกอบด้วยเมตตาฌาน (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๘/๒๒๔)

[๕] **ทิฏฐิ** หมายถึงทิฏฐิที่ว่า “กองแห่งสังขารล้วน ๆ จัดเป็นสัตว์ไม่ได้” (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๐/๒๒๕) และดู สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗๑/๒๓๓

[๖] **ทัสสนะ** หมายถึงโสดาปัตติมัคคสัมมาทิฏฐิ ซึ่งเป็นพื้นฐานแห่งการบรรลุสกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค อันเป็นเหตุให้ไปเกิดในชั้นสุทธาวาส แล้วบรรลุอรหัตตผลในที่นั้น ไม่กลับมาเกิดในครรภ์อีกต่อไป (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๐/๒๒๕)

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑. ยมกวรรค
หมวดว่าด้วยธรรมเป็นคู่กัน
๑. จักขุปาลเถรวัตถุ
เรื่องพระจักขุบาลเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑] ธรรมทั้งหลาย[๑] มีใจ[๒]เป็นหัวหน้า[๓]
มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ
ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะพูดชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย
เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไป
เหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น

๒. มัฏฐกุณฑลีวัตถุ
เรื่องนายมัฏฐกุณฑลี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่อทินนปุพพกพราหมณ์บิดาของนาย มัฏฐกุณฑลี ดังนี้)

[๒] ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า
มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ
ถ้าคนมีใจดี ก็จะพูดดีหรือทำดีตามไปด้วย
เพราะความดีนั้น สุขย่อมติดตามเขาไป
เหมือนเงาติดตามตัวเขาไป ฉะนั้น

---

[๑] **ธรรมทั้งหลาย** มีความหมาย ๔ ประการ คือ (๑) คุณธรรม (๒) เทศนาธรรม (๓) ปริยัติธรรม (๔) นิสสัตตธรรม (สภาวะที่มิใช่สัตว์) หรือนิชชีวธรรม (สภาวะที่มิใช่ชีวะ) ในที่นี้หมายถึงนิสสัตตธรรม ได้แก่ อรูปขันธ์ ๓ คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ และสังขารขันธ์ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๗) และดู ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓๘๖/๕๓๗ ประกอบ

[๒] **ใจ** หมายถึงจิต ๔ ระดับ คือ จิตระดับกามาวจรภูมิ จิตระดับรูปาวจรภูมิ จิตระดับอรูปาวจรภูมิ และจิตระดับโลกุตตรภูมิ แต่ในที่นี้หมายเอาจิตที่มีโทมนัสประกอบด้วยปฏิฆะ เดิมทีเดียว จิตนั้นเป็นภวังคจิต คือเป็นจิตที่ผ่องใส (ปภัสสรจิต) แต่เมื่อถูกเจตสิกธรรมฝ่ายชั่วกล่าวคืออุปกิเสสธรรมจรมากระทบเข้า ก็กลาย เป็นจิตเศร้าหมองที่เรียกว่า **ใจชั่ว** ซึ่งพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมออกมาทางกายและวาจา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๗-๑๘)

[๓] **เป็นหัวหน้า** หมายถึงเป็นหัวหน้าของเจตสิกธรรม กล่าวคือเป็นเหตุปัจจัยให้เจตสิกธรรมเกิดขึ้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๘)

๓. ติสสเถรวัตถุ[๒]
เรื่องพระติสสเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓] ชนเหล่าใด เข้าไปผูกเวรว่า
"คนนี้ได้ด่าเรา ได้ฆ่าเรา
ได้ชนะเรา และได้ลักสิ่งของของเราไป"
เวรของชนเหล่านั้น ย่อมไม่สงบระงับ

[๔] ส่วนชนเหล่าใด ไม่เข้าไปผูกเวรว่า
"คนนี้ได้ด่าเรา ได้ฆ่าเรา
ได้ชนะเรา และได้ลักสิ่งของของเราไป"
เวรของชนเหล่านั้น ย่อมสงบระงับ

๔. กาลียักขินีวัตถุ
เรื่องนางยักษ์ชื่อกาลี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่นางยักษ์ชื่อกาลีและหญิงคนหนึ่ง ดังนี้)

[๕] เพราะว่าในกาลไหน ๆ เวรทั้งหลายในโลกนี้
ย่อมไม่สงบระงับด้วยเวร[๓]
แต่เวรทั้งหลายย่อมสงบระงับด้วยการไม่จองเวร[๔]
นี้เป็นธรรมเก่า[๕]

๕. โกสัมพิกวัตถุ
เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี

---

[๑] ความหมายของธรรมบทข้อที่ ๒ นี้มีนัยตรงกันข้ามกับธรรมบทข้อที่ ๑ ดูเทียบเชิงอรรถหน้า ๒๓ และดู ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒/๒๘-๒๙ ประกอบ

[๒] ธรรมบทข้อ ๓-๖ ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๔/๓๕๒, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๓๗/๒๘๒, ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๑๓-๑๑๕/๒๒๐

[๓] เวรนั้นนอกจากจะไม่สงบระงับแล้วยังกลับเพิ่มพูนเวรต่อกันให้มากยิ่งขึ้น เปรียบเหมือนการใช้น้ำสกปรกชำระล้างสิ่งสกปรกก็ยิ่งเพิ่มพูนความสกปรกมากขึ้นฉะนั้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๕/๔๐)

[๔] **การไม่จองเวร** หมายถึงธรรมคือขันติ(ความอดทน) เมตตา(ความรัก) โยนิโสมนสิการ(การพิจารณาโดยแยบคาย) และปัจจเวกขณะ(การพิจารณา) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๕/๔๐)

[๕] **เป็นธรรมเก่า** หมายถึงเป็นทางปฏิบัติเพื่อสงบระงับเวรที่ประพฤติสืบ ๆ กันมาของพระพุทธเจ้า พระปัจเจก-พุทธเจ้า และพระขีณาสพ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๕/๔๐)

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีผู้ทะเลาะกัน ดังนี้)

[๖] ชนเหล่าอื่น[๑]ไม่รู้ชัดว่า “พวกเรากำลังย่อยยับอยู่ ณ ที่นี้”
ส่วนชนเหล่าใด[๒]ในหมู่นั้น รู้ชัด
ความมุ่งร้ายกันย่อมระงับ
เพราะการปฏิบัติของชนเหล่านั้น

๖. มหากาลเถรวัตถุ
เรื่องพระมหากาลเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๗] มาร[๓]ย่อมครอบงำบุคคลผู้พิจารณาเห็นความงาม[๔]
ไม่สำรวมอินทรีย์ ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค
เกียจคร้าน มีความเพียรย่อหย่อน
เหมือนพายุพัดต้นไม้ที่ไม่มั่นคงให้หักโค่นลงได้ ฉะนั้น

[๘] มารย่อมไม่ครอบงำบุคคลผู้ไม่พิจารณาเห็นความงาม
สำรวมอินทรีย์ดีแล้ว รู้จักประมาณในการบริโภค
มีศรัทธา และปรารภความเพียร
เหมือนพายุพัดโค่นภูเขาศิลาไม่ได้ ฉะนั้น

๗. เทวทัตตวัตถุ
เรื่องพระเทวทัต

(พระผู้มีพระภาคทรงปรารภพระเทวทัตที่ได้ผ้ากาสาวะมีราคามากจากแคว้นคันธาระ จึงตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุชาวเมืองราชคฤห์ ดังนี้)

[๙] ผู้ใดยังมีกิเลสดุจน้ำฝาด[๕]

---

[๑] **ชนเหล่าอื่น** หมายถึงคนที่สร้างความแตกแยกในหมู่ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๖/๕๐)

[๒] **ชนเหล่าใด** หมายถึงบัณฑิต (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๖๑๕๐)

[๓] **มาร** ในที่นี้หมายถึงกิเลสมาร (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๗/๕๘)

[๔] **พิจารณาเห็นความงามอยู่** ในที่นี้หมายถึงอยู่อย่างปล่อยใจไปในอิฏฐารมณ์ เช่น ยึดถือว่าเล็บงาม นิ้วงาม เท้างาม เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๗/๕๖)

[๕] **กิเลสดุจน้ำฝาด** หมายถึงกิเลสดุจน้ำย้อม ได้แก่ ราคะ (ความกำหนัด) โทสะ (ความคิดประทุษร้าย) โมหะ (ความหลง) มักขะ (ความลบหลู่คุณท่าน) ปลาสะ (ความตีเสมอ) อิสสา (ความริษยา) มัจฉริยะ (ความตระหนี่) มายา (มารยา) สาเถยยะ (ความโอ้อวด) ถัมภะ (หัวดื้อ) สารัมภะ (แข่งดี) มานะ (ความถือตัว) อติมานะ (ความดูหมิ่น) มทะ

ปราศจากทมะและสัจจะ[๑]
จะนุ่งห่มผ้ากาสาวะ
ผู้นั้นไม่ควรที่จะนุ่งห่มผ้ากาสาวะเลย

[๑๐] ส่วนผู้ใดคายกิเลสดุจน้ำฝาด
ตั้งมั่นดีแล้วในศีล[๒] ประกอบด้วยทมะและสัจจะ
ผู้นั้นแลควรที่จะนุ่งห่มผ้ากาสาวะได้[๓]

๘. สัญชยวัตถุ
เรื่องสัญชัยปริพาชก

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๑] ชนเหล่าใดเห็นสิ่งที่ไม่มีสาระ[๔]ว่ามีสาระ
และเห็นสิ่งที่มีสาระ[๕]ว่าไม่มีสาระ
ชนเหล่านั้น ชื่อว่ามีความดำริผิดเป็นทางปฏิบัติ
ย่อมไม่ประสบสิ่งที่มีสาระ[๖]

[๑๒] ส่วนชนเหล่าใดที่รู้สิ่งที่มีสาระว่ามีสาระ
และรู้สิ่งที่ไม่มีสาระว่าไม่มีสาระ
ชนเหล่านั้น ชื่อว่ามีความดำริชอบเป็นทางปฏิบัติ
ย่อมประสบสิ่งที่มีสาระ

๙. นันทเถรวัตถุ
เรื่องพระนันทเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

(ความมัวเมา) ปมาทะ (ความประมาท) อกุศลทั้งปวง ทุจริตทั้งปวง กรรมนำสัตว์ไปเกิดในภพทั้งปวง และกิเลสพันห้า (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๙/๖๒, ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๓/๑๔๑/๑๙๙)

[๑] ในที่นี้ **ทมะ** หมายถึงการฝึกอินทรีย์ **สัจจะ** ที่เป็นฝ่ายปรมัตถสัจจะ หมายถึงวจีสัจจะ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๙/๖๒)

[๒] **ศีล** ในที่นี้หมายถึงปาริสุทธิศีล ๔ ประการ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๐/๖๓)

[๓] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๙๖๙-๙๗๐/๕๑๙, ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๔๑-๑๔๒/๑๐๒, ๑๒๒-๑๒๓/๕๕๘

[๔] **สิ่งที่ไม่มีสาระ** หมายถึงปัจจัย ๔ มิจฉาทิฏฐิมีวัตถุ ๑๐ และธรรมเทศนาที่ส่งเสริมมิจฉาทิฏฐินั้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๑/๘๐)

[๕] **สิ่งที่มีสาระ** หมายถึงสัมมาทิฏฐิมีวัตถุ ๑๐ และธรรมเทศนาที่ส่งเสริมสัมมาทิฏฐินั้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๑/๘๖)

[๖] **สาระ** ในที่นี้หมายถึงสีลสาระ สมาธิสาระ ปัญญาสาระ วิมุตติสาระ วิมุตติญาณทัสสนสาระ ปรมัตถสาระ และนิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๑/๘๖)

[๑๓] ฝนย่อมรั่วรดเรือนที่มุงไม่ดีได้ ฉันใด
ราคะย่อมรั่วรดจิตที่ไม่ได้อบรม[๑]ได้ ฉันนั้น

[๑๔] ฝนย่อมรั่วรดเรือนที่มุงดีแล้วไม่ได้ ฉันใด
ราคะย่อมรั่วรดจิตที่อบรมดีแล้วไม่ได้ ฉันนั้น[๒]

๑๐. จุนทสูกริกวัตถุ
เรื่องนายจุนทะฆ่าสุกร

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๕] ผู้ทำบาปเป็นปกติ ย่อมเศร้าโศกในโลกนี้
ตายไปแล้วก็ยังเศร้าโศกในโลกหน้า
ชื่อว่าเศร้าโศกในโลกทั้งสอง
เขาย่อมเศร้าโศกเดือดร้อน เพราะเห็นกรรมที่เศร้าหมองของตน

๑๑. ธัมมิกอุปาสกวัตถุ
เรื่องอุบาสกผู้ประพฤติธรรม

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๖] ผู้ทำบุญไว้ ย่อมบันเทิงใจในโลกนี้
ตายไปแล้วก็ยังบันเทิงใจในโลกหน้า
ชื่อว่าบันเทิงใจในโลกทั้งสอง
เขาย่อมบันเทิงรื่นเริงใจเพราะเห็นกรรมที่บริสุทธิ์ของตน

๑๒. เทวทัตตวัตถุ
เรื่องพระเทวทัต

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๗] ผู้ทำบาปเป็นปกติ ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้
ตายไปแล้วก็ยังเดือดร้อนในโลกหน้า
ชื่อว่าเดือดร้อนในโลกทั้งสอง
เขาย่อมเดือดร้อนใจว่า “เราได้ทำบาปไว้แล้ว”
ครั้นไปสู่ทุคติ เขายิ่งเดือดร้อนมากขึ้น

---

[๑] **จิตที่ไม่ได้อบรม** หมายถึงจิตที่ไม่ได้อบรมด้วยสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา ในคาถานี้หาใช่หมายเอาเฉพาะราคะเท่านั้นที่ไม่รั่วรดจิต แต่ยังหมายเอากิเลสทั้งปวง มีโทสะ และโมหะ เป็นต้นด้วย (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๓/๙๓)

[๒] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๓๓-๑๓๔/๓๕๐

๑๓. สุมนาเทวีวัตถุ
เรื่องนางสุมนาเทวี

(พระผู้มีพระภาคทรงปรารภนางสุมนาเทวีธิดาคนเล็กของเศรษฐีซึ่งเสียชีวิตจึงตรัสพระคาถานี้แก่อนาถบิณฑิกเศรษฐี ดังนี้)

[๑๘] ผู้ทำบุญไว้ ย่อมเพลิดเพลินใจในโลกนี้
ตายไปแล้วก็ยังเพลิดเพลินใจในโลกหน้า
ชื่อว่าเพลิดเพลินใจในโลกทั้งสอง
เขาย่อมเพลิดเพลินใจว่า “เราได้ทำบุญไว้แล้ว”
ครั้นไปสู่สุคติ เขายิ่งเพลิดเพลินใจมากขึ้น

๑๔. เทวสหายกภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุสองสหาย

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๙] คนที่กล่าวพุทธพจน์[๑]แม้มาก
แต่มัวประมาท ไม่ทำตามพุทธพจน์นั้น
ย่อมไม่ได้รับผลแห่งความเป็นสมณะ[๒]
เหมือนคนรับจ้างเลี้ยงโคได้แต่นับโคให้คนอื่น ฉะนั้น

[๒๐] คนที่กล่าวพุทธพจน์แม้น้อย
แต่ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม[๓]เป็นปกติ
ละราคะ โทสะ และโมหะได้แล้ว
รู้ชอบ มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว
ไม่ยึดติดในโลกนี้และโลกหน้า[๔]
เขาย่อมได้รับผลแห่งความเป็นสมณะ

ยมกวรรคที่ ๑ จบ

---

[๑] **คำที่มีประโยชน์** ในที่นี้หมายถึงพระพุทธพจน์ คือพระไตรปิฎก (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๙/๑๒๑)

[๒] **ส่วนแห่งความเป็นสมณะ** หมายถึงมรรค ๔ ผล ๔ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๙/๑๒๑)

[๓] **ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม** ในที่นี้หมายถึงประพฤติธรรม คือ ปาริสุทธิศีล ๔ ประการ ธุดงค์ ๑๓ ประการ และอสุภกัมมัฏฐาน เป็นต้น ซึ่งเป็นธรรมที่ควรแก่การบรรลุโลกุตตรธรรม ๙ ประการ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒๐/๑๒๒)

[๔] **ไม่ยึดติดในโลกนี้และโลกหน้า** ในที่นี้หมายถึงไม่ถือมั่นขันธ์ ธาตุ และอายตนะทั้งภายในภายนอก ในโลกนี้และโลกหน้าด้วยอุปาทาน ๔ ประการ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒๐/๑๒๒)

๒. อัปปมาทวรรค
หมวดว่าด้วยความไม่ประมาท
๑. สามาวตีวัตถุ
เรื่องพระนางสามาวดี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๑] ความไม่ประมาท[๑] เป็นทางแห่งอมตะ[๒]
ความประมาท เป็นทางแห่งความตาย
คนผู้ไม่ประมาทชื่อว่าย่อมไม่ตาย
คนผู้ประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว[๓]

[๒๒] บัณฑิตทราบความต่างกัน
ระหว่างความไม่ประมาทกับความประมาทนั้น
แล้วตั้งอยู่ในความไม่ประมาท
ย่อมบันเทิงใจในความไม่ประมาท
ยินดีในทางปฏิบัติของพระอริยะทั้งหลาย[๔]

[๒๓] บัณฑิตผู้เป็นนักปราชญ์เหล่านั้น เพ่งพินิจ[๕]
มีความเพียรต่อเนื่อง มีความบากบั่นมั่นคงเป็นนิตย์
ย่อมบรรลุนิพพานอันเป็นสภาวะยอดเยี่ยม ปลอดจากโยคะ[๖]

๒. กุมภโฆสกวัตถุ
เรื่องนายกุมภโฆสก

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระเจ้าพิมพิสารและนายกุมภโฆสก ดังนี้)

---

[๑] **ความไม่ประมาท** นี้เป็นชื่อของสติ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒๑/๑๗๒)

[๒] **ทางแห่งอมตะ** หมายถึงอุบายบรรลุอมตะ คำว่า อมตะ (ไม่ตาย) หมายถึงนิพพาน นิพพานนั้นแล ที่ ชื่อว่าไม่แก่ ไม่ตาย เพราะไม่เกิด (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒๑/๑๗๒)

[๓] ดูเทียบ ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓๓๒/๕๘๘

[๔] **ทางปฏิบัติของพระอริยะ** หมายถึงโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ มีสติปัฏฐาน ๔ เป็นต้น และโลกุตตร-ธรรม ๙ ประการ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒๒/๑๗๓)

[๕] **เพ่งพินิจ** หมายถึงการเพ่งพินิจด้วยจิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่มี ๒ อย่าง คือ อารัมมณูปนิชฌาน (การเพ่งอารมณ์ ได้แก่สมาบัติ ๘) และลักขณูปนิชฌาน (การเพ่งลักษณะ ได้แก่ วิปัสสนา มรรค และผล) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒๓/๑๗๓)

[๖] **โยคะ** หมายถึงสภาวะอันประกอบสัตว์ไว้ในภพมี ๔ ประการ คือ กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชชา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒๓/๑๗๔, ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๗/๕๓๕, ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๗/๕๓๕)

[๒๔] ยศ[๑] ย่อมเจริญแก่บุคคลที่มีความขยันหมั่นเพียร
มีสติ มีการงานสะอาด ใคร่ครวญก่อนทำ
สำรวม ดำรงชีวิตโดยธรรม และไม่ประมาท

๓. จูฬปันถกวัตถุ
เรื่องพระจูฬปันถก

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๕] คนมีปัญญาพึงทำที่พึ่งดุจเกาะที่น้ำท่วมไม่ถึง[๒]
ด้วยความขยัน ด้วยความไม่ประมาท
ด้วยการสำรวม และด้วยการฝึกฝน

๔. พาลนักขัตตวัตถุ
เรื่องนักษัตรของคนพาล

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๖] คนพาลมีปัญญาทราม ประกอบความประมาทอยู่เสมอ
ส่วนบัณฑิตผู้มีปัญญา รักษาความไม่ประมาทไว้
เหมือนคนรักษาทรัพย์อันประเสริฐ ฉะนั้น

[๒๗] ท่านทั้งหลาย อย่าประกอบความประมาท
อย่าประกอบความเชยชมยินดีในกามเลย
เพราะผู้ไม่ประมาทแล้ว เพ่งพินิจอยู่
ย่อมได้รับความสุขอันไพบูลย์[๓]

๕. มหากัสสปเถรวัตถุ
เรื่องพระมหากัสสปเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถา ดังนี้)

[๒๘] เมื่อใด บัณฑิตบรรเทาความประมาท ด้วยความไม่ประมาท

---

[๑] **ยศ** หมายถึงความเป็นใหญ่ ความมีโภคสมบัติ ความนับถือ ความมีเกียรติ และการสรรเสริญ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒๔/๑๘๐)

[๒] **ที่พึ่งดุจเกาะที่น้ำท่วมไม่ถึง** หมายถึงอรหัตตผล ที่น้ำ คือโอฆะ ๔ (กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชชา) ท่วม ไม่ถึง (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒๕/๑๙๒)

[๓] **ความสุขอันไพบูลย์** หมายถึงนิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒๗/๑๙๔) และดู ๒ คาถานี้เทียบใน สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๓๖/๔๘

ขึ้นสู่ปัญญาดุจปราสาท[๑] ไม่เศร้าโศก
พิจารณาเห็นหมู่สัตว์ผู้มีความเศร้าโศก
เมื่อนั้น บัณฑิตผู้เป็นนักปราชญ์ ย่อมเห็นคนพาลได้
เหมือนคนที่ยืนอยู่บนภูเขาเห็นคนที่ภาคพื้นได้ ฉะนั้น

๖. เทวสหายกภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุสองสหาย

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุ ๒ รูป ดังนี้)

[๒๙] ผู้มีปัญญาดี[๒] เป็นผู้ไม่ประมาท ในเมื่อผู้อื่นประมาท
เป็นผู้ตื่นอยู่โดยมาก[๓] ในเมื่อผู้อื่นหลับ
ย่อมละทิ้งคนมีปัญญาทรามไปไกล
เหมือนม้าฝีเท้าจัดวิ่งละทิ้งม้าที่หมดแรงไว้ ฉะนั้น

๗. มฆวัตถุ
เรื่องท้าวมัฆวาน

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่เจ้าลิจฉวีนามว่า มหาลิ ดังนี้)

[๓๐] ท้าวมัฆวานประเสริฐสุดในหมู่เทวดาเพราะความไม่ประมาท
บัณฑิตทั้งหลาย สรรเสริญความไม่ประมาท
และติเตียนความประมาททุกเมื่อ

๘. อัญญตรภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุรูปหนึ่ง ดังนี้)

[๓๑] ภิกษุยินดีในความไม่ประมาท
หรือเห็นภัยในความประมาท
เผาสังโยชน์[๔] น้อยใหญ่ได้หมด

---

[๑] **ปัญญาดุจปราสาท** ในที่นี้หมายถึงทิพพจักขุญาณอันบริสุทธิ์ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒๘/๑๙๕)

[๒] **ผู้มีปัญญาดี** ในที่นี้หมายถึงพระขีณาสพผู้มีสติไพบูลย์ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒๙/๑๙๗)

[๓] **ตื่นอยู่โดยมาก** หมายถึงมีสติเต็มที่ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒๙/๑๙๗)

[๔] **สังโยชน์** หมายถึงกิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์มี ๑๐ อย่าง คือ (๑) สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นอัตตาของตน (๒) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย (๓) สีลัพพตปรามาส ความถือมั่นศีลพรต (๔) กามราคะ ความกำหนัดในกาม (๕) ปฏิฆะ

เหมือนไฟเผาเชื้อน้อยใหญ่ให้หมดไป ฉะนั้น

๙. นิคมวาสีติสสเถรวัตถุ
เรื่องพระติสสเถระผู้อยู่ในนิคม

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระติสสเถระผู้อยู่ในนิคม ดังนี้)

[๓๒] ภิกษุยินดีในความไม่ประมาท
หรือมีปกติเห็นภัยในความประมาท
เป็นผู้ไม่เสื่อม[๑] ชื่อว่าอยู่ใกล้นิพพานแน่แท้

อัปปมาทวรรคที่ ๒ จบ

๓. จิตตวรรค
หมวดว่าด้วยการฝึกจิต

๑. เมฆิยเถรวัตถุ
เรื่องพระเมฆิยเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระเมฆิยเถระ ดังนี้)

[๓๓] จิตที่ดิ้นรน กวัดแกว่ง รักษายาก ห้ามยาก[๒]
ผู้มีปัญญาสามารถควบคุมให้ตรงได้
เหมือนช่างศรดัดลูกศรให้ตรง ฉะนั้น

[๓๔] จิตนี้ย่อมดิ้นรนไปมา[๓]
เหมือนปลาที่ถูกยกขึ้นจากน้ำโยนไปบนบก ฉะนั้น
ดังนั้น ผู้มีปัญญาจึงควรละบ่วงแห่งมาร[๑]

ความกระทบกระทั่งในใจ (๖) รูปราคะ ความกำหนัดในรูป (๗) อรูปราคะ ความกำหนัดในอรูป (๘) มานะ ความถือตัว (๙) อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน (๑๐) อวิชชา ความไม่รู้ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๑/๒๒๑, ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๓๔/๑๒๑)

[๑] **ไม่เสื่อม** หมายถึงไม่เสื่อมจากสมถและวิปัสสนา มรรคและผล และทั้งยังจะได้บรรลุมรรคผลที่ยังไม่ได้บรรลุ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๒/๒๑๔, องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๓๗/๓๖๗) และดู องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๓๗/๖๐

[๒] **ดิ้นรน** หมายถึงดิ้นรนไปในอารมณ์ทั้ง ๖ มีรูปารมณ์ เป็นต้น

กวัดแกว่ง หมายถึงหวั่นไหว ไม่อาจจะตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวได้นาน ดุจทารกไม่อาจทรงตัวอยู่ใน อริยาบถเดียวได้นาน ฉะนั้น

รักษายาก หมายถึงให้ดำรงอยู่ในอารมณ์ธรรมที่เป็นสัปปายะได้ยาก

ห้ามยาก หมายถึงห้ามหรือกันมิให้ซ่านไปในวิสภาคารมณ์ได้ยาก (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๓/๒๑๕)

[๓] **ดิ้นรนไปมา** หมายถึงยินดีในกามคุณ ๕ เมื่อถูกพรากจากกามคุณ ๕ ให้หยุดนิ่งอยู่ในวิปัสสนากัมมัฏฐาน ก็จะดิ้นรนไปมา ไม่อาจจะตั้งมั่นอยู่ได้ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๔/๒๑๖)

๒. อัญญตรภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุรูปหนึ่ง ดังนี้)

[๓๕] การฝึก[๒]จิตที่ควบคุมได้ยาก เปลี่ยนแปลงง่าย[๓]
ชอบใฝ่หาแต่อารมณ์ที่ปรารถนา จัดว่าเป็นความดี
เพราะจิตที่ฝึกแล้วย่อมนำสุขมาให้[๔]

๓. อุกกัณฐิตภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุผู้กระสันจะสึก

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุรูปหนึ่งผู้กระสันจะสึก ดังนี้)

[๓๖] ผู้มีปัญญาควรรักษาจิต
ที่เห็นได้ยากยิ่ง ละเอียดยิ่ง
ชอบใฝ่หาแต่อารมณ์ที่ปรารถนา
เพราะจิตที่คุ้มครองแล้วย่อมนำสุขมาให้

๔. สังฆรักขิตเถรวัตถุ
เรื่องพระสังฆรักขิตเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระสังฆรักขิตเถระ ดังนี้)

[๓๗] คนเหล่าใดสำรวมจิต
ที่เที่ยวไปไกล[๕] เที่ยวไปดวงเดียว[๖]
ไม่มีรูปร่าง[๗] อาศัยอยู่ในถ้ำ[๑]

---

[๑] **บ่วงแห่งมาร** ในที่นี้หมายถึงกิเลสวัฏ(วงจรกิเลส) ประกอบด้วยอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๔/๒๑๗)

[๒] **การฝึก** ในที่นี้หมายถึงการฝึกด้วยอริยมรรค ๔ คือ โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๕/๒๒๒)

[๓] **เปลี่ยนแปลงเร็ว** หมายถึงเกิดดับเร็ว (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๕/๒๒๒)

[๔] **สุข** ในที่นี้หมายถึงสุขที่เกิดจากอริยมรรค อริยผล และสุขที่เกิดจากการบรรลุนิพพานอันเป็นประโยชน์สูงสุด (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๕/๒๒๒)

[๕] **เที่ยวไปไกล** หมายถึงรับอารมณ์ที่อยู่ไกลได้ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๗/๒๒๘)

[๖] **เที่ยวไปดวงเดียว** หมายถึงเกิดขึ้นทีละดวง ๆ ดวงหนึ่งดับ ดวงหนึ่งจึงเกิดขึ้น จะไม่เกิดขึ้นพร้อมกัน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๗/๒๒๘)

[๗] **ไม่มีรูปร่าง** หมายถึงไม่มีสัณฐาน ไม่มีสี เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๗/๒๒๘)

คนเหล่านั้นจักพ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร[๒]

๕. จิตตหัตถเถรวัตถุ
เรื่องพระจิตตหัตถเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๘] ผู้มีจิตไม่มั่นคง ไม่รู้แจ้งสัทธรรม
มีความเลื่อมใสเลื่อนลอย
ย่อมไม่มีปัญญาสมบูรณ์

[๓๙] ผู้มีจิตไม่ชุ่มด้วยราคะ ไม่ขุ่นมัวด้วยโทสะ
ละบุญและบาปได้แล้ว มีสติตื่นอยู่
ย่อมไม่มีภัย[๓]

๖. ปัญจสตภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ดังนี้)

[๔๐] ภิกษุรู้ว่า ร่างกายนี้เปรียบเหมือนหม้อดิน
ควรป้องกันจิตนี้ เหมือนป้องกันพระนคร
แล้วใช้อาวุธคือปัญญารบกับมาร[๔]
และควรรักษาชัยชนะไว้ แต่ไม่ควรยินดียึดติด[๕]

๗. ปูติคัตตติสสเถรวัตถุ
เรื่องพระติสสเถระผู้มีร่างกายเน่าเปื่อย

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระติสสเถระผู้มีร่างกายเน่าเปื่อย ดังนี้)

[๔๑] อีกไม่นานนัก ร่างกายนี้ก็จักปราศจากวิญญาณ
ถูกทอดทิ้งทับถมแผ่นดิน

---

[๑] **อาศัยอยู่ในถ้ำ** หมายถึงอาศัยอยู่ในมหาภูตรูป ๔ และหทัยรูป (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๗/๒๒๙)

[๒] **เครื่องผูกแห่งมาร** หมายถึงวัฏฏะอันเป็นไปในภูมิ ๓ (กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๗/๒๒๙)

[๓] **ไม่มีภัย** ในที่นี้หมายถึงไม่มีภัยคือกิเลส คาถานี้ ตรัสถึงคุณสมบัติของพระขีณาสพ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๙/๒๓๒)

[๔] **มาร** ในที่นี้หมายถึงกิเลสมาร (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๐/๒๓๘)

[๕] **ควรรักษาชัยชนะไว้ แต่ไม่ควรยินดียึดติด** หมายถึงเมื่อภิกษุบรรลุสมาบัติได้วิปัสสนาอ่อน ๆ ชนะกิเลสได้ระดับหนึ่ง แต่ไม่ควรยึดติดอยู่เพียงสมาบัตินั้น ควรพิจารณาสังขารทั้งหลายด้วยจิตที่ผ่องใสแล้วรักษาระดับจิตนั้นไว้ได้ ในที่สุด จะสามารถบรรลุมรรคผลอันสูงสุด ชนะกิเลสมารได้อย่างสิ้นเชิง (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๐/๒๓๘)

เหมือนท่อนไม้ที่ไร้ประโยชน์ ฉะนั้น

๘. นันทโคปาลกวัตถุ
เรื่องนายนันทะผู้เลี้ยงโค

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๒] จิตที่ตั้งไว้ผิด[๑]พึงทำให้ได้รับความเสียหาย
ยิ่งกว่าความเสียหายที่โจรเห็นโจร[๒]
หรือผู้จองเวรเห็นผู้จองเวร จะพึงทำให้แก่กัน

๙. โสเรยยวัตถุ
เรื่องพระโสเรยยเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๓] จิตที่ตั้งไว้ชอบ[๓] ย่อมอำนวยให้ได้ผลที่ประเสริฐกว่าสิ่ง[๔]
ที่มารดาบิดาก็ทำให้ไม่ได้
หรือแม้ญาติเหล่าอื่นก็ให้ไม่ได้

จิตตวรรคที่ ๓ จบ

๔. ปุปผวรรค
หมวดว่าด้วยดอกไม้

๑. ปัญจสตภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ดังนี้)

[๔๔] ใครจักรู้แจ้งแผ่นดินนี้[๕] ยมโลก[๖]
และมนุษยโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก
ใครจักเลือกบทธรรม[๑]ที่ตถาคตแสดงไว้ดีแล้ว

---

[๑] **จิตที่ตั้งไว้ผิด** หมายถึงจิตที่ตั้งไว้ผิดในอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ทำให้ถึงความพินาศฉิบหายในโลกนี้ และตกไปในอบายภูมิ ๔ ถึง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๒/๒๔๓)

[๒] **โจรเห็นโจร** หมายถึงโจรเห็นโจรที่เป็นคู่อาฆาตกันแล้วจะต้องฆ่ากัน หรือเบียดเบียนให้ได้รับความเสียหาย (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๒/๒๔๓)

[๓] **จิตที่ตั้งไว้ชอบ** หมายถึงจิตที่มุ่งมั่นประพฤติตามกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๓/๒๔๘)

[๔] **สิ่ง** ในที่นี้หมายถึงทิพยสมบัติ รูปฌานเป็นต้น หรือโลกุตตรธรรม (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๓/๒๔๘)

[๕] **แผ่นดิน** ในที่นี้หมายถึงอัตภาพ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๔/๒๔๙)

[๖] **ยมโลก** หมายถึงอบายภูมิ ๔ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๔/๒๕๐)

เหมือนช่างดอกไม้ผู้ชาญฉลาดเลือกเก็บดอกไม้ ฉะนั้น

[๔๕] พระเสขะ[๒]จักรู้แจ้งแผ่นดินนี้ ยมโลก
และมนุษยโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก
พระเสขะจักเลือกบทธรรมที่ตถาคตแสดงไว้ดีแล้ว
เหมือนช่างดอกไม้ผู้ชาญฉลาดเลือกเก็บดอกไม้ ฉะนั้น

๒. มรีจิกัมมัฏฐานิกภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุผู้เจริญมรีจิกัมมัฏฐาน

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุผู้เจริญกัมมัฏฐานมีพยับแดดเป็นอารมณ์ ดังนี้)

[๔๖] ภิกษุผู้รู้แจ้งว่า ร่างกายนี้เปรียบเหมือนฟองน้ำ
รู้ชัดว่า ร่างกายนี้มีลักษณะดุจพยับแดด[๓]
ตัดพวงดอกไม้ของมาร[๔]ได้แล้ว
ก็จะไปถึงสถานที่ที่มัจจุราชหาไม่พบ[๕]

๓. วิฑูฑภวัตถุ
เรื่องเจ้าชายวิฑูฑภะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๗] มฤตยู[๖] ย่อมฉุดคร่านรชนผู้มีใจติดข้องอยู่ในอารมณ์ต่าง ๆ
ผู้มัวแต่เลือกเก็บดอกไม้[๗]อยู่
เหมือนห้วงน้ำใหญ่พัดพาเอาชาวบ้านที่หลับไหลไป ฉะนั้น

๔. ปติปูชิกาวัตถุ

---

[๑] **บทธรรม** หมายถึงโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๔/๒๕๐)

[๒] **พระเสขะ** หมายถึงพระอริยบุคคล ๗ จำพวก มีพระโสดาบัน เป็นต้น ผู้ศึกษาตามไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๔/๒๕๐)

[๓] ชื่อว่า **เหมือนฟองน้ำ** เพราะจะดำรงอยู่ได้ไม่นาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๖/๒๕๑)
ชื่อว่า **ดุจพยับแดด** เพราะปรากฏในที่ไกลเมื่อนเป็นรูปที่จะยึดถือจับต้องได้ แต่พอเข้าใกล้กลับว่างเปล่า ยึดถือจับต้องไม่ได้เลย ดำรงอยู่ได้ชั่วกาลนิดหน่อย (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๖/๒๕๑-๒๕๒)

[๔] **ตัดพวงดอกไม้ของมาร** หมายถึงตัดวัฏฏะในภูมิ ๓ (กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ) ได้ด้วยอริยมรรค (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๖/๒๕๒)

[๕] **สถานที่ที่มัจจุราชหาไม่พบ** หมายถึงอมตนิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๖/๒๕๒)

[๖] **มฤตยู** หมายถึงความตาย (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๗/๒๖๙)

[๗] **ดอกไม้** ในที่นี้หมายถึงกามคุณ ๕ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๗/๒๖๘)

เรื่องนางปติปูชิกา

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๘] มฤตยูย่อมทำคนที่มีใจติดข้องอยู่ในอารมณ์ต่าง ๆ
ผู้มัวแต่เลือกเก็บดอกไม้อยู่
ผู้ไม่อิ่มในกามทั้งหลาย[๑] ให้ตกอยู่ในอำนาจ

๕. มัจฉริโกสิยเสฏฐิวัตถุ

เรื่องโกสิยเศรษฐีผู้ตระหนี่

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๙] ภมรไม่ทำลายดอก สี และกลิ่น
ดูดแต่น้ำหวานไป ฉันใด
มุนีพึงเที่ยวไปในหมู่บ้าน ฉันนั้น[๒]

๖. ปาฏิกาชีวกวัตถุ

เรื่องอาชีวกชื่อปาฏิกะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่อุบาสิกาผู้รับใช้อาชีวกชื่อปาฏิกะ ดังนี้)

[๕๐] บุคคลไม่พึงใส่ใจถ้อยคำแสลงหูของคนอื่น
ไม่พึงเพ่งเล็งกิจที่คนอื่นทำแล้วหรือยังไม่ได้ทำ
แต่พึงตรวจดูกิจที่ตนทำแล้วและยังไม่ได้ทำเท่านั้น

๗. ฉัตตปาณิอุปาสกวัตถุ

เรื่องฉัตตปาณิอุบาสก

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระอานนทเถระ ดังนี้)

[๕๑] วาจาสุภาษิต[๓] ย่อมไม่มีผลแก่ผู้ไม่ทำตาม[๔]
เหมือนดอกไม้งาม มีสีสวย (แต่) ไม่มีกลิ่น

---

[๑] **ผู้ไม่อิ่มในกามทั้งหลาย** หมายถึงผู้ไม่อิ่มในกิเลสกามและวัตถุกาม มุ่งแต่จะแสวงหา มุ่งแต่จะให้ได้มา มุ่งแต่จะใช้สอย และมุ่งแต่จะสะสม (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๘/๒๗๒)

[๒] ความหมายในคาถานี้คือ มุนีผู้เป็นทั้งพระเสขะและพระอเสขะเที่ยวบิณฑบาตในหมู่บ้านตามลำดับเรือน รับเอาภิกษาหารโดยไม่ทำลายศรัทธาและทรัพย์ของชาวบ้าน ดุจหมู่ผึ้งที่บินเข้าไปในหมู่ไม้ดูดเอาแต่น้ำหวาน ไม่ทำลายดอก สี และกลิ่นของต้นไม้ ในคาถานี้ ตรัสถึงคุณสมบัติของพระขีณาสพ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๙/๒๗๗-๒๗๘)

[๓] **วาจาสุภาษิต** ในที่นี้หมายถึงพุทธพจน์ คือพระไตรปิฎก (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๕๑/๒๘๔)

[๔] **ผู้ไม่ทำตาม** หมายถึงบุคคลผู้ไม่ตั้งใจประพฤติตามพระพุทธพจน์โดยเอื้อเฟื้อ กล่าวคือไม่ตั้งใจฟัง ทรงจำ และนำมาปฏิบัติ ผลจึงไม่เกิดแก่ผู้นั้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๕๑/๒๘๔)

[๕๒] วาจาสุภาษิต ย่อมมีผลแก่ผู้ทำตามด้วยดี
เหมือนดอกไม้งาม มีทั้งสีและมีกลิ่น ฉะนั้น[๑]

๘. วิสาขาวัตถุ
เรื่องนางวิสาขา

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๕๓] สัตว์ผู้มีอันจะต้องตาย เมื่อเกิดมาแล้ว ควรสร้างกุศลไว้ให้มาก
เหมือนช่างดอกไม้ร้อยพวงมาลัยไว้เป็นจำนวนมากจากกองดอกไม้ ฉะนั้น

๙. อานันทเถรวัตถุ
เรื่องพระอานนทเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระอานนทเถระ ดังนี้)

[๕๔] กลิ่นดอกไม้ลอยไปทวนลมไม่ได้
กลิ่นจันทน์ กลิ่นกฤษณา
หรือกลิ่นกระลำพักก็ลอยไปทวนลมไม่ได้
ส่วนกลิ่นของสัตบุรุษ ลอยไปทวนลมได้
เพราะสัตบุรุษขจรไปทั่วทุกทิศ[๒]

[๕๕] กลิ่นศีลยอดเยี่ยมกว่ากลิ่นหอมเหล่านี้ คือ
กลิ่นจันทน์ กลิ่นกฤษณา กลิ่นดอกอุบล และกลิ่นดอกมะลิ

๑๐. มหากัสสปเถรวัตถุ
เรื่องพระมหากัสสปเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๕๖] กลิ่นกฤษณา หรือกลิ่นจันทน์นี้ หอมเพียงเล็กน้อย
แต่กลิ่นของท่านผู้มีศีล หอมมากที่สุด
หอมฟุ้งไปทั่วทั้งเทวโลกและมนุษยโลก

๑๑. โคธิกเถรวัตถุ
เรื่องพระโคธิกเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๓๒๓-๓๒๔/๔๑๒

[๒] **สัตบุรุษขจรไปทั่วทุกทิศ** หมายถึงสัตบุรุษย่อมมีกลิ่นเกียรติคุณคือศีลแผ่ขจรไปทั่วทุกทิศ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๕๔/๓๑๓) และดูเทียบ องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๐/๓๒๓

[๕๗] มารย่อมไม่พบทางของท่านผู้มีศีลสมบูรณ์
ผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาทเป็นปกติ
ผู้หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ

๑๒. ครหทินนวัตถุ
เรื่องนายครหทินน์

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่นายครหทินน์ และนายสิริคุตต์ ดังนี้)

[๕๘] ในกองขยะที่เขาทิ้งไว้ข้างทางใหญ่
ยังมีดอกบัวมีกลิ่นหอมรื่นรมย์ใจเกิดขึ้นมาได้ ฉันใด
[๕๙] ในหมู่ปุถุชนผู้มืดมนซึ่งเปรียบได้กับกองขยะ
ก็ยังมีสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเจริญรุ่งเรืองอยู่ด้วยปัญญา ฉันนั้น

ปุปผวรรคที่ ๔ จบ

๕. พาลวรรค
หมวดว่าด้วยคนพาล[๑]

๑. อัญญตรปุริสวัตถุ
เรื่องชายคนใดคนหนึ่ง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระเจ้าปเสนทิโกศล และชายคนหนึ่ง ดังนี้)

[๖๐] ราตรีหนึ่ง ยาวนานสำหรับคนผู้ตื่นอยู่
ระยะทางโยชน์หนึ่ง ยาวไกลสำหรับคนผู้เมื่อยล้า
สังสารวัฏ[๒]ยาวนานสำหรับคนพาลผู้ไม่รู้แจ้งสัทธรรม

๒. มหากัสสปสัทธิวิหาริกวัตถุ
เรื่องสัทธิวิหาริกของพระมหากัสสปเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุผู้อยู่ในกรุงราชคฤห์ ดังนี้)

[๖๑] หากบุคคลเที่ยวหาคนดีกว่าตน หรือเสมอกับตนไม่ได้
ก็ควรถือการเที่ยวไปคนเดียวให้มั่นคง
เพราะจะหาความเป็นเพื่อน[๑]ในคนพาลไม่ได้เลย

---

[๑] **คนพาล** ในที่นี้หมายถึงคนโง่ ไม่มีปัญญา ไม่รู้จักประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ในโลกหน้า ไม่รู้จัก พระสัทธรรมมีโพธิปักขิยธรรม และอริยสัจ ๔ เป็นต้น จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๖๐/๓๓๙, ขุ.ธ.ฏีกา (บาลี) ๘๑)

[๒] **สังสารวัฏ** หมายถึงการเวียนว่ายตายเกิด (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๖๐/๓๓๙)

๓. อานันทเสฏฐิวัตถุ
เรื่องอานันทเศรษฐี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่เศรษฐีชื่อมูลสิริบุตรของอานันทเศรษฐี ดังนี้)

[๖๒] คนพาลย่อมเดือดร้อนว่า “เรามีบุตร เรามีทรัพย์”
แท้จริง ตัวตนก็ไม่มี บุตรและทรัพย์จักมีแต่ที่ไหน

๔. คัณฐิเภทกโจรวัตถุ
เรื่องโจรผู้ทำลายปม

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่โจรผู้ทำลายปมและชนทั้งหลาย ดังนี้)

[๖๓] คนพาลที่รู้ตัวว่าเป็นคนพาล
ยังเป็นบัณฑิตได้บ้าง
แต่คนพาลที่สำคัญตนว่าเป็นบัณฑิต
นั่นแหละ เรียกว่า คนพาลแท้

๕. อุทายิเถรวัตถุ
เรื่องพระอุทายีเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๖๔] คนพาล แม้จะอยู่ใกล้บัณฑิตชั่วชีวิต
ก็ไม่รู้แจ้งธรรม เหมือนทัพพีไม่รู้รสแกง ฉะนั้น

๖. ปาเฐยยกภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุชาวเมืองปาฐา

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๖๕] วิญญูชน แม้จะอยู่ใกล้บัณฑิตเพียงชั่วครู่
ก็รู้แจ้งธรรมได้ฉับพลัน เหมือนลิ้นรู้รสแกง ฉะนั้น

๗. สุปปพุทธกุฏฐิวัตถุ
เรื่องนายสุปปพุทธะผู้เป็นโรคเรื้อน

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๖๖] คนพาลผู้มีปัญญาทราม ทำตนให้เป็นดุจข้าศึก
เที่ยวทำบาปกรรมที่ให้ผลเผ็ดร้อน

---

[๑] **ความเป็นเพื่อน** ในที่นี้หมายถึงคุณธรรมที่ได้จากความเป็นเพื่อน คือ จุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล กถาวัตถุ ๑๐ ธุดงคคุณ ๑๓ วิปัสสนา มรรค ๔ ผล ๔ วิชชา ๓ อภิญญา ๖ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๖๑/๓๔๗)

๘. กัสสกวัตถุ
เรื่องชาวนา

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ชาวนาคนหนึ่ง ดังนี้)

[๖๗] บุคคลทำกรรมใดแล้ว
ย่อมเดือดร้อนใจในภายหลัง
ร้องไห้น้ำตานองหน้า เสวยผลกรรมอยู่
กรรมนั้นชื่อว่า เป็นกรรมไม่ดี

๙. สุมนมาลาการวัตถุ
เรื่องช่างดอกไม้ชื่อสุมนะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๖๘] บุคคลทำกรรมใดแล้ว
ย่อมไม่เดือดร้อนใจในภายหลัง
อิ่มเอิบ ดีใจ เสวยผลกรรมอยู่
กรรมนั้นชื่อว่า เป็นกรรมดี

๑๐. อุปปลวัณณาเถรีวัตถุ
เรื่องพระอุบลวัณณาเถรี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๖๙] ตลอดเวลาที่บาปยังไม่ให้ผล
คนพาลย่อมสำคัญบาปดุจน้ำผึ้ง[๑]
แต่เมื่อใดบาปให้ผล เมื่อนั้นคนพาลย่อมประสบทุกข์

๑๑. ชัมพุกาชีวกวัตถุ
เรื่องอาชีวกชื่อชัมพุกะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่มหาชนชาวแคว้นอังคะและมคธ ดังนี้)

[๗๐] คนพาลถึงใช้ปลายหญ้าคาจิ้มอาหารกินทุกๆ เดือน
เขาก็ไม่ได้รับผลแห่งการปฏิบัติเช่นนั้น
เท่าเสี้ยวที่ ๑๖ ของผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว[๑]

---

[๑] **สำคัญบาปดุจน้ำผึ้ง** หมายถึงสำคัญว่าบาปอกุศลที่ตนทำอยู่ ปรากฏน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ เหมือนน้ำผึ้ง (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๖๙/๓๖๕)

๑๒. อหิเปตวัตถุ
เรื่องเปรตผู้มีรูปร่างเหมือนงู

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๗๑] บาปกรรมที่บุคคลทำแล้วยังไม่ให้ผลทันที
เหมือนน้ำนมที่รีดในวันนี้
บาปกรรมนั้นจะค่อย ๆ เผาผลาญคนพาล
เหมือนไฟที่ถูกเถ้ากลบไว้ ฉะนั้น

๑๓. สัฏฐิกูฏเปตวัตถุ
เรื่องเปรตถูกฆ้อนต่อยศีรษะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๗๒] ความรู้[๒]เกิดแก่คนพาลเพียงเพื่อทำลายถ่ายเดียว
ความรู้ของคนพาลนั้น กำจัดคุณงามความดี
ทำปัญญาของเขาให้ตกต่ำ

๑๔. สุธัมมเถรวัตถุ
เรื่องพระสุธัมมเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระสุธัมมเถระ ดังนี้)

[๗๓] ภิกษุพาลปรารถนาการยกย่องที่ตนไม่มี[๓]
ปรารถนาให้ภิกษุทั้งหลายตามแวดล้อมตน
ปรารถนาความเป็นใหญ่ในอาวาส
และปรารถนาเครื่องบูชาจากชาวบ้านทั้งหลาย

[๗๔] ภิกษุพาลเกิดความดำริว่า
"ขอให้คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้ง ๒ ฝ่าย จงเข้าใจว่า
เราผู้เดียวทำกิจนี้ เราผู้เดียวพึงมีอำนาจในการงาน
ไม่ว่ากิจการใหญ่หรือเล็ก"

---

[๑] **ผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว** หมายถึงผู้มีธรรมอันรู้แล้ว ผู้มีธรรมอันชั่งได้แล้ว ในที่นี้หมายถึง พระโสดาบัน จนถึงพระอรหันต์ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๗๐/๓๗๔)

[๒] **ความรู้** ในที่นี้หมายรวมถึงศิลปะ ยศ ชื่อเสียง (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๗๒/๓๘๒)

[๓] **ปรารถนาการยกย่องที่ตนไม่มี** หมายถึงไม่มีศรัทธา ต้องการให้คนชมว่ามีศรัทธา ทุศีลต้องการให้คนชมว่ามีศีล เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๗๓/๓๘๕)

ความริษยา[๑]และความถือตัว[๒]จึงเกิดพอกพูนขึ้น

๑๕ วนวาสีติสสเถรวัตถุ
เรื่องพระวนวาสีติสสเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๗๕] ข้อปฏิบัติที่เป็นเหตุให้ได้ลาภเป็นอย่างหนึ่ง
ข้อปฏิบัติที่ให้ถึงนิพพานเป็นอีกอย่างหนึ่ง
ภิกษุผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า
รู้ชัดข้อปฏิบัติทั้งสองนี้แล้ว ไม่พึงยินดีสักการะ[๓]
แต่พึงเพิ่มพูนวิเวก[๔] (ให้ต่อเนื่อง)

พาลวรรคที่ ๕ จบ

๖. ปัณฑิตวรรค
หมวดว่าด้วยบัณฑิต

๑. ราธเถรวัตถุ
เรื่องพระราธเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๗๖] บุคคลพึงเห็นผู้มีปัญญามักชี้โทษ
มักพูดปรามไว้ เหมือนผู้ชี้บอกขุมทรัพย์
(และ) พึงคบผู้ที่เป็นบัณฑิตเช่นนั้น
เพราะเมื่อคบคนเช่นนั้น ย่อมมีแต่ความเจริญ ไม่มีความเสื่อมเลย[๕]

๒. อัสสชิปุนัพพสุกวัตถุ

---

[๑] **ความริษยา** ในที่นี้หมายถึงตัณหาที่เกิดในทวาร ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๗๔/๓๘๖)

[๒] **ความถือตัว** ในที่นี้หมายถึงมานะ ๙ อย่าง (๑) เป็นผู้เลิศกว่าเขา ถือตัวว่าเลิศกว่าเขา (๒) เป็นผู้เลิศกว่าเขา ถือตัวว่าเสมอเขา (๓) เป็นผู้เลิศกว่าเขา ถือตัวว่าด้อยกว่าเขา (๔) เป็นผู้เสมอเขา ถือตัวว่าเลิศกว่าเขา (๕) เป็นผู้เสมอเขา ถือตัวว่าเสมอเขา (๖) เป็นผู้เสมอเขา ถือตัวว่าด้อยกว่าเขา (๗) เป็นผู้ด้อยกว่าเขา ถือตัวว่าเลิศกว่าเขา (๘) เป็นผู้ด้อยกว่าเขา ถือตัวว่าเสมอเขา (๙) เป็นผู้ด้อยกว่าเขา ถือตัวว่าด้อยกว่าเขา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๗๔/๓๘๖) และดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๑/๙๖-๙๗

[๓] **สักการะ** ในที่นี้หมายถึงปัจจัย ๔ (จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๗๕/๔๐๔)

[๔] **วิเวก** หมายถึงความสงัด มี ๓ คือ (๑) กายวิเวก ความสงัดกาย (๒) จิตตวิเวก ความสงัดใจ (๓) อุปธิวิเวก ความสงัดอุปธิ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๗๕/๔๐๔)

[๕] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๙๙๓/๕๒๓, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๐๘/๖๑๐

เรื่องพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๗๗] ผู้ใดพึงกล่าวสอน พร่ำสอน
และห้ามจากความชั่ว
ผู้นั้นย่อมเป็นที่รักของสัตบุรุษทั้งหลาย
แต่ไม่เป็นที่รักของอสัตบุรุษทั้งหลาย[๑]

๓. ฉันนเถรวัตถุ

เรื่องพระฉันนเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๗๘] บุคคลไม่พึงคบมิตรชั่ว[๒] ไม่พึงคบคนต่ำช้า[๓]
พึงคบแต่กัลยาณมิตร พึงคบแต่สัตบุรุษ

๔. มหากัปปินเถรวัตถุ

เรื่องพระมหากัปปินเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๗๙] บุคคลผู้อิ่มเอิบในธรรม[๔] มีใจผ่องใส ย่อมอยู่เป็นสุข
บัณฑิตย่อมยินดีในธรรมที่พระอริยะประกาศแล้วทุกเมื่อ

๕. ปัณฑิตสามเณรวัตถุ

เรื่องบัณฑิตสามเณร

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๘๐] คนไขน้ำ ย่อมไขน้ำ
ช่างศร ย่อมดัดลูกศร
ช่างไม้ ย่อมถากไม้
บัณฑิต ย่อมฝึกตน[๕]

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๙๙๔/๕๒๓, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๐๘/๖๑๐

[๒] **มิตรชั่ว** หมายถึงผู้ยินดีในอกุศลกรรม มีกายทุจริต เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๗๘/๔๑๐)

[๓] **คนต่ำช้า** หมายถึงคนที่ชักนำในสิ่งที่ไม่สมควร มีการตัดช่องย่องเบาเป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๗๘/๔๑๐)

[๔] **ผู้อิ่มเอิบในธรรม** หมายถึงบุคคลผู้บรรลุโลกุตตรธรรม ๙ ประการ (มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๒) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๗๙/๔๒๐)

[๕] **ฝึกตน** หมายถึงฝึกฝนตนเองเพื่อบรรลุอรหัตตผล (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๘๐/๔๓๓) และดูเทียบ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๒/๔๓๐-๔๓๑, ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๘๗๗/๕๐๕

๖. ลกุณฑกภัททิยเถรวัตถุ
เรื่องพระลกุณฑกภัททิยเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๘๑] ภูเขาศิลาล้วน เป็นแท่งทึบ ย่อมไม่สะเทือนเพราะลม ฉันใด
บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะนินทาหรือสรรเสริญ[๑] ฉันนั้น

๗. กาณมาตาวัตถุ
เรื่องมารดาของนางกาณา

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๘๒] บัณฑิตทั้งหลายฟังธรรมแล้ว ย่อมผ่องใส[๒]
ดุจห้วงน้ำที่ลึก ใสสะอาด ไม่ขุ่นมัว ฉะนั้น

๘. ปัญจสตภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๘๓] สัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมเว้นในธรรมทั้งปวง[๓]
สัตบุรุษทั้งหลายย่อมไม่พร่ำเพ้อเพราะกามคุณเป็นเหตุ
บัณฑิตทั้งหลายจะประสบสุขหรือทุกข์
ย่อมไม่แสดงอาการขึ้นลง[๔]

๙. ธัมมิกเถรวัตถุ
เรื่องพระธัมมิกเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

---

[๑] ในคาถานี้ แม้จะตรัสโลกธรรมไว้เพียง ๒ ประการ คือ นินทาและสรรเสริญก็จริง แต่พึงทราบว่า ทรง แสดง โลกธรรมไว้ทั้ง ๘ ประการ ความหมายโดยสรุป คือ ไม่หวั่นไหวทั้งในอนิฏฐารมณ์(อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา) และอิฏฐารมณ์(อารมณ์ที่ปรารถนา) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๘๑/๔๓๔)

[๒] **ผ่องใส** ในที่นี้หมายถึงบรรลุสภาวะที่จิตปราศจากอุปธิกิเลสด้วยอำนาจโสดาปัตติมรรคเป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๘๒/๔๓๗)

[๓] **ย่อมเว้นในธรรมทั้งปวง** หมายถึงมีอรหัตตมัคคญาณเป็นเครื่องเว้นหรือละฉันทราคะ(ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ) ในขันธ์ ๕ เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๘๓/๔๔๐)

[๔] **ไม่แสดงอาการขึ้นลง** หมายถึงไม่แสดงอาการยินดีหรือยินร้ายเมื่อถูกโลกธรรมกระทบ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๘๓/๔๔๐)

[๘๔] บัณฑิตย่อมไม่ทำบาปเพราะตนเป็นเหตุ
หรือเพราะผู้อื่นเป็นเหตุ
บุคคลไม่พึงปรารถนาบุตร ทรัพย์ แว่นแคว้น
หรือความสำเร็จเพื่อตน โดยไม่ชอบธรรม
พึงเป็นผู้มีศีล มีปัญญา และยึดมั่นอยู่ในธรรม

๑๐. ธัมมัสสวนวัตถุ[๑]
เรื่องการฟังธรรม

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๘๕] ในหมู่มนุษย์ เหล่าชนผู้ไปถึงฝั่งโน้น[๒] มีจำนวนน้อย
ส่วนหมู่สัตว์นอกนี้เลาะไปตามฝั่งนี้[๓]ทั้งนั้น

[๘๖] ส่วนชนเหล่าใดประพฤติตามธรรม
ในธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยชอบ[๔]
ชนเหล่านั้นจักข้ามพ้นวัฏฏะ
อันเป็นบ่วงมารที่ข้ามได้แสนยาก ไปถึงฝั่งโน้นได้[๕]

๑๑. ปัญจสตอาคันตุกภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุอาคันตุกะ ๕๐๐ รูป

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุอาคันตุกะผู้อยู่ในแคว้นโกศล ดังนี้)

[๘๗] บัณฑิตละธรรมดำ[๖] แล้วพึงเจริญธรรมขาว[๗]
ออกจากวัฏฏะมาสู่วิวัฏฏะ[๒]

---

[๑] ดูเทียบ สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๓๔/๓๕, ๑๙๘/๑๔๐-๑๔๑

[๒] **ฝั่งโน้น** หมายถึงนิพพาน (องฺ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๑๗-๑๑๘/๓๗๕, ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๘๕/๔๔๓, สำ.ม.อ. (บาลี) ๓/๓๑-๔๐/๑๙๖)

[๓] **ฝั่งนี้** หมายถึงสักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่าเป็นอัตตาของตน) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๘๕/๔๔๓) หรือหมายถึงวัฏฏะ (สำ.ม.อ. (บาลี) ๓/๓๑-๔๐/๑๙๖)

[๔] **ธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยชอบ** หมายถึงโลกุตตรธรรม ๙ ประการ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ (องฺ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๑๗-๑๑๘/๓๗๕)

[๕] องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๑๗/๒๗๓-๒๗๔

[๖] **ธรรมดำ** หมายถึงอกุศลธรรม มีกายทุจริต เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๘๗/๔๔๔)

[๗] **ธรรมขาว** หมายถึงกุศลธรรม มีกายสุจริต เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๘๗/๔๔๔)

[๘๘] ละกามทั้งหลายแล้ว เป็นผู้หมดความกังวล
พึงปรารถนายินดียิ่งในวิเวกที่ยินดีได้ยากยิ่ง
พึงชำระตนให้ผ่องแผ้วจากเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตทั้งหลาย

[๘๙] บัณฑิตเหล่าใดอบรมจิตโดยชอบ
ในองค์ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ทั้งหลาย
ไม่ถือมั่น ยินดีในนิพพานเป็นที่สละความถือมั่น
บัณฑิตเหล่านั้นสิ้นอาสวะแล้ว
มีความรุ่งเรือง ดับสนิทแล้วในโลก[๓]

ปัณฑิตวรรคที่ ๖ จบ

๗. อรหันตวรรค
หมวดว่าด้วยพระอรหันต์

๑. ชีวกวัตถุ
เรื่องหมอชีวก

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่หมอชีวก ดังนี้)

[๙๐] ผู้บรรลุจุดหมายปลายทางแล้ว[๔]
ไร้ความโศก หลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวง[๕]
ละกิเลสเครื่องร้อยรัด[๖]ได้หมด ย่อมไม่มีความเร่าร้อน

๒. มหากัสสปเถรวัตถุ
เรื่องพระมหากัสสปเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

---

[๑] **อาลัย** เรียกว่าโอกะ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๘๙/๔๔๔) ในบางแห่ง **อาลัย** หมายถึงน้ำ แต่ในที่นี้อาลัยคือ กามคุณ ๕ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๔/๒๑๖)

[๒] **ความไม่มีอาลัย** ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๘๗/๔๔๔)

[๓] ดูเทียบ สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๓๔/๓๖, องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๖๙/๓๑๑

[๔] **ผู้บรรลุจุดหมายปลายทาง** หมายถึงพระขีณาสพผู้ถึงที่สุดแห่งสังสารวัฏ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๙๐/๔๔๖)

[๕] **ธรรมทั้งปวง** หมายถึงธรรมทั้งหลายมีขันธ์ ๕ เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๙๐/๔๔๖)

[๖] **กิเลสเครื่องร้อยรัด** หมายถึงกิเลส ๔ อย่าง คือ (๑) อภิชฌา ความเพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่น (๒) พยาบาท ความคิดร้ายผู้อื่น (๓) สีลัพพตปรามาส ความถือมั่นศีลและวัตร (๔) อิทังสัจจาภินิเวส ความถือมั่นว่านี้เท่านั้นจริง (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๙๐/๔๔๖) และดู ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๙/๑๑๙)

[๙๑] ผู้มีสติ หมั่นประกอบความเพียร[๑]
ไม่ติดในที่อยู่ ละความห่วงอาลัยไป
เหมือนหงส์ละเปือกตมไป ฉะนั้น

๓. เพฬัฏฐสีสเถรวัตถุ
เรื่องพระเพฬัฏฐสีสเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๙๒] ผู้ไม่มีการสั่งสม[๒]
กำหนดรู้อาหารก่อนแล้วจึงบริโภค
มีสุญญตวิโมกข์[๓] และอนิมิตตวิโมกข์ เป็นอารมณ์
ไม่ทิ้งทางไว้ให้เป็นที่รู้ได้
เหมือนนกไม่ทิ้งทางไว้ในอากาศ ฉะนั้น

๔. อนุรุทธเถรวัตถุ
เรื่องพระอนุรุทธเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๙๓] ท่านผู้สิ้นอาสวะแล้ว ไม่ติดในอาหาร
มีสุญญตวิโมกข์ และอนิมิตตวิโมกข์ เป็นอารมณ์
ไม่ทิ้งร่องรอยไว้ให้เป็นที่รู้ได้
เหมือนนกไม่ทิ้งร่องรอยไว้ในอากาศ ฉะนั้น[๔]

๕. มหากัจจายนเถรวัตถุ

---

[๑] **ผู้มีสติ หมั่นประกอบความเพียร** ในที่นี้หมายถึงพระขีณาสพผู้มีสติไพบูลย์ หมั่นประกอบในคุณธรรมมีฌานและวิปัสสนา เป็นต้น ที่ตนได้บรรลุแล้วโดยการนึก การเข้า การออก การอธิษฐาน และการพิจารณา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๙๑/๔๔๙)

[๒] **การสั่งสม** มี ๒ อย่าง คือ (๑) กัมมสันนิจยะ การสั่งสมกรรมคือกุศลและอกุศล (๒) ปัจจยสันนิจยะ การสั่งสมปัจจัย ๔ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๙๒/๔๕๐)

[๓] **สุญญตวิโมกข์** หมายถึงสภาวะที่หลุดพ้น เพราะว่างจาก ราคะ โทสะ โมหะ
อนิมิตตวิโมกข์ หมายถึงสภาวะที่หลุดพ้น เพราะไม่มีนิมิต คือ ราคะ เป็นต้น
ในคาถาที่ ๙๒-๙๓ นี้ หมายรวมถึง**อัปปณิหิตวิโมกข์** ได้แก่ สภาวะที่หลุดพ้น เพราะไม่มีที่ตั้งคือกิเลสมีราคะเป็นต้นด้วยวิโมกข์ทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นชื่อของนิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๙๒/๔๕๑)

[๔] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๙๒/๓๔๙

เรื่องพระมหากัจจายนเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๙๔] ผู้ใดฝึกอินทรีย์[๑]ให้สงบได้
เหมือนม้าที่นายสารถีฝึกดีแล้ว
ผู้นั้นย่อมละมานะได้ ไม่มีอาสวะ คงที่
แม้ทวยเทพทั้งหลายก็รักใคร่

๖. สารีปุตตเถรวัตถุ

เรื่องพระสารีบุตรเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๙๕] ภิกษุผู้คงที่ มีวัตรงาม
ไม่ยินดียินร้าย เสมอด้วยแผ่นดิน
เปรียบด้วยเสาเขื่อน
(มีใจผ่องใส) เหมือนห้วงน้ำไร้เปือกตม
สังสารวัฏย่อมไม่มีแก่ผู้เช่นนั้น

๗. โกสัมพีวาสีติสสเถรสามเณรวัตถุ

เรื่องสามเณรของพระติสสเถระชาวเมืองโกสัมพี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระติสสเถระชาวเมืองโกสัมพี ดังนี้)

[๙๖] ผู้หลุดพ้นเพราะรู้ชอบ ผู้สงบ ผู้คงที่
ย่อมมีมโนกรรมที่สงบ วจีกรรมที่สงบ กายกรรมที่สงบ

๘. สารีปุตตเถรวัตถุ

เรื่องพระสารีบุตรเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุผู้อยู่ในป่า ๓๐ รูป ดังนี้)

[๙๗] นรชนใด ผู้ไม่ต้องเชื่อใคร[๒]
รู้จักนิพพานที่ปัจจัยอะไรปรุงแต่งไม่ได้
ตัดรอยต่อ[๓]แห่งการเกิดใหม่

---

[๑] **อินทรีย์** หมายถึงตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๙๔/๔๕๕)

[๒] **ไม่ต้องเชื่อใคร** ในที่นี้หมายถึงรู้แจ้งธรรมอย่างประจักษ์ชัดด้วยตนเอง ไม่ต้องรอสดับธรรมจากผู้อื่น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๙๗/๔๖๒, ขุ.ม.อ. (บาลี) ๘๘/๓๓๙-๓๔๑)

[๓] **รอยต่อ** หมายถึงวัฏฏสนธิ (รอยต่อคือวัฏฏะ) สังสารสนธิ (รอยต่อคือสงสาร) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๙๗/๔๖๒)

ทำลายโอกาส[๑] แห่งการท่องเที่ยวไปในสงสาร
คายความหวังแล้ว นรชนนั้นแล เป็นบุรุษสูงสุด[๒]

๙. ขทิรวนิยเรวตเถรวัตถุ
เรื่องพระเรวตเถระผู้อยู่ในป่าไม้ตะเคียน

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่นางวิสาขามิคารมาตา ดังนี้)

[๙๘] พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่สถานที่ใด
คือ จะเป็นบ้านก็ตาม ป่าก็ตาม ที่ลุ่มก็ตาม ที่ดอนก็ตาม
สถานที่นั้น เป็นรมณียสถาน[๓]

๑๐. อัญญตริตถีวัตถุ
เรื่องหญิงคนใดคนหนึ่ง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุรูปหนึ่ง ดังนี้)

[๙๙] ท่านผู้ปราศจากราคะทั้งหลาย
จะยินดีป่าทั้งหลาย อันน่ารื่นรมย์
ที่ชนผู้แสวงหากามไม่ยินดี
เพราะท่านเหล่านั้นไม่แสวงหากาม[๔]

อรหันตวรรคที่ ๗ จบ

๘. สหัสสวรรค
หมวดว่าด้วยหนึ่งในร้อยในพัน

๑. ตัมพทาฐิกโจรฆาตกวัตถุ
เรื่องเพชฌฆาตโจรเคราแดง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๐๐] คำพูดที่มีประโยชน์[๑]คำเดียว

---

[๑] **ทำลายโอกาส** หมายถึงทำลายโอกาสที่จะเกิดอีกได้ เพราะสิ้นเชื้อพันธุ์คืออกุศลกรรมและอกุศลกรรม (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๙๗/๔๖๒)

[๒] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๘/๒๗๕

[๓] ในคาถานี้มีนัยว่า แม้ในหมู่บ้านจะหาความสงบกายไม่ได้ก็จริง แต่พระอรหันต์ทั้งหลายก็ได้ความสงบใจ เพราะอารมณ์ทั้งหลายหาทำจิตของท่านให้หวั่นไหวได้ไม่ ดังนั้น ที่ไหนก็ตามย่อมเป็นที่พระอรหันต์อยู่ได้ และที่นั้นย่อมเป็นสถานที่รื่นรมย์ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๔/๗๒) และดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๙๙๑/๕๒๓

[๔] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๙๙๒/๕๒๓

ที่คนฟังแล้วสงบระงับได้[๒]
ย่อมดีกว่าคำพูดที่ไร้ประโยชน์ตั้ง ๑,๐๐๐ คำ

๒. พาหิยทารุจีริยเถรวัตถุ
เรื่องพระพาหิยทารุจีริยเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๐๑] คาถาที่มีประโยชน์[๑]คาถาเดียว
ที่คนฟังแล้วสงบระงับได้
ย่อมดีกว่าคาถาที่ไร้ประโยชน์ตั้ง ๑,๐๐๐ คาถา

๓. กุณฑลเกสีเถรีวัตถุ
เรื่องพระกุณฑลเกสีเถรี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๐๒] ธรรมะบทหนึ่ง[๓] ที่คนฟังแล้วสงบระงับได้
ย่อมดีกว่าคาถาที่ไร้ประโยชน์ตั้ง ๑๐๐ คาถา

[๑๐๓] ผู้ชนะข้าศึกจำนวนพันคูณด้วยพันในสงคราม
หาชื่อว่าผู้ชนะที่ยอดเยี่ยมไม่
แต่ผู้ชนะตน[๔]ได้ จึงชื่อว่า ผู้ชนะที่ยอดเยี่ยม

๔. อนัตถปุจฉกพราหมณวัตถุ
เรื่องอนัตถปุจฉกพราหมณ์

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พราหมณ์ ดังนี้)

[๑๐๔] การชนะตนของบุคคลผู้ฝึกตนดีแล้ว[๕]
ประพฤติสำรวมเป็นนิตย์นั่นแล
ประเสริฐกว่าการชนะผู้อื่น

---

[๑] **มีประโยชน์** ในที่นี้หมายถึงเป็นคำที่แสดงเรื่องนิพพาน หรือเรื่องขันธ์ ธาตุ อายตนะ อินทรีย์ พละ โพชฌงค์ และสติปัฏฐาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๐/๔๗๗)

[๒] **สงบระงับ** หมายถึงสงบระงับกิเลสมีราคะเป็นต้นได้ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๐/๔๗๗)

[๓] **ธรรมะบทหนึ่ง** หมายถึงข้อธรรมหนึ่งในหมวดธรรมที่มีหลายข้อ เช่น หมวดธรรม ๔ คือ (๑) อนภิชฌา (๒) อพยาบาท (๓) สัมมาสติ (๔) สัมมาสมาธิ แต่ละข้อเป็นธรรมะบทหนึ่ง (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๒/๔๘๗)

[๔] **ชนะตน** หมายถึงชนะกิเลสมีโลภะ เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๓/๔๘๘)

[๕] **ผู้ฝึกตนดี** ในที่นี้หมายถึงผู้ไม่มีกิเลส (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๔/๔๘๙)

[๑๐๕] เทวดา คนธรรพ์ มาร หรือพรหม
ไม่อาจทำชัยชนะของบุคคลเช่นนั้นให้กลับแพ้ได้เลย

๕. สารีปุตตเถรมาตุลพราหมณวัตถุ
เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ ดังนี้)

[๑๐๖] การบูชาของบุคคลผู้บูชาท่านที่อบรมตนดี[๑]แล้ว
คนเดียว แม้เพียงครู่เดียว
ประเสริฐกว่าการบูชาของบุคคลผู้บูชายัญ[๒]
ด้วยทรัพย์จำนวน ๑,๐๐๐ กหาปณะทุก ๆ เดือน ตลอด ๑๐๐ ปี

๖. สารีปุตตเถรภาคิเนยยวัตถุ
เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นหลานของพระสารีบุตรเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พราหมณ์ผู้เป็นหลานของพระสารีบุตรเถระ ดังนี้)

[๑๐๗] การบูชาของบุคคลผู้บูชาท่านที่อบรมตนดีแล้ว
คนเดียว แม้เพียงครู่เดียว
ประเสริฐกว่าการบูชาของบุคคลผู้บูชาไฟในป่าเป็นเวลา ๑๐๐ ปี

๗. สารีปุตตเถรสหายกพราหมณวัตถุ
เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นเพื่อนของพระสารีบุตรเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พราหมณ์ผู้เป็นเพื่อนของพระสารีบุตรเถระ ดังนี้)

[๑๐๘] การไหว้ท่านผู้ปฏิบัติตรง
ประเสริฐกว่าการบูชายัญและการบวงสรวงใด ๆ ในโลก
ที่ผู้หวังบุญทำอยู่ตลอดปี
เพราะการบูชายัญและการบวงสรวงทั้งหมดนั้น
มีค่าไม่ถึงหนึ่งในสี่[๓]

---

[๑] **ท่านที่อบรมตนดี** ในที่นี้หมายถึงพระอริยบุคคลตั้งแต่พระโสดาบันจนถึงพระอรหันตขีณาสพ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๖/๔๙๐)

[๒] **บูชายัญ** หมายถึงให้ทานแก่มหาชน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๖/๔๙๐)

[๓] **มีค่าไม่ถึงหนึ่งในสี่** หมายถึงอานิสงส์ไม่ถึง ๑ ส่วนใน ๔ ส่วนแห่งผลที่เกิดจากการมีกุศลเจตนาคือจิตเลื่อมใสแล้วน้อมกายไหว้พระอริยบุคคลผู้ปฏิบัติตรง (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๘/๔๙๓)

๘. อายุวัฑฒนกุมารวัตถุ
เรื่องอายุวัฒนกุมาร

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่อายุวัฒนกุมารและอุบาสก ๕๐๐ คน ดังนี้)

[๑๐๙] ธรรม ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ
ย่อมเจริญแก่ผู้กราบไหว้ ผู้อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ เป็นนิตย์

๙. สังกิจจสามเณรวัตถุ
เรื่องสังกิจจสามเณร

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ดังนี้)

[๑๑๐] ผู้มีศีล เพ่งพินิจ แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว
ประเสริฐกว่าคนทุศีล ไม่มีจิตตั้งมั่น
ที่มีชีวิตอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี

๑๐. ขาณุโกณฑัญญเถรวัตถุ
เรื่องพระขาณุโกณฑัญญเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ผู้เป็นศิษย์พระขาณุโกณฑัญญเถระ ดังนี้)

[๑๑๑] ผู้มีปัญญา เพ่งพินิจ แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว
ประเสริฐกว่าผู้มีปัญญาทราม ไม่มีจิตตั้งมั่น
ที่มีชีวิตอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี[๑]

๑๑. สัปปทาสเถรวัตถุ
เรื่องพระสัปปทาสเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๑๒] ผู้มีความเพียรมั่นคง[๒] แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว
ประเสริฐกว่าผู้เกียจคร้าน ไม่มีความเพียร
ที่มีชีวิตอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี

๑๒. ปฏาจาราเถรีวัตถุ
เรื่องพระปฏาจาราเถรี

---

[๑] **มีความเพียรมั่นคง** หมายถึงบำเพ็ญเพียรอย่างหนักแน่น สามารถจะให้เกิดฌาน ๒ ประการ คือ (๑) อารัมมณูปนิชฌาน(การเพ่งอารมณ์ ได้แก่ สมาบัติ คือ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔) (๒) ลักขณูปนิชฌาน (การเพ่งลักษณะ ได้แก่ วิปัสสนา มรรค และผล) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๑๒/๕๐๙)

[๒] ดูเทียบ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๓๙/๔๘๖

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระปฏาจาราเถรี ดังนี้)

[๑๑๓] ผู้เห็นความเกิดและความดับ[๑] แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว
ประเสริฐกว่าผู้ไม่เห็นความเกิดและความดับ
ที่มีชีวิตอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี[๒]

๑๓. กิสาโคตมีวัตถุ
เรื่องนางกิสาโคตมี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่นางกิสาโคตมี ดังนี้)

[๑๑๔] ผู้เห็นทางอมตะ[๓] แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว
ประเสริฐกว่าผู้ไม่เห็นทางอมตะ
ที่มีชีวิตอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี

๑๔. พหุปุตติกาเถรีวัตถุ
เรื่องพระพหุปุตติกาเถรี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระพหุปุตติกาเถรี ดังนี้)

[๑๑๕] ผู้เห็นธรรมอันสูงสุด[๔] แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว
ประเสริฐกว่าผู้ไม่เห็นธรรมอันสูงสุด
ที่มีชีวิตอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี

สหัสสวรรคที่ ๘ จบ

๙. ปาปวรรค
หมวดว่าด้วยบาป

๑. จูเฬกสาฏกวัตถุ
เรื่องพราหมณ์จูเฬกสาฏก

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๑๖] บุคคลควรรีบเร่งทำบุญ[๑] ควรห้ามจิตจากบาป[๒]

---

[๑] **เห็นความเกิดและความดับ** หมายถึงเห็นความเกิดและความดับของขันธ์ ๕ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๑๓/๕๑๕)

[๒] ดูเทียบ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๘๑/๔๖๖

[๓] **ทางอมตะ** หมายถึงนิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๑๔/๕๑๙)

[๔] **ธรรมอันสูงสุด** ในที่นี้หมายถึงโลกุตตรธรรม ๙ ประการ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๑๕/๕๒๐)

เพราะเมื่อทำบุญช้าไป ใจจะยินดีในบาป

๒. เสยยสกเถรวัตถุ

เรื่องพระเสยยสกเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระเสยยสกเถระ ดังนี้)

[๑๑๗] หากบุคคลทำบาปไป ก็ไม่ควรทำบาปนั้นซ้ำอีก
ไม่ควรทำความพอใจในบาปนั้น
เพราะการสั่งสมบาปนำทุกข์มาให้

๓. ลาชเทวธีตาวัตถุ

เรื่องลาชเทพธิดา

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ลาชเทพธิดา ดังนี้)

[๑๑๘] หากบุคคลทำบุญ ก็ควรทำบุญนั้นบ่อย ๆ
ควรทำความพอใจในบุญนั้น
เพราะการสั่งสมบุญนำสุขมาให้

๔. อนาถปิณฑิกเสฏฐิวัตถุ

เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่อนาถบิณฑิกเศรษฐีและเทวดาผู้สิงสถิตอยู่ที่ซุ้มประตูบ้านของเศรษฐี ดังนี้)

[๑๑๙] ตราบใดที่บาปยังไม่ให้ผล
ตราบนั้น คนชั่วจะเห็นบาปว่าดี
แต่เมื่อใด บาปให้ผล
เมื่อนั้น คนชั่วจะเห็นบาปว่าชั่วแท้

[๑๒๐] ตราบใดที่กรรมดียังไม่ให้ผล
ตราบนั้น คนดีจะเห็นกรรมดีว่าชั่ว
แต่เมื่อใด กรรมดีให้ผล

---

[๑] **ความดี** หมายถึงการให้ทาน(สำหรับฆราวาส) การบำเพ็ญวัตร มีอุปัชฌายวัตรเป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๑๖/๓-๔)

[๒] **บาป** หมายถึงกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต หรือการเกิดขึ้นแห่งอกุศลจิต (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๑๖/๔)

เมื่อนั้นคนดีจะเห็นกรรมดีว่าดีแท้

๕. อสัญญตปริกขารภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุผู้ไม่เก็บรักษาบริขาร

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุรูปหนึ่ง ดังนี้)

[๑๒๑] บุคคลอย่าสำคัญว่าบาปเล็กน้อยคงจักไม่มาถึง[๑]
แม้หม้อน้ำยังเต็มด้วยน้ำที่ตกลงมาทีละหยาด ๆ ได้ ฉันใด
คนพาล เมื่อสั่งสมบาปทีละเล็กทีละน้อย
ก็เต็มด้วยบาปได้ ฉันนั้น

๖. พิฬารปทกเสฏฐิวัตถุ
เรื่องพิฬารปทกเศรษฐี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่เศรษฐีผู้อยู่เมืองสาวัตถี ดังนี้)

[๑๒๒] บุคคลอย่าสำคัญว่าบุญเล็กน้อยคงจักไม่มาถึง
แม้หม้อน้ำยังเต็มด้วยน้ำที่ตกลงมาทีละหยาด ๆ ได้ ฉันใด
คนมีปัญญา เมื่อสั่งสมบุญแม้ทีละเล็กทีละน้อย
ก็เต็มด้วยบุญได้ ฉันนั้น

๗. มหาธนวาณิชวัตถุ
เรื่องพ่อค้าผู้มีทรัพย์มาก

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๒๓] บุคคลควรละเว้นบาปทั้งหลาย
ดุจพ่อค้าที่มีทรัพย์มาก แต่มีพวกน้อย หลีกเลี่ยงทางที่มีภัย
และดุจคนรักชีวิตหลีกเลี่ยงยาพิษ ฉะนั้น

๘. กุกกุฏมิตตเนสาทวัตถุ
เรื่องนายพรานเนื้อชื่อกุกกุฏมิต

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๒๔] หากที่ฝ่ามือไม่มีแผล บุคคลก็ใช้ฝ่ามือนำยาพิษไปได้
เพราะยาพิษจะไม่ซึมเข้าไปยังฝ่ามือที่ไม่มีแผล
เหมือนบาปไม่มีแก่ผู้ไม่ทำบาป ฉะนั้น

---

[๑] **อย่าสำคัญว่าบาปเล็กน้อยคงจักไม่มาถึง** หมายถึงอย่าสำคัญว่าตนทำบาปไว้เพียงนิดหน่อย คงจักไม่ให้ผล (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒๑/๑๒)

๙. โกกสุนขลุททกวัตถุ
เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุรูปหนึ่ง ดังนี้)

[๑๒๕] บุคคลใดประทุษร้ายต่อคนผู้ไม่ประทุษร้าย
เป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน
บาปย่อมกลับมาถึงบุคคลนั้นซึ่งเป็นคนพาลอย่างแน่แท้
ดุจผงธุลีอันละเอียดที่บุคคลซัดไปทวนลม ฉะนั้น[๑]

๑๐. มณิการกุลุปกติสสเถรวัตถุ
เรื่องพระติสสเถระผู้เข้าถึงตระกูลช่างแก้ว

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๒๖] สัตว์พวกหนึ่ง ย่อมเกิดในครรภ์[๒]
พวกที่ทำบาปกรรมย่อมไปนรก
พวกที่ทำความดีย่อมไปสวรรค์
ส่วนผู้ที่ไม่มีอาสวะย่อมนิพพาน

๑๑. ตโยชนวัตถุ
เรื่องคน ๓ จำพวก

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๒๗] คนทำบาป ถึงจะเหาะขึ้นไปในอากาศ ก็ไม่พ้นจากบาปกรรม
ถึงจะดำลงไปกลางทะเล ก็ไม่พ้นจากบาปกรรม
ถึงจะเข้าไปหลบตัวในซอกเขา ก็ไม่พ้นจากบาปกรรม
เพราะไม่มีแผ่นดินสักส่วนหนึ่งที่คนทำบาปยืนอยู่แล้ว
จะพ้นจากบาปกรรมได้

๑๒. สุปปพุทธสักกวัตถุ
เรื่องเจ้าศากยะสุปปพุทธะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๒๘] บุคคล ถึงจะเหาะขึ้นไปในอากาศ ก็ไม่พ้นจากความตาย

---

[๑] ดูเทียบ สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๒๒/๒๖, ๑๙๐/๒๖๙-๒๗๐, ขุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๒๖๕/๒๑๙, ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๙๔/๒๑๖ และดูสุตตนิบาตข้อ ๖๖๘ หน้า ๖๖๐ ในเล่มนี้

[๒] **ครรภ์** ในที่นี้หมายถึงครรภ์มนุษย์ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒๖/๒๘)

ถึงจะดำลงไปกลางทะเล ก็ไม่พ้นจากความตาย
ถึงจะเข้าไปหลบตัวในซอกเขา ก็ไม่พ้นจากความตาย
เพราะไม่มีแผ่นดินสักส่วนหนึ่งที่บุคคลยืนอยู่แล้ว
จะไม่ถูกความตายครอบงำได้

ปาปวรรคที่ ๙ จบ

๑๐. ทัณฑวรรค

หมวดว่าด้วยการลงทัณฑ์[๑]

๑. ฉัพพัคคิยภิกขุวัตถุ
เรื่องพระฉัพพัคคีย์

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๒๙] สัตว์ทุกประเภท ย่อมสะดุ้งกลัวโทษทัณฑ์
สัตว์ทุกประเภท ย่อมหวาดกลัวความตาย
บุคคลนำตนเข้าไปเปรียบเทียบแล้ว
ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้คนอื่นฆ่า

๒. ฉัพพัคคิยภิกขุวัตถุ
เรื่องพระฉัพพัคคีย์

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๓๐] สัตว์ทุกประเภท ย่อมสะดุ้งกลัวโทษทัณฑ์
สัตว์ทุกประเภทย่อมรักชีวิต[๒]
บุคคลนำตนเข้าไปเปรียบเทียบแล้ว
ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้คนอื่นฆ่า

๓. สัมพหุลกุมารวัตถุ
เรื่องเด็กชายหลายคน

---

[๑] **ลงทัณฑ์** ตามความหมายในวรรคนี้คือ การใช้กำลังทำร้าย เข่นฆ่า หรือเบียดเบียนบุคคลอื่นหรือสัตว์อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน โดยการใช้ท่อนไม้ ก้อนดิน และวาจาที่หยาบคายให้ร้ายป้ายสี ตลอดถึงการใช้ บทบัญญัติ บทลงโทษที่เอื้อประโยชน์ตนเป็นเครื่องมือ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒๙-๑๔๕/๓๖-๗๔)

[๒] **สัตว์ทุกประเภทย่อมรักชีวิต** ในที่นี้หมายถึงสัตว์ทั้งหลาย ยกเว้นพระขีณาสพ เพราะท่านเป็นผู้วางเฉยในชีวิตหรือความตายได้ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๓๐/๓๘)

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่เด็กชายชาวเมืองสาวัตถีประมาณ ๕๐๐ คน ที่กำลังตีงูในระหว่างทาง ดังนี้)

[๑๓๑] ผู้ใดใฝ่หาความสุขเพื่อตน
แต่กลับใช้ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข
ผู้นั้นตายไปแล้วย่อมไม่ได้รับความสุขเลย

[๑๓๒] ส่วนผู้ใดใฝ่หาความสุขเพื่อตน
ไม่ใช้ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข
ผู้นั้นตายไปแล้วย่อมได้รับความสุข[๑]

๔. โกณฑธานเถรวัตถุ
เรื่องพระโกณฑธานเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระโกณฑธานเถระ ดังนี้)

[๑๓๓] เธออย่าได้กล่าวคำหยาบต่อใคร ๆ
คนที่ถูกเธอว่ากล่าวจะกล่าวโต้ตอบเธอ
เพราะว่าถ้อยคำที่โต้เถียงกัน ก่อให้เกิดทุกข์
และการทำร้ายโต้ตอบกันจะมาถึงเธอ

[๑๓๔] ถ้าเธอทำตนให้นิ่งเงียบได้
เหมือนกังสดาล[๒]ที่ตัดขอบปากออกแล้ว
เธอก็จะบรรลุนิพพานได้
การโต้เถียงกันก็จะไม่มีแก่เธอ

๕. อุโปสถิกอิตถีวัตถุ
เรื่องหญิงผู้รักษาอุโบสถศีล

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่นางวิสาขาและหญิงผู้รักษาอุโบสถศีลประมาณ ๕๐๐ คน ดังนี้)

[๑๓๕] คนเลี้ยงโคใช้ท่อนไม้ไล่ต้อนฝูงโคไปยังที่หากิน ฉันใด
ความแก่และความตาย ก็ไล่ต้อนอายุของสัตว์ทั้งหลายไป ฉันนั้น

๖. อชครเปตวัตถุ
เรื่องเปรตงูเหลือม

---

[๑] ดูอุทานข้อ ๑๓ หน้า ๑๙๓ ในเล่มนี้

[๒] **กังสดาล** หมายถึงระฆังวงเดือน (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕)

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๓๖] คนพาลมีปัญญาทราม เมื่อทำบาปกรรมย่อมไม่รู้สึกตัว
จึงมักเดือดร้อนเพราะกรรมของตน
เหมือนคนถูกไฟไหม้ ฉะนั้น

๗. มหาโมคคัลลานเถรวัตถุ
เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๓๗] ผู้ใดประทุษร้ายคนที่ไม่มีความผิด[๑]
(และ) คนที่ไม่ประทุษร้าย[๒] (ตอบ)ด้วยโทษทัณฑ์
ผู้นั้นย่อมได้รับผลอย่าง ๑ ใน ๑๐ อย่าง คือ

[๑๓๘] (๑) ทุกขเวทนาอย่างแรงกล้า (๒) เสื่อมทรัพย์
(๓) ถูกทำร้ายร่างกาย (๔) เจ็บป่วยอย่างหนัก
(๕) กลายเป็นคนวิกลจริต

[๑๓๙] (๖) ต้องราชภัย[๓] (๗) ถูกกล่าวหาอย่างร้ายแรง
(๘) เสื่อมญาติ (๙) ทรัพย์สมบัติพินาศย่อยยับ

[๑๔๐] (๑๐) บ้านเรือนถูกไฟไหม้
เขาผู้มีปัญญาทราม เมื่อตายไปย่อมตกนรก[๔]

๘. พหุภัณฑิกภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุผู้มีเครื่องใช้สอยมาก

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุผู้มีเครื่องใช้สอยมาก ดังนี้)

[๑๔๑] การเป็นคนเปลือย การเกล้าชฎา การเอาโคลนทาตัว
การอดอาหาร การนอนบนพื้นดิน
การมีกายหมักหมมด้วยธุลี
หรือการทำความเพียรด้วยการนั่งกระโหย่ง
วัตรทั้งหมดเหล่านี้หาชำระคนผู้ยังไม่ล่วงพ้นความสงสัยให้หมดจดได้ไม่

---

[๑] **คนที่ไม่มีความผิด** หมายถึงพระขีณาสพผู้ปราศจากความผิดทางกาย เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๓๗/๕๓)

[๒] **คนที่ไม่ประทุษร้าย** หมายถึงคนที่ไม่มีความผิดต่อผู้อื่น หรือต่อตนเอง (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๓๗/๕๓)

[๓] **ต้องราชภัย** หมายถึงการถูกถอดยศ ปลดจากตำแหน่ง เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๓๙/๕๓)

[๔] ดูเทียบ ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๓๖

๙. สันตติมหามัตตวัตถุ
เรื่องสันตติมหาอำมาตย์

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๔๒] แม้บุคคลจะแต่งตัวแบบใดก็ตาม
ถ้าเขาเป็นผู้สงบ ฝึกตนได้ เป็นผู้แน่นอน[๑]ประพฤติพรหมจรรย์
ละเว้นการเบียดเบียนสรรพสัตว์ ประพฤติสม่ำเสมอ
ควรเรียกบุคคลเช่นนั้นว่า พราหมณ์ สมณะ หรือภิกษุ[๒] ก็ได้

๑๐. ปิโลติกติสสเถรวัตถุ
เรื่องพระปิโลติกติสสเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๔๓] บุคคลผู้กีดกันอกุศลวิตกได้ด้วยหิริ มีอยู่น้อยคนในโลก
ภิกษุใดหลบหลีกนินทาได้ ตื่นตัวอยู่ เหมือนม้าชั้นดีหลบแส้ได้
ภิกษุเช่นนั้นมีอยู่น้อยรูป[๓]

[๑๔๔] เธอทั้งหลายจงมีความเพียรและมีสังเวคธรรม[๔]
เหมือนม้าดีที่ถูกลงแส้ เธอทั้งหลายมีศรัทธา ศีล วิริยะ
สมาธิ และธัมมวินิจฉัย[๕]
สมบูรณ์ด้วยวิชชาและจรณะ มีสติมั่นคง
ก็จักละทุกข์[๖]มีประมาณไม่น้อยนี้ได้

๑๑. สุขสามเณรวัตถุ
เรื่องสุขสามเณร

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

---

[๑] **สงบ ฝึกตนได้** เป็นผู้แน่นอน มีอธิบายดังนี้ **สงบ** หมายถึงสงบจากกิเลสมีราคะเป็นต้น **ฝึกตนได้** หมายถึงควบคุมอินทรีย์ทั้ง ๖ ได้ **เป็นผู้แน่นอน** หมายถึงเป็นผู้แน่นอนในโลกุตตรมรรคทั้ง ๔ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๔๒/๖๒)

[๒] คำว่า "**พราหมณ์ สมณะ ภิกษุ**" ตามหลักการพุทธศาสนามีความหมายดังนี้ **พราหมณ์** หมายถึง ผู้ลอยบาปได้ **สมณะ** หมายถึงผู้สงบระงับบาปได้ **ภิกษุ** หมายถึงผู้ทำลายกิเลสได้ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๔๒/๖๒

[๓] ดูเทียบ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘/๑๖

[๔] **มีสังเวคธรรม** แปลจากคำว่า "สංเวคิโน" หมายถึงมีสโหตตัปปญาณ คือญาณที่มีโอตตัปปะ ได้แก่ ญาณ ที่มีความกลัวต่อภัยคือชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๓๗/๑๓๑)

[๕] **ธัมมวินิจฉัย** หมายถึงความรู้เหตุที่ควรและไม่ควร (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๔๔/๖๔)

[๖] **ทุกข์** ในที่นี้หมายถึงวัฏฏทุกข์ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๔๔/๖๔)

[๑๔๕] คนไขน้ำ ย่อมไขน้ำ
ช่างศร ย่อมดัดลูกศร
ช่างไม้ ย่อมถากไม้
ผู้มีวัตรดี[๑] ย่อมฝึกตน[๒]

ทัณฑวรรคที่ ๑๐ จบ

๑๑. ชราวรรค

หมวดว่าด้วยความชรา

๑. วิสาขาสหายิกาวัตถุ

เรื่องหญิงสหายของนางวิสาขา

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่หญิงประมาณ ๕๐๐ คน ดังนี้)

[๑๔๖] เมื่อโลกลุกเป็นไฟ[๓]อยู่เป็นนิตย์
ทำไมจึงมัวหัวเราะร่าเริงกันอยู่เล่า
เธอทั้งหลายถูกความมืด[๔]ปกคลุม
ไฉนไม่แสวงหาดวงประทีป[๕]กันเล่า

๒. สิริมาวัตถุ

เรื่องนางสิริมา

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่บริษัท ๔ ที่มุงดูศพนางสิริมา ดังนี้)

[๑๔๗] จงดูอัตภาพที่ตกแต่งอย่างสวยงาม
แต่มีกายเป็นแผล[๖] มีกระดูกเป็นโครงร่าง[๗]
อันกระสับกระส่าย ที่มหาชนดำริหวังกันมาก[๘]

---

[๑] **พวกมีวัตรดี** ในที่นี้หมายถึงคนที่ว่าง่าย สอนง่าย (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๔๕/๗๔)

[๒] ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๙/๓๒๒ และดูเทียบธรรมบทข้อ ๘๐ หน้า ๕๓ ในเล่มนี้

[๓] **โลกลุกเป็นไฟ** หมายถึงโลกสันนิวาส (โลกคือหมู่สัตว์) ถูกไฟ ๑๑ กอง คือ ราคะ โทสะ โมหะ ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส แผดเผาอยู่เป็นนิตย์ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๔๖/๗๗) และ ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๔/๖๓-๖๖, ส.สฬา. (ไทย) ๑๘/๒๘/๒๗-๒๘ ประกอบ

[๔] **ความมืด** หมายถึงอวิชชา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๔๖/๗๗)

[๕] **ดวงประทีป** หมายถึงแสงสว่างคือญาณ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๔๖/๗๗)

[๖] **มีกายเป็นแผล** หมายถึงมีทวาร ๙ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๔๗/๘๑)

[๗] **มีกระดูกเป็นโครงร่าง** หมายถึงมีกระดูก ๓๐๐ ท่อนเป็นโครงร่าง (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๔๗/๘๑)

[๘] ดูเทียบ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๐๒/๓๕๙, ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๗๖๙/๔๘๙, ๑๑๖๐/๕๕๑

ซึ่งไม่มีความยั่งยืนตั้งมั่น

๓. อุตตราเถรีวัตถุ
เรื่องพระอุตตราเถรี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระอุตตราเถรีผู้มีอายุ ๑๒๐ ปี ดังนี้)

[๑๔๘] ร่างกายนี้แก่หง่อมแล้ว
เป็นรังของโรค มีแต่จะทรุดโทรมลงไป
ร่างกายที่เน่าเปื่อยนี้ก็จะแตกดับไป
เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด

๔. อธิมานิกภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุผู้เข้าใจว่าตนสำเร็จ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลายที่กำลังดูซากศพในป่าช้า ดังนี้)

[๑๔๙] กระดูกเหล่านี้มีสีเหมือนสีนกพิราบ
ถูกเขาทิ้งไว้เกลื่อนกลาด
เหมือนน้ำเต้าที่ร่วงเกลื่อนกลาดในสารทกาล[๑]
ความยินดีอะไรเล่าจะเกิด เพราะเห็นกระดูกเหล่านั้น

๕. ชนปทกัลยาณีรูปนันทาเถรีวัตถุ
เรื่องพระรูปนันทาเถรีผู้งามในรัฐ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระรูปนันทาเถรีผู้สำคัญตนว่างาม ดังนี้)

[๑๕๐] ร่างกายนี้ถูกสร้างให้เป็นนครแห่งกระดูก
ฉาบด้วยเนื้อและเลือด เป็นที่สถิตแห่งความแก่
ความตาย ความถือตัว และความลบหลู่กัน

๖. มัลลิกาเทวีวัตถุ
เรื่องพระนางมัลลิกาเทวี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระเจ้าปเสนทิโกศลผู้เสียพระทัยเพราะการจากไปของพระนางมัลลิกาเทวี ดังนี้)

[๑๕๑] ราชรถอันวิจิตรงดงาม ยังชำรุดได้
แม้แต่ร่างกายนี้ ก็ยังเข้าถึงชราได้

---

[๑] **สารทกาล** หมายถึงฤดูใบไม้ร่วง ฤดูสารท ทศกาลทำบุญสิ้นเดือน ๑๐ (องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๖๒/๑๔๘ และพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕)

แต่ธรรมของสัตบุรุษ[๑]หาเข้าถึงชราไม่
สัตบุรุษกับสัตบุรุษรู้กันได้อย่างนี้[๒]

๗. โลลุทายิเถรวัตถุ
เรื่องพระโลลุทายีเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๕๒] คนที่มีการศึกษาน้อยนี้
ย่อมแก่ไปเปล่าเหมือนโคพลิพัท
เขาเจริญแต่เนื้อหนัง ส่วนปัญญาหาเจริญไม่[๓]

๘. ปฐมโพธิวัตถุ
เรื่องเหตุการณ์คราวแรกตรัสรู้

(พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งอุทาน ดังนี้)

[๑๕๓] เราตามหานายช่าง[๔]ผู้สร้างเรือน[๕] เมื่อไม่พบ[๖]
จึงท่องเที่ยวไปในสงสารเป็นอเนกชาติ
เพราะการเกิดบ่อย ๆ เป็นทุกข์

[๑๕๔] นายช่างเอ๋ย เราพบท่านแล้ว[๗]
ท่านจะสร้างเรือนไม่ได้อีก
ซี่โครง[๘]ทุกซี่ของท่าน เราหักแล้ว
ยอดเรือน[๙]เราก็รื้อแล้ว
จิตของเราถึงธรรมปราศจากเครื่องปรุงแต่งแล้ว
เราได้บรรลุธรรมเป็นที่สิ้นตัณหาแล้ว[๑๐]

---

[๑] **ธรรมของสัตบุรุษ** หมายถึงโลกุตตรธรรม ๙ (มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๑/๙๑)

[๒] ดูเทียบ สํ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๔/๑๓๓, ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๔๑๓/๑๖๖,๔๔๗/๑๗๓

[๓] ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๐๒๘/๕๒๙

[๔] **นายช่าง** ในที่นี้หมายถึงตัณหา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๓/๙๖)

[๕] **เรือน** ในที่นี้หมายถึงอัตภาพ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๓/๙๖)

[๖] **เมื่อไม่พบ** ในที่นี้หมายถึงไม่พบโพธิญาณ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๓/๙๖)

[๗] **พบท่านแล้ว** ในที่นี้หมายถึงพบตัณหานั้นได้ด้วยความรู้แจ้งพระสัพพัญญุตญาณ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๔/๙๖)

[๘] **ซี่โครง** ในที่นี้หมายถึงกิเลสเหล่าอื่นทั้งหมด (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๔/๙๖)

[๙] **ยอดเรือน** ในที่นี้หมายถึงอวิชชา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๔/๙๖)

[๑๐] พระคาถานี้จัดเป็นปฐมพุทธพจน์ (วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๗)

๙. มหาธนเสฏฐิปุตตวัตถุ
เรื่องบุตรเศรษฐีผู้มีทรัพย์มาก

(พระผู้มีพระภาคทรงปรารภบุตรเศรษฐีผู้ใช้สอยทรัพย์สมบัติจนหมด จึงตรัสพระคาถานี้แก่พระอานนท์ ดังนี้)

[๑๕๕] พวกคนโง่เขลาไม่ประพฤติ(ตนให้เป็นคนดี)พรหมจรรย์[๑]
ในวัยหนุ่มสาวก็ไม่ได้หาทรัพย์ไว้ ย่อมซบเซา
เหมือนนกกระเรียนแก่ซบเซาอยู่ที่เปือกตมไร้ปลา ฉะนั้น

[๑๕๖] พวกคนโง่เขลาไม่ประพฤติ(ตนให้เป็นคนดี)พรหมจรรย์
ในวัยหนุ่มสาวก็ไม่ได้หาทรัพย์ไว้
ย่อมนอนรำพึงถึงความหลัง
ดุจลูกธนูที่พ้นจากแล่ง ฉะนั้น

ชราวรรคที่ ๑๑ จบ

๑๒. อัตตวรรค
หมวดว่าด้วยตน

๑. โพธิราชกุมารวัตถุ
เรื่องโพธิราชกุมาร

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่โพธิราชกุมาร ดังนี้)

[๑๕๗] ถ้าบุคคลรู้ว่าตนเป็นที่รัก ก็ควรรักษาตนนั้นไว้ให้ดี
บัณฑิตพึงประคับประคองตนไว้ให้ได้[๒]
อย่างน้อยยามใดยามหนึ่งใน ๓ ยาม[๓]

๒. อุปนันทสักยปุตตเถรวัตถุ
เรื่องพระอุปนันทศากยบุตรเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุหนุ่ม ๒ รูป ดังนี้)

[๑๕๘] บัณฑิตพึงตั้งตนไว้ในคุณธรรมที่เหมาะสมก่อน

---

[๑] **พรหมจรรย์** ในที่นี้หมายถึงการให้ทาน การรักษาศีล ๕ ศีล ๘ การดำเนินตามอริยมรรค และประพฤติตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนา (ขุ.อ.ฏีกา (บาลี) หน้า ๑๕๔)

[๒] **ประคับประคองตน** ในที่นี้หมายถึงถ้าเป็นคฤหัสถ์ก็ควรทำบุญ มีทานและศีล เป็นต้น ถ้าเป็นบรรพชิต ก็ควรขวยขวายทำวัตรปฏิบัติศึกษาพระปริยัติและเจริญกัมมัฏฐาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๗/๑๐๔)

[๓] **ยาม** ในที่นี้หมายถึงวัย ได้แก่ ระยะของอายุ มี ๓ คือ ปฐมวัย มัชฌิมวัย และปัจฉิมวัย (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๗/๑๐๓)

แล้วสอนคนอื่นในภายหลัง[๑] จึงจะไม่มัวหมอง[๒]

๓. ปธานิกติสสเถรวัตถุ
เรื่องพระปธานิกติสสเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ดังนี้)

[๑๕๙] บุคคลสอนผู้อื่นอย่างไร ก็พึงทำตนอย่างนั้น
ผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว จึงควรฝึก(ผู้อื่น)
เพราะตนนั่นแลฝึกได้ยากยิ่ง

๔. กุมารกัสสปมาตาวัตถุ
เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๖๐] ตนแลเป็นที่พึ่งของตน[๓] บุคคลอื่นใครเล่า จะเป็นที่พึ่งได้
เพราะบุคคลมีตนที่ฝึกดีแล้ว[๔] ย่อมได้ที่พึ่งอันได้โดยยาก

๕. มหากาลอุปาสกวัตถุ
เรื่องมหากาลอุบาสก

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๖๑] บาปที่ตนเองทำ เกิดในตน มีตนเป็นแดนเกิด
ย่อมทำลายคนมีปัญญาทราม
เหมือนเพชรที่เกิดจากหินทำลายแก้วมณี ฉะนั้น

๖. เทวทัตตวัตถุ
เรื่องพระเทวทัต

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๖๒] ความทุศีลโดยสิ้นเชิง[๕]

---

[๑] หมายถึงเมื่อบัณฑิตประสงค์จะสอนผู้อื่นด้วยคุณธรรมมีความมักน้อยเป็นต้น หรือด้วยปฏิปทาของ อริยวงศ์ ตนเองจะต้องดำรงอยู่ในคุณธรรมนั้นก่อน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๘/๑๐๗)

[๒] **ไม่มัวหมอง** หมายถึงไม่ถูกนินทา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๘/๑๐๗)

[๓] **ตนแลเป็นที่พึ่งของตน** หมายถึงตนเองเท่านั้นที่จะสามารถทำกุศลแล้วเข้าถึงสวรรค์ หรือบรรลุมรรคผล ได้ที่พึ่งที่ได้ยากคืออรหัตตผล ไม่มีใครอื่นจะทำให้ได้ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๖๐/๑๑๒)

[๔] **มีตนที่ฝึกดีแล้ว** ในที่นี้หมายถึงมีจิตที่ฝึกแล้วต้องการฝึกอินทรีย์ ที่ฝึกดีแล้วในเบื้องต้น แล้วเจริญอริยมรรคในตอนท้าย (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๒๓/๓๖๖)

[๕] **ความทุศีลโดยสิ้นเชิง** ในที่นี้หมายถึงตัณหาที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยทวารทั้ง ๖ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๖๒/๑๑๖)

ย่อมริงรัดอัตภาพของบุคคลผู้ทุศีลไว้
ดุจเถาวัลย์ที่ริงรัดต้นสาละไว้
เขาย่อมทำตนให้วิบัติดุจโจรปรารถนาให้เขาวิบัติ ฉะนั้น

๗. สังฆเภทปริสักกนวัตถุ
เรื่องความพยายามเพื่อทำลายสงฆ์

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระอานนท์ปรารภถึงพระเทวทัต ดังนี้)

[๑๖๓] กรรมที่ไม่ดี และไม่มีประโยชน์แก่ตน ทำได้ง่าย
ส่วนกรรมที่ดี และมีประโยชน์ ทำได้ยากอย่างยิ่ง

๘. กาลเถรวัตถุ
เรื่องพระกาลเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระกาลเถระและชนทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๖๔] ผู้มีปัญญาทราม อาศัยทิฏฐิชั่ว
คัดค้านคำสอนของพระอริยะ
ผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้ดำรงอยู่โดยธรรม
การคัดค้านและทิฏฐิชั่วนั้น
เกิดขึ้นมาเพื่อทำลายตนเอง
เหมือนขุยไผ่ทำลายต้นไผ่ ฉะนั้น

๙. จูฬกาลอุปาสกวัตถุ
เรื่องจูฬกาลอุบาสก

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่จูฬกาลอุบาสก ดังนี้)

[๑๖๕] ตนทำบาปกรรมเอง ก็เศร้าหมองเอง[๑]
ตนไม่ทำบาปกรรมเอง ก็บริสุทธิ์เอง
ความบริสุทธิ์ และไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตน
คนอื่นจะทำคนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้[๒]

๑๐. อัตตทัตถเถรวัตถุ
เรื่องพระอัตตทัตถเถระ

---

[๑] **เศร้าหมองเอง** หมายถึงเสวยทุกข์ในอบาย คือ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปรต อสุรกาย (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๖๕/๑๒๐)

[๒] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘/๔๑, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๓๓/๑๖๖, อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๗๔๓/๗๘๙

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระอัตตทัตถเถระ ดังนี้)

[๑๖๖] บุคคลไม่ควรให้ประโยชน์ตน[๑]เสียไป
เพราะประโยชน์คนอื่นแม้มาก
เมื่อรู้ประโยชน์ตนแล้ว
ก็ควรขวนขวายในประโยชน์ตน

อัตตวรรคที่ ๑๒ จบ

๑๓. โลกวรรค

หมวดว่าด้วยเรื่องโลก

๑. ทหรภิกขุวัตถุ

เรื่องภิกษุหนุ่ม

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง ดังนี้)

[๑๖๗] บุคคลไม่พึงเสพ[๒]สิ่งต่ำทราม[๓]
ไม่พึงอยู่ด้วยความประมาท
ไม่พึงยึดถือความเห็นผิด
ไม่พึงเป็นคนรกโลก

๒. สุทโธทนวัตถุ

เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระเจ้าสุทโธทนะพระบิดาของพระองค์ ดังนี้)

[๑๖๘] ภิกษุไม่พึงประมาทบิณฑบาตที่ตนยืนรับ[๔]
พึงประพฤติสุจริตธรรม[๕]

---

[๑] **ประโยชน์ตน** หมายถึงอริยผล ในที่นี้ ตรัสมุ่งกัมมัฏฐานเป็นหลัก (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๖๖/๑๒๒)

[๒] **เสพ** ในที่นี้หมายถึงการนึกหน่วง การรู้ เห็น พิจารณา อธิษฐานจิต น้อมใจเชื่อ ประคองความเพียร ตั้งสติไว้ ตั้งจิตใจ กำหนดรู้ด้วยปัญญา รู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ละธรรม ที่ควรละ เจริญธรรมที่ควรเจริญ ทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง (องฺ.เอกก.อ. (บาลี) ๒/๕๓/๖๒) และมีความหมายตามบริบท เช่น เสพรูป หมายถึง เห็นรูป เสพเสียง หมายถึงฟังเสียง เป็นต้น (ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๖๕/๓๕๑-๓๕๓)

[๓] **ธรรมต่ำทราม** ในที่นี้หมายถึงกามคุณ ๕ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๖๗/๑๒๔)

[๔] **ไม่พึงประมาทบิณฑบาตที่ตนยืนรับ** หมายถึงไม่พึงดูหมิ่นอาหารที่ต้องลุกขึ้นไปยืนรับตามลำดับตรอก ไม่เลือกรับเฉพาะบ้าน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๖๘/๑๒๖)

[๕] **ธรรม** หมายถึงภิกขาจริยธรรม คือการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอก ซึ่งตรงกันข้ามกับการเที่ยวบิณฑบาตในสถานที่อโคจร เช่น สถานที่ที่มีหญิงแพศยา เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๖๘/๑๒๖)

ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

[๑๖๙] พึงประพฤติสุจริตธรรม

ไม่พึงประพฤติทุจริตธรรม

ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

๓. ปัญจสตวิปัสสกภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา ๕๐๐ รูป

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา ๕๐๐ รูป ดังนี้)

[๑๗๐] มัจจุราชย่อมไม่เห็นบุคคลผู้พิจารณาเห็นโลก[๑]

เหมือนเห็นฟองน้ำ เหมือนเห็นพยับแดด

๔. อภยราชกุมารวัตถุ
เรื่องอภัยราชกุมาร

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่อภัยราชกุมาร ดังนี้)

[๑๗๑] ท่านทั้งหลายจงมาดูโลกนี้[๒] ที่วิจิตรดุจราชรถ

ที่พวกคนเขลาหมกมุ่นอยู่ แต่พวกผู้รู้หาข้องอยู่ไม่[๓]

๕. สัมมัชชนเถรวัตถุ
เรื่องพระสัมมัชชนเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๗๒] ผู้ใดประมาทแล้วในกาลก่อน

ภายหลังไม่ประมาท

ผู้นั้นย่อมทำโลกนี้ให้สว่างไสว[๔]

ดุจดวงจันทร์พ้นจากเมฆ ฉะนั้น[๕]

๖. อังคุลิมาลเถรวัตถุ
เรื่องพระองคุลิมาลเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

---

[๑] **โลก** ในที่นี้หมายถึงขันธ์ ๕ เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๗๐/๑๒๗)

[๒] ดูความหมายในเชิงอรรถที่ ๑

[๓] **ข้องอยู่** หมายถึงติดอยู่ด้วยกิเลสมีราคะเป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๗๑/๑๒๙)

[๔] **ทำโลกนี้ให้สว่างไสว** หมายถึงทำโลกคือขันธ์ ๕ เป็นต้น ให้สว่างด้วยมรรคญาณ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๗๒/๑๓๐)

[๕] ดูเทียบ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๒/๔๓๐, ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๘๗๑/๔๘๓

[๑๗๓] บาปกรรมที่ทำไว้ ผู้ใดละเสียได้ด้วยกุศล[๑]
ผู้นั้นย่อมทำโลกนี้ให้สว่างไสว
ดุจดวงจันทร์พ้นจากเมฆ ฉะนั้น

๗. เปสการธีตาวัตถุ
เรื่องธิดานายช่างหูก

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ธิดาของนายช่างหูก ดังนี้)

[๑๗๔] โลกนี้มืดมน[๒] คนในโลกนี้น้อยคนนักจักเห็นแจ้ง
น้อยคนนักจักไปสวรรค์[๓]
เหมือนนกติดข่าย น้อยตัวนักที่จะพ้นจากข่าย ฉะนั้น

๘. ติงสภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุ ๓๐ รูป

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระอานนทเถระ ดังนี้)

[๑๗๕] ฝูงหงส์บินไปทางดวงอาทิตย์[๔]ได้
ท่านที่เจริญอิทธิบาทดีแล้ว ไปทางอากาศด้วยฤทธิ์ได้
ส่วนนักปราชญ์ทั้งหลายชนะมารพร้อมทั้งพาหนะได้แล้ว
ย่อมออกไปจากโลกได้[๕]

๙. จิญจมาณวิกาวัตถุ
เรื่องนางจิญจมาณวิกา

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๗๖] บุคคลผู้ล่วงละเมิดธรรมอย่างหนึ่ง[๖]
ผู้มักกล่าวเท็จ ปฏิเสธปรโลก
จะไม่ทำบาปไม่มี

---

[๑] **กุศล** ในที่นี้หมายถึงอรหัตตมรรค (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๗๓/๑๓๑) และดูเทียบ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๒/๔๓๐, ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๘๗๒/๕๐๔

[๒] **โลกนี้มืดมน** หมายถึงโลกิยมหาชนในโลกนี้ เป็นผู้มืดบอด เพราะไม่มีปัญญาจักษุ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๗๔/๑๓๕)

[๓] **น้อยคนนักจักไปสวรรค์** หมายถึงมีน้อยคนที่จะเห็นแจ้งไตรลักษณ์ ที่จะไปสุคติภูมิ หรือที่จะบรรลุนิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๗๔/๑๓๕)

[๔] **ทางดวงอาทิตย์** หมายถึงทางอากาศ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๗๕/๑๓๗)

[๕] **ออกไปจากโลก** ในที่นี้หมายถึงออกไปจากวัฏฏะ กล่าวคือบรรลุนิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๗๕/๑๓๗)

[๖] **ธรรมอย่างหนึ่ง** ในที่นี้หมายถึงสัจจะ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๗๖/๑๔๑)

๑๐. อสทิสทานวัตถุ
เรื่องอสทิสทาน

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระเจ้าปเสนทิโกศลและเหล่าอำมาตย์ ดังนี้)

[๑๗๗] พวกคนตระหนี่ไปเทวโลกไม่ได้เลย
พวกคนพาลไม่สรรเสริญการให้ทาน
ส่วนนักปราชญ์อนุโมทนาการให้ทาน
เพราะเหตุนั้นแล เขาจึงได้รับสุขในปรโลก

๑๑. อนาถปิณฑิกปุตตกาลวัตถุ
เรื่องนายกาละบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่อนาถบิณฑิกเศรษฐี ดังนี้)

[๑๗๘] โสดาปัตติผลประเสริฐกว่าความเป็นเอกราชในแผ่นดิน
กว่าการไปสู่สวรรค์ หรือกว่าความเป็นใหญ่ในโลกทั้งปวง[๑]

โลกวรรคที่ ๑๓ จบ

๑๔. พุทธวรรค
หมวดว่าด้วยเรื่องพระพุทธเจ้า

๑. มารธีตาวัตถุ
เรื่องธิดามาร

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ธิดามาร ๓ นาง คือ นางตัณหา นางอรดี และนางราคา ดังนี้)

[๑๗๙] กิเลสที่พระพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงชนะแล้ว
พระองค์จะไม่ทรงกลับแพ้อีก
กิเลสสักน้อยหนึ่งในโลกไม่ติดตามพระองค์ผู้ชนะได้แล้ว
พวกท่านจักนำพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ผู้มีพระญาณหาที่สุดมิได้ ผู้ไม่มีร่องรอย[๒]ไปด้วยร่องรอยอะไรเล่า

[๑๘๐] ตัณหาดุจตาข่าย ชื่อว่า วิสัตติกา[๓]

---

[๑] ความเป็นเอกราชในแผ่นดิน การไปสู่สวรรค์ และความเป็นใหญ่ในโลก ยังไม่พ้นจากอบายภูมิมีนรกเป็นต้น แต่โสดาปัตติผลเป็นธรรมปิดกั้นประตูอบายภูมิได้ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๗๘/๑๔๘)

[๒] **ร่องรอย** ในที่นี้หมายถึงกิเลสมีราคะเป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๗๙/๑๕๒, ขุ.ธ.ฏีกา (บาลี) หน้า ๑๗๘)

[๓] **วิสัตติกา** หมายถึงตัณหาที่ซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๘๐/๑๕๒)

ไม่มีแก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เพื่อนำไปในภพไหน ๆ
พวกท่านจักนำพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ผู้มีพระญาณหาที่สุดมิได้ ผู้ไม่มีร่องรอย ไปด้วยร่องรอยอะไรเล่า

๒. ยมกปาฏิหาริยวัตถุ
เรื่องยมกปาฏิหาริย์

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่เทวดาและมนุษย์ที่ประดู่สังกัสสนคร ดังนี้)

[๑๘๑] ท่านผู้เป็นปราชญ์เหล่าใดใฝ่ใจในฌาน ยินดีในเนกขัมมะ[๑]
แม้ทวยเทพก็ชื่นชมท่านผู้เป็นปราชญ์เหล่านั้น
ผู้มีสติ ตรัสรู้เองโดยชอบ

๓. เอรกปัตตนาคราชวัตถุ
เรื่องพญานาคชื่อเอรกปัตต์

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พญานาคชื่อเอรกปัตต์ ดังนี้)

[๑๘๒] การได้เกิดมาเป็นมนุษย์ก็นับว่ายาก
การดำรงชีวิตอยู่ของเหล่าสัตว์ก็นับว่ายาก
การที่จะได้ฟังสัทธรรมก็นับว่ายาก
การที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะเสด็จอุบัติขึ้นก็ยิ่งยาก[๒]

๔. อานันทเถรปัญหวัตถุ
เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระอานนทเถระ ดังนี้)

[๑๘๓] การไม่ทำบาปทั้งปวง
การทำกุศลให้ถึงพร้อม
การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว[๓]

---

[๑] **เนกขัมมะ** ในที่นี้หมายถึงนิพพานเป็นที่สงบระงับกิเลส (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๘๑/๑๗๒)

[๒] พระคาถานี้ มีอธิบายดังนี้ **การเกิดเป็นมนุษย์** นับว่า**ยาก** เพราะจะต้องได้มาด้วยความพยายามมากและด้วยกุศลมาก **การดำรงชีวิตอยู่** นับว่า**ยาก** เพราะต้องทำการงานเลี้ยงชีวิต และเพราะต้องดำรงชีวิตอยู่เพียงชั่วระยะนิดหน่อย **การได้ฟังสัทธรรม** นับว่า**ยาก** เพราะหาผู้แสดงได้ยาก **การที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายเสด็จอุบัติขึ้น** นับว่า**ยาก** เพราะจะต้องบำเพ็ญบารมีด้วยความพยายามอันยิ่งใหญ่จึงจะสำเร็จได้ และจะต้องใช้เวลาหลายพันโกฏิกัปจึงจะเสด็จอุบัติขึ้นได้ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๘๒/๑๗๘)

[๓] **การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว** หมายถึงการทำจิตของตนให้ผ่องใสปราศจากนิวรณ์ ๕ ประการ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๘๓/๑๘๐)

นี้คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

[๑๘๔] ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง
พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม
ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นบรรพชิต
ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นสมณะ

[๑๘๕] การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
ความสำรวมในปาติโมกข์
ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร
การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด
การประกอบความเพียรในอธิจิต[๑]
นี้คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย[๒]

๕. อนภิรติภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุผู้ไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ดังนี้)

[๑๘๖] ความอิ่มในกามทั้งหลาย
มีไม่ได้ด้วยกหาปณะที่หลั่งมาดังห่าฝน
กามทั้งหลายมีสุขน้อย มีทุกข์มาก

[๑๘๗] บัณฑิตรู้อย่างนี้แล้ว
ย่อมไม่ยินดีในกามทั้งหลายแม้ที่เป็นทิพย์
สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
เป็นผู้ยินดีในความสิ้นตัณหา

๖. อัคคิทัตตปุโรหิตวัตถุ
เรื่องอัคคิทัตตปุโรหิต

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่อัคคิทัตตะผู้ออกบวชเป็นฤาษีและบริวาร ดังนี้)

[๑๘๘] มนุษย์จำนวนมาก ผู้ถูกภัยคุกคาม
ต่างถึงภูเขา ป่าไม้ อาราม และรุกขเจดีย์เป็นสรณะ

[๑๘๙] นั่นมิใช่สรณะอันเกษม นั่นมิใช่สรณะอันสูงสุด

---

[๑] **อธิจิต** ในที่นี้หมายถึงสมาบัติ ๘ รวมถึงไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญาด้วย (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๘๕/๑๘๐)

[๒] ดูอุทานข้อ ๓๖ หน้า ๒๔๔ ในเล่มนี้ และดูเทียบ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๑

เพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง

[๑๙๐] ส่วนผู้ที่ถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ
ย่อมใช้ปัญญาชอบพิจารณาเห็นอริยสัจ ๔ ประการ คือ

[๑๙๑] ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์
และอริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสงบระงับทุกข์

[๑๙๒] นั่นเป็นสรณะอันเกษม นั่นเป็นสรณะอันสูงสุด
เพราะผู้อาศัยสรณะเช่นนั้น
ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้[๑]

๗. อานันทเถรวัตถุ
เรื่องพระอานนทเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระอานนทเถระ ดังนี้)

[๑๙๓] บุรุษอาชาไนยหาได้ยาก เพราะว่าท่านไม่เกิดในที่ทั่วไป
ท่านเป็นนักปราชญ์ ไปเกิดในตระกูลใด
ตระกูลนั้นย่อมมีแต่ความสุข

๘. สัมพหุลภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุหลายรูป

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ดังนี้)

[๑๙๔] การเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นเหตุนำสุขมาให้
การแสดงสัทธรรม เป็นเหตุนำสุขมาให้
ความสามัคคีของหมู่ เป็นเหตุนำสุขมาให้
ความเพียรของคนที่สามัคคีกัน เป็นเหตุนำสุขมาให้

๙. กัสสปทสพลสุวัณณเจติยวัตถุ
เรื่องพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทศพล

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๑๙๕] บุญของบุคคลผู้บูชาท่านผู้ควรบูชา
คือพระพุทธเจ้า หรือพระสาวก
ผู้ก้าวพ้นธรรมเครื่องเนิ่นช้า[๒]

---

[๑] **ทุกข์ทั้งปวง** หมายถึงวัฏฏทุกข์ทั้งสิ้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๙๒/๑๘๗)

[๒] **ธรรมเครื่องเนิ่นช้า** หมายถึงตัณหา ทิฏฐิ และมานะ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๙๕/๑๙๑)

ผู้ข้ามความโศกและความร่ำไรได้แล้ว

[๑๙๖] ผู้คงที่ ผู้ดับกิเลสได้แล้ว

ผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหน

ใคร ๆ ไม่อาจนับได้ว่า

บุญนี้มีประมาณเท่านี้[๑]

พุทธวรรคที่ ๑๔ จบ

๑๕. สุขวรรค

หมวดว่าด้วยความสุข

๑. ญาติกลหวูปสมนวัตถุ

เรื่องการระงับความทะเลาะของหมู่พระญาติ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระญาติฝ่ายศากยะและโกลิยะ ที่ทะเลาะกันเพราะแย่งน้ำทำนา ดังนี้)

[๑๙๗] ในหมู่มนุษย์ผู้มีเวร

เราเป็นผู้ไม่มีเวร อยู่เป็นสุขจริงหนอ

ในหมู่มนุษย์ผู้มีเวร เราอยู่อย่างไม่มีเวร

[๑๙๘] ในหมู่มนุษย์ผู้เดือดร้อน[๒]

เราเป็นผู้ไม่เดือดร้อน อยู่เป็นสุขจริงหนอ

ในหมู่มนุษย์ผู้เดือดร้อน เราอยู่อย่างไม่เดือดร้อน

[๑๙๙] ในหมู่มนุษย์ผู้ขวนขวาย[๓]

เราเป็นผู้ไม่ขวนขวาย อยู่เป็นสุขจริงหนอ

ในหมู่มนุษย์ผู้ขวนขวาย เราอยู่อย่างไม่ขวนขวาย

๒. มารวัตถุ

เรื่องมาร

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่มารผู้มีบาป ดังนี้)

[๒๐๐] เราไม่มีกิเลสเครื่องกังวล[๔] อยู่เป็นสุขจริงหนอ

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๑-๒/๒๓๘

[๒] **ผู้เดือดร้อน** หมายถึงผู้เดือดร้อนเพราะกิเลส (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๙๘/๑๙๕)

[๓] **ผู้ขวนขวาย** หมายถึงผู้มุ่งหากามคุณ ๕ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๙๙/๑๙๕)

[๔] **กิเลสเครื่องกังวล** (กิญจนะ) หมายถึงราคะ เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๐๐/๑๙๖)

เรามีปีติเป็นภักษา
ดุจทวยเทพชั้นอาภัสระ ฉะนั้น[๑]

๓. โกสลรัญโญปราชยวัตถุ
เรื่องความพ่ายแพ้ของพระเจ้าโกศล

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๐๑] ผู้ชนะย่อมก่อเวร ผู้พ่ายแพ้ย่อมนอนเป็นทุกข์
ผู้ละทั้งความชนะและความพ่ายแพ้ได้แล้ว
มีใจสงบ ย่อมนอนเป็นสุข[๒]

๔. อัญญตรกุลทาริกาวัตถุ
เรื่องสาวน้อยในตระกูลหนึ่ง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่สามีของสาวน้อยในตระกูลหนึ่ง ดังนี้)

[๒๐๒] ไฟเสมอด้วยราคะไม่มี
โทษเสมอด้วยโทสะไม่มี
ทุกข์เสมอด้วยเบญจขันธ์ไม่มี
สุข(อื่น)ยิ่งกว่าความสงบ[๓]ไม่มี

๕. อัญญตรอุปาสกวัตถุ
เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๐๓] ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง[๔]
สังขารทั้งหลาย[๕]เป็นทุกข์อย่างยิ่ง
บัณฑิตรู้เรื่องนี้ตามความเป็นจริงแล้ว
ย่อมทำนิพพานให้แจ้ง
เพราะนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง

๖. ปเสนทิโกสลวัตถุ

---

[๑] สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๕๔/๒๐๐

[๒] สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๕/๑๕๑

[๓] **ความสงบ** (สันติ) ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๐๒/๑๙๘)

[๔] **ความหิว** ที่เรียกว่าเป็นโรคอย่างยิ่ง เพราะจะต้องเยียวยารักษาอยู่ตลอดเวลา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๐๓/๒๐๐)

[๕] **สังขารทั้งหลาย** ในที่นี้หมายถึงขันธ์ ๕ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๐๓/๒๐๐)

เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระเจ้าปเสนทิโกศล ดังนี้)

[๒๐๔] ความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง
ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง
ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยิ่ง
นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง

๗. ติสสเถรวัตถุ

เรื่องพระติสสเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระติสสเถระ ดังนี้)

[๒๐๕] บุคคลดื่มปวิเวกรส[๑]
ลิ้มรสแห่งความสงบ[๒]
และได้ลิ้มรสแห่งปีติในธรรมแล้ว
เป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย ไม่มีบาป[๓]

๘. สักกวัตถุ

เรื่องท้าวสักกะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๐๖] การพบเห็นพระอริยะทั้งหลาย เป็นการดี
การอยู่ร่วมกับพระอริยะ ก่อให้เกิดสุขทุกเมื่อ
เพราะการไม่พบเห็นคนพาล บุคคลพึงอยู่เป็นสุขเนืองนิตย์

[๒๐๗] เพราะผู้คบค้าสมาคมกับคนพาล
ย่อมเศร้าโศกสิ้นกาลนาน
การอยู่ร่วมกับคนพาล เป็นทุกข์ตลอดเวลา
เหมือนอยู่ร่วมกับศัตรู
การอยู่ร่วมกับนักปราชญ์มีแต่ความสุข
เหมือนอยู่ในหมู่ญาติ

---

[๑] **ปวิเวกรส** หมายถึงเอกีภาวสุข(สุขที่เกิดจากความเป็นผู้อยู่ผู้เดียว) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๐๕/๒๐๓)

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๒ หน้า ๙๕ ในเล่มนี้

[๓] ในคาถานี้ ตรัสหมายเอาคุณสมบัติของพระขีณาสพผู้ดื่มรสแห่งปีติที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจโลกุตตรธรรม ๙ ประการ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๐๕/๒๐๔)

[๒๐๘] เพราะฉะนั้นแล บุคคลควรคบผู้เป็นปราชญ์
มีปัญญา เป็นพหูสูต
มีปกติเอาธุระ มีวัตร[๑] เป็นพระอริยะ
เป็นสัตบุรุษ มีปัญญาดี เช่นนั้น
เหมือนดวงจันทร์โคจรไปตามทางของดาวนักษัตร ฉะนั้น

สุขวรรคที่ ๑๕ จบ

๑๖. ปิยวรรค
หมวดว่าด้วยสิ่งเป็นที่รัก
๑. ตโยชนปัพพชิตวัตถุ
เรื่องบรรพชิต ๓ รูป

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่บรรพชิต ๓ รูป ดังนี้)

[๒๐๙] บุคคลทำตัวให้หมกมุ่นในกิจที่ไม่ควรหมกมุ่น[๒]
และไม่หมกมุ่นในกิจที่ควรหมกมุ่น
ละเลยสิ่งที่เป็นประโยชน์[๓] ติดอยู่ในปิยารมณ์[๔]
ทะเยอทะยานตามบุคคลผู้ปฏิบัติตนดี

[๒๑๐] ไม่ว่าเวลาใด บุคคลไม่ควรติดพันกับสิ่งเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก
เพราะการไม่เห็นสิ่งเป็นที่รักเป็นทุกข์
การพบเห็นสิ่งไม่เป็นที่รัก ก็เป็นทุกข์

[๒๑๑] เพราะฉะนั้น บุคคลไม่ควรทำสิ่งไร ๆ ให้เป็นที่รัก
เพราะการพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก เป็นทุกข์ระทม
ผู้ที่ไม่มีสิ่งเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก
ย่อมไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด

๒. อัญญตรกุฏุมพิกวัตถุ
เรื่องกุฏุมพีคนใดคนหนึ่ง

---

[๑] **มีวัตร** หมายถึงมีศีลวัตร และธุดงควัตร ๑๓ ประการ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๐๘/๒๐๖)

[๒] **กิจที่ไม่ควรหมกมุ่น** หมายถึงการเสพอโคจร ๖ อย่าง มีหญิงแพศยาเป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๐๙/๒๐๘)

[๓] **สิ่งที่เป็นประโยชน์** หมายถึงไตรสิกขา คือ อธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๐๙/๒๐๘)

[๔] **ปิยารมณ์(อารมณ์ที่น่ารัก)** หมายถึงกามคุณ ๕ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๐๙/๒๐๘)

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่กุฎุมพี ดังนี้)

[๒๑๒] ความโศกเกิดจากสิ่งเป็นที่รัก ภัยก็เกิดจากสิ่งเป็นที่รัก
ผู้พ้นจากสิ่งเป็นที่รักได้เด็ดขาด
ย่อมไม่มีความโศกและภัยจากที่ไหนเลย

๓. วิสาขาวัตถุ
เรื่องนางวิสาขา

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่นางวิสาขามิคารมาตาผู้เศร้าโศกเพราะหลานสาว ชื่อสุทัตตีเสียชีวิต ดังนี้)

[๒๑๓] ความโศกเกิดจากความรัก ภัยก็เกิดจากความรัก
ผู้พ้นจากความรักได้เด็ดขาด
ย่อมไม่มีความโศกและภัยจากที่ไหนเลย

๔. ลิจฉวีวัตถุ
เรื่องเจ้าลิจฉวี

(พระผู้มีพระภาคทรงปรารภพวกเจ้าลิจฉวีที่แย่งหญิงผู้งดงามในเมืองจนถึงขั้นชกต่อยกัน จึงตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๑๔] ความโศกเกิดจากความยินดี[๑] ภัยก็เกิดจากความยินดี
ผู้พ้นจากความยินดีได้เด็ดขาด
ย่อมไม่มีความโศกและภัยจากที่ไหนเลย

๕. อนิตถิคันธกุมารวัตถุ
เรื่องอนิตถิคันธกุมาร

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่อนิตถิคันธกุมาร ดังนี้)

[๒๑๕] ความโศกเกิดจากกาม[๒] ภัยก็เกิดจากกาม
ผู้พ้นจากกามได้เด็ดขาด
ย่อมไม่มีความโศกและภัยจากที่ไหนเลย

๖. อัญญตรพราหมณวัตถุ
เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พราหมณ์ ดังนี้)

---

[๑] **ความยินดี** หมายถึงความยินดีในกามคุณ ๕ (ขุ.ธ.อ. (บลี) ๒/๒๑๔/๒๑๒)

[๒] **กาม** ในที่นี้หมายถึงวัตถุกามและกิเลสกาม (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๑๕/๒๑๕)

[๒๑๖] ความโศกเกิดจากตัณหา ภัยก็เกิดจากตัณหา
ผู้พ้นจากตัณหาได้เด็ดขาด
ย่อมไม่มีความโศกและภัยจากที่ไหนเลย

๗. ปัญจสตทารกวัตถุ
เรื่องเด็กน้อย ๕๐๐ คน

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่เด็กน้อย ๕๐๐ คน ดังนี้)

[๒๑๗] บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล[๑]และทัสสนะ[๒]
ดำรงอยู่ในธรรม[๓] กล่าวคำสัตย์[๔]
ทำหน้าที่ของตน[๕]
ย่อมเป็นที่รักของประชาชน

๘. อนาคามิเถรวัตถุ
เรื่องพระอนาคามีเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นศิษย์ของพระผู้บรรลุอนาคามิผล ดังนี้)

[๒๑๘] ภิกษุผู้เกิดฉันทะในธรรม[๖] ที่ใคร ๆ บอกไม่ได้
มีใจได้สัมผัสแล้ว[๗] และมีจิตไม่เกาะเกี่ยว[๘]ในกามทั้งหลาย
เราเรียกว่า ผู้มีกระแสในเบื้องบน[๙]

๙. นันทิยวัตถุ
เรื่องนายนันทิยะ

---

[๑] **ศีล** หมายถึงปาริสุทธิศีล ๔ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๑๗/๒๑๘)

[๒] **ทัสสนะ** หมายถึงสัมมาทัสสนะ (เห็นชอบ) ที่ประกอบด้วยมรรคและผล (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๑๗/๒๑๘)

[๓] **ดำรงอยู่ในธรรม** หมายถึงบรรลุโลกุตตรธรรม ๙ ประการ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๑๗/๒๑๘)

[๔] **กล่าวคำสัตย์** หมายถึงแสดงอริยสัจ ๔ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๑๗/๒๑๘)

[๕] **ทำหน้าที่ของตน** หมายถึงบำเพ็ญสิกขา ๓ ให้บริบูรณ์ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๑๗/๒๑๘)

[๖] **ธรรม** หมายถึงนิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๑๘/๒๑๙)

[๗] **มีใจได้สัมผัสแล้ว** หมายถึงมีใจได้สัมผัสมรรคผลเบื้องต่ำ คือ โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกทาคามิ-มรรค สกทาคามิผล อนาคามิมรรค อนาคามิผล (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๑๘/๒๑๙)

[๘] **มีจิตไม่เกาะเกี่ยว** คือ มีจิตไม่เกาะเกี่ยวในกามทั้งหลายด้วยอำนาจแห่งอริยมรรค (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๑๘/๒๑๙)

[๙] **ผู้มีกระแสในเบื้องบน** หมายถึงจะบังเกิดในสุทธาวาสชั้นสูงขึ้นไปตามลำดับ คือบังเกิดในชั้นอวิหาจนถึงชั้นอกนิฏฐา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๑๘/๒๑๙-๒๒๐)

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระมหาโมคคัลลานะผู้เห็นทิพยสมบัติของนายนันทิยะในเทวโลก ดังนี้)

[๒๑๙] ญาติ มิตร และผู้มีใจดีทั้งหลาย
เห็นคนที่จากบ้านไปนาน
กลับจากที่ไกลมาถึงโดยสวัสดิภาพ
ย่อมยินดีว่ามาแล้ว

[๒๒๐] เช่นเดียวกันนั้น บุญทั้งหลาย
ย่อมต้อนรับคนที่ทำบุญไว้
ซึ่งจากโลกนี้ไปสู่โลกหน้า
เหมือนญาติต้อนรับญาติผู้เป็นที่รักที่กลับมาบ้าน ฉะนั้น

ปิยวรรคที่ ๑๖ จบ

๑๗. โกธวรรค
หมวดว่าด้วยความโกรธ

๑. โรหิณีขัตติยกัญญาวัตถุ
เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่เจ้าหญิงโรหิณี ดังนี้)

[๒๒๑] บุคคลควรละความโกรธ สละมานะ
ก้าวล่วงสังโยชน์ได้หมดทุกอย่าง
ความทุกข์ย่อมไม่รุมเร้าคนนั้นผู้ไม่ติดอยู่ในนามรูป
ผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล[๑]

๒. อัญญตรภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่เทวดา ดังนี้)

[๒๒๒] ผู้ใดอดกลั้นความโกรธที่เกิดขึ้นไว้ได้
เหมือนนายสารถีหยุดรถที่กำลังแล่นอยู่ได้
เราเรียกผู้นั้นว่า นายสารถี
คนนอกจากนี้ เป็นเพียงผู้ถือเชือกเท่านั้น

๓. อุตตราอุปาสิกาวัตถุ

---

[๑] ดูเทียบ สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๓๔/๔๓-๔๔

เรื่องนางอุตตราอุบาสิกา

(พระผู้มีพระภาคทรงชมเชยนางอุตตราที่อดกลั้นความโกรธต่อนางสิริมา จึงตรัส พระคาถานี้แก่นางอุตตรา ดังนี้)

[๒๒๓] บุคคลพึงชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ
พึงชนะคนไม่ดีด้วยความดี
พึงชนะคนตระหนี่ด้วยการให้
พึงชนะคนพูดเหลาะแหละด้วยคำสัตย์[๑]

๔. มหาโมคคัลลานเถรปัญหวัตถุ
เรื่องปัญหาของพระมหาโมคคัลลานเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระมหาโมคคัลลานเถระ ดังนี้)

[๒๒๔] บุคคลควรพูดคำจริง ไม่ควรโกรธ
แม้เขาขอเพียงเล็กน้อยก็ควรให้[๒]
ด้วยเหตุ ๓ อย่างนี้ (อย่างใดอย่างหนึ่ง) บุคคลพึงไปเทวโลกได้

๕. ภิกขุหิปุฏฐปัญหวัตถุ
เรื่องปัญหาที่ภิกษุทูลถาม

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๒๕] มุนี[๓]ผู้ไม่เบียดเบียน สำรวมกาย[๔]อยู่เป็นนิตย์
ย่อมไปสู่ที่ที่ไม่จุติที่ไปแล้วไม่เศร้าโศก

๖. ปุณณทาสีวัตถุ
เรื่องนางปุณณทาสี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่นางทาสของเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ ชื่อปุณณา ดังนี้)

[๒๒๖] สำหรับบุคคลผู้ตื่นอยู่ตลอดเวลา
หมั่นศึกษาไตรสิกขาทั้งกลางวันและกลางคืน
น้อมจิตเข้าหานิพพาน
อาสวะทั้งหลาย[๑]ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒/๖๒

[๒] **ให้** ในที่นี้หมายถึงให้ไทยธรรมแก่ท่านผู้ทรงศีล (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๒๔/๒๓๗)

[๓] **มุนี** ในที่นี้หมายถึงพระอเสขะมุนีผู้บรรลุมรรคและผลด้วยโมเนยยปฏิปทา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๒๕/๒๔๐)

[๔] **สำรวมกาย** หมายถึงสำรวมกาย วาจา ใจ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๒๕/๒๔๐)

๗. อตุลอุปาสกวัตถุ
เรื่องอตุลอุบาสก

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่อตุลอุบาสกพร้อมบริวาร ๕๐๐ คน ดังนี้)

[๒๒๗] อตุละเอ๋ย การนินทาและสรรเสริญนี้มีมานานแล้ว
มิใช่เพิ่งมีในวันนี้เท่านั้น
คนนั่งอยู่เฉย ๆ เขาก็นินทา
คนพูดมาก เขาก็นินทา
แม้คนพูดน้อย เขาก็นินทา
ไม่มีใครเลยในโลกนี้ไม่ถูกนินทา

[๒๒๘] ทั้งในอดีต ในอนาคต และในปัจจุบัน
ก็ไม่มีใครเลยที่จะถูกนินทาอย่างเดียว
หรือได้รับการสรรเสริญอย่างเดียว

[๒๒๙] แต่วิญญูชนพิจารณาทุกวัน ๆ
ย่อมสรรเสริญบุคคลผู้ดำเนินชีวิตหาข้อตำหนิมิได้
ผู้เป็นนักปราชญ์ ผู้มีปัญญาและศีลมั่นคง[๒]

[๒๓๐] ใครเล่าจะควรตำหนิผู้นั้น
ผู้เปรียบเหมือนแท่งทองชมพูนุท
ผู้เช่นนั้น แม้เทวดาและมนุษย์ก็ชื่นชม
ถึงพรหมก็สรรเสริญ

๘. ฉัพพัคคิยภิกขุวัตถุ
เรื่องพระฉัพพัคคีย์

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระฉัพพัคคีย์ ดังนี้)

[๒๓๑] บุคคลพึงรักษาความกำเริบทางกาย
พึงสำรวมกาย ละกายทุจริตแล้ว

---

[๑] **อาสวะ** มี ๔ ประการ คือ กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชชา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๒๖/๒๔๒, ดูเทียบ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๓๗/๖๒๒-๖๒๓)

[๒] พระคาถานี้ มีอธิบายดังนี้ การนินทาหรือสรรเสริญของคนพาล ไม่ถือเป็นประมาณ แต่บัณฑิตผู้ใคร่ครวญแล้ว รู้เหตุที่ควรติเตียนหรือเหตุที่ควรสรรเสริญ ย่อมเลือกสรรเสริญนักปราชญ์ผู้มีปัญญา และศีลมั่นคง ดำรงชีวิตอย่างหาข้อตำหนิมิได้ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๒๙/๒๔๖)

พึงประพฤติกายสุจริต

[๒๓๒] บุคคลพึงรักษาความกำเริบทางวาจา
พึงสำรวมวาจา ละวจีทุจริตแล้ว
พึงประพฤติวจีสุจริต

[๒๓๓] บุคคลพึงรักษาความกำเริบทางใจ
พึงสำรวมใจ ละมโนทุจริตแล้ว
พึงประพฤติมโนสุจริต

[๒๓๔] นักปราชญ์ผู้สำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมใจ
ชื่อว่าเป็นผู้สำรวมดีแท้

โกธวรรคที่ ๑๗ จบ

๑๘. มลวรรค
หมวดว่าด้วยมลทินทางใจ
๑. โคฆาตกปุตตวัตถุ
เรื่องบุตรของคนฆ่าโค

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่บุตรของคนฆ่าโคผู้แก่เฒ่า ดังนี้)

[๒๓๕] บัดนี้ ท่านเปรียบเหมือนใบไม้เหลือง
ทั้งยมทูต[๑]มาปรากฏแก่ท่านแล้ว
ท่านอยู่ใกล้ปากแห่งความเสื่อม
และแม้แต่เสบียงเดินทาง[๒]ของท่านก็ยังไม่มีเลย

[๒๓๖] ท่านนั้นจงทำที่พึ่ง[๓]แก่ตนเอง
จงรีบพยายาม จงเป็นบัณฑิต
ท่านขจัดมลทินได้แล้ว ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน
จะเข้าถึงอริยภูมิอันเป็นทิพย์[๔]

[๒๓๗] บัดนี้ ท่านเป็นผู้มีวัยถูกนำเข้าไปแล้ว[๑]

---

[๑] **ยมทูต** ในที่นี้หมายถึงความตาย (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๓๕/๒๕๑)

[๒] **เสบียงเดินทาง** หมายถึงกุศล (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๓๕/๒๕๑)

[๓] **ที่พึ่ง** หมายถึงกุศลกรรม (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๓๖/๒๕๑)

[๔] **อริยภูมิอันเป็นทิพย์** ในที่นี้หมายถึงสุทธาวาสภูมิ ที่อยู่ของพระอนาคามี มี ๕ คือ อวิหา อตัปปา สุทัสสา สุทัสสี และอกนิฏฐา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๓๖/๒๕๑, ดูเทียบ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๘/๓๐๗)

เตรียมจะไปสำนักพระยายม
ที่พักระหว่างทางของท่านยังไม่มี
และแม้แต่เสบียงเดินทางของท่านก็ยังไม่มีเลย

[๒๓๘] ท่านนั้นจงทำที่พึ่งแก่ตนเอง
จงรีบพยายาม จงเป็นบัณฑิต
ท่านขจัดมลทินได้แล้ว ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน
ก็จะไม่ต้องเข้าถึงชาติ และชราอีกต่อไป

๒. อัญญตรพราหมณวัตถุ
เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พราหมณ์ผู้ทำกุศลอยู่บ่อย ๆ ดังนี้)

[๒๓๙] ผู้มีปัญญา พึงกำจัดมลทิน[๒]ของตน
ทีละน้อย ทุกขณะ โดยลำดับ
เหมือนช่างทองกำจัดสนิมทอง ฉะนั้น[๓]

๓. ติสสเถรวัตถุ
เรื่องพระติสสเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๔๐] สนิมเกิดขึ้นจากเหล็ก
ครั้นเกิดขึ้นแล้ว ย่อมกัดเหล็กนั่นเอง ฉันใด
กรรมทั้งหลายของตน ย่อมนำคนผู้ประพฤติล่วงโธนา[๔]
ไปสู่ทุคติ ฉันนั้น

๔. โลลุทายีวัตถุ
เรื่องพระโลลุทายี

(พระผู้มีพระภาคทรงปรารภพระโลลุทายีผู้เล่าเรียนธรรมเพียงเล็กน้อยและไม่ท่องบ่น จึงตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

---

[๑] **มีวัยถูกนำเข้าไปแล้ว** หมายถึงล่วงวัยทั้ง ๓ ใกล้จะถึงอายุขัยแล้ว (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๓๗/๒๕๒)

[๒] **มลทิน** หมายถึงกิเลสมีราคะเป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๓๙/๒๕๔)

[๓] ดูเทียบ อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๒๗๘/๑๖๕,๓๔๖/๓๒๗

[๔] **โธนา** หมายถึงปัญญาที่พิจารณาปัจจัย ๔ แล้วจึงบริโภค ดังนั้น “ผู้ประพฤติล่วงโธนา” จึงหมายถึงผู้ปราศจากปัญญาพิจารณาปัจจัย ๔ แล้วจึงบริโภค (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๔๐/๒๕๗)

[๒๔๑] มนตร์[๑]มีการไม่ท่องบ่นเป็นมลทิน
เรือนมีความไม่ขยันหมั่นเพียร[๒]เป็นมลทิน
ผิวพรรณมีความเกียจคร้าน[๓] เป็นมลทิน
ผู้รักษามีความประมาท[๔] เป็นมลทิน

๕. อัญญตรกุลปุตตวัตถุ
เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่กุลบุตรคนหนึ่งซึ่งมีภรรยามักนอกใจ ดังนี้)

[๒๔๒] สตรีมีความประพฤติชั่ว[๕]เป็นมลทิน
ผู้ให้มีความตระหนี่เป็นมลทิน
บาปธรรม[๖]เป็นมลทินทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

[๒๔๓] มลทินที่ยิ่งกว่ามลทินนั้นคืออวิชชา[๗]
ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละมลทินนั้นให้ได้
แล้วเป็นอยู่อย่างผู้ปราศจากมลทินเถิด

๖. จูฬสาริภิกขุวัตถุ
เรื่องจูฬสารีภิกษุ

(พระผู้มีพระภาคทรงตำหนิพระจูฬสารีผู้เป็นหมอปรุงยาให้ชาวบ้านเพื่อแลกกับ โภชนะ จึงตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๔๔] ผู้ไม่มีความละอาย กล้าเหมือนกา
ชอบทำลายคนอื่น ชอบเอาหน้า

---

[๑] **มนตร์** หมายถึงปริยัติและศิลปะ เมื่อไม่ท่องบ่น และไม่เอาใจใส่ ก็เสื่อมสูญ หรือหายไปได้ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๔๑/๒๕๙)

[๒] **ไม่ขยันหมั่นเพียร** หมายถึงไม่เอาใจใส่ดูแล หรือไม่บูรณะซ่อมแซมบ้านเรือน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๔๑/๒๕๙)

[๓] **ความเกียจคร้าน** หมายถึงการไม่หมั่นชำระร่างกายและอวัยวะส่วนอื่น ๆ ให้สะอาดทำให้มีผิวพรรณ มัวหมอง (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๔๑/๒๕๙)

[๔] **ความประมาท** สำหรับคฤหัสถ์ หมายถึงประมาทในทรัพย์สมบัติ เช่น สัตว์เลี้ยง สำหรับบรรพชิต หมายถึงไม่คุ้มครองอินทรีย์ทวารทั้ง ๖ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๔๑/๒๕๙)

[๕] **ประพฤติชั่ว** หมายถึงการประพฤตินอกใจสามี (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๔๒/๒๖๐, องฺ.อฏฺ□ก.ฏีกา (บาลี) ๓/๑๕-๑๘/๒๗๙)

[๖] **บาปธรรม** ในที่นี้หมายถึงอกุศลธรรมทั้งหมด (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๔๒/๒๖๑)

[๗] ดูเทียบ องฺ.อฏฺ□ก. (ไทย) ๒๓/๑๕/๒๔๕, ขุ.ธ.อ. ๒/๒๔๓/๒๖๑

มีความคะนอง มีพฤติกรรมสกปรก เป็นอยู่สบาย

[๒๔๕] ส่วนผู้มีความละอาย
แสวงหาความบริสุทธิ์เป็นนิตย์
ไม่เกียจคร้าน ไม่มีความคะนอง
มีอาชีพบริสุทธิ์ และมีปัญญา[๑] เป็นอยู่ลำบาก

๗. ปัญจอุปาสกวัตถุ
เรื่องอุบาสก ๕ คน

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่อุบาสก ๕ คน ดังนี้)

[๒๔๖] นรชนใดในโลก ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์
คบชู้กับภรรยาของผู้อื่น พูดเท็จ

[๒๔๗] และหมกมุ่นในการดื่มสุราและเมรัย[๒]
นรชนนั้นชื่อว่า ขุดทรัพย์อันเป็นต้นทุน[๓]ของตนในโลกนี้

[๒๔๘] ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงรู้อย่างนี้ว่า
ผู้มีบาปธรรมทั้งหลาย มักไม่สำรวม
ขอโลภะและอธรรม[๔] อย่าย่ำยีท่านให้เป็นทุกข์ตลอดกาลนานเลย

๘. ติสสทหรวัตถุ
เรื่องภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ

(พระผู้มีพระภาคทรงปรารภพระติสสะเที่ยวติเตียนทานของคนอื่น จึงตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๔๙] บุคคลย่อมให้ทานตามความเชื่อตามความเลื่อมใส
ภิกษุไม่พอใจในข้าวและน้ำที่เป็นทานของคนอื่นนั้น
ย่อมไม่บรรลุสมาธิ[๕]ในเวลากลางวันหรือกลางคืน

[๒๕๐] ส่วนภิกษุผู้ตัดอกุศลจิตนี้ได้

---

[๑] **มองเห็นสาระ** ในที่นี้หมายถึงมองเห็นอาชีพหมดจด โดยความเป็นสาระ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๔๕/๒๖๔)

[๒] ดูเทียบ องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๔/๒๙๔

[๓] **ขุดทรัพย์อันเป็นต้นทุน** หมายถึงนำที่นาและสวนไปจำนอง หรือขายขาด เพื่อนำทรัพย์ไปซื้อสุรามาดื่ม (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๔๗/๒๖๕)

[๔] **อธรรม** หมายถึงโทสะ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๔๘/๒๖๕)

[๕] **สมาธิ** ในที่นี้หมายถึงอุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ หรือมัคคสมาธิ และผลสมาธิ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๔๙/๒๖๗)

ถอนขึ้นทำให้รากขาดแล้ว

ย่อมบรรลุสมาธิในเวลากลางวันหรือกลางคืน

๙. ปัญจอุปาสกวัตถุ
เรื่องอุบาสก ๕ คน

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่อุบาสกคนหนึ่ง ในจำนวน ๕ คน ดังนี้)

[๒๕๑] ไฟเสมอด้วยราคะไม่มี

ผู้จับเสมอด้วยโทสะไม่มี

ข่ายเสมอด้วยโมหะไม่มี

แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มี[๑]

๑๐. เมณฑกเสฏฐิวัตถุ
เรื่องเมณฑกเศรษฐี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่เมณฑกเศรษฐี ดังนี้)

[๒๕๒] โทษ[๒]ของคนอื่นเห็นได้ง่าย

ส่วนโทษของตนเห็นได้ยาก

เพราะคนนั้นชอบโปรยโทษของผู้อื่น

เหมือนคนโปรยแกลบ

แต่กลับปกปิดโทษของตนไว้

เหมือนพรานนกปกปิดร่างพรางกายตนไว้ ฉะนั้น

๑๑. อุชฌานสัญญิเถรวัตถุ
เรื่องพระอุชฌานสัญญีเถระ

(พระผู้มีพระภาคทรงปรารภพระอุชฌานสัญญีผู้เที่ยวจับผิดภิกษุ จึงตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๕๓] ผู้ที่คอยแต่สอดส่ายหาโทษคนอื่น

---

[๑] พระคาถานี้ มีอธิบายดังนี้ ไฟยังแสดงควันให้รู้ว่ายังมีไฟคนจึงสามารถดับได้ แต่ราคะเผาสัตว์ภายในไม่แสดงอาการให้รู้, ผู้จับ เช่น ยักษ์ เป็นต้น สามารถจับสัตว์ได้ในชาติเดียวเท่านั้น แต่โทสะจับสัตว์ไม่มีที่สิ้นสุด, ตาข่ายที่รัดรึงสัตว์ยังสามารถแก้หรือคลายได้ แต่โมหะที่รัดรึงสัตว์ยากที่จะแก้หรือคลายได้, แม่น้ำยังมีวันพร่องหรือเต็มปรากฏให้เห็นได้ แต่ตัณหาไม่มีวันเต็ม ไม่มีวันเหือดแห้ง ทั้งยังปรากฏความพร่องอยู่เป็นนิตย์ เติมให้เต็มได้ยาก (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๕๑/๒๗๐)

[๒] **โทษ** หมายถึงความพลั้งพลาด (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๕๒/๒๗๙)

คอยเพ่งโทษอยู่เนืองนิตย์
จะมีอาสวะพอกพูนยิ่งขึ้น
และห่างไกลจากความสิ้นอาสวะโดยแท้

๑๒. สุภัททปริพาชกวัตถุ
เรื่องสุภัททปริพาชก

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหาของสุภัททปริพาชก ดังนี้)

[๒๕๔] ไม่มีรอยเท้าในอากาศ ไม่มีสมณะภายนอก[๑]
หมู่สัตว์เป็นผู้ยินดีในปปัญจธรรม[๒]
แต่พระตถาคตทั้งหลาย ไม่มีปปัญจธรรม

[๒๕๕] ไม่มีรอยเท้าในอากาศ ไม่มีสมณะภายนอก
ไม่มีสังขาร[๓]ที่เที่ยงแท้
พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มีความหวั่นไหว

มลวรรคที่ ๑๘ จบ

๑๙. ธัมมัฏฐวรรค
หมวดว่าด้วยผู้ตั้งอยู่ในธรรม

๑. วินิจฉยมหามัตตวัตถุ
เรื่องมหาอำมาตย์ผู้พิพากษา

(ภิกษุทั้งหลายเห็นมหาอำมาตย์ผู้พิพากษารับสินบนแล้วตัดสินคดี จึงกราบทูล ให้พระผู้มีพระภาคทรงทราบ พระองค์ตรัสพระคาถา ดังนี้)

[๒๕๖] ผู้ที่ตัดสินคดีโดยผลีผลาม[๔]
ไม่ชื่อว่า ผู้ตั้งอยู่ในธรรม
ส่วนผู้ใดเป็นบัณฑิต วินิจฉัยคดี
เหตุแห่งคดีทั้งที่เป็นจริงและไม่เป็นจริงทั้งสอง

---

[๑] **ไม่มีสมณะภายนอก** หมายถึงไม่มีสมณะผู้ดำรงอยู่ในอริยมรรคและอริยผลภายนอกพระพุทธศาสนา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๕๔/๒๘๒)

[๒] **ปปัญจธรรม** หมายถึงกิเลสธรรมที่ทำให้เนิ่นช้า คือ ตัณหา ทิฏฐิ และมานะ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๕๔/๒๘๒)

[๓] **สังขาร** ในที่นี้หมายถึงขันธ์ ๕ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๕๕/๒๘๒)

[๔] **ตัดสินคดีโดยผลีผลาม** หมายถึงดำรงอยู่ในอคติ ๔ มีฉันทาคติเป็นต้นแล้วตัดสินคดีโดยมุสาวาท เช่น ทำผู้ ไม่ใช่เจ้าของทรัพย์ให้เป็นเจ้าของทรัพย์ หรือทำผู้เป็นเจ้าของทรัพย์ไม่ให้เป็นเจ้าของทรัพย์ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๕๖/๒๘๓)

[๒๕๗] พิพากษาผู้อื่นโดยไม่ผลีผลาม
โดยเที่ยงธรรม โดยสม่ำเสมอ
ผู้มีปัญญา มีธรรมคุ้มครองนั้น
เราเรียกว่า ผู้ตั้งอยู่ในธรรม

๒. ฉัพพัคคิยวัตถุ
เรื่องพระฉัพพัคคีย์

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๕๘] บุคคลไม่ชื่อว่าเป็นบัณฑิตเพียงเพราะพูดมาก
แต่ผู้มีความเกษม ไม่มีเวร ไม่มีภัย จึงจะชื่อว่า เป็นบัณฑิต

๓. เอกุทานขีณาสววัตถุ
เรื่องพระเอกุทานขีณาสพ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎก ๒ รูป ดังนี้)

[๒๕๙] บุคคลไม่ชื่อว่าผู้ทรงธรรมเพียงเพราะพูดมาก
ส่วนผู้ใดได้สดับตรับฟังธรรมน้อย
แต่พิจารณาเห็นธรรมด้วยนามกาย
ทั้งไม่ประมาทธรรมนั้น
ผู้นั้นชื่อว่า ผู้ทรงธรรม

๔. ลกุณฏกภัททิยเถรวัตถุ
เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุผู้อยู่ป่า ๓๐ รูป ที่เห็นพระลกุณฑกภัททิยเถระรูปร่างเล็กเหมือนสามเณร ดังนี้)

[๒๖๐] บุคคลไม่ชื่อว่าเป็นเถระ[๑] เพียงเพราะมีผมหงอก
ผู้ที่แก่แต่วัยเท่านั้น เรียกว่า คนแก่เปล่า

[๒๖๑] ส่วนผู้มีสัจจะ มีธรรม[๒]
มีอหิงสา สัญญมะ และทมะ[๑]

---

[๑] **เถระ** ในที่นี้หมายถึงผู้มีคุณธรรมที่ทำให้เป็นผู้มั่นคง คือรู้แจ้งอริยสัจ ๔ เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๐/๒๘๘)

[๒] **มีสัจจะ** หมายถึงรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ประการ **มีธรรม** หมายถึงบรรลุโลกุตตรธรรม ๙ ประการ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๑/๒๘๘)

คายมลทินได้แล้ว เป็นปราชญ์ ชื่อว่า เถระ

๕. สัมพหุลภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุหลายรูป

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลายที่พูดจาคล่องแคล่ว ดังนี้)

[๒๖๒] เพราะเหตุเพียงการพูดจาคล่องแคล่ว
หรือเพราะมีผิวพรรณงดงาม
แต่ยังมีความริษยา ตระหนี่ และโอ้อวด
บุคคลก็หาชื่อว่าคนดีได้ไม่

[๒๖๓] ส่วนผู้ตัดความริษยาเป็นต้นนี้ได้
ถอนขึ้นทำให้รากขาดแล้ว
คายโทษได้แล้ว เป็นผู้มีปัญญา
จึงจะชื่อว่า คนดี

๖. หัตถกวัตถุ
เรื่องหัตถกภิกษุ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระหัตถกะผู้พูดจาเหลาะแหละ ดังนี้)

[๒๖๔] ผู้ไม่มีวัตร[๒] พูดจาเหลาะแหละ
แม้มีศีรษะโล้น ก็ไม่ชื่อว่าสมณะ
ผู้เต็มไปด้วยความปรารถนา และความอยากได้
จะเป็นสมณะได้อย่างไร

[๒๖๕] ส่วนผู้ใดระงับบาปน้อยใหญ่ลงได้โดยสิ้นเชิง
และเพราะเหตุที่ระงับบาปทั้งหลายได้นี้เอง
เขาจึงเรียกผู้นั้นว่า สมณะ

๗. อัญญตรพราหมณวัตถุ
เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

(พราหมณ์คนหนึ่งเป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนาเที่ยวบิณฑบาตอย่างภิกษุ วันหนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคประสงค์จะให้พระองค์ตรัสเรียกว่าภิกษุ พระองค์จึงตรัสพระคาถา ดังนี้)

---

[๑] **อหิงสา** หมายถึงความไม่เบียดเบียน **สัญญมะ** หมายถึงศีล **ทมะ** หมายถึงการสำรวมอินทรีย์ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๑/๒๘๘)

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๙๗ ในเล่มนี้

[๒๖๖] บุคคลไม่ชื่อว่าเป็นภิกษุเพียงเพราะขอจากผู้อื่นเท่านั้น
ทั้งไม่ชื่อว่าเป็นภิกษุ เพราะยังสมาทานธรรมที่เป็นพิษอยู่[๑]

[๒๖๗] ในศาสนานี้ ผู้ที่ลอยบุญและบาปได้แล้ว
ประพฤติพรหมจรรย์ อยู่ในโลกด้วยปัญญา
จึงจะชื่อว่า ภิกษุ[๒]

๘. ติตถิยวัตถุ
เรื่องเดียรถีย์

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๖๘] บุคคลโง่เขลาไม่รู้อะไร เพียงแต่นั่งนิ่ง ๆ หาชื่อว่าเป็นมุนีไม่
ส่วนบุคคลผู้ฉลาด เลือกชั่งเอาแต่สิ่งที่ดี ละทิ้งสิ่งที่ชั่ว

[๒๖๙] เหมือนบุคคลชั่งสิ่งของ จึงจะชื่อว่า มุนีแท้
ผู้ที่รู้โลกทั้งสอง ก็เรียกว่า มุนี(เช่นกัน)[๓]

๙. อริยพาหิสิกวัตถุ
เรื่องพรานเบ็ดชื่ออริยะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสถามชื่อนายพรานเบ็ด นายพรานเบ็ดทูลตอบว่าชื่ออริยะ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสพระคาถานี้แก่เขา ดังนี้)

[๒๗๐] บุคคลไม่ชื่อว่าเป็นอริยะ เพราะยังเบียดเบียนสัตว์อยู่
แต่ชื่อว่า อริยะ เพราะไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง

๑๐. สัมพหุลสีลาทิสัมปันนภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยศีลเป็นต้นหลายรูป

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๗๑] ภิกษุ ด้วยเหตุเพียงมีศีล[๔]และวัตร[๕]

---

[๑] **สมาทานธรรมที่เป็นพิษ** หมายถึงมีความประพฤติชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๖/๒๙๒)

[๒] **ภิกษุ** ในที่นี้หมายถึงผู้ทำลายกิเลสทั้งหลายได้ด้วยญาณ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๖/๒๙๒)

[๓] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๔/๗๑, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๒๑/๑๒๙

[๔] **ศีล** หมายถึงปาริสุทธิศีล ๔ (ปาติโมกขสังวรศีล อินทรียสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล ปัจจัยสันนิสิตศีล) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๗๑/๒๙๖)

[๕] ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๙๗ ในเล่มนี้

แม้ด้วยความเป็นพหูสูต[๑] ด้วยการได้สมาธิ[๒]
หรือด้วยการนอนในที่สงัด

[๒๗๒] หรือด้วยการรู้ประจักษ์ว่าเราได้สัมผัสเนกขัมมสุข[๓]
ที่ปุถุชนไม่เคยได้สัมผัส
แต่ถ้าเธอยังไม่บรรลุความสิ้นอาสวะ
ก็อย่าไว้วางใจ

ธัมมัฏฐวรรคที่ ๑๙ จบ

๒๐. มัคควรรค
หมวดว่าด้วยมรรค
๑. ปัญจสตภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ดังนี้)

[๒๗๓] บรรดามรรค มรรคมีองค์ ๘ ประเสริฐที่สุด
บรรดาสัจจะ อริยสัจ ๔ ประเสริฐที่สุด
บรรดาธรรม วิราคธรรม[๔]ประเสริฐที่สุด
บรรดาสัตว์สองเท้า[๕]ตถาคตผู้มีจักษุ[๖] ประเสริฐที่สุด[๗]

[๒๗๔] ทางเพื่อความหมดจดแห่งทัสสนะ
คือทางนี้เท่านั้น มิใช่ทางอื่น
(มีทาง[๘]นี้เท่านั้น เพื่อความบริสุทธิ์แห่งทัสสนะ
ไม่มีทางอื่น)
เพราะเหตุนั้น เธอทั้งหลายจงดำเนินไปตามทางนี้แล

---

[๑] **ความเป็นพหูสูต** หมายถึงเรียนปิฎก ๓ (พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๗๑/๒๙๖)

[๒] **สมาธิ** หมายถึงสมาบัติ ๘ (รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๗๑/๒๙๖)

[๓] **เนกขัมมสุข** หมายถึงสุขของพระอนาคามี (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๗๑/๒๙๖)

[๔] **วิราคธรรม** หมายถึงนิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๗๓/๒๙๘)

[๕] **สัตว์สองเท้า** ในที่นี้หมายถึงมนุษย์ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๗๓/๒๙๘)

[๖] **จักษุ** ในที่นี้หมายถึงปัญญาจักษุ (วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๓/๑๗)

[๗] อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๘๗๒/๙๐๒

[๘] **ทาง** ในที่นี้หมายถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๗๔/๒๙๘)

เพราะทางนี้เป็นทางลวงมารให้หลง

[๒๗๕] ด้วยว่า เธอทั้งหลายดำเนินไปตามทางนี้แล้ว
จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้
เรารู้วิธีถอนลูกศรคือกิเลสแล้ว
จึงชี้บอกทางนี้แก่เธอทั้งหลาย

[๒๗๖] เธอทั้งหลายควรทำความเพียรเองเถิด
ตถาคตเป็นเพียงผู้ชี้บอกเท่านั้น
ผู้บำเพ็ญภาวนา ดำเนินตามทางนี้แล้ว เพ่งพินิจอยู่
จักพ้นจากเครื่องผูกแห่งมารได้[๑]

๒. อนิจจลักขณวัตถุ
เรื่องอนิจจลักษณะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๗๗] เมื่อใด อริยสาวกพิจารณาเห็นด้วยปัญญา[๒]ว่า
สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง
เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์
นั่นเป็นทางแห่งความบริสุทธิ์

๓. ทุกขลักขณวัตถุ
เรื่องทุกขลักษณะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๗๘] เมื่อใด อริยสาวกพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า
สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์
เมื่อนั้นย่อมหน่ายในทุกข์
นั่นเป็นทางแห่งความบริสุทธิ์

๔. อนัตตลักขณวัตถุ
เรื่องอนัตตลักษณะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

---

[๑] **เครื่องผูกแห่งมาร** หมายถึงวัฏฏะอันเป็นไปในภูมิ ๓ (กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๗๖/๒๙๙)

[๒] **เห็นด้วยปัญญา** หมายถึงเห็นด้วยวิปัสสนาปัญญา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๗๗/๓๐๐)

[๒๗๙] เมื่อใด อริยสาวกพิจารณาเห็นด้วยปัญญาว่า
ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา
เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์
นั่นเป็นทางแห่งความบริสุทธิ์[๑]

๕. ปธานกัมมิกติสสเถรวัตถุ
เรื่องพระปธานกัมมิกติสสเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๘๐] คนที่ไม่ขยันในเวลาที่ควรขยัน
ทั้งที่ยังหนุ่มยังสาว มีกำลัง
แต่กลับเกียจคร้าน มีความคิดใฝ่ต่ำ[๒] ปราศจากความเพียร
เกียจคร้านมาก ย่อมไม่ประสบทาง[๓]ด้วยปัญญา

๖. สูกรเปตวัตถุ
เรื่องสูกรเปรต

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๘๑] บุคคลพึงรักษาวาจา[๔] พึงสำรวมใจ[๕]
และไม่พึงทำความชั่วทางกาย[๖]
พึงชำระกรรมบถทั้ง ๓ ประการนี้ให้หมดจด
จะพึงพบทางที่พระพุทธเจ้าประกาศไว้

๗. โปฐิลเถรวัตถุ
เรื่องพระโปฐิลเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่โปฐิลเถระ ดังนี้)

---

[๑] ข้อ ๒๗๗-๒๗๙ ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๖๗๖-๖๗๘/๔๗๕-๔๗๖, อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๗๕๓/๗๙๘-๗๙๙

[๒] **มีความคิดใฝ่ต่ำ** หมายถึงหมกมุ่นในมิจฉาวิตก ๓ ประการ คือ กามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๘๐/๓๐๓)

[๓] **ทาง** หมายถึงอริยมรรค (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๘๐/๓๐๓)

[๔] **รักษาวาจา** หมายถึงระมัดระวังวาจา โดยเว้นจากวจีทุจริต ๔ อย่าง (เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการ พูดคำหยาบ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๘๑/๓๐๗)

[๕] **สำรวมใจ** หมายถึงควบคุมใจ โดยไม่ให้มโนทุจริตเกิดขึ้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๘๑/๓๐๗)

[๖] **ความชั่วทางกาย** หมายถึงกายทุริต ๓ อย่าง (ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๘๑/๓๐๗)

[๒๘๒] ปัญญา[๑]เกิดเพราะการประกอบ[๒]
และเสื่อมไปเพราะการไม่ประกอบ
เมื่อรู้ทางเจริญและทางเสื่อมแห่งปัญญาทั้ง ๒ ทางนี้แล้ว
บุคคลพึงตั้งตนโดยวิธีที่ปัญญาจะเจริญยิ่งขึ้น

๘. สัมพหุลมหัลลกภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุแก่หลายรูป

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๘๓] ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงตัดป่า[๓] แต่อย่าตัดต้นไม้
เพราะภัย[๔]ย่อมเกิดจากป่า
เธอทั้งหลายครั้นตัดป่า และหมู่ไม้ในป่าแล้ว[๕]
จงเป็นผู้ไม่มีป่าอยู่เถิด

[๒๘๔] ตราบใด บุรุษยังไม่ตัดหมู่ไม้ในป่า
แม้เพียงเล็กน้อยในสตรีทั้งหลาย
ตราบนั้น เขาย่อมมีใจผูกพัน
เหมือนลูกโคที่ยังดื่มนมมีใจผูกพันในแม่โค ฉะนั้น

๙. สารีปุตตเถรสัทธิวิหาริกวัตถุ
เรื่องสัทธิวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุผู้เป็นศิษย์ของพระสารีบุตร ดังนี้)

[๒๘๕] เธอจงตัดความรักของตน
เหมือนตัดดอกบัวที่เกิดในสารทกาล
จงเพิ่มพูนทางแห่งสันติ[๖]เท่านั้น
เพราะพระสุคตเจ้าแสดงนิพพานไว้แล้ว

---

[๑] **ปัญญา** แปลจากคำว่า “ภูริ” ซึ่งเป็นชื่ออีกชื่อหนึ่งของปัญญา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๘๒/๓๑๐, อภิธา.ฎีกา (บาลี) ๑๕๒-๑๕๔/๑๒๑)

[๒] **การประกอบ** หมายถึงมนสิการโดยแยบคายในอารมณ์ธรรม ๓๘ ประการ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๘๒/๓๑๐)

[๓] **ป่า** ในที่นี้หมายถึงกิเลสมีราคะ เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๘๓/๓๑๒)

[๔] **ภัย** ในที่นี้หมายถึงภัยคือชาติ (การเกิด) เป็นต้น ที่เกิดจากป่าคือกิเลส (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๘๓/๓๑๒)

[๕] **หมู่ไม้ในป่า** หมายถึงกิเลสอื่น ๆ ที่ให้วิบาก หรือที่ให้เกิดในภพต่อ ๆ ไป (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๘๓/๓๑๒)

[๖] **ทางแห่งสันติ** หมายถึงมรรคมีองค์ ๘ ที่ยังสัตว์ให้ถึงนิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๘๕/๓๑๕)

๑๐. มหาธนวาณิชวัตถุ
เรื่องพ่อค้ามีทรัพย์มาก

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พ่อค้าผ้าที่พักอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ ดังนี้)

[๒๘๖] คนพาลมักคิดเช่นนี้ว่า “เราจักอยู่ที่นี่ตลอดฤดูฝน
เราจักอยู่ที่นี่ตลอดฤดูหนาวและฤดูร้อน”
ชื่อว่าย่อมไม่รู้อันตราย[๑]ที่จะมาถึงตน

๑๑. กิสาโคตมีวัตถุ
เรื่องนางกิสาโคตมี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่นางกิสาโคตมี ดังนี้)

[๒๘๗] นรชนผู้มัวเมาในบุตรและปศุสัตว์
มีใจเกี่ยวข้องในอารมณ์ต่าง ๆ[๒]
ย่อมถูกมฤตยูคร่าไป
เหมือนชาวบ้านผู้หลับไหลถูกห้วงน้ำพัดพาไป ฉะนั้น

๑๒. ปฏาจาราวัตถุ
เรื่องนางปฏาจารา

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่นางปฏาจารา ดังนี้)

[๒๘๘] บุคคลเมื่อถึงคราวจะตาย
บุตรทั้งหลายก็ต้านทานไว้ไม่ได้
บิดาก็ต้านทานไว้ไม่ได้
พวกพ้องก็ต้านทานไว้ไม่ได้
แม้ญาติพี่น้องก็ต้านทานไว้ไม่ได้

[๒๘๙] บัณฑิตผู้สำรวมในศีล รู้ความจริงนี้แล้ว
พึงรีบเร่งชำระทางอันจะนำไปสู่นิพพาน

มัคควรรคที่ ๒๐ จบ

๒๑. ปกิณณกวรรค
หมวดว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ด

---

[๑] **อันตราย** หมายถึงความตาย (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๘๖/๓๑๗)

[๒] **มีใจเกี่ยวข้องในอารมณ์ต่าง ๆ** หมายถึงปรารถนาอยากได้ทรัพย์สมบัติเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๘๗/๓๑๘)

๑. อัตตโนปุพพกัมมวัตถุ
เรื่องบุพกรรมของพระองค์

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๙๐] ถ้าเห็นว่าจะได้สุขอันยิ่งใหญ่[๑]
ด้วยการเสียสละสุขอันเล็กน้อย
นักปราชญ์พึงเสียสละสุขอันเล็กน้อย
เพื่อเห็นแก่สุขอันยิ่งใหญ่[๒]

๒. กุกกุฏัณฑขาทิกาวัตถุ
เรื่องกุมาริกากินไข่ไก่

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่นางยักษิณีและนางกุลธิดา ดังนี้)

[๒๙๑] ผู้ใดปรารถนาสุขเพื่อตน ด้วยการก่อทุกข์ให้คนอื่น
ผู้นั้นต้องเกี่ยวพันกับเวร ไม่พ้นจากเวรไปได้

๓. ภัททิยภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุชาวเมืองภัททิยะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุชาวเมืองภัททิยะผู้ขวนขวายในการประดับเขียงเท้า ดังนี้)

[๒๙๒] ภิกษุเหล่าใดละทิ้งกิจที่ควรทำ[๓]
แต่กลับทำกิจที่ไม่ควรทำ[๔]
อาสวะทั้งหลายย่อมเจริญแก่ภิกษุเหล่านั้น
ผู้ถือตัวจัด มัวแต่ประมาท

[๒๙๓] ส่วนภิกษุเหล่าใดมีสติตั้งมั่นในกาย[๕]เป็นนิตย์
ภิกษุเหล่านั้นหมั่นทำความเพียรในกิจที่ควรทำ

---

[๑] **สุขอันยิ่งใหญ่** ในที่นี้หมายถึงความสุขในนิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๐/๓๒๙)

[๒] ดู ขุ.ขุ. (ไทย) ข้อ ๑๘ หน้า ๑๔ ในเล่มนี้

[๓] **กิจที่ควรทำ** หมายถึงการรักษาศีล การอยู่ป่า การถือธุดงควัตร และการเจริญภาวนา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๒/๓๓๒)

[๔] **กิจที่ไม่ควรทำ** หมายถึงการประดับร่ม รองเท้า เขียงเท้า บาตร ถลกบาตร ประคตเอว และอังสะ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๒/๓๓๒)

[๕] **มีสติตั้งมั่นในกาย** หมายถึงเจริญกายคตาสติกัมมัฏฐาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๓/๓๓๒)

ไม่ทำกิจที่ไม่ควรทำ
อาสวะทั้งหลายของเธอผู้มีสติสัมปชัญญะ
ย่อมถึงการสูญสิ้นไป

๔. ลกุณฏกภัททิยวัตถุ
เรื่องพระลกุณฏกภัททิยะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๒๙๔] บุคคลฆ่ามารดา[๑] ฆ่าบิดา[๒]
ฆ่ากษัตราธิราชทั้ง ๒ พระองค์ได้[๓]
ฆ่าชาวแว่นแคว้น[๔]พร้อมเจ้าพนักงาน[๕]แล้ว
ดำเนินชีวิตเป็นพราหมณ์[๖]อยู่อย่างไร้ทุกข์

[๒๙๕] บุคคลฆ่ามารดา ฆ่าบิดา
ฆ่ากษัตราธิราชทั้ง ๒ พระองค์ได้
ทำลายทางเสือผ่านที่ ๕[๗] ได้
ดำเนินชีวิตเป็นพราหมณ์อยู่อย่างไร้ทุกข์

๕. ทารุสากฏิกวัตถุ
เรื่องนายทารุสากฏิกะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระราชา และนายทารุสากฏิกะ พร้อมครอบครัว ดังนี้)

[๒๙๖] เหล่าพระสาวกของพระโคดม
มีสติตั้งมั่นในพระพุทธเจ้าเป็นนิตย์
ทั้งกลางวันและกลางคืน
ชื่อว่าตื่นด้วยดีอยู่เสมอ

---

[๑] **มารดา** หมายถึงตัณหาที่เป็นเหตุให้สัตว์เกิดในภพทั้งสาม (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๔/๓๓๓)

[๒] **บิดา** หมายถึงอัสมิมานะ (การถือตัวว่าเป็นเรา) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๔/๓๓๔)

[๓] **กษัตราธิราชทั้ง ๒ พระองค์** หมายถึงสัสสตทิฏฐิ (ความเห็นว่าเที่ยง) และอุจเฉททิฏฐิ (ความเห็นว่า ขาดสูญ) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๔/๓๓๔)

[๔] **แว่นแคว้น** หมายถึงอายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และอายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๔/๓๓๔)

[๕] **เจ้าพนักงาน** หมายถึงนันทิราคะ (ความกำหนัดด้วยอำนาจความยินดี) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๔/๓๓๓)

[๖] **พราหมณ์** หมายถึงพระขีณาสพ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๔/๓๓๔)

[๗] **ทางเสือผ่านที่ ๕** หมายถึงวิจิกิจฉานิวรณ์ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๕/๓๓๔)

[๒๙๗] เหล่าพระสาวกของพระโคดม
มีสติตั้งมั่นในพระธรรมเป็นนิตย์
ทั้งกลางวันและกลางคืน
ชื่อว่าตื่นด้วยดีอยู่เสมอ

[๒๙๘] เหล่าพระสาวกของพระโคดม
มีสติตั้งมั่นในพระสงฆ์เป็นนิตย์
ทั้งกลางวันและกลางคืน
ชื่อว่าตื่นด้วยดีอยู่เสมอ

[๒๙๙] เหล่าพระสาวกของพระโคดม
มีสติตั้งมั่นในกายเป็นนิตย์
ทั้งกลางวันและกลางคืน
ชื่อว่าตื่นด้วยดีอยู่เสมอ

[๓๐๐] เหล่าพระสาวกของพระโคดม
มีใจยินดีในความไม่เบียดเบียน
ทั้งกลางวันและกลางคืน
ชื่อว่าตื่นด้วยดีอยู่เสมอ

[๓๐๑] เหล่าพระสาวกของพระโคดม
มีใจยินดีในการเจริญภาวนา
ทั้งกลางวันและกลางคืน
ชื่อว่าตื่นด้วยดีอยู่เสมอ

๖. วัชชีปุตตกภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุผู้เป็นโอรสของเจ้าวัชชี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุผู้เป็นโอรสของเจ้าวัชชี ดังนี้)

[๓๐๒] การบวชเป็นของยาก[๑]
ความยินดีในการบำเพ็ญธรรมก็เป็นของยาก
เรือนที่ครอบครองไม่ดี ก่อให้เกิดทุกข์[๑]

---

[๑] **การบวช** ที่ชื่อว่าเป็นของยาก เพราะจะต้องสละโภคสมบัติน้อยใหญ่และเครือญาติแล้วมอบกายถวาย ชีวิตในพระศาสนานี้จึงจะบวชได้ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๐๒/๓๔๐)

การอยู่ร่วมกับคนเสมอกันเป็นทุกข์
การเดินทางไกล[๒]ก็เป็นทุกข์
เพราะฉะนั้น บุคคลจึงไม่ควรเป็นผู้เดินทางไกล
และไม่ควรให้ทุกข์ติดตามได้

๗. จิตตคหปติวัตถุ
เรื่องจิตตคหบดี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระอานนทเถระ ดังนี้)

[๓๐๓] คนมีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล[๓]
เพียบพร้อมด้วยยศ[๔]และโภคทรัพย์
จะไปสู่ถิ่นใด ๆ ย่อมได้รับการบูชาในถิ่นนั้น ๆ

๘. จูฬสุภัททาวัตถุ
เรื่องนางจูฬสุภัททา

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่บริษัท ๔ ดังนี้)

[๓๐๔] สัตบุรุษย่อมปรากฏในที่ไกล
เหมือนภูเขาหิมพานต์ ฉะนั้น
อสัตบุรุษทั้งหลาย ณ ที่นี้ย่อมไม่ปรากฏ
เหมือนลูกศรที่ยิงไปในเวลากลางคืน ฉะนั้น[๕]

๙. เอกวิหาริเถรวัตถุ
เรื่องพระเถระผู้อยู่รูปเดียว

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๐๕] ภิกษุพึงยินดีการนั่งผู้เดียว การนอนผู้เดียว[๑]

---

[๑] หมายถึงผู้ครองเรือนจะต้องปฏิบัติราชกิจของพระราชา หรือกิจของอิสรชน จะต้องสงเคราะห์ชนข้างเคียง และให้ทานแก่สมณพราหมณ์ เพราะฉะนั้น การครองเรือนจะให้สมบูรณ์เต็มที่เป็นไปได้ยาก ถ้าครองเรือนไม่ดี ก็ก่อให้เกิดทุกข์ได้ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๐๒/๓๔๐)

[๒] **การเดินทางไกล** หมายถึงการท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๐๒/๓๔๐)

[๓] **ศีล** ในที่นี้หมายถึงศีลสำหรับผู้ครองเรือน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๐๓/๓๔๒)

[๔] **ยศ** ในที่นี้หมายถึงความมีบริวาร (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๐๓/๓๔๒)

[๕] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๑/๕๔๐

ไม่เกียจคร้าน เที่ยวไปตามลำพัง
ฝึกฝนอยู่ผู้เดียว และยินดีการอยู่ป่า

ปกิณณกวรรคที่ ๒๑ จบ

๒๒. นิรยวรรค
หมวดว่าด้วยคนทำกรรมชั่วตกนรก

๑. สุนทรีปริพาชิกาวัตถุ
เรื่องปริพาชิกาชื่อสุนทรี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๐๖] คนที่ชอบกล่าวคำไม่จริง
หรือคนที่ทำความชั่วแล้วกล่าวว่า
"ฉันไม่ได้ทำ" ต่างก็ตกนรก
คน ๒ จำพวกนั้น ต่างก็มีกรรมชั่ว
ตายไปแล้ว มีคติเท่าเทียมกันในโลกหน้า[๒]

๒. ทุกขปีฬิตสัตตวัตถุ
เรื่องสัตว์ถูกทุกข์เบียดเบียน

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๐๗] ภิกษุชั่วจำนวนมากมีผ้ากาสาวะพันที่คอ
มีธรรมเลวทราม ไม่สำรวม
ย่อมตกนรกเพราะบาปกรรมทั้งหลาย

๓. วัคคุมุทาตีริยภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุอยู่ฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา

(พระผู้มีพระภาคทรงปรารภภิกษุผู้อยู่ฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา พูดอวดอุตริมนุสสธรรม ที่ไม่มีในตนของกันและกันแก่คฤหัสถ์เพื่อปากท้อง จึงตรัสพระคาถาแก่ภิกษุเหล่านั้น ดังนี้)

[๓๐๘] การกลืนกินก้อนเหล็กแดงที่ร้อนดุจเปลวเพลิง
ยังดีกว่าการที่ภิกษุผู้ทุศีล ไม่สำรวม

---

[๑] คำว่า "นั่งผู้เดียว นอนผู้เดียว" มิใช่หมายถึงการอยู่ตามลำพัง แต่หมายถึงการอยู่อย่างไม่ละการมนสิการกัมมัฏฐาน เมื่อทำได้อย่างนี้ แม้จะอยู่ท่ามกลางหมู่ภิกษุพันรูป ก็ชื่อว่า นั่งผู้เดียว นอนผู้เดียว (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๐๕/๓๔๘)

[๒] ดูเทียบอุทาน ข้อ ๓๘ หน้า ๒๔๘, อิติวุตตกะ ข้อ ๔๘ หน้า ๓๙๙, สุตตนิบาต ข้อ ๖๖๗ หน้า ๖๕๙-๖๖๐ ในเล่มนี้

บริโภคอาหารที่ชาวบ้านเขาถวาย[๑]

๔. เขมเสฏฐิปุตตวัตถุ
เรื่องบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่นายเขมกะผู้ชอบเป็นชู้กับภรรยาของคนอื่น ดังนี้)

[๓๐๙] นรชนที่ประมาท ชอบเป็นชู้กับภรรยาของผู้อื่น
ย่อมถึงฐานะ[๒] ๔ ประการ คือ
(๑) ได้บาป (๒) นอนไม่เป็นสุข
(๓) ถูกนินทา (๔) ตกนรก

[๓๑๐] เพราะการได้บาป ๑ การได้คติที่เลว ๑
หญิงชายที่ต่างสะดุ้งกลัวมีความสนุกนิดหน่อย ๑
ถูกพระราชาลงพระอาชญาอย่างหนัก ๑
นรชนจึงไม่ควรเป็นชู้กับภรรยาของผู้อื่น

๕. ทุพพจภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุผู้ว่ายาก

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุผู้ว่ายาก ดังนี้)

[๓๑๑] หญ้าคาที่บุคคลจับไม่ดี ย่อมบาดมือได้ ฉันใด
ความเป็นสมณะที่บุคคลปฏิบัติไม่ดี[๓]
ย่อมฉุดเข้าไปในนรก ฉันนั้น

[๓๑๒] กรรมที่ย่อหย่อนอย่างใดอย่างหนึ่ง วัตรที่เศร้าหมอง
และพรหมจรรย์ที่พึงระลึกถึงด้วยความระแวงสงสัย
ทั้ง ๓ นั้น ไม่มีผลมาก[๔]

---

[๑] พระคาถานี้ มีอธิบายดังนี้ การที่บุคคลกลืนกินก้อนเหล็กแดงที่ร้อนดุจเปลวเพลิงนั้น ส่งผลให้ได้รับทุกขเวทนา ถึงตายเพียงชาตินี้เท่านั้น แต่การที่ภิกษุผู้ทุศีลบริโภคข้าวที่ชาวบ้านถวายด้วยศรัทธานั้น ทำให้ตกนรกหลายร้อยชาติ ดังนั้น การกลืนกินก้อนเหล็กแดงที่ร้อนนั้นจึงดีกว่าการที่ภิกษุผู้ทุศีลบริโภคข้าวชาวบ้าน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๐๘/๓๕๓) และดูเทียบ องฺ.สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๗๒/๑๖๒-๑๖๙

[๒] **ฐานะ** ในที่นี้หมายถึงเหตุแห่งทุกข์ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๐๘/๓๕๔)

[๓] **ความเป็นสมณะที่บุคคลปฏิบัติไม่ดี** หมายถึงภาวะแห่งความเป็นสมณะ กล่าวคือสมณธรรมที่ภิกษุปฏิบัติไม่ดี เพราะเป็นผู้ทุศีลเป็นต้น ย่อมส่งผลให้สัตว์ไปเกิดในนรก (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๑๑/๓๕๖)

[๔] ดูเทียบ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๙/๙๖, ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๒๗๗/๔๐๒

[๓๑๓] หากภิกษุพึงทำกรรมใด ก็ควรทำกรรมนั้นให้จริงจัง
ควรบากบั่นทำกรรมนั้นให้มั่นคง
เพราะธรรมเครื่องละเว้น[๑]ที่ประพฤติอย่างย่อหย่อน
รังแต่จะเกลี่ยธุลี[๒]ลงใส่ตัว

๖. อิสสาปกติอิตถีวัตถุ
เรื่องหญิงขี้หึง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่หญิงขี้หึงและแก่บริษัท ๔ ดังนี้)

[๓๑๔] ความชั่ว ไม่ทำเสียเลยดีกว่า
เพราะระลึกถึงความชั่ว บุคคลย่อมเดือดร้อนในภายหลัง
ส่วนความดี ทำไว้เถิดดีกว่า
เพราะทำแล้วระลึกถึงภายหลังบุคคลย่อมไม่เดือดร้อน

๗. อาคันตุกภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุอาคันตุกะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุอาคันตุกะผู้อยู่ในเมืองชายแดน ดังนี้)

[๓๑๕] เมืองชายแดนได้รับการคุ้มครองทั้งภายในและภายนอก ฉันใด
เธอทั้งหลายจงคุ้มครองตนให้ได้ ฉันนั้น
ขณะ[๓]อย่าได้ล่วงเลยเธอทั้งหลายไปเสีย
เพราะเหล่าชนที่ปล่อยให้ขณะล่วงเลยไป
ย่อมเศร้าโศก แออัดอยู่ในนรก[๔]

๘. นิคัณฐวัตถุ
เรื่องนิครนถ์

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๑๖] สัตว์ทั้งหลายผู้ละอายในสิ่งที่ไม่ควรละอาย
และไม่ละอายในสิ่งที่ควรละอาย

---

[๑] **ธรรมเครื่องละเว้น** ในที่นี้หมายถึงสมณธรรม (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๑๓/๓๕๖)

[๒] **ธุลี** หมายถึงกิเลสมีราคะเป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๑๓/๓๕๖)

[๓] **ขณะ** หมายถึงเวลา หรือสมัย มี ๔ คือ (๑) ขณะแห่งการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า (๒) ขณะแห่งการเกิดในมัชฌิมประเทศ (๓) ขณะแห่งการได้สัมมาทิฏฐิ (๔) ขณะแห่งอายตนะทั้ง ๖ ไม่วิกลวิกาล (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๑๕/๓๕๙)

[๔] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๖๕๓/๔๗๒,๑๐๐๔/๕๒๕

ชื่อว่าถือมั่นมิจฉาทิฏฐิ ย่อมไปสู่ทุคติ

[๓๑๗] สัตว์ทั้งหลายผู้เห็นสิ่งที่ไม่ควรกลัวว่าควรกลัว
และเห็นสิ่งที่ควรกลัวว่าไม่ควรกลัว
ชื่อว่าถือมั่นมิจฉาทิฏฐิ ย่อมไปสู่ทุคติ

๙. ติตถิยสาวกวัตถุ
เรื่องสาวกเดียรถีย์

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่สาวกของเดียรถีย์ ดังนี้)

[๓๑๘] สัตว์ทั้งหลายผู้เห็นสิ่งที่ไม่มีโทษว่ามีโทษ[๑]
และเห็นสิ่งที่มีโทษว่าไม่มีโทษ
ชื่อว่าถือมั่นมิจฉาทิฏฐิ ย่อมไปสู่ทุคติ

[๓๑๙] สัตว์ทั้งหลายผู้รู้สิ่งที่มีโทษว่ามีโทษ
และรู้สิ่งที่ไม่มีโทษว่าไม่มีโทษ
ชื่อว่าถือมั่นสัมมาทิฏฐิ ย่อมไปสู่สุคติ

นิรยวรรคที่ ๒๒ จบ

๒๓. นาควรรค
หมวดว่าด้วยช้าง

๑. อัตตทันตวัตถุ
เรื่องการฝึกตน

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระอานนท์ ดังนี้)

[๓๒๐] เราจักอดกลั้นถ้อยคำล่วงเกิน
เหมือนพญาช้างในสงคราม
อดทนลูกศรที่ตกจากแล่ง
เพราะคนจำนวนมากเป็นผู้ทุศีล

[๓๒๑] คนทั้งหลายนำสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม
พระราชาย่อมทรงราชพาหนะที่ฝึกแล้ว
ในหมู่มนุษย์ คนที่อดกลั้นถ้อยคำล่วงเกินได้
ชื่อว่าเป็นผู้ฝึกตนได้แล้ว[๑] เป็นผู้ประเสริฐที่สุด

---

[๑] **เห็นสิ่งที่ไม่มีโทษว่ามีโทษ** หมายถึงเห็นสัมมาทิฏฐิ ๑๐ ประการ ว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิ ๑๐ ประการ และเห็นธรรมที่ส่งเสริมสัมมาทิฏฐิว่าเป็นธรรมที่ส่งเสริมมิจฉาทิฏฐิ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๑๘/๓๖๒)

[๓๒๒] ม้าอัสดร ม้าอาชาไนย ม้าสินธพ ช้างใหญ่
ที่ได้รับการฝึกหัดแล้ว เป็นสัตว์ประเสริฐ
แต่คนที่ฝึกตนได้แล้ว ประเสริฐกว่าสัตว์พาหนะเหล่านั้น[๒]

๒. หัตถาจริยปุพพกภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนายควาญช้าง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุผู้เคยเป็นนายควาญช้าง ดังนี้)

[๓๒๓] แท้จริง บุคคลไม่สามารถไปสู่ทิศที่ยังไม่เคยไป[๓]ด้วยยานเหล่านี้
แต่บุคคลผู้ฝึกตนได้แล้ว สามารถไปสู่ทิศที่ไม่เคยไป
ด้วยตนที่ฝึกแล้ว ที่ฝึกดีแล้ว[๔]

๓. ปริชิณณพราหมณปุตตวัตถุ
เรื่องบุตรของพราหมณ์ชรา

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่บุตร ๔ คนของพราหมณ์ชรา ดังนี้)

[๓๒๔] ช้างกุญชรชื่อธนปาลกะ ตกมันจัด ห้ามได้ยาก ถูกขังไว้
ไม่ยอมกินฟ่อนหญ้า เพราะระลึกถึงแต่นาควัน[๕]

๔. ปเสนทิโกสลราชวัตถุ
เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระเจ้าปเสนทิโกศลผู้เสวยพระกระยาหารมาก ดังนี้)

[๓๒๕] เมื่อใด บุคคลผู้ถูกความง่วงเหงาครอบงำ บริโภคมาก
ชอบแต่นอนกลิ้งเกลือกไปมา
เมื่อนั้น เขาย่อมมีปัญญาเฉื่อยชา ชอบเข้าห้องเป็นอาจิณ[๖]
เหมือนสุกรอ้วนที่เขาขุนด้วยเศษอาหาร ฉะนั้น[๑]

---

[๑] **คนที่ฝึกแล้ว** หมายถึงฝึกตนได้ด้วยอริยมรรค ๔ (โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๒๑/๓๖๔)

[๒] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๙๐/๒๘๒, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๘/๑๑๗-๑๑๘

[๓] **ทิศที่ยังไม่เคยไป** หมายถึงนิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๒๓/๓๖๖)

[๔] ที่ชื่อว่า **ฝึกแล้ว** เพราะฝึกอินทรีย์ได้ในเบื้องต้น ที่ชื่อว่า **ฝึกดีแล้ว** เพราะอบรมตนได้ด้วยอริยมรรค (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๒๓/๓๖๖)

[๕] **นาควัน** หมายถึงป่าช้าง เป็นที่อยู่ของช้างพังแม่ของช้างธนปาลกะ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๒๔/๓๗๑)

[๖] **ชอบเข้าห้องเป็นอาจิณ** ในที่นี้หมายถึงเกิดในครรภ์บ่อย ๆ ย่อมไม่พ้นจากที่อยู่คือครรภ์ไปได้ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๒๕/๓๗๒)

๕. สานุสามเณรวัตถุ
เรื่องสานุสามเณร

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่สานุสามเณร ดังนี้)

[๓๒๖] แต่ก่อนจิตนี้ได้ท่องเที่ยวไปในอารมณ์ต่าง ๆ
ตามความปรารถนา ตามความต้องการ ตามความสบาย
วันนี้ เราจะข่มจิตนั้นโดยอุบายอันแยบคาย
เหมือนควาญช้างปราบพยศช้างตกมัน ฉะนั้น[๒]

๖. ปาเวรกหัตถิวัตถุ
เรื่องช้างปาเวรกะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๒๗] เธอทั้งหลายจงยินดีในความไม่ประมาท
จงตามรักษาจิตของตน
จงถอนตนขึ้นจากหล่ม[๓]
เหมือนช้างกุญชรที่จมลงในเปือกตม ถอนตนขึ้นได้ ฉะนั้น

๗. สัมพหุลภิกขุวัตถุ[๔]
เรื่องภิกษุหลายรูป

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๒๘] ถ้าบุคคลพึงได้สหายผู้มีปัญญารักษาตน
เที่ยวไปด้วยกัน เป็นสาธุวิหารี[๕] เป็นนักปราชญ์
ครอบงำอันตรายทั้งปวงได้แล้ว
พึงมีใจแช่มชื่น มีสติ เที่ยวไปกับสหายนั้นเถิด

[๓๒๙] ถ้าบุคคลไม่พึงได้สหายผู้มีปัญญารักษาตน
เที่ยวไปด้วยกันได้ เป็นสาธุวิหารี เป็นนักปราชญ์

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๗/๓๐๙

[๒] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๗๗/๓๔๓,๑๑๓๓/๕๔๕

[๓] **หล่ม** ในที่นี้หมายถึงกิเลส (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๒๗/๓๗๙)

[๔] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๔/๓๕๓, ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๗-๑๙/๓๐๓, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๓๑-๑๓๒/๔๓๓-๔๓๔

[๕] **สาธุวิหารี** หมายถึงผู้เพียบพร้อมด้วยพรหมวิหารธรรม ๔ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ นิโรธสมาบัติและ ผลสมาบัติ (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๓๑/๔๓๓)

ก็พึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเถิด
เหมือนพระราชาทรงละทิ้งแคว้นที่ทรงชนะแล้ว
ทรงประพฤติอยู่ผู้เดียว
และเหมือนช้างมาตังคะละทิ้งโขลงอยู่ตัวเดียวในป่า ฉะนั้น

[๓๓๐] การเที่ยวไปของบุคคลผู้เดียวเป็นความประเสริฐ
เพราะคุณเครื่องความเป็นสหาย[๑]ไม่มีในคนพาล
อนึ่ง บุคคลควรมีความขวนขวายน้อย
เที่ยวไปผู้เดียว ไม่พึงทำความชั่ว
เหมือนช้างมาตังคะเที่ยวไปตัวเดียวในป่า ฉะนั้น

๘. มารวัตถุ
เรื่องมาร

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่มารผู้มีบาป ดังนี้)

[๓๓๑] เมื่อมีกิจเกิดขึ้น สหายทั้งหลายนำสุขมาให้
ความยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้ นำสุขมาให้
ในเวลาสิ้นชีวิต บุญนำสุขมาให้
การละทุกข์ได้ทั้งหมด นำสุขมาให้

[๓๓๒] ในโลก การเกื้อกูลมารดา นำสุขมาให้
การเกื้อกูลบิดา นำสุขมาให้
การเกื้อกูลสมณะ นำสุขมาให้
การเกื้อกูลท่านผู้ประเสริฐ[๒]ก็นำสุขมาให้

[๓๓๓] ศีลนำสุขมาให้ตราบเท่าชรา[๓]

---

[๑] **คุณเครื่องความเป็นสหาย** ในที่นี้หมายถึงคุณธรรมเหล่านี้ คือ จูลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล กถาวัตถุ ๑๐ ธุดงคคุณ ๑๓ วิปัสสนาญาณ มรรค ๔ ผล ๔ วิชชา ๓ อภิญญา ๖ อมตมหานิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๐/๓๘๒)

[๒] **ท่านผู้ประเสริฐ** หมายถึงพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวกผู้ลอยบาปได้แล้ว (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๒/๓๘๕)

[๓] **ศีลนำสุขมาให้ตราบเท่าชรา** หมายถึงศีล ๕ ศีล ๑๐ เป็นต้น ย่อมเป็นเครื่องประดับทำให้เกิดความงาม และความสุขแก่คนทุกเพศทุกวัย ไม่มีล้าสมัยไร้ตำหนิ ต่างจากเครื่องประดับภายนอกที่ทำให้งามเฉพาะ เพศหรือวัย ใครที่ใช้เครื่องประดับหรือเครื่องแต่งกายไม่เหมาะกับเพศหรือวัย ก็จะถูกตำหนิ และถูกสงสัยว่า เป็นบ้าเสียสติ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๒/๓๘๕-๓๘๖)

ศรัทธาที่ตั้งมั่นแล้ว นำสุขมาให้
การได้ปัญญา นำสุขมาให้
การไม่ทำบาปทั้งหลาย ก็นำสุขมาให้

นาควรรคที่ ๒๓ จบ

๒๔. ตัณหาวรรค

หมวดว่าด้วยตัณหา

๑. กปิลมัจฉวัตถุ

เรื่องปลากปิละ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่บริษัท ๔ ดังนี้)

[๓๓๔] ตัณหาย่อมเจริญแก่มนุษย์ผู้ประพฤติประมาท[๑]
เหมือนเถาย่านทรายเจริญอยู่ในป่า
เขาย่อมเร่ร่อนไปมา
เหมือนวานรที่ต้องการผลไม้ เที่ยวเร่ร่อนไปมาในป่า ฉะนั้น

[๓๓๕] ตัณหาที่เลวทรามซ่านไปในโลกนี้
ครอบงำบุคคลใดไว้ได้
ความโศกย่อมเจริญแก่บุคคลนั้น
เหมือนหญ้าคมบางที่ถูกฝนตกรดแล้วเจริญงอกงามขึ้น ฉะนั้น

[๓๓๖] ส่วนบุคคลใดครอบงำตัณหาที่เลวทรามนั้น
ซึ่งล่วงได้ยากในโลกไว้ได้
ความโศกย่อมตกไปจากบุคคลนั้น
เหมือนหยาดน้ำกลิ้งตกไปจากใบบัว ฉะนั้น

[๓๓๗] เพราะเหตุนั้น เราขอเตือนท่านทั้งหลาย
ขอท่านทั้งหลายที่ประชุมกันในที่นี้ จงมีความเจริญ
ขอท่านทั้งหลายจงขุดรากเหง้าแห่งตัณหา[๒]
เหมือนคนต้องการหญ้าแฝกขุดหญ้าแฝก

---

[๑] **ผู้ประพฤติประมาท** หมายถึงผู้มีความเป็นอยู่ด้วยความประมาท ปราศจากสติ ไม่เจริญฌาน วิปัสสนา มรรค และผล (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๔/๓๙๑)

[๒] **ขุดรากเหง้า** หมายถึงขุดรากเหง้าแห่งตัณหาอันเป็นไปในทวาร ๖ นี้ ด้วยญาณอันสัมปยุตด้วยอรหัตต-มรรค (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๗/๓๙๒)

มารอย่าได้ระรานท่านทั้งหลายอยู่ร่ำไป
เหมือนกระแสน้ำระรานไม้อ้อ ฉะนั้น[๑]

๒. สูกรโปติกาวัตถุ
เรื่องลูกสุกรตัวเมีย

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๓๘] ต้นไม้ เมื่อรากยังแข็งแรง ยังไม่ถูกทำลาย
แม้ลำต้นถูกตัดแล้ว ก็งอกขึ้นได้ใหม่ ฉันใด
ความทุกข์นี้ เมื่อบุคคลขจัดตัณหานุสัยไม่ได้ขาด
ก็ย่อมเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ฉันนั้น

[๓๓๙] บุคคลใดยังมีกระแสตัณหาอันแรงกล้า ๓๖ สาย[๒]
ที่มักไหลไปยังอารมณ์อันน่าพอใจ
ความดำริเป็นอันมากที่อาศัยราคะ
ย่อมนำบุคคลนั้นซึ่งมีความเห็นผิดไป

[๓๔๐] กระแสตัณหาทั้งหลายไหลไปในอารมณ์ทั้งหมด
ตัณหาดุจเถาวัลย์ ก็งอกงามขึ้น
พวกเธอ ครั้นเห็นตัณหาดุจเถาวัลย์ที่งอกงามนั้น
จงตัดรากด้วยปัญญา[๓]

[๓๔๑] สัตว์โลกผู้มีแต่โสมนัสซาบซ่าน
ฉ่ำชื้นด้วยเสน่หา[๔]
มัวแต่จะแสวงหาความสุขสำราญกันอยู่
จึงต้องเข้าถึงชาติและชราร่ำไป

[๓๔๒] หมู่สัตว์ถูกล้อมไว้ด้วยตัณหาที่ทำให้สะดุ้ง
จึงดิ้นรนเหมือนกระต่ายติดบ่วง

---

[๑] ธรรมบทข้อ ๓๓๔-๓๓๗ นี้ ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๔๐๒/๔๒๘

[๒] **ตัณหา ๓๖** สาย ได้แก่ ตัณหา ๓ (กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา) อาศัยอายตนะภายใน ๖ (๓ x ๖ = ๑๘) อาศัยอายตนะภายนอก ๖ (๓ x ๖ = ๑๘) ได้กระแส ๓๖ สายที่ไหลไปในอารมณ์มีรูปเป็นต้นที่น่าชอบใจ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๙/๓๙๔-๓๙๕)

[๓] **ปัญญา** หมายถึงปัญญาอันสัมปยุตด้วยมรรค (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๔๙/๓๙๕)

[๔] **ฉ่ำชื้นด้วยเสน่หา** หมายถึงเปียกชุ่มด้วยยางเหนียว คือตัณหา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๔๑/๓๙๕)

หมู่สัตว์ผู้ถูกสังโยชน์และกิเลสเครื่องข้อง[๑]ผูกไว้แน่น
ย่อมได้รับความทุกข์ร่ำไปชั่วกาลนาน

[๓๔๓] หมู่สัตว์ถูกล้อมไว้ด้วยตัณหาที่ทำให้สะดุ้ง
จึงดิ้นรนเหมือนกระต่ายติดบ่วง
เพราะเหตุนั้น ภิกษุเมื่อหวังให้ตนสิ้นราคะ
ควรบรรเทาตัณหาที่ทำให้สะดุ้งเสีย

๓. วิพภันตกวัตถุ
เรื่องภิกษุผู้กระสันจะสึก

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่บริษัท ๔ ดังนี้)

[๓๔๔] บุคคลใดออกจากอาลัยแล้ว[๒] มีใจน้อมไปในป่า[๓]
พ้นจากป่าแล้ว[๔]ยังแล่นเข้าไปสู่ป่านั้นอีก
ท่านทั้งหลายจงดูบุคคลนั้น
เขาพ้นจากเครื่องผูก ยังแล่นไปสู่เครื่องผูกตามเดิม

๔. พันธนาคารวัตถุ
เรื่องเรือนจำ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่เหล่าภิกษุผู้เห็นโจรถูกจองจำในเรือนจำ ดังนี้)

[๓๔๕] นักปราชญ์ทั้งหลายไม่ได้กล่าวถึงเครื่องจองจำ
ที่ทำด้วยเหล็ก ทำด้วยไม้ และทำด้วยหญ้าปล้อง
ว่าเป็นเครื่องจองจำที่มั่นคง แต่กล่าวถึง
ความกำหนัดยินดีในต่างหูแก้วมณี และความใยดีในบุตรภรรยา
ว่าเป็นเครื่องจองจำที่มั่นคง[๕]

[๓๔๖] นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวถึงความกำหนัด เครื่องจองจำที่มั่นคงนั้น
ว่ามีปกติเหนี่ยวลง หย่อนยาน แต่แก้ให้หลุดยาก

---

[๑] **สังโยชน์และกิเลสเครื่องข้อง** หมายถึงสังโยชน์ ๑๐ ประการ และกิเลสเครื่องข้อง ๗ ประการ มีราคะเป็นต้นที่ผูกไว้หรือเกี่ยวไว้ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๔๒/๓๙๕)

[๒] **อาลัย** ในที่นี้หมายถึงความเป็นอยู่อย่างคฤหัสถ์ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๔๔/๓๙๘)

[๓] **ป่า** ในที่นี้หมายถึงตบะ (ตโปวนะ) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๔๔/๓๙๘)

[๔] **ป่า** ในที่นี้หมายถึงตัณหาคือเครื่องผูกให้อยู่ครองเรือน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๔๔/๓๙๘)

[๕] ดูเทียบ สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๑/๑๔๒

นักปราชญ์เหล่านั้นตัดเครื่องจองจำนั้นได้แล้ว
ไม่ใยดี ละกามสุข ออกบวช[๑]

๕. เขมาเถรีวัตถุ
เรื่องพระเขมาเถรี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระเขมาเถรี ดังนี้)

[๓๔๗] สัตว์ทั้งหลายผู้กำหนัดยินดีด้วยราคะ[๒]
ย่อมตกไปสู่กระแสตัณหา
เหมือนแมงมุมติดใยที่ตนถักไว้เอง
นักปราชญ์ทั้งหลายตัดกระแสตัณหานั้นได้แล้ว
หมดความใยดี ย่อมละทุกข์ทั้งปวงไปได้

๖. อุคคเสนเสฏฐิปุตตวัตถุ
เรื่องบุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่นายอุคคเสน ดังนี้)

[๓๔๘] เธอจงเป็นผู้ปล่อยวางทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบัน[๓]
จงเป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ
เธอผู้มีใจหลุดพ้นในธรรมทั้งปวงแล้ว
จักไม่เข้าถึงชาติ และชราอีกต่อไป

๗. จูฬธนุคคหปัณฑิตวัตถุ
เรื่องจูฬธนุคคหบัณฑิต

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งผู้กระสันจะสึก ดังนี้)

[๓๔๙] บุคคลผู้ถูกวิตก[๔]ย่ำยี มีราคะจัด เห็นอารมณ์ว่างามเสมอ
ย่อมมีตัณหาพอกพูนมากขึ้น ๆ

---

[๑] ดูเทียบ สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๑/๑๔๓, ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๐๑-๑๐๒/๙๑

[๒] **กำหนัดยินดีด้วยราคะ** ในที่นี้หมายรวมถึงขุ่นเคืองเพราะโทสะ ลุ่มหลงเพราะโมหะด้วย (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๔๗/๔๐๓)

[๓] **ปล่อยวางทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบัน** หมายถึงปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่น ความทะยานอยากในขันธ์ทั้งหลายที่เป็นทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบัน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๔๘/๔๐๗)

[๔] **วิตก** หมายถึงความตรึกมี ๓ อย่าง คือ กามวิตก ความตรึกในทางกาม พยาบาทวิตก ความตรึกในทางพยาบาท วิหิงสาวิตก ความตรึกในทางเบียดเบียน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๔๙/๔๑๒)

บุคคลเช่นนั้นแลชื่อว่าสร้างเครื่องผูกมัดที่แน่นหนา

[๓๕๐] ส่วนผู้ใดยินดีในฌานเป็นที่ระงับวิตก[๑]
มีสติทุกเมื่อ เจริญอสุภฌานอยู่
ผู้นั้นแล จักทำตัณหาให้สิ้นไปได้
จักตัดเครื่องผูกแห่งมาร[๒]ได้

๘. มารวัตถุ
เรื่องมาร

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่มารผู้มีบาป ดังนี้)

[๓๕๑] ผู้บรรลุความสำเร็จแล้ว[๓] ไม่มีความสะดุ้งกลัว
ปราศจากตัณหา ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน
ตัดลูกศรที่นำไปสู่ภพได้ขาดแล้ว
ร่างกายนี้จึงเป็นร่างกายสุดท้าย

[๓๕๒] ผู้ปราศจากตัณหา หมดความยึดมั่น
ฉลาดในนิรุตติบท[๔]
รู้หมวดหมู่และเบื้องต้นเบื้องปลายของอักษรทั้งหลาย
ผู้นั้นแลเรียกว่า ผู้มีร่างกายเป็นร่างกายสุดท้าย
ผู้มีปัญญามาก เป็นมหาบุรุษ

๙. อุปกาชีวกวัตถุ
เรื่องอาชีวกชื่ออุปกะ

(พระผู้มีพระภาคเมื่อแรกตรัสรู้ประทับนั่งที่ควงไม้โพธิ์ อาชีวกชื่ออุปกะเข้ามาถามพระองค์ว่า บวชเพื่อใคร ใครเป็นศาสดา พระองค์จึงตรัสพระคาถา ดังนี้)

[๓๕๓] เราเป็นผู้ครอบงำธรรมทั้งปวง[๕] รู้ธรรมทั้งปวง[๑]

---

[๑] **ฌานเป็นที่ระงับวิตก** หมายถึงปฐมฌานที่มีอสุภะ ๑๐ ประการเป็นอารมณ์ สามารถเข้าไปสงบระงับมิจฉาวิตกได้ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๕๐/๔๑๓)

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๓ หน้า ๓๕ ในเล่มนี้

[๓] **ความสำเร็จ** หมายถึงอรหัตตผล (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๕๑/๔๑๔)

[๔] **นิรุตติบท** หมายถึงนิรุตติปฏิสัมภิทา รวมทั้งปฏิสัมภิทาที่เหลืออีก ๓ อย่าง (อัตถปฏิสัมภิทา ธัมมปฏิ-สัมภิทาและปฏิภาณปฏิสัมภิทา) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๕๒/๔๑๔)

[๕] **ธรรม** หมายถึงธรรม ๓ ระดับ (กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๕๓/๔๑๖)

มิได้แปดเปื้อนในธรรมทั้งปวง[๒] ละธรรมทั้งปวงได้[๓]
หลุดพ้นเพราะสิ้นตัณหา
ตรัสรู้ยิ่งเองแล้วจะพึงกล่าวอ้างใครเล่า[๔]

๑๐. สักกเทวราชวัตถุ
เรื่องท้าวสักกะจอมเทพ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ท้าวสักกะจอมเทพและเหล่าเทวดา ดังนี้)

[๓๕๔] การให้ธรรม ชนะการให้ทั้งปวง
รสแห่งธรรม ชนะรสทั้งปวง
ความยินดีในธรรม ชนะความยินดีทั้งปวง
ความสิ้นตัณหา ชนะทุกข์ทั้งปวง[๕]

๑๑. อปุตตกเสฏฐิปุตตวัตถุ
เรื่องอปุตตกเศรษฐีบุตร

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระเจ้าปเสนทิโกศล ดังนี้)

---

[๑] **ธรรม** หมายถึงธรรม ๔ ระดับ (กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ โลกุตตรภูมิ) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๕๓/๔๑๖)

[๒] **มิได้แปดเปื้อนในธรรมทั้งปวง** หมายถึงไม่เปื้อนด้วยตัณหาและทิฏฐิในธรรม ๓ ระดับนั้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๕๓/๔๑๖)

[๓] **ละธรรมทั้งปวงได้** หมายถึงละธรรม ๓ ระดับ กล่าวคือละธรรมชั้นกามาวจร ชั้นรูปาวจร และชั้น อรูปาวจรได้ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๕๓/๔๑๖)

[๔] **ตรัสรู้ยิ่งเองแล้วจะพึงกล่าวอ้างใครเล่า** หมายถึงเมื่อรู้เองได้อย่างนี้แล้ว จะต้องอ้างใครเป็นอุปัชฌาย์ หรืออาจารย์อีกเล่า (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๕๓/๔๑๖) และดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑/๑๗

[๕] **การให้ธรรม ชนะการให้ทั้งปวง** หมายถึงบุคคลจะให้หรือเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขส่วนรวมได้ก็ต่อเมื่อได้ฟังธรรม จนรู้ว่าคุณประโยชน์ของการให้หรือการเสียสละว่าดีอย่างไรเสียก่อน จึงจะให้หรือเสียสละได้ หากไม่ได้ฟังธรรม การให้สิ่งอื่นจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย

รสแห่งธรรม ชนะรสทั้งปวง หมายถึงรสอื่น ๆ เช่น รสสุธาโภชน์ของเทวดา ยังเป็นปัจจัยให้สัตว์ต้องเสวยทุกข์ในสังสารวัฏ แต่รสแห่งพระธรรม คือ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ และโลกุตตรธรรม ๙ ประการ เป็นรสแห่งความสุขที่ประเสริฐสุด

ความยินดีในธรรม ชนะความยินดีทั้งปวง หมายถึงความยินดีอื่น ๆ เช่น ความยินดีบุตร ธิดา ทรัพย์สิน สตรี หรือการขับร้อง ประโคมดนตรี ทั้งหมดล้วนเป็นปัจจัยให้เสวยทุกข์ในสังสารวัฏ แต่การแสดงธรรม การได้ฟังธรรม หรือการแนะนำธรรม ย่อมก่อให้เกิดปีติสุข และเป็นปัจจัยให้บรรลุอรหัตตผล สิ้นทุกข์ใน สังสารวัฏได้

ความสิ้นตัณหา ชนะทุกข์ทั้งปวง หมายถึงอรหัตตผลที่เกิดขึ้นในที่สุดแห่งความสิ้นตัณหานั้นเป็นสภาวะที่ครอบงำตัดขาดทุกข์ในสังสารวัฏได้อย่างสิ้นเชิง (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๔๕/๔๑๙-๔๒๐)

[๓๕๕] โภคทรัพย์ทั้งหลาย ย่อมทำลายคนมีปัญญาทราม
แต่จะไม่ทำลายคนที่แสวงหาฝั่ง[๑]
เพราะความทะยานอยากในโภคทรัพย์
คนมีปัญญาทรามจึงทำลายตนเองดุจทำลายคนอื่น

๑๒. อังกุรวัตถุ
เรื่องอังกุรเทพบุตร

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่อังกุรเทพบุตร และอินทกเทพบุตร ดังนี้)

[๓๕๖] นามีหญ้าเป็นโทษ หมู่ชนมีราคะเป็นโทษ
ฉะนั้น ทานที่ให้แก่ผู้ปราศจากราคะ จึงมีผลมาก

[๓๕๗] นามีหญ้าเป็นโทษ หมู่ชนมีโทสะเป็นโทษ
ฉะนั้น ทานที่ให้แก่ผู้ปราศจากโทสะ จึงมีผลมาก

[๓๕๘] นามีหญ้าเป็นโทษ หมู่ชนมีโมหะเป็นโทษ
ฉะนั้น ทานที่ให้แก่ผู้ปราศจากโมหะ จึงมีผลมาก

[๓๕๙] นามีหญ้าเป็นโทษ หมู่ชนมีความอยากเป็นโทษ
ฉะนั้น ทานที่ให้แก่ผู้ปราศจากความอยาก จึงมีผลมาก
(นามีหญ้าเป็นโทษ หมู่ชนมีตัณหาเป็นโทษ
ฉะนั้น ทานที่ให้แก่ผู้ปราศจากตัณหา จึงมีผลมาก)

ตัณหาวรรคที่ ๒๔ จบ

๒๕. ภิกขุวรรค
หมวดว่าด้วยภิกษุ
๑. ปัญจภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุ ๕ รูป

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุ ๕ รูป ผู้สำรวมทวาร(ช่องตามร่างกาย)รูปละทวาร ดังนี้)

[๓๖๐] การสำรวมตา เป็นการดี
การสำรวมหู เป็นการดี
การสำรวมจมูก เป็นการดี
การสำรวมลิ้น เป็นการดี

---

[๑] **ฝั่ง** หมายถึงนิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๕๕/๔๒๓)

[๓๖๑] การสำรวมกาย เป็นการดี
การสำรวมวาจา เป็นการดี
การสำรวมใจ เป็นการดี
การสำรวมทวารทั้งปวง เป็นการดี
ภิกษุผู้สำรวมทวารทั้งปวง ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้[๑]

๒. หังสฆาตกภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุฆ่าหงส์

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุผู้ฆ่าหงส์ ดังนี้)

[๓๖๒] บุคคลผู้สำรวมมือ[๒] สำรวมเท้า สำรวมวาจา สำรวมตน
ยินดีธรรมภายใน[๓] มีจิตตั้งมั่น อยู่ผู้เดียว สันโดษ
บัณฑิตทั้งหลายเรียกว่า ภิกษุ

๓. โกกาลิกวัตถุ
เรื่องพระโกกาลิกะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๖๓] ภิกษุรูปใดสำรวมปาก พูดโดยใช้มันตา[๔]เสมอ
ไม่ฟุ้งซ่าน แสดงแต่อรรถ[๕]และธรรม[๖] เท่านั้น
ภาษิตของภิกษุนั้นไพเราะ

๔. ธัมมารามเถรวัตถุ
เรื่องพระเถระผู้ยินดีในธรรม

[๓๖๔] ภิกษุมีธรรมเป็นที่มายินดี[๗] ยินดีแล้วในธรรม

---

[๑] **ทุกข์** หมายถึงทุกข์ในวัฏฏะ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๖๑/๔๒๗, ดูเทียบ สํ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๖/๑๓๗)

[๒] **สำรวมมือ** หมายถึงไม่คะนองมือ หรือไม่ทำร้ายสัตว์ด้วยมือ แม้เท้า วาจา ก็มีนัยเดียวกันนี้ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๖๒/๔๓๐)

[๓] **ยินดีธรรมภายใน** หมายถึงยินดีในการเจริญกัมมัฏฐาน คือ สมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๖๒/๔๓๐-๔๓๑, ขุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๙๘๑/๔๓๔,๔๓๘)

[๔] **มันตา** หมายถึงปัญญา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๖๓/๔๓๓)

[๕] **อรรถ** หมายถึงเนื้อความแห่งภาษิต (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๖๔/๔๓๔, ขุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๑๐๓๕/๔๖๘)

[๖] **ธรรม** หมายถึงธรรมเทศนา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๖๔/๔๓๔, ขุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๑๐๓๕/๔๖๘)

[๗] **ธรรมเป็นที่รื่นรมย์** ในที่นี้หมายถึงสมถะและวิปัสสนา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๖๔/๔๓๔, ขุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๑๐๓๕/๔๖๘)

พิจารณาใคร่ครวญถึงธรรม ระลึกถึงธรรมอยู่
ย่อมไม่เสื่อมจากสัทธรรม[๑]

๕. อัญญตรวิปักขเสวกภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุผู้คบฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่ง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุที่เป็นฝักฝ่ายของพระเทวทัต ดังนี้)

[๓๖๕] ภิกษุไม่ควรดูหมิ่นลาภของตน
ไม่ควรเที่ยวปรารถนาลาภของคนอื่น
เมื่อภิกษุปรารถนาลาภของคนอื่น
ย่อมไม่บรรลุสมาธิ[๒]

[๓๖๖] ถ้าภิกษุแม้จะมีลาภน้อย แต่ไม่ดูหมิ่นลาภของตน
เทวดาทั้งหลายย่อมสรรเสริญภิกษุนั้นแล
ว่าเป็นผู้มีอาชีพหมดจด ไม่เกียจคร้าน

๖. ปัญจัคคทายกพราหมณวัตถุ
เรื่องพราหมณ์ถวายทานอันเลิศ ๕ อย่าง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พราหมณ์ และนางพราหมณีผู้ถวายทานอันเลิศ ๕ อย่าง ดังนี้)

[๓๖๗] ผู้ใดไม่มีความยึดถือในนามรูป
ว่าเป็นของเรา โดยประการทั้งปวง
และไม่เศร้าโศก เพราะนามรูปแปรผันไป
ผู้นั้นแล เราเรียกว่า ภิกษุ[๓]

๗. สัมพหุลภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุหลายรูป

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๖๘] ภิกษุผู้อยู่ด้วยเมตตา เลื่อมใสในพุทธศาสนา
ก็จะพึงบรรลุสันตบท[๑] อันเป็นที่ระงับสังขารเป็นสุข

---

[๑] **สัทธรรม** หมายถึงโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ และโลกุตตรธรรม ๙ ประการ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๖๔/๔๓๔, ขุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๑๐๓๕๔๖๘) และดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๐๓๕/๕๓๐

[๒] **สมาธิ** หมายถึงอัปปนาสมาธิ หรืออุปจารสมาธิ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๖๕/๔๓๖)

[๓] ดูเทียบสุตตนิบาต ข้อ ๙๕๗ หน้า ๗๒๙ ในเล่มนี้ (บาทคาถาที่ ๔ ต่างกัน)

[๓๖๙] ภิกษุ เธอจงวิดเรือ[๒]นี้
เรือที่เธอวิดแล้วจักถึงเร็ว
เธอตัดราคะ โทสะได้แล้ว
ต่อจากนั้น ก็จักบรรลุนิพพาน

[๓๗๐] ภิกษุพึงตัดสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ พึงละสังโยชน์เบื้องสูง ๕
และพึงเจริญอินทรีย์ ๕ ให้ยิ่งขึ้นไป
ภิกษุผู้ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้อง ๕[๓] ได้แล้ว
เราเรียกว่า ผู้ข้ามโอฆะได้[๔]

[๓๗๑] ภิกษุ เธอจงเพ่งพินิจ และอย่าประมาท
จงอย่าปล่อยจิตของเธอ ให้วนเวียนอยู่ในกามคุณ
อย่าเผลอกลืนก้อนเหล็กแดง(ในนรก)
อย่าเร่าร้อนคร่ำครวญอยู่ว่า นี่ทุกข์จริง

[๓๗๒] ฌาน ย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีปัญญา
ปัญญาก็ย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่มีฌาน
ผู้มีทั้งฌานและปัญญานั่นแล
จึงนับว่าอยู่ใกล้นิพพาน

[๓๗๓] ภิกษุผู้เข้าไปยังเรือนว่าง[๕]
มีจิตสงบ เห็นแจ้งธรรมโดยชอบ
ย่อมเกิดความยินดีที่ไม่ใช่เป็นของคนทั่วไป

[๓๗๔] ขณะใด ภิกษุพิจารณาเห็นความเกิด
และความเสื่อมของขันธ์ทั้งหลาย
ขณะนั้น เธอย่อมได้รับปีติปราโมทย์
ซึ่งเป็นอมตธรรมสำหรับผู้รู้ทั้งหลาย

[๓๗๕] ในอมตธรรมนั้น ธรรมนี้คือ

---

[๑] **สันตบท** หมายถึงนิพพาน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๖๘/๔๔๕)

[๒] **เรือ** ในที่นี้หมายถึงอัตภาพ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๖๙/๔๔๕)

[๓] **กิเลสเครื่องข้อง ๕** คือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ และทิฏฐิ (สำ.ส.อ. (บาลี) ๑/๕/๒๔, ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๗๐/๔๔๖)

[๔] ดูเทียบ สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๕/๖, ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๕/๓๒๐,๖๓๓/๔๖๙

[๕] **เรือนว่าง** ในที่นี้หมายถึงการนั่งเจริญกัมมัฏฐานในที่สงัดแห่งใดแห่งหนึ่ง (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๗๓/๔๔๗)

ความสำรวมอินทรีย์ ความสันโดษ
และความสำรวมในปาติโมกข์
เป็นเบื้องต้นของภิกษุผู้มีปัญญาในศาสนานี้

[๓๗๖] เธอจงคบภิกษุที่เป็นกัลยาณมิตร
มีอาชีพหมดจด ไม่เกียจคร้าน
ควรทำการปฏิสันถาร และฉลาดในเรื่องมารยาท
เพราะปฏิบัติตามคุณธรรมดังกล่าวนั้น
เธอก็จักมากด้วยความปราโมทย์
จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

๘. ปัญจสตภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๗๗] ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงสลัดราคะและโทสะทิ้งเสีย
เหมือนต้นมะลิสลัดดอกที่เหี่ยวแห้ง ฉะนั้น

๙. สันตกายเถรวัตถุ
เรื่องพระสันตกายเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๗๘] ภิกษุผู้มีกายสงบ[๑] มีวาจาสงบ[๒]
มีใจสงบ[๓] มีจิตตั้งมั่นดีแล้ว
และเป็นผู้ละโลกามิสได้
เราเรียกว่าผู้สงบระงับ

๑๐. นังคลกูฏเถรวัตถุ
เรื่องพระนังคลกูฏเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๗๙] ภิกษุ เธอจงเตือนตนด้วยตนเอง

---

[๑] **มีกายสงบ** หมายถึงไม่มีความประพฤติชั่วทางกายมีการฆ่าสัตว์ เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๗๘/๔๕๐)

[๒] **มีวาจาสงบ** หมายถึงไม่มีความประพฤติชั่วทางวาจามีการพูดเท็จ เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๗๘/๔๕๐)

[๓] **มีใจสงบ** หมายถึงไม่มีความประพฤติชั่วทางใจมีการเพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๗๘/๔๕๐)

จงพิจารณาดูตนด้วยตนเอง
ถ้าเธอคุ้มครองตนเองได้แล้ว มีสติ
เธอก็จักอยู่เป็นสุข

[๓๘๐] ตนแล เป็นที่พึ่งของตน
ตนแล เป็นคติ[๑]ของตน
เพราะฉะนั้น เธอจงสงวนตน[๒]ให้ดี
เหมือนพ่อค้าม้าสงวนม้าพันธุ์ดี ฉะนั้น

๑๑. วักกลิเถรวัตถุ
เรื่องพระวักกลิเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระวักกลิเถระ ดังนี้)

[๓๘๑] ภิกษุผู้มากด้วยความปราโมทย์
เลื่อมใสในพุทธศาสนา พึงบรรลุสันตบท[๓]
อันเป็นธรรมเข้าไปสงบระงับสังขาร เป็นสุข[๔]

๑๒. สุมนสามเณรวัตถุ
เรื่องสุมนสามเณร

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๘๒] ภิกษุใดแลยังหนุ่มแน่น
ย่อมประกอบขวนขวายในพุทธศาสนา
ภิกษุนั้นย่อมทำโลกนี้ให้สว่างไสว[๕]
เหมือนดวงจันทร์พ้นจากเมฆ ฉะนั้น[๖]

ภิกขุวรรคที่ ๒๕ จบ

๒๖. พราหมณวรรค
หมวดว่าด้วยพราหมณ์

---

[๑] **เป็นคติ** หมายถึงเป็นที่พำนัก หรือเป็นสรณะ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๐/๔๕๓)

[๒] **สงวนตน** หมายถึงป้องกันการเกิดอกุศลกรรมที่ยังไม่เกิดในตน (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๐/๔๕๓)

[๓] ดูเชิงอรรถที่ ๒ หน้า ๑๔๘ ในเล่มนี้

[๔] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๑/๓๐๗

[๕] **ทำโลกนี้ให้สว่างไสว** หมายถึงให้โลกคือขันธ์ ๕ สว่างไสวด้วยอรหัตตมรรคญาณ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๒/๔๖๘)

[๖] ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๘๗๓/๔๘๔

๑. ปสาทพหุลพราหมณวัตถุ
เรื่องพราหมณ์ผู้เลื่อมใสมาก

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๘๓] พราหมณ์[๑] เธอจงพยายามตัดกระแส[๒]ให้ขาด
จงบรรเทากามทั้งหลายให้ได้
เธอรู้ความสิ้นไปแห่งสังขารทั้งหลายแล้ว
ก็จะรู้แจ้งสภาวะที่ปัจจัยอะไรปรุงแต่งไม่ได้[๓]

๒. สัมพหุลภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุหลายรูป

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุ ๓๐ รูป ดังนี้)

[๓๘๔] เมื่อใด พราหมณ์เป็นผู้ถึงฝั่งในธรรมทั้งสอง[๔]
เมื่อนั้น สังโยคะ[๕]ทั้งหมดของเขาผู้รู้อยู่
ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้

๓. มารวัตถุ
เรื่องมาร

(พระผู้มีพระภาคเมื่อตรัสพระคาถานี้แก่มารผู้ถามเรื่องฝั่ง ดังนี้)

[๓๘๕] ผู้ใดไม่มีฝั่งนี้[๖] ไม่มีฝั่งโน้น[๗] หรือไม่มีทั้งฝั่งนี้และฝั่งโน้น
เราเรียกผู้นั้นซึ่งปราศจากความกระวนกระวาย

---

[๑] **พราหมณ์** ตามหลักพุทธศาสนาในวรรคนี้หมายถึงพระขีณาสพทั้งหลาย แต่มีบ้างที่ตรัสหมายเอาพราหมณ์โดยชาติกำเนิด เช่น ในธรรมบทข้อ ๓๙๒ หน้า ๑๕๖ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๓/๔๖๙)

[๒] **กระแส** หมายถึงตัณหา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๓/๔๖๙)

[๓] **สภาวะที่ปัจจัยอะไรปรุงแต่งไม่ได้** หมายถึงนิพพาน (ขุ.ธ.อ. ๘/๙๒)

[๔] **ธรรมทั้งสอง** หมายถึงสมถะ และวิปัสสนา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๔/๔๗๐)

[๕] **สังโยคะ** หมายถึงโยคะ(สภาวะอันประกอบสัตว์ไว้ในภพ) มี ๔ คือ กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชชา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๔/๔๗๐) และดูความหมายของคำว่า “โยคะ” ใน ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒๓/๑๗๔, ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๔/๔๗๐ ประกอบ

[๖] **ไม่มีฝั่งนี้** หมายถึงไม่มีความยึดถืออายตนะภายใน ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) ว่า “เรา” หรือ “ของเรา” (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๕/๔๗๑)

[๗] **ไม่มีฝั่งโน้น** หมายถึงไม่มีความยึดถืออายตนะภายนอก ๖ (รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และ ธรรมารมณ์) ว่า “เรา” หรือ “ของเรา” (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๕/๔๗๑)

ปลอดจากกิเลสแล้วว่า พราหมณ์

๔. อัญญตรพราหมณวัตถุ
เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

(พระผู้มีพระภาคเมื่อตรัสพระคาถานี้แก่พราหมณ์ผู้ถามเรื่องพราหมณ์ ดังนี้)

[๓๘๖] ผู้เพ่งพินิจ ปราศจากธุลี
อยู่ตามลำพัง ทำกิจเสร็จแล้ว หมดอาสวะ
บรรลุประโยชน์สูงสุด[๑]
เราเรียกว่า พราหมณ์

๕. อานันทเถรวัตถุ
เรื่องพระอานนทเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระอานนทเถระ ดังนี้)

[๓๘๗] ดวงอาทิตย์ส่องสว่างเฉพาะกลางวัน
ดวงจันทร์ส่องสว่างเฉพาะกลางคืน
กษัตริย์ทรงเครื่องรบแล้ว จึงสง่างาม
พราหมณ์เพ่งพินิจ จึงสง่างาม
แต่พระพุทธเจ้าทรงสง่างามด้วยพระเดช[๒]
ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน

๖. อัญญตรปัพพชิตวัตถุ
เรื่องบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่ง

(นักบวชนอกพระพุทธศาสนา ท่านหนึ่ง ถามพระผู้มีพระภาค เรื่องบรรพชิต พระองค์จึงตรัสพระคาถา ดังนี้)

[๓๘๘] ผู้ที่ลอยบาปได้ เราเรียกว่า พราหมณ์
เพราะประพฤติสงบ[๓] เราเรียกว่า สมณะ
ฉะนั้น ผู้ที่กำจัดมลทิน[๔]ของตนให้หมดไปได้

---

[๑] **ประโยชน์สูงสุด** หมายถึงอรหัตตผล (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๖/๔๗๒)

[๒] **พระเดช** ในที่นี้หมายถึงเดช ๕ อย่าง คือ เดชแห่งศีล เดชแห่งคุณ เดชแห่งปัญญา เดชแห่งบุญ และ เดชแห่งธรรม (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๗/๔๗๓)

[๓] **ประพฤติสงบ** หมายถึงประพฤติปฏิบัติให้อกุศลธรรมทั้งหมดสงบ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๘/๔๗๔)

[๔] **มลทิน** หมายถึงกิเลสมีราคะ เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๘/๔๗๔)

เราจึงเรียกว่า บรรพชิต

๗. สารีปุตตเถรวัตถุ
เรื่องพระสารีบุตรเถระ

(พระผู้มีพระภาคทรงปรารภพระสารีบุตรซึ่งถูกพราหมณ์ทำร้าย จึงตรัสพระคาถา นี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๘๙] พราหมณ์ไม่พึงทำร้ายพราหมณ์
ไม่พึงจองเวรพราหมณ์ผู้ทำร้ายนั้น
น่าตำหนิพราหมณ์ผู้ทำร้ายพราหมณ์
พราหมณ์ที่จองเวรตอบนั้น น่าตำหนิยิ่งกว่า

[๓๙๐] ข้อที่พราหมณ์ห้ามใจจากอารมณ์อันเป็นที่รัก[๑]ทั้งหลายได้
เป็นความประเสริฐไม่น้อยเลย
ใจที่มีความเบียดเบียน กลับจากวัตถุใด ๆ
ความทุกข์ก็ย่อมสงบระงับจากวัตถุนั้น ๆ

๘. มหาปชาปตีโคตมีวัตถุ
เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุณีทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๙๑] ผู้ไม่มีกรรมชั่ว[๒]ทางกาย วาจา และใจ
สำรวมระวังได้ครบทั้ง ๓ ทวาร
เราเรียกว่า พราหมณ์

๙. สารีปุตตเถรวัตถุ
เรื่องพระสารีบุตรเถระ

(พระผู้มีพระภาคทรงปรารภพระสารีบุตร นอบน้อมทิศที่พระอัสสชิเถระอยู่ จึงตรัส พระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๙๒] บุคคลรู้แจ้งธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว
จากอาจารย์ใด
ควรนอบน้อมอาจารย์นั้นโดยเคารพ
เหมือนพราหมณ์นอบน้อมไฟที่บูชา ฉะนั้น

---

[๑] **อารมณ์อันเป็นที่รัก** หมายถึงการเกิดขึ้นแห่งความโกรธของผู้มักโกรธ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๙๐/๔๗๗)

[๒] **กรรมชั่ว** หมายถึงกรรมที่มีโทษ มีทุกข์เป็นกำไร นำสัตว์ให้ตกไปในอบาย (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๙๑/๔๗๘)

๑๐. ชฏิลพราหมณวัตถุ
เรื่องพราหมณ์ชฎิล

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พราหมณ์ชฎิลผู้ถามเรื่องพราหมณ์ ดังนี้)

[๓๙๓] คนเป็นพราหมณ์[๑] ไม่ใช่เพราะเกล้าชฎา
ไม่ใช่เพราะโคตร ไม่ใช่เพราะชาติกำเนิด
แต่สัจจะ[๒]และธรรม[๓]มีอยู่ในผู้ใด
ผู้นั้น เป็นผู้สะอาด และผู้นั้น เป็นพราหมณ์

๑๑. กุหกพราหมณวัตถุ
เรื่องพราหมณ์โกหก

(พระผู้มีพระภาคทรงปรารภพราหมณ์โกหกมีวัตรดังค้างคาว ตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๙๔] เจ้าคนมีปัญญาทราม การเกล้าชฎา การครองหนังเสือ
จะมีประโยชน์อะไรสำหรับเจ้า
ภายนอกของเจ้าเปล่งปลั่งเกลี้ยงเกลา
แต่ภายในของเจ้ารกรุงรัง[๔]

๑๒. กิสาโคตมีวัตถุ
เรื่องนางกิสาโคตมี

(พระผู้มีพระภาคทรงปรารภนางกิสาโคตมีจึงตรัสพระคาถานี้แก่ท้าวสักกะจอมเทพ ดังนี้)

[๓๙๕] ผู้นุ่งห่มผ้าบังสุกุล
ซูบผอม มีเส้นเอ็นปรากฏทั่วร่าง
เพ่งพินิจอยู่ในป่าผู้เดียว
เราเรียกว่า พราหมณ์

๑๓. อัญญตรพราหมณวัตถุ
เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พราหมณ์คนหนึ่ง ดังนี้)

---

[๑] **พราหมณ์** ในที่นี้หมายถึงพราหมณ์โดยชาติกำเนิด (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๙๒/๔๗๙)

[๒] **สัจจะ** หมายถึงสัจญาณอันหยั่งรู้สัจจะ ๔ โดยอาการ ๑๖ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๙๓/๔๘๐)

[๓] **ธรรม** หมายถึงโลกุตตรธรรม ๙ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๙๓/๔๘๐)

[๔] **รกรุงรัง** หมายถึงรกรุงรังด้วยกิเลสมีราคะเป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๙๔/๔๘๒)

[๓๙๖] เราไม่เรียกบุคคลผู้ถือกำเนิด
เกิดในครรภ์มารดาว่า พราหมณ์
ถ้าเขายังมีกิเลสเครื่องกังวลอยู่
เขาเป็นเพียงผู้ชื่อว่า โภวาที[๑]เท่านั้น
เราเรียกผู้หมดกิเลสเครื่องกังวล
หมดความยึดมั่นถือมั่นเท่านั้นว่า พราหมณ์[๒]

๑๔. อุคคเสนวัตถุ
เรื่องนายอุคคเสน

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๙๗] ผู้ตัดสังโยชน์ได้หมดสิ้น ไม่สะดุ้ง[๓]
ผู้ล่วงพ้นกิเลสเครื่องข้อง[๔]ได้
ผู้ปราศจากโยคะ[๕]
เราเรียกว่า พราหมณ์

๑๕. เทวพราหมณวัตถุ
เรื่องพราหมณ์ ๒ คน

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ดังนี้)

[๓๙๘] ผู้ตัดชะเนาะ เชือกหนัง และเงื่อน[๖]
พร้อมทั้งสายรัดได้ ถอดลิ่มสลัก[๗]เป็นผู้ตรัสรู้แล้ว
เราเรียกว่า พราหมณ์

๑๖. อักโกสกภารทวาชวัตถุ
เรื่องอักโกสกภารทวาชพราหมณ์

---

[๑] **โภวาที** หมายถึงบุคคลผู้มีปกติเที่ยวร้องเรียกตนเองว่า “เป็นผู้เจริญ” (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๙๖/๔๘๔)

[๒] ดูเทียบ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๗/๕๗๕

[๓] **ไม่สะดุ้ง** หมายถึงไม่สะดุ้งหวาดกลัวเพราะตัณหา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๙๗/๔๘๕, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๘/๕๗๕)

[๔] ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๑๔๙ ในเล่มนี้

[๕] ดูเชิงอรรถที่ ๖ หน้า ๓๑ ในเล่มนี้

[๖] **ชะเนาะ เชือกหนัง และเงื่อน** มีอธิบายดังนี้ **ชะเนาะ** หมายถึงความโกรธ **เชือกหนัง** หมายถึงตัณหา **เงื่อน** หมายถึงทิฏฐิ ๖๒ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๙๘/๔๘๖)

[๗] **สายรัดลิ่มสลัก มีอธิบายดังนี้ สายรัด** หมายถึงอนุสัยกิเลส **ลิ่มสลัก** หมายถึงอวิชชา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๙๘/๔๘๖)

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๓๙๙] ผู้ไม่ประทุษร้าย อดกลั้นคำด่า
การฆ่า และการจองจำได้
มีขันติเป็นพลัง มีขันติเป็นกำลังพล
เราเรียกว่า พราหมณ์

๑๗. สารีปุตตเถรวัตถุ
เรื่องพระสารีบุตรเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๐๐] ผู้ไม่มักโกรธ มีศีล มีวัตร
ไม่มีตัณหาเครื่องฟูขึ้น ฝึกตนได้แล้ว
มีสรีระเป็นร่างกายสุดท้าย
เราเรียกว่า พราหมณ์

๑๘. อุปปลวัณณาเถรีวัตถุ
เรื่องพระอุบลวัณณาเถรี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๐๑] ผู้ใดไม่ติดในกามทั้งหลาย
เหมือนน้ำไม่ติดอยู่บนใบบัว
เหมือนเมล็ดพันธุ์ผักกาดไม่ติดอยู่บนปลายเหล็กแหลม
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

๑๙. อัญญตรพราหมณวัตถุ
เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พราหมณ์คนหนึ่ง ดังนี้)

[๔๐๒] ผู้ใดในศาสนานี้ รู้ชัดความสิ้นทุกข์ของตน
ปลงภาระได้แล้ว ปราศจากโยคะ
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

๒๐. เขมาภิกขุนีวัตถุ
เรื่องพระเขมาภิกษุณี

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ท้าวสักกะจอมเทพและเทวดาทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๐๓] ผู้มีปัญญาลึกซึ้ง เป็นปราชญ์

ฉลาดในทางและมิใช่ทาง[๑] บรรลุประโยชน์สูงสุด
เราเรียกว่า พราหมณ์

๒๑. ปัพภารวาสีติสสเถรวัตถุ
เรื่องพระติสสเถระผู้อยู่ที่เงื้อมเขา

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๐๔] ผู้ไม่คลุกคลี[๒]กับคน ๒ จำพวก
คือ คฤหัสถ์ และบรรพชิต
ไม่มีความอาลัยเที่ยวไป มีความปรารถนาน้อย
เราเรียกว่า พราหมณ์

๒๒. อัญญตรภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๐๕] ผู้ใดละวางโทษทัณฑ์ในสัตว์ทั้งหลาย
ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ที่ยังหวาดสะดุ้ง[๓]และสัตว์ที่มั่นคง[๔]
ไม่ฆ่าเอง ไม่ใช้ให้คนอื่นฆ่า
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

๒๓. สามเณรวัตถุ
เรื่องสามเณร

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๐๖] ผู้ไม่มุ่งร้ายในหมู่คนผู้มุ่งร้าย
ผู้สงบในหมู่คนผู้ชอบหาเรื่องใส่ตน
ผู้ไม่ถือมั่นในหมู่คนผู้ถือมั่น
เราเรียกว่า พราหมณ์

---

[๑] **ฉลาดในทางและมิใช่ทาง** หมายถึงรู้ว่าธรรมนี้เป็นทางไปทุคติ ธรรมนี้เป็นทางไปสุคติ ธรรมนี้เป็นทางไปนิพพาน และรู้ว่าธรรมนี้มิใช่ทาง (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๐๓/๔๙๓)

[๒] **คลุกคลี** ในที่นี้หมายถึงการคลุกคลีทางกายคือการเห็น การฟัง การเจรจาปราศรัย การร่วมกิน ร่วมดื่ม (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๐๔/๔๙๖)

[๓] **สัตว์ที่ยังหวาดสะดุ้ง** หมายถึงสัตว์ที่ยังมีตัณหา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๐๕/๔๙๗)

[๔] **สัตว์ที่มั่นคง** หมายถึงสัตว์ที่หมดตัณหา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๐๕/๔๙๗)

๒๔. มหาปันถกเถรวัตถุ
เรื่องพระมหาปันถกเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๐๗] ผู้ใดทำราคะ โทสะ โมหะ มานะ และมักขะให้ตกไป[๑]
เหมือนเมล็ดพันธุ์ผักกาดตกไปจากปลายเหล็กแหลม
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

๒๕. ปิลินทวัจฉเถรวัตถุ
เรื่องพระปิลินทวัจฉเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๐๘] ผู้กล่าวคำที่ไม่หยาบคาย สื่อความหมายได้
เป็นคำจริง ไม่เป็นเหตุให้ใครๆ ขัดเคือง
เราเรียกว่า พราหมณ์

๒๖. อัญญตรภิกขุวัตถุ
เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๐๙] ผู้ใดในโลกนี้ ไม่ถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้
ไม่ว่ายาวหรือสั้น เล็กหรือใหญ่ งามหรือไม่งาม
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

๒๗. สารีปุตตเถรวัตถุ
เรื่องพระสารีบุตรเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๑๐] ผู้ใดไม่มีความหวัง[๒]ในโลกนี้และโลกหน้า
ปราศจากความหวัง ปราศจากโยคะ
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

๒๘. มหาโมคคัลลานวัตถุ
เรื่องพระมหาโมคคัลลานะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

---

[๑] **ตกไป** หมายถึงไม่ให้ตั้งอยู่ในใจ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๐๗/๕๐๑)

[๒] **ความหวัง** (อาสา) หมายถึงตัณหา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๐/๕๐๕)

[๔๑๑] ผู้ใดไม่มีความอาลัย[๑] หมดความสงสัยเพราะรู้ชัด
หยั่งลงสู่อมตะ[๒] บรรลุแล้ว
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

๒๙. เรวตเถรวัตถุ
เรื่องพระเรวตเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๑๒] ผู้ใดในโลกนี้ ละบุญและบาปทั้งสองได้
พ้นจากกิเลสเครื่องข้องได้ ไม่เศร้าโศก
ปราศจากกิเลสดุจธุลี เป็นผู้บริสุทธิ์
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

๓๐. จันทาภเถรวัตถุ
เรื่องพระจันทาภเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๑๓] ผู้บริสุทธิ์ดุจจันทร์แจ่ม
มีจิตผ่องใส ไม่ขุ่นมัว[๓] เป็นผู้สิ้นความเพลิดเพลินในภพ[๔]
เราเรียกว่า พราหมณ์

๓๑. สีวลิเถรวัตถุ
เรื่องพระสีวลีเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๑๔] ผู้ใดก้าวพ้นทางอ้อม[๕] ทางหล่ม[๖]
สงสาร[๗]และโมหะได้แล้ว
ข้ามไปถึงฝั่งแล้ว เจริญฌาน

---

[๑] **อาลัย** ในที่นี้หมายถึงตัณหา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๑/๕๐๕)

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๒ หน้า ๓๑ ในเล่มนี้

[๓] **ไม่ขุ่นมัว** หมายถึงปราศจากมลทินคือกิเลส (ขุ.ธ.อ. (บาลี ๒/๔๑๓/๕๑๐)

[๔] **ความเพลิดเพลินในภพ** หมายถึงตัณหาในภพทั้ง ๓ (กามภพ รูปภพ อรูปภพ) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๓/๕๑๐)

[๕] **ทางอ้อม** หมายถึงราคะ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๔/๕๑๑)

[๖] **ทางหล่ม** หมายถึงกิเลส (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๔/๕๑๑)

[๗] **สงสาร** หมายถึงสังสารวัฏ (การเวียนว่ายตายเกิด) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๔/๕๑๑)

ไม่หวั่นไหว หมดความสงสัย
ดับเย็น เพราะไม่ถือมั่น
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

๓๒. สุนทรสมุททเถรวัตถุ
เรื่องพระสุนทรสมุทรเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๑๕] ผู้ใดในโลกนี้ ละกามได้แล้ว
ออกบวชเป็นบรรพชิต
เป็นผู้สิ้นกามและภพ
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

๓๓. ชฏิลวัตถุ
เรื่องพระชฏิลเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๑๖] ผู้ใดในโลกนี้ ละตัณหาได้ขาด
ออกบวชเป็นบรรพชิต
เป็นผู้สิ้นตัณหาและภพ
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

๓๔. โชติกเถรวัตถุ
เรื่องพระโชติกเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๑๖] ผู้ใดในโลกนี้ ละตัณหาได้ขาด
ออกบวชเป็นบรรพชิต
เป็นผู้สิ้นตัณหาและภพ
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

๓๕. ปฐมนฏปุพพกเถรวัตถุ
เรื่องพระเถระผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๑

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๑๗] ผู้ละกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นของมนุษย์ได้[๑]
ล่วงพ้นกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นทิพย์ได้แล้ว
เป็นผู้ปราศจากโยคะ[๒]ทั้งปวง
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

๓๖. ทุติยนฏปุพพกเถรวัตถุ
เรื่องพระเถระผู้เคยเป็นนักฟ้อนรูปที่ ๒

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๑๘] ผู้ละทั้งความยินดี[๓]และความไม่ยินดี[๔]
เป็นผู้เยือกเย็น หมดอุปธิกิเลส
ครอบงำโลกทั้งหมด[๕] เป็นผู้แกล้วกล้า
เราเรียกว่า พราหมณ์

๓๗. วังคีสเถรวัตถุ
เรื่องพระวังคีสเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๑๙] ผู้ใดรู้การจุติและการอุบัติ
ของสัตว์ทั้งหลายโดยประการทั้งปวง
เราเรียกผู้นั้น ซึ่งเป็นผู้ไม่ติดข้อง
ไปดีแล้ว และตรัสรู้แล้วว่า พราหมณ์

[๔๒๐] ผู้ใดมีคติที่เทวดา คนธรรพ์ และมนุษย์ ก็รู้ไม่ได้
เราเรียกผู้นั้นซึ่งเป็นอรหันตขีณาสพว่า พราหมณ์

๓๘. ธัมมทินนาเถรีวัตถุ
เรื่องพระธัมมทินนาเถรี

---

[๑] **กิเลสเครื่องประกอบอันเป็นของมนุษย์** หมายถึงอายุและกามคุณ ๕ (รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ) อันเป็นของมนุษย์ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๗/๕๓๕)

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๖ หน้า ๓๑ ในเล่มนี้

[๓] **ความยินดี** หมายถึงความยินดีในกามคุณ ๕ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๘/๕๓๕)

[๔] **ความไม่ยินดี** หมายถึงความระอาในการอยู่ป่า (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๘/๕๓๕)

[๕] **ครอบงำโลกทั้งหมด** หมายถึงครอบงำโลกคือขันธ์ ๕ (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๘/๕๓๕)

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่วิสาขอุบาสก อดีตสามีของพระธัมมทินนาเถรี ดังนี้)

[๔๒๑] ผู้ใดไม่มีกิเลสเครื่องกังวล[๑]
ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต
เราเรียกผู้นั้นซึ่งเป็นผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล
หมดความยึดมั่นถือมั่นว่า พราหมณ์

๓๙. อังคุลิมาลเถรวัตถุ
เรื่องพระองคุลิมาลเถระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้)

[๔๒๒] ผู้องอาจ ผู้ประเสริฐ ผู้แกล้วกล้า
ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ผู้ชำนะแล้ว
ผู้ไม่หวั่นไหว ผู้ชำระแล้ว และตรัสรู้แล้ว
เราเรียกว่า พราหมณ์

๔๐. เทวหิตพราหมณวัตถุ
เรื่องเทวหิตพราหมณ์

(พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่เทวหิตพราหมณ์ ดังนี้)

[๔๒๓] ผู้ใดระลึกอดีตชาติได้[๒] เห็นสวรรค์และอบาย
บรรลุภาวะที่สิ้นสุดการเกิด[๓]
หมดภารกิจ[๔]เพราะรู้ยิ่ง เป็นมุนี
เป็นผู้อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

พราหมณวรรคที่ ๒๖ จบ
รวมวรรคในธรรมบท

๑. ยมกวรรค ๒. อัปปมาทวรรค

---

[๑] **กิเลสเครื่องกังวล** หมายถึงความถือมั่นด้วยอำนาจตัณหา (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๒๑/๕๓๙)

[๒] **ระลึกอดีตชาติได้** หมายถึงมีทิพยจักษุญาณเห็นสวรรค์ ๒๖ ชั้น และอบายภูมิ ๔ เป็นต้น (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๒๓/๕๔๒)

[๓] **ภาวะที่สิ้นสุดการเกิด** หมายถึงอรหัตตผล (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๒๓/๕๔๒)

[๔] **หมดภารกิจ** หมายถึงหมดหน้าที่กำหนดรู้(ปริญญากิจ) หมดหน้าที่ละ(ปหานกิจ) และหมดหน้าที่ทำให้แจ้ง(สัจฉิกิริยากิจ) (ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๒๓/๕๔๒)

๓.	จิตตวรรค	๔.	ปุปผวรรค
๕.	พาลวรรค	๖.	ปัณฑิตวรรค
๗.	อรหันตวรรค	๘.	สหัสสวรรค
๙.	ปาปวรรค	๑๐.	ทัณฑวรรค
๑๑.	ชราวรรค	๑๒.	อัตตวรรค
๑๓.	โลกวรรค	๑๔.	พุทธวรรค
๑๕.	สุขวรรค	๑๖.	ปิยวรรค
๑๗.	โกธวรรค	๑๘.	มลวรรค
๑๙.	ธัมมัฏฐวรรค	๒๐.	มัคควรรค
๒๑.	ปกิณณกวรรค	๒๒.	นิรยวรรค
๒๓.	นาควรรค	๒๔.	ตัณหาวรรค
๒๕.	ภิกขุวรรค	๒๖.	พราหมณวรรค

รวมเป็น ๒๖ วรรค อันพระพุทธเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ ทรงแสดงไว้แล้ว

รวมพระคาถาในธรรมบท

ยมกวรรค	มี ๒๐ คาถา	อัปปมาทวรรค	มี ๑๒ คาถา
จิตตวรรค	มี ๑๑ คาถา	ปุปผวรรค	มี ๑๖ คาถา
พาลวรรค	มี ๑๖ คาถา	ปัณฑิตวรรค	มี ๑๔ คาถา
อรหันตวรรค	มี ๑๐ คาถา	สหัสสวรรค	มี ๑๖ คาถา
ปาปวรรค	มี ๑๓ คาถา	ทัณฑวรรค	มี ๑๗ คาถา
ชราวรรค	มี ๑๑ คาถา	อัตตวรรค	มี ๑๐ คาถา
โลกวรรค	มี ๑๒ คาถา	พุทธวรรค	มี ๑๘ คาถา
สุขวรรค	มี ๑๒ คาถา	ปิยวรรค	มี ๑๒ คาถา
โกธวรรค	มี ๑๔ คาถา	มลวรรค	มี ๒๑ คาถา
ธัมมัฏฐวรรค	มี ๑๗ คาถา	มัคควรรค	มี ๑๗ คาถา
ปกิณณกวรรค	มี ๑๖ คาถา	นิรยวรรค	มี ๑๔ คาถา
นาควรรค	มี ๑๔ คาถา	ตัณหาวรรค	มี ๒๖ คาถา
ภิกขุวรรค	มี ๒๓ คาถา	พราหมณวรรค	มี ๔๑ คาถา

รวมพระคาถาทั้งหมดที่พระพุทธเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ ทรงแสดงไว้ ในนิบาต ใน

ธรรมบทนี้ ๔๒๓ พระคาถา

ธรรมบท จบ

พระสุตตันตปิฎก
ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑. โพธิวรรค
หมวดว่าด้วยเหตุการณ์แรกตรัสรู้
๑. ปฐมโพธิสูตร[๑]
ว่าด้วยเหตุการณ์แรกตรัสรู้ สูตรที่ ๑

[๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค เมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ควงต้นโพธิพฤกษ์ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอุรุเวลา สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคได้ประทับนั่ง โดยบัลลังก์เดียว[๒]เสวยวิมุตติสุขอยู่เป็นเวลา ๗ วัน ครั้นล่วงไป ๗ วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธินั้นแล้ว ทรงพิจารณาปฏิจจสมุปบาท (ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น) โดยอนุโลมอย่างละเอียด ตลอดปฐมยามแห่งราตรีว่า

ปฏิจจสมุปบาทโดยอนุโลม

เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น คือ

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย	สังขารจึงมี
เพราะสังขารเป็นปัจจัย	วิญญาณจึงมี
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	สฬายตนะจึงมี
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	อุปาทานจึงมี

---

[๑] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑-๔/๑-๗

[๒] **นั่งโดยบัลลังก์เดียว** หมายถึงนั่งขัดสมาธิโดยไม่ลุกขึ้นเลยตลอด ๗ วัน (วิ.อ. (บาลี) ๓/๑/๓)

เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี
เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี
เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ
ทุกข์ โทมนัส อุปายาสจึงมี

กองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีการเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน[๑]

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลาย[๒] ปรากฏแก่พราหมณ์[๓]
ผู้มีความเพียร เพ่งอยู่
เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป
เพราะได้รู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ[๔]

ปฐมโพธิสูตรที่ ๑ จบ

๒. ทุติยโพธิสูตร
ว่าด้วยเหตุการณ์แรกตรัสรู้ สูตรที่ ๒

[๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค เมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ควงต้นโพธิพฤกษ์ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอุรุเวลา สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคได้ประทับนั่ง โดยบัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุขอยู่เป็นเวลา ๗ วัน ครั้นล่วงไป ๗ วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธินั้นแล้ว ทรงพิจารณาปฏิจจสมุปบาทโดยปฏิโลม อย่างละเอียด ตลอดมัชฌิมยามแห่งราตรีว่า

ปฏิจจสมุปบาทโดยปฏิโลม

เพราะเมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ คือ

เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ
เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ

---

[๑] พุทธอุทานนี้ ทรงเปล่งแสดงการเกิดขึ้นแห่งญาณที่ประกอบด้วยโสมนัส แสดงอานุภาพแห่งการรู้เหตุและธรรม ที่เกิดขึ้นจากเหตุด้วยอำนาจพิจารณาปัจจยาการ หรือปฏิจจสมุปบาท (วิ.อ. (บาลี) ๓/๓/๖, ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓/๔๕-๕๒)

[๒] **ธรรมทั้งหลาย** หมายถึงโพธิปักขิยธรรมที่ให้สำเร็จการตรัสรู้ปัจจยาการ หรือปฏิจจสมุปบาท โดยอนุโลม (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑/๔๖)

[๓] **พราหมณ์** ในที่นี้หมายถึงพระขีณาสพผู้ลอยบาปได้แล้ว (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑/๔๖)

[๔] **รู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ** หมายถึงรู้กองทุกข์ และรู้เหตุแห่งทุกข์ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑/๔๖)

เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ
เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ
เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ
เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ
เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ
เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ
เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ
เพราะภพดับ ชาติจึงดับ
เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ
ทุกข์ โทมนัส อุปายาส จึงดับ

กองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีการดับด้วยอาการอย่างนี้

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน[๑]

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์
ผู้มีความเพียร เพ่งอยู่
เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป
เพราะได้รู้ความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย

ทุติยโพธิสูตรที่ ๒ จบ

๓. ตติยโพธิสูตร
ว่าด้วยเหตุการณ์แรกตรัสรู้ สูตรที่ ๓

[๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค เมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ควงต้นโพธิพฤกษ์ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอุรุเวลา สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับนั่งโดย บัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุขอยู่เป็นเวลา ๗ วัน ครั้นล่วงไป ๗ วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธินั้นแล้ว ทรงพิจารณาปฏิจจสมุปบาทโดยอนุโลมและปฏิโลมอย่างละเอียด ตลอดปัจฉิมยามแห่งราตรีว่า

ปฏิจจสมุปบาทโดยอนุโลม

เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น
เพราะเมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ คือ

---

[๑] พุทธอุทานนี้ ทรงเปล่งด้วยอำนาจการรู้ความสิ้นไปแห่งปัจจัย มีอวิชชาเป็นต้น (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒/๕๐)

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย	สังขารจึงมี
เพราะสังขารเป็นปัจจัย	วิญญาณจึงมี
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	สฬายตนะจึงมี
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	อุปาทานจึงมี
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย	ภพจึงมี
เพราะภพเป็นปัจจัย	ชาติจึงมี
เพราะชาติเป็นปัจจัย	ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสจึงมี

กองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีการเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้

ปฏิจจสมุปบาทโดยปฏิโลม

อนึ่ง เพราะอวิชชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ

เพราะสังขารดับ	วิญญาณจึงดับ
เพราะวิญญาณดับ	นามรูปจึงดับ
เพราะนามรูปดับ	สฬายตนะจึงดับ
เพราะสฬายตนะดับ	ผัสสะจึงดับ
เพราะผัสสะดับ	เวทนาจึงดับ
เพราะเวทนาดับ	ตัณหาจึงดับ
เพราะตัณหาดับ	อุปาทานจึงดับ
เพราะอุปาทานดับ	ภพจึงดับ
เพราะภพดับ	ชาติจึงดับ
เพราะชาติดับ	ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส จึงดับ

กองทุกข์ทั้งมวลนี้ มีการดับด้วยอาการอย่างนี้

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน[๑]

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์
ผู้มีความเพียร เพ่งอยู่
เมื่อนั้น พราหมณ์นั้นย่อมกำจัดมารและเสนาเสียได้
ดุจดวงอาทิตย์อุทัยขึ้นสาดส่องท้องฟ้าให้สว่างไสว ฉะนั้น

ตติยโพธิสูตรที่ ๓ จบ

๔. นิหุหุงกสูตร
ว่าด้วยผู้ไม่ตวาดว่า หึ หึ

[๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค เมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ควงต้นอชปาลนิโครธ[๒] ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอุรุเวลา สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับนั่งโดย บัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุขอยู่เป็นเวลา ๗ วัน ครั้นล่วงไป ๗ วัน พระผู้มีพระภาค ก็ทรงออกจากสมาธินั้น

ครั้งนั้น พราหมณ์หุหุกชาติ[๓]ผู้หนึ่ง ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้ว ยืนอยู่ ณ ที่สมควร พราหมณ์นั้นได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “พระโคดม ผู้เจริญ บุคคลชื่อว่าเป็นพราหมณ์ ด้วยเหตุเพียงไรหนอ และธรรมเหล่าไหนที่ทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

พราหมณ์ใดลอยบาปธรรมได้แล้ว ไม่ตวาดผู้อื่นว่า หึ หึ
ไม่มีกิเลสดุจน้ำฝาด สำรวมตน
เรียนจบเวท[๔] อยู่จบพรหมจรรย์

---

[๑] พุทธอุทานนี้ ทรงเปล่งด้วย(อำนาจ) เพื่อแสดงอานุภาพแห่งอริยมรรค อนึ่ง พุทธอุทานที่ ๑-๓ นี้ ทรงเปล่งในราตรีที่ ๗ นับแต่วันตรัสรู้ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓/๕๒)

[๒] **นิโครธ** แปลว่า ต้นไทร ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Banyan” หรือ “Indian Fig-tree” ไม้จำพวกไทร หรือ กร่างของอินเดีย พวกคนเลี้ยงแพะชอบมานั่งที่ร่มเงาของต้นนิโครธนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อชปาลนิโครธ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔/๕๓, Pali-English Dictionary, P.355, Edited by T.W. RHYS DAVIDS and WILLIAM STEDE)

[๓] **พราหมณ์หุหุกชาติ** เป็นพราหมณ์โดยชาติกำเนิด พราหมณ์นี้มีทิฏฐิว่า “สิ่งที่เห็นแล้วเป็นมงคล” ชอบเที่ยวตวาดว่า หึหึ เพราะความถือตัวและเพราะความโกรธ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔/๕๕)

[๔] **เรียนจบพระเวท** หมายถึงบรรลุนิพพานด้วยเวทกล่าวคือมัคคญาณทั้ง ๔ (โสดาปัตติมัคคญาณ สกทาคามิมัคค-ญาณ อนาคามิมัคคญาณ อรหัตตมัคคญาณ) (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔/๕๗)

พราหมณ์นั้นไม่มีกิเลสเครื่องฟูขึ้น[๑]ในอารมณ์ไหน ๆ ในโลก
ควรกล่าวพรหมวาทะ[๒] ได้โดยธรรม[๓]

นิหุหุงกสูตรที่ ๔ จบ

๕. พราหมณสูตร
ว่าด้วยความเป็นพราหมณ์

[๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระสารีบุตร ท่านพระมหาโมคคัลลานะ ท่านพระมหากัสสปะ ท่านพระมหากัจจานะ ท่านพระมหาโกฏฐิตะ ท่านพระมหากัปปินะ ท่านพระมหาจุนทะ ท่านพระอนุรุทธะ ท่านพระเรวตะ และท่านพระนันทะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านเหล่านั้นกำลังเดินมาแต่ไกล ครั้นทอดพระเนตรเห็นแล้วจึงรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์เหล่านั้นกำลังมา ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์เหล่านั้นกำลังมา” เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ ภิกษุเป็นพราหมณ์โดยกำเนิดรูปหนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลชื่อว่าเป็นพราหมณ์ ด้วยเหตุ เพียงไรหนอ และธรรมเหล่าไหนที่ทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์ พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน[๔]

บุคคลเหล่าใดลอยบาปธรรมได้แล้ว
เป็นผู้มีสติอยู่ทุกเมื่อ มีสังโยชน์สิ้นแล้ว เป็นผู้ตรัสรู้
บุคคลเหล่านั้นแล ชื่อว่า “พราหมณ์” ในโลก

พราหมณสูตรที่ ๕ จบ

๖. มหากัสสปสูตร
ว่าด้วยพระมหากัสสปะ

[๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

---

[๑] **กิเลสเครื่องฟูขึ้น** หมายถึงราคะ โทสะ โมหะ มานะ และทิฏฐิ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔/๕๗)

[๒] **พรหมวาทะ** ในที่นี้หมายถึงวาทะว่า “เราเป็นพราหมณ์” (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔/๕๗)

[๓] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๔/๗

[๔] พุทธอุทานนี้ ทางเปล่งมุ่งประกาศความเป็นพราหมณ์โดยปรมัตถ์ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕/๖๐)

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน[๑] เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น ท่านพระมหากัสสปะอยู่ที่ถ้ำปิปผลิคูหา อาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก ครั้งนั้น ท่านพระมหากัสสปะหายจากอาพาธนั้นแล้วมีความคิดดังนี้ว่า “เอาละ เราควรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์”

สมัยนั้นแล เทวดาประมาณ ๕๐๐ องค์ ถึงความขวนขวายเพื่อให้ท่านพระมหากัสสปะได้บิณฑบาต ท่านพระมหากัสสปะห้ามเทวดาประมาณ ๕๐๐ องค์นั้นแล้ว ในเวลาเช้าครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์ ตามทาง ที่อยู่ของคนจน ที่อยู่ของคนกำพร้า และที่อยู่ของช่างหูก

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระมหากัสสปะ กำลังเที่ยวบิณฑบาต ตามทางที่อยู่ของคนจน ที่อยู่ของคนกำพร้า และที่อยู่ของช่างหูก

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน[๒]

ผู้ไม่เลี้ยงคนอื่น ผู้รู้จักตนดี
ผู้ฝึกฝนตนได้แล้ว ดำรงมั่นอยู่ในสารธรรม[๓]
ผู้สิ้นอาสวะแล้ว ผู้คายโทษได้แล้ว[๔]
เราเรียกว่า พราหมณ์

มหากัสสปสูตรที่ ๖ จบ

๗. อชกลาปกสูตร
ว่าด้วยอชกลาปกยักษ์

[๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ อชกลาปกเจดีย์อันเป็นที่อยู่ของยักษ์ ชื่อว่า อชกลาปกะ เขตกรุงปาวา สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับนั่ง ณ ที่แจ้ง ในความมืดมิดแห่งราตรี และฝนก็โปรยละอองอยู่ ครั้งนั้น อชกลาปกยักษ์ประสงค์จะให้พระผู้มีพระภาคเกิดความกลัว หวาดหวั่น ขนพอง

---

[๑] **กลันทกนิวาปสถาน** หมายถึงสถานที่สำหรับพระราชทานเหยื่อแก่กระแต (ม.มู.อ. (บาลี) ๒/๒๕๒/๔๑-๔๒, ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖/๖๒)

[๒] พุทธอุทานนี้ ทรงเปล่งแสดงความเป็นผู้มั่นคงของพระขีณาสพ โดยทรงมุ่งแสดงความเป็นผู้มักน้อยอย่างยิ่ง เป็นหลัก (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖/๖๕)

[๓] **สารธรรม** หมายถึงวิมุตติสาระ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖/๖๖)

[๔] **คายโทษ** หมายถึงคายโทษมีราคะเป็นต้น (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖/๖๖)

สยองเกล้า จึงเข้าไปหา ถึงที่ประทับ ครั้นแล้วได้ส่งเสียงร้องโหยหวนขึ้น ๓ ครั้ง ณ ที่ใกล้พระผู้มีพระภาคว่า “อักกุโล ปักกุโล” แล้วพูดว่า “สมณะ นั่นปีศาจ[๑]ปรากฏแก่ท่าน”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน[๒]

เมื่อใด บุคคลถึงฝั่งในธรรมของตน ชื่อว่าเป็นพราหมณ์
เมื่อนั้น บุคคลนั้นย่อมไม่กลัวปีศาจ และเสียงร้องโหยหวนอย่างนี้

อชกลาปกสูตรที่ ๗ จบ

๘. สังคามชิสูตร
ว่าด้วยพระสังคามชิเถระ

[๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระสังคามชิเดินทางมาถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับเพื่อจะเฝ้าพระผู้มีพระภาค อดีตภรรยาของท่านพระสังคามชิได้ฟังข่าวว่า “ทราบว่าพระคุณเจ้าสังคามชิถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับแล้ว” นางจึงอุ้มลูกน้อยไปยังพระเชตวัน

สมัยนั้น ท่านพระสังคามชินั่งพักกลางวันอยู่ใต้ต้นไม้แห่งหนึ่ง ครั้งนั้น อดีต ภรรยาของท่านพระสังคามชิเข้าไปหาถึงที่พัก ได้กล่าวกับท่านพระสังคามชิ ดังนี้ว่า “ข้าแต่สมณะ ขอท่านจงเลี้ยงดูดิฉันผู้มีลูกน้อยเถิด” เมื่อนางกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระสังคามชิได้นิ่งอยู่

แม้ครั้งที่ ๒ นางก็ได้กล่าวกับท่านพระสังคามชิดังนี้ว่า “ข้าแต่สมณะ ขอท่านจงเลี้ยงดูดิฉันผู้มีลูกน้อยเถิด”

ท่านพระสังคามชิก็ได้นิ่งอยู่

แม้ครั้งที่ ๓ นางก็ได้กล่าวกับท่านพระสังคามชิดังนี้ว่า “ข้าแต่สมณะ ขอท่านจงเลี้ยงดูดิฉันผู้มีลูกน้อยเถิด”

ท่านพระสังคามชิก็ได้นิ่งอยู่

ครั้งนั้น อดีตภรรยาของท่านพระสังคามชิจึงอุ้มลูกน้อยนั้นไปวางไว้ข้างหน้าท่านพระสังคามชิแล้วเดินหนีไปโดยพูดว่า “สมณะ นั่นลูกของท่าน จงเลี้ยงดูลูกนั้นด้วยเถิด”

---

[๑] **ปีศาจ** ในที่นี้หมายถึงยักษ์เนรมิตรูปร่างใหญ่โตน่ากลัว ยืนเบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาค (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๗/๗๑)

[๒] พุทธอุทานนี้ ทรงเปล่งแสดงธรรมานุภาพที่เป็นเหตุให้ไม่ทรงคำนึงถึงการกระทำน่ากลัวใด ๆ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๗/๗๑)

ครั้งนั้น ท่านพระสังคามชิทั้งไม่แลดูและไม่พูดกับเด็กน้อยนั้นเลย ขณะนั้น อดีตภรรยาของท่านพระสังคามชิไปแอบดูอยู่ในที่ไม่ไกลนัก ได้เห็นท่านทั้งไม่แลดูและไม่พูดกับเด็กน้อยนั้น จึงคิดว่า “สมณะนี้ คงไม่ต้องการลูกน้อย” จึงกลับออกจากที่นั้นแล้วอุ้มลูกน้อยเดินไป

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นอดีตภรรยาของท่านพระสังคามชิแสดงอาการแปลกอย่างนั้นด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุของมนุษย์

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน[๑]

ผู้ไม่ไยดีอดีตภรรยาผู้มาหา
ไม่เศร้าโศกถึงอดีตภรรยาผู้จากไป
เราเรียกผู้ชนะสงคราม ผู้พ้นจากกิเลสเครื่องข้องแล้ว[๒] ว่าพราหมณ์

สังคามชิสูตรที่ ๘ จบ

๙. ชฏิลสูตร
ว่าด้วยพวกชฎิล

[๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ คยาสีสบรรพต ใกล้หมู่บ้านคยา สมัยนั้น เป็นฤดูหนาว มีหิมะตก ๘ วัน ในช่วงกลางคืนอากาศหนาวเหน็บ ชฎิลจำนวนมาก ผุดขึ้นบ้าง ดำลงบ้าง ทั้งผุดขึ้นและดำลงบ้าง รดน้ำบ้าง บูชาไฟบ้าง ที่แม่น้ำคยาด้วยคิดว่า “ด้วยวิธีนี้จะบริสุทธิ์”

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นชฎิลจำนวนมากผุดขึ้นบ้าง ดำลงบ้าง ทั้งผุดขึ้นและดำลงบ้าง รดน้ำบ้าง บูชาไฟบ้างที่แม่น้ำคยาด้วยคิดว่า “ด้วยวิธีนี้จะ บริสุทธิ์”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน[๓]

บุคคลจะเป็นผู้สะอาดเพราะน้ำ
ที่คนจำนวนมากพากันไปอาบก็หาไม่
ผู้ใดมีสัจจะ[๔]และธรรม[๑]

---

[๑] พุทธอุทานนี้ ทรงเปล่งแสดงความเป็นผู้มั่นคงในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๘/๗๗)

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๑๔๙ ในเล่มนี้

[๓] พุทธอุทานนี้ ทรงเปล่งแสดงว่าความสะอาดเพราะน้ำมิใช่ทางแห่งความบริสุทธิ์ของสัตว์ และแสดงว่าธรรมทั้งหลายมีสัจจะเป็นต้นเท่านั้นที่เป็นทางแห่งความบริสุทธิ์ที่แท้จริงของสัตว์ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๙/๗๙)

[๔] **สัจจะ** หมายถึงวจีสัจจะ และวิรัติสัจจะ หรือญาณสัจจะและปรมัตถสัจจะ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๙/๘๐)

ผู้นั้นชื่อว่า เป็นผู้สะอาด และผู้นั้นชื่อว่า เป็นพราหมณ์

ชฏิลสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. พาหิยสูตร
ว่าด้วยพระพาหิยเถระ

[๑๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น บุรุษชื่อพาหิยะ ทารุจีริยะ[๒]อาศัยอยู่ ณ ท่าสุปปารกะ ใกล้ฝั่งทะเล มีคนจำนวนมากพากันสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม จึงได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ครั้งนั้น เมื่อพาหิยะ ทารุจีริยะอยู่ในที่ลับหลีกเร้นอยู่[๓] เกิดความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า “เราเป็นคนหนึ่งในบรรดาคนในโลกที่เป็นพระอรหันต์ หรือว่าเป็นผู้บรรลุอรหัตตมรรค”

คราวนั้น เทวดาที่เป็นญาติสาโลหิต[๔]ในปางก่อนของเขา มีปกติอนุเคราะห์ ปรารถนาจะให้เกิดประโยชน์ ได้ทราบความคิดคำนึงของเขา จึงเข้าไปหาเขาถึงที่อยู่ได้พูดดังนี้ว่า “พาหิยะ ท่านไม่เป็นพระอรหันต์ หรือไม่เป็นผู้บรรลุอรหัตตมรรคเลย แม้ปฏิปทาที่จะเป็นพระอรหันต์ หรือเป็นผู้บรรลุอรหัตตมรรคของท่านก็ไม่มี”

พาหิยะ ทารุจีริยะจึงถามว่า “เมื่อเป็นอย่างนั้น บัดนี้ ใครเล่าเป็นพระอรหันต์ หรือเป็นผู้บรรลุอรหัตตมรรค ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก”

เทวดานั้นตอบว่า “พาหิยะ ในชนบททางเหนือ มีเมืองชื่อว่าสาวัตถี พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นประทับอยู่ ณ ที่นั้น พาหิยะ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงเป็นพระอรหันต์ ทั้งทรงแสดงธรรมเพื่อความเป็นพระอรหันต์ด้วย”

---

[๑] **ธรรม** หมายถึงอริยมรรคและอริยผล (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๙/๘๐)

[๒] พาหิยะ ทารุจีริยะ แยกอธิบายดังนี้ ที่ชื่อว่าพาหิยะ เพราะเกิดในแคว้นพาหิยะ ที่ชื่อว่าทารุจีริยะ เพราะเป็นผู้นุ่งผ้าเปลือกไม้ พาหิยะ ทารุจีริยะนี้เคยตั้งความปรารถนาว่าขอให้ตรัสรู้เร็วพลัน ในศาสนาของพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๐/๘๑-๘๒)

[๓] **หลีกเร้นอยู่** หมายถึงการอยู่ผู้เดียว การอยู่โดยเพ่งพินิจธรรม หรืออยู่ด้วยผลสมาบัติ อีกนัยหนึ่ง หมายถึงการทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ เข้าผลสมาบัติในเวลาเช้า (วิ.อ. (บาลี) ๑/๒๒/๒๐๔, สํ.สฬา.อ. (บาลี) ๓/๘๗/๒๐, องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๑๗/๑๐๖-๑๐๗) แต่ในที่นี้เป็นเพียงกิริยาเลียนแบบด้วยประสงค์จะให้เขายกย่องว่าเป็นพระอรหันต์ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๐/๘๔)

[๔] **ญาติสาโลหิต** แยกอธิบายดังนี้ **ญาติ** หมายถึงบิดามารดาและเครือญาติฝ่ายบิดามารดาของสามี หรือบิดามารดาและเครือญาติฝ่ายบิดามารดาของภรรยา **สาโลหิต** หมายถึงผู้ร่วมสายเลือดเดียวกัน ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ พี่สาวน้องสาว พี่ชายน้องชาย เป็นต้น (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๗๖/๒๒๗)

ลำดับนั้น พาหิยะ ทารุจีริยะถูกเทวดานั้นทำให้สังเวชแล้ว จึงหลีกไปจากท่าสุปปารกะในทันใดนั้นเองไปยังเมืองสาวัตถีทันที โดยพักแรมสิ้นราตรีเดียวในที่ทั้งปวง ได้เข้าไปยังพระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่

สมัยนั้น ภิกษุจำนวนมาก กำลังจงกรมอยู่ในที่แจ้ง พาหิยะ ทารุจีริยะ ได้เข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นถึงที่จงกรม ได้พูดดังนี้ว่า “ท่านขอรับ บัดนี้ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ที่ไหน กระผมต้องการจะเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น” ภิกษุเหล่านั้นตอบว่า “พาหิยะ พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังละแวกบ้าน”

ลำดับนั้น พาหิยะ ทารุจีริยะรีบด่วนออกจากพระเชตวัน เข้าไปยังกรุงสาวัตถี ได้เห็นพระผู้มีพระภาคผู้กำลังเสด็จเที่ยวบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี ผู้น่าเลื่อมใส ทรงเป็น ที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส มีอินทรีย์สงบ มีพระทัยสงบ ทรงบรรลุทมถะและสมถะ ที่สูงสุด ทรงฝึกฝนแล้ว ทรงคุ้มครองแล้ว ทรงสำรวมอินทรีย์ ทรงเป็นพระนาคะ[๑] ครั้นเห็นแล้วจึงเข้าไปเฝ้า หมอบลงแทบพระยุคลบาทพระผู้มีพระภาคได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ ขอพระสุคตโปรดแสดงธรรมที่จะเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ข้าพระองค์ตลอดกาลนานเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

เมื่อพาหิยะ ทารุจีริยะกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคจึงตรัสกับพาหิยะ ทารุจีริยะดังนี้ว่า “พาหิยะ เวลานี้ยังไม่สมควร เพราะเรากำลังเที่ยวบิณฑบาต ตามละแวกบ้านอยู่”

แม้ครั้งที่ ๒ พาหิยะ ทารุจีริยะได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความเป็นไปแห่งอันตรายแก่ชีวิตของพระผู้มีพระภาคก็ดี ความเป็นไปแห่งอันตรายแก่ชีวิตของข้าพระองค์ก็ดี รู้ได้ยาก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ ขอพระสุคตโปรดแสดงธรรมที่จะเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ข้าพระองค์ตลอดกาลนานเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสกับพาหิยะ ทารุจีริยะดังนี้ว่า “พาหิยะ เวลานี้ยังไม่สมควร เพราะเรากำลังเที่ยวบิณฑบาตตามละแวกบ้านอยู่”

แม้ครั้งที่ ๓ พาหิยะ ทารุจีริยะได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความเป็นไปแห่งอันตรายแก่ชีวิตของพระผู้มีพระภาคก็ดี ความเป็นไปแห่งอันตรายแก่ชีวิตของข้า

---

[๑] **ทรงเป็นพระนาคะ** ในที่นี้หมายถึงพระองค์ทรงประกอบด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ (๑) เพราะไม่ถึงอคติ ๔ มีฉันทาคติ เป็นต้น (๒) เพราะไม่ทรงกลับไปหากิเลสที่ทรงละได้แล้ว (๓) เพราะไม่ทำความชั่วอะไร ๆ (๔) เพราะไม่ไปเกิดในภพใหม่ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๐/๙๑)

พระองค์ก็ดี รู้ได้ยาก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ ขอพระสุคตโปรดแสดงธรรม ที่จะเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ข้าพระองค์ตลอดกาลนานเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “พาหิยะ เพราะเหตุนั้น เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เมื่อเห็นรูปก็สักแต่ว่าเห็น เมื่อฟังเสียงก็สักแต่ว่าฟัง เมื่อรับรู้อารมณ์ที่ได้รับรู้[๑]ก็สักแต่ว่ารับรู้ เมื่อรู้แจ้งธรรมารมณ์ที่รู้แจ้งก็สักแต่ว่ารู้แจ้ง พาหิยะ เธอพึงรักษาอย่างนี้แล

เมื่อใด เธอเมื่อเห็นรูปก็สักแต่ว่าเห็น เมื่อฟังเสียงก็สักแต่ว่าฟัง เมื่อรับรู้อารมณ์ ที่ได้รับรู้ก็สักแต่ว่ารับรู้ เมื่อรู้แจ้งธรรมารมณ์ที่รู้แจ้งก็สักแต่ว่ารู้แจ้ง เมื่อนั้น เธอก็จะไม่มี เมื่อใด เธอไม่มี เมื่อนั้น เธอก็จะไม่ยึดติดในสิ่งนั้น[๒] เมื่อใด เธอไม่ ยึดติดในสิ่งนั้น เมื่อนั้น เธอจักไม่มีในโลกนี้ ไม่มีในโลกอื่น ไม่มีในระหว่างโลก ทั้งสอง นี้เป็นที่สุดแห่งทุกข์”

ลำดับนั้น ด้วยพระธรรมเทศนาย่อนี้ของพระผู้มีพระภาค จิตของพาหิยะ ทารุจีริยะจึงหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น

ครั้นพระผู้มีพระภาคตรัสสอนพาหิยะ ทารุจีริยะด้วยพระโอวาทโดยย่อนี้แล้วก็เสด็จจากไป

เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจากไปไม่นาน โคแม่ลูกอ่อนได้ขวิดพาหิยะ ทารุจีริยะจนล้มลงเสียชีวิต

ขณะนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี เสด็จกลับจากบิณฑบาตหลังจากเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว เสด็จออกจากพระนครพร้อมกับภิกษุจำนวนมาก ได้ทอดพระเนตรเห็นพาหิยะ ทารุจีริยะเสียชีวิตแล้ว จึงรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงช่วยกันยกร่างพาหิยะ ทารุจีริยะขึ้นวางบนเตียงแล้วนำไปเผา และจงทำสถูปไว้ เพื่อนพรหมจารีของเธอทั้งหลายเสียชีวิตแล้ว”

---

[๑] **อารมณ์ที่ได้รับรู้** แปลจากคำว่า มุตะ หมายถึงอารมณ์ ๓ คือ คันธารมณ์(กลิ่น) รสารมณ์(รส) โผฏฐัพพารมณ์ (การสัมผัส) (อภิ.สงฺ.อ. (บาลี) ๙๖๖/๓๙๖)

[๒] คำว่า “เมื่อใดเธอเมื่อเห็นรูปก็สักแต่ว่าเห็น ฯลฯ เมื่อนั้น เธอก็จะไม่ยึดติดในสิ่งนั้น” นี้ พระผู้มีพระภาคทรง แสดงภูมิแห่งพระขีณาสพ มีความหมายดังนี้ คือ เมื่อเห็นรูปก็สักแต่ว่าเห็น ฯลฯ เมื่อรู้แจ้งธรรมารมณ์ ก็สักแต่ว่ารู้แจ้งแล้วก็จักไม่มีราคะ โทสะ โมหะ เมื่อไม่มีราคะ โทสะ โมหะ ก็จักไม่มีความยึดติดด้วยอำนาจตัณหาว่า “นั่นของเรา” ไม่มีความยึดติดด้วยอำนาจมานะว่า “เราเป็นนั่น” และไม่มีความยึดติดด้วยอำนาจทิฏฐิว่า “นั่นเป็นอัตตาของเรา”

อีกนัยหนึ่ง คำว่า “เธอก็จะไม่มี” เป็นคำแสดงมรรค คำว่า “เธอก็จะไม่ยึดติดในสิ่งนั้น” เป็นคำ แสดงผล คำว่า “เธอก็จะไม่มีในโลกนี้ เป็นต้น” เป็นคำแสดงอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๐/๙๕-๙๖)

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว ช่วยกันยกร่างพาหิยะ ทารุจีริยะขึ้นวางบนเตียงแล้วนำไปเผา ทำสถูปไว้แล้วพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายเผาร่างพาหิยะ ทารุจีริยะและ ทำสถูปไว้แล้ว พระพุทธเจ้าข้า เขามีคติเป็นอย่างไร มีภพเบื้องหน้าเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พาหิยะ ทารุจีริยะเป็นผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ดำเนินตามธรรมที่สมควรแก่ธรรม ทั้งไม่ทำให้เราลำบาก เพราะเหตุ แห่งการแสดงธรรม ภิกษุทั้งหลาย พาหิยะ ทารุจีริยะปรินิพพานแล้ว”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน[๑]

ในนิพพาน ไม่มีดิน น้ำ ไฟ ลม
ไม่มีดวงดาวส่องแสง
ไม่มีดวงอาทิตย์ส่องแสง
ไม่มีดวงจันทร์ส่องแสง และไม่มีความมืด
เมื่อใด พราหมณ์ชื่อว่าเป็นมุนี
เพราะมีโมนธรรม[๒]รู้แจ้งด้วยตนเอง
เมื่อนั้น เขาย่อมหลุดพ้นจากรูปภพ[๓] อรูปภพ[๔] และจากสุขและทุกข์[๕]

พาหิยสูตรที่ ๑๐ จบ

(พระผู้มีพระภาคได้ตรัสอุทานแม้นี้ ตามที่ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้)

โพธิวรรคที่ ๑ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	ปฐมโพธิสูตร	๒.	ทุติยโพธิสูตร
๓.	ตติยโพธิสูตร	๔.	นิหุหุงกสูตร

---

[๑] พุทธอุทานนี้ พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงทราบว่า พระพาหิยะปรินิพพานด้วยอนุปาทเสสนิพพานธาตุ และทรงทราบว่าคติของพระขีณาสพอันปุถุชนรู้ได้ยาก จึงทรงเปล่งแสดงอานุภาพแห่งการปรินิพพาน (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๐/๑๐๒)

[๒] **โมนธรรม** หมายถึงอริยสัจ ๔ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๐/๑๐๒)

[๓] **รูปภพ** หมายถึงปัญจโวการภพ (ภพที่มีขันธ์ ๕) และเอกโวการภพ (ภพที่มีขันธ์ ๑) (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๐/๑๐๓)

[๔] **อรูปภพ** หมายถึงจตุโวการภพ (ภพที่มีขันธ์ ๔) (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๐/๑๐๓)

[๕] ดูเทียบ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๑๘-๒๒๐/๒๖๗

๕. พราหมณสูตร ๖. มหากัสสปสูตร
๗. อชกลาปกสูตร ๘. สังคามชิสูตร
๙. ชฏิลสูตร ๑๐. พาหิยสูตร

๒. มุจจลินทวรรค
หมวดว่าด้วยพญานาคมุจลินท์
๑. มุจจลินทสูตร
ว่าด้วยพญานาคมุจลินท์

[๑๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค เมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ควงต้นมุจลินท์[๑] ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอุรุเวลา สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุขอยู่เป็นเวลา ๗ วัน

สมัยนั้น ได้บังเกิดเมฆใหญ่ขึ้นในสมัยมิใช่ฤดูกาล เป็นฝนเจือลมหนาวตกพรำ ตลอด ๗ วัน ลำดับนั้น พญานาคมุจลินท์ได้ออกจากที่อยู่ของตน ไปโอบรอบพระวรกายของพระผู้มีพระภาคด้วยขนด ๗ รอบ แผ่พังพานใหญ่ปกคลุมเหนือ พระเศียรด้วยหวังว่า “ความหนาว อย่าได้เบียดเบียนพระผู้มีพระภาค ความร้อนอย่าได้เบียดเบียนพระผู้มีพระภาค สัมผัสจากเหลือบ ยุง ลม แดด สัตว์เลื้อยคลาน อย่าได้เบียดเบียนพระผู้มีพระภาค”

ครั้นล่วงไป ๗ วัน พระผู้มีพระภาคทรงออกจากสมาธินั้น พญานาคมุจลินท์ รู้ว่าฝนหาย ปลอดเมฆแล้ว จึงคลายขนดออกจากพระวรกายของพระผู้มีพระภาค จำแลงร่างของตนเป็นมาณพ ยืนประนมมือถวายอภิวาทอยู่ ณ เบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาค

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน[๒]

วิเวก[๓]เป็นความสุขของผู้สันโดษ[๔]
ผู้มีธรรมปรากฏแล้ว ผู้เห็นอยู่

---

[๑] **มุจลินท์** เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า นิจุละ คือต้นจิกนา(นีปะ) ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “The Tree Barringtonai Acutangula” ต้นมุจลินท์นี้เป็นเจ้าแห่งไม้ในป่า (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๑/๑๐๔)

[๒] พุทธอุทานนี้ ทรงเปล่งแสดงอานุภาพแห่งวิเวกสุข (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๑/๑๐๕)

[๓] **วิเวก** ในที่นี้หมายถึงนิพพานที่สงัดจากอุปธิกิเลส (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๑/๑๐๕)

[๔] **ผู้สันโดษ** ในที่นี้หมายถึงผู้สันโดษในมัคคญาณ ๔ (โสดาปัตติมัคคญาณ สกทาคามิมัคคญาณ อนาคามิ-มัคคญาณ อรหัตตมัคคญาณ) (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๑/๑๐๕)

ความไม่เบียดเบียนคือความสำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เป็นสุขในโลก
ความเป็นผู้ปราศจากราคะคือความล่วงกามทั้งหลายได้[๑] เป็นสุขในโลก
ความกำจัดอัสมิมานะได้[๒] เป็นสุขอย่างยิ่ง[๓]

มุจจลินทสูตรที่ ๑ จบ

๒. ราชสูตร
ว่าด้วยอานุภาพของพระราชา

[๑๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ภิกษุจำนวนมากกลับจากบิณฑบาตหลังจากฉันอาหารเสร็จแล้ว มานั่งประชุมพร้อมกันในอุปัฏฐานศาลา[๔]ได้สนทนาอันตรากถา[๕] ขึ้นว่า “ท่านทั้งหลาย บรรดาพระราชา ๒ พระองค์นี้ คือ พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐ กับพระเจ้าปเสนทิโกศล พระองค์ไหน มีราชทรัพย์มากกว่า โภคสมบัติมากกว่า ท้องพระคลังมากกว่า แว่นแคว้นมากกว่า ราชพาหนะมากกว่า พระกำลังมากกว่า พระฤทธิ์มากกว่า หรือทรงอานุภาพมากกว่า” อันตรากถาของภิกษุ เหล่านั้นได้ค้างไว้เพียงเท่านี้

ครั้งนั้น ในเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากที่หลีกเร้น เสด็จเข้าไปยังอุปัฏฐานศาลา ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ ได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เวลานี้ เธอทั้งหลายนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร และพูดเรื่องอะไรค้างไว้”

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส เมื่อ ข้าพระองค์ทั้งหลายกลับจากบิณฑบาต หลังจากฉันอาหารเสร็จแล้วมานั่งประชุมพร้อมกันในอุปัฏฐานศาลา ได้สนทนาอันตรากถาขึ้นมาดังนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย บรรดาพระราชา ๒ พระองค์นี้ คือ พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐ กับพระเจ้าปเสนทิโกศล พระองค์ไหน มีราชทรัพย์มากกว่า โภคสมบัติมากกว่า ท้องพระคลังมากกว่า แว่นแคว้นมากกว่า ราชพาหนะมากกว่า พระกำลังมากกว่า พระฤทธิ์มากกว่า หรือทรง

---

[๑] **ความล่วงกามทั้งหลายได้** หมายถึงอนาคามิมรรค (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๑/๑๐๖)

[๒] **ความกำจัดอัสมิมานะ** หมายถึงอรหัตตผล (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๑/๑๐๖)

[๓] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๕/๘-๙, อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๓๓๘/๓๑๕

[๔] **อุปัฏฐานศาลา** แปลว่าศาลาเป็นที่บำรุงหรือหอฉัน ในที่นี้หมายถึง มณฑปแสดงธรรม คือ เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จมาทรงแสดงพระธรรมเทศนาที่มณฑปนี้ ภิกษุทั้งหลายจึงได้ถวายอุปัฏฐากพระองค์ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า อุปัฏฐานศาลา ใช้เป็นที่ประชุมสนทนาธรรม วินิจฉัยวินัย และแสดงธรรมของภิกษุทั้งหลาย (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๒/๑๐๖)

[๕] **อันตรากถา** หมายถึงการพูดคุยนอกเรื่องการเจริญกัมมัฏฐานเป็นต้น หรือพูดคุยระหว่างรอการฟังธรรม (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๒/๑๐๖)

อานุภาพมากกว่า” ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อันตรากถานี้แลที่ข้าพระองค์ทั้งหลายพูดค้างไว้ ก็พอดีพระผู้มีพระภาคเสด็จมาถึง พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย การที่เธอทั้งหลายผู้เป็นกุลบุตรมีศรัทธา ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต แล้วมัวสนทนาเรื่องอย่างนี้นั้น ไม่สมควรเลย ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายนั่งประชุมกันแล้วควรทำกิจเพียง ๒ อย่าง คือ การกล่าวธรรม หรือความเป็นผู้นิ่งอย่างพระอริยะ”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน[๑]

กามสุข[๒]ในโลก[๓]และทิพยสุข[๔] ยังไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖
แห่งความสุขคือความสิ้นตัณหา[๕]

ราชสูตรที่ ๒ จบ

๓. ทัณฑสูตร
ว่าด้วยการทำร้ายสัตว์ด้วยท่อนไม้

[๑๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น เด็กชายจำนวนมากใช้ท่อนไม้ตีงูในระหว่างกรุงสาวัตถีกับพระเชตวัน ครั้งนั้น ในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี ได้ทอดพระเนตรเห็นเด็กชาย เหล่านั้นกำลังใช้ท่อนไม้ตีงูในระหว่างกรุงสาวัตถีกับพระเชตวัน

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ผู้ใดใฝ่หาความสุขเพื่อตน
แต่กลับใช้ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข
ผู้นั้นตายไปแล้วย่อมไม่ได้รับความสุขเลย

---

[๑] พุทธอุทานนี้ ทรงเปล่งแสดงอานุภาพอริยวิหารสุข (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๒/๑๑๑)

[๒] **กามสุข** หมายถึงความสุขที่เกิดจากกิเลสกาม (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๒/๑๑๑-๑๑๒)

[๓] **โลก** หมายถึงสัตวโลกและโอกาสโลก (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๒/๑๑๑)

[๔] **ทิพยสุข** หมายถึงสุขอันเป็นทิพย์และสุขอันเกิดจากรูปสมาบัติของพรหมและมนุษย์ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๒/๑๑๒)

[๕] **ความสุขคือความสิ้นตัณหา** หมายถึงสุขอันเกิดจากผลสมาบัติ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๒/๑๑๒)

ส่วนผู้ใดใฝ่หาความสุขเพื่อตน
ไม่ใช้ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข
ผู้นั้นตายไปแล้ว ย่อมได้รับความสุข[๑]

ทัณฑสูตรที่ ๓ จบ

๔. สักการสูตร
ว่าด้วยเครื่องสักการะ

[๑๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ที่มหาชนสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ทรงได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร แม้ภิกษุสงฆ์ก็เป็นผู้ที่มหาชนสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ส่วนพวกอัญเดียรถีย์[๒] ปริพาชก เป็นผู้ที่มหาชนไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่บูชา ไม่นอบน้อม ไม่ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ครั้งนั้นแล พวกอัญเดียรถีย์ ปริพาชกทนดูสักการะที่เกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ไม่ได้ เห็นภิกษุทั้งหลายในบ้านและในป่า ย่อมด่า บริภาษ เกรี้ยวกราด เบียดเบียนด้วยวาจา หยาบคายที่ไม่ใช่ของสัตบุรุษ

ครั้งนั้นแล ภิกษุจำนวนมากเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ที่มหาชนสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ทรงได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร แม้ภิกษุสงฆ์ก็เป็นผู้ที่มหาชนสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ส่วนพวกอัญเดียรถีย์ปริพาชก เป็นผู้ที่มหาชนไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่บูชา ไม่นอบน้อม ไม่ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ครั้งนั้นแล พวกอัญเดียรถีย์ ปริพาชก ทนดูสักการะที่เกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ไม่ได้ เห็นภิกษุทั้งหลายในบ้านและในป่า ย่อมด่า บริภาษ เกรี้ยวกราด เบียดเบียนด้วยวาจา หยาบคายที่ไม่ใช่ของสัตบุรุษ พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

---

[๑] ดูข้อ ๑๓๑-๑๓๒ หน้า ๗๓ ในเล่มนี้

[๒] **อัญเดียรถีย์** หมายถึงนักบวชนอกพระพุทธศาสนา (วิ.อ. (บาลี) ๓/๑๓๒/๑๐๕, สารตฺถ.ฏีกา (บาลี) ๓/๑๓๒/๓๒๖)

เธอทั้งหลายได้รับสุขและทุกข์ ในบ้าน(หรือ)ในป่า
ไม่ควรใส่ใจสุขและทุกข์นั้นว่ามีสาเหตุมาจากตน หรือคนอื่น
ผัสสะทั้งหลาย[๑] จะสัมผัสได้ก็เพราะอาศัยอุปธิ[๒]
เมื่อไม่มีอุปธิ ผัสสะทั้งหลายจะสัมผัสได้อย่างไร

สักการสูตรที่ ๔ จบ

๕. อุปาสกสูตร
ว่าด้วยอุบาสก

[๑๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น อุบาสกชาวบ้านอิจฉานังคละคนหนึ่ง ถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับ ด้วยกิจที่จะต้องทำบางอย่าง ครั้งนั้น อุบาสกนั้นครั้นทำ กิจที่จะต้องทำในกรุงสาวัตถีเสร็จแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับ อุบาสกนั้นดังนี้ว่า “นานเหลือเกิน อุบาสก ท่านจึงมีเหตุมา ณ ที่นี้ได้”

อุบาสกนั้นกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ประสงค์จะเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคนานแล้ว พระพุทธเจ้าข้า แต่ว่าข้าพระองค์มัวขวนขวายกับกิจที่จะต้องทำบางอย่าง จึงไม่สามารถเข้ามาเฝ้าพระผู้มีพระภาคได้”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว[๓] เป็นพหูสูต[๔]
ไม่มีอะไร[๕]ๆ มีความสุขจริงหนอ

---

[๑] **ผัสสะทั้งหลาย** ในที่นี้หมายถึงสุขเวทนา และทุกขเวทนา (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๔/๑๑๘)

[๒] **อุปธิ** ในที่นี้หมายถึงขันธ์ ๕ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๔/๑๑๙)

[๓] **ผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว** หมายถึงผู้ทำกิจแสร็จแล้ว ได้แก่ บรรลุมรรค ๔ ผล ๔ ในที่นี้หมายถึงพระอรหันต์ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๕/๑๒๐-๑๒๑)

[๔] **พหูสูต** ในที่นี้หมายถึงเป็นพหูสูตด้วยปฏิเวธพาหุสัจจะ(ความเป็นพหูสูตด้วยการรู้แจ้งธรรม) (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๕/๑๒๑)

[๕] **ไม่มีอะไร** หมายถึงไม่มีอารมณ์อะไรในอารมณ์ทั้ง ๕ ที่จะต้องยึดถือด้วยตัณหาว่า “สิ่งนั้นเป็นของเรา” อีกนัยหนึ่งหมายถึงไม่มีกิเลสเครื่องกังวลมีราคะเป็นต้น (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๕/๑๒๐)

ท่านจงดูคนที่มีกิเลสเครื่องกังวลกำลังเดือดร้อนอยู่
เพราะคนที่มีความผูกพันกับคนอื่นย่อมเดือดร้อน

อุปาสกสูตรที่ ๕ จบ

๖. คัพภินีสูตร
ว่าด้วยหญิงมีครรภ์

[๑๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ภรรยาของปริพาชกคนหนึ่ง เป็นมาณวิกาวัยสาวมีครรภ์แก่ใกล้คลอด ครั้งนั้น นางปริพาชิกานั้นได้กล่าวกับปริพาชกนั้น ดังนี้ว่า “พราหมณ์ ท่านจงไปนำน้ำมันมาเตรียมไว้เพื่อดิฉันในเวลาคลอด”

เมื่อนางปริพาชิกากล่าวอย่างนี้ ปริพาชกนั้นจึงกล่าวกับนางปริพาชิกาดังนี้ว่า “แม่นาง ฉันจะนำน้ำมันมาจากที่ไหนเล่า”

แม้ครั้งที่ ๒ นางปริพาชิกาก็ได้กล่าวกับปริพาชกดังนี้ว่า “พราหมณ์ ท่านจง ไปนำน้ำมันมาเตรียมไว้เพื่อดิฉันในเวลาคลอด”

ปริพาชกได้กล่าวกับนางปริพาชิกาดังนี้ว่า “แม่นาง ฉันจะนำน้ำมันมาจากที่ไหนเล่า”

แม้ครั้งที่ ๓ นางปริพาชิกาก็ได้กล่าวกับปริพาชกดังนี้ว่า “พราหมณ์ ท่านจง ไปนำน้ำมันมาเตรียมไว้เพื่อดิฉันในเวลาคลอด”

สมัยนั้น เจ้าหน้าที่พระคลังได้ถวายเนยใสบ้าง น้ำมันบ้าง ในท้องพระคลัง ของพระเจ้าปเสนทิโกศล แก่สมณะบ้าง แก่พราหมณ์บ้าง ให้ดื่มจนพอ ไม่ให้เพื่อนำออกไป

ครั้งนั้น ปริพาชกนั้นมีความคิดดังนี้ว่า “เจ้าหน้าที่พระคลังได้ถวายเนยใสบ้าง น้ำมันบ้าง ในท้องพระคลังของพระเจ้าปเสนทิโกศล แก่สมณะบ้าง แก่พราหมณ์บ้างให้ดื่มจนพอ ไม่ให้เพื่อนำออกไป ทางที่ดี เราควรไปท้องพระคลังของพระเจ้า ปเสนทิโกศล ดื่มน้ำมันจนพอแล้วกลับมาเรือน สำรอกน้ำมันออกมาเตรียมไว้เพื่อ นางปริพาชิกาในเวลาคลอด”

ครั้งนั้น ปริพาชกนั้นได้ไปยังท้องพระคลังของพระเจ้าปเสนทิโกศล ดื่มน้ำมันจนพอแล้วกลับมาเรือน ไม่สามารถนำออกข้างบน (ทางปาก) ได้ ไม่สามารถนำออกข้างล่าง(ถ่ายออก)ได้ เขาได้รับทุกขเวทนากล้าแข็ง เจ็บปวด เผ็ดร้อน จึงกระสับกระส่าย นอนกลิ้งไปมา

ครั้งนั้น ในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปเพื่อบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี ได้ทอดพระเนตรเห็นปริพาชกนั้นได้รับ ทุกขเวทนากล้าแข็ง เจ็บปวด เผ็ดร้อน กระสับกระส่าย นอนกลิ้งไปมา

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

คนทั้งหลายผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล
ย่อมเป็นผู้มีความสุขแท้จริง
ก็คนทั้งหลาย ที่เป็นผู้จบเวท[๑]
ชื่อว่าผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล
ท่านจงดูคนที่มีกิเลสเครื่องกังวลกำลังเดือดร้อนอยู่
เพราะคนที่มีความผูกพันกับคนอื่นย่อมเดือดร้อน

คัพภินีสูตรที่ ๖ จบ

๗. เอกปุตตกสูตร
ว่าด้วยอุบาสกมีบุตรน้อยคนเดียว

[๑๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น บุตรน้อยคนเดียวของอุบาสกคนหนึ่ง ผู้น่ารัก น่าพอใจ ได้ตายจากไป

ครั้งนั้น อุบาสกจำนวนมากมีผ้าเปียก ผมเปียก เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถึงที่ประทับในเวลาเที่ยงวัน ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสกับอุบาสกเหล่านั้นดังนี้ว่า “อุบาสกทั้งหลาย มีเรื่อง อะไรหรือ ท่านทั้งหลายมีผ้าเปียก ผมเปียก เข้ามาที่นี่ในเวลาเที่ยงวัน”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ อุบาสกนั้นจึงกราบทูลดังนี้ว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค บุตรน้อยคนเดียวของข้าพระองค์ ผู้น่ารัก น่าพอใจ ได้ตายจากไป เพราะเหตุนั้น ข้าพระองค์ทั้งหลายจึงมีผ้าเปียก ผมเปียก เข้ามาที่นี่ในเวลาเที่ยงวัน พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

เทวดาและมนุษย์จำนวนมาก
พากันเพลิดเพลินยึดติดในรูปที่น่ารัก
จึงระทมทุกข์ เสื่อมหมดสิ้น[๒]
ตกอยู่ในอำนาจของมัจจุราช

---

[๑] **จบเวท** ในที่นี้หมายถึงบรรลุอริยมัคคญาณ หรือบรรลุนิพพาน (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๖/๑๒๓)

[๒] **เสื่อมหมดสิ้น** หมายถึงเสื่อมจากสมบัติ มีความเป็นหนุ่มสาวและความไม่มีโรคเป็นต้น (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๗/๑๒๕)

แต่คนเหล่าใด ไม่ประมาท
ทั้งกลางวันและกลางคืน ละรูปที่น่ารักได้
คนเหล่านั้นย่อมขุดขึ้นได้ซึ่งมูลเหตุแห่งทุกข์[๑]
ที่เป็นเหยื่อของมัจจุราช และที่ล่วงพ้นได้ยาก

เอกปุตตกสูตรที่ ๗ จบ

๘. สุปปวาสาสูตร
ว่าด้วยพระนางสุปปวาสา

[๑๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ป่ากุณฑิฏฐานวัน ใกล้หมู่บ้าน กุณฑิยา สมัยนั้น พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดา ทรงครรภ์อยู่ถึง ๗ ปี มีพระครรภ์หลง[๒]อยู่ถึง ๗ วัน พระนางได้รับทุกขเวทนากล้าแข็ง เจ็บปวด เผ็ดร้อน แต่ทรงอดกลั้นไว้ด้วยความตรึก ๓ ประการ คือ (๑) พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นตรัสรู้ ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ทรงแสดงธรรมเพื่อละทุกข์เห็นปานนี้ (๒) พระสงฆ์ สาวกของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติเพื่อละทุกข์เห็นปานนี้ (๓) พระนิพพานซึ่งไม่มีทุกข์เห็นปานนี้ เป็นสุขดีอย่างแท้จริง

ครั้นต่อมา พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดา ได้ทูลเชิญพระราชสวามีมาตรัสว่า “ข้าแต่พระลูกเจ้า ขอพระองค์เสด็จมานี่เถิด พระองค์จงเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ แล้วถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า แล้วจงทูลถามถึงสุขภาพ ความมีโรคาพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า มีพระพลานามัยสมบูรณ์ อยู่สำราญตามคำของหม่อมฉันว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดา ขอถวายอภิวาทพระยุคลบาทพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า พร้อมกับทูลถามถึงสุขภาพ ความมีโรคาพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า มีพระพลานามัย สมบูรณ์ อยู่สำราญ” อนึ่ง ขอพระองค์จงกราบทูลอย่างนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดา ทรงครรภ์อยู่ถึง ๗ ปี มีครรภ์หลงอยู่ถึง ๗ วัน พระนางได้รับทุกขเวทนากล้าแข็ง เจ็บปวด เผ็ดร้อน แต่ทรงอดกลั้นไว้ได้ด้วยความตรึก ๓ ประการ คือ (๑) พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง โดยชอบ ทรงแสดงธรรมเพื่อละทุกข์เห็นปานนี้ (๒) พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค พระองค์นั้นเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติเพื่อละทุกข์เห็นปานนี้ (๓) พระนิพพานซึ่งไม่มีทุกข์ เห็นปานนี้ เป็นสุขดีอย่างแท้จริง”

---

[๑] **มูลเหตุแห่งทุกข์** ในที่นี้หมายถึงรากเหง้าของวัฏฏทุกข์กล่าวคือตัณหาพร้อมทั้งอวิชชา (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๗/๑๒๖)

[๒] **ครรภ์หลง** หมายถึงอาการที่ทารกขวางช่องคลอด ทำให้เกิดความปั่นป่วนขึ้นในครรภ์ เพราะลมกรรมชวาต พัดหมุนทำให้ทารกพลิกหมุนกลับไปกลับมา ไม่สามารถคลอดได้ตามปกติ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๘/๑๒๗)

พระราชบุตรพระเจ้าโกลิยะนั้นทรงรับคำของพระนาง จึงเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดา ขอถวาย อภิวาทพระยุคลบาทพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า พร้อมกับทูลถามถึงสุขภาพ ความมีโรคาพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า มีพระพลานามัยสมบูรณ์ อยู่สำราญ อนึ่ง พระนางยังรับสั่งอย่างนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดา ทรงครรภ์อยู่ถึง ๗ ปี มีพระครรภ์หลงอยู่ถึง ๗ วัน พระนางได้รับทุกขเวทนากล้าแข็ง เจ็บปวด เผ็ดร้อน แต่ทรงอดกลั้นไว้ได้ด้วยความตรึก ๓ ประการ คือ (๑) พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ทรงแสดงธรรมเพื่อละทุกข์เห็น ปานนี้ (๒) พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติเพื่อละทุกข์เห็นปานนี้ (๓) พระนิพพานซึ่งไม่มีทุกข์เห็นปานนี้ เป็นสุขดีอย่างแท้จริง”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ขอพระนางสุปปวาสา โกลิยธิดา จงมีสุข อย่ามี โรคเลย ขอจงประสูติโอรสผู้ไม่มีโรคด้วยเถิด” ด้วยพระดำรัสของพระผู้มีพระภาค นั่นแล พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดาก็ทรงพระเกษมสำราญ หายจากพระโรค ประสูติพระโอรสผู้ไม่มีโรค

พระราชบุตรพระเจ้าโกลิยะนั้นทูลรับว่า “ขอจงเป็นอย่างนั้นเถิด พระพุทธเจ้าข้า” แล้วทรงยินดีชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค เสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค ทรงทำประทักษิณแล้วเสด็จกลับพระราชนิเวศน์ของพระองค์ ได้ทรงเห็นพระนางสุปปวาสา โกลิยธิดาทรงพระเกษมสำราญ หายจากพระโรค ประสูติพระโอรสผู้ไม่มีโรค ครั้นทรงเห็นแล้ว ได้เกิดความอัศจรรย์พระทัยขึ้นมาว่า “น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระตถาคตทรงมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพ มากจริง พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดานี้คงจักทรงพระเกษมสำราญ หายจากพระโรค ประสูติพระโอรสผู้ไม่มีโรคด้วยพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคนั่นแล เป็นแน่แท้” จึงทรงดีพระทัยเบิกบาน ทรงเกิดปีติโสมนัสอย่างยิ่ง

ครั้นต่อมา พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดา ได้ทูลเชิญพระราชสวามีมาตรัสว่า “ข้าแต่พระลูกเจ้า ขอพระองค์เสด็จมาที่นี่เถิด พระองค์จงเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ แล้วถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า กราบทูลตามคำของหม่อมฉันว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดาขอถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า” อนึ่ง ขอพระองค์จงกราบทูลอย่างนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดา ทรงครรภ์อยู่ถึง ๗ ปี มีครรภ์หลงอยู่ถึง ๗ วัน บัดนี้ พระนางทรงพระเกษมสำราญ หายจากพระโรค ประสูติพระโอรสผู้ไม่มีโรค พระนางจึงขอนิมนต์ ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานฉันภัตตาหารเป็นเวลา ๗

วัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์โปรดรับภัตตาหารของพระนาง สุปปวาสา โกลิยธิดาตลอด ๗ วันเถิด”

พระราชบุตรพระเจ้าโกลิยะนั้นทรงรับคำของพระนาง แล้วเสด็จเข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดาขอถวาย อภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า อนึ่ง พระนางยังรับสั่ง อย่างนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดาทรงครรภ์อยู่ถึง ๗ ปี มีพระครรภ์หลงอยู่ถึง ๗ วัน บัดนี้ พระนางทรงพระเกษมสำราญ หายจากพระโรค ประสูติพระโอรสผู้ไม่มีโรค พระนางจึงขอนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานฉันภัตตาหารเป็นเวลา ๗ วัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์โปรดรับภัตตาหารของพระนางสุปปวาสา โกลิยธิดาตลอด ๗ วันเถิด”

อนึ่ง เวลานั้น อุบาสกคนหนึ่งได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ฉันภัตตาหารในวันรุ่งขึ้นไว้(ก่อน)แล้ว และอุบาสกนั้นเป็นโยมอุปัฏฐากของท่านพระมหาโมคคัลลานะ ทีนั้น พระผู้มีพระภาคจึงรับสั่งเรียกท่านพระมหาโมคคัลลานะมาตรัสว่า “มาเถิด โมคคัลลานะ เธอจงเข้าไปหาอุบาสกนั้นถึงที่อยู่ ครั้นแล้วจงพูดกับเขาอย่างนี้ว่า “พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดา ทรงครรภ์อยู่ถึง ๗ ปี มีพระครรภ์หลง อยู่ถึง ๗ วัน บัดนี้ พระนางทรงพระเกษมสำราญ หายจากพระโรค ประสูติพระโอรสผู้ไม่มีโรค พระนางจึงนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานฉันภัตตาหารเป็น เวลา ๗ วัน ขอให้พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดา จัดอาหารถวายตลอด ๗ วันเถิด หลังจากนั้น อุบาสกผู้เป็นโยมอุปัฏฐากของเธอ จึงจัดอาหารถวาย”

ท่านพระมหาโมคคัลลานะทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว จึงเข้าไปหาอุบาสกนั้น ถึงที่อยู่ ได้กล่าวดังนี้ว่า “พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดา ทรงครรภ์อยู่ถึง ๗ ปี มีพระครรภ์หลงอยู่ถึง ๗ วัน บัดนี้ พระนางทรงพระเกษมสำราญ หายจากพระโรค ประสูติพระโอรสผู้ไม่มีโรค พระนางจึงทรงนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ฉันภัตตาหารเป็นเวลา ๗ วัน ขอให้พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดาจัดอาหารถวาย ตลอด ๗ วันเถิด หลังจากนั้น ท่านจึงจัดอาหารถวาย”

อุบาสกนั้นกราบเรียนว่า “ท่านขอรับ ถ้าพระคุณเจ้ามหาโมคคัลลานะจะเป็นผู้ค้ำประกันธรรม ๓ ประการ คือ โภคสมบัติ ชีวิต และศรัทธาของกระผมได้ ก็ขอ พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดาทรงจัดอาหารถวายตลอด ๗ วันเถิด หลังจากนั้น ผมจึงจัดอาหารถวาย” ท่านพระมหาโมคคัลลานะจึงพูดว่า “อาตมภาพ ขอค้ำประกันธรรม ๒ ประการ คือ โภคสมบัติและชีวิตของท่าน ส่วนศรัทธา ท่านต้อง ค้ำประกันเอง”

อุบาสกนั้นกราบเรียนว่า “ท่านขอรับ ถ้าพระคุณเจ้ามหาโมคคัลลานะจะเป็น ผู้ค้ำประกันธรรม ๒ ประการ คือ โภคสมบัติและชีวิตของกระผมได้ พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดาทรงจัดอาหารถวายตลอด ๗ วันเถิด หลังจากนั้น ผมจึงจัดอาหารถวาย”

ครั้งนั้น ท่านพระมหาโมคคัลลานะให้อุบาสกนั้นยินยอมแล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้กราบทูลดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ให้อุบาสกนั้นยินยอมแล้ว ขอพระนางสุปปวาสา โกลิยธิดาจัดอาหารถวายตลอด ๗ วันเถิด หลังจากนั้น อุบาสกนั้นจึงจัดอาหารถวาย”

ครั้นแล้ว พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดา ทรงนำของขบฉันอันประณีต ประเคนภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานให้อิ่มหนำด้วยตนเองตลอด ๗ วัน และทรงให้พระโอรสน้อยนั้นถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคและไหว้ภิกษุสงฆ์ทุกรูป

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรกล่าวกับพระโอรสน้อยนั้นดังนี้ว่า “พระโอรสน้อย พระองค์ทรงพระเกษมสำราญดีหรือ ทรงพอดำรงอยู่ได้หรือ ไม่มีทุกข์อะไรหรือ” พระโอรสน้อยนั้นตรัสตอบว่า “ท่านพระสารีบุตรขอรับ กระผมอยู่ในครรภ์เปื้อน โลหิตถึง ๗ ปี จะสบายแต่ที่ไหน”

ต่อจากนั้น พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดาทรงดีพระทัยชื่นชม เกิดปีติโสมนัสว่า “บุตรของเรารู้จักสนทนากับท่านพระธรรมเสนาบดี” ทีนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่า พระนางสุปปวาสา โกลิยธิดาทรงดีพระทัยชื่นชม เกิดปีติโสมนัส จึงได้ตรัสกับ พระนางดังนี้ว่า “สุปปวาสา เธอยังปรารถนาจะมีพระโอรสเช่นนี้อีกหรือไม่” พระนางกราบทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ข้าพระองค์ยังปรารถนาจะมีพระโอรสเช่นนี้อีก ๗ พระองค์ พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน[๑]

สิ่งที่ไม่น่ายินดี ย่อมครอบงำคนผู้ประมาทด้วยอาการที่น่ายินดี
สิ่งที่ไม่น่ารัก ย่อมครอบงำคนผู้ประมาทด้วยอาการที่น่ารัก
สิ่งที่เป็นทุกข์ย่อมครอบงำคนผู้ประมาทด้วยอาการที่เป็นสุข[๒]

สุปปวาสาสูตรที่ ๘ จบ

๙. วิสาขาสูตร
ว่าด้วยนางวิสาขา

[๑๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

---

[๑] พุทธอุทานนี้ ทรงเปล่งแสดงว่าความรักที่ประกอบด้วยตัณหาสามารถทำความฉิบหายใหญ่หลวงแก่บุคคลผู้ประมาทได้ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๘/๑๖๔)

[๒] ดูเทียบ ขุ.เปต. (ไทย) ๒๖/๗๙๙/๓๑๐, ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๐๐/๔๑

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ บุพพาราม ปราสาทของนางวิสาขา มิคารมาตา เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น นางวิสาขา มิคารมาตามีประโยชน์บางอย่างเกี่ยวข้องในพระเจ้าปเสนทิโกศล แต่พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่ทรงยังประโยชน์นั้นให้สำเร็จตามความประสงค์

ครั้งนั้น ในเวลาเที่ยงวัน นางวิสาขา มิคารมาตาจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถึงที่ประทับถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสกับนางวิสาขาดังนี้ว่า “วิสาขา เธอมาจากไหน แต่เที่ยงวัน” นางกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์มีประโยชน์บางอย่างที่เกี่ยวข้องในพระเจ้าปเสนทิโกศล แต่พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่ทรงยังประโยชน์นั้นให้สำเร็จตามความประสงค์เลย พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ประโยชน์ทั้งปวงอยู่ในอำนาจผู้อื่น ก่อให้เกิดทุกข์
ความเป็นอิสระ[๑]ทั้งปวง ก่อให้เกิดสุข
สัตว์ทั้งหลายเมื่อยังมีประโยชน์ทั่วไปอยู่ ย่อมเดือดร้อน
เพราะโยคะทั้งหลาย[๒]เป็นสิ่งที่ก้าวล่วงได้ยาก

วิสาขาสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ภัททิยสูตร
ว่าด้วยพระภัททิยเถระ

[๒๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ อนุปิยอัมพวัน สมัยนั้น ท่านพระภัททิยะ กาฬิโคธาบุตร[๓]เมื่ออยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่ควงไม้ก็ดี หรืออยู่ในเรือนว่างก็ดี ก็เปล่งอุทานเนือง ๆ ว่า “สุขหนอ สุขหนอ”

---

[๑] **ความเป็นอิสระ** มี ๒ อย่าง คือ (๑) ความอิสระอันเป็นโลกิยะ ได้แก่ ความเป็นพระราชา เป็นต้น และความมีจิตอิสระที่เกิดจากฌานและอภิญญา (๒) ความอิสระอันเป็นโลกุตตระ ได้แก่ ความอิสระที่เกิดจากนิโรธซึ่งมีเหตุมาจากการบรรลุมรรคและผล ในที่นี้หมายถึงความอิสระที่เกิดจากนิโรธ เป็นความอิสระที่ก่อให้เกิดสุขอย่างแท้จริง เพราะไม่ต้องหวั่นไหวต่อโลกธรรม และเพราะมีสภาวะที่ไม่ต้องกลับเป็นทุกข์ได้อีก (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๙/๑๖๗)

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๖ หน้า ๓๑ ในเล่มนี้

[๓] **พระภัททิยะ** เป็นพระโอรสของพระนางกาฬิโคธาซึ่งเป็นเจ้าหญิงสากิยาราชเทวี ท่านบวชได้ไม่นานก็ บำเพ็ญวิปัสสนาจนได้บรรลุอภิญญา ๖ สมาทานธุดงค์ ๑๓ ประการ ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะด้านเกิดในตระกูลสูง (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๐/๑๖๘)

ภิกษุจำนวนมากได้ฟังท่านพระภัททิยะ กาฬิโคธาบุตรเมื่ออยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่ ควงไม้ก็ดี หรืออยู่ในเรือนว่างก็ดี ก็เปล่งอุทานเนือง ๆ ว่า “สุขหนอ สุขหนอ” ภิกษุเหล่านั้น ครั้นได้ฟังแล้ว จึงมีความคิดอย่างนี้ว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านพระภัททิยะ กาฬิโคธาบุตร ไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์แน่ ๆ เพราะเคยได้รับ ความสุขในราชสมบัติเมื่อครั้งเป็นฆราวาสแล้ว ท่านคงหวนระลึกถึงความสุขนั้น เมื่ออยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่ควงไม้ก็ดี หรืออยู่ในเรือนว่างก็ดี ก็เปล่งอุทานเนือง ๆ ว่า “สุขหนอ สุขหนอ”

ต่อมา ภิกษุเหล่านั้นพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาท แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระภัททิยะ กาฬิโคธาบุตรเมื่ออยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่ควงไม้ก็ดี หรืออยู่ในเรือนว่างก็ดี ก็เปล่งอุทาน เนือง ๆ ว่า “สุขหนอ สุขหนอ” ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระภัททิยะไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์แน่ ๆ เพราะเคยได้รับความสุขในราชสมบัติ เมื่อครั้งเป็นฆราวาสแล้ว ท่านคงหวนระลึกถึงความสุขนั้น เมื่ออยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่ควงไม้ก็ดี หรืออยู่ในเรือนว่างก็ดี ก็เปล่งอุทานเนือง ๆ ว่า “สุขหนอ สุขหนอ”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุรูปหนึ่งมาตรัสว่า “ภิกษุ เธอจงไปเรียกภิกษุชื่อภัททิยะมาหาเราว่า ท่านภัททิยะ พระศาสดามีรับสั่งหาท่าน” ภิกษุนั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว เข้าไปหาท่านพระภัททิยะ กาฬิโคธาบุตรถึงที่อยู่ ได้กล่าวกับท่านพระภัททิยะดังนี้ว่า “ท่านภัททิยะ พระศาสดามีรับสั่งหาท่าน” ท่านพระภัททิยะ กาฬิโคธาบุตรรับคำของภิกษุนั้นแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึง ที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามท่านดังนี้ว่า “ภัททิยะ ทราบว่าเธอเมื่ออยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่ควงไม้ก็ดี หรืออยู่ในเรือนว่างก็ดี ก็เปล่งอุทานว่า “สุขหนอ สุขหนอ” จริงหรือ”

ท่านพระภัททิยะ กาฬิโคธาบุตรทูลตอบว่า “จริง พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ภัททิยะ ก็เธอมองเห็นประโยชน์อะไร เมื่ออยู่ ในป่าก็ดี อยู่ที่ควงไม้ก็ดี หรืออยู่ในเรือนว่างก็ดี จึงเปล่งอุทานเนือง ๆ ว่า “สุขหนอ สุขหนอ”

ท่านพระภัททิยะกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สมัยเมื่อข้าพระองค์เป็นฆราวาส เสวยความสุขในราชสมบัติ ได้รับการอารักขาคุ้มครองอย่างดีทั้งภายในวัง ได้รับการอารักขาคุ้มครองอย่างดีทั้งภายนอกวัง ได้รับการอารักขาคุ้มครองอย่างดีทั้งภายในเมือง ได้รับการอารักขาคุ้มครองอย่างดีทั้งภายนอกเมือง ได้รับการ อารักขาคุ้มครองอย่างดีทั้งในชนบท ได้รับการอารักขาคุ้มครองอย่างดีทั้งนอกชนบท ข้าพระองค์นั้นถึงจะได้รับการอารักขาคุ้มครองอย่างดีเช่นนี้ ก็ยังกลัว ยังหวาดหวั่น ระแวง สะดุ้งอยู่ แต่เวลานี้ ข้าพระองค์เมื่ออยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่ควงไม้ก็ดี หรืออยู่ ในเรือนว่างก็ดี เพียงผู้เดียวก็ไม่กลัว ไม่หวาดหวั่น ไม่ระแวง ไม่สะดุ้ง มีความปรารถนาน้อย[๑] ไม่ขนลุกขนพอง ดำรงชีวิตด้วยปัจจัยที่

---

[๑] **มีความขวนขวายน้อย** ในที่นี้หมายถึงหมดความขวนขวายในการคุ้มครองรักษาร่างกาย (ขุ.อุ.อ. บาลี) ๒๐/๑๗๐)

ผู้อื่นให้ มีจิตอิสระดุจมฤค[๑] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เห็นประโยชน์อย่างนี้ เมื่ออยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่ควงไม้ก็ดี หรืออยู่ในเรือนว่างก็ดี จึงเปล่งอุทานเนือง ๆ ว่า “สุขหนอ สุขหนอ” พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน[๒]

ผู้ใดไม่มีกิเลสเป็นเหตุให้กำเริบ[๓]ภายในจิต
และล่วงพ้นความเป็นภพและอภพ[๔]ต่าง ๆ ได้แล้ว
ทวยเทพไม่สามารถจะมองเห็นผู้นั้น
ผู้ปราศจากภัย มีความสุข ไม่เศร้าโศก[๕]

ภัททิยสูตรที่ ๑๐ จบ
มุจจลินทวรรคที่ ๒ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	มุจจลินทสูตร	๒.	ราชสูตร
๓.	ทัณฑสูตร	๔.	สักการสูตร
๕.	อุปาสกสูตร	๖.	คัพภินีสูตร
๗.	เอกปุตตกสูตร	๘.	สุปปวาสาสูตร
๙.	วิสาขาสูตร	๑๐.	ภัททิยสูตร

๓. นันทวรรค
หมวดว่าด้วยพระนันทเถระ
๑. กัมมวิปากชสูตร
ว่าด้วยการอดกลั้นทุกขเวทนาที่เกิดจากผลกรรม

---

[๑] **มีจิตอิสระดุจมฤค** หมายถึงมีความโล่งใจ เหมือนเนื้อทรายที่อยู่ในป่าห่างไกลจากมนุษย์ จะยืน เดิน นั่ง นอน ก็โล่งใจ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๐/๑๗๑)

[๒] พุทธอุทานนี้ ทรงเปล่งแสดงอานุภาพวิเวกสุขที่ล่วงวิสัยของปุถุชน ว่าเป็นสุขที่ปราศจากภัยและความ โศกเศร้า (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๐/๑๗๑)

[๓] **กิเลสเป็นเหตุให้กำเริบ** หมายถึงราคะ โทสะ โมหะ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๐/๑๗๑-๑๗๒)

[๔] **ภพ** หมายถึงสมบัติ(ความถึงพร้อม) วุฑฒิ(ความเจริญ) สัสสตะ(ความเที่ยงแท้) ปุญญะ(บุญ) สุคติ(ภูมิที่ ไปดี) ขุททกะ(สิ่งเล็กน้อย) **อภพ** หมายถึงวิปัตติ(ความวิบัติ) หานิ(ความเสื่อม) อุจเฉทะ(ความขาดสูญ) บาป(ความชั่ว) ทุคติ(ภูมิที่ไปไม่ดี) มหันตะ(สิ่งใหญ่ ๆ) (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๐/๑๗๒)

[๕] ดูเทียบ วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๓๒/๑๗๓

[๒๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่งนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง อดกลั้นทุกขเวทนาที่กล้าแข็ง เจ็บปวด เผ็ดร้อน ที่เกิดจากผลแห่งกรรมเก่า มีสติ มีสัมปชัญญะ ไม่ร้อนรุ่มใจ อยู่ในที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นภิกษุรูปนั้นผู้กำลังนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง อดกลั้นทุกขเวทนาที่กล้าแข็ง เจ็บปวด เผ็ดร้อน ที่เกิดจากผลกรรมเก่า มีสติ มีสัมปชัญญะ ไม่ร้อนรุ่มใจอยู่

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ภิกษุผู้ละกรรมทั้งหมด[๑]ได้
กำจัดกรรมที่เป็นดุจธุลี[๒]ที่ตนเคยทำไว้ได้
ไม่มีความยึดถือว่าของเรา ดำรงมั่น[๓] คงที่
ก็ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะบอกให้คนช่วยเยียวยา

กัมมวิปากชสูตรที่ ๑ จบ

๒. นันทสูตร
ว่าด้วยพระนันทเถระ

[๒๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระนันทะพระภาดาของพระผู้มีพระภาค พระโอรสของพระมาตุจฉา ได้บอกแก่ภิกษุหลายรูปอย่างนี้ว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย กระผมไม่ยินดีจะประพฤติพรหมจรรย์[๔] ไม่สามารถจะทรงพรหมจรรย์ไว้ได้ กระผม จักบอกคืนสิกขากลับมาเป็นคฤหัสถ์”

ครั้งนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาท แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระนันทะพระภาดาของพระผู้มีพระภาค พระโอรสของพระมาตุจฉาได้บอกแก่ภิกษุหลายรูปอย่างนี้ว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย กระผม

---

[๑] **ละกรรมทั้งหมด** หมายถึงละกุศลกรรมและอกุศลกรรมทั้งหมด (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๑/๑๗๔)

[๒] **กรรมที่เป็นดุจธุลี** หมายถึงทุกขเวทนียกรรม(กรรมที่พึงเสวยทุกข์) อันเจือด้วยราคะเป็นต้น (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๑/๑๗๕)

[๓] **ดำรงมั่น** หมายถึงข้ามโอฆะ ๔ ประการได้แล้ว ดำรงมั่นอยู่บนบกคืออนิพพาน (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๑/๑๗๕)

[๔] ดูเชิงอรรถที่ ๒ หน้า ๘ ในเล่มนี้

ไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ไม่สามารถจะทรงพรหมจรรย์ไว้ได้ กระผมจักบอกคืนสิกขากลับมาเป็นคฤหัสถ์"

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุรูปหนึ่งมาตรัสว่า "ภิกษุ เธอจงไปเรียกนันทะมาหาเราว่า ท่านนันทะ พระศาสดารับสั่งหาท่าน" ภิกษุนั้นทูลรับสนอง พระดำรัสแล้วเข้าไปหาท่านพระนันทะถึงที่อยู่ ได้กล่าวกับท่านพระนันทะว่า "ท่านนันทะ พระศาสดารับสั่งหาท่าน"

ท่านพระนันทะรับคำของภิกษุรูปนั้นแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถามท่านพระนันทะ ดังนี้ว่า

"นันทะ ทราบว่า เธอได้บอกแก่ภิกษุหลายรูปอย่างนี้ว่า "ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย กระผมไม่ยินดีจะประพฤติพรหมจรรย์ ไม่สามารถจะทรงพรหมจรรย์ไว้ได้ กระผมจักบอกคืนสิกขากลับมาเป็นคฤหัสถ์จริงหรือ"

ท่านพระนันทะทูลตอบว่า "จริง พระพุทธเจ้าข้า"

พระผู้มีพระภาคตรัสถามต่อไปว่า "นันทะ ก็เพราะเหตุอะไร เธอจึงไม่ยินดี จะประพฤติพรหมจรรย์ ไม่สามารถจะทรงพรหมจรรย์ไว้ได้ จักบอกคืนสิกขากลับมา เป็นคฤหัสถ์"

ท่านพระนันทะทูลตอบว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขณะที่ข้าพระองค์กำลัง ออกจากพระตำหนัก นางชนบทกัลยาณีสากิยานี มีเกสาที่เกล้าไว้เพียงครึ่งเดียว เหลียวมากล่าวกับข้าพระองค์ว่า "ข้าแต่ทูลกระหม่อม ขอพระองค์รีบเสด็จกลับมา" ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นั้น เมื่อนึกถึงคำของพระนางทีไร ก็ไม่ยินดี จะประพฤติพรหมจรรย์ ไม่สามารถจะทรงพรหมจรรย์ไว้ได้ จึงจักบอกคืนสิกขา กลับมาเป็นคฤหัสถ์"

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงจับแขนท่านพระนันทะ เสด็จหายไปจากพระเชตวัน ไปปรากฏในหมู่เทวดาชั้นดาวดึงส์ เหมือนคนมีกำลังเหยียดแขนออกหรือคู้แขนเข้า ฉะนั้น

ขณะนั้น นางอัปสรผู้มีสีเท้าเหมือนสีเท้านกพิราบประมาณ ๕๐๐ นาง กำลัง มาสู่ที่เฝ้ารับใช้ท้าวสักกะจอมเทพ ทันใดนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเรียกท่านพระนันทะ มาตรัสถามว่า "นันทะ เธอเห็นนางอัปสรผู้มีสีเท้าเหมือนสีเท้านกพิราบ ๕๐๐ นาง เหล่านี้หรือไม่"

ท่านพระนันทะทูลตอบว่า "เห็น พระพุทธเจ้าข้า"

พระผู้มีพระภาคตรัสถามต่อไปว่า "นันทะ เธอเข้าใจเรื่องนั้นว่าอย่างไร (คือ) ระหว่างนางชนบทกัลยาณีสากิยานี กับนางอัปสรผู้มีสีเท้าเหมือนสีเท้านกพิราบ ๕๐๐ นางเหล่านี้ ใครสวยกว่ากัน น่าดูกว่ากัน หรือน่าชมกว่ากัน"

ท่านพระนันทะทูลตอบว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นางชนบทกัลยาณีสากิยานี เมื่อเปรียบเทียบกับนางอัปสร ๕๐๐ นางเหล่านี้ ก็เหมือนนางลิงรุ่นถูกไฟไหม้อวัยวะ หูวิ่นจมูกแหว่ง คือ

สวยไม่ถึงหนึ่งเสี้ยว สวยไม่ถึงส่วนหนึ่งของเสี้ยว เปรียบเทียบกันไม่ได้เลย โดยที่แท้ นางอัปสร ๕๐๐ นางเหล่านี้แลสวยกว่า น่าดูกว่า และ น่าชมกว่า พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เธอจงยินดี เธอจงยินดีเถิด นันทะ เราขอรับรอง เธอเพื่อได้นางอัปสรผู้มีสีเท้าเหมือนสีเท้านกพิราบ ๕๐๐ นางแน่ ๆ”

ท่านพระนันทะกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพระผู้มีพระภาคจะทรงรับรองข้าพระองค์เพื่อได้นางอัปสรผู้มีสีเท้าเหมือนสีเท้านกพิราบ ๕๐๐ นางแน่แท้ ข้าพระองค์จักยินดีประพฤติพรหมจรรย์ พระพุทธเจ้าข้า”

ทันใดนั้น พระผู้มีพระภาคทรงจับแขนท่านพระนันทะแล้ว เสด็จหายไปจากหมู่เทวดาชั้นดาวดึงส์ ไปปรากฏ ณ พระเชตวัน เหมือนคนมีกำลังเหยียดแขนออกหรือคู้แขนเข้า ฉะนั้น

ภิกษุทั้งหลายได้ฟังข่าวว่า “ทราบว่า ท่านพระนันทะพระภาดาของพระผู้มีพระภาค พระโอรสของพระมาตุจฉา ประพฤติพรหมจรรย์เพราะนางอัปสรเป็นเหตุ ทราบว่า พระผู้มีพระภาคก็ทรงรับรองพระนันทะเพื่อให้ได้นางอัปสรผู้มีสีเท้าเหมือน สีเท้านกพิราบ ๕๐๐ นาง”

ตั้งแต่นั้นมา ภิกษุทั้งหลายที่เป็นสหายของท่านพระนันทะ ก็ร้องเรียก ท่านพระนันทะด้วยวาทะว่าลูกจ้างบ้าง ด้วยวาทะว่าผู้ถูกไถ่มาบ้างว่า “ทราบว่า ท่านพระนันทะเป็นลูกจ้าง ทราบว่า ท่านพระนันทะเป็นผู้ที่พระผู้มีพระภาคทรงไถ่มา ประพฤติพรหมจรรย์เพราะนางอัปสรเป็นเหตุ ทราบว่าพระผู้มีพระภาคก็ทรงรับรอง พระนันทะเพื่อให้ได้นางอัปสรผู้มีสีเท้าเหมือนสีเท้านกพิราบ ๕๐๐ นาง”

ท่านพระนันทะอึดอัด ระอา รังเกียจวาทะว่าลูกจ้าง และวาทะว่าผู้ถูกไถ่มา ของภิกษุผู้เป็นสหายเหล่านั้น จึงจากไปอยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจ ไม่นานนักก็ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยม[๑] อันเป็นที่สุดแห่ง พรหมจรรย์ที่กุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน ได้รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำ[๒]เสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป” จึงเป็นอันว่า ท่านพระนันทะได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

---

[๑] **ประโยชน์ยอดเยี่ยม** ในที่นี้หมายถึงอรหัตตผลอันเป็นที่สุดแห่งมัคคพรหมจรรย์ (องฺ.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๕/๗, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๘๒/๘๐, ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๒/๑๘๓)

[๒] **กิจที่ควรทำ** ในที่นี้หมายถึงกิจ ๔ อย่าง คือ **ปริญญากิจ** หน้าที่กำหนดรู้ทุกข์ **ปหานกิจ** หน้าที่ละเหตุ เกิดทุกข์ **สัจฉิกิริยากิจ** หน้าที่ทำให้แจ้งความดับทุกข์ **ภาวนากิจ** หน้าที่อบรมมรรคมีองค์ ๘ ให้เจริญ เป็นกิจในอริยสัจ ๔ (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๔๘/๒๐๓, องฺ.นวก.อ. (บาลี) ๓/๓/๒๘๗, ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๒/๑๘๔, องฺ.ฉกฺก.ฎีกา (บาลี) ๓/๔๙/๑๔๑)

ครั้งนั้น เมื่อราตรีผ่านไป[๑] เทวดาองค์หนึ่งมีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมี ให้สว่างไปทั่วพระเชตวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาท แล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระนันทะพระภาดาของพระผู้มีพระภาค พระโอรสของพระมาตุจฉา ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน”

แม้พระผู้มีพระภาคก็ทรงเกิดพระญาณรู้ว่า “นันทะทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน”

ครั้นคืนนั้นผ่านไป ท่านพระนันทะจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคทรงรับรองข้าพระองค์ เพื่อได้นางอัปสรผู้มีสีเท้าเหมือนสีเท้านกพิราบ ๕๐๐ นาง ข้าพระองค์ขอปลดเปลื้องพระผู้มีพระภาคจากการ รับรองนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “นันทะ แม้เราเองก็กำหนดรู้ใจเธอด้วยใจว่า “นันทะ ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญา อันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน” แม้เทวดาก็ได้บอกเนื้อความนี้แก่เราว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระนันทะพระภาดาของพระผู้มีพระภาค พระโอรสของพระมาตุจฉาทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน” นันทะ เราพ้นจากการรับรองนี้ตั้งแต่จิตของเธอหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่นนั้นแล้ว”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ภิกษุใดข้ามเปือกตมคือกามได้[๒]
ย่ำยีหนามคือกามได้
ภิกษุนั้นบรรลุความสิ้นโมหะ[๓]
ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะสุขและทุกข์

นันทสูตรที่ ๒ จบ

๓. ยโสชสูตร
ว่าด้วยพระยโสชเถระ

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๔ หน้า ๖ ในเล่มนี้

[๒] ดูชื่อของกามใน องฺ.ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๒๓/๔๕๓, องฺ.อฏฺ□ก. (ไทย) ๒๓/๕๖/๓๔๙

[๓] **ความสิ้นโมหะ** หมายถึงอรหัตตผลและนิพพาน (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๒/๑๘๘)

[๒๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูปมีพระยโสชะเป็น หัวหน้าเดินทางมาถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับ เพื่อจะเฝ้าพระผู้มีพระภาค ภิกษุอาคันตุกะ เหล่านั้นแลกำลังทักทายกับภิกษุเจ้าถิ่น ปูลาดเสนาสนะ เก็บบาตรและจีวรอยู่ จึงได้ส่งเสียงอื้ออึง

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเรียกพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ ภิกษุ พวกไหนส่งเสียงอื้ออึงเหมือนพวกชาวประมงแย่งปลากัน”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูปเหล่านั้น มีพระยโสชะเป็นหัวหน้าเดินทางมาถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับเพื่อจะเฝ้าพระผู้มีพระภาค ภิกษุอาคันตุกะ เหล่านั้นแลกำลังทักทายกับภิกษุเจ้าถิ่น ปูลาดเสนาสนะ เก็บบาตรและจีวรอยู่ จึงได้ส่งเสียงอื้ออึง พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ ถ้าเช่นนั้น เธอจงเรียกภิกษุเหล่านั้นมาหา เราว่า พระศาสดารับสั่งหาท่านทั้งหลาย”

ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้วเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้นถึงที่อยู่ ได้กล่าว กับภิกษุเหล่านั้นว่า “พระศาสดารับสั่งหาท่านทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นรับคำของ ท่านพระอานนท์แล้วพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถามภิกษุเหล่านั้นดังนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุอะไร เธอทั้งหลายจึงส่งเสียงอื้ออึงเหมือนพวก ชาวประมงแย่งปลากัน” เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสถามอย่างนี้ ท่านพระยโสชะจึง กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป เหล่านี้เดินทางมาถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับ เพื่อจะเฝ้าพระผู้มีพระภาค ภิกษุอาคันตุกะ เหล่านั้นทักทายกับภิกษุเจ้าถิ่น ปูลาดเสนาสนะ เก็บบาตรและจีวรอยู่ จึงได้ส่งเสียง อื้ออึง พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงไปเสียเถิด เราขับไล่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายไม่ควรอยู่ในสำนักของเรา”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้วพากันลุกจากที่นั่ง ถวายอภิวาท แล้วทำประทักษิณ เก็บเสนาสนะ ถือบาตรและจีวรเที่ยวจาริกไปทางแคว้นวัชชี เที่ยวจาริกไปโดยลำดับจนถึงแคว้นวัชชี แล้วไปที่แม่น้ำวัคคุมุทา สร้างกุฎีมุงด้วยใบไม้ เข้าอยู่จำพรรษาใกล้ฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา

ครั้งนั้น ท่านพระยโสชะผู้เข้าจำพรรษาอยู่ด้วย ได้เรียกภิกษุทั้งหลายมา กล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงมุ่งหวังประโยชน์ แสวงหา ประโยชน์ ทรงอนุเคราะห์ อาศัยความ

อนุเคราะห์ จึงทรงขับไล่พวกเรา เอาเถิด ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ขอพวกเราจงอยู่อย่างที่พระผู้มีพระภาคทรงมุ่งหวังประโยชน์ แก่พวกเราเถิด”

ภิกษุเหล่านั้นรับคำของท่านพระยโสชะ แล้วก็ปลีกตัวไป ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ ภายในพรรษานั้นนั่นแล ทุกรูปก็ได้ทำให้แจ้งวิชชา ๓ ประการ[๑]

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคครั้นประทับอยู่ในกรุงสาวัตถีตามพระอัธยาศัยแล้ว จึงเสด็จจาริกไปทางกรุงเวสาลี เสด็จจาริกไปโดยลำดับจนถึงกรุงเวสาลี ประทับอยู่ ณ กูฏาคารศาลาในป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลีนั้น

ขณะประทับอยู่ที่นั้น พระผู้มีพระภาคทรงมนสิการกำหนดจิตของภิกษุที่อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทาด้วยพระทัย แล้วรับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ ทิศที่ภิกษุผู้อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทาอยู่จำพรรษานี้ เป็นเหมือนเกิด แสงสว่าง เป็นเหมือนเกิดรัศมี ปรากฏแก่เรา เธอคงไม่รังเกียจที่จะไปเพื่อความ สนใจของเรา อานนท์ เธอพึงส่งภิกษุผู้เป็นทูตไปสำนักภิกษุผู้อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา พร้อมกับสั่งว่า พระศาสดารับสั่งหาท่านทั้งหลาย พระศาสดามีพระประสงค์จะพบท่านทั้งหลาย”

ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว เข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่งถึงที่อยู่ ได้กล่าว กับท่านว่า “ผู้มีอายุ ท่านจงเข้าไปหาภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทาถึงที่อยู่ แล้วพูดอย่างนี้ว่า พระศาสดารับสั่งหาท่านทั้งหลาย พระศาสดามีพระประสงค์จะพบ ท่านทั้งหลาย”

ภิกษุรูปนั้นรับคำท่านพระอานนท์แล้วก็หายไปจากกูฏาคารศาลาในป่ามหาวัน ไปปรากฏเบื้องหน้าภิกษุเหล่านั้น ณ ใกล้ฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา เหมือนคนมีกำลังเหยียดแขนออกหรือคู้แขนเข้าฉะนั้น แล้วได้กล่าวกับภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ใกล้ฝั่ง แม่น้ำวัคคุมุทาว่า “พระศาสดารับสั่งหาท่านทั้งหลาย พระศาสดามีพระประสงค์จะพบ ท่านทั้งหลาย”

ภิกษุเหล่านั้นรับคำของภิกษุนั้นแล้วเก็บเสนาสนะ ถือบาตรและจีวรพร้อมกับหายไปจากฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา ไปปรากฏเบื้องพระพักตร์พระผู้มีพระภาค ณ กูฏาคารศาลาในป่ามหาวัน เหมือนคนมีกำลังเหยียดแขนออกหรือคู้แขนเข้า ฉะนั้น

ขณะนั้น พระผู้มีพระภาคประทับนั่งเข้าอาเนญชสมาธิ[๒] ครั้งนั้น ภิกษุเหล่านั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “บัดนี้ พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ด้วยวิหารธรรมไหนหนอ” ครั้นแล้ว ภิกษุเหล่านั้นก็ได้รู้ว่า “บัดนี้ พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ด้วยอาเนญชวิหารธรรม” ทุกรูปจึงพากันนั่งเข้าอาเนญชสมาธิ

---

[๑] **วิชชา ๓ ประการ** คือ (๑) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (๒) ทิพพจักขุญาณ (๓) อาสวักขยญาณ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๓/๑๙๓)

[๒] **อาเนญชสมาธิ** หมายถึงสมาธิอันสัมปยุตด้วยอรหัตตผลมีฌานที่ ๔ เป็นพื้นฐาน อาจารย์บางพวกกล่าวว่า มีอรูปฌานเป็นพื้นฐาน เหตุที่พระผู้มีพระภาคทรงเข้าอาเนญชสมาธิ เพราะทรงประสงค์จะแสดงว่า ภิกษุเหล่านั้นมีสัม

ครั้งนั้น เมื่อราตรีผ่านไปแล้ว ปฐมยามผ่านไปแล้ว ท่านพระอานนท์ก็ลุก จากที่นั่ง ห่มจีวรเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ประนมมือไปทางพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ราตรีผ่านไปแล้ว ปฐมยามผ่านไปแล้ว ภิกษุอาคันตุกะนั่งอยู่นานแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคทรง ทักทายกับภิกษุอาคันตุกะด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า” เมื่อท่านพระอานนท์กราบทูลอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคก็ยังประทับนิ่งอยู่

แม้ครั้งที่ ๒ เมื่อราตรีผ่านไปแล้ว มัชฌิมยามผ่านไปแล้ว ท่านพระอานนท์ก็ลุกจากที่นั่ง ห่มจีวรเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ประนมมือไปทางพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ราตรีผ่านไปแล้ว มัชฌิมยามผ่านไปแล้ว ภิกษุอาคันตุกะนั่งอยู่นานแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคทรงทักทายกับ ภิกษุอาคันตุกะด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคก็ยังประทับนิ่งอยู่เช่นเดิม

แม้ครั้งที่ ๓ เมื่อราตรีผ่านไปแล้ว ปัจฉิมยามผ่านไปแล้ว เข้ารุ่งอรุณ เริ่มสว่าง ท่านพระอานนท์ก็ลุกจากที่นั่ง ห่มจีวรเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ประนมมือไปทางพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ราตรี ผ่านไปแล้ว ปัจฉิมยามผ่านไปแล้ว เข้ารุ่งอรุณ เริ่มสว่าง ภิกษุอาคันตุกะนั่งอยู่นานแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคทรงทักทายกับภิกษุอาคันตุกะด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคก็เสด็จออกจากสมาธินั้น รับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ ถ้าเธอพึงรู้ไซร้ ความแจ่มแจ้งแม้นี้ก็ยังไม่ปรากฏชัด แก่เธอ อานนท์ เรากับภิกษุ ๕๐๐ รูป เหล่านี้ทั้งหมดได้นั่งเข้าอาเนญชสมาธิ”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน[๑]

ภิกษุใดละหนามคือกามได้[๒]
ชนะการด่าได้[๓] ชนะการทำร้ายได้[๑] และชนะการจองจำได้

โภคะเสมอกับพระองค์ และทรงประสงค์จะแสดงให้ปรากฏว่าภิกษุเหล่านั้นบรรลุพระอรหัตตผล โดยไม่ต้องทรงเปล่งพระวาจา (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๓/๑๙๕)

[๑] พุทธอุทานนี้ ทรงเปล่งแสดงการละกิเลสมีราคะเป็นต้นได้อย่างสิ้นเชิง แสดงความสำเร็จ และความเป็นผู้คงที่ของภิกษุเหล่านั้น (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๓/๑๙๗)

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๒๑๔ ในเล่มนี้

[๓] **ชนะการด่าได้** หมายถึงไม่มีวจีทุจริต (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๓/๑๙๗)

ภิกษุนั้นดำรงมั่น ไม่หวั่นไหวดุจภูเขา
ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะสุขและทุกข์

ยโสชสูตรที่ ๓ จบ

๔. สารีปุตตสูตร
ว่าด้วยพระสารีบุตรเถระ

[๒๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระสารีบุตรนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้าอยู่ในที่ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระสารีบุตรผู้กำลังนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกาย ตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้าอยู่

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ภูเขาศิลาล้วนตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ฉันใด
ภิกษุก็ฉันนั้น เพราะสิ้นโมหะ ย่อมไม่หวั่นไหวดุจภูเขา[๒]

สารีปุตตสูตรที่ ๔ จบ

๕. มหาโมคคัลลานสูตร
ว่าด้วยพระมหาโมคคัลลานเถระ

[๒๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระมหาโมคคัลลานะนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง มีกายคตาสติ[๓]ที่ตั้งมั่นภายในตน อยู่ในที่ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค

---

[๑] **ชนะการทำร้ายได้** หมายถึงไม่มีกายทุจริต (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๓/๑๙๗)

[๒] ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๙๙๙/๕๒๔

[๓] **กายคตาสติ** มีความหมายหลายนัย คือ **นัยที่ ๑** หมายถึงสติที่ตั้งมั่นในกายด้วยอุปจารสมาธิ และ อัปปนาสมาธิ โดยวิธีมนสิการความปฏิกูลในอาการ ๓๒ มีผม ขน เล็บ เป็นต้น **นัยที่ ๒** หมายถึงสติที่ตั้งมั่น ในกายด้วยอุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิและโดยให้มนสิการเป็นไปด้วยสติสัมปชัญญะที่กำหนดรู้ลมหายใจ เข้าออก กำหนด รู้อิริยาบถทั้ง ๔ และการพิจารณาอสุภะ **นัยที่ ๓** หมายถึงสติที่สัมปยุตด้วยวิปัสสนา ตั้งขึ้นด้วยพิจารณาเห็นกฎไตรลักษณ์ในธาตุ ๔ แต่ในที่นี้ทรงประสงค์เอานัยที่ ๓ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๕/๒๐๐)

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระมหาโมคคัลลานะผู้กำลังนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง มีกายคตาสติที่ตั้งมั่นภายในตนอยู่

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ภิกษุที่เจริญกายคตาสติแน่วแน่
สำรวมในผัสสายตนะทั้ง ๖ มีจิตตั้งมั่นเสมอ
ก็จะพึงรู้การดับกิเลสของตนได้

มหาโมคคัลลานสูตรที่ ๕ จบ

๖. ปิลินทวัจฉสูตร
ว่าด้วยพระปิลินทวัจฉเถระ

[๒๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน[๑] เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น ท่านพระปิลินทวัจฉะร้องเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยวาทะว่าคนถ่อย ครั้งนั้น ภิกษุจำนวนมากพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระปิลินทวัจฉะร้องเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยวาทะว่าคนถ่อย พระพุทธเจ้าข้า”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคจึงรับสั่งเรียกภิกษุรูปหนึ่งมาตรัสว่า “ภิกษุ เธอจงไปเรียกพระปิลินทวัจฉะมาหาเราว่า ท่านปิลินทวัจฉะ พระศาสดารับสั่งหาท่าน” ภิกษุรูปนั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้วเข้าไปหาท่านพระปิลินทวัจฉะถึงที่อยู่ แล้วได้กล่าวกับท่านพระปิลินทวัจฉะว่า “ท่านปิลินทวัจฉะ พระศาสดารับสั่งหาท่าน”

ท่านพระปิลินทวัจฉะรับคำของภิกษุรูปนั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถามท่าน ดังนี้ว่า “ปิลินทวัจฉะ ทราบว่า เธอร้องเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยวาทะว่าคนถ่อย จริงหรือ”

ท่านพระปิลินทวัจฉะทูลตอบว่า “จริง พระพุทธเจ้าข้า”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงระลึกถึงอดีตชาติของท่านพระปิลินทวัจฉะแล้ว รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าถือโทษวัจฉะเลย วัจฉะหาได้มุ่งร้ายร้องเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยวาทะว่าคนถ่อยไม่ วัจฉะเกิดในตระกูลพราหมณ์ติดต่อกันไม่มีช่วงคั่นถึง ๕๐๐ ชาติ การ

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๒ หน้า ๑๗๘ ในเล่มนี้

ใช้วาทะว่าคนถ่อยนั้น เธอก็ ประพฤติมานานแล้ว เพราะฉะนั้น วัจฉะนี้จึงร้องเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยวาทะว่าคนถ่อย”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ผู้ใดไม่มีมายา ไม่มีมานะ สิ้นโลภะแล้ว
ไม่มีการยึดถือว่าของเรา ไม่มีความหวัง[๑]
ละความโกรธได้ มีจิตสงบเย็นยิ่งนัก
ผู้นั้นชื่อว่า พราหมณ์ สมณะ ภิกษุ[๒]

ปิลินทวัจฉสูตรที่ ๖ จบ

๗. สักกุทานสูตร
ว่าด้วยการเปล่งอุทานของท้าวสักกะ

[๒๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น ท่านพระมหากัสสปะนั่งเข้าสมาธิอย่างใดอย่างหนึ่งโดยบัลลังก์เดียวอยู่เป็นเวลา ๗ วัน ณ ถ้ำปิปผลิคูหา ครั้นล่วงไป ๗ วัน ท่านพระมหากัสสปะก็ออกจากสมาธินั้น เมื่อท่านพระมหากัสสปะออกจากสมาธินั้นได้มีความคิดดังนี้ว่า “ทางที่ดี เราควรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์”

สมัยนั้น เทวดาประมาณ ๕๐๐ องค์ขวนขวายเพื่อให้ท่านพระมหากัสสปะ ได้รับบิณฑบาต ครั้งนั้น ท่านพระมหากัสสปะจึงห้ามเทวดาประมาณ ๕๐๐ องค์ เหล่านั้น ในเวลาเช้า ครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุง ราชคฤห์

ขณะนั้น ท้าวสักกะจอมเทพมีพระประสงค์จะถวายบิณฑบาตแก่ท่าน พระมหากัสสปะ จึงทรงแปลงพระวรกายเป็นนายช่างหูกทอผ้าอยู่ นางสุชาดา อสุรกัญญากำลังกรอด้ายหลอด ฝ่ายท่านพระมหากัสสปะเที่ยวบิณฑบาตตาม ลำดับตรอกถึงนิเวศน์ของท้าวสักกะจอมเทพ ท้าวเธอได้ทอดพระเนตรเห็นท่าน พระมหากัสสปะกำลังเดินมาแต่ไกล จึงเสด็จออกจากเรือนทรงต้อนรับ ทรงรับบาตรจากมือเสด็จเข้าเรือน ทรงคดข้าวสุกจากหม้อใส่เต็มบาตรถวายท่านพระมหากัสสปะ บิณฑบาตนั้นได้มีแกงและกับข้าวหลายอย่าง ท่านพระมหากัสสปะได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “ท่านผู้นี้เป็นใครหนอ จึงมีฤทธานุภาพถึงปานนี้” ลำดับนั้น ท่านพระมหากัสสปะได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “คงเป็นท้าวสักกะจอมเทพแน่” จึงได้กล่าวกับท้าวเธอดังนี้ว่า “ท้าวโกสีย์ ทำไมพระองค์จึงทรงทำอย่างนี้ ต่อไปอย่าได้ทำ

---

[๑] **ไม่มีความหวัง** หมายถึงไม่มีความหวังที่จะเกิดในภพต่อ ๆ ไป (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๖/๒๐๕)

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๓ หน้า ๗๕ ในเล่มนี้

เช่นนี้อีก" ท้าวสักกะจอมเทพตรัสตอบว่า "ขอรับ ท่านกัสสปะ พวกเราทั้งหลายก็ต้องการบุญ จึงควรทำบุญเหมือนกัน"

ต่อจากนั้น ท้าวสักกะจอมเทพทรงอภิวาทท่านพระมหากัสสปะ ทรงทำ ประทักษิณแล้วเสด็จเหาะขึ้นไปในอากาศ ทรงเปล่งอุทานกลางอากาศ ๓ ครั้งว่า

"โอ เราได้ถวายทานอย่างยอดเยี่ยมในท่านพระมหากัสสปะแล้ว
โอ เราได้ถวายทานอย่างยอดเยี่ยมในท่านพระมหากัสสปะแล้ว
โอ เราได้ถวายทานอย่างยอดเยี่ยมในท่านพระมหากัสสปะแล้ว"

พระผู้มีพระภาคได้ทรงสดับอุทานที่ท้าวสักกะจอมเทพเสด็จเหาะขึ้นไปในอากาศ ทรงเปล่งกลางอากาศ ๓ ครั้งว่า "โอ เราได้ถวายทานอย่างยอดเยี่ยมในท่าน พระมหากัสสปะแล้ว โอ เราได้ถวายทานอย่างยอดเยี่ยมในท่านพระมหากัสสปะแล้วโอ เราได้ถวายทานอย่างยอดเยี่ยมในท่านพระมหากัสสปะแล้ว" ด้วยหูทิพย์อันบริสุทธิ์ เหนือมนุษย์

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

เทวดาทั้งหลายย่อมเคารพรักภิกษุ
ผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ผู้เลี้ยงตน ไม่เลี้ยงคนอื่น
ผู้คงที่ ผู้สงบ มีสติอยู่ทุกเมื่อ

สักกุทานสูตรที่ ๗ จบ

๘. ปิณฑปาติกสูตร
ว่าด้วยการสนทนาเรื่องบิณฑบาต

[๒๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ภิกษุจำนวนมากกลับจากบิณฑบาต หลังจากฉันอาหารเสร็จแล้ว มานั่งประชุมพร้อมกันในกเรริมณฑป[๑] ได้สนทนา อันตรากถาขึ้นว่า "ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร เมื่อกำลังบิณฑบาต ย่อมได้เห็นรูปที่น่าพอใจทางตาตามกาลอันควร ย่อมได้ฟังเสียง ที่น่าพอใจทางหูตามกาลอันควร ย่อมได้ดมกลิ่นที่น่าพอใจทางจมูกตามกาลอันควร ย่อมได้ลิ้มรสที่น่าพอใจทางลิ้นตามกาลอันควร ย่อมได้ถูกต้องผัสสะที่น่าพอใจ ทางกายตามกาลอันควร ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้บิณฑบาตเป็นวัตร เป็นผู้ที่มหาชนสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อมขณะเที่ยวไปบิณฑบาต ท่าน

---

[๑] **กเรริมณฑป** หมายถึงศาลาที่นั่งวงกลมซึ่งสร้างติดกับต้นกเรริ(ต้นกุ่ม) บางอาจารย์กล่าวว่า หมายถึง ศาลาโรงกลมที่มุงด้วยหญ้าและใบไม้ ฝนตกรั่วรดไม่ได้ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๘/๒๑๔, อภิธา.ฏีกา (บาลี) ๕๕๓/๓๖๗)

ผู้มีอายุทั้งหลาย ขอพวกเราจงเป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรเถิด แม้พวกเราก็จักได้เห็นรูปที่น่าพอใจทางตาตามกาลอันควร จักได้ฟังเสียงที่น่าพอใจทางหูตามกาลอันควร จักได้ดมกลิ่นน่าพอใจทางจมูกตามกาลอันควร จักได้ลิ้มรสที่น่าพอใจทางลิ้นตามกาลอันควร จักได้ถูกต้องผัสสะที่น่าพอใจทางกายตามกาลอันควร พวกเราจักเป็น ผู้ที่มหาชนสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อมขณะเที่ยวไปบิณฑบาต

อันตรากถาของภิกษุเหล่านั้นได้ค้างไว้เพียงเท่านี้

ครั้งนั้น ในเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากที่หลีกเร้น เสด็จเข้าไป ยังกเรริมณฑป ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ พระผู้มีพระภาคครั้นประทับ นั่งแล้ว รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เวลานี้ เธอทั้งหลาย นั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร และพูดเรื่องอะไรค้างไว้”

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์ทั้งหลายกลับจากบิณฑบาตหลังจากฉันอาหารเสร็จแล้ว มานั่งประชุม พร้อมกันในกเรริมณฑป ได้สนทนาอันตรากถาขึ้นว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร เมื่อกำลังบิณฑบาต ย่อมได้เห็นรูปที่น่าพอใจทางตาตามกาลอันควร ย่อมได้ฟังเสียงที่น่าพอใจทางหูตามกาลอันควร ย่อมได้ดมกลิ่นที่น่าพอใจทางจมูกตามกาลอันควร ย่อมได้ลิ้มรสที่น่าพอใจทางลิ้นตามกาลอันควร ย่อมได้ ถูกต้องผัสสะที่น่าพอใจทางกายตามกาลอันควร ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุผู้บิณฑบาต เป็นวัตร เป็นผู้ที่มหาชนสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อมขณะเที่ยวไปบิณฑบาต ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ขอพวกเราจงเป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรเถิด แม้พวกเราก็จัก ได้เห็นรูปที่น่าพอใจทางตาตามกาลอันควร จักได้ฟังเสียงที่น่าพอใจทางหูตามกาล อันควร จักได้ดมกลิ่นที่น่าพอใจทางจมูกตามกาลอันควร จักได้ลิ้มรสที่น่าพอใจทาง ลิ้นตามกาลอันควร จักได้ถูกต้องผัสสะที่น่าพอใจทางกายตามกาลอันควร พวกเราเป็นผู้ที่มหาชนสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อมขณะเที่ยวไปบิณฑบาต ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อันตรากถานี้แลที่ข้าพระองค์ทั้งหลายพูดค้างไว้ พอดีพระผู้มีพระภาคเสด็จมาถึง พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย การที่เธอทั้งหลายเป็นกุลบุตรมีศรัทธา ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตแล้วพากันสนทนาเรื่องอย่างนี้นั้น ไม่สมควรเลย เธอทั้งหลายนั่งประชุมกันแล้วควรทำกิจเพียง ๒ อย่าง คือ การกล่าวธรรม หรือ ความเป็นผู้นิ่งอย่างพระอริยะ”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

เทวดาทั้งหลายย่อมเคารพรักภิกษุ
ผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ผู้เลี้ยงตน ไม่เลี้ยงคนอื่น

ผู้คงที่ หากภิกษุไม่อาศัยเสียงสรรเสริญ[๑]

ปิณฑปาติกสูตรที่ ๘ จบ

๙. สิปปสูตร
ว่าด้วยการสนทนาเรื่องศิลปะ

[๒๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ภิกษุจำนวนมากกลับจากบิณฑบาตหลังจากฉัน อาหารเสร็จแล้ว มานั่งประชุมพร้อมกันในมณฑป ได้สนทนาอันตรากถาขึ้นว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ใครรู้จักศิลปะบ้าง ใครศึกษาศิลปะอะไรมาบ้าง ศิลปะชนิดไหนเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย”

บรรดาภิกษุเหล่านั้น บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยช้างเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยม้าเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยรถเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะ ว่าด้วยธนูเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยอาวุธ[๒]เลิศกว่า ศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยการคำนวณด้วยวิธีนับนิ้วเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยการคำนวณด้วยวิธีคิดในใจเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยการคำนวณด้วยวิธีอนุมานด้วย สายตาเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยการวาดเขียน เลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยฉันทลักษณ์เลิศกว่า ศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยโลกายตศาสตร์[๓]เลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยวิชากฎหมายเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นได้สนทนาอันตรากถากันค้างไว้เพียงเท่านี้

ครั้งนั้น ในเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากที่หลีกเร้น เสด็จเข้าไป ยังมณฑป ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ พระผู้มีพระภาคครั้นประทับนั่งแล้ว รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เวลานี้ เธอทั้งหลายสนทนากัน ด้วยเรื่องอะไร และพูดเรื่องอะไรค้างไว้”

---

[๑] **ไม่อาศัยเสียงสรรเสริญ** หมายถึงไม่ต้องการเสียงสรรเสริญ หรือการยกย่องจากคนอื่นว่า พระคุณเจ้ารูปนี้ มีความมักน้อย สันโดษ มีความประพฤติขัดเกลากิเลสอย่างยิ่ง (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๘/๒๑๕)

[๒] แปลจากคำว่า “**ถรุสิปฺปี**” หมายถึงอาวุธอื่น ๆ จากธนู (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๙/๒๑๖)

[๓] **โลกายตศาสตร์** ในที่นี้หมายถึงวิตัณฑวาทศาสตร์ คือศิลปะแห่งการเอาชนะผู้อื่นในเชิงวาทศิลป์ โดยการอ้างทฤษฎีและประเพณีทางสังคมมาหักล้างสัจธรรม มุ่งแสดงให้เห็นว่าตนฉลาดกว่า มิได้มุ่งสัจธรรมแต่ อย่างใด (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๕๖/๒๒๓, ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๙/๒๑๖)

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์ทั้งหลาย กลับจากบิณฑบาตหลังจากฉันอาหารเสร็จแล้ว มานั่งประชุม พร้อมกันในมณฑป ได้สนทนาอันตรากถาขึ้นว่า “ท่านทั้งหลาย ใครรู้จักศิลปะบ้าง ใครศึกษาศิลปะอะไรมาบ้าง ศิลปะชนิดไหนเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บรรดาพวก ข้าพระองค์นั้น บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยช้างเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยม้าเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยรถเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยธนูเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยอาวุธเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวก กล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยการคำนวณด้วยวิธีนับนิ้วเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยการคำนวณด้วยวิธีคิดในใจเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยการคำนวณด้วยวิธีอนุมานด้วยสายตาเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยการวาดเขียนเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยฉันทลักษณ์เลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวก กล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยโลกายตศาสตร์เลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” บางพวกกล่าวว่า “ศิลปะว่าด้วยวิชากฎหมายเลิศกว่าศิลปะทั้งหลาย” ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อันตรากถานี้แล ที่ข้าพระองค์ทั้งหลายพูดค้างไว้ พอดีพระผู้มีพระภาคเสด็จมาถึงพระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย การที่เธอทั้งหลายเป็นกุลบุตรมี ศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตแล้วพากันสนทนาเรื่องอย่างนี้ ไม่สมควรเลย เธอทั้งหลายนั่งประชุมกันแล้วควรทำกิจเพียง ๒ อย่าง คือ การกล่าวธรรม หรือ ความเป็นผู้นิ่งอย่างพระอริยะ”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ผู้ใดไม่อาศัยศิลปะเลี้ยงชีพ เป็นอยู่เรียบง่าย
มุ่งบำเพ็ญประโยชน์ สำรวมอินทรีย์
หลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวง[๑]
ไม่ต้องแล่นไปในโอกะ[๒] ไม่มีการยึดถือว่าของเรา
ไม่มีความหวัง กำจัดมารได้แล้ว เที่ยวไปผู้เดียว

---

[๑] **หลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวง** หมายถึงหลุดพ้นจากภพเป็นต้น เพราะละสังโยชน์ทั้งหลายได้ด้วยอริยมรรค ๔ ประการ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๙/๒๑๗)

[๒] **ไม่ต้องแล่นไปในโอกะ** หมายถึงไม่ต้องแล่นไปในอำนาจของอายตนะทั้ง ๖ ที่เรียกว่า “โอกะ” เพราะไม่มีธรรมเครื่องแล่นไปคือตัณหา (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๒๙/๒๑๗)

ผู้นั้นชื่อว่า ภิกษุ

สิปปสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. โลกสูตร
ว่าด้วยสัตว์โลก

[๓๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ควงต้นโพธิพฤกษ์ ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอุรุเวลา สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับนั่งโดย บัลลังก์เดียว เสวยวิมุตติสุขอยู่เป็นเวลา ๗ วัน

ครั้นล่วงไป ๗ วัน พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากสมาธินั้นแล้ว ทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักษุ ได้ทอดพระเนตรเห็นหมู่สัตว์กำลังเดือดร้อนด้วยความทุกข์มากมาย และถูกความเร่าร้อนหลากหลายที่เกิดจากราคะบ้าง เกิดจากโทสะบ้าง เกิดจากโมหะบ้างรุมแผดเผาอยู่

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

สัตว์โลกนี้เกิดความเร่าร้อน ถูกทุกขเวทนากระทบแล้ว
กล่าวทุกขเวทนาว่าเป็นของตน
เพราะสัตว์โลกนี้สำคัญสิ่งใดว่าเที่ยง สิ่งนั้นกลับเป็นอย่างอื่น
สัตว์โลกมีภาวะไม่มั่นคง ติดอยู่ในภพ
หมกมุ่นอยู่ในภพ เพลิดเพลินอยู่ในภพ
ภพที่สัตว์โลกเพลิดเพลินจัดเป็นภัย
ภัยที่สัตว์โลกกลัว จัดเป็นทุกข์
บุคคลต้องบำเพ็ญพรหมจรรย์[๑]นี้เท่านั้น เพื่อละภพให้ได้

สมณะ หรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งกล่าวถึงความหลุดพ้นจากภพด้วย ภพ[๒]เราถือว่าสมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดหาได้หลุดพ้นจากภพทั้งปวงไม่ อนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์เหล่า

---

[๑] **พรหมจรรย์** ในที่นี้หมายถึงมัคคพรหมจรรย์ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๐/๒๒๒,๔๒/๒๙๘)

[๒] หมายถึงสมณะหรือพราหมณ์บางพวกถือว่า ความหลุดพ้นจากภพคือความบริสุทธิ์จากสังสารวัฏ จะมีได้ก็ด้วยกามภพหรือรูปภพ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๐/๒๒๓)

ใดเหล่าหนึ่ง กล่าวถึงการออกจากภพด้วยวิภพ[๑] เราถือว่าสมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดหาได้ออกจากภพไม่

เพราะอาศัยอุปธิ[๒]ทั้งปวง ทุกข์นี้จึงเกิดมีขึ้น เพราะอุปาทานทั้งหมดสิ้นไป ทุกข์จึงไม่เกิด ท่านจงดูสัตว์โลกนี้ สัตว์เป็นจำนวนมากถูกอวิชชาครอบงำ หรือ มัวหลงติดใจในสัตว์ด้วยกัน จึงหลุดพ้นไปจากภพไม่ได้ ความจริง ภพอย่างใดอย่างหนึ่ง ทุกชั้นล้วนแต่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรผันไปเป็นธรรมดา

บุคคลเมื่อรู้เห็นเบญจขันธ์คือภพนี้
ตามความเป็นจริงอย่างถ่องแท้ ด้วยปัญญาอันชอบ
ย่อมละภวตัณหาได้ ทั้งไม่ยินดีวิภวตัณหา
เพราะตัณหาทั้งหลายสิ้นไปโดยประการทั้งปวง
ความดับกิเลสไม่เหลือด้วยวิราคะ คือนิพพานจึงมี
เพราะไม่มีความยึดมั่น ภิกษุผู้นิพพานแล้ว จึงไม่มีภพใหม่
ภิกษุนั้นได้ชื่อว่าครอบงำมารได้ ชนะสงครามได้
ก้าวล่วงภพทั้งปวงได้ เป็นผู้คงที่ ฉะนี้

โลกสูตรที่ ๑๐ จบ
นันทวรรคที่ ๓ จบ
รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	กัมมวิปากชสูตร	๒.	นันทสูตร
๓.	ยโสชสูตร	๔.	สารีปุตตสูตร
๕.	มหาโมคคัลลานสูตร	๖.	ปิลินทวัจฉสูตร
๗.	สักกุทานสูตร	๘.	ปิณฑปาติกสูตร
๙.	สิปปสูตร	๑๐.	โลกสูตร

๔. เมฆิยวรรค
หมวดว่าด้วยพระเมฆิยเถระ
๑. เมฆิยสูตร[๓]

---

[๑] **การออกจากภพด้วยวิภพ** ในที่นี้หมายถึงสมณะหรือพราหมณ์บางพวกถือว่าความหลุดพ้นจากภพจะมีได้ก็ด้วยอุจเฉททิฏฐิ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๐/๒๒๔)

[๒] **อุปธิ** หมายถึงขันธ์ กิเลส และอภิสังขาร (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๐/๒๒๕)

[๓] ดูเทียบ องฺ.นวก. (ไทย) ๒๓/๓/๔๓๐-๔๓๔

ว่าด้วยพระเมฆิยเถระ[๑]

[๓๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ จาลิกบรรพต เขตเมืองจาลิกา สมัยนั้น ท่านพระเมฆิยะเป็นอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาค ครั้งนั้นแล ท่านพระเมฆิยะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ปรารถนาจะเข้าไปยังชันตุคามเพื่อบิณฑบาต”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เมฆิยะ จงกำหนดเวลาที่สมควร ณ บัดนี้เถิด”

ครั้งนั้น ในเวลาเช้า ท่านพระเมฆิยะครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไป ยังชันตุคามเพื่อบิณฑบาต กลับจากบิณฑบาตหลังจากฉันอาหารเสร็จแล้ว เดินไปตามฝั่งแม่น้ำกิมิกาฬา ขณะที่เที่ยวเดินพักผ่อนอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำกิมิกาฬานั้น ได้เห็น ป่ามะม่วงที่งดงาม น่ารื่นรมย์ จึงมีความคิดดังนี้ว่า “ป่ามะม่วงนี้ช่างงดงาม น่ารื่นรมย์จริง เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรสำหรับกุลบุตรผู้ต้องการบำเพ็ญเพียรโดยแท้ ถ้าพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตเรา เราจะกลับมาบำเพ็ญเพียรในป่า มะม่วงนี้”

ต่อมา ท่านพระเมฆิยะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาท แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส เมื่อเช้านี้ ข้าพระองค์ครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังชันตุคามเพื่อบิณฑบาต กลับจากบิณฑบาตหลังจากฉันอาหารเสร็จแล้ว เดินไปตามฝั่งแม่น้ำกิมิกาฬา ขณะที่เที่ยวเดินพักผ่อนอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำกิมิกาฬานั้น ได้เห็นป่ามะม่วงที่งดงาม น่ารื่นรมย์ จึงมีความคิดดังนี้ว่า “ป่ามะม่วงนี้ช่างงดงาม น่ารื่นรมย์จริง เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรสำหรับกุลบุตรผู้ต้องการบำเพ็ญเพียร โดยแท้ ถ้าพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตเรา เราจะกลับมาบำเพ็ญเพียรในป่ามะม่วงนี้” ถ้าพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตข้าพระองค์ ข้าพระองค์จะกลับไปบำเพ็ญเพียรในป่ามะม่วงนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

เมื่อท่านพระเมฆิยะกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านดังนี้ว่า “เมฆิยะ เราอยู่คนเดียว เธอจงรอจนกว่าภิกษุรูปอื่นจะมา[๒]”

แม้ครั้งที่ ๒ ท่านพระเมฆิยะกราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคไม่ทรงมีกิจที่จะต้องทำให้ยิ่งขึ้นไปอีก[๑] ทั้งไม่มีการสั่งสมกิจที่ทำแล้ว[๒] ส่วนข้าพระองค์ยังมีกิจ

---

[๑] **พระเมฆิยเถระ** เป็นพระอุปัฏฐากรูปหนึ่งของพระผู้มีพระภาค ในต้นพุทธกาล(๒๐ พรรษาแรก) พระผู้มีพระภาคไม่มีพระอุปัฏฐากประจำ บางคราวได้พระนาคสมาละ บางคราวได้พระนาคิตะ บางคราวได้พระ- อุปวาหนะ บางคราวได้พระสุนักขัตตะ บางคราวได้พระสาคตะ บางคราวได้สามเณรจุนทะ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๑/๒๓๐)

[๒] นัยว่า พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ ก็ด้วยพระประสงค์ที่จะประวิงเวลารอให้จิตของท่านพระเมฆิยะ อ่อนโยนเหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร (องฺ.นวก.อ. (บาลี) ๓/๓/๒๘๗)

ที่จะต้องทำให้ยิ่งขึ้นไปอีก ทั้งยังต้องสั่งสมกิจที่ทำแล้ว ถ้าพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตข้าพระองค์ ข้าพระองค์จะกลับไปบำเพ็ญเพียรในป่ามะม่วงนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เมฆิยะ เราอยู่คนเดียว เธอจงรอจนกว่าภิกษุรูปอื่นจะมา”

แม้ครั้งที่ ๓ ท่านพระเมฆิยะก็ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคไม่ทรงมีกิจที่จะต้องทำให้ยิ่งขึ้นไปอีก ทั้งไม่มีการสั่งสมกิจ ที่ทำแล้ว ส่วนข้าพระองค์ยังมีกิจที่จะต้องทำให้ยิ่งขึ้นไปอีก ทั้งยังต้องสั่งสมกิจที่ทำแล้ว ถ้าพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตข้าพระองค์ ข้าพระองค์จะกลับไปบำเพ็ญเพียรในป่ามะม่วงนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า “เมฆิยะ เมื่อเธอพูดว่า “จะไปบำเพ็ญเพียร” เราจะพึงว่าอะไร เธอจงกำหนดเวลาที่สมควร ณ บัดนี้เถิด”

ลำดับนั้น ท่านพระเมฆิยะลุกจากที่นั่งถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณแล้วเข้าไปยังป่ามะม่วงนั้น อาศัยป่ามะม่วงนั้นนั่งพักกลางวันอยู่ ณ โคนไม้มะม่วง ต้นหนึ่ง เมื่อท่านพักอยู่ในป่ามะม่วงนั้น บาปอกุศลวิตก ๓ ประการ คือ กามวิตก (ความตรึกในทางกาม) พยาบาทวิตก(ความตรึกในทางพยาบาท) วิหิงสาวิตก (ความตรึกในทางเบียดเบียน) เกิดขึ้นโดยมาก

ครั้งนั้นแล ท่านพระเมฆิยะได้มีความคิดดังนี้ว่า “น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคย ปรากฏ เราออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธาแท้ ๆ แต่กระนั้นก็ยังถูกบาปอกุศลวิตก ๓ ประการ คือ กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตกรุมเร้าจิตได้”

ครั้งนั้น ในเวลาเย็น ท่านพระเมฆิยะก็ออกจากที่หลีกเร้น เข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูล พระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส เมื่อข้าพระองค์พักอยู่ในป่ามะม่วงนั้น บาปอกุศลวิตก ๓ ประการ คือ กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก เกิดขึ้นโดยมาก ข้าพระองค์จึงมีความคิดดังนี้ว่า “น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคย ปรากฏ เราออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธาแท้ ๆ แต่กระนั้น ก็ยังถูก บาปอกุศลวิตก ๓ ประการ คือ กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตกรุมเร้าจิตได้”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เมฆิยะ ธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความ แก่กล้าแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก่กล้า

---

[๑] **ไม่ทรงมีกิจที่จะต้องทำให้ยิ่งขึ้นไปอีก** ในที่นี้หมายถึงไม่มีกิจ ๔ อย่างในอริยสัจ ๔ ประการ ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๒๑๓ ประกอบ

[๒] **ไม่มีการสั่งสมกิจที่ทำแล้ว** ในที่นี้หมายถึงไม่ต้องเพิ่มพูนกุศลธรรมและอกุศลธรรมที่เคยทำมาก่อน หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึงไม่ต้องเจริญมรรคที่เจริญได้แล้ว และไม่ต้องละกิเลสที่ละได้แล้วอีก (องฺ.นวก.อ. (บาลี) ๓/๓/๒๘๗) และดูเทียบ องฺ.ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๕๕/๕๔๑

ธรรม ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี้เป็นธรรม ประการที่ ๑ ที่เป็นไปเพื่อความแก่กล้าแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก่กล้า

๒. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย นี้เป็นธรรมประการที่ ๒ ที่เป็นไปเพื่อความแก่กล้าแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก่กล้า

๓. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ได้กถาเป็นเครื่องขัดเกลาอย่างยิ่ง[๑] ที่เป็นสัปปายะแห่งความเป็นไปของจิต เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายอย่างเดียว เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน คือ อัปปิจฉกถา(เรื่องความมักน้อย) สันตุฏฐิกถา(เรื่องความสันโดษ) ปวิเวกกถา(เรื่องความสงัด) อสังสัคคกถา(เรื่อง ความไม่คลุกคลี) วิริยารัมภกถา(เรื่องการปรารภความเพียร) สีลกถา(เรื่องศีล) สมาธิกถา(เรื่องสมาธิ) ปัญญากถา(เรื่องปัญญา) วิมุตติกถา(เรื่องวิมุตติ) วิมุตติญาณทัสสนกถา(เรื่องความรู้ความ เห็นในวิมุตติ) ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก นี้เป็นธรรมประการที่ ๓ ที่เป็นไปเพื่อความแก่กล้าแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก่กล้า

๔. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ปรารภความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย นี้เป็นธรรมประการที่ ๔ ที่เป็นไปเพื่อความ แก่กล้าแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก่กล้า

๕. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ นี้เป็นธรรมประการที่ ๕ ที่เป็นไปเพื่อความแก่กล้าแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก่กล้า

เมฆิยะ ธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความแก่กล้าแห่งเจโตวิมุตติ ที่ยังไม่แก่กล้า

---

[๑] ดู องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๙๐/๑๖๐-๑๖๑, องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๙/๑๕๒, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๕/๒๕๗-๒๕๘

ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พึงหวังได้ข้อนี้ คือ จักเป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย

ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พึงหวังได้ข้อนี้ คือ จักเป็นผู้ได้กถา เป็นเครื่องขัดเกลาอย่างยิ่งที่เป็นสัปปายะแห่งความเป็นไปของจิต เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายอย่างเดียว เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน คือ อัปปิจฉกถา สันตุฏฐิกถา ปวิเวกกถา อสังสัคคกถา วิริยารัมภกถา สีลกถา สมาธิกถา ปัญญากถา วิมุตติกถา วิมุตติญาณทัสสนกถา ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก

ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พึงหวังได้ข้อนี้ คือ จักเป็นผู้ปรารภความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย

ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พึงหวังได้ข้อนี้ คือ จักเป็นผู้มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ

เมฆิยะ ภิกษุนั้นดำรงอยู่ในธรรม ๕ ประการนี้แล้ว พึงเจริญธรรม ๔ ประการให้ยิ่งขึ้นไปอีก คือ

๑. พึงเจริญอสุภะเพื่อละราคะ
๒. พึงเจริญเมตตาเพื่อละพยาบาท
๓. พึงเจริญอานาปานสติเพื่อตัดวิตก
๔. พึงเจริญอนิจจสัญญาเพื่อถอนอัสมิมานะ[๑]

เมฆิยะ อนัตตสัญญาย่อมปรากฏแก่ภิกษุผู้ได้อนิจจสัญญา ภิกษุผู้ได้อนัตตสัญญา ย่อมบรรลุนิพพานที่ถอนอัสมิมานะได้ในปัจจุบัน”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน[๒]

วิตกที่หยาบ[๓]และวิตกที่ละเอียด[๑]

---

[๑] **อัสมิมานะ** หมายถึงมานะ ๙ ประการ (องฺ.นวก.อ. (บาลี) ๓/๑/๒๘๖) และดู องฺ.นวก. (ไทย) ๒๓/๑/๔๓๖ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๘/๕๐๘-๕๑๐, อภิ.สงฺ. (ไทย) ๓๔/๑๒๓๙/๓๔๗, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๓๒/๕๗๐ ประกอบ

[๒] พุทธอุทานนี้ ทรงเปล่งแสดงโทษแห่งการไม่บรรเทา และอานิสงส์แห่งการบรรเทากามวิตก เป็นต้น (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๑/๒๕๒)

[๓] **วิตกที่หยาบ** หมายถึงอกุศลวิตก มี ๓ คือ กามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๑/๒๕๒)

เป็นไปแล้ว ทำใจให้ฟุ้งซ่าน
บุคคลผู้มีจิตสับสน ไม่รู้วิตกแห่งใจเหล่านี้
ย่อมแล่นไปสู่ภพน้อยภพใหญ่
ส่วนผู้ที่เพียรระวัง มีสติอยู่เสมอ
รู้เท่าทันวิตกที่เกิดแก่จิตเหล่านี้ ย่อมสำรวมระวัง
บุคคลผู้ตรัสรู้แล้วเท่านั้น
ย่อมละวิตกที่เป็นไปแล้วทำใจให้ฟุ้งซ่านได้โดยไม่เหลือ

เมฆิยสูตรที่ ๑ จบ

๒. อุทธตสูตร
ว่าด้วยภิกษุผู้มีจิตฟุ้งซ่าน

[๓๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ป่าสาลวัน ซึ่งเป็นทางเข้ากรุง กุสินาราของพวกเจ้ามัลละ สมัยนั้น ภิกษุจำนวนมากเป็นผู้ฟุ้งซ่าน ถือตัว โลเล ปากกล้า พูดพร่ำเพรื่อ หลงลืมสติ ไม่มีสัมปชัญญะ มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตกวัดแกว่ง ไม่สำรวมอินทรีย์อยู่ ณ กระท่อมในป่า ในที่ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นภิกษุเหล่านั้น เป็นผู้ฟุ้งซ่าน ถือตัว โลเล ปากกล้า พูดพร่ำเพรื่อ หลงลืมสติ ไม่มีสัมปชัญญะ มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตกวัดแกว่ง ไม่สำรวมอินทรีย์อยู่ ณ กระท่อมในป่า

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน[๒]

ภิกษุผู้ไม่รักษากาย[๓] มีความเห็นผิด
ถูกถีนมิทธะ[๔]ครอบงำ ย่อมไปสู่อำนาจมาร[๕]

---

[๑] **วิตกที่ละเอียด** หมายถึงญาติวิตก(ความตรึกถึงญาติ) ชนปทวิตก(ความตรึกถึงชนบท) อมราวิตก (ความตรึกถึงเทพเจ้า) เป็นต้น (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๑/๒๕๒)

[๒] พุทธอุทานนี้ ทรงเปล่งแสดงโทษในการอยู่ด้วยความประมาท และอานิสงส์ในการอยู่ด้วยความไม่ประมาทตามลำดับ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๒/๒๕๔)

[๓] **ผู้ไม่รักษากาย** หมายถึงผู้ไม่ใช้สติคุ้มครองป้องกันกายวิญญาณ ๖ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๒/๒๕๔)

[๔] **ถีนมิทธะ** หมายถึงความที่จิตหดหู่และเซื่องซึม (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๒/๒๕๔)

[๕] **มาร** หมายถึงกิเลสมาร เป็นต้น (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๒/๒๕๕)

เพราะฉะนั้น ภิกษุควรรักษาจิต[๑]
มีความดำริชอบเป็นอารมณ์
มุ่งความเห็นถูกต้องเป็นสำคัญ
รู้ความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของเบญจขันธ์
ครอบงำถีนมิทธะได้ ก็สามารถละทุคติได้ทั้งหมด

อุทธตสูตรที่ ๒ จบ

๓. โคปาลกสูตร
ว่าด้วยนายโคบาล

[๓๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ หมู่ใหญ่ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จแวะลงข้างทาง เข้าไป ณ ควงไม้ต้นหนึ่ง แล้วประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ ลำดับนั้น นายโคบาลคนหนึ่ง ได้เข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้นายโคบาลนั้นเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญ แกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถา

นายโคบาลนั้น ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้เห็นชัด ชวนใจให้อยาก รับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วย ธรรมีกถาแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์โปรดรับภัตตาหารของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้เถิด พระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์ด้วยพระอาการดุษณี นายโคบาลนั้น ทราบอาการที่พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์แล้ว จึงลุกจากที่นั่งถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณแล้วจากไป

ครั้นคืนนั้นผ่านไป นายโคบาลนั้นสั่งให้คนจัดข้าวปายาสมีน้ำน้อยและเนยใสใหม่ อย่างเพียงพอไว้ในนิเวศน์ของตนแล้วส่งคนไปกราบทูลภัตกาลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้เวลาแล้ว ภัตตาหารเสร็จแล้ว พระพุทธเจ้าข้า” ขณะนั้น ในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปยังบ้านของนายโคบาลนั้นพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ นายโคบาลได้นำข้าวปายาสมีน้ำน้อยและเนยใสใหม่ประเคนภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ให้อิ่มหนำสำราญด้วยตนเอง เมื่อพระผู้มีพระภาคเสวยเสร็จ ทรงวางพระหัตถ์แล้ว นายโคบาลจึงเลือกนั่ง ณ ที่สมควรที่ใดที่หนึ่งซึ่งต่ำกว่า พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้เขาเห็นชัด ชวนใจให้

---

[๑] **รักษาจิต** หมายถึงปิดกั้นอินทรีย์มีมนินทรีย์เป็นที่ ๖ ด้วยสติสังวร (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๒/๒๕๕)

อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบ ชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาแล้ว ทรงลุกจากพุทธอาสน์เสด็จจากไป

หลังจากพระผู้มีพระภาคเสด็จจากไปไม่นาน ชายคนหนึ่งได้ทำร้ายนายโคบาล นั้นจนเสียชีวิตในระหว่างเขตบ้าน

ต่อมา ภิกษุจำนวนมากพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวาย อภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทราบว่า นายโคบาลผู้นำข้าวปายาสและเนยใสใหม่ ประเคนภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานให้อิ่มหนำสำราญด้วยตนเอง ในวันนี้นั้น ได้ถูกชายคนหนึ่ง ทำร้ายจนเสียชีวิตในระหว่างเขตบ้าน พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

จิตที่ตั้งไว้ผิดพึงทำให้ได้รับความเสียหาย
ยิ่งกว่าความเสียหายที่โจรเห็นโจร
หรือผู้จองเวรเห็นผู้จองเวร จะพึงทำให้แก่กัน[๑]

โคปาลกสูตรที่ ๓ จบ

๔. ยักขปหารสูตร
ว่าด้วยยักษ์ตีศีรษะพระสารีบุตรเถระ

[๓๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโมคคัลลานะอยู่ที่กโปตกันทราวิหาร[๒] ในคืนเดือนเพ็ญ ท่านพระสารีบุตรปลงผมใหม่ ๆ นั่งเข้าสมาธิ อยู่ในที่แจ้ง

ขณะนั้นมียักษ์ ๒ ตนเป็นสหายกัน เดินทางจากทิศเหนือไปทางทิศใต้เพื่อ ทำกิจที่จะต้องทำบางอย่าง ยักษ์ทั้งสองนั้นได้เห็นท่านพระสารีบุตรปลงผมใหม่ ๆ นั่งเข้าสมาธิอยู่ในที่แจ้ง ยักษ์ตนหนึ่งได้กล่าวกับยักษ์อีกตนหนึ่งว่า “สหาย เราคิด อยากตีศีรษะสมณะรูปนี้” เมื่อยักษ์ตนนั้นกล่าวอย่างนี้ ยักษ์ตนหนึ่งจึงกล่าวดังนี้ว่า “อย่าเลยสหาย ท่านอย่าทำร้ายสมณะเลย สมณะรูปนั้นมีคุณยิ่ง มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก”

---

[๑] ดูธรรมบทข้อ ๔๒ หน้า ๓๙ ในเล่มนี้

[๒] **กโปตกันทราวิหาร** หมายถึงวิหารสร้างใกล้ซอกเขาซึ่งเป็นที่อาศัยอยู่ของนกพิราบ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๔/๒๖๐)

แม้ครั้งที่ ๒ ยักษ์ตนนั้นได้กล่าวกับยักษ์ตนหนึ่งดังนี้ว่า “สหาย เราคิดอยากตีศีรษะสมณะรูปนี้”

ยักษ์ตนหนึ่งได้กล่าวกับยักษ์ตนนั้นดังนี้ว่า “อย่าเลยสหาย ท่านอย่าทำร้ายสมณะเลย สมณะรูปนั้นมีคุณยิ่ง มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก”

แม้ครั้งที่ ๓ ยักษ์ตนนั้นได้กล่าวกับยักษ์ตนหนึ่งดังนี้ว่า “สหาย เราคิดอยากตีศีรษะสมณะรูปนี้”

ยักษ์ตนหนึ่งก็ได้กล่าวกับยักษ์ตนนั้นดังนี้ว่า “อย่าเลยสหาย ท่านอย่าทำร้ายสมณะเลย สมณะรูปนั้นมีคุณยิ่ง มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก”

ครั้งนั้น ยักษ์นั้นไม่เชื่อยักษ์ผู้เป็นสหาย จึงได้ตีศีรษะท่านพระสารีบุตรเถระ เป็นการตีอย่างรุนแรง การตีเช่นนั้น สามารถทำให้ช้างสูง ๗-๘ ศอกจมดินได้ หรือสามารถทำลายยอดภูเขาหิมาให้ทลายลงได้ และทันใดนั้นเอง ยักษ์ตนนั้นได้ ร้องว่า “โอย ร้อนเหลือเกิน” แล้วล้มตกไปสู่มหานรก ณ ที่นั้นเอง

ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้เห็นยักษ์ตนนั้นตีศีรษะท่านพระสารีบุตร ด้วย ตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ จึงเข้าไปหาท่านพระสารีบุตรแล้วได้กล่าวกับท่านพระสารีบุตรดังนี้ว่า “ท่านสารีบุตร ท่านยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ ไม่มีทุกข์อะไรหรือ”

ท่านพระสารีบุตรตอบว่า “ท่านโมคคัลลานะ ผมสบายดี พอเป็นอยู่ได้ เพียงแต่เจ็บที่ศีรษะนิดหน่อย”

ท่านพระมหาโมคคัลลานะกล่าวว่า “น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ ท่าน สารีบุตร ท่านมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากจริง ยักษ์ตนหนึ่งได้ตีศีรษะท่านในที่นี้ เป็นการตีอย่างรุนแรง การตีเช่นนี้สามารถทำให้ช้างสูง ๗-๘ ศอกจมดินได้ หรือสามารถทำลายยอดภูเขาหิมาให้ทลายลงได้ แต่กระนั้น ท่านก็ยังกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านโมคคัลลานะ ผมสบายดี พอเป็นอยู่ได้ เพียงแต่เจ็บที่ศีรษะนิดหน่อย”

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า “น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ ท่านโมคคัลลานะ ท่านมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากจริง เห็นแม้กระทั่งยักษ์ ส่วนผมขณะนี้ แม้แต่ปีศาจคลุกฝุ่นสักตนก็ยังไม่เห็น”

พระผู้มีพระภาคได้ทรงสดับเสียงสนทนาเกี่ยวกับเรื่องนี้ของพระอัครสาวก ทั้ง ๒ รูปนั้นด้วยพระโสตทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

จิตของใครตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว ดุจภูเขา

ไม่กำหนัดในอารมณ์อันชวนให้กำหนัด
ไม่ขัดเคืองในอารมณ์อันชวนให้ขัดเคือง
ผู้ใด อบรมจิตได้อย่างนี้
ทุกข์จะมาถึงผู้นั้นแต่ที่ไหน[๑]

ยักขปหารสูตรที่ ๔ จบ

๕. นาคสูตร
ว่าด้วยพญาช้างปรนนิบัติพระพุทธเจ้า

[๓๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ โฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่คลุกคลีกับพวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา พวกเดียรถีย์ สาวกเดียรถีย์ พระผู้มีพระภาคประทับอยู่คลุกคลี ลำบาก ไม่ผาสุก ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงดำริอย่างนี้ว่า “เวลานี้ เราอยู่คลุกคลีกับพวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ ของพระราชา พวกเดียรถีย์ สาวกเดียรถีย์ เราอยู่คลุกคลี ลำบาก ไม่ผาสุก ทางที่ดี เราควรปลีกตัวจากหมู่อยู่ผู้เดียว”

ครั้งนั้น ในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงโกสัมพี เสด็จกลับจากบิณฑบาต หลังจากเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้วทรงเก็บเสนาสนะ ถือบาตรและจีวรด้วยพระองค์เอง ไม่ตรัสบอกพระอุปัฏฐาก ไม่ตรัสบอกภิกษุสงฆ์ พระองค์เดียว ไม่มีเพื่อน เสด็จจาริกไปทางป่าปาลิไลยกะเสด็จจาริกไปโดยลำดับจนถึงป่าปาลิไลยกะ ทราบว่าพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ควงไม้รัง ในราวป่ารักขิตวัน เขตป่าปาลิไลยกะนั้น

สมัยนั้น พญาช้างตัวหนึ่งอยู่คลุกคลีกับพวกช้างพลาย ช้างพัง ลูกช้างใหญ่ ลูกช้างเล็ก กินหญ้ายอดด้วน ถูกช้างเหล่านั้นกินกิ่งไม้ที่ตนหักลงมากองไว้ ได้ดื่ม แต่น้ำขุ่น ๆ เมื่อพญาช้างนั้นเดินลงหรือขึ้นจากท่าน้ำ ช้างพังก็เดินเสียดสีกายไป พญาช้างอยู่คลุกคลี ลำบาก ไม่ผาสุก พญาช้างนั้นจึงมีความคิดดังนี้ว่า “เวลานี้ เราอยู่คลุกคลีกับพวกช้างพลาย ช้างพัง ลูกช้างใหญ่ ลูกช้างเล็ก กินหญ้ายอดด้วน ถูกช้างเหล่านั้นกินกิ่งไม้ที่เราหักลงมากองไว้ ได้ดื่มแต่น้ำขุ่น ๆ เมื่อเราเดินลงหรือขึ้นจากท่าน้ำ ช้างพังก็เดินเสียดสีกายไป เราอยู่คลุกคลี ลำบาก ไม่ผาสุก ทางที่ดี เราควรหลีกออกจากโขลงไปอยู่ผู้เดียว”

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๙๑/๓๖๕

ครั้นแล้ว พญาช้างนั้นก็ได้หลีกออกจากโขลง เดินไปทางเขตป่าปาลิไลยกะ ราวป่ารักขิตวัน ณ ควงไม้รัง เข้าไปหาพระผู้มีพระภาค ทราบว่า พญาช้างนั้น ปรับพื้นที่ที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ให้ปราศจากของเขียวสด และใช้งวงตักน้ำดื่มน้ำใช้เข้าไปตั้งไว้เพื่อพระผู้มีพระภาค ณ ที่นั้น

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด ทรงดำริอย่างนี้ว่า “เมื่อก่อน เราอยู่คลุกคลีกับพวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา พวกเดียรถีย์ สาวกเดียรถีย์ เราอยู่คลุกคลี ลำบาก ไม่ผาสุก เวลานี้ เรานั้นไม่คลุกคลีอยู่กับพวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา พวกเดียรถีย์ สาวกเดียรถีย์ เราไม่คลุกคลี จึงอยู่ผาสุกดี”

พญาช้างนั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “เมื่อก่อน เราอยู่คลุกคลีกับพวกช้างพลาย ช้างพัง ลูกช้างใหญ่ ลูกช้างเล็ก กินหญ้ายอดด้วน ส่วนกิ่งไม้ที่เราหักลงมากองไว้ ช้างเหล่านั้นก็กินหมด ได้ดื่มแต่น้ำขุ่น ๆ เมื่อเราเดินลงหรือขึ้นจากท่าน้ำ ช้างพัง ก็เดินเสียดสีกายไป เราอยู่คลุกคลี ลำบาก ไม่ผาสุก เวลานี้ เรานั้นไม่คลุกคลีอยู่ กับพวกช้างพลาย ช้างพัง ลูกช้างใหญ่ ลูกช้างเล็ก ไม่กินหญ้ายอดด้วน ไม่ถูกช้าง กินกิ่งไม้ที่เราหักลงมา ไม่ดื่มแต่น้ำขุ่น ๆ เมื่อเราเดินลงหรือขึ้นจากท่าน้ำ ช้างพัง ไม่เดินเสียดสีกายไป เราไม่คลุกคลี จึงอยู่ผาสุกดี”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบความสงัดพระวรกายของพระองค์ และทรงทราบความคิดของพญาช้างนั้นด้วยพระทัยแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

จิตของพญาช้างผู้มีงางามดุจงอนรถนั้น
ย่อมเสมอกับจิตของพระพุทธเจ้า
เพราะอยู่ผู้เดียวยินดีในป่าเหมือนกัน[๑]

นาคสูตรที่ ๕ จบ

๖. ปิณโฑลสูตร
ว่าด้วยพระปิณโฑลภารทวาชเถระ

[๓๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระปิณโฑลภารทวาชะผู้ถือการ อยู่ป่าเป็นวัตร ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ถือการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถือการนุ่งห่มไตรจีวรเป็นวัตร มีความปรารถนาน้อย สันโดษ ชอบสงัด

---

[๑] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๗/๓๖๐

ไม่คลุกคลี ด้วยหมู่คณะ ปรารภความเพียร เป็นผู้กำจัดกิเลส และกล่าวถึงแต่เรื่องกำจัดกิเลส หมั่นประกอบอธิจิต นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรงอยู่ในที่ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระปิณโฑลภารทวาชะผู้ถือการอยู่ป่า เป็นวัตร ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ถือการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถือการ นุ่งห่มผ้าไตรจีวรเป็นวัตร มีความปรารถนาน้อย สันโดษ ชอบสงัด ไม่คลุกคลีด้วย หมู่คณะ ปรารภความเพียร เป็นผู้กำจัดกิเลส และกล่าวถึงแต่เรื่องกำจัดกิเลส หมั่นประกอบอธิจิต นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรงอยู่

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
ความสำรวมในปาติโมกข์
ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร
การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด
การประกอบความเพียรในอธิจิต
นี้คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย[๑]

ปิณโฑลสูตรที่ ๖ จบ

๗. สารีปุตตสูตร
ว่าด้วยพระสารีบุตรเถระ

[๓๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระสารีบุตรผู้มีความปรารถนาน้อย สันโดษ ชอบสงัด ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ปรารภความเพียร หมั่นประกอบอธิจิต นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง อยู่ในที่ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระสารีบุตรผู้มีความปรารถนาน้อย สันโดษ ชอบสงัด ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ปรารภความเพียร หมั่นประกอบอธิจิต นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรงอยู่

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ผู้มีจิตมั่นคง[๒] ไม่ประมาท เป็นมุนี[๓]

---

[๑] ดูธรรมบทข้อ ๑๘๕ หน้า ๙๑ ในเล่มนี้

[๒] **มีจิตมั่นคง** ในที่นี้หมายถึงประกอบด้วยอรหัตตผลจิตที่ยอดเยี่ยมกว่าจิตทั้งปวง (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๗/๒๗๒)

[๓] **มุนี** ในที่นี้หมายถึงพระขีณาสพที่ประกอบด้วยอรหัตตผลญาณที่เรียกว่า โมนะ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๗/๒๗๒)

ศึกษาทางแห่งความเป็นมุนี[๑]

ผู้คงที่ สงบ มีสติทุกขณะ

ย่อมเป็นผู้ไม่เศร้าโศก[๒]

สารีปุตตสูตรที่ ๗ จบ

๘. สุนทรีสูตร
ว่าด้วยนางสุนทรีปริพาชิกา

[๓๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ที่มหาชนสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ทรงได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร แม้ภิกษุสงฆ์ก็เป็นผู้ที่มหาชนสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ส่วนพวกอัญเดียรถีย์ปริพาชกเป็นผู้ที่มหาชนไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่บูชา ไม่นอบน้อม ไม่ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร

ครั้งนั้น พวกอัญเดียรถีย์ปริพาชกทนเห็นสักการะเกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ไม่ได้ จึงพากันไปหานางสุนทรีปริพาชิกาถึงที่อยู่ ได้กล่าวกับนางสุนทรีปริพาชิกาดังนี้ว่า “น้องหญิง เธอสามารถจะทำประโยชน์แก่พวกญาติได้ไหม” นางถามว่า “ท่านเจ้าข้า จะให้ดิฉันทำอะไร ดิฉันสามารถทำได้ เพื่อประโยชน์แก่ พวกญาติ แม้ชีวิตดิฉันก็สละให้ได้”

พวกอัญเดียรถีย์ปริพาชกจึงกล่าวว่า “ดีละ น้องหญิง ถ้าอย่างนั้น เธอจง ไปพระเชตวันเนือง ๆ” นางสุนทรีปริพาชิการับคำของอัญเดียรถีย์ปริพาชกแล้วไปพระเชตวันเนือง ๆ

เมื่อพวกอัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นรู้ว่า คนจำนวนมากเห็นนางสุนทรี ปริพาชิกาไปพระเชตวันเนือง ๆ จึงได้จ้างนักเลงให้ฆ่านาง แล้วหมกไว้ในคูรอบ พระเชตวันนั่นเอง จากนั้นได้พากันเข้าไปเฝ้าพระเจ้าปเสนทิโกศลถึงที่ประทับ ได้กราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลดังนี้ว่า “ขอเดชะ มหาบพิตร อาตมภาพทั้งหลาย ไม่เห็นนางสุนทรีปริพาชิกาเลย”

พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสถามว่า “พระคุณเจ้าทั้งหลายสงสัยที่ไหนเล่า”

พวกอัญเดียรถีย์ปริพาชกทูลตอบว่า “ที่พระเชตวัน มหาบพิตร”

พระเจ้าปเสนทิโกศลรับสั่งว่า “ถ้าอย่างนั้น พระคุณเจ้าทั้งหลายจงค้นพระเชตวัน ดูเถิด”

---

[๑] **ทางแห่งความเป็นมุนี** หมายถึงโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๗/๒๗๒)

[๒] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๖๘/๓๒๘

ลำดับนั้น อัญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นจึงค้นพระเชตวันแล้วขุดศพนางสุนทรีปริพาชิกาตามที่ตนสั่งให้หมกไว้ขึ้นจากคู ยกขึ้นเตียงแล้วให้หามเข้าไปยังกรุงสาวัตถี เดินจากถนนนี้ไปถนนโน้น จากตรอกนี้ไปตรอกโน้น พร้อมกับให้คนทั้งหลายโพนทะนาว่า

“ท่านทั้งหลาย เชิญดูการกระทำของพวกพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเถิด พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเหล่านี้ไม่มียางอาย ทุศีล มีธรรมเลวทราม กล่าวเท็จ ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ความจริงพระเหล่านี้ถึงจะปฏิญญาว่า เป็นผู้ประพฤติธรรม ประพฤติสงบ ประพฤติพรหมจรรย์ กล่าวคำจริง มีศีล มีกัลยาณธรรม แต่พระเหล่านี้ไม่มีความเป็นสมณะ ไม่มีความเป็นพรหม[๑] ความเป็นสมณะของพระเหล่านี้เสื่อมสิ้นไปแล้ว ความเป็นพรหมของพระเหล่านี้เสื่อมสิ้นไปแล้ว ความเป็นสมณะของพระเหล่านี้จะมีแต่ที่ไหน ความเป็นพรหมของพระเหล่านี้จะมีแต่ที่ไหน พระเหล่านี้ปราศจากความเป็นสมณะ พระเหล่านี้ปราศจากความเป็นพรหมแล้ว ทำไม เป็นชายจึงข่มขืนผู้หญิงแล้วฆ่าเสียเล่า”

สมัยนั้น คนทั้งหลายในกรุงสาวัตถีเห็นภิกษุทั้งหลายแล้วด่า บริภาษ เกรี้ยวกราด เบียดเบียนด้วยวาจาหยาบคายที่ไม่ใช่ของสัตบุรุษว่า “พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเหล่านี้ ไม่มียางอาย ทุศีล มีธรรมเลวทราม กล่าวเท็จ ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ความจริง พระเหล่านี้ถึงจะปฏิญญาว่า เป็นผู้ประพฤติธรรม ประพฤติสงบ ประพฤติ พรหมจรรย์ กล่าวคำจริง มีศีล มีกัลยาณธรรม แต่พระเหล่านี้ก็ไม่มีความเป็น สมณะ ไม่มีความเป็นพรหม ความเป็นสมณะของพระเหล่านี้เสื่อมสิ้นไปแล้ว ความเป็นพรหมของพระเหล่านี้เสื่อมสิ้นไปแล้ว ความเป็นสมณะของพระเหล่านี้ จะมีแต่ที่ไหน ความเป็นพรหมของพระเหล่านี้จะมีแต่ที่ไหน พระเหล่านี้ปราศจากความเป็นสมณะ พระเหล่านี้ปราศจากความเป็นพรหมแล้ว ทำไม เป็นชายจึงข่มขืน ผู้หญิงแล้วฆ่าเสียเล่า”

ครั้งนั้น ในเวลาเช้า ภิกษุจำนวนมากครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไป บิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี กลับจากบิณฑบาตหลังจากฉันอาหารเสร็จแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขณะนี้คนทั้งหลายในกรุงสาวัตถีเห็นภิกษุทั้งหลายแล้วด่า บริภาษ เกรี้ยวกราด เบียดเบียนด้วยวาจาหยาบคาย ที่ไม่ใช่ของสัตบุรุษว่า “พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเหล่านี้ไม่มียางอาย ทุศีล มีธรรมเลวทราม กล่าวเท็จ ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ความจริง พระเหล่านี้ถึงจะปฏิญญาว่า เป็นผู้ประพฤติธรรม ประพฤติสงบ ประพฤติพรหมจรรย์ กล่าวคำจริง มีศีล มีกัลยาณธรรม แต่พระเหล่านี้ก็ไม่มีความเป็นสมณะ ไม่มีความเป็นพรหม ความเป็นสมณะของพระเหล่านี้เสื่อมสิ้นไปแล้ว ความเป็นพรหมของพระเหล่านี้เสื่อม สิ้นไปแล้ว ความเป็นสมณะของพระเหล่านี้จะมีแต่ที่ไหน ความเป็นพรหมของพระ เหล่านี้

---

[๑] **ความเป็นพรหม** ในที่นี้หมายถึงความเป็นผู้ประเสริฐ ความเป็นผู้มีบาปอันลอยแล้ว (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๘/๒๗๗)

จะมีแต่ที่ไหน พระเหล่านี้ปราศจากความเป็นสมณะ พระเหล่านี้ปราศจากความเป็นพรหมแล้ว ทำไมเป็นชายจึงข่มขืนผู้หญิงแล้วฆ่าเสียเล่า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เสียง(โจษ)นั้นจักมีไม่นาน จักมี เพียง ๗ วันเท่านั้น ครั้นพ้น ๗ วันก็จักหายไป ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงกล่าวตอบกับคนทั้งหลายที่เห็นภิกษุแล้วด่า บริภาษ เกรี้ยวกราด เบียดเบียน ด้วยวาจาหยาบคายที่ไม่ใช่ของสัตบุรุษ ด้วยคาถานี้ว่า

คนที่ชอบกล่าวคำไม่จริง
หรือคนที่ทำความชั่วแล้วกล่าวว่า
“ฉันไม่ได้ทำ” ต่างก็ตกนรก
คน ๒ จำพวกนั้น ต่างก็มีกรรมชั่ว
ตายไปแล้ว มีคติเท่าเทียมกันในโลกหน้า[๑]

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายเรียนคาถานี้ในสำนักพระผู้มีพระภาคแล้วกล่าวตอบคนทั้งหลายที่เห็นภิกษุแล้วด่า บริภาษ เกรี้ยวกราด เบียดเบียนด้วยวาจาหยาบคาย ที่ไม่ใช่ของสัตบุรุษ ด้วยคาถานี้ว่า

คนที่ชอบกล่าวคำไม่จริง
หรือคนที่ทำความชั่วแล้วกล่าวว่า
“ฉันไม่ได้ทำ” ต่างก็ตกนรก
คน ๒ จำพวกนั้น ต่างก็มีกรรมชั่ว
ตายไปแล้วมีคติเท่าเทียมกันในโลกหน้า

คนทั้งหลายได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเหล่านี้ คงไม่ ได้ทำความผิด พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเหล่านี้คงไม่ได้ทำบาป พระสมณะเชื้อสาย ศากยบุตรจึงกล่าวสบถเช่นนั้น” เสียง(โจษ)นั้นได้มีอยู่ไม่นาน เสียง(โจษ)ได้มีอยู่ เพียง ๗ วันเท่านั้น ครั้นพ้น ๗ วันก็หายไป

ต่อมา ภิกษุจำนวนมากพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวาย อภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เสียง(โจษ)นั้นจักมีไม่นาน จักมีเพียง ๗ วันเท่านั้น ครั้นพ้น ๗ วันก็จักหายไป เสียง(โจษ)นั้นก็หายไป พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

---

[๑] ดูธรรมบท ข้อ ๓๐๖ หน้า ๑๒๘, อิติวุตตกะ ข้อ ๔๘ หน้า ๓๙๙, สุตตนิบาต ข้อ ๖๖๗ หน้า ๖๕๙ ในเล่มนี้

พุทธอุทาน

คนทั้งหลายผู้ไม่สำรวม ชอบกล่าวทิ่มแทงผู้อื่นด้วยวาจา
เหมือนทหารข้าศึกทิ่มแทงช้างที่ออกศึกด้วยลูกศร ฉะนั้น
ภิกษุผู้มีจิตไม่คิดประทุษร้าย ฟังคำหยาบคาย
ที่คนพาลกล่าวแล้ว พึงอดกลั้นไว้ได้

สุนทรีสูตรที่ ๘ จบ

๙. อุปเสนสูตร
ว่าด้วยพระอุปเสนวังคันตบุตร

[๓๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน เขตกรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น ท่านพระอุปเสนวังคันตบุตร หลีกเร้นอยู่ในที่สงัด เกิดความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า “เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ที่เรามีพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดา เราออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว เรามีเพื่อนพรหมจารีล้วนแต่มีศีล มีกัลยาณธรรม เราบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์แล้ว เรามีจิตตั้งมั่นดีแล้ว มีอารมณ์ เป็นหนึ่ง เป็นพระอรหันต ขีณาสพ เป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ชีวิตของเรา ชื่อว่ามีความเจริญ ความตายของเราก็ชื่อว่าเป็นความตายดี”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงทราบความคิดคำนึงของท่านพระอุปเสนวังคันตบุตรด้วยพระทัยแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

บุคคลผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่โดยไม่เดือดร้อน
ในเวลาจวนจะตายก็ไม่เศร้าโศก
ชื่อว่าพบนิพพานแล้ว เป็นปราชญ์
แม้จะอยู่ท่ามกลางคนที่เศร้าโศก ก็ไม่เศร้าโศก
ภิกษุผู้ตัดภวตัณหา[๑]ได้เด็ดขาด
มีจิตสงบ มีชาติสงสาร[๒]สิ้นแล้ว
เธอย่อมไม่มีภพใหม่

---

[๑] **ภวตัณหา** หมายถึงความกำหนัดแห่งจิตที่สหรคตด้วยภวทิฏฐิ (อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๑๖/๖๐๗)

[๒] **ชาติสงสาร** ในที่นี้หมายถึงความเกิด (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๓๙/๒๘๙)

อุปเสนสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. สารีปุตตอุปสมสูตร

ว่าด้วยการระงับกิเลสของพระสารีบุตรเถระ

[๔๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระสารีบุตรนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง พิจารณาถึงการระงับกิเลสลงได้หมดสิ้นของตน อยู่ในที่ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระสารีบุตรผู้กำลังนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง พิจารณาถึงการระงับกิเลสได้หมดสิ้นของตนอยู่

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ภิกษุผู้มีจิตสงบและระงับกิเลสได้
ตัดตัณหาที่นำไปสู่ภพได้
มีชาติสงสารสิ้นแล้ว
ชื่อว่าเป็นผู้พ้นแล้วจากเครื่องผูกแห่งมาร

สารีปุตตอุปสมสูตรที่ ๑๐ จบ

เมฆิยวรรคที่ ๔ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	เมฆิยสูตร	๒.	อุทธตสูตร
๓.	โคปาลกสูตร	๔.	ยักขปหารสูตร
๕.	นาคสูตร	๖.	ปิณโฑลสูตร
๗.	สารีปุตตสูตร	๘.	สุนทรีสูตร
๙.	อุปเสนสูตร	๑๐.	สารีปุตตอุปสมสูตร

๕. โสณเถรวรรค

หมวดว่าด้วยพระโสณเถระ

๑. ปิยตรสูตร[๑]

ว่าด้วยการไม่มีผู้อื่นเป็นที่รักยิ่งกว่าตน

[๔๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

---

[๑] สำ.สำ. (ไทย) ๑๕/๑๑๙/๑๓๗

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลกับพระนางมัลลิกาเทวี ประทับอยู่ที่ปราสาทอันประเสริฐชั้นบน ขณะนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสกับพระนาง มัลลิกาเทวีดังนี้ว่า “มัลลิกา ใครอื่นซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนของเธอมีบ้างไหม”

พระนางมัลลิกาเทวีได้ทูลสนองว่า “ขอเดชะใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ใครอื่น ซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนของหม่อนฉันไม่มีเลย และใครอื่นซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนของพระองค์มีอยู่หรือ”

พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสว่า “มัลลิกา ใครอื่นซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนของเรา ไม่มีเลย”

ต่อมา พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จลงจากปราสาท เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถึงที่ประทับถวายอภิวาทแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วันนี้ ข้าพระองค์กับพระนางมัลลิกาเทวีอยู่ที่ปราสาทอันประเสริฐชั้นบน ได้พูดกับพระนางมัลลิกาเทวีดังนี้ว่า “มัลลิกา ใครอื่นซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนของเธอมีบ้างไหม” เมื่อข้าพระองค์ถามแล้วอย่างนี้ พระนางมัลลิกาเทวีได้ตอบข้าพระองค์ดังนี้ว่า “ขอเดชะใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ใครอื่นซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนของหม่อนฉันไม่มี และใครอื่นซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนของพระองค์มีอยู่หรือ” ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อพระนางมัลลิกาเทวีกล่าวอย่างนี้ข้าพระองค์ได้พูดกับ พระนางมัลลิกาเทวี ดังนี้ว่า “มัลลิกา ใครอื่นซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนของเราไม่มีเลย”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

บุคคลตั้งใจค้นหาทั่วทุกทิศ
ก็ไม่พบใครซึ่งเป็นที่รักยิ่งว่าตนในที่ไหน ๆ เลย
สัตว์ทั้งหลายเหล่าอื่นก็รักตนมากเช่นนั้นเหมือนกัน
เพราะฉะนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น[๑]

ปิยตรสูตรที่ ๑ จบ

๒. อัปปายุกสูตร
ว่าด้วยพระมารดาพระโพธิสัตว์มีอายุน้อย

[๔๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น เป็นเวลาเย็น ท่านพระอานนท์ออกจากที่ หลีกเร้นแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

[๑] ดูเทียบ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๙/๑๔๐

น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคย ปรากฏ พระมารดาของพระผู้มีพระภาคมีพระชนมายุน้อย เมื่อพระผู้มีพระภาคประสูติได้ ๗ วัน พระมารดาของพระผู้มีพระภาคก็เสด็จสวรรคตไปเกิดยังหมู่เทพชั้นดุสิต”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “จริงอย่างนั้น อานนท์ จริงอย่างนั้น อานนท์ มารดาพระโพธิสัตว์มีอายุน้อย เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ ๗ วัน มารดาก็สวรรคตไปเกิดยังหมู่เทพชั้นดุสิต”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

สัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่เกิดแล้ว
จะเกิดต่อไป หรือกำลังเกิดก็ตาม
สัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจักต้องละทิ้งร่างกายไป
คนฉลาดรู้ความเสื่อมไปของสัตว์ทั้งหมดนั้นแล้ว
ควรเป็นผู้ประกอบความเพียร[๑] ประพฤติพรหมจรรย์[๒]

อัปปายุกสูตรที่ ๒ จบ

๓. สุปปพุทธกุฏฐิสูตร
ว่าด้วยชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะ

[๔๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น ชายคนหนึ่งชื่อสุปปพุทธะ เป็นโรคเรื้อน ยากจน กำพร้า ยากไร้ วันหนึ่ง พระผู้มีพระภาคมีบริษัทหมู่ใหญ่แวดล้อมประทับนั่งแสดงธรรมอยู่ ชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะได้เห็นหมู่มหาชนนั้นนั่งประชุมกันแต่ที่ไกล ได้มีความคิดดังนี้ว่า “ชนทั้งหลายกำลังแจกของเคี้ยวหรือของบริโภค ในที่นี้เป็นแน่ ทางที่ดีเราควรเข้าไปยังหมู่มหาชนนั้น พึงได้ของเคี้ยวหรือของบริโภคในที่นี้บ้าง”

ลำดับนั้น ชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะได้เข้าไปยังหมู่มหาชนนั้น ได้เห็นพระผู้มีพระภาคมีบริษัทหมู่ใหญ่แวดล้อมประทับนั่งแสดงธรรมอยู่ จึงมีความคิดดังนี้ว่า “ชนทั้งหลายคงไม่แจกของเคี้ยวหรือของบริโภคในที่นี้ พระสมณโคดมนี้แสดงธรรมในบริษัท ทางที่ดีเราควรฟังธรรมบ้าง” จึงนั่งลง ณ ที่สมควรในที่นั้น ด้วยตั้งใจว่า “เราจักฟังธรรม”

ขณะนั้น พระผู้มีพระภาคทรงมนสิการกำหนดจิตของบริษัททุกหมู่เหล่าด้วยพระทัยว่า ในบริษัทนี้ ใครหนอแลควรรู้แจ้งธรรม พระผู้มีพระภาคทอดพระเนตร เห็นชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะนั่ง

---

[๑] **ประกอบความเพียร** หมายถึงบำเพ็ญวิปัสสนา (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔๒/๒๙๘)

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๒๒๙

อยู่ในบริษัทนั้น จึงทรงพระดำริดังนี้ว่า “ในบริษัทนี้ ชายคนนี้แลควรรู้แจ้งธรรม” พระองค์ทรงปรารภชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะ จึงตรัสอนุปุพพีกถา คือ ทรงประกาศ

๑. ทานกถา (เรื่องทาน)

๒. สีลกถา (เรื่องศีล)

๓. สัคคกถา (เรื่องสวรรค์)

๔. กามาทีนวกถา (เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม)[๑]

๕. เนกขัมมานิสังสกถา (เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม)

เมื่อทรงทราบว่าชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะมีจิตควรบรรลุธรรม สงบ อ่อน ปราศจากนิวรณ์เบิกบาน ผ่องใส จึงทรงประกาศสามุกกังสิกเทศนา[๒]ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ธรรมจักษุอันไร้ธุลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดแก่ชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะ ณ ที่นั่งนั้นนั่นเองว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความ เกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา” เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาดปราศจากมลทิน ควรรับน้ำย้อมได้เป็นอย่างดี

ครั้งนั้นแล ชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะได้เห็นธรรม บรรลุธรรม รู้ธรรม หยั่งลงสู่ธรรม ข้ามพ้นความสงสัย[๓] ปราศจากความเคลือบแคลง ถึงความ แกล้วกล้า ปราศจากความมีผู้อื่นเป็นปัจจัย[๔] ในศาสนาของพระศาสดา ลุกจากที่นั่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระผู้มีพระภาคทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด โดยตั้งใจว่า “คนมีตาดี จักเห็น รูปได้” ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็น

---

[๑] แปลจากคำว่า กามานำ อาทีนวำ โอการำ สงฺกิเลสำ (ขุ.อุ. (บาลี) ๒๕/๔๓/๑๖๐)

[๒] **สามุกกังสิกเทศนา** หมายถึงพระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์ทรงยกขึ้นแสดงเอง โดยไม่มีผู้ทูลอาราธนา หรือทูลถาม พระธรรมเทศนานั้น คือ อริยสัจ ๔ ประการ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔๓/๓๐๓)

[๓] **ความสงสัย** หมายถึงวิจิกิจฉา ๘ ประการ เป็นองค์ธรรมในสังโยชน์ ๑๐ ประการ ดูรายละเอียดใน อภิ.สงฺ. (ไทย) ๓๔/๑๐๐๘/๒๘๘, และวิจิกิจฉา ๑๖ ประการ ดูรายละเอียดใน ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๘/๑๙, สำ.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๐/๓๒

[๔] **ปราศจากความมีผู้อื่นเป็นปัจจัย** ในที่นี้หมายถึงไม่ต้องเชื่อผู้อื่นหรือไม่ต้องอาศัยผู้อื่นสนับสนุนให้เชื่อ เพราะเห็นประจักษ์ชัดด้วยตนเอง (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๙๙/๒๕๐, องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๑๖/๑๐๖, ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔๓/๓๐๖, องฺ.ฉกฺก.ฏีกา (บาลี) ๓/๑๖/๑๑๘)

สรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป จนตลอดชีวิต”

เมื่อชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะได้ฟังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจ ให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาแล้วก็ชื่นชมยินดีพระภาษิตที่พระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว จึงลุกจากที่นั่ง ถวายอภิวาทแล้วลุกขึ้นทำประทักษิณจากไป ทันใดนั้นเอง โคแม่ลูกอ่อนได้ขวิดชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะผู้จากไปไม่นานจนล้มลงเสียชีวิต

ลำดับนั้น ภิกษุจำนวนมากเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาท แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะผู้ได้ฟังพระดำรัสที่พระองค์ทรงชี้แจงให้เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถา เขาเสียชีวิตแล้ว คติของเขาเป็นอย่างไร สัมปรายภพของเขาเป็น อย่างไร พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะเป็น บัณฑิต ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม และไม่เบียดเบียนเราให้ลำบาก เพราะธรรมเป็นเหตุ ชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะ เป็นโสดาบัน เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิ[๑]ในวันข้างหน้า”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ ภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอแลเป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัยที่ทำให้ชายชื่อสุปปพุทธะ เป็นโรคเรื้อน ยากจน กำพร้า ยากไร้ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ชาติก่อน ชายโรคเรื้อนชื่อสุปปพุทธะเป็นบุตรเศรษฐีในกรุงราชคฤห์นี้เอง เขาออกไปยังสวนสาธารณะ ได้เห็นพระปัจเจกพุทธะนามว่าตครสิขี กำลังเดินบิณฑบาตในพระนคร เขาครั้นเห็นแล้ว จึงได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “ใครนี้ เป็นโรคเรื้อนห่มผ้าสกปรกเที่ยวไป” แล้วถ่มน้ำลายเดินแซงไปทางด้านซ้าย เพราะผลแห่งกรรมนั้น เขาไหม้อยู่ในนรกหลาย ๑๐๐ หลาย ๑,๐๐๐ หลาย ๑๐๐,๐๐๐ ปี เพราะเศษแห่งวิบากกรรมนั้นยังเหลืออยู่ เขาจึงเกิดเป็นชาย โรคเรื้อน ยากจน กำพร้า ยากไร้ในกรุงราชคฤห์นี้เอง เขาอาศัยธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้แล้ว ยึดมั่นศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา เขาครั้นได้อาศัยธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้แล้วยึดมั่นศรัทธา ศีล สุ

---

[๑] **สัมโพธิ** ในที่นี้หมายถึงมรรค ๓ เบื้องสูง คือ สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๓๗๓/๒๘๑, องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๘๗/๒๔๒, ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔๓/๓๑๐, องฺ.ติก.ฏีกา (บาลี) ๒/๘๗/๒๓๕)

ตะ จาคะ ปัญญา หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ และรุ่งโรจน์เหนือกว่าเทวดาเหล่าอื่น ในชั้นดาวดึงส์นั้น ด้วยวรรณะและยศ[๑]"

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

บัณฑิตในโลกนี้ เมื่อยังมีความบากบั่นอยู่
ควรละเว้นบาปทุกอย่าง
เหมือนคนตาดีละเว้นทางขรุขระ ฉะนั้น

สุปปพุทธกุฏฐิสูตรที่ ๓ จบ

๔. กุมารกสูตร
ว่าด้วยเด็กจับปลา

[๔๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น เด็กจำนวนมากจับปลาอยู่ในระหว่าง กรุงสาวัตถีกับพระเชตวัน

ครั้งนั้น ในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี ได้ทอดพระเนตรเห็นเด็กจำนวนมากจับปลาอยู่ ในระหว่างกรุงสาวัตถีกับพระเชตวันนั้น จึงเสด็จเข้าไปหาเด็กเหล่านั้นแล้วได้ตรัสถามดังนี้ว่า "พ่อหนูทั้งหลาย เธอทั้งหลายกลัวความทุกข์ ความทุกข์ไม่เป็นที่รัก ของเธอทั้งหลายมิใช่หรือ"

เด็กทั้งหลายทูลตอบว่า "อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระองค์ทั้งหลายกลัว ความทุกข์ ความทุกข์ไม่เป็นที่รักของข้าพระองค์ทั้งหลาย"

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ถ้าเธอทั้งหลายกลัวความทุกข์
ถ้าความทุกข์ไม่เป็นที่รักของเธอทั้งหลาย
ก็อย่าได้ทำบาปกรรมในที่แจ้ง[๒]หรือบาปกรรมในที่ลับ[๓]
เพราะถ้าเธอทั้งหลายจักทำ หรือกำลังทำบาปกรรมอยู่

---

[๑] **วรรณะและยศ** แยกอธิบายดังนี้ **วรรณะ** ในที่นี้หมายถึงรูปสมบัติ **ยศ** ในที่นี้หมายถึงบริวาร (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔๓/๓๑๔)

[๒] **บาปกรรมในที่แจ้ง** หมายถึงกรรมชั่วทางกาย และทางวาจา (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔๔/๓๑๕)

[๓] **บาปกรรมในที่ลับ** หมายถึงกรรมชั่วทางใจ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔๔/๓๑๕)

ถึงจะเหาะหนีไป เธอย่อมไม่พ้นจากความทุกข์ไปได้

กุมารกสูตรที่ ๔ จบ

๕. อุโปสถสูตร[๑]
ว่าด้วยอุโบสถกรรม

[๔๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปุพพาราม ปราสาทของนางวิสาขามิคารมาตา เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคมีภิกษุสงฆ์แวดล้อมประทับ นั่งในวันอุโบสถวันหนึ่ง

ครั้งนั้น เมื่อราตรีผ่านไปแล้ว[๒] ปฐมยามผ่านไปแล้ว ท่านพระอานนท์ลุกจากอาสนะห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่า ประนมมือไปทางพระผู้มีพระภาค ได้กราบทูล ดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ราตรีผ่านไปแล้ว ปฐมยามผ่านไปแล้ว ภิกษุสงฆ์ นั่งรออยู่นานแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคทรงโปรดยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

เมื่อท่านพระอานนท์กราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคทรงนิ่ง[๓]

แม้ครั้งที่ ๒ เมื่อราตรีผ่านไปแล้ว มัชฌิมยามผ่านไปแล้ว ท่านพระอานนท์ ลุกจากอาสนะห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่า ประนมมือไปทางพระผู้มีพระภาค ได้กราบทูล ดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ราตรีผ่านไปแล้ว มัชฌิมยามผ่านไปแล้ว ภิกษุสงฆ์ นั่งรออยู่นานแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคทรงโปรดยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

แม้ครั้งที่ ๒ พระผู้มีพระภาคก็ทรงนิ่ง

แม้ครั้ง ๓ เมื่อราตรีผ่านไปแล้ว ปัจฉิมยามผ่านไปแล้ว ยามรุ่งอรุณเริ่ม สว่าง ท่านพระอานนท์ลุกจากอาสนะห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่า ประนมมือไปทางพระผู้มีพระภาคได้กราบทูลดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ราตรีผ่านไปแล้ว ปัจฉิมยามผ่านไปแล้ว ยามรุ่งอรุณเริ่มสว่าง ภิกษุสงฆ์นั่งรออยู่นานแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคทรงโปรดยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ บริษัทไม่บริสุทธิ์”

ลำดับนั้น ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้มีความคิดดังนี้ว่า “พระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ว่า “บริษัทไม่บริสุทธิ์” ทรงหมายถึงใครกัน” จึงกำหนดจิตของภิกษุสงฆ์ด้วยจิต(ของตน) ได้เห็นบุคคลผู้

---

[๑] วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๘๓-๓๘๕/๒๘๒-๒๘๕, องฺ.อฏฺ□ก. (ไทย) ๒๓/๒๐/๒๕๖-๒๖๐

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๔ หน้า ๖ ในเล่มนี้

[๓] พระผู้มีพระภาคได้ทรงนิ่ง มีอธิบายว่า เหตุที่ทรงนิ่ง ก็ด้วยพระประสงค์จะอนุเคราะห์ภิกษุผู้ทุศีลที่มีอยู่ในบริษัท เพราะหากพระองค์ทรงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ศีรษะของภิกษุผู้ทุศีลนั้นก็จะแตก ๗ เสี่ยง พระองค์จึงทรงนิ่งเสีย (องฺ.อฏฺ□ก.อ. (บาลี) ๓/๒๐/๒๔๔-๒๔๕)

ทุศีล มีธรรมเลวทราม ไม่สะอาด มีความประพฤติ ที่น่ารังเกียจ มีการงานปกปิด ไม่ใช่สมณะ แต่ปฏิญญาว่าเป็นสมณะ ไม่ใช่พรหมจารี แต่ปฏิญญาว่าเป็นพรหมจารี เน่าภายใน ชุ่มด้วยราคะ เป็นเหมือนหยากเยื่อ นั่งอยู่ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์นั้น ครั้นเห็นแล้วจึงลุกจากอาสนะเข้าไปหาบุคคลนั้นแล้ว กล่าวว่า “ท่านจงลุกขึ้น พระผู้มีพระภาคทรงเห็นท่านแล้ว ท่านไม่มีสังวาส[๑]กับ ภิกษุทั้งหลาย”

เมื่อท่านพระมหาโมคคัลลานะกล่าวอย่างนี้แล้ว บุคคลนั้นก็ยังนิ่งอยู่

แม้ครั้งที่ ๒ ท่านพระมหาโมคคัลลานะก็ได้กล่าวกับบุคคลนั้นว่า “ท่านจง ลุกขึ้น พระผู้มีพระภาคทรงเห็นท่านแล้ว ท่านไม่มีสังวาสกับภิกษุทั้งหลาย”

แม้ครั้งที่ ๒ บุคคลนั้นก็ยังนิ่งอยู่

แม้ครั้งที่ ๓ ท่านพระมหาโมคคัลลานะก็ได้กล่าวกับบุคคลนั้นว่า “ท่านจง ลุกขึ้น พระผู้มีพระภาคทรงเห็นท่านแล้ว ท่านไม่มีสังวาสกับภิกษุทั้งหลาย”

แม้ครั้งที่ ๓ บุคคลนั้นก็ยังนิ่งอยู่

ครั้นแล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะจึงจับแขนเขาฉุดให้ออกไปนอกซุ้มประตู ใส่กลอนแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ให้บุคคลนั้นออกไปพ้นแล้ว บริษัท บริสุทธิ์แล้ว ขอพระผู้มีพระภาคทรงโปรดยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “โมคคัลลานะ น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ โมฆบุรุษนี้ดื้ออยู่ จนต้องฉุดแขนไล่ออกไป”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่บัดนี้ไป เราจักไม่ทำอุโบสถ จักไม่ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ตั้งแต่บัดนี้ไป เธอทั้งหลายนั้นแลพึงทำอุโบสถ ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงเถิด ภิกษุทั้งหลาย เป็นไป ไม่ได้ที่ตถาคตจะทำอุโบสถ จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในเมื่อบริษัทไม่บริสุทธิ์[๒]

ภิกษุทั้งหลาย ในมหาสมุทรมีสิ่งที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ๘ ประการ ที่พวกอสูรพบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในมหาสมุทร

สิ่งที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ[๓] ๘ ประการ คือ

---

[๑] **สังวาส** ในที่นี้หมายถึงกรรมที่ทำร่วมกัน อุทเทสที่สวดรวมกัน ความมีสิกขาเสมอกัน (วิ.มหา. (ไทย) ๑/๕๕/๔๓)

[๒] ดู องฺ.อฏฺ□ก. (ไทย) ๒๓/๒๐/๒๕๔ ประกอบ

[๓] ดูเทียบ วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๘๕/๒๘๒-๑๘๕, องฺ.อฏฺ□ก. (ไทย) ๒๓/๑๙/๒๕๐-๒๖๔

๑. มหาสมุทรต่ำไปโดยลำดับ ลาดไปโดยลำดับ ลึกลงไปโดยลำดับ ไม่ลึกชันดิ่งไปทันที ภิกษุทั้งหลาย การที่มหาสมุทรต่ำไปโดยลำดับ ลาดไปโดยลำดับ ลึกลงไปโดยลำดับ ไม่ลึกชันดิ่งไปทันที นี้เป็นสิ่ง ที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ประการที่ ๑ ในมหาสมุทรที่พวกอสูรพบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในมหาสมุทร

๒. มหาสมุทรมีปกติคงที่ ไม่ล้นฝั่ง ภิกษุทั้งหลาย การที่มหาสมุทรมี ปกติคงที่ ไม่ล้นฝั่ง นี้เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ประการ ที่ ๒ ในมหาสมุทรที่พวกอสูรพบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในมหาสมุทร

๓. มหาสมุทรไม่อยู่ร่วมกับซากศพ ย่อมซัดซากศพขึ้นฝั่งจนถึงบนบกทันที ภิกษุทั้งหลาย ที่มหาสมุทรไม่อยู่ร่วมกับซากศพ ย่อมซัดซากศพ ขึ้นฝั่งจนถึงบนบกทันที นี้เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ประการที่ ๓ ในมหาสมุทรที่พวกอสูรพบเห็นแล้วต่างพากันยินดี ในมหาสมุทร

๔. มหานทีทุกสาย คือ คงคา ยมุนา อจิรวดี สรภู มหี ไหลลงสู่มหาสมุทรแล้วย่อมละชื่อและโคตรเดิมของตน รวมเรียกว่า “มหาสมุทร” ทั้งสิ้น ภิกษุทั้งหลาย การที่มหานทีทุกสาย คือ คงคา ยมุนา อจิรวดี สรภู มหี ไหลลงสู่มหาสมุทรแล้ว ย่อมละชื่อและโคตรเดิมของตน รวมเรียกว่า “มหาสมุทร” ทั้งสิ้น นี้เป็นสิ่งที่น่า อัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ประการที่ ๔ ในมหาสมุทรที่พวกอสูรพบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในมหาสมุทร

๕. แม่น้ำสายใดสายหนึ่งในโลก ที่ไหลรวมลงสู่มหาสมุทร และสายฝนตกลงจากฟากฟ้าก็ไม่ทำให้มหาสมุทรพร่องหรือเต็มได้ ภิกษุทั้งหลาย การที่แม่น้ำสายใดสายหนึ่งในโลกที่ไหลรวมลงสู่มหาสมุทร และสายฝนตกลงจากฟากฟ้า ก็ไม่ทำให้มหาสมุทรพร่องหรือเต็มได้ นี้เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ประการที่ ๕ ในมหาสมุทรที่พวกอสูรพบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในมหาสมุทร

๖. มหาสมุทรมีรสเดียว คือ รสเค็ม ภิกษุทั้งหลาย การที่มหาสมุทร มีรสเดียว คือ รสเค็ม นี้เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ประการที่ ๖ ที่พวกอสูรพบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในมหาสมุทร

๗. มหาสมุทรมีรัตนะมาก มีรัตนะหลายชนิด คือ แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา แก้วประพาฬ เงิน ทอง ทับทิม แก้วตาแมว ภิกษุทั้งหลาย การที่มหาสมุทรมีรัตนะมาก มีรัตนะหลายชนิด คือ แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา แก้วประพาฬ เงิน ทอง ทับทิม แก้วตาแมว นี้เป็นสิ่งที่น่า

อัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ประการที่ ๗ ในมหาสมุทรที่พวกอสูรพบเห็นแล้วต่างพากันยินดี ในมหาสมุทร

๘. มหาสมุทรเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ขนาดใหญ่ คือ ปลาติมิ ปลา ติมิงคละ ปลาติมิติมิงคละ[๑] อสูร นาค คนธรรพ์ มีลำตัว ๑๐๐ โยชน์ก็มี มีลำตัว ๒๐๐ โยชน์ก็มี มีลำตัว ๓๐๐ โยชน์ก็มี มีลำตัว ๔๐๐ โยชน์ก็มี มีลำตัว ๕๐๐ โยชน์ก็มี ภิกษุทั้งหลาย การที่มหาสมุทรเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ขนาดใหญ่ คือ ปลาติมิ ปลาติมิงคละ ปลาติมิติมิงคละ อสูร นาค คนธรรพ์ มีลำตัว ๑๐๐ โยชน์ก็มี มีลำตัว ๒๐๐ โยชน์ก็มี มีลำตัว ๓๐๐ โยชน์ก็มี มีลำตัว ๔๐๐ โยชน์ก็มี มีลำตัว ๕๐๐ โยชน์ก็มี นี้เป็นสิ่งที่น่า อัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ประการที่ ๘ ในมหาสมุทรที่พวกอสูรพบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในมหาสมุทร

ภิกษุทั้งหลาย ในมหาสมุทรมีสิ่งที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ๘ ประการ นี้แลที่พวกอสูรพบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในมหาสมุทร

ภิกษุทั้งหลาย ในทำนองเดียวกัน ในธรรมวินัยนี้ มีธรรมที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ๘ ประการที่ภิกษุทั้งหลายพบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในธรรมวินัยนี้

ธรรมที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ๘ ประการ คือ

๑. ธรรมวินัยนี้มีการศึกษาไปตามลำดับ[๒] มีการบำเพ็ญไปตามลำดับ[๓] มีการปฏิบัติไปตามลำดับ[๔] ไม่ใช่มีการบรรลุอรหัตตผลโดยทันที เหมือนมหาสมุทรที่ต่ำไปโดยลำดับ ลาดไปโดยลำดับ ลึกลงไปโดยลำดับ ไม่ลึกชันดิ่งไปทันที ภิกษุทั้งหลาย การที่ธรรมวินัยนี้มีการศึกษาไปตามลำดับ มีการบำเพ็ญไปตามลำดับ มีการปฏิบัติไป ตามลำดับ ไม่ใช่มีการบรรลุอรหัตตผลโดยทันที นี้

---

[๑] **ปลาติมิ ปลาติมิงคละ ปลาติมิติมิงคละ** มีอธิบายว่า ปลาทั้ง ๓ ตัวนี้เป็นปลาขนาดใหญ่ คือปลาติมิงคละสามารถกลืนกินปลาติมิได้ และปลาติมิติมิงคละมีขนาดลำตัวใหญ่ ๕๐๐ โยชน์ และสามารถกลืนกินปลาติมิงคละได้ (สำ.นิ.อ. (บาลี) ๖๐/๑๐๐-๑๐๑, ขุ.ม.อ. (บาลี) ๖๙/๒๙๗-, สารตฺถ.ฏีกา (บาลี) ๓/๑๘๔/๕๑๒)

[๒] **การศึกษาไปตามลำดับ** ในที่นี้หมายถึงการศึกษาสิกขา ๓ คือ (๑) ศีล (๒) สมาธิ (๓) ปัญญา (องฺ.อฏฺ□ก.อ. (บาลี) ๓/๑๙/๒๔๔)

[๓] **การบำเพ็ญไปตามลำดับ** ในที่นี้หมายถึงการบำเพ็ญธุดงค์ ๑๓ (องฺ.อฏฺ□ก.อ. (บาลี) ๓/๑๙/๒๔๔)

[๔] **การปฏิบัติไปตามลำดับ** ในที่นี้หมายถึงอนุปัสสนา ๙ มหาวิปัสสนา ๑๘ อารัมมณวิภัตติ ๓๘ และ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ (องฺ.อฏฺ□ก.อ. (บาลี) ๓/๑๙/๒๔๔)

เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ประการที่ ๑ ในธรรมวินัยนี้ที่ภิกษุทั้งหลาย พบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในธรรมวินัยนี้

๒. สาวกทั้งหลายของเราย่อมไม่ละเมิดสิกขาบทที่เราบัญญัติไว้ แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต เหมือนมหาสมุทรที่มีปกติคงที่ ไม่ล้นฝั่ง ภิกษุทั้งหลาย การที่สาวกทั้งหลายของเราไม่ละเมิดสิกขาบทที่เรา บัญญัติไว้ แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต นี้เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ประการที่ ๒ ในธรรมวินัยนี้ที่ภิกษุทั้งหลายพบเห็นแล้ว ต่างพากันยินดีในธรรมวินัยนี้

๓. บุคคลใดทุศีล มีธรรมเลวทราม ไม่สะอาด มีความประพฤติที่น่ารังเกียจ มีการงานปกปิด ไม่ใช่สมณะ แต่ปฏิญญาว่าเป็นสมณะ ไม่ใช่พรหมจารี แต่ปฏิญญาว่าเป็นพรหมจารี[๑] เน่าภายใน ชุ่มด้วยราคะ เป็นเหมือนหยากเยื่อ สงฆ์ก็ไม่อยู่ร่วมกับบุคคลนั้น ย่อมประชุมกันนำเธอออกไปทันที แม้เธอจะนั่งอยู่ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ก็ยังห่างไกลจากสงฆ์ และสงฆ์ก็ห่างไกลจากเธอ เหมือนมหาสมุทร ไม่อยู่ร่วมกับซากศพ ย่อมซัดซากศพขึ้นฝั่งจนถึงบนบกทันที ภิกษุทั้งหลาย การที่บุคคลใดทุศีล มีธรรมเลวทราม ไม่สะอาด มีความประพฤติที่น่ารังเกียจ มีการงานปกปิด ไม่ใช่สมณะ แต่ปฏิญญาว่าเป็นสมณะ ไม่ใช่พรหมจารี แต่ปฏิญญาว่าเป็นพรหมจารี เน่าภายใน ชุ่มด้วยราคะ เป็นเหมือนหยากเยื่อ สงฆ์ไม่อยู่ร่วมกับบุคคลนั้น ย่อมประชุมกันนำเธอออกไปทันที แม้เธอจะนั่งอยู่ในท่ามกลาง ภิกษุสงฆ์ก็ยังห่างไกลจากสงฆ์ และสงฆ์ก็ห่างไกลจากเธอ นี้เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ประการที่ ๓ ในธรรมวินัยนี้ที่ภิกษุทั้งหลายพบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในธรรมวินัยนี้

๔. วรรณะ ๔ เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละชื่อและโคตรเดิมของตน รวมเรียกว่า “สมณศากยบุตร” ทั้งสิ้น เหมือนมหานทีทุกสาย คือ คงคา ยมุนา อจิรวดี สรภู มหี ไหลลงสู่มหาสมุทรแล้ว ย่อมละชื่อและโคตรเดิมของตน รวม เรียกว่า “มหาสมุทร” ทั้งสิ้น ภิกษุทั้งหลาย การที่วรรณะ ๔ เหล่านี้ คือ

---

[๑] **ไม่ใช่พรหมจารี แต่ปฏิญญาว่าเป็นพรหมจารี** หมายถึงตนเองไม่มีศีล หมดสภาพความเป็นภิกษุ แต่ยังเรียกตนว่า “เป็นภิกษุ” แล้วร่วมฉันกับภิกษุอื่นผู้มีศีล ใช้สิทธิถือเอาลาภที่เกิดขึ้นในสงฆ์ (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑๓/๘๖) ดูเทียบ องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๓/๑๖๓

กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ออกจากเรือนบวช เป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละชื่อและโคตรเดิมของตน รวมเรียกว่า “สมณศากยบุตร” ทั้งสิ้น นี้เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏประการที่ ๔ ในธรรมวินัยนี้ ที่ภิกษุทั้งหลายพบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในธรรมวินัยนี้

๕. แม้หากภิกษุจำนวนมากปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ก็ไม่ทำให้นิพพานพร่องหรือเต็มได้ เหมือนแม่น้ำสายใดสายหนึ่ง ในโลก ที่ไหลรวมลงสู่มหาสมุทร และสายฝนตกลงจากฟากฟ้า ก็ไม่ทำให้มหาสมุทรพร่องหรือเต็มได้ ภิกษุทั้งหลาย การที่แม้หากภิกษุจำนวนมากปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ก็ไม่ให้ทำนิพพานพร่องหรือเต็มได้ นี้เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ประการที่ ๕ ในธรรมวินัยนี้ที่ภิกษุทั้งหลายพบเห็นแล้ว ต่างพากันยินดีในธรรมวินัยนี้

๖. ธรรมวินัยนี้มีรสเดียวคือวิมุตติรส เหมือนมหาสมุทรมีรสเดียว คือ รสเค็ม ภิกษุทั้งหลาย การที่ธรรมวินัยนี้มีรสเดียวคือวิมุตติรส นี้เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ประการที่ ๖ ในธรรมวินัยนี้ที่ภิกษุทั้งหลายพบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในธรรมวินัยนี้

๗. ธรรมวินัยนี้มีรัตนะมาก มีรัตนะหลายชนิด คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ เหมือนมหาสมุทรมีรัตนะมาก มีรัตนะหลายชนิด คือ แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา แก้วประพาฬ เงิน ทอง ทับทิม แก้วตาแมว ภิกษุทั้งหลาย การที่ธรรมวินัยนี้ มีรัตนะมาก มีรัตนะหลายชนิด คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ประการที่ ๗ ในธรรมวินัยนี้ที่ภิกษุทั้งหลายพบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในธรรมวินัยนี้

๘. ธรรมวินัยนี้เป็นที่อยู่ของผู้ใหญ่ คือ พระโสดาบัน บุคคลผู้ปฏิบัติ เพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล พระสกทาคามี บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งสกทาคามิผล พระอนาคามี บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอนาคามิผล พระอรหันต์ บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอรหัตตผล เหมือนมหาสมุทรเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ขนาดใหญ่ คือ ปลาติมิ ปลาติมิงคละ ปลาติมิติมิงคละ อสูร นาค คนธรรพ์ มีลำตัว ๑๐๐ โยชน์ก็มี มีลำตัว ๒๐๐ โยชน์ก็มี มีลำตัว ๓๐๐ โยชน์ก็มี มีลำตัว

๔๐๐ โยชน์ก็มี มีลำตัว ๕๐๐ โยชน์ก็มี ภิกษุทั้งหลาย การที่ธรรมวินัยนี้เป็นที่อยู่ของผู้ใหญ่ คือ พระโสดาบัน บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล พระสกทาคามี บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งสกทาคามิผล พระอนาคามี บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อ ทำให้แจ้งอนาคามิผล พระอรหันต์ บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอรหัตตผล นี้เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ประการที่ ๘ ในธรรมวินัยนี้ที่ภิกษุทั้งหลายพบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในธรรมวินัยนี้

ภิกษุทั้งหลาย ในธรรมวินัยนี้มีธรรมที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ๘ ประการ นี้แล ที่ภิกษุทั้งหลายพบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในธรรมวินัยนี้”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ยิ่งปิด ยิ่งรั่ว[๑] เปิดแล้วไม่รั่ว[๒]
เพราะฉะนั้น พึงเปิดสิ่งที่ปิด
เมื่อเป็นดังนี้ สิ่งที่เปิดนั้นก็จะไม่รั่ว[๓]

อุโปสถสูตรที่ ๕ จบ

๖. โสณสูตร[๔]
ว่าด้วยพระโสณเถระ

[๔๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระมหากัจจานะพักอยู่ที่ภูเขาปวัตตะ เมืองกุรุรฆระ แคว้นอวันตี ครั้งนั้น อุบาสกชื่อโสณะ กุฏิกัณณะเป็นอุปัฏฐาก ของท่านพระมหากัจจานะ

ครั้งนั้น อุบาสกชื่อโสณะ กุฏิกัณณะหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด เกิดความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า “การที่ผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ ครบถ้วน ดุจสังข์ที่ขัดดีแล้ว อย่างที่พระมหากัจ

---

[๑] **ยิ่งปิด ยิ่งรั่ว** หมายถึงภิกษุต้องอาบัติแล้วปกปิดไว้ ย่อมต้องอาบัติตัวอื่นใหม่อีก และต้องอาบัติมากขึ้นเรื่อย ๆ ฝนคืออาบัติหรือฝนคือกิเลส ย่อมรั่วรดจิตมากขึ้น (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔๕/๓๒๗)

[๒] **เปิดแล้วไม่รั่ว** หมายถึงภิกษุต้องอาบัติแล้ว เปิดเผยอาบัติแก่เพื่อนภิกษุแล้วแสดงออกจากอาบัติตามธรรมตามวินัย จึงไม่ต้องอาบัตินั้น (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔๕/๓๒๗)

[๓] ดูเทียบ วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๘๕/๒๘๔, ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๔๔๗/๔๑๕

[๔] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๗-๒๕๘/๓๒-๓๓

จานะแสดงธรรมไว้ มิใช่กระทำได้ง่าย ทางที่ดีเราควรปลงผมโกนหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต”

ต่อมา เขาเข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะถึงที่อยู่ ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระมหากัจจานะดังนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ขอโอกาส กระผมหลีกเร้น อยู่ในที่สงัด เกิดความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า “การที่ผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติ พรหมจรรย์ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วนดุจสังข์ที่ขัดดีแล้ว อย่างที่พระมหากัจจานะ แสดงธรรมไว้ มิใช่กระทำได้ง่าย ทางที่ดีเราควรปลงผมโกนหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ขอพระคุณเจ้ามหากัจจานะโปรดให้กระผมบวช ด้วยเถิด ขอรับ”

เมื่อเขากล่าวอย่างนี้ ท่านพระมหากัจจานะจึงกล่าวกับเขาดังนี้ว่า “โสณะ การประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งต้องบริโภคอาหารมื้อเดียว นอนผู้เดียว[๑]จนตลอดชีพ ทำได้ยาก แต่เอาเถอะ โสณะ ท่านเป็นคฤหัสถ์อยู่ที่บ้านนั่นแหละ จงหมั่นประพฤติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ซึ่งเป็นพรหมจรรย์ที่ต้องบริโภคอาหารมื้อเดียว นอนผู้เดียว ตามเวลาที่เหมาะสมเถิด[๒]” ครั้งนั้น ความคิดที่น้อมไปเพื่อบรรพชาของอุบาสกโสณะ กุฏิกัณณะ ระงับไป

แม้ครั้งที่ ๒ อุบาสกโสณะ กุฏิกัณณะหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด เกิดความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า “การที่ผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน ดุจสังข์ที่ขัดดีแล้ว อย่างที่พระมหากัจจานะแสดงธรรมไว้ มิใช่กระทำได้ง่าย ทางที่ดีเราควรปลงผมโกนหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็น บรรพชิต” แล้วเข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะถึงที่อยู่ ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระมหากัจจานะดังนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ขอโอกาส กระผมหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด เกิดความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า “การที่ผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วนดุจสังข์ที่ขัดดีแล้ว อย่างที่พระมหากัจจานะแสดงธรรมไว้ มิใช่ทำได้ง่าย ทางที่ดี เราควรปลงผมโกนหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิต ขอพระคุณเจ้ามหากัจจานะโปรดให้กระผมบวชด้วยเถิด ขอรับ”

ท่านพระมหากัจจานะได้กล่าวกับเขาดังนี้ว่า “โสณะ การประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งต้องบริโภคอาหารมื้อเดียว นอนผู้เดียวจนตลอดชีพ ทำได้ยาก แต่เอาเถอะ โสณะ ท่านเป็นคฤหัสถ์อยู่ที่บ้านนั่นแหละ จงหมั่นประพฤติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ซึ่งเป็นพรหมจรรย์ที่ต้องบริโภคอาหาร

---

[๑] **นอนผู้เดียว** มิได้หมายถึงแต่เพียงอิริยาบถนอนอย่างเดียว แต่หมายถึงอิริยาบถอีก ๓ อิริยาบถด้วย คือ ยืนผู้เดียว เดินผู้เดียว นั่งผู้เดียว ซึ่งจัดเป็นกายวิเวก (สารตฺถ.ฏีกา (บาลี) ๓/๒๕๗/๓๖๐)

[๒] คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่อุบาสกจะพึงหมั่นประพฤติ ในส่วนเบื้องต้น คือ ศีล ๕ ที่จะต้องรักษาประจำ ศีล ๘ ที่พึงรักษาในวันอุโบสถ ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และศีล ๑๐ (ถ้าสามารถ) และเจริญสมาธิปัญญาตามความเหมาะสมแก่ศีลที่รักษานั้น ๆ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔๖/๓๓๑)

มื้อเดียว นอนผู้เดียว ตามเวลาที่เหมาะสมเถิด" ครั้งนั้น ความคิดที่น้อมไปเพื่อบรรพชาของอุบาสกโสณะกุฏิกัณณะ ระงับไป

แม้ครั้งที่ ๓ อุบาสกโสณะ กุฏิกัณณะหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด เกิดความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า "การที่ผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน ดุจสังข์ที่ขัดดีแล้ว อย่างที่พระมหากัจจานะแสดงธรรมไว้ มิใช่กระทำได้ง่าย ทางที่ดีเราควรปลงผมโกนหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต" แล้วเข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะถึงที่อยู่ ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่สมควรได้กล่าวกับท่าน พระมหากัจจานะดังนี้ว่า

"ท่านผู้เจริญ ขอโอกาส กระผมหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด เกิดความคิดคำนึง อย่างนี้ว่า "การที่ผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน ดุจสังข์ที่ขัดดีแล้ว อย่างที่พระมหากัจจานะแสดงธรรมไว้ มิใช่ทำได้ง่าย ทางที่ดี เราควรปลงผมโกนหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ขอพระคุณเจ้ามหากัจจานะโปรดให้กระผมบวชด้วยเถิด ขอรับ"

ลำดับนั้น ท่านพระมหากัจจานะจึงให้อุบาสกโสณะ กุฏิกัณณะบวช ก็สมัยนั้น อวันตีทักขิณาบถมีภิกษุน้อย คราวนั้น ท่านพระมหากัจจานะจัดหาภิกษุสงฆ์จากที่นั้น ๆ ให้ครบองค์ประชุม คือ ๑๐ รูปได้ยากลำบาก เวลาล่วงไปถึง ๓ ปี[๑] จึงให้ท่านโสณะอุปสมบทได้

สมัยนั้น ท่านพระโสณะออกพรรษาแล้ว หลีกเร้นอยู่ในที่สงัด เกิดความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า "เราไม่เคยเฝ้าพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเฉพาะพระพักตร์เลย เพียงแต่ได้ยินว่า "พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงมีพระลักษณะเช่นนี้และเช่นนี้" ถ้าพระอุปัชฌาย์อนุญาต เราจะไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น"

ครั้งนั้นในเวลาเย็น ท่านพระโสณะออกจากที่หลีกเร้น เข้าไปหาท่านพระมหากัจจานะถึงที่อยู่ ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับท่านพระมหากัจจานะดังนี้ว่า "ท่านผู้เจริญ ขอโอกาส กระผมหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด เกิดความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า เราไม่เคยเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเฉพาะพระพักตร์เลย เพียงแต่ได้ยินว่า "พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงมีพระลักษณะเช่นนี้และเช่นนี้" ถ้าพระอุปัชฌาย์ อนุญาต กระผมจะไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น"

ท่านพระมหากัจจานะกล่าวว่า "ดีละ ดีละ โสณะ ท่านจงไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นเถิด ท่านจะเห็นพระผู้มีพระภาค พระองค์นั้นผู้น่าเลื่อมใส ทรงเป็นที่ตั้ง

---

[๑] หมายถึงเวลาผ่านไป ๓ พรรษา นับจากวันที่บรรพชาเป็นสามเณร (วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๕๗/๑๗๐)

แห่งความเลื่อมใส[๑] มีพระอินทรีย์สงบ มีพระทัยสงบ ทรงบรรลุทมถะและสมถะ[๒]สูงสุด ทรงฝึกฝนแล้ว คุ้มครองแล้ว ทรงสำรวมอินทรีย์ ทรงเป็นผู้ประเสริฐ ท่านครั้นเห็นแล้วจงถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า จงทูลถามถึงสุขภาพ ความมี โรคาพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า มีพระพลานามัยสมบูรณ์ อยู่สำราญ ตามคำ ของเราว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระมหากัจจานะ พระอุปัชฌาย์ของข้า พระองค์ ขอถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า กราบทูลถามถึงสุขภาพ ความมีโรคาพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า มีพระพลานามัยสมบูรณ์ อยู่สำราญ”

ท่านพระโสณะรับคำของท่านพระมหากัจจานะแล้ว ชื่นชม ยินดีคำที่ท่าน พระมหากัจจานะกล่าวแล้ว ลุกจากอาสนะ ไหว้ท่านพระมหากัจจานะ ทำประทักษิณแล้ว จึงเก็บเสนาสนะ ถือบาตรและจีวร จาริกไปทางกรุงสาวัตถี เที่ยวจาริกไปโดยลำดับจนถึงพระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี แล้วเข้าเฝ้า พระผู้มีพระภาคจนถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระมหากัจจานะพระอุปัชฌาย์ของข้าพระองค์ขอถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้า กราบทูลถามถึงสุขภาพ ความมีโรคาพาธน้อย กระปรี้กระเปร่า มีพระพลานามัยสมบูรณ์ อยู่สำราญ”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ภิกษุ เธอยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ เธอเดินทางมาโดยไม่ลำบากหรือ บิณฑบาตไม่ลำบากหรือ”

ท่านพระโสณะทูลตอบว่า “สบายดี พระพุทธเจ้าข้า พอเป็นอยู่ได้ พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระองค์เดินทางมาโดยไม่ลำบาก ทั้งบิณฑบาตก็ไม่ลำบาก พระพุทธเจ้าข้า”

ต่อจากนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ เธอจงจัดเสนาสนะต้อนรับภิกษุอาคันตุกะรูปนี้” ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์คิด ดังนี้ว่า “การที่พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “อานนท์ เธอจงจัดเสนาสนะต้อนรับภิกษุอาคันตุกะรูปนี้” สำหรับภิกษุรูปใด มีนัยให้รู้ว่าพระผู้มีพระภาคมีพระประสงค์จะประทับอยู่ในพระวิหารหลังเดียวกับภิกษุรูปนั้น พระผู้มีพระภาคมีพระประสงค์

---

[๑] **ความเลื่อมใส** หมายถึงมีพระรูปกายถึงพร้อมด้วยพระรัศมีแห่งพระสรีระ เพราะประดับด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ อนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ และพระเกตุมาลามีพระรัศมีแผ่ออกข้างละวา เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส หมายถึงทรงถึงพร้อมด้วยกองธรรม เช่น พลญาณ ๑๐ เวสารัชชญาณ ๔ อสาธารณญาณ ๖ และพุทธธรรมเฉพาะอย่าง ๑๘ ประการ (ดู ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕/๑๘๘-๑๘๙) (ขุ.อ.อ. (บาลี) ๑๐/๙๐, สารตฺถ.ฏีกา (บาลี) ๓/๒๕๗/๓๖๓)

[๒] **สมถะและทมถะ** แยกอธิบายดังนี้ **สมถะ** หมายถึงสมาธิบ้าง ความสงบจิตบ้าง **ทมถะ** หมายถึงปัญญาบ้าง ความสงบกายบ้าง (วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๕๗/๑๗๐) อีกนัยหนึ่ง **สมถะ** หมายถึงโลกุตตรเจโตวิมุตติ **ทมถะ** หมายถึงโลกุตตรปัญญาวิมุตติ

จะประทับอยู่ในพระวิหารหลังเดียวกับท่านพระโสณะ” จึงจัดเสนาสนะต้อนรับท่าน พระโสณะในพระวิหารอันเป็นที่ประทับของพระผู้มีพระภาค

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในที่แจ้งจนดึก จึงทรงล้างพระบาทแล้ว เสด็จเข้าพระวิหาร ฝ่ายท่านพระโสณะก็อยู่ในที่แจ้งจนดึก จึงล้างเท้าแล้วเข้าพระวิหาร พอถึงเวลาใกล้รุ่ง พระผู้มีพระภาคทรงลุกขึ้นแล้ว ทรงเชื้อเชิญท่านพระโสณะว่า “ภิกษุ เธอจงกล่าวธรรมตามถนัดเถิด[๑]”

ท่านพระโสณะทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว ได้สวดพระสูตรทั้งหมด ๑๖ สูตร ในอัฏฐกวรรค[๒] โดยทำนองสรภัญญะ

เมื่อท่านพระโสณะสวดทำนองสรภัญญะจบแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงชื่นชมอย่างยิ่ง จึงได้ประทานสาธุการว่า “ดีละ ดีละ ภิกษุ เธอเล่าเรียนสูตร ๑๖ สูตรในอัฏฐกวรรคมาดีแล้ว จำได้แม่นยำดี เปล่งเสียงสวดได้ไพเราะเพราะพริ้ง ไม่มีที่น่า ตำหนิ บอกความหมายได้ชัดเจน เธอมีพรรษาเท่าไร”

ท่านพระโสณะทูลตอบว่า “ข้าพระองค์บวชได้ ๑ พรรษา พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ภิกษุ เพราะเหตุไร เธอจึงช้าอยู่เล่า”

ท่านพระโสณะกราบทูลว่า “ข้าพระองค์เห็นโทษในกามทั้งหลายนานแล้ว แต่ผู้อยู่ครองเรือนวุ่นวาย มีกิจมาก มีธุระมาก พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

อารยชนเห็นโทษในโลก[๓]
รู้ธรรมที่ไม่มีอุปธิ[๔] จึงไม่ยินดีในบาป
เพราะคนบริสุทธิ์ย่อมไม่ยินดีในบาป[๕]

โสณสูตรที่ ๖ จบ

๗. กังขาเรวตสูตร
ว่าด้วยพระกังขาเรวตเถระ

[๔๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

---

[๑] **จงกล่าวธรรมตามถนัด** ในที่นี้หมายถึงจงกล่าวธรรมตามที่ได้ฟัง ตามที่เล่าเรียนมา (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔๖/๓๓๔)

[๒] ดู สุตตนิบาต ข้อ ๗๗๓-๙๘๒ หน้า ๖๘๗-๗๓๔ ในเล่มนี้

[๓] **โลก** ในที่นี้หมายถึงสังขารโลก (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔๖/๓๓๕)

[๔] **ธรรมที่ไม่มีอุปธิ** หมายถึงนิพพาน (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔๖/๓๓๖)

[๕] วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๕๘/๓๗

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระกังขาเรวตะนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง พิจารณากังขาวิตรณวิสุทธิ[๑]ของตนอยู่ในที่ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระกังขาเรวตะผู้กำลังนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง พิจารณากังขาวิตรณวิสุทธิของตนอยู่

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ความสงสัยเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่มีในอัตภาพนี้หรือในอัตภาพอื่น
ที่มีในความรู้ของตนหรือในความรู้ของผู้อื่น
บุคคลผู้เพ่งพินิจ มีความเพียร ประพฤติพรหมจรรย์อยู่
ย่อมละความสงสัยเหล่านั้นทั้งหมดได้[๒]

กังขาเรวตสูตรที่ ๗ จบ

๘. สังฆเภทสูตร
ว่าด้วยการทำสงฆ์ให้แตกกัน

[๔๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น ในเวลาเช้า วันอุโบสถ ท่านพระอานนท์ครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์

พระเทวทัตพบท่านพระอานนท์กำลังเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ จึงเข้าไปหาแล้วกล่าวกับท่านพระอานนท์ดังนี้ว่า “ท่านอานนท์ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เราจะทำอุโบสถ จะทำสังฆกรรมแยกจากพระผู้มีพระภาค แยกจากภิกษุสงฆ์”

ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์ ครั้นเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์แล้ว กลับจากบิณฑบาตหลังจากฉันอาหารเสร็จแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ในเวลาเช้า ข้าพระองค์ครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์ พระเทวทัตพบข้าพระองค์กำลังเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ จึงเข้าไปหาแล้วกล่าวกับข้าพระองค์ดังนี้ว่า “ท่าน อานนท์ ตั้งแต่วันนี้

---

[๑] **กังขาวิตรณวิสุทธิ** หมายถึงความบริสุทธิ์เพราะข้ามพ้นความสงสัยทั้งหมด (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๔๗/๓๓๗)

[๒] อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๓๒๑/๒๘๐-๒๘๑

เป็นต้นไป เราจะทำอุโบสถ จะทำสังฆกรรมแยกจากพระผู้มีพระภาค แยกจากภิกษุสงฆ์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วันนี้ พระเทวทัตจะทำลายสงฆ์ จะทำอุโบสถ จะทำสังฆกรรม พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

กรรมดี คนดีทำได้ง่าย
กรรมดี คนชั่วทำได้ยาก
กรรมชั่ว คนชั่วทำได้ง่าย
กรรมชั่ว พระอริยะทั้งหลายทำได้ยาก[๑]

สังฆเภทสูตรที่ ๘ จบ

๙. สถายมานสูตร
ว่าด้วยเด็กหนุ่มกล่าวถากถางผู้อื่น

[๔๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ หมู่ใหญ่ สมัยนั้น เด็กหนุ่มจำนวนมากเดินคุยถากถางผู้อื่นในที่ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นเด็กหนุ่มเหล่านั้นเดินคุยถากถางผู้อื่นอยู่

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

คนฟั่นเฟือน ยกตนว่าเป็นบัณฑิต
เอาแต่พูด ยื่นปากพูดตามที่ตัวปรารถนา
แต่ไม่ยอมรับรู้เรื่องที่ทะเลาะกันอย่างไร้ยางอาย[๒]

สถายมานสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. จูฬปันถกสูตร
ว่าด้วยพระจูฬปันถกเถระ

[๕๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

---

[๑] วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๔๓/๒๐๓

[๒] ดูเทียบ ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๓๗/๒๗๘, ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๑/๓๐๒

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระจูฬปันถกนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้าในที่ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระจูฬปันถกผู้กำลังนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรงดำรงสติไว้เฉพาะหน้าอยู่

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ภิกษุมีกายที่ตั้งมั่น มีจิตที่ตั้งมั่น
กำลังยืน เดิน นั่ง หรือนอนก็ตาม ก็ดำรงสตินี้ไว้มั่น
เธอพึงได้คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลาย
ครั้นได้คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายแล้ว
พึงถึงสถานที่ที่มัจจุราชมองไม่เห็น

จูฬปันถกสูตรที่ ๑๐ จบ
โสณเถรวรรคที่ ๕ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	ปิยตรสูตร	๒.	อัปปายุกสูตร
๓.	สุปปพุทธกุฏฐิสูตร	๔.	กุมารกสูตร
๕.	อุโปสถสูตร	๖.	โสณสูตร
๗.	กังขาเรวตสูตร	๘.	สังฆเภทสูตร
๙.	สถายมานสูตร	๑๐.	จูฬปันถกสูตร

๖. ชัจจันธวรรค
หมวดว่าด้วยผู้บอดโดยกำเนิด
๑. อายุสังขาโรสสัชชนสูตร[๑]
ว่าด้วยการปลงพระชนมายุสังขาร

[๕๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

---

[๑] ดูเทียบ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๙/๑๑๗ สำ.ม. (ไทย) ๑๙/๘๒๒/๑๐๔-๔๐๖, องฺ.อฏฺ□ก. (ไทย) ๒๓/๗๐/๓๘๐-๓๘๖, อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๖๒๔/๖๘๑-๖๘๒

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุง เวสาลี ครั้งนั้น ในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและ จีวร เสด็จเข้าไปยังกรุงเวสาลีเพื่อบิณฑบาต เสด็จกลับจากบิณฑบาตหลังจากเสวย พระกระยาหารเสร็จแล้ว รับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ เธอจงถือนิสีทนะ[๑] เราจะเข้าไปพักกลางวันที่ปาวาลเจดีย์” ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว ถือนิสีทนะตามเสด็จพระผู้มีพระภาคไปข้างพระปฤษฎางค์

ครั้นพระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปยังปาวาลเจดีย์ ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ ปูลาดไว้ ได้ตรัสกับท่านพระอานนท์ดังนี้ว่า “อานนท์ กรุงเวสาลีน่ารื่นรมย์ อุเทนเจดีย์น่ารื่นรมย์ โคตมกเจดีย์น่ารื่นรมย์ สัตตัมพเจดีย์น่ารื่นรมย์ พหุปุตตเจดีย์ น่ารื่นรมย์ สารันทเจดีย์น่ารื่นรมย์ ปาวาลเจดีย์น่ารื่นรมย์

อิทธิบาท ๔ ผู้ใดเจริญทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมดีแล้ว ปรารภดีแล้ว ผู้นั้นเมื่อมุ่งหวัง พึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัป หรือเกินกว่า ๑ กัป

อิทธิบาท ๔ ตถาคตเจริญทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็น ที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สั่งสมดีแล้ว ปรารภดีแล้ว ตถาคตเมื่อมุ่งหวัง พึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัป หรือเกินกว่า ๑ กัป”

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทำนิมิตที่ชัดแจ้ง ทรงทำโอภาสที่ชัดเจนแม้อย่างนี้ ท่านพระอานนท์ก็ไม่อาจจะรู้ทัน จึงไม่กราบทูลวิงวอนพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดดำรงพระชนมชีพอยู่ตลอดกัป ขอพระสุคตโปรดดำรงพระชนมชีพอยู่ตลอดกัปเพื่อเกื้อแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเถิด พระพุทธเจ้าข้า” ทั้งนี้ เป็นเพราะท่านถูกมารดลใจ

แม้ครั้งที่ ๒ พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสกับท่านพระอานนท์ดังนี้ว่า “อานนท์ กรุงเวสาลีน่ารื่นรมย์ อุเทนเจดีย์น่ารื่นรมย์ โคตมกเจดีย์น่ารื่นรมย์ สัตตัมพเจดีย์ น่ารื่นรมย์ พหุปุตตเจดีย์น่ารื่นรมย์ สารันทเจดีย์น่ารื่นรมย์ ปาวาลเจดีย์น่ารื่นรมย์

อิทธิบาท ๔ ผู้ใดเจริญทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ ตั้งแล้ว สั่งสมดีแล้ว ปรารภดีแล้ว ผู้นั้นเมื่อมุ่งหวัง พึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัป หรือเกิน กว่า ๑ กัป

อิทธิบาท ๔ ตถาคตเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็น ที่ตั้งแล้ว สั่งสมดีแล้ว ปรารภดีแล้ว ตถาคตเมื่อมุ่งหวัง พึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัป หรือเกินกว่า ๑ กัป”

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทำนิมิตที่ชัดแจ้ง ทรงทำโอภาสที่ชัดเจนแม้อย่างนี้ ท่านพระอานนท์ก็ไม่อาจจะรู้ทัน จึงไม่กราบทูลวิงวอนพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดดำรงพระชนมชีพอยู่ตลอดกัป ขอพระสุคตโปรดดำรงพระชนมชีพอยู่ตลอดกัปเพื่อเกื้อกูลแก่คน

---

[๑] **นิสีทนะ** หมายถึงที่รองนั่งที่ทำด้วยแผ่นหนังสัตว์ (องฺ.อฏ.ก.อ. (บาลี) ๓/๗๐/๒๗๔)

หมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเถิด พระพุทธเจ้าข้า" ทั้งนี้ เป็นเพราะท่านถูกมารดลใจ

หลังจากนั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระอานนท์ดังนี้ว่า "อานนท์ ไปเถิด เธอจงกำหนดเวลาที่สมควร ณ บัดนี้เถิด"

ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้วลุกจากอาสนะ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณแล้วนั่งที่โคนไม้ต้นหนึ่งซึ่งไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค

ครั้นเมื่อท่านพระอานนท์จากไปไม่นาน มารผู้มีบาปได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถึงที่ประทับยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดปรินิพพานเถิด ขอพระสุคตโปรดปรินิพพานเถิด เวลานี้ เป็นเวลาปรินิพพานของพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระวาจานี้ไว้ว่า "มารผู้มีบาป เราจะยังไม่ปรินิพพาน ตราบเท่าที่เหล่าภิกษุผู้เป็นสาวกของเรายังไม่เฉียบแหลม ไม่ได้รับการแนะนำ ไม่แกล้วกล้า ไม่บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบยิ่ง ไม่ประพฤติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้วแต่ก็ยังบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรัปวาท ที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมไม่ได้"

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เวลานี้ เหล่าภิกษุผู้เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้เฉียบแหลม ได้รับการแนะนำ แกล้วกล้า บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ เป็นพหูสูต ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ประพฤติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้วบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายได้ แสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ปราบปรัปวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดปรินิพพานเถิด ขอพระสุคตโปรดปรินิพพานเถิด เวลานี้ เป็นเวลาปรินิพพานของพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระวาจานี้ไว้ว่า "มารผู้มีบาป เราจะยังไม่ปรินิพพาน ตราบเท่าที่เหล่าภิกษุณีผู้เป็นสาวิกาของเรายังไม่เฉียบแหลม ไม่ได้รับการแนะนำ ไม่แกล้วกล้า ไม่บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบยิ่ง ไม่ประพฤติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้วแต่ก็ยังบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ปราบปรัปวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรม ไม่ได้"

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เวลานี้ เหล่าภิกษุณีผู้เป็นสาวิกาของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้เฉียบแหลม ได้รับการแนะนำ แกล้วกล้า บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ เป็นพหูสูต ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ประพฤติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้วบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายได้ แสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรัปวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดย

ชอบธรรมได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดปรินิพพานเถิด ขอพระสุคตโปรดปรินิพพานเถิด เวลานี้เป็นเวลาปรินิพพานของพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระวาจานี้ไว้ว่า “มารผู้มีบาป เราจะยังไม่ปรินิพพาน ตราบเท่าที่เหล่าอุบาสกผู้เป็นสาวกของเรายังไม่เฉียบแหลม ไม่ได้รับการแนะนำ ไม่แกล้วกล้า ไม่บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบยิ่ง ไม่ประพฤติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้วแต่ก็ยังบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรัปวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมไม่ได้”

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เวลานี้ เหล่าอุบาสกผู้เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้เฉียบแหลม ได้รับการแนะนำ แกล้วกล้า บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ เป็นพหูสูต ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ประพฤติ ตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้วบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายได้ แสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรัปวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดปรินิพพานเถิด ขอพระสุคตโปรดปรินิพพานเถิด เวลานี้ เป็นเวลาปรินิพพานของพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระวาจานี้ไว้ว่า “มารผู้มีบาป เราจะยังไม่ปรินิพพานตราบเท่าที่เหล่าอุบาสิกาผู้เป็นสาวิกาของเรายังไม่เฉียบแหลม ไม่ได้รับการแนะนำ ไม่แกล้วกล้า ไม่บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบยิ่ง ไม่ประพฤติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้วแต่ก็ยังบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรัปวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมไม่ได้”

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เวลานี้ เหล่าอุบาสิกาผู้เป็นสาวิกาของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้เฉียบแหลม ได้รับการแนะนำ แกล้วกล้า บรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ เป็นพหูสูต ทรงธรรม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่ง ประพฤติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้วบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายได้ แสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรัปวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อย โดยชอบธรรมได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดปรินิพพานเถิด ขอพระสุคตโปรดปรินิพพานเถิด เวลานี้ เป็นเวลาปรินิพพานของพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระวาจานี้ไว้ว่า “มารผู้มีบาป เราจะยังไม่ปรินิพพานตราบเท่าที่พรหมจรรย์[๑]นี้ของเรายังไม่เจริญ แพร่หลาย กว้างขวาง รู้กันโดยมาก เป็นปึกแผ่น กระทั่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายประกาศได้ดีแล้ว[๒]” ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เวลานี้ พรหมจรรย์ของพระผู้มีพระภาคเจริญ แพร่หลาย กว้างขวาง รู้กันโดยมาก เป็นปึกแผ่น กระทั่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายประกาศได้ดีแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดปรินิพพานเถิด ขอพระสุคตโปรดปรินิพพานเถิด เวลานี้ เป็นเวลาปรินิพพานของพระผู้มีพระภาค”

เมื่อมารกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีภาคได้ตรัสตอบว่า “มารผู้มีบาป ท่านจงขวนขวายน้อยเถิด ไม่นานนัก ตถาคตจะปรินิพพาน จากนี้ไปอีก ๓ เดือน ตถาคตจะปรินิพพาน”

เวลานั้น พระผู้มีพระภาคทรงมีสติสัมปชัญญะ ทรงปลงพระชนมายุสังขาร[๓] ณ ปาวาลเจดีย์ ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงปลงพระชนมายุสังขารแล้ว ได้เกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ น่าสะพรึงกลัว ขนพองสยองเกล้า ทั้งกลองทิพย์ก็ดังกึกก้อง

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

มุนีละกรรมทั้งที่ชั่งได้ และชั่งไม่ได้
อันเป็นเหตุก่อกำเนิดเป็นเครื่องปรุงแต่งภพได้แล้ว
ยินดีในภายใน มีใจมั่นคง
ทำลายกิเลสที่เกิดในตนได้
เหมือนนักรบทำลายเกราะได้ ฉะนั้น

อายุสังขาโรสสัชชนสูตรที่ ๑ จบ

๒. สัตตชฏิลสูตร[๔]
ว่าด้วยนักบวชพวกละ ๗ คน

[๕๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

---

[๑] **พรหมจรรย์** ในที่นี้หมายถึงศาสนพรหมจรรย์คือคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้นที่รวมลงในสิกขา ๓ ได้แก่ (๑) ศีล (๒) สมาธิ (๓) ปัญญา (องฺ.อฏ□ก.อ. (บาลี) ๓/๗๐/๒๗๖, ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๑/๓๕๐) ดูเชิงอรรถที่ ๒ หน้า ๘ ประกอบ

[๒] คำว่า “กระทั่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายประกาศได้ดีแล้ว” นี้แปลตามนัย ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๖๘/๑๕๙, ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๑/๓๕๐

[๓] **ปลงพระชนมายุสังขาร** หมายถึงตกลงพระทัยที่จะทรงสละอายุสังขาร (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๑/๓๕๑)

[๔] ดูเทียบ สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๒/๑๔๑-๑๔๓

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปราสาทในปุพพารามของนาง วิสาขามิคารมาตา เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ในเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากที่หลีกเร้น ประทับนั่งอยู่ที่ซุ้มประตูภายนอก ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่สมควร

สมัยนั้น ชฎิล ๗ คน นิครนถ์ ๗ คน อเจลก ๗ คน เอกสาฏก ๗ คน และปริพาชก ๗ คนผู้มีขนรักแร้ เล็บ และขนยาว ถือเครื่องบริขารต่าง ๆ เดินผ่านไป ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค

พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทอดพระเนตรเห็นชฎิล ๗ คน นิครนถ์ ๗ คน อเจลก ๗ คน เอกสาฏก ๗ คน และปริพาชก ๗ คนผู้มีขนรักแร้ เล็บ และขนยาว ถือเครื่องบริขารต่าง ๆ เดินผ่านไปไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค จึงเสด็จลุกจากที่ประทับนั่ง ทรงห่มพระภูษาเฉวียงพระอังสาข้างหนึ่ง ทรงจดพระชานุมณฑลเบื้องขวา ลงที่พื้นดิน ทรงประคองอัญชลีไปทางนักบวชเหล่านั้น แล้วทรงประกาศพระนาม ๓ ครั้งว่า “ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าคือพระราชาปเสนทิโกศล ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าคือ พระราชาปเสนทิโกศล ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าคือพระราชาปเสนทิโกศล”

ลำดับนั้น เมื่อนักบวชเหล่านั้นจากไปไม่นาน พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูล พระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกนักบวชเหล่านั้นคงเป็นพระอรหันต์หรือท่านผู้บรรลุอรหัตตมรรคเหล่าใดเหล่าหนึ่งในโลกเป็นแน่”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “มหาบพิตร พระองค์เป็นคฤหัสถ์ เป็นกามโภคี ครอบครองเรือน บรรทมเบียดพระโอรสและพระชายา ใช้สอยพระภูษาและเครื่อง สำอางจากแคว้นกาสี ทัดทรงดอกไม้ของหอม และเครื่องลูบไล้ ทรงยินดีเงินและทอง ยากที่จะทรงรู้ได้ว่า “คนพวกนี้เป็นพระอรหันต์ หรือเป็นผู้บรรลุอรหัตตมรรค”

มหาบพิตร ศีล พึงรู้ได้ด้วยการอยู่ร่วมกัน และศีลนั้นแลพึงรู้ได้โดยใช้เวลานาน ไม่พึงรู้ได้โดยใช้เวลาเล็กน้อย ผู้ใส่ใจจึงรู้ได้ ผู้ไม่ใส่ใจหารู้ได้ไม่ ผู้มีปัญญาจึงรู้ได้ ผู้ไร้ปัญญาหารู้ได้ไม่

มหาบพิตร ความสะอาด[๑] พึงรู้ได้ด้วยการเจรจา[๒] และความสะอาดนั้นแล พึงรู้ได้โดยใช้เวลานาน ไม่พึงรู้ได้โดยใช้เวลาเล็กน้อย ผู้ใส่ใจจึงรู้ได้ ผู้ไม่ใส่ใจหารู้ได้ไม่ ผู้มีปัญญาจึงรู้ได้ ผู้ไร้ปัญญาหารู้ได้ไม่

---

[๑] **ความสะอาด** หมายถึงวาจาสะอาด (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๒/๓๕๖)

[๒] **การเจรจา** แปลจากบาลีว่า “สโวหาเรน” ซึ่งมีความหมายหลายนัยดังนี้ คือ (๑) หมายถึงพาณิชกรรม (การค้าขาย) (สุตตนิบาต ข้อ ๖๒๐ หน้า ๖๔๘) (๒) หมายถึงเจตนา (ดู ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๓/๒๙๖) หมายถึงบัญญัติ (อภิ.สงฺ.

มหาบพิตร กำลัง[๑] พึงรู้ได้ในคราวมีอันตราย และกำลังนั้นแลพึงรู้ได้โดยใช้เวลานาน ไม่พึงรู้ได้โดยใช้เวลาเล็กน้อย ผู้ใส่ใจจึงรู้ได้ ผู้ไม่ใส่ใจหารู้ได้ไม่ ผู้มีปัญญาจึงรู้ได้ ผู้ไร้ปัญญาหารู้ได้ไม่

มหาบพิตร ปัญญา พึงรู้ได้ด้วยการสนทนา และปัญญานั้นแลพึงรู้ได้โดยใช้เวลานาน ไม่พึงรู้ได้โดยใช้เวลาเล็กน้อย ผู้ใส่ใจจึงรู้ได้ ผู้ไม่ใส่ใจหารู้ได้ไม่ ผู้มีปัญญาจึงรู้ได้ ผู้ไร้ปัญญาหารู้ได้ไม่

พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระผู้มีพระภาคตรัสเรื่องนี้ดียิ่งนักว่า มหาบพิตร พระองค์เป็นคฤหัสถ์ เป็นกามโภคี ครอบครองเรือนบรรทมเบียดพระโอรสและพระมเหสี ทรงใช้สอยพระภูษาและเครื่องสำอางจากแคว้นกาสี ทัดทรงดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ ทรงยินดีเงินและทอง ยากที่จะทรงรู้ได้ว่า “คนพวกนี้เป็นพระอรหันต์ หรือเป็นผู้บรรลุอรหัตตมรรค”

มหาบพิตร ศีล พึงรู้ได้ด้วยการอยู่ร่วมกัน และศีลนั้นแลพึงรู้ได้โดยใช้เวลานาน ไม่พึงรู้ได้โดยใช้เวลาเล็กน้อย ผู้ใส่ใจจึงรู้ได้ ผู้ไม่ใส่ใจหารู้ได้ไม่ ผู้มีปัญญาจึงรู้ได้ ผู้ไร้ปัญญาหารู้ได้ไม่

มหาบพิตร ความสะอาด พึงรู้ได้ด้วยเจรจา และความสะอาดนั้นแลพึงรู้ได้โดยใช้เวลานาน ไม่พึงรู้ได้โดยใช้เวลาเล็กน้อย ผู้ใส่ใจจึงรู้ได้ ผู้ไม่ใส่ใจหารู้ได้ไม่ ผู้มีปัญญาจึงรู้ได้ ผู้ไร้ปัญญาหารู้ได้ไม่

มหาบพิตร กำลัง พึงรู้ได้ในคราวมีอันตราย และกำลังนั้นแลพึงรู้ได้โดยใช้ เวลานาน ไม่พึงรู้ได้โดยใช้เวลาเล็กน้อย ผู้ใส่ใจจึงรู้ได้ ผู้ไม่ใส่ใจหารู้ได้ไม่ ผู้มี ปัญญาจึงรู้ได้ ผู้ไร้ปัญญาหารู้ได้ไม่

มหาบพิตร ปัญญาพึงรู้ได้ด้วยการสนทนา และปัญญานั้นแลพึงรู้ได้โดยใช้เวลานาน ไม่พึงรู้ได้โดยใช้เวลาเล็กน้อย ผู้ใส่ใจจึงรู้ได้ ผู้ไม่ใส่ใจหารู้ได้ไม่ ผู้มีปัญญาจึงรู้ได้ ผู้ไร้ปัญญาหารู้ได้ไม่

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นักบวชเหล่านั้น เป็นคนของข้าพระองค์ เป็นบุรุษสอดแนม เป็นสายลับเที่ยวสอดแนมไปยังชนบทแล้วพากันกลับมา ข้าพระองค์จะรู้เรื่องราวหลังจากที่คนเหล่านั้นสึบมาบัดนี้ คนเหล่านั้นคงจะชำระล้างละอองธุลีนั้นแล้ว อาบสะอาดดี ลูบไล้ผิวดีแล้ว ตัดผมโกนหนวด นุ่งห่มผ้าขาว เอิบอิ่ม เพียบพร้อม ด้วยกามคุณ ๕ บำเรออินทรีย์ทั้งหลายอยู่”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

บรรพชิตไม่พึงพยายามในบาปกรรมทั้งปวง
ไม่พึงเป็นคนของผู้อื่น

(ไทย) ๓๔/๑๓๑๓/๓๖๔) หมายถึงการเจรจา (สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕/๒๘-๒๙) ในที่นี้หมายถึงการเจรจา (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๒/๓๕๖, สำ.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๒๒/๑๔๒-๑๔๓)

[๑] **กำลัง** ในที่นี้หมายถึงกำลังคือญาณ ผู้ที่ไม่มีกำลังคือญาณ เมื่อมีภัยเกิดขึ้น ก็ไม่เห็นสิ่งที่ควรยึดเหนี่ยว และสิ่งที่จะต้องทำ ได้แต่หนีภัยไปอย่างเดียว (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๒/๓๕๖)

ไม่พึงอาศัยผู้อื่นเป็นอยู่
และไม่พึงใช้ธรรมเป็นเครื่องค้าขาย[๑]

สัตตชฏิลสูตรที่ ๒ จบ

๓. ปัจจเวกขณสูตร
ว่าด้วยการพิจารณาอกุศลธรรมและกุศลธรรม

[๕๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับนั่งพิจารณาบาปอกุศลธรรมจำนวนมากที่พระองค์ทรงละได้ขาดแล้ว และกุศลธรรมจำนวนมากที่ พระองค์ให้ถึงความเจริญบริบูรณ์แล้ว

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบบาปอกุศลธรรมจำนวนมากที่พระองค์ทรงละได้ขาดแล้ว และกุศลธรรมจำนวนมากที่พระองค์ให้ถึงความเจริญบริบูรณ์แล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ในกาลก่อน หมู่กิเลสได้มีแล้ว
แต่ในกาลนั้น หมู่กิเลสไม่มี
ในกาลก่อน ธรรมอันปราศจากโทษไม่มี
แต่ในกาลนั้น ธรรมอันปราศจากโทษได้มีแล้ว
ในอดีต อริยมรรคไม่มี ในอนาคตก็จักไม่มี และในปัจจุบันก็ไม่มี[๒]

ปัจจเวกขณสูตรที่ ๓ จบ

๔. ปฐมนานาติตถิยสูตร
ว่าด้วยลัทธิแตกต่างกัน สูตรที่ ๑

[๕๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

---

[๑] ความหมายของพุทธอุทานนี้ คือ บรรพชิตไม่พึงพยายามทำตนดุจราชบุรุษ เช่น รับทำงานเดินข่าว เป็นบุรุษสอดแนม เป็นต้น ไม่พึงเป็นเสวก(ข้าราชการในราชสำนัก) ด้วยรูปแบบของบรรพชิต ไม่พึงมีผู้อื่นเป็นที่พึ่ง แต่พึงมีตนเป็นที่พึ่งของตน และไม่พึงแสดงธรรมเพราะต้องการทรัพย์ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๒/๓๕๗-๓๕๘)

[๒] ความหมายของพุทธอุทานนี้ คือ ก่อนการบรรลุอรหัตตมัคคญาณยังมีกิเลส เช่น ราคะ เป็นต้นเหลืออยู่ และธรรมที่ปราศจากโทษก็ยังไม่เจริญบริบูรณ์ แต่เมื่อบรรลุอรหัตตมัคคญาณแล้ว กิเลสทั้งหลายก็ถูกละได้สิ้นเชิง ธรรมที่ปราศจากโทษก็เจริญบริบูรณ์

อนึ่ง ในอดีตก่อนตรัสรู้ อริยมรรคที่เป็นเหตุละกิเลสยังไม่เกิดแก่พระองค์ แม้ในปัจจุบันและอนาคต อริยมรรคนั้นก็ไม่เกิดแก่พระองค์เช่นกัน เพราะไม่มีกิเลสที่จะต้องใช้อริยมรรคนั้นเป็นเครื่องละอีกต่อไป (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๓/๓๖๒)

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น สมณพราหมณ์และปริพาชกจำนวนมาก ผู้มีลัทธิแตกต่างกัน มีทิฏฐิแตกต่างกัน มีความพอใจแตกต่างกัน มีความชอบใจ แตกต่างกัน ยึดถือทิฏฐิแตกต่างกัน อาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถี คือ

๑. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “โลก[๑]เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๒. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “โลกไม่เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๓. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “โลกมีที่สุด นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๔. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “โลกไม่มีที่สุด นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๕. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “ชีวะ[๒]กับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๖. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๗. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “หลังจากตายแล้วตถาคต[๓]เกิดอีก นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๘. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๙. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีก และไม่เกิดอีก นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๐. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “หลังจากตายแล้วตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

สมณพราหมณ์เหล่านั้นเกิดการบาดหมางกัน ทะเลาะ วิวาทกัน ใช้หอกคือปากทิ่มแทงกันอยู่ว่า “อย่างนี้เป็นธรรม อย่างนี้มิใช่ธรรม ธรรมต้องไม่เป็นอย่างนี้ ธรรมต้องเป็นอย่างนี้”

---

[๑] **โลก** ในที่นี้หมายถึงอัตตา (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๔/๓๖๓)

[๒] **ชีวะ** ในที่นี้หมายถึงวิญญาณอมตะ หรืออาตมัน (Soul) (อภิ.ปญฺจ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๒๙)

[๓] **ตถาคต** ในที่นี้เป็นคำที่ลัทธิอื่น ๆ ใช้กันก่อนพุทธกาล หมายถึงอัตตา(อาตมัน) ไม่ได้หมายถึงพระพุทธเจ้า อรรถกถาอธิบายว่า หมายถึงสัตตะ (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๖๕/๑๐๘, ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๔/๓๖๔)

ครั้งนั้นแล ในเวลาเช้า ภิกษุจำนวนมากครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี กลับจากบิณฑบาตหลังจากฉันอาหารเสร็จแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูล พระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส สมณพราหมณ์และปริพาชกจำนวนมากผู้มีลัทธิแตกต่างกัน มีทิฏฐิแตกต่างกัน มีความพอใจแตกต่างกัน มีความชอบใจแตกต่างกัน ยึดถือทิฏฐิแตกต่างกัน อาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถี คือ

๑. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “โลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”
๒. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “โลกไม่เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”
๓. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “โลกมีที่สุด นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”
๔. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “โลกไม่มี ที่สุด นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”
๕. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “ชีวะกับ สรีระเป็นอย่างเดียวกัน นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”
๖. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “ชีวะกับ สรีระเป็นคนละอย่างกัน นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”
๗. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีก นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”
๘. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “หลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีก นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”
๙. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีก และไม่เกิดอีก นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”
๑๐. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่ นี้เท่า นั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

สมณพราหมณ์เหล่านั้นเกิดการบาดหมางกัน ทะเลาะ วิวาทกัน ใช้หอกคือปากทิ่มแทงกันอยู่ว่า “อย่างนี้เป็นธรรม อย่างนี้มิใช่ธรรม ธรรมต้องไม่เป็นอย่างนี้ ธรรมต้องเป็นอย่างนี้”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อัญเดียรถีย์ปริพาชกเป็นคนบอด ไม่มีจักษุ[๑] จึงไม่รู้ประโยชน์ ไม่รู้สิ่งที่มิใช่ประโยชน์ ไม่รู้ธรรม ไม่รู้สิ่งที่มิใช่ธรรม เมื่อไม่รู้ประโยชน์ ไม่รู้สิ่งที่มิใช่ประโยชน์ ไม่รู้ธรรม ไม่รู้สิ่งที่มิใช่ธรรม ก็เกิดการบาดหมางกัน ทะเลาะวิวาทกัน ใช้หอกคือปากทิ่มแทงกันอยู่ว่า “อย่างนี้เป็นธรรม อย่างนี้มิใช่ธรรม ธรรมต้องไม่เป็นอย่างนี้ ธรรมต้องเป็นอย่างนี้”

ภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ในกรุงสาวัตถีนี้เอง มีพระราชาพระองค์หนึ่ง รับสั่งเรียกบุรุษคนหนึ่งมาตรัสว่า “พ่อหนุ่ม เจ้าจงไป จงบอกให้คนตาบอดทั้งหมดในกรุงสาวัตถีมาประชุมร่วมกัน” บุรุษนั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พาคนตาบอดทั้งหมดในกรุงสาวัตถีเข้าไปเฝ้าพระราชาถึงที่ประทับ ได้กราบทูลพระราชาดังนี้ว่า “ขอเดชะ คนตาบอดทั้งหลายในกรุงสาวัตถีมาประชุมกันแล้ว พระเจ้าข้า” พระราชาตรัสว่า “พ่อหนุ่ม ถ้าอย่างนั้น เจ้าจงแสดงช้าง[๒]แก่คนตาบอดทั้งหลายเถิด” บุรุษนั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้วจึงแสดงช้างแก่คนตาบอดทั้งหลาย คือ แสดงหัวช้างแก่คน ตาบอดพวกหนึ่ง บอกว่า “ท่านทั้งหลาย ช้างเป็นอย่างนี้” แสดงหูช้างแก่คน ตาบอดพวกหนึ่ง บอกว่า “ท่านทั้งหลาย ช้างเป็นอย่างนี้” แสดงงาช้างแก่คน ตาบอดพวกหนึ่ง บอกว่า “ท่านทั้งหลาย ช้างเป็นอย่างนี้” แสดงงวงช้างแก่คน ตาบอดพวกหนึ่ง บอกว่า “ท่านทั้งหลาย ช้างเป็นอย่างนี้” แสดงตัวช้างแก่คน ตาบอดพวกหนึ่ง บอกว่า “ท่านทั้งหลาย ช้างเป็นอย่างนี้” แสดงเท้าช้างแก่คน ตาบอดพวกหนึ่ง บอกว่า “ท่านทั้งหลาย ช้างเป็นอย่างนี้” แสดงระหว่างขาอ่อนช้างแก่คนตาบอดพวกหนึ่ง บอกว่า “ท่านทั้งหลาย ช้างเป็นอย่างนี้” แสดงหางช้าง แก่คนตาบอดพวกหนึ่ง บอกว่า “ท่านทั้งหลาย ช้างเป็นอย่างนี้” แสดงขนหางช้างแก่คนตาบอดพวกหนึ่ง บอกว่า “ท่านทั้งหลาย ช้างเป็นอย่างนี้” ภิกษุทั้งหลาย บุรุษนั้นครั้นแสดงช้างแก่คนตาบอดทั้งหลายแล้ว ได้เข้าเฝ้าพระราชาพระองค์นั้น ถึงที่ประทับแล้วกราบทูลดังนี้ว่า “ขอเดชะ คนตาบอดทั้งหลายเห็นช้างแล้ว[๓] พระเจ้าข้า ขอพระองค์จงทรงกำหนดเวลาที่สมควร ณ บัดนี้เถิด”

ภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น พระราชาพระองค์นั้นได้เสด็จไปหาคนตาบอดเหล่านั้น ได้ตรัสกับคนตาบอดทั้งหลายดังนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย พวกท่านเห็นช้างแล้วหรือ”

คนตาบอดเหล่านั้นกราบทูลว่า “ขอเดชะ ข้าพระองค์ทั้งหลายเห็นแล้ว พระเจ้าข้า”

พระราชาตรัสว่า “ท่านทั้งหลาย พวกท่านกล่าวว่า “ข้าพระองค์ทั้งหลาย เห็นช้างแล้ว ช้างเป็นอย่างไร”

คนตาบอดพวกที่คลำหัวช้างกราบทูลอย่างนี้ว่า “ช้างมีรูปร่างเหมือนหม้อ พระเจ้าข้า”

---

[๑] **จักษุ** ในที่นี้หมายถึงปัญญา (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๔/๓๖๕)

[๒] **แสดงช้าง** หมายถึงนำช้างมาแล้วให้ช้างนอนลงโดยให้คนตาบอดคลำดูแต่ละส่วน (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๔/๓๖๗)

[๓] **เห็นช้าง** ในที่นี้หมายถึงคนตาบอดใช้มือจับต้อง ลูบคลำช้าง เหมือนเห็นด้วยตา (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๔/๓๖๗)

คนตาบอดพวกที่คลำหูช้างกราบทูลอย่างนี้ว่า “ช้างมีรูปร่างเหมือนกระด้ง พระเจ้าข้า”

คนตาบอดพวกที่คลำงาช้างกราบทูลอย่างนี้ว่า “ช้างมีรูปร่างเหมือนตอไม้ พระเจ้าข้า”

คนตาบอดพวกที่คลำงวงช้างกราบทูลอย่างนี้ว่า “ช้างมีรูปร่างเหมือนงอนไถ พระเจ้าข้า”

คนตาบอดพวกที่คลำตัวช้างกราบทูลอย่างนี้ว่า “ช้างมีรูปร่างเหมือนยุ้งข้าว พระเจ้าข้า”

คนตาบอดพวกที่คลำเท้าช้างกราบทูลอย่างนี้ว่า “ช้างมีรูปร่างเหมือนเสา พระเจ้าข้า”

คนตาบอดพวกที่คลำระหว่างขาอ่อนช้างกราบทูลอย่างนี้ว่า “ช้างมีรูปร่างเหมือนครก พระเจ้าข้า”

คนตาบอดพวกที่คลำหางช้างกราบทูลอย่างนี้ว่า “ช้างมีรูปร่างเหมือนสากตำข้าว พระเจ้าข้า”

คนตาบอดพวกที่คลำขนหางช้างกราบทูลอย่างนี้ว่า “ช้างมีรูปร่างเหมือนไม้กวาด พระเจ้าข้า”

ภิกษุทั้งหลาย คนตาบอดเหล่านั้นต่างกำหมัดทุ่มเถียงกันว่า “อย่างนี้คือช้าง อย่างนี้มิใช่ช้าง ช้างต้องไม่เป็นอย่างนี้ ช้างต้องเป็นอย่างนี้” ภิกษุทั้งหลาย พระราชาพระองค์นั้นจึงทรงพอพระทัย ด้วยเหตุนั้น

ภิกษุทั้งหลาย อัญเดียรถีย์ปริพาชกเป็นคนบอด ไม่มีจักษุ จึงไม่รู้ประโยชน์ ไม่รู้สิ่งที่มิใช่ประโยชน์ ไม่รู้ธรรม ไม่รู้สิ่งที่มิใช่ธรรม เมื่อไม่รู้ประโยชน์ ไม่รู้สิ่งที่ มิใช่ประโยชน์ ไม่รู้ธรรม ไม่รู้สิ่งที่มิใช่ธรรม ก็เกิดการบาดหมางกัน ทะเลาะ วิวาทกัน ใช้หอกคือปากทิ่มแทงกันอยู่ว่า “อย่างนี้เป็นธรรม อย่างนี้มิใช่ธรรม ธรรมต้องไม่เป็นอย่างนี้ ธรรมต้องเป็นอย่างนี้”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ทราบว่า สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง
ยึดติดอยู่ในทิฏฐิหรืออุปาทานขันธ์เหล่านี้
จึงกล่าวโต้แย้งวิวาทกัน
เหมือนคนตาบอดที่คลำช้างแต่ละส่วน ฉะนั้น

ปฐมนานาติตถิยสูตรที่ ๔ จบ

๕. ทุติยนานาติตถิยสูตร
ว่าด้วยลัทธิแตกต่างกัน สูตรที่ ๒

[๕๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น สมณพราหมณ์และปริพาชกจำนวนมาก ผู้มีลัทธิแตกต่างกัน มีทิฏฐิแตกต่างกัน มีความพอใจแตกต่างกัน มีความชอบใจ แตกต่างกัน ยึดถือทิฏฐิแตกต่างกัน อาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถี คือ

๑. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลก[๑] เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๒. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกไม่เที่ยง[๒] นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๓. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกเที่ยงและไม่เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๔. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกจะว่าเที่ยงก็มิใช่ จะว่าไม่เที่ยงก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๕. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกตนเองเป็นตัวการ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๖. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกผู้อื่นเป็นตัวการ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๗. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกตนเองเป็นตัวการและผู้อื่นเป็นตัวการ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่น ไม่จริง”

๘. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกเกิดขึ้นได้เอง ตนเองเป็นตัวการก็มิใช่ ผู้อื่นเป็นตัวการก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๙. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ ยั่งยืน นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๐. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ ไม่ยั่งยืน นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

---

[๑] คำว่า **อัตตา** และ **โลก** มีนัยดังนี้คือ นัยที่ ๑ ทั้ง **อัตตา** และ **โลก** หมายถึงขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นัยที่ ๒ **อัตตา** หมายถึงอหังการวัตถุ คือเหตุให้เกิดมานะว่าเป็นเรา **โลก** หมายถึง มมังการวัตถุ คือเหตุให้เกิดตัณหาว่าเป็นของเรา นัยที่ ๓ **อัตตา** หมายถึงตนเอง **โลก** หมายถึงผู้อื่น นัยที่ ๔ **อัตตา** หมายถึงขันธ์ใดขันธ์หนึ่งในอุปาทานขันธ์ ๕ **โลก** หมายถึงสิ่งนอกจากขันธ์ ๕ นัยที่ ๕ **อัตตา** หมายถึงขันธสันดานที่มีวิญญาณ **โลก** หมายถึงขันธสันดานที่ไม่มีวิญญาณ คำว่า “**อัตตาและโลกเที่ยง**” นี้ ทรงมุ่งแสดงสัสสตวาทะ ๔ ประการ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๕/๓๖๙)

[๒] คำว่า “**อัตตาและโลกไม่เที่ยง**” นี้ ทรงมุ่งแสดงอุจเฉทวาทะ ๗ ประการ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๕/๓๖๙)

๑๑. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ ยั่งยืนก็ใช่ ไม่ยั่งยืนก็ใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๒. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ จะว่ายั่งยืนก็มิใช่ จะว่าไม่ยั่งยืนก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๓. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ ตนเองเป็นตัวการ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่น ไม่จริง”

๑๔. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและ โลกมีทั้งสุขและทุกข์ ผู้อื่นเป็นตัวการ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๕. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตา และโลกมีทั้งสุขและทุกข์ ตนเองเป็นตัวการและผู้อื่นเป็นตัวการ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๖. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ เกิดขึ้นได้เอง ตนเองเป็นตัวการก็มิใช่ ผู้อื่นเป็นตัวการก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

สมณพราหมณ์เหล่านั้นเกิดการบาดหมางกัน ทะเลาะ วิวาทกัน ใช้หอกคือ ปากทิ่มแทงกันอยู่ว่า “อย่างนี้เป็นธรรม อย่างนี้มิใช่ธรรม ธรรมต้องไม่เป็นอย่างนี้ ธรรมต้องเป็นอย่างนี้”

ครั้งนั้นแล ในเวลาเช้า ภิกษุจำนวนมากครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี กลับจากบิณฑบาตหลังจากฉันอาหารเสร็จแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส สมณพราหมณ์และปริพาชกจำนวนมากผู้มีลัทธิแตกต่างกัน มีทิฏฐิแตกต่างกัน มีความพอใจแตกต่างกัน มีความชอบใจแตกต่างกัน ยึดถือทิฏฐิแตกต่างกัน อาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถี คือ

๑. สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและ โลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

ฯลฯ

๑๖. สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ฯลฯ

สมณพราหมณ์เหล่านั้นเกิดการบาดหมางกัน ทะเลาะ วิวาทกัน ใช้หอกคือปากทิ่มแทงกันอยู่ว่า “อย่างนี้เป็นธรรม อย่างนี้มิใช่ธรรม ธรรมต้องไม่เป็นอย่างนี้ ธรรมต้องเป็นอย่างนี้”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อัญเดียรถีย์ปริพาชกเป็นคนบอด ไม่มีจักษุ จึงไม่รู้ประโยชน์ ไม่รู้สิ่งที่มิใช่ประโยชน์ ไม่รู้ธรรม ไม่รู้สิ่งที่มิใช่ธรรม เมื่อไม่รู้ประโยชน์ ไม่รู้สิ่งที่มิใช่ประโยชน์ ไม่รู้ธรรม ไม่รู้สิ่งที่มิใช่ธรรม ก็เกิดการบาดหมางกัน ทะเลาะ วิวาทกัน ใช้หอกคือปากทิ่มแทงกันอยู่ว่า “อย่างนี้เป็นธรรม อย่างนี้มิใช่ธรรม ธรรมต้องไม่เป็นอย่างนี้ ธรรมต้องเป็นอย่างนี้”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ทราบว่า สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง
ยึดติดอยู่ในทิฏฐิหรืออุปาทานขันธ์เหล่านี้
จึงไม่บรรลุนิพพานหรืออริยมรรค
มัวจมอยู่ในระหว่างทางนั่นเอง[๑]

ทุติยนานาติตถิยสูตร ที่ ๕ จบ

๖. ตติยนานาติตถิยสูตร
ว่าด้วยลัทธิแตกต่างกัน สูตรที่ ๓

[๕๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น สมณพราหมณ์และปริพาชกจำนวนมาก ผู้มีลัทธิแตกต่างกัน มีทิฏฐิแตกต่างกัน มีความพอใจแตกต่างกัน มีความชอบใจ แตกต่างกัน ยึดถือทิฏฐิแตกต่างกัน อาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถี คือ

๑. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”
๒. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกไม่เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”
๓. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกเที่ยงและไม่เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”
๔. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกจะว่าเที่ยงก็มิใช่ จะว่าไม่เที่ยงก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”
๕. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกตนเองเป็นตัวการ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

---

[๑] **จมอยู่ระหว่างทาง** หมายถึงจมอยู่ในโอฆะ ๔ คือ กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชชา (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๕/๓๗๐)

๖. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลก ผู้อื่นเป็นตัวการ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๗. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลก ตนเองเป็นตัวการและผู้อื่นเป็นตัวการ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่น ไม่จริง”

๘. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลก เกิดขึ้นได้เอง ตนเองเป็นตัวการก็มิใช่ ผู้อื่นเป็นตัวการก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๙. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมี ทั้งสุขและทุกข์ ยั่งยืน นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๐. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมี ทั้งสุขและทุกข์ ไม่ยั่งยืน นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๑. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตา และโลกมี ทั้งสุขและทุกข์ ยั่งยืนก็ใช่ ไม่ยั่งยืนก็ใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๒. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกจะ ว่ายั่งยืนก็มิใช่ จะว่าไม่ยั่งยืนก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่น ไม่จริง”

๑๓. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมี ทั้งสุขและทุกข์ ตนเองเป็นตัวการ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่น ไม่จริง”

๑๔. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมี ทั้งสุขและทุกข์ ผู้อื่นเป็นตัวการ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่น ไม่จริง”

๑๕. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมี ทั้งสุขและทุกข์ ตนเองเป็นตัวการ และผู้อื่นเป็นตัวการนี้ เท่านั้นจริง อย่างอื่น ไม่จริง”

๑๖. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมี ทั้งสุขและทุกข์ เกิดขึ้นได้เอง ตนเองเป็นตัวการก็มิใช่ ผู้อื่นเป็นตัวการก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

สมณพราหมณ์เหล่านั้นเกิดการบาดหมางกัน ทะเลาะ วิวาทกัน ใช้หอกคือ ปากทิ่มแทงกันอยู่ว่า “อย่างนี้เป็นธรรม อย่างนี้มิใช่ธรรม ธรรมต้องไม่เป็นอย่างนี้ ธรรมต้องเป็นอย่างนี้”

ครั้งนั้นแล ในเวลาเช้า ภิกษุจำนวนมากครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไป บิณฑบาต ยังกรุงสาวัตถี กลับจากบิณฑบาตหลังจากฉันอาหารเสร็จแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ

ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส สมณพราหมณ์และ ปริพาชกจำนวนมากผู้มีลัทธิแตกต่างกัน มีทิฏฐิแตกต่างกัน มีความพอใจแตกต่างกัน มีความชอบใจแตกต่างกัน ยึดถือทิฏฐิแตกต่างกัน อาศัยอยู่ในกรุงสาวัตถี คือ

๑. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๒. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกไม่เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๓. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกเที่ยงและไม่เที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๔. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกจะว่าเที่ยงก็มิใช่ จะว่าไม่เที่ยงก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่น ไม่จริง”

๕. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกตนเองเป็นตัวการ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๖. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกผู้อื่นเป็นตัวการ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๗. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกตนเองเป็นตัวการ และผู้อื่นเป็นตัวการ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่น ไม่จริง”

๘. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกเกิดขึ้นได้เอง ตนเองเป็นตัวการก็มิใช่ ผู้อื่นเป็นตัวการก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๙. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ยั่งยืน นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๐. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ ไม่ยั่งยืน นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๑. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ ยั่งยืนก็ใช่ ไม่ยั่งยืนก็ใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๒. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ จะว่ายั่งยืนก็มิใช่ จะว่าไม่ยังยืนก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๓. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ ตนเองเป็นตัวการ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่น ไม่จริง”

๑๔. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ ผู้อื่นเป็นตัวการ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๕. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ ตนเองเป็นตัวการ และผู้อื่นเป็นตัวการ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

๑๖. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า “อัตตาและโลกมีทั้งสุขและทุกข์ เกิดขึ้นได้เอง ตนเองเป็นตัวการก็มิใช่ ผู้อื่นเป็นตัวการก็มิใช่ นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง”

สมณพราหมณ์เหล่านั้นเกิดการบาดหมางกัน ทะเลาะ วิวาทกัน ใช้หอกคือปากทิ่มแทงกันอยู่ว่า “อย่างนี้เป็นธรรม อย่างนี้มิใช่ธรรม ธรรมต้องไม่เป็นอย่างนี้ ธรรมต้องเป็นอย่างนี้”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อัญเดียรถีย์ปริพาชกเป็นคนบอด ไม่มีจักษุ จึงไม่รู้ประโยชน์ ไม่รู้สิ่งที่มิใช่ประโยชน์ ไม่รู้ธรรม ไม่รู้สิ่งที่มิใช่ธรรม เมื่อไม่รู้ประโยชน์ ไม่รู้สิ่งที่มิใช่ประโยชน์ ไม่รู้ธรรม ไม่รู้สิ่งที่มิใช่ธรรม ก็เกิดการ บาดหมางกัน ทะเลาะ วิวาทกัน ใช้หอกคือปากทิ่มแทงกันอยู่ว่า “อย่างนี้เป็นธรรม อย่างนี้มิใช่ธรรม ธรรมต้องไม่เป็นอย่างนี้ ธรรมต้องเป็นอย่างนี้”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

หมู่สัตว์นี้ คือพวกที่ถือทิฏฐิว่า เราเป็นตัวการ[๑]
พวกที่ถือทิฏฐิว่า ผู้อื่นเป็นตัวการ
และสมณพราหมณ์พวกหนึ่งที่ไม่คล้อยตามทิฏฐิทั้งสองนี้[๒]
ไม่เห็นทิฏฐินั้นว่า “เป็นเหมือนลูกศร”
แต่สำหรับผู้ใช้ปัญญาพิจารณาจนรู้แจ้งว่า

---

[๑] **เราเป็นตัวการ** แปลจากบาลีว่า “อหังการ” ในที่นี้หมายถึงลัทธิสยังการหรือสยังกตา (ลัทธิสยังการหรือ สยังกตานี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ลัทธิอัตตการ) หมายถึงลัทธิที่เชื่อว่าตนเป็นตัวการคือเป็นผู้สร้างอัตตาและโลกขึ้นเอง (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๖/๓๗๑)

[๒] หมายถึงพวกอธิจจสมุปปันนวาท คือลัทธิที่เชื่อว่าอัตตาและโลกเกิดขึ้นได้เอง มิได้อาศัยเหตุอะไร เป็นลัทธิปฏิเสธทั้งลัทธิสยังการ และลัทธิปรังการ(ผู้อื่นเป็นตัวการ) พวกอธิจจสมุปปันนวาทนี้ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า อเหตุกวาท (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๕/๓๗๐, ๕๖/๓๗๑-๓๗๒) และดูเทียบ สำ.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๗/๒๗-๒๘, สำ.นิ.อ. (บาลี) ๒/๑๗/๔๐ ประกอบ

ทิฏฐินั้นเป็นเหมือนลูกศร
ย่อมไม่มีทิฏฐิที่ว่า “เราสร้าง”
ย่อมไม่มีทิฏฐิที่ว่า “ผู้อื่นสร้าง”
หมู่สัตว์นี้มีมานะ ถูกมานะร้อยรัด
ถูกมานะผูกพันไว้ ชอบกล่าวถกเถียงกันในเรื่องทิฏฐิ
จึงไม่ล่วงพ้นสังสารวัฏไปได้

ตติยนานาติตถิยสูตรที่ ๖ จบ

๗. สุภูติสูตร
ว่าด้วยพระสุภูติเถระ

[๕๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระสุภูตินั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง เข้าสมาธิ ที่ไม่มีวิตก[๑]อยู่ในที่ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระสุภูติผู้กำลังนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง เข้าสมาธิที่ไม่มีวิตกอยู่ในที่ไม่ไกล

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ผู้กำจัดวิตกทั้งหลายได้
กำหนดวิตกทุกอย่างที่เกิดภายในตนได้ด้วยดี
ล่วงพ้นกิเลสเครื่องข้อง[๒]ได้ เป็นผู้มีอรูปสัญญา[๓]
ละโยคะ ๔ ประการ[๔] ได้อย่างสิ้นเชิงแล้ว
ไม่ต้องหวนกลับมาเกิดอีกต่อไป

สุภูติสูตรที่ ๗ จบ

๘. คณิกาสูตร
ว่าด้วยหญิงโสเภณี

---

[๑] **สมาธิที่ไม่มีวิตก** ในที่นี้หมายถึงอรหัตตผลสมาธิที่มีฌานที่ ๔ เป็นพื้นฐาน (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๗/๓๗๓)

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๑๔๙ ในเล่มนี้

[๓] **เป็นผู้มีอรูปสัญญา** หมายถึงยึดเอานิพพานเป็นอารมณ์ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๗/๓๗๔)

[๔] ดูเชิงอรรถที่ ๖ หน้า ๓๑ ในเล่มนี้

[๕๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น ในกรุงราชคฤห์ มีนักเลง ๒ พวกมีจิตปฏิพัทธ์ยินดีในหญิงโสเภณีคนหนึ่ง เกิดการบาดหมางกัน ทะเลาะ วิวาทกัน ถึงขั้นชกต่อยกันบ้าง ใช้ก้อนดินขว้างกันบ้าง ใช้ท่อนไม้ตีกันบ้าง ใช้ศัสตราทำร้ายกันบ้าง นักเลงเหล่านั้นถึงแก่ความตายในที่นั้นบ้าง ได้รับทุกข์ปางตายบ้าง

ครั้งนั้น ในเวลาเช้า ภิกษุจำนวนมากครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวรเข้าไป บิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์ กลับจากบิณฑบาตหลังจากฉันอาหารเสร็จแล้ว เข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ในกรุงราชคฤห์ มีนักเลง ๒ พวกมีจิตปฏิพัทธ์ยินดีในหญิงโสเภณีคนหนึ่งเกิดการบาดหมางกัน ทะเลาะ วิวาทกัน ถึงขั้นชกต่อยกันบ้าง ใช้ก้อนดินขว้างกันบ้าง ใช้ท่อนไม้ตีกันบ้าง ใช้ศัสตราทำร้ายกันบ้าง นักเลงเหล่านั้นถึงแก่ความตายในที่นั้นบ้าง ได้รับทุกข์ปางตายบ้าง พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว[๑] จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

สิ่งที่บุคคลได้รับอยู่และสิ่งที่บุคคลยังหวังที่จะได้รับต่อไป[๒]
สิ่งทั้งสองนั้นเจือด้วยธุลีคือราคะเป็นต้นแก่ผู้ทุรนทุรายใฝ่ใจอยากได้รับอยู่
สมณพราหมณ์ผู้มีสิกขาอันเป็นสาระ
คือศีล วัตร ชีวิต พรหมจรรย์ และการบำบวงอันเป็นสาระ[๑]

---

[๑] คำว่า “**ทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว**” นี้หมายถึงทรงทราบว่าความกำหนัดติดใจในกามทั้งหลายเป็นมูลเหตุแห่งความพินาศทั้งหลายทั้งปวง จึงทรงเปล่งอุทานเพื่อแสดงให้เห็นโทษในข้อปฏิบัติที่สุดโต่งทั้ง ๒ ประการ (คือกามสุขัลลิกานุโยคและอัตตกิลมถานุโยค) และเพื่อแสดงให้เห็นอานิสงส์แห่งข้อปฏิบัติอันเป็นสายกลาง(มัชฌิมาปฏิปทา) (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๘/๓๗๕)

[๒] **สิ่งที่บุคคลได้รับอยู่** มีความหมาย ๒ นัย คือ (๑) หมายถึงกามคุณ ๕ ประการ ที่บุคคลเสวยด้วยความยึดมั่นว่าโทษในกามคุณ ๕ ไม่มี (กามสุขัลลิกานุโยค) (๒) หมายถึงการทำตนให้เดือดร้อนด้วยการประพฤติวัตรอย่างนักบวชเปลือย(อัตตกิลมถานุโยค) **สิ่งที่บุคคลยังหวังที่จะได้รับต่อไป** มีความหมาย ๒ นัย เช่นเดียวกัน คือ (๑) หมายถึงกามคุณ ๕ ที่บุคคลมุ่งหวังที่จะได้รับด้วยความเชื่อว่าเมื่อได้รับแล้ว ถือเป็นบุญอันยิ่งใหญ่(กามสุขัลลิกานุโยค) (๒) หมายถึงผลที่จะพึงได้รับในอบาย เพราะการทำกรรมตามความเห็นผิดเป็นเหตุ(อัตตกิลมถานุโยค) (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๘/๓๗๕-๓๗๗)

นี้เป็นส่วนสุดที่ ๑

สมณพราหมณ์ผู้มีวาทะอย่างนี้ว่า

“โทษในกามไม่มี” นี้เป็นส่วนสุดที่ ๒

ส่วนสุดทั้งสองนี้ มีแต่จะเพิ่มตัณหาและอวิชชาให้มากขึ้น

ตัณหาและอวิชชาย่อมก่อให้เกิดความเห็นผิดมากขึ้น

สมณพราหมณ์ทั้งหลายไม่รู้ส่วนสุดทั้งสองนั้น

บางพวกก็จมติดอยู่ บางพวกก็แล่นไป[๒]

ส่วนพระอริยะทั้งหลายได้รู้แจ้งส่วนสุดทั้งสองนั้น

จึงไม่ตกไปในส่วนสุดทั้งสองนั้น

และเพราะละส่วนสุดทั้งสองนั้นได้

จึงไม่สำคัญตนด้วยตัณหา ทิฏฐิ และมานะ

ย่อมไม่มีวัฏฏะปรากฏ[๓]

คณิกาสูตรที่ ๘ จบ

๙. อุปาติธาวันติสูตร
ว่าด้วยแมลงบินเข้าไฟ

[๕๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ในความมืดมิดแห่งราตรี พระผู้มีพระภาคประทับ นั่งในที่แจ้ง มีประทีปน้ำมันลุกโพลงอยู่

ขณะนั้น แมลงจำนวนมากตกลงรอบ ๆ ที่ประทีปน้ำมันเหล่านั้นถึงความทุกข์ ความพินาศ ย่อยยับ

---

[๑] ในที่นี้ **ศีล** หมายถึงข้อที่บุคคลงดเว้น ไม่ทำ **วัตร** หมายถึงการประพฤติอย่างลำบาก **ชีวิต** หมายถึงการดำเนินชีวิตอย่างฝืดเคือง เช่น การเป็นอยู่ด้วยการบริโภคผักเป็นอาหาร **พรหมจรรย์** หมายถึงเมถุนวิรัติ **การบำบวง** หมายถึงการบนบานเซ่นสรวงบูชา (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๘/๓๗๖)

[๒] ข้อความตอนนี้มีความหมาย ๓ นัย คือ **นัยที่ ๑** หมายถึงบางพวกจมติดอยู่ในกามสุข(กามสุขัลลิกานุโยค) บางพวกแล่นเลยไป คือ มุ่งประกอบตนให้ลำบาก(อัตตกิลมถานุโยค) **นัยที่ ๒** หมายถึงบางพวกติดอยู่ด้วยอำนาจตัณหา บางพวกแล่นเลยไปในอำนาจทิฏฐิ **นัยที่ ๓** หมายถึงบางพวกติดอยู่ในสัสสตทิฏฐิ บางพวกแล่นเลยไป ในอำนาจอุจเฉททิฏฐิ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๘/๓๗๘)

[๓] **วัฏฏะ** ในที่นี้หมายถึงกิเลส กรรม วิบาก (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๘/๓๗๙)

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นแมลงจำนวนมากตกลงรอบ ๆ ที่ประทีป น้ำมันเหล่านั้นถึงความทุกข์ ความพินาศย่อยยับ

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

สมณพราหมณ์พวกหนึ่งแล่นเลยไป[๑]
ไม่บรรลุธรรมที่เป็นสาระ[๒]
ชื่อว่าพอกพูนเครื่องพันธนาการ[๓]ใหม่ ๆ ยิ่งขึ้น
ยึดมั่นในสิ่งที่ตนได้เห็นแล้วและฟังแล้วอย่างนี้
จึงตกสู่หลุมถ่านเพลิง[๔]ตลอดไป
เหมือนแมลงตกลงสู่ประทีปน้ำมันฉะนั้น

อุปาติธาวันติสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. อุปปัชชันติสูตร
ว่าด้วยแสงหิ่งห้อยกับแสงอาทิตย์

[๖๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อัญเดียรถีย์ปริพาชกเป็นผู้ที่มหาชนสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารตราบเท่าที่พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้ายังไม่เสด็จอุบัติขึ้นในโลก แต่พอพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว อัญเดียรถีย์ปริพาชกก็เป็นผู้ที่มหาชน ไม่สักการะไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่บูชา ไม่นอบน้อม ไม่ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร บัดนี้ พระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์เป็น ผู้ที่มหาชนสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “จริงอย่างนั้น อานนท์ อัญเดียรถีย์ปริพาชกเป็นผู้ที่มหาชนสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารตราบเท่าที่

---

[๑] **แล่นเลยไป** หมายถึงยึดถือขันธ์ ๕ ว่าเที่ยง งาม เป็นสุข และเป็นอัตตา (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๙/๓๘๒)

[๒] **ธรรมที่เป็นสาระ** หมายถึงศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติ เป็นต้น (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๙/๓๘๑)

[๓] **เครื่องพันธนาการ** หมายถึงตัณหาและทิฏฐิ (ขุ.อ.อ. (บาลี) ๕๙/๓๘๒)

[๔] **หลุมถ่านเพลิง** ในที่นี้หมายถึงภพ ๓ คือ กามภพ รูปภพ และอรูปภพ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๕๙/๓๘๒)

ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้ายังไม่อุบัติขึ้นในโลก แต่พอตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลกแล้ว อัญเดียรถีย์ปริพาชกก็เป็นผู้ที่มหาชนไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่บูชา ไม่นอบน้อม ไม่ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร บัดนี้ ตถาคตและภิกษุสงฆ์ เป็นผู้ที่มหาชนสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

หิ่งห้อยนั้นส่องสว่างอยู่ได้ชั่วเวลาดวงอาทิตย์ยังไม่ขึ้น
เมื่อดวงอาทิตย์ขึ้นแล้ว ก็อับแสงและไม่ส่องสว่างได้เลย
อัญเดียรถีย์ก็เหมือนกัน รุ่งเรืองอยู่ได้
ชั่วเวลาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังไม่อุบัติขึ้นในโลก
แต่เมื่อใด พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก
เมื่อนั้น อัญเดียรถีย์พร้อมทั้งสานุศิษย์ก็อับเฉา
หมดความรุ่งเรืองอีกต่อไป
พวกเขามีความเห็นผิด จึงไม่พ้นจากทุกข์ไปได้

อุปปัชชันติสูตรที่ ๑๐ จบ
ชัจจันธวรรคที่ ๖ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	อายุสังขาโรสสัชชนสูตร	๒.	สัตตชฏิลสูตร
๓.	ปัจจเวกขณสูตร	๔.	ปฐมนานาติตถิยสูตร
๕.	ทุติยนานาติตถิยสูตร	๖.	ตติยนานาติตถิยสูตร
๗.	สุภูติสูตร	๘.	คณิกาสูตร
๙.	อุปาติธาวันติสูตร	๑๐.	อุปปัชชันติสูตร

๗. จูฬวรรค
หมวดว่าด้วยเรื่องเล็กน้อย
๑. ปฐมลกุณฏกภัททิยสูตร
ว่าด้วยพระลกุณฏกภัททิยเถระ สูตรที่ ๑

[๖๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระสารีบุตรชี้แจงให้ท่านพระลกุณฏกภัททิยะ[๑]เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญ แกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาโดยวิธีต่าง ๆ[๒] จิตของท่านพระลกุณฏกภัททิยะหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น[๓]

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระสารีบุตรชี้แจงให้ท่านพระลกุณฏกภัททิยะเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาโดยวิธีต่าง ๆ จิตของท่านพระลกุณฏกภัททิยะหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

บุคคลหลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวงทั้งชั้นสูงและชั้นต่ำ[๔]
ไม่หลงเข้าใจว่า นี้เป็นของเรา นี้เป็นตัวเรา
มีจิตหลุดพ้นได้เด็ดขาดอย่างนี้
ชื่อว่าข้ามพ้นโอฆะ[๕] ที่ตนยังไม่เคยข้ามได้
ไม่ต้องมีภพใหม่อีก

ปฐมลกุณฏกภัททิยสูตรที่ ๑ จบ

๒. ทุติยลกุณฏกภัททิยสูตร
ว่าด้วยพระลกุณฏกภัททิยเถระ สูตรที่ ๒

[๖๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระสารีบุตรสำคัญท่านพระลกุณฏกภัททิยะว่าเป็นพระเสขะ จึงชี้แจงให้ท่าน

---

[๑] **พระลกุณฏกภัททิยะ** มีอธิบายดังนี้ เดิมชื่อ **ภัททิยะ** แต่เพราะท่านมีร่างกายเตี้ย คนจึงเรียก ท่านว่า “ลกุณฏกภัททิยะ” นัยว่า ก่อนที่ท่านจะได้ฟังธรรมจากท่านพระสารีบุตรนั้น ท่านได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖๑/๓๘๖)

[๒] **โดยวิธีต่าง ๆ** หมายถึงโดยเหตุมากมายอย่างนี้ คือ ให้พิจารณาเห็นว่าขันธ์ ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นต้น (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖๑/๓๘๖)

[๓] หมายถึงทำให้แจ้งอรหัตตผล (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖๑/๓๘๗)

[๔] **ชั้นสูง** หมายถึงรูปธาตุ และอรูปธาตุ นี้ว่าโดยหลุดพ้นเบื้องต้น แต่เมื่อว่าโดยหลุดพ้นเบื้องปลายหมายถึงละสังโยชน์เบื้องสูง ๕ ประการได้ **ชั้นต่ำ** หมายถึงกามธาตุ นี้ว่าโดยหลุดพ้นเบื้องต้น แต่เมื่อว่าโดยหลุดพ้นเบื้องปลายหมายถึงละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการได้ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖๑/๓๘๗)

[๕] **โอฆะ** หมายถึงห้วงน้ำคือสังสารวัฏมี ๔ คือ (๑) กาม (๒) ภพ (๓) ทิฏฐิ (๔) อวิชชา (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖๑/๓๘๘)

พระลกุณฏกภัททิยะเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริง ด้วยธรรมีกถาโดยวิธีต่าง ๆ ยิ่งกว่าประมาณ

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระสารีบุตรผู้สำคัญท่านพระลกุณฏกภัททิยะว่าเป็นพระเสขะ จึงชี้แจงให้ท่านพระลกุณฏกภัททิยะเห็นชัด ชวนใจให้ อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริง ด้วยธรรมีกถาโดยวิธีต่าง ๆ ยิ่งกว่าประมาณ

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

บุคคลตัดวัฏฏะ[๑]ได้ จึงบรรลุถึงความไม่หวัง[๒]
แม่น้ำคือตัณหาที่ถูกอรหัตตมรรคญาณทำให้เหือดแห้งแล้ว
จึงไหลไปอีกไม่ได้
วัฏฏะที่ตัดได้แล้ว ย่อมไม่หมุนวนได้อีก
สภาพนี้แหละคือความสิ้นสุดแห่งทุกข์

ทุติยลกุณฏกภัททิยสูตรที่ ๒ จบ

๓. ปฐมสัตตสูตร
ว่าด้วยสัตว์ที่ติดอยู่ในกาม สูตรที่ ๑

[๖๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น มนุษย์ทั้งหลายในกรุงสาวัตถีโดยมากเป็นผู้ติดใจในกามทั้งหลายเกินขอบเขต เป็นผู้ยินดี รักใคร่ เพลิดเพลิน หลงใหล หมกมุ่น มัวเมา อยู่ในกามทั้งหลาย

ครั้งนั้น ในเวลาเช้า ภิกษุจำนวนมากครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี กลับจากบิณฑบาตหลังจากฉันอาหารเสร็จแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส มนุษย์ทั้งหลาย ในกรุงสาวัตถีโดยมาก เป็นผู้ติดใจในกามทั้งหลายเกินขอบเขต เป็นผู้ยินดี รักใคร่ เพลิดเพลิน หลงใหล หมกมุ่น มัวเมาอยู่ในกามทั้งหลาย พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

สัตว์ทั้งหลายติดใจในกาม

---

[๑] **วัฏฏะ** ในที่นี้หมายถึงกิเลสวัฏ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖๒/๓๘๙)

[๒] **บรรลุถึงภาวะที่ไม่มีความหวัง** หมายถึงบรรลุนิพพาน (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖๒/๓๘๙)

ข้องด้วยกิเลสเครื่องข้องในกาม
ไม่เห็นโทษในสังโยชน์ ข้องในกิเลสเครื่องข้องคือสังโยชน์
จะพึงข้ามโอฆะอันกว้างใหญ่ไม่ได้เลย

ปฐมสัตตสูตรที่ ๓ จบ

๔. ทุติยสัตตสูตร
ว่าด้วยสัตว์ที่ติดอยู่ในกาม สูตรที่ ๒

[๖๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น มนุษย์ทั้งหลายในกรุงสาวัตถีโดยมาก เป็นผู้ติดใจในกามทั้งหลาย เป็นผู้ยินดี รักใคร่ เพลิดเพลิน หลงใหล หมกมุ่น มืดมน มัวเมาอยู่ในกามทั้งหลาย

ครั้งนั้น ในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี ได้ทอดพระเนตรเห็นมนุษย์ทั้งหลายในกรุง สาวัตถีโดยมากเป็นผู้ติดใจในกามทั้งหลาย เป็นผู้ยินดี รักใคร่ เพลิดเพลิน หลงใหล หมกมุ่น มืดมน มัวเมาอยู่ในกามทั้งหลาย

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

สัตว์ทั้งหลายมืดมนเพราะกาม
ถูกข่ายรัดรึงไว้แน่น
ถูกเครื่องมุงบังคือตัณหาปกคลุมไว้
ถูกเครื่องผูกคือความประมาทผูกพันไว้ เหมือนปลาในข้อง[๑]
สัตว์เหล่านั้น จึงไปสู่ความแก่และความตาย
เหมือนลูกโคที่ยังไม่อดนม วิ่งตามแม่โค ฉะนั้น

ทุติยสัตตสูตรที่ ๔ จบ

๕. อปรลกุณฏกภัททิยสูตร
ว่าด้วยพระลกุณฏกภัททิยเถระ อีกสูตรหนึ่ง

[๖๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระลกุณฏกภัททิยะเดินตามหลัง ภิกษุทั้งหลาย เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๒๙๗/๓๘๘

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระลกุณฏกภัททิยะมีผิวพรรณ หยาบ ไม่น่าดู มีร่างกายค่อมเตี้ย ถูกภิกษุดูหมิ่น กำลังเดินตามหลังภิกษุทั้งหลายมาแต่ไกล จึงรับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นภิกษุรูปนั้นผู้มีผิวพรรณหยาบ ไม่น่าดู มีร่างกายค่อมเตี้ย ถูกภิกษุดูหมิ่น กำลัง เดินตามหลังภิกษุทั้งหลายมาแต่ไกลหรือไม่”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “เห็น พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนั้นมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก เพราะเธอเคยเข้าสมาบัติมาแล้วแทบทุกชนิด เธอใช้ปัญญาอันยิ่งด้วยตนเอง ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยม[๑]อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่กุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

เธอจงดูรถ[๒]ซึ่งมีส่วนประกอบอันไม่มีโทษ[๓]
มีหลังคาขาว[๔] มีเพลาเดียว[๕] ไม่มีทุกข์
แล่นไปถึงที่หมาย ตัดกระแส ไม่มีเครื่องผูก[๖]

อปรลกุณฏกภัททิยสูตรที่ ๕ จบ

๖. ตัณหาสังขยสูตร
ว่าด้วยความสิ้นไปแห่งตัณหา

[๖๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง พิจารณาความหลุดพ้นเพราะสิ้นตัณหาอยู่ในที่ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๒๑๒ ในเล่มนี้

[๒] **รถ** หมายถึงร่างกาย (สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๔๗/๓๘๐, ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖๕/๓๙๖)

[๓] **ส่วนประกอบอันไม่มีโทษ** หมายถึงอรหัตตผลศีล (สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๔๗/๓๘๕-๓๘๖, ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖๕/๓๙๖)

[๔] **หลังคาขาว** หมายถึงอรหัตตผลวิมุตติ (สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๔๗/๓๘๕-๓๘๖, ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖๕/๓๙๖)

[๕] **เพลาเดียว** หมายถึงสติ (สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๔๗/๓๘๕-๓๘๖, ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖๕/๓๙๖)

[๖] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๔๗/๓๘๐

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระอัญญาโกณฑัญญะผู้กำลังนั่ง คู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง พิจารณาความหลุดพ้นเพราะสิ้นตัณหาอยู่

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

พระอริยบุคคลใดไม่มีราก[๑]ไม่มีพื้นดิน[๒]ไม่มีเถา[๓]
จะมีใบ[๔]แต่ที่ไหน
ใครเล่าควรจะติเตียนพระอริยบุคคลนั้น
ที่เป็นปราชญ์ พ้นจากเครื่องผูกแล้ว
พระอริยบุคคลนั้น แม้เทวดาก็ชื่นชม ถึงพรหมก็สรรเสริญ

ตัณหาสังขยสูตรที่ ๖ จบ

๗. ปปัญจักขยสูตร
ว่าด้วยความสิ้นไปแห่งกิเลสเครื่องเนิ่นช้า

[๖๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคประทับนั่งพิจารณาถึงการละส่วนสัญญาอันประกอบด้วยกิเลสเครื่องเนิ่นช้า[๕]ของพระองค์อยู่

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบถึงการละส่วนสัญญาอันประกอบด้วยกิเลสเครื่องเนิ่นช้าของพระองค์แล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

---

[๑] **ไม่มีราก** หมายถึงไม่มีอวิชชา (ความไม่รู้) (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖๖/๓๙๗)

[๒] **ไม่มีพื้นดิน** หมายถึงไม่มีอาสวะ(กิเลสที่หมักดองอยู่ในสันดาน) นิวรณ์ (ธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุคุณ ความดี) และอโยนิโสมนสิการ (การไม่มนสิการโดยแยบคาย) (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖๖/๓๙๗)

[๓] **ไม่มีเถา** หมายถึงไม่มีมานะ (ถือตัว) และอติมานะ (ดูหมิ่น) (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖๗/๓๙๗)

[๔] **ใบ** หมายถึงมทะ(ความมัวเมา) ปมาทะ(ความประมาท) มายา(มีมารยา) และสาเฐยยะ(ความโอ้อวด หลอกเขา) (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖๖/๓๙๘)

[๕] **แง่ต่างแห่งปปัญจสัญญา** แปลจากคำว่า ปปญฺจสญฺ□าสงฺขา แยกอธิบายศัพท์ได้ดังนี้ คำว่า **ปปัญจสัญญา** หมายถึงสัญญาอันประกอบด้วยกิเลสเป็นเหตุเนิ่นช้า คือ ตัณหา มานะ และทิฏฐิ คำว่า **สังขา** หมายถึงแง่ต่าง ดังนั้น **ปปญฺจสญฺ□าสงฺขา** จึงแปลว่า แง่ต่างแห่งสัญญาอันประกอบด้วยกิเลสเป็นเหตุเนิ่นช้า (ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๒๐๑/๔๐๑) ในที่นี้หมายถึงกิเลสเป็นเหตุเนิ่นช้า กล่าวคือราคะ โทสะ โมหะ ตัณหา ทิฏฐิ และมานะ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖๗/๓๙๙)

ผู้ใดไม่มีกิเลสเครื่องเนิ่นช้าและการดำรงอยู่ (ในสังสารวัฏ)
ก้าวพ้นที่ต่อ[๑]และลิ่มสลัก[๒]ได้แล้ว
ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก
ย่อมไม่ดูหมิ่นผู้นั้นซึ่งไม่มีตัณหา เป็นมุนี เที่ยวไป

ปปัญจักขยสูตรที่ ๗ จบ

๘. กัจจานสูตร
ว่าด้วยพระมหากัจจานะ

[๖๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ท่านพระมหากัจจานะนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง มีกายคตาสติที่ตั้งมั่นภายในตนอยู่ในที่ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระมหากัจจานะผู้กำลังนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง มีกายคตาสติที่ตั้งมั่นภายในตนอยู่

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ผู้ใดพึงเข้าไปตั้งกายคตาสติไว้ในกาลทุกเมื่อว่า
“ถ้าในอดีต กรรมกิเลสไม่พึงมีแก่เรา
ในปัจจุบัน อัตภาพนี้ก็ไม่พึงมีแก่เรา
ในอัตภาพนี้ กรรมกิเลสจักไม่มีแก่เรา
ในอนาคต วิปากวัฏก็จักไม่มีแก่เรา”
ผู้นั้นมีปกติอยู่ด้วยอนุปุพพวิหารในกาลทั้ง ๓ นั้น
พึงข้ามพ้นตัณหาที่ชื่อวิสัตติกาได้
โดยเวลาที่อริยมรรคเกิดขึ้นนั่นแล

กัจจานสูตรที่ ๘ จบ

๙. อุทปานสูตร
ว่าด้วยบ่อน้ำ

[๖๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

---

[๑] **ที่ต่อ** หมายถึงตัณหาและทิฏฐิ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖๗/๔๐๐)

[๒] **ลิ่มสลัก** หมายถึงอวิชชา (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๖๗/๔๐๐)

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในแคว้นมัลละ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ หมู่ใหญ่ ได้เสด็จถึงถูนคามหมู่บ้านพราหมณ์ในแคว้นมัลละ ชาวถูนคามผู้เป็นพราหมณ์และคหบดีได้ฟังว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ทราบว่าพระสมณโคดมศากยบุตร ผู้เสด็จออกบวชจากศากยตระกูล กำลังเสด็จจาริกไปในแคว้นมัลละ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ได้เสด็จถึงถูนคามโดยลำดับ” พวกเขาจึงใช้หญ้าและแกลบถมบ่อน้ำจนเต็มถึงปากบ่อด้วยตั้งใจว่า “สมณะโล้นเหล่านั้นอย่าได้น้ำดื่ม”

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแวะลงข้างทาง เสด็จเข้าไปยังควงไม้ต้นหนึ่ง ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ พระผู้มีพระภาค ครั้นประทับนั่งแล้ว รับสั่งเรียก ท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ เธอจงนำน้ำดื่มจากบ่อน้ำมาเพื่อเรา”

ครั้นพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ บ่อน้ำนั้นถูกชาวถูนคามผู้เป็นพราหมณ์และคหบดีใช้หญ้าและแกลบถมจนเต็มปากบ่อ ด้วยตั้งใจว่า “สมณะโล้นเหล่านั้นอย่าได้น้ำดื่ม พระพุทธเจ้าข้า”

แม้ครั้งที่ ๒ พระผู้มีพระภาคตรัสกับท่านพระอานนท์ดังนี้ว่า “อานนท์ เธอจงนำน้ำดื่มจากบ่อน้ำนั้นมาเพื่อเรา”

ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ บ่อน้ำนั้นถูกชาวถูนคามผู้เป็นพราหมณ์และคหบดีใช้หญ้าและแกลบถมจน เต็มปากบ่อ ด้วยตั้งใจว่า “สมณะโล้นเหล่านั้นอย่าได้น้ำดื่ม พระพุทธเจ้าข้า”

แม้ครั้งที่ ๓ พระผู้มีพระภาคตรัสกับท่านพระอานนท์ดังนี้ว่า “อานนท์ เธอจงนำน้ำดื่มจากบ่อน้ำนั้นมาเพื่อเรา”

ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้วถือบาตรเดินไปที่บ่อน้ำนั้น ครั้งนั้น บ่อน้ำนั้นเมื่อท่านพระอานนท์เดินเข้าไปถึง น้ำก็ล้นขึ้นมา พัดเอาหญ้าและแกลบทั้งหมดนั้นออกไปจากปากบ่อ เหลือแต่น้ำที่ใสสะอาด ไม่ขุ่น เต็มเปี่ยมถึงปากบ่อ ขังอยู่ดุจไหลออกจากปากบ่อได้เอง

ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์คิดว่า “น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระตถาคตทรงเป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากจริง บ่อน้ำนี้ เมื่อเราเดินเข้าไปถึงน้ำ ก็ล้นขึ้นมาพัดเอาหญ้าและแกลบทั้งหมดนั้นออกไปจากปากบ่อ เหลือแต่น้ำที่ใสสะอาด ไม่ขุ่น เต็มเปี่ยมถึงปากบ่อ ขังอยู่ดุจไหลออกมาจากปากบ่อได้เอง” ครั้นแล้ว ท่านก็ใช้บาตรตักน้ำนำเข้าไปถวายพระผู้มีพระภาค ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระตถาคตทรงเป็นผู้มี ฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากจริง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บ่อน้ำนี้ เมื่อข้าพระองค์เดินเข้าไปถึง น้ำก็ล้นขึ้นมาพัดเอาหญ้าและแกลบทั้งหมดนั้นออกไปจากปากบ่อ เหลือแต่น้ำที่ใสสะอาด ไม่ขุ่น เต็มเปี่ยมถึงปากบ่อ ขัง

อยู่ดุจไหลออกมาจากปากบ่อได้เอง ขอพระผู้มีพระภาคทรงดื่มน้ำเถิด ขอพระสุคตทรงดื่มน้ำเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ถ้าน้ำมีอยู่ตลอดเวลา ก็ไม่จำเป็นต้องขุดบ่อน้ำ
พระพุทธเจ้าเช่นเรา ตัดรากตัณหาขาดแล้ว
ก็ไม่จำเป็นต้องเที่ยวแสวงหา(น้ำหรือปัจจัยอย่างอื่น)

อุทปานสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. อุเทนสูตร
ว่าด้วยพระราชวังของพระเจ้าอุเทนถูกเผา

[๗๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ โฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี สมัยนั้น เมื่อพระเจ้าอุเทนเสด็จประพาสพระราชอุทยาน ภายในพระราชวังถูกไฟไหม้ หญิง ๕๐๐ คน มีพระนางสามาวดีเป็นหัวหน้า ต่างเสียชีวิตทั้งหมด

ครั้งนั้น ในเวลาเช้า ภิกษุจำนวนมากครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงโกสัมพี กลับจากบิณฑบาตหลังจากฉันอาหารเสร็จแล้ว เข้าไป เฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส เมื่อพระเจ้า อุเทนเสด็จประพาสพระราชอุทยาน ภายในพระราชวังถูกไฟไหม้ หญิง ๕๐๐ คน มีพระนางสามาวดีเป็นหัวหน้า ต่างเสียชีวิตทั้งหมด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คติของอุบาสิกาเหล่านั้นเป็นอย่างไร ภพหน้าเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาเหล่านั้นที่เป็นโสดาบันก็มี ที่เป็นสกทาคามินีก็มี ที่เป็นอนาคามินีก็มี ภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาเหล่านั้นทั้งหมด ชื่อว่าไม่ตายเปล่า[๑]”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

สัตว์โลกมีโมหะเป็นเครื่องผูกพัน
ย่อมปรากฏเหมือนสมบูรณ์ด้วยเหตุ

---

[๑] **ตายอย่างไม่ไร้ผล** ในที่นี้หมายถึงไม่ตายเปล่า คือได้บรรลุสามัญญผล (ผลแห่งความเป็นสมณะ) (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๗๐/๔๑๑)

คนพาลมีอุปธิเป็นเครื่องผูกพัน ถูกความมืดหุ้มห่อไว้
ย่อมปรากฏเหมือนยั่งยืนนิรันดร์
แต่ผู้เห็นอยู่ ย่อมไม่มีกิเลสเครื่องกังวล

อุเทนสูตรที่ ๑๐ จบ
จูฬวรรคที่ ๗ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	ปฐมลกุณฏกภัททิยสูตร	๒.	ทุติยลกุณฏกภัททิยสูตร
๓.	ปฐมสัตตสูตร	๔.	ทุติยสัตตสูตร
๕.	อปรลกุณฏกภัททิยสูตร	๖.	ตัณหาสังขยสูตร
๗.	ปปัญจักขยสูตร	๘.	กัจจานสูตร
๙.	อุทปานสูตร	๑๐.	อุเทนสูตร

๘. ปาฏลิคามิยวรรค
หมวดว่าด้วยปาฏลิคาม
๑. ปฐมนิพพานปฏิสังยุตตสูตร
ว่าด้วยธรรมที่เกี่ยวกับนิพพาน สูตรที่ ๑

[๗๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลาย เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจ ให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาว่าด้วยเรื่องนิพพาน ฝ่ายภิกษุเหล่านั้นก็ทำให้มั่น มนสิการ แล้วน้อมนึกธรรมีกถาทั้งปวงด้วยจิต เงี่ยโสตลงฟังธรรม

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ภิกษุทั้งหลาย อายตนะ[๑]มีอยู่
(แต่) ในอายตนะนั้นไม่มีปฐวีธาตุ
ไม่มีอาโปธาตุ ไม่มีเตโชธาตุ ไม่มีวาโยธาตุ
ไม่มีอากาสานัญจายตนะ ไม่มีวิญญาณัญจายตนะ

---

[๑] **อายตนะ** ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๗๑/๔๑๗)

ไม่มีอากิญจัญญายตนะ ไม่มีเนวสัญญานาสัญญายตนะ
ไม่มีโลกนี้ ไม่มีโลกหน้า ไม่มีดวงอาทิตย์ และดวงจันทร์ทั้งสองนั้น
ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เรียกอายตนะนั้นว่า
มีการมา มีการไป มีการตั้งอยู่ มีการจุติ มีการอุบัติ
อายตนะนั้นไม่มีที่ตั้งอาศัย ไม่เปลี่ยนแปลง
ไม่มีอารมณ์ยึดเหนี่ยว นี้แลคือที่สุดแห่งทุกข์

ปฐมนิพพานปฏิสังยุตตสูตรที่ ๑ จบ

๒. ทุติยนิพพานปฏิสังยุตตสูตร
ว่าด้วยธรรมที่เกี่ยวกับนิพพาน สูตรที่ ๒

[๗๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลาย เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจ ให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาว่าด้วยเรื่องนิพพาน ฝ่ายภิกษุเหล่านั้นก็ทำให้มั่น มนสิการแล้วน้อมนึกธรรมีกถาทั้งปวงด้วยจิต เงี่ยโสตลงฟังธรรม

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ฐานะที่บุคคลเห็นได้ยาก
ชื่อว่านิพพานอันไม่มีตัณหา
นิพพานนั้นเป็นธรรมที่มีอยู่จริง ไม่เห็นได้ง่าย
ตัณหาอันบุคคลแทงตลอดแล้ว
กิเลสเครื่องกังวลก็ไม่มีแก่ผู้รู้อยู่ เห็นอยู่

ทุติยนิพพานปฏิสังยุตตสูตรที่ ๒ จบ

๓. ตติยนิพพานปฏิสังยุตตสูตร
ว่าด้วยธรรมที่เกี่ยวกับนิพพาน สูตรที่ ๓

[๗๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลาย เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้า

ใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจ ให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาว่าด้วยเรื่องนิพพาน ฝ่ายภิกษุเหล่านั้นก็ทำให้มั่น มนสิการแล้วน้อมนึกธรรมีกถาทั้งปวงด้วยจิต เงี่ยโสตลงฟังธรรม

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติที่ไม่เกิด ไม่ปรากฏ
ไม่ถูกเหตุสร้าง ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง มีอยู่
ภิกษุทั้งหลาย ถ้าธรรมชาติที่ไม่เกิด ไม่ปรากฏ
ไม่ถูกเหตุสร้าง ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง จักไม่มี
ในโลกนี้ก็จะไม่ปรากฏภาวะสลัดออกจากธรรมชาติที่เกิดแล้ว
ที่ปรากฏแล้ว ที่ถูกเหตุสร้างแล้ว ที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งแล้ว
ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะธรรมชาติที่ไม่เกิด ไม่ปรากฏ
ไม่ถูกเหตุสร้าง ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง มีอยู่
ฉะนั้น จึงปรากฏภาวะสลัดออกจากธรรมชาติที่เกิดแล้ว
ที่ปรากฏแล้ว ที่ถูกเหตุสร้างแล้ว ที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งแล้ว

ตติยนิพพานปฏิสังยุตตสูตรที่ ๓ จบ

๔. จตุตถนิพพานปฏิสังยุตตสูตร
ว่าด้วยธรรมที่เกี่ยวกับนิพพาน สูตรที่ ๔

[๗๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลาย เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจ ให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาว่าด้วยเรื่องนิพพาน ฝ่ายภิกษุเหล่านั้นก็ทำให้มั่น มนสิการแล้วน้อมนึกธรรมีกถาทั้งปวงด้วยจิต เงี่ยโสตลงฟังธรรม

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ความหวั่นไหวย่อมมีแก่บุคคลผู้ถูกตัณหาและทิฏฐิอาศัย
ความหวั่นไหวย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้ไม่ถูกตัณหาและทิฏฐิอาศัย
เมื่อความหวั่นไหว(จิต)ไม่มี ก็ย่อมมีปัสสัทธิ[๑]
เมื่อมีปัสสัทธิ ก็ย่อมไม่มีตัณหา

---

[๑] **ปัสสัทธิ** หมายถึงความเข้าไปสงบกายและจิต (ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๗๔/๔๒๕)

เมื่อไม่มีตัณหา ก็ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิด
เมื่อไม่มีการเวียนว่ายตายเกิด ก็ไม่มีการจุติและการอุบัติ
เมื่อไม่มีการจุติและการอุบัติ ก็ไม่มีโลกนี้ โลกอื่น
และระหว่างโลกทั้งสอง นี้คือที่สุดแห่งทุกข์

จตุตถนิพพานปฏิสังยุตตสูตรที่ ๔ จบ

๕. จุนทสูตร[๑]

ว่าด้วยนายจุนทกัมมารบุตร[๒]

[๗๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในแคว้นมัลละพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ หมู่ใหญ่ ได้เสด็จไปถึงเมืองปาวา ได้ยินว่า ณ ที่นั้นพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ สวนอัมพวันของนายจุนทกัมมารบุตร

นายจุนทกัมมารบุตรได้ฟังว่า “ทราบว่า พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในแคว้นมัลละพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ได้เสด็จถึงเมืองปาวาแล้วประทับอยู่ ณ สวนอัมพวันของเรา” นายจุนทกัมมารบุตรจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้นายจุนทกัมมารบุตรเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถา ครั้งนั้น นายจุนทกัมมารบุตรผู้อัน พระผู้มีพระภาคตรัสชี้แจงให้เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วย ภิกษุสงฆ์โปรดรับภัตตาหารของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้เถิด พระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์ด้วยพระอาการดุษณี

ครั้งนั้น นายจุนทกัมมารบุตรทราบอาการที่พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์แล้ว ลุกขึ้นจากที่นั่งถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณแล้วจากไป ครั้นคืนนั้นผ่านไป นายจุนทกัมมารบุตรสั่งให้

---

[๑] ดูเทียบ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๙-๑๙๐/๑๓๘-๑๔๐

[๒] **จุนทกัมมารบุตร** หมายถึงบุตรของนายช่างทอง เขาเป็นมหากุฏุมพีผู้มั่งคั่ง เป็นโสดาบันเพียงการเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคครั้งแรก สร้างคันธกุฎีถวายพระพุทธเจ้า และสร้างที่พักกลางวันและที่พักกลางคืน ศาลา กูฏี มณฑป เป็นต้น ถวายภิกษุสงฆ์ ได้สร้างวัดมีซุ้มประตูและมีกำแพงล้อมมอบถวายสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน (ขุ.อ.อ. (บาลี) ๗๔/๔๒๗)

คนจัดของขบฉันอย่างประณีต และสูกรมัททวะ[๑] จำนวนเพียงพอไว้ในนิเวศน์ของตน แล้วส่งคนไปให้กราบทูลภัตตกาลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้เวลาแล้ว ภัตตาหารเสร็จแล้ว พระพุทธเจ้าข้า”

ครั้งนั้น ในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปยังนิเวศน์ของนายจุนทกัมมารบุตรพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ประทับนั่งบน พุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ ได้รับสั่งเรียกนายจุนทกัมมารบุตรมาตรัสว่า “จุนทะ ท่านจงประเคนเราด้วยสูกรมัททวะที่เตรียมไว้ ประเคนภิกษุสงฆ์ด้วยของขบฉันอย่างอื่นที่เตรียมไว้เถิด[๒]” นายจุนทกัมมารบุตรทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว ประเคนพระผู้มีพระภาคด้วยสูกรมัททวะที่เตรียมไว้ ประเคนของขบฉันอย่างอื่นที่เตรียมไว้แด่ภิกษุสงฆ์

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกนายจุนทกัมมารบุตรมาตรัสว่า “จุนทะ ท่านจงฝังสูกรมัททวะที่เหลือในหลุม เรายังไม่เห็นใครในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ที่จะบริโภคสูกรมัททวะนั้นแล้วพึงถึงการย่อยไปด้วยดี ยกเว้นตถาคต” นายจุนทกัมมารบุตร ทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว นำสูกรมัททวะที่เหลือนั้นไปฝังไว้ในหลุม เสร็จแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้นายจุนทะเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถา แล้วทรงลุกจากพุทธอาสน์ เสด็จจากไป

หลังจากที่พระผู้มีพระภาคเสวยพระกระยาหารของนายจุนทกัมมารบุตรเสร็จแล้ว ได้เกิดอาการพระประชวรอย่างรุนแรง มีทุกขเวทนาเกิดจากโรคลงพระบังคนหนักเป็นโลหิตจวนเจียนจะปรินิพพาน ได้ยินว่า ขณะนั้น พระผู้มีพระภาคทรงมีสติสัมปชัญญะ ทรงอดกลั้นเวทนานั้นไว้มิได้ทรงพรั่นพรึง

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “มาเถิด อานนท์ เราไปยังกรุงกุสินารากันเถิด” ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสพระผู้มีพระภาคทันที

ข้าพเจ้าได้สดับมาว่า พระผู้มีพระภาคผู้ทรงมีพระปรีชา
เสวยพระกระยาหารของนายจุนทะกัมมารบุตรแล้ว

---

[๑] **สูกรมัททวะ** พระอรรถกถาจารย์อธิบายไว้ดังนี้ คือ (๑) (สูกรมทฺทวนฺติ สูกรสฺส มุทุสินิทฺธํ ปวตฺตมํสํ) หมายถึงเนื้อสุกรทั่วไปที่อ่อนนุ่ม (๒) (สูกเรหิ มทฺทิตวํสกฬีโร) หมายถึงหน่อไม้ชนิดหนึ่งที่สุกรแทะดุน (๓) (สูกเรหิ มทฺทิตปฺปเทเส ชาตํ อหิจฺฉตฺตกํ) หมายถึงเห็ดชนิดหนึ่งที่เกิดในถิ่นที่สุกรแทะดุน (๔) (สูกรมทฺทวํ นาม เอกํ รสายตนํ) หมายถึงรสอาหารชนิดหนึ่งชื่อว่า สูกรมัททวะ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๗๕/๔๒๗)

[๒] เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสเพื่ออนุเคราะห์ผู้อื่น เพราะในสูกรมัททวะนั้น พวกเทวดาในทวีปใหญ่ ทั้ง ๔ ได้ใส่โอชาไว้ ผู้อื่น(เว้นพระผู้มีพระภาค) ไม่สามารถจะให้สูกรมัททวะที่บริโภคแล้วให้ย่อยได้โดยง่าย ดังนั้น พระผู้มีพระภาคจึงรับสั่งให้นายจุนทกัมมารบุตรกระทำเช่นนั้น (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๗๕/๔๒๗)

ทรงพระประชวรหนักจวนเจียนจะปรินิพพาน
เมื่อพระผู้มีพระภาคเสวยสูกรมัททวะแล้ว
ได้เกิดอาการพระประชวรอย่างรุนแรงลงพระบังคนหนัก
ตรัสว่า เราจะไปยังกรุงกุสินารา

รับสั่งขอน้ำดื่ม

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแวะลงข้างทาง เสด็จเข้าไปยังควงไม้ต้นหนึ่งแล้วรับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ เธอจงปูสังฆาฏิ ๔ ชั้นแก่เรา เราเหน็ดเหนื่อย จะนั่ง” ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้วจึงปูสังฆาฏิ ๔ ชั้น พระผู้มีพระภาคประทับนั่งบนพุทธอาสน์นั้นแล้วตรัสกับท่านพระอานนท์ดังนี้ว่า “อานนท์ เธอจงนำน้ำดื่มมาเพื่อเรา เรากระหายจะดื่มน้ำ”

เมื่อพระผู้มีพระภาครับสั่งอย่างนี้ ท่านพระอานนท์จึงได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เกวียนประมาณ ๕๐๐ เล่มผ่านไปเมื่อ สักครู่นี้เอง น้ำนั้นถูกล้อเกวียนย่ำจนขุ่นเป็นตมไหลไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม่น้ำกุกุฏานี้อยู่ไม่ไกล มีน้ำใส รสจืด เย็นฉ่ำ สะอาด มีท่าขึ้นลงสะดวก น่ารื่นรมย์ พระผู้มีพระภาคจักทรงดื่ม และทรงสนานพระวรกายให้ชุ่มชื่นได้ ณ แม่น้ำนั้น”

แม้ครั้งที่ ๒ พระผู้มีพระภาคตรัสกับท่านพระอานนท์ดังนี้ว่า “อานนท์ เธอจงนำน้ำดื่มมาเพื่อเรา เรากระหายจะดื่มน้ำ”

ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เกวียนประมาณ ๕๐๐ เล่มผ่านไปเมื่อสักครู่นี้เอง น้ำนั้นถูกล้อเกวียนย่ำ จนขุ่นเป็นตมไหลไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม่น้ำกุกุฏานี้อยู่ไม่ไกล มีน้ำใส รสจืด เย็นฉ่ำ สะอาด มีท่าขึ้นลงสะดวก น่ารื่นรมย์ พระผู้มีพระภาคจักทรงดื่ม และทรงสนานพระวรกายให้ชุ่มชื่นได้ ณ แม่น้ำนั้น”

แม้ครั้งที่ ๓ พระผู้มีพระภาคตรัสกับท่านพระอานนท์ดังนี้ว่า “อานนท์ เธอจงนำน้ำดื่มมาเพื่อเรา เรากระหายจะดื่มน้ำ” ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว ถือบาตรเดินไปที่แม่น้ำนั้น

ครั้งนั้น แม่น้ำซึ่งถูกล้อเกวียนย่ำจนขุ่นเป็นตมไหลไปอยู่นั้น เมื่อท่านพระอานนท์เดินเข้าไปถึงก็พลันใสสะอาด ไม่ขุ่น ไหลไปตามปกติ ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์ได้มีความคิดดังนี้ว่า “น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระตถาคตทรงมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากจริง แม่น้ำนี้มีน้ำน้อย ถูกล้อเกวียนย่ำจนขุ่นเป็นตมไป เมื่อเราเดินมาถึงก็พลันใส สะอาด ไม่ขุ่น ไหลไป” ท่านพระอานนท์จึงใช้บาตรตักน้ำ แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ กราบทูลดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระตถาคตทรงมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากจริง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม่น้ำนี้มีน้ำน้อย ถูกล้อเกวียนย่ำจนขุ่นเป็นตมไหลไป เมื่อข้าพระองค์เดินเข้าไปถึง ก็พลันใสสะอาด ไม่ขุ่นไหลไป ขอพระผู้มีพระภาค ทรงดื่มน้ำเถิด ขอพระสุคตทรงดื่มน้ำเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค ทรงดื่มน้ำแล้วเสด็จไปที่แม่น้ำกุกุฏา พร้อมกับสงฆ์หมู่ใหญ่ พอเสด็จถึงก็เสด็จลงแม่น้ำนั้น ทรงสรงและทรงดื่มแล้วเสด็จขึ้น เสด็จกลับไปยังสวนอัมพวันแล้วรับสั่งเรียกท่านพระจุนทกะมาตรัสว่า “จุนทกะ เธอจงปูผ้าสังฆาฏิ ๔ ชั้นแก่เรา เราเหน็ดเหนื่อย จะนอน” ท่านพระจุนทกะทูลรับสนอง พระดำรัสแล้วปูผ้าสังฆาฏิ ๔ ชั้น จากนั้น พระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จสีหไสยา โดยพระปรัศว์เบื้องขวา ทรงซ้อนพระบาทเหลื่อมพระบาท ทรงมีสติสัมปชัญญะ บริบูรณ์ ทรงกำหนดพระทัยว่าจะเสด็จลุกขึ้น ส่วนท่านพระจุนทกะก็นั่งเฝ้าอยู่เบื้องพระพักตร์ของพระองค์ ในที่นั้นเอง

ภายหลัง พระธรรมสังคาหกาจารย์ได้รจนาคาถาสรุปดังนี้ว่า

พระพุทธเจ้าผู้ตถาคตศาสดา หาผู้เปรียบมิได้ในโลกนี้
ทรงมีพระวรกายเหน็ดเหนื่อยมาก
เสด็จถึงแม่น้ำกุกุฏาซึ่งมีน้ำใส รสจืด สะอาด
เสด็จลงไปสู่แม่น้ำนั้น
พระศาสดาผู้อันชาวโลกทั้งหมดบูชา
เสด็จอยู่ท่ามกลางภิกษุสงฆ์
ทรงสรงและทรงดื่มน้ำแล้วเสด็จขึ้นจากแม่น้ำ
พระผู้มีพระภาคบรมศาสดา ผู้ทรงแสวงหาคุณยิ่งใหญ่
ทรงประกาศเผยแผ่ธรรมวินัยไว้ในพุทธศาสนานี้
เสด็จเข้าไปยังสวนอัมพวันแล้ว
รับสั่งเรียกพระจุนทกะมาตรัสว่า
เธอจงปูผ้าสังฆาฏิ ๔ ชั้นให้เป็นที่นอนแก่เรา
ท่านพระจุนทกะนั้น อันพระผู้มีพระภาค
ผู้ทรงฝึกฝนอบรมพระองค์แล้วตรัสเตือน
จึงปูผ้าสังฆาฏิ ๔ ชั้น ทันที
พระบรมศาสดาทรงมีพระวรกายเหน็ดเหนื่อย ทรงบรรทมแล้ว
ฝ่ายพระจุนทกะก็นั่งเฝ้าอยู่เฉพาะพระพักตร์ในที่นั้น

บิณฑบาตทาน ๒ คราว มีผลเสมอกัน

ครั้นต่อมา พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ หากจะมีใครมากล่าวให้นายจุนทกัมมารบุตรเดือดร้อนใจว่า “ท่านจุนทะ การที่พระตถาคตเสวยบิณฑบาตของท่าน

เป็นครั้งสุดท้ายแล้วเสด็จดับขันธปรินิพพาน ไม่ใช่ลาภของท่าน ท่านได้ชั่วแล้ว อานนท์ เธอพึงระงับความเดือดร้อนใจของนายจุนทกัมมารบุตรอย่างนี้ว่า

ท่านจุนทะ การที่พระตถาคตเสวยบิณฑบาตของท่านเป็นครั้งสุดท้าย แล้วเสด็จดับขันธปรินิพพาน เป็นลาภของท่าน ท่านได้ดีแล้ว ท่านจุนทะ ความข้อนี้ อาตมภาพ ได้ฟังมา ได้รับมาเฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคว่า บิณฑบาต ๒ คราว มีผลเสมอกัน มีวิบากเสมอกัน มีผลมากกว่าและมีอานิสงส์มากกว่าบิณฑบาตอื่นอย่างมาก

บิณฑบาต ๒ คราว อะไรบ้าง คือ

๑. บิณฑบาตที่พระตถาคตเสวยแล้วตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณอย่างยอดเยี่ยม

๒. บิณฑบาตที่พระตถาคตเสวยแล้วปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ

บิณฑบาต ๒ คราวนี้ มีผลเสมอกัน มีวิบากเสมอกัน มีผลมากกว่าและมี อานิสงส์มากกว่าบิณฑบาตอื่นอย่างมาก

นายจุนทกัมมารบุตรได้สั่งสมกุศลกรรมที่เป็นเหตุให้มีอายุยืน มีผิวพรรณ ผ่องใส มีความสุข เกิดในสวรรค์ เจริญด้วยลาภยศ เป็นใหญ่ยิ่งแล้ว อานนท์ เธอพึงระงับความเดือดร้อนใจของนายจุนทกัมมารบุตรอย่างนี้”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ผู้ให้ทาน ย่อมเพิ่มพูนบุญ
ผู้สำรวม (ในศีล) ย่อมไม่ก่อเวร
ส่วนผู้ฉลาด ย่อมละบาปได้
เพราะสิ้นราคะ โทสะ และโมหะ
ผู้นั้นจึงชื่อว่าปรินิพพานแล้ว[๑]

จุนทสูตรที่ ๕ จบ

๖. ปาฏลิคามิยสูตร[๒]
ว่าด้วยอุบาสกชาวปาฏลิคาม

[๗๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

---

[๑] ดูเทียบ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๗/๑๔๘

[๒] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๕-๒๘๖/๙๗-๑๐๐, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๘-๑๕๔/๙๒-๙๘

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไปในแคว้นมคธ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ หมู่ใหญ่ ได้เสด็จมาถึงปาฏลิคาม

อุบาสกอุบาสิกาชาวปาฏลิคามได้ทราบข่าวว่า “พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกไป ในแคว้นมคธ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จมาถึงปาฏลิคามแล้ว” จึงพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดรับอาคารที่พักของ ข้าพระองค์ทั้งหลายเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคทรงรับด้วยพระอาการดุษณี

ลำดับนั้น อุบาสกอุบาสิกาชาวปาฏลิคามทราบอาการที่พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์แล้วจึงพากันลุกจากที่นั่ง ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณแล้วพากันเดินไปยังอาคารที่พัก ปูลาดอาสนะทั่วอาคาร จัดอาสนะ ตั้งหม้อน้ำ ตามประทีปน้ำมันไว้แล้วกลับเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายอภิวาทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายปูลาดอาสนะ ดาดเพดานทั่วอาคารที่พัก จัดอาสนะ ตั้งหม้อน้ำ ตามประทีปน้ำมันไว้แล้ว ขอพระผู้มีพระภาคทรงกำหนดเวลาที่สมควร ณ บัดนี้เถิด พระพุทธเจ้าข้า”

ครั้งนั้น เวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จไปที่อาคารที่พัก พร้อมกับภิกษุสงฆ์ ทรงชำระพระบาทแล้วเสด็จเข้าไปยัง อาคารที่พัก ประทับนั่งพิงเสากลาง ผินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก แม้ภิกษุสงฆ์ ก็ล้างเท้าแล้วเข้าไปยังอาคารที่พัก นั่งพิงฝาด้านทิศตะวันตก ผินหน้าไปทางทิศตะวันออกห้อมล้อมพระผู้มีพระภาค แม้อุบาสกอุบาสิกาชาวปาฏลิคามก็ล้างเท้าแล้วเข้าไปยังอาคารที่พักนั้น นั่งพิงฝาด้านทิศตะวันออก ผินหน้าไปทางทิศตะวันตก ห้อมล้อมพระผู้มีพระภาค

โทษแห่งศีลวิบัติ ๕ ประการ[๑]

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสกับอุบาสกอุบาสิกาชาวปาฏลิคามว่า “คหบดีทั้งหลาย ศีลวิบัติของบุคคลผู้ทุศีลมีโทษ ๕ ประการนี้ โทษ ๕ ประการ คือ

๑. บุคคลผู้ทุศีล มีศีลวิบัติในโลกนี้ ย่อมถึงความเสื่อมโภคทรัพย์เป็นอันมากซึ่งมีความประมาทเป็นเหตุ นี้เป็นโทษประการที่ ๑ แห่งศีลวิบัติของบุคคลผู้ทุศีล

---

[๑] ดูเทียบ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๙-๑๕๐/๙๓-๙๔, ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๖/๓๐๔-๓๐๕, องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๓/๓๕๙

๒. กิตติศัพท์อันชั่วของบุคคลผู้ทุศีล มีศีลวิบัติ ย่อมกระฉ่อนไป นี้เป็นโทษที่ ๒ แห่งศีลวิบัติของบุคคลผู้ทุศีล

๓. บุคคลผู้ทุศีล มีศีลวิบัติ จะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็นขัตติยบริษัทก็ตาม พราหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมไม่แกล้วกล้า เก้อเขินเข้าไป นี้เป็นโทษประการที่ ๓ แห่งศีลวิบัติ ของบุคคลผู้ทุศีล

๔. บุคคลผู้ทุศีล มีศีลวิบัติ ย่อมหลงลืมสติตาย นี้เป็นโทษประการที่ ๔ แห่งศีลวิบัติของบุคคลผู้ทุศีล

๕. บุคคลผู้ทุศีล มีศีลวิบัติ หลังจากตายแล้ว ย่อมไปบังเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก นี้เป็นโทษประการที่ ๕ แห่งศีลวิบัติของบุคคลผู้ทุศีล

คหบดีทั้งหลาย ศีลวิบัติของบุคคลผู้ทุศีลมีโทษ ๕ ประการนี้แล

อานิสงส์แห่งศีลสมบัติ ๕ ประการ

คหบดีทั้งหลาย ศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล มีอานิสงส์ ๕ ประการนี้ อานิสงส์ ๕ ประการ คือ

๑. บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติในโลกนี้ ย่อมได้โภคทรัพย์เป็นอันมาก ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ นี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๑ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๒. กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ ย่อมขจรไป นี้เป็น อานิสงส์ประการที่ ๒ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๓. บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ จะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็นขัตติยบริษัท ก็ตาม พราหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม หรือสมณบริษัทก็ตาม ย่อมแกล้วกล้า ไม่เก้อเขินเข้าไป นี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๓ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๔. บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี้เป็นอานิสงส์ประการ ที่ ๔ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๕. บุคคลผู้มีศีล มีศีลสมบัติ หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติ โลกสวรรค์ นี้เป็นอานิสงส์ประการที่ ๕ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

คหบดีทั้งหลาย ศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีลมีอานิสงส์ ๕ ประการนี้แล”

หลังจากนั้น พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้อุบาสกอุบาสิกาชาวปาฏลิคาม เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาจนดึกดื่นแล้วทรงส่งกลับด้วยรับสั่งว่า “คหบดีทั้งหลาย ราตรีใกล้จะสว่าง ขอท่านทั้งหลาย จงกำหนดเวลาที่สมควร ณ บัดนี้เถิด”

ลำดับนั้น อุบาสกอุบาสิกาชาวปาฏลิคามต่างชื่นชมอนุโมทนาพระธรรมเทศนา ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง แล้วลุกจากที่นั่ง ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณแล้วจากไป เมื่ออุบาสกอุบาสิกาชาวปาฏลิคามจากไปไม่นาน พระผู้มีพระภาคก็เสด็จเข้าไปยังเรือนว่าง

สร้างเมืองปาฏลีบุตร

สมัยนั้น สุนีธะและวัสสการะผู้เป็นมหาอำมาตย์แห่งมคธรัฐ กำลังสร้างเมือง ปาฏลิคามเพื่อป้องกันพวกวัชชี ครั้งนั้น เทวดาจำนวนมากเป็นเรือนพัน กำลังยึดครองที่ดินในปาฏลิคาม คือ

เทวดาที่มีศักดิ์ใหญ่ยึดครองที่ดินในประเทศใด จิตของพระราชา และมหาอำมาตย์ของพระราชาที่มีศักดิ์ใหญ่ ต่างก็น้อมไปเพื่อสร้างนิเวศน์ในประเทศนั้น[๑]

เทวดาที่มีศักดิ์ชั้นกลางยึดครองที่ดินในประเทศใด จิตของพระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชาที่มีศักดิ์ชั้นกลาง ต่างก็น้อมไปเพื่อสร้างนิเวศน์ในประเทศนั้น

เทวดาที่มีศักดิ์ชั้นต่ำยึดครองที่ดินในประเทศใด จิตของพระราชาและมหาอำมาตย์ ของพระราชาที่มีศักดิ์ชั้นต่ำ ต่างก็น้อมไปเพื่อสร้างนิเวศน์ในประเทศนั้น

พระผู้มีพระภาคทรงเล็งทิพยจักษุอันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ ได้ทอดพระเนตร เห็นเทวดาเหล่านั้นเป็นเรือนพัน กำลังยึดครองที่ดินในปาฏลิคาม คือ เทวดาที่มีศักดิ์ใหญ่ยึดครองที่ดินในประเทศใด จิตของพระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชา ที่มีศักดิ์ใหญ่ต่างก็น้อมไปเพื่อสร้างนิเวศน์ในประเทศนั้น เทวดาที่มีศักดิ์ชั้นกลาง ยึดครองที่ดินในประเทศใด จิตของพระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชาที่มีศักดิ์ ชั้นกลางต่างก็น้อมไปเพื่อสร้างนิเวศน์ในประเทศนั้น เทวดาที่มีศักดิ์ชั้นต่ำยึดครองที่ดินในประเทศใด จิตของพระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชาที่มีศักดิ์ชั้นต่ำ ต่างก็น้อมไปเพื่อสร้างนิเวศน์ในประเทศนั้น

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงตื่นบรรทมในเวลาใกล้รุ่ง รับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ ใครกำลังสร้างเมืองในปาฏลิคาม”

ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สุนีธะและวัสสการะผู้เป็นมหาอำมาตย์แห่งมคธรัฐ กำลังสร้างเมืองในปาฏลิคามเพื่อป้องกันพวกวัชชี พระพุทธเจาข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ สุนีธะและวัสสการะผู้เป็นมหาอำมาตย์แห่งมคธรัฐกำลังสร้างเมืองในปาฏลิคามเพื่อป้องกันพวกวัชชี เหมือนได้ปรึกษากับเทวดาชั้นดาวดึงส์ อานนท์ ณ ที่นี้

---

[๑] ทราบว่า เทวดาทั้งหลายเข้าสิงร่างของคนผู้เชี่ยวชาญวิชาดูพื้นที่แล้วให้ผู้เชี่ยวชาญเหล่านั้นบอกว่าควรจะสร้างบ้านเมืองที่นั้นที่นี้ เพราะเทวดาเหล่านั้นประสงค์จะให้พระราชาและมหาอำมาตย์ที่มีศักดิ์ใหญ่ มีศักดิ์ ชั้นกลาง มีศักดิ์ชั้นต่ำอยู่ใกล้ชิดกับตน และทำสักการะสมควรแก่ตน (วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๘๖/๑๗๙)

เราเล็งทิพยจักษุอันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ ได้เห็นเทวดาจำนวนมาก เป็นเรือนพัน กำลังยึดครองที่ดินในปาฏลิคาม คือ เทวดาที่มีศักดิ์ใหญ่ ยึดครองที่ดินในประเทศใด จิตของพระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชาที่มีศักดิ์ใหญ่ ต่างก็น้อมไปเพื่อสร้างนิเวศน์ในประเทศนั้น เทวดาที่มีศักดิ์ชั้นกลางยึดครองที่ดิน ในประเทศใด จิตของพระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชาที่มีศักดิ์ชั้นกลางต่างก็ น้อมไปเพื่อสร้างนิเวศน์ในประเทศนั้น เทวดาที่มีศักดิ์ชั้นต่ำยึดครองที่ดินในประเทศใด จิตของพระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชาที่มีศักดิ์ชั้นต่ำต่างก็น้อมไปเพื่อสร้างนิเวศน์ในประเทศนั้น

อานนท์ ตลอดพื้นที่อันเป็นย่านชุมชนแห่งอารยชนและเป็นทางค้าขาย นครนี้จะเป็นนครชั้นเอก เป็นทำเลค้าขาย ชื่อปาฏลีบุตร และนครปาฏลีบุตรจะเกิด อันตราย ๓ อย่าง คือ อัคคีภัย อุทกภัย หรือการแตกความสามัคคีภายในกลุ่ม”

สองมหาอำมาตย์เลี้ยงพระ

ครั้งนั้น สุนีธะและวัสสการะผู้เป็นมหาอำมาตย์แห่งมคธรัฐ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วได้ยืน ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ขอพระโคดมผู้เจริญพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์โปรดรับภัตตาหารของข้าพระองค์ทั้งหลายในวันนี้เถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์ด้วยพระอาการดุษณี

สุนีธะและวัสสการะมหาอำมาตย์แห่งมคธรัฐ ทราบอาการที่พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์แล้ว จึงเข้าไปยังที่พักของตน แล้วสั่งให้จัดเตรียมของเคี้ยวของฉันอย่างประณีตไว้ในที่พักของตนแล้วส่งคนไปกราบทูลภัตกาลว่า “ข้าแต่พระโคดม ผู้เจริญ ได้เวลาแล้ว ภัตตาหารเสร็จแล้ว พระพุทธเจ้าข้า”

ครั้งนั้น ในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เสด็จเข้าไปยังที่พักของสุนีธะและวัสสการะมหาอำมาตย์แห่ง มคธรัฐ ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ ลำดับนั้น สุนีธะและวัสสการะ มหาอำมาตย์แห่งมคธรัฐได้นำของเคี้ยวของฉันอันประณีตมาประเคนภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ให้อิ่มหนำด้วยตนเอง กระทั่งพระผู้มีพระภาคเสวยเสร็จทรงละพระหัตถ์จากบาตรแล้ว ได้นั่งเฝ้า ณ ที่สมควร ที่ใดที่หนึ่งซึ่งต่ำกว่า ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงอนุโมทนาแก่สุนีธะและวัสสการะมหาอำมาตย์แห่ง มคธรัฐ ด้วยพระคาถาเหล่านี้ว่า

อนุโมทนาคาถา

บัณฑิตอยู่ในที่ใด เลี้ยงดูท่านผู้มีศีล
ผู้สำรวม ประพฤติพรหมจรรย์ ในที่ที่ตนอยู่นั้น
พึงอุทิศทักษิณาแก่เหล่าเทวดาผู้สถิตอยู่ในที่นั้น

เทวดาเหล่านั้นอันเขาบูชาแล้ว ย่อมบูชาตอบ
อันเขานับถือแล้ว ย่อมนับถือตอบ
จากนั้นย่อมอนุเคราะห์บัณฑิตนั้นเป็นการตอบแทน
ดุจมารดาอนุเคราะห์บุตรผู้เกิดแต่อก ฉะนั้น
ดังนั้น ผู้ที่เทวดาอนุเคราะห์แล้ว
ย่อมพบเห็นแต่สิ่งที่เจริญทุกเมื่อ

ประตูโคดมและท่าโคดม

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงอนุโมทนามหาอำมาตย์สุนีธะและมหาอำมาตย์วัสสการะแคว้นมคธด้วยพระคาถาเหล่านี้แล้ว ทรงลุกขึ้นจากอาสนะเสด็จจากไป สมัยนั้น มหาอำมาตย์สุนีธะและมหาอำมาตย์วัสสการะแคว้นมคธ ตามส่งเสด็จพระผู้มีพระภาคไปเบื้องพระปฤษฎางค์ด้วยคิดว่า “วันนี้ประตูที่ท่านพระสมณโคดมเสด็จ ออกไป จะได้ชื่อว่า “ประตูโคดม” ท่าที่พระองค์เสด็จข้ามแม่น้ำคงคาจะได้ชื่อว่า “ท่าพระโคดม”

ต่อมา ประตูที่พระผู้มีพระภาคเสด็จผ่านไปนั้นได้ปรากฏนามว่า “ประตูพระโคดม” ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จไปทางแม่น้ำคงคา เวลานั้น แม่น้ำคงคามีน้ำเต็มเสมอตลิ่ง นกกาพอดื่มกินได้ คนทั้งหลายผู้ปรารถนาจะข้ามฟาก บางพวกเที่ยว หาเรือ บางพวกเที่ยวหาแพ บางพวกผูกทุ่น พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ทรงหายไปจากฝั่งนี้แห่งแม่น้ำคงคา ไปปรากฏพระวรกายที่ฝั่งโน้น เหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนออกหรือคู้แขนเข้า ฉะนั้น

พระผู้มีพระภาคทอดพระเนตรเห็นคนเหล่านั้นผู้ปรารถนาจะข้ามฟาก บางพวกเที่ยวหาเรือ บางพวกเที่ยวหาแพ บางพวกผูกทุ่น

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

คนพวกหนึ่งกำลังสร้างสะพาน
ข้ามสระใหญ่ โดยมิให้แปดเปื้อนด้วยโคลนตม
ขณะที่คนอีกพวกหนึ่งกำลังผูกทุ่นอยู่
ชนผู้ฉลาดได้ข้ามพ้นไปแล้ว[๑]

ปาฏลิคามิยสูตรที่ ๖ จบ

๗. ทวิธาปถสูตร
ว่าด้วยทางสองแพร่ง

---

[๑] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๖/๑๐๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๓-๑๕๔/๙๘

[๗๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จพุทธดำเนินทางไกลไปในแคว้นโกศล มีท่านพระนาคสมาละเป็นปัจฉาสมณะ[๑] ท่านพระนาคสมาละได้เห็นทางสองแพร่ง ในระหว่างทาง จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ นี้คือทางที่จะไป ไปทางนี้เถิด พระพุทธเจ้าข้า” เมื่อท่านพระนาคสมาละกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระนาคสมาละดังนี้ว่า “นาคสมาละ นี้คือทางที่จะไป เราจะไปทางนี้”

แม้ครั้งที่ ๒ ท่านพระนาคสมาละได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ นี้คือทางที่จะไป ไปทางนี้เถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านพระนาคสมาละดังนี้ว่า “นาคสมาละ นี้คือทางที่จะไป เราจะไปทางนี้”

แม้ครั้งที่ ๓ ท่านพระนาคสมาละได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ นี้คือทางที่จะไป ไปทางนี้เถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสกับท่านพระนาคสมาละดังนี้ว่า “นาคสมาละ นี้คือทางที่จะไป เราจะไปทางนี้”

ครั้งนั้น ท่านพระนาคสมาละวางบาตรและจีวรของพระผู้มีพระภาคไว้ที่พื้นดิน ณ ทางนั้นเอง แล้วกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี้บาตรและจีวรของพระผู้มีพระภาค” แล้วจากไป เมื่อท่านพระนาคสมาละเดินไปตามทางนั้น พวกโจรที่แอบซุ่มอยู่ระหว่างทาง ได้ออกมารุมทำร้ายทั้งเตะทั้งต่อย ทุบบาตรแตก และฉีกผ้าสังฆาฏิขาด หลังจากนั้น ท่านพระนาคสมาละมีบาตรแตก มีผ้าสังฆาฏิขาด เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส เมื่อข้าพระองค์เดินไปตามทางนั้น พวกโจรที่แอบซุ่มอยู่ระหว่างทาง ได้ออกมารุม ทำร้ายทั้งเตะทั้งต่อย ทุบบาตรแตก และฉีกผ้าสังฆาฏิขาด พระพุทธเจ้าข้า”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

บุคคลผู้จบเวท[๒] ถึงจะเที่ยวไปด้วยกัน
อยู่ร่วมกัน ปะปนกับคนอื่น

---

[๑] **ปัจฉาสมณะ** หมายถึงพระผู้ติดตามรับใช้ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๗๗/๔๕๒)

[๒] **ผู้จบเวท** หมายถึงผู้บรรลุสัจจะ ๔ ด้วยอริยมรรค (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๗๗/๔๕๔)

รู้แจ้ง (คนชั่ว) ย่อมละคนชั่วไปได้
เหมือนนกกระเรียนเว้นน้ำ ดื่มแต่น้ำนม ฉะนั้น

ทวิธาปถสูตรที่ ๗ จบ

๘. วิสาขาสูตร
ว่าด้วยนางวิสาขา

[๗๘] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปราสาทในบุพพารามของนางวิสาขา มิคารมาตา เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น หลานสาวผู้เป็นที่รัก ที่ชอบใจ ของนางวิสาขา มิคารมาตาเสียชีวิตลง ครั้งนั้น นางวิสาขามิคารมาตามีผ้าเปียก ผมเปียก เข้าไป เฝ้าพระผู้มีพระภาคแต่เที่ยงวัน ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถามนางวิสาขามิคารมาตาดังนี้ว่า “วิสาขา เธอมาจากไหน จึงมีผ้าเปียก ผมเปียก เข้ามาที่นี่แต่เที่ยงวัน”

นางวิสาขาทูลตอบว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หลานสาวผู้เป็นที่รัก ที่ชอบใจ ของหม่อมฉันเสียชีวิตแล้ว จึงทำให้หม่อมฉันมีผ้าเปียก ผมเปียกเข้ามาที่นี่แต่เที่ยงวัน พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “วิสาขา เธอต้องการมีบุตรและหลานจำนวนเท่ากับ ชาวกรุงสาวัตถีหรือ”

นางวิสาขาทูลตอบว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันต้องการมีบุตรและหลานจำนวนเท่ากับชาวกรุงสาวัตถี พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “วิสาขา ชาวกรุงสาวัตถีเสียชีวิตลง แต่ละวัน มากเท่าไร”

นางวิสาขาทูลตอบว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชาวกรุงสาวัตถีเสียชีวิตลง แต่ละวัน ๑๐ คนบ้าง ๙ คนบ้าง ๘ คนบ้าง ๗ คนบ้าง ๖ คนบ้าง ๕ คนบ้าง ๔ คนบ้าง ๓ คนบ้าง ๒ คนบ้าง ๑ คนบ้าง กรุงสาวัตถีจะไม่ว่างเว้นจากคนที่เสียชีวิตเลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “วิสาขา เธอเข้าใจเรื่องนั้นว่าอย่างไร เธอมิต้องมีผ้าเปียก ผมเปียก ทุกครั้งทุกคราวหรือ”

นางวิสาขาทูลตอบว่า “ไม่ถึงขนาดนั้นหรอก พระพุทธเจ้าข้า มีลูกและหลานมากขนาดนั้น หม่อมฉันก็พอใจแล้ว พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “วิสาขา ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๑๐๐ ก็มีทุกข์ ๑๐๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๙๐ ก็มีทุกข์ ๙๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๘๐ ก็มีทุกข์ ๘๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๗๐ ก็มีทุกข์ ๗๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๖๐ ก็มีทุกข์ ๖๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๕๐ ก็มีทุกข์ ๕๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๔๐ ก็มีทุกข์ ๔๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๓๐ ก็มีทุกข์ ๓๐ ผู้มีสิ่งเป็น ที่รัก ๒๐ ก็มีทุกข์ ๒๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๑๐ ก็มีทุกข์ ๑๐ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๙ ก็มี ทุกข์ ๙ ผู้มีสิ่งเป็น

ที่รัก ๘ ก็มีทุกข์ ๘ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๗ ก็มีทุกข์ ๗ ผู้มีสิ่งเป็น ที่รัก ๖ ก็มีทุกข์ ๖ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๕ ก็มีทุกข์ ๕ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๔ ก็มีทุกข์ ๔ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๓ ก็มีทุกข์ ๓ ผู้มีสิ่งเป็นที่รัก ๒ ก็มีทุกข์ ๒ ผู้มีสิ่งเป็นที่รักเพียง ๑ ก็มีทุกข์เพียง ๑ ผู้ไม่มีสิ่งเป็นที่รัก ก็ไม่มีทุกข์ ซึ่งเราเรียกว่า ผู้หมดความโศก ปราศจากกิเลสดุจธุลี ไม่มีความคับแค้นใจ”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ความโศก ความคร่ำครวญ และความทุกข์หลากหลายมีในโลกนี้
ย่อมเกิดมีได้เพราะอาศัยสิ่งเป็นที่รัก
เมื่อไม่มีสิ่งเป็นที่รัก ความเศร้าโศกเป็นต้นเหล่านี้ก็ไม่มี
เพราะฉะนั้น คนที่ไม่มีสิ่งเป็นที่รักในโลกไหนๆ
จึงชื่อว่ามีความสุข ปราศจากความเศร้าโศก
ดังนั้น ผู้ปรารถนาความไม่เศร้าโศก ปราศจากกิเลสดุจธุลี
จึงไม่ควรยึดสิ่งเป็นที่รักในโลกไหน ๆ

วิสาขาสูตรที่ ๘ จบ

๙. ปฐมทัพพสูตร
ว่าด้วยพระทัพพมัลลบุตร สูตรที่ ๑

[๗๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน เขตกรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น ท่านพระทัพพมัลลบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลดังนี้ว่า “ข้าแต่พระสุคต บัดนี้ ถึงเวลาที่ข้าพระองค์จะปรินิพพาน พระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ทัพพะ เธอจงกำหนดเวลาที่สมควร ณ บัดนี้เถิด” ทันใดนั้นเอง ท่านพระทัพพมัลลบุตรก็ลุกจากอาสนะ ถวายอภิวาท ทำประทักษิณแล้ว เหาะขึ้นไปในอากาศ นั่งขัดสมาธิ เข้าเตโชกสิณสมาบัติ[๑]อยู่กลางอากาศ ออกจากสมาบัติแล้วจึงปรินิพพาน

ขณะที่ท่านพระทัพพมัลลบุตรเหาะขึ้นไปในอากาศ นั่งขัดสมาธิ เข้าเตโชกสิณสมาบัติอยู่กลางอากาศ ออกจากสมาบัติแล้วปรินิพพาน สรีระของท่านถูกไฟเผาไหม้อยู่นั้น ไม่ปรากฏว่ามีเถ้าและเขม่าควันเลย มีอุปมาเหมือนเนยใสหรือน้ำมัน ที่ถูกไฟเผาไหม้ ไม่ปรากฏว่ามีเถ้าและเขม่าควัน

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

---

[๑] **เข้าเตโชกสิณสมาบัติ** หมายถึงเข้าจตุตถฌานสมาบัติ มีเตโชกสิณเป็นอารมณ์ (ขุ.อุ.อ. (บาลี) ๗๙/๔๖๐)

ร่างกายได้แตกดับไปแล้ว
เวทนาทั้งหมดดับสนิทแล้ว
สัญญาก็ดับลง สังขารทั้งหลายก็สงบระงับ
วิญญาณก็ถึงความดับสูญ

ปฐมทัพพสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ทุติยทัพพสูตร
ว่าด้วยพระทัพพมัลลบุตร สูตรที่ ๒

[๘๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมารับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงตรัสดังนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ขณะที่พระทัพพมัลลบุตรเหาะขึ้นไปในอากาศ นั่งขัดสมาธิเข้าเตโชกสิณสมาบัติอยู่กลางอากาศ ออกจากสมาบัติแล้วปรินิพพาน สรีระของเธอถูกไฟเผาไหม้อยู่นั้น ไม่ปรากฏว่ามีเถ้าและเขม่าควันเลย มีอุปมาเหมือนเนยใส หรือน้ำมันที่ถูกไฟเผาไหม้ไม่ปรากฏว่ามีเถ้าและเขม่าควัน”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

พุทธอุทาน

ไฟที่ลุกโพลง ถูกช่างใช้ค้อนเหล็กตี
ก็ค่อย ๆ มอดดับสนิทลงไป
ใคร ๆ รู้ไม่ได้ว่าไฟนั้นไปอยู่ที่ไหน ฉันใด
พระอรหันต์ทั้งหลายผู้หลุดพ้นโดยชอบ
ข้ามโอฆะเครื่องผูกพันในกามได้หมดแล้ว
บรรลุถึงความสุขที่ไม่หวั่นไหว
ย่อมไม่มีคติที่จะบัญญัติให้รู้กันได้ ฉันนั้น

ทุติยทัพพสูตรที่ ๑๐ จบ
ปาฏลิคามิยวรรคที่ ๘ จบ
รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปฐมนิพพานปฏิสังยุตตสูตร ๒. ทุติยนิพพานปฏิสังยุตตสูตร
๓. ตติยนิพพานปฏิสังยุตตสูตร ๔. จตุตถนิพพานปฏิสังยุตตสูตร

๕.	จุนทสูตร	๖.	ปาฏลิคามิยสูตร
๗.	ทวิธาปถสูตร	๘.	วิสาขาสูตร
๙.	ปฐมทัพพสูตร	๑๐.	ทุติยทัพพสูตร

รวมจำนวนวรรคที่มีในอุทาน คือ

๑.	โพธิวรรค	๒.	มุจจลินทวรรค
๓.	นันทวรรค	๔.	เมฆิยวรรค
๕.	โสณเถรวรรค	๖.	ชัจจันธวรรค
๗.	จูฬวรรค	๘.	ปาฏลิคามิยวรรค

ทั้ง ๘ วรรคนี้ มีพระสูตรที่พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงมีพระจักษุญาณ ปราศจากมลทิน ทรงจำแนกแสดงไว้ละเอียดรวม ๘๐ สูตร ซึ่งเหล่าบัณฑิตผู้มีศรัทธา ได้กล่าว วรรคนั้นว่าอุทาน ฉะนี้แล

อุทาน จบ

พระสุตตันตปิฎก
ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑. เอกกนิบาต

๑. ปฐมวรรค

หมวดที่ ๑

๑. โลภสูตร

ว่าด้วยโลภะ

[๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้[๑]

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งได้ เราขอรับรองความเป็น อนาคามีของเธอทั้งหลาย

ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

---

[๑] แปลตามนัย ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๘

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งคือโลภะ(ความอยากได้)ได้ เราขอ รับรองความเป็นอนาคามีของเธอทั้งหลาย”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

โลภะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้โลภไปสู่ทุคติ
ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง[๑] ย่อมละโลภะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ
ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก
ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โลภสูตรที่ ๑ จบ

๒. โทสสูตร
ว่าด้วยโทสะ

[๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งได้ เราขอรับรองความเป็น อนาคามีของเธอทั้งหลาย

ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งคือโทสะ(ความคิดประทุษร้าย)ได้ เราขอรับรองความเป็นอนาคามีของเธอทั้งหลาย”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

โทสะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้ประทุษร้ายไปสู่ทุคติ
ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละโทสะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ
ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก
ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โทสสูตรที่ ๒ จบ

๓. โมหสูตร

---

[๑] **เห็นแจ้ง** ในที่นี้หมายถึงเห็นอุปาทานขันธ์ ๕ โดยความไม่เที่ยง เป็นต้น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑/๔๙)

ว่าด้วยโมหะ

[๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งได้ เราขอรับรองความเป็น อนาคามีของเธอทั้งหลาย

ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งคือโมหะ(ความหลง)ได้ เราขอรับรองความเป็นอนาคามีของเธอทั้งหลาย”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

โมหะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้หลงไปสู่ทุคติ
ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละโมหะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ
ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก
ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โมหสูตรที่ ๓ จบ

๔. โกธสูตร

ว่าด้วยโกธะ

[๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งได้ เราขอรับรองความเป็น อนาคามีของเธอทั้งหลาย

ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งคือโกธะ(ความโกรธ)ได้ เราขอรับรองความเป็นอนาคามีของเธอทั้งหลาย”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

โกธะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้โกรธไปสู่ทุคติ
ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละโกธะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ

ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก

ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โกธสูตรที่ ๔ จบ

๕. มักขสูตร
ว่าด้วยมักขะ

[๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งได้ เราขอรับรองความเป็น อนาคามีของเธอทั้งหลาย

ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งคือมักขะ(ความลบหลู่)ได้ เราขอ รับรองความเป็นอนาคามีของเธอทั้งหลาย”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

มักขะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้ลบหลู่คุณท่านไปสู่ทุคติ
ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละมักขะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ
ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก
ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

มักขสูตรที่ ๕ จบ

๖. มานสูตร
ว่าด้วยมานะ

[๖] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งได้ เราขอรับรองความเป็น อนาคามีของเธอทั้งหลาย

ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งคือมานะ(ความถือตัว)ได้ เราขอรับรองความเป็นอนาคามีของเธอทั้งหลาย”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

มานะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้ถือตัวไปสู่ทุคติ
ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละมานะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ
ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก
ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

มานสูตรที่ ๖ จบ

๗. สัพพปริญญาสูตร
ว่าด้วยการกำหนดรู้ธรรมทั้งปวง

[๗] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ซึ้งถึงธรรมทั้งปวง[๑] ยังกำหนดรู้ธรรมทั้งปวงไม่ได้[๒] ยังไม่คลายความพอใจในธรรมทั้งปวงนั้น ยังละธรรมทั้งปวงไม่ได้[๓] ก็ยังไม่อาจ สิ้นทุกข์ได้ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้รู้ซึ้งถึงธรรมทั้งปวง กำหนดรู้ธรรมทั้งปวงได้ คลายความพอใจในธรรมทั้งปวงนั้นได้ ละธรรมทั้งปวงได้ จึงอาจสิ้นทุกข์ได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ผู้ใดรู้ธรรมทั้งปวงโดยอาการทุกอย่าง
ไม่ยินดีในธรรมทั้งปวง
ผู้นั้นแล กำหนดรู้ธรรมทั้งปวงได้
ล่วงพ้นทุกข์ทั้งปวงได้

---

[๑] **ไม่รู้ซึ้งถึงธรรมทั้งปวง** หมายถึงไม่รู้ธรรมที่ควรรู้ทั้งปวง โดยนัยว่า “เหล่านี้คือขันธ์ ๕ เหล่านี้คืออายตนะ ๑๒ เหล่านี้คือธาตุ ๑๘ นี้คือทุกขอริยสัจ นี้คือทุกขสมุทัยอริยสัจ” เป็นต้น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗/๕๙)

[๒] **ยังกำหนดรู้ธรรมทั้งปวงไม่ได้** หมายถึงยังไม่สามารถกำหนดรู้ธรรมด้วยญาตปริญญา ตีรณปริญญา และปหานปริญญาได้ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗/๕๙)

[๓] **ยังละธรรมทั้งปวงไม่ได้** หมายถึงยังละกิเลสวัฏที่ควรละด้วยมัคคปัญญาไม่ได้ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗/๖๐)

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สัพพปริญญาสูตรที่ ๗ จบ

๘. มานปริญญาสูตร
ว่าด้วยการกำหนดรู้มานะ

[๘] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ซึ้งถึงมานะ ยังกำหนดรู้มานะไม่ได้ ยังไม่คลายความพอใจในมานะนั้น ยังละมานะไม่ได้ ก็ยังไม่อาจสิ้นทุกข์ได้ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้รู้ซึ้งถึงมานะ กำหนดรู้มานะได้ คลายความพอใจในมานะนั้นได้ ละมานะได้ จึงอาจ สิ้นทุกข์ได้

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

หมู่สัตว์นี้ประกอบด้วยมานะ
ถูกมานะร้อยรัดไว้ ยินดีแล้วในภพ
ไม่กำหนดรู้มานะ จึงกลับมาเกิดซ้ำอีก
ส่วนหมู่สัตว์ที่ละมานะได้แล้ว
น้อมใจไปในธรรมเป็นที่สิ้นมานะ
ครอบงำมานะที่ร้อยรัดได้แล้ว
ล่วงพ้นกิเลสเครื่องร้อยรัดได้ทั้งหมด

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

มานปริญญาสูตรที่ ๘ จบ

๙. โลภปริญญาสูตร
ว่าด้วยการกำหนดรู้โลภะ

[๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ซึ้งถึงโลภะ ยังกำหนดรู้โลภะไม่ได้ ยังไม่คลายความพอใจในโลภะนั้น ยังละโลภะไม่ได้ ก็ยังไม่อาจสิ้นทุกข์ได้ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้รู้ซึ้งถึงโลภะ กำหนดรู้โลภะได้ คลายความพอใจในโลภะนั้นได้ ละโลภะได้แล้ว จึงอาจสิ้นทุกข์ได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

โลภะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้โลภไปสู่ทุคติ
ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละโลภะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ
ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก
ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โลภปริญญาสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. โทสปริญญาสูตร
ว่าด้วยการกำหนดรู้โทสะ

[๑๐] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ซึ้งถึงโทสะ ยังกำหนดรู้โทสะไม่ได้ ยังไม่คลายความพอใจในโทสะนั้น ยังละโทสะไม่ได้ ก็ยังไม่อาจสิ้นทุกข์ได้ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้รู้ซึ้ง ถึงโทสะ กำหนดรู้โทสะได้ คลายความพอใจในโทสะนั้นได้ ละโทสะได้แล้ว จึงอาจ สิ้นทุกข์ได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

โทสะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้ประทุษร้ายไปสู่ทุคติ
ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละโทสะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ
ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก
ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โทสปริญญาสูตรที่ ๑๐ จบ

ปฐมวรรค จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	โลภสูตร	๒.	โทสสูตร
๓.	โมหสูตร	๔.	โกธสูตร
๕.	มักขสูตร	๖.	มานสูตร
๗.	สัพพปริญญาสูตร	๘.	มานปริญญาสูตร
๙.	โลภปริญญาสูตร	๑๐.	โทสปริญญาสูตร

๒. ทุติยวรรค

หมวดที่ ๒

๑. โมหปริญญาสูตร
ว่าด้วยการกำหนดรู้โมหะ

[๑๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ซึ้งถึงโมหะ ยังกำหนดรู้โมหะไม่ได้ ยังไม่คลายความพอใจในโมหะนั้น ยังละโมหะไม่ได้ ก็ยังไม่อาจสิ้นทุกข์ได้ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้รู้ซึ้ง ถึงโมหะ กำหนดรู้โมหะได้ คลายความพอใจในโมหะนั้นได้ ละโมหะได้แล้ว จึงอาจ สิ้นทุกข์ได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

โมหะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้หลงไปสู่ทุคติ
ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละโมหะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ
ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก
ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โมหปริญญาสูตรที่ ๑ จบ

๒. โกธปริญญาสูตร
ว่าด้วยการกำหนดรู้โกธะ

[๑๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ซึ้งถึงโกธะ ยังกำหนดรู้โกธะไม่ได้ ยังไม่คลายความ พอใจในโกธะนั้น ยังละโกธะไม่ได้ ก็ยังไม่อาจสิ้นทุกข์ได้ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้ รู้ซึ้งถึงโกธะ กำหนดรู้โกธะได้ คลายความพอใจในโกธะนั้นได้ ละโกธะได้แล้ว จึงอาจ สิ้นทุกข์ได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

โกธะใดเป็นเหตุให้สัตวผู้โกรธไปสู่ทุคติ
ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละโกธะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ
ครั้นละได้แล้ว ก็ไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก
ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โกธปริญญาสูตรที่ ๒ จบ

๓. มักขปริญญาสูตร
ว่าด้วยการกำหนดรู้มักขะ

[๑๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ซึ้งถึงมักขะ ยังกำหนดรู้มักขะไม่ได้ ยังไม่คลายความพอใจในมักขะนั้น ยังละมักขะไม่ได้ ก็ยังไม่อาจสิ้นทุกข์ได้ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้รู้ซึ้งถึงมักขะ กำหนดรู้มักขะได้ คลายความพอใจในมักขะนั้นได้ ละมักขะได้แล้ว จึงอาจสิ้นทุกข์ได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

มักขะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้ลบหลู่คุณท่านไปสู่ทุคติ
ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละมักขะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ
ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก
ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

มักขปริญญาสูตรที่ ๓ จบ

๔. อวิชชานีวรณสูตร
ว่าด้วยธรรมเครื่องกางกั้นคืออวิชชา

[๑๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมเครื่องกางกั้นอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้ หมู่สัตว์ซึ่งถูกธรรมเครื่องกางกั้นปิดบังแล้ว ต้องแล่นไป ท่องเที่ยวไปสิ้นกาลนาน เหมือนธรรมเครื่องกางกั้นคืออวิชชานี้เลย ภิกษุทั้งหลาย หมู่สัตว์ที่ถูกธรรมเครื่องกางกั้นคืออวิชชาปิดบังแล้ว ต้องแล่นไป ท่องเที่ยวไปสิ้นกาลนาน”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ไม่มีธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้หมู่สัตว์
ซึ่งถูกปิดบังแล้ว ต้องแล่นไป ท่องเที่ยวไปตลอดวันและคืน

เหมือนถูกโมหะปิดกั้นเลย
ส่วนอริยสาวกทั้งหลาย ละโมหะได้
ทำลายกองแห่งความมืด[๑]ได้
ย่อมไม่ท่องเที่ยวไปอีก
เพราะท่านเหล่านั้นไม่มีอวิชชาเป็นเหตุ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อวิชชานีวรณสูตรที่ ๔ จบ

๕. ตัณหาสังโยชนสูตร
ว่าด้วยสังโยชน์คือตัณหา

[๑๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

"ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นสังโยชน์อื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้หมู่สัตว์ซึ่งถูก สังโยชน์ผูกมัดแล้วต้องแล่นไป ท่องเที่ยวไปสิ้นกาลนานเหมือนสังโยชน์คือตัณหานี้เลย ภิกษุทั้งหลาย หมู่สัตว์ที่ถูกสังโยชน์คือตัณหาผูกมัดแล้ว ต้องแล่นไป ท่องเที่ยวไป สิ้นกาลนาน"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลผู้มีตัณหาเป็นเพื่อน ท่องเที่ยวไปตลอดกาลยาวนาน
ย่อมไม่ล่วงพ้นสังสารวัฏที่มีสภาวะอย่างนี้และสภาวะอย่างอื่น
ภิกษุรู้โทษนี้ รู้ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์
พึงเป็นผู้ไม่มีตัณหา ไม่มีความถือมั่น มีสติสัมปชัญญะอยู่[๒]

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ตัณหาสังโยชนสูตรที่ ๕ จบ

๖. ปฐมเสขสูตร
ว่าด้วยพระเสขะ สูตรที่ ๑

[๑๖] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

---

[๑] **กองแห่งความมืด** ในที่นี้หมายถึงโมหะ (ความหลง) (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๔/๖๖)

[๒] ดูเทียบ องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๙/๑๕, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๑/๕๔๐, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๐๗/๓๖๔

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุผู้เป็นพระเสขะยังไม่บรรลุ ปรารถนาจะบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ[๑]อันยอดเยี่ยม เราไม่เห็นเหตุอื่นแม้อย่างหนึ่งที่ทำเหตุซึ่งมีอยู่ภายในตนให้มีอุปการะมากอย่างนี้เหมือนโยนิโสมนสิการ(การมนสิการโดยแยบคาย) นี้เลย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อมนสิการโดยแยบคายย่อมละอกุศลได้ และทำกุศลให้เจริญ”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ไม่มีธรรมอื่นที่จะมีอุปการะมาก
แก่ภิกษุผู้เป็นพระเสขะเพื่อการบรรลุประโยชน์สูงสุด
เหมือนกับโยนิโสมนสิการ
เพราะภิกษุเมื่อเริ่มตั้งความเพียรด้วยโยนิโสมนสิการไว้
ก็พึงบรรลุความสิ้นทุกข์ได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปฐมเสขสูตรที่ ๖ จบ

๗. ทุติยเสขสูตร
ว่าด้วยพระเสขะ สูตรที่ ๒

[๑๗] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุผู้เป็นพระเสขะยังไม่บรรลุ ปรารถนาจะบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม เราไม่เห็นเหตุอื่นแม้อย่างหนึ่งที่ทำเหตุซึ่งมี อยู่ภายนอกตนให้มีอุปการะมากอย่างนี้เหมือนความเป็นผู้มีมิตรดีนี้เลย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีมิตรดี ย่อมละอกุศลได้ และทำกุศลให้เจริญ”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุผู้มีมิตรดี มีความเคารพ ยำเกรง
ปฏิบัติตามคำของมิตรทั้งหลาย
มีสติสัมปชัญญะมั่นคง
ก็พึงถึงความสิ้นสังโยชน์ทั้งปวงได้โดยลำดับ

---

[๑] **ธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ** หมายถึงอรหัตตผลและนิพพาน (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๖/๗๐,๑๘/๗๙)

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทุติยเสขสูตรที่ ๗ จบ

๘. สังฆเภทสูตร
ว่าด้วยการทำสงฆ์ให้แตกกัน

[๑๘] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้น เพื่อไม่ใช่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์ เพื่อไม่ใช่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เกิดขึ้นเพื่อความทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

คือ สังฆเภท[๑]

ภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อสงฆ์แตกกัน ย่อมมีความบาดหมางกัน มีการบริภาษกัน มีการดูหมิ่นกัน และมีการขับไล่กัน ในเพราะสังฆเภทนั้น ชนทั้งหลายที่ยังไม่เลื่อมใส ก็ไม่เลื่อมใส และบางพวกที่เลื่อมใสแล้ว ก็ย่อมเป็นอื่นไป”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน ยินดีในการแตกกัน
ตั้งอยู่ในอธรรม เป็นผู้เข้าถึงอบาย อยู่ในนรกตลอดกัป
พลาดจากธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ[๒]
เสวยผลกรรมอยู่ในนรกตลอดกัป
เพราะทำลายสงฆ์ที่สามัคคีกันให้แตกแยกกัน[๓]

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สังฆเภทสูตรที่ ๘ จบ

๙. สังฆสามัคคีสูตร
ว่าด้วยการทำสงฆ์ให้สามัคคีกัน

---

[๑] **สังฆเภท** หมายถึงการทำสงฆ์ให้แตกจากกัน เช่นการไม่ทำอุโบสถ ปวารณา และสังฆกรรมร่วมกัน (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๘/๗๘)

[๒] ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๓๖๐ ในเล่มนี้

[๓] วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๕๔/๒๑๖, องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๓๙/๙๑, อภิ.ก. (บาลี) ๓๗/๖๕๗/๗๐๑,๘๖๒/๘๙๕

[๑๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เกิดขึ้นเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

คือ สังฆสามัคคี

ภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อสงฆ์พร้อมเพรียงกัน ย่อมไม่มีความบาดหมางกัน ไม่มีการข่มขู่กัน ไม่มีการด่าว่ากัน และไม่มีการขับไล่กัน ในเพราะความสามัคคีของสงฆ์นั้น ชนทั้งหลายที่ยังไม่เลื่อมใส ก็เลื่อมใส ส่วนชนทั้งหลายที่เลื่อมใสแล้ว ก็เลื่อมใส ยิ่ง ๆ ขึ้นไป”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ความสามัคคีแห่งสงฆ์ เป็นเหตุให้เกิดสุข
และบุคคลผู้อนุเคราะห์สงฆ์ผู้สามัคคีกันแล้ว
ผู้ยินดีในความสามัคคีกัน ตั้งอยู่ในธรรม
ย่อมไม่พลาดจากธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ
ย่อมบันเทิงในสวรรค์ตลอดกัป เพราะสมานสงฆ์ให้สามัคคีกัน[๑]

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สังฆสามัคคีสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ปทุฏฐจิตตสูตร
ว่าด้วยบุคคลผู้มีจิตถูกประทุษร้าย[๒]

[๒๐] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เรากำหนดวาระจิตของบุคคลผู้มีจิตถูกประทุษร้ายบางคนในโลกนี้ด้วยใจ จึงรู้ชัดอย่างนี้ว่า ถ้าบุคคลนี้ตายในขณะนี้ จะถูกไหม้ในนรกเหมือนถูก นำไปฝังไว้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะจิตของเขาถูกประทุษร้าย ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเหตุที่มีจิตถูกประทุษร้ายนั่นเอง สัตว์ทั้งหลายบางพวกในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ด้วยอาการอย่างนี้”

---

[๑] ดูเทียบ วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๕๔/๒๑๗, องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๔๐/๙๒

[๒] **จิตถูกประทุษร้าย** หมายถึงจิตขุ่นมัวด้วยกิเลสมีราคะเป็นต้น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๒๐/๘๒)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

พระพุทธเจ้าทรงรู้บุคคลบางคน
ผู้มีจิตถูกประทุษร้ายแล้วในโลกนี้
จึงทรงขยายเนื้อความนี้ให้ชัดแก่ภิกษุในที่ใกล้ว่า
ถ้าบุคคลนี้ตายในขณะนี้ ต้องไปเกิดในนรก
เพราะจิตของเขาถูกประทุษร้าย
เขาเป็นอย่างนั้น เหมือนถูกนำไปฝังไว้
ก็เพราะเหตุที่มีจิตถูกประทุษร้าย
สัตว์ทั้งหลายจึงไปสู่ทุคติ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปทุฏฐจิตตสูตรที่ ๑๐ จบ
ทุติยวรรค จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	โมหปริญญาสูตร	๒.	โกธปริญญาสูตร
๓.	มักขปริญญาสูตร	๔.	อวิชชานีวรณสูตร
๕.	ตัณหาสังโยชนสูตร	๖.	ปฐมเสขสูตร
๗.	ทุติยเสขสูตร	๘.	สังฆเภทสูตร
๙.	สังฆสามัคคีสูตร	๑๐.	ปทุฏฐจิตตสูตร

๓. ตติยวรรค
หมวดที่ ๓
๑. ปสันนจิตตสูตร
ว่าด้วยบุคคลผู้มีจิตเลื่อมใส

[๒๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เรากำหนดวาระจิตของบุคคลผู้มีจิตเลื่อมใสบางคนในโลกนี้ด้วยใจ จึงรู้ชัดอย่างนี้ว่า ถ้าบุคคลนี้ตายในขณะนี้ จะดำรงอยู่ในสวรรค์ เหมือนได้รับอัญเชิญ ไปประดิษฐานไว้ ข้อนั้น

เพราะเหตุอะไร เพราะจิตของเขาเลื่อมใส ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเหตุที่มีจิตเลื่อมใสนั่นเอง สัตว์ทั้งหลายบางพวกในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ด้วยอาการอย่างนี้"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

พระพุทธเจ้าทรงรู้บุคคลบางคน
ผู้มีจิตเลื่อมใส[๑]ในโลกนี้
จึงทรงขยายเนื้อความนี้ให้ชัดแก่ภิกษุในที่ใกล้ว่า
ถ้าบุคคลนี้ตายในขณะนี้ ต้องไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์
เพราะจิตของเขาเลื่อมใส
เขาเป็นอย่างนั้น เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้
ก็เพราะเหตุที่มีจิตเลื่อมใส สัตว์ทั้งหลายจึงไปสู่สุคติ
แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปสันนจิตตสูตรที่ ๑ จบ

๒. เมตตสูตร
ว่าด้วยการเจริญเมตตา

[๒๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

"ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ากลัวบุญเลย คำว่า "บุญ" นี้ เป็นชื่อของความสุข ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจ เรารู้ชัดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจของบุญที่เราทำไว้ตลอดกาลนาน เราเจริญเมตตาพรหมวิหารมาถึง ๗ ปี จึงไม่มาเกิดในโลกนี้อีกถึง ๗ สังวัฏฏวิวัฏฏกัป[๒] ทราบมาว่า เมื่อกัปพินาศไป เราบังเกิด อยู่ในพรหมโลกชั้นอาภัสระ เมื่อกัปเจริญขึ้นใหม่ เราบังเกิดอยู่ในพรหมวิมานที่ว่างเปล่า

ภิกษุทั้งหลาย ณ พรหมวิมานนั้น เราเป็นพรหม เป็นผู้ยิ่งใหญ่ ไม่มีใครเทียบได้ด้วยคุณธรรม เป็นผู้สามารถเห็นอดีต อนาคต และปัจจุบันได้อย่างแจ่มแจ้ง เป็นผู้บังคับจิตให้เป็นไปในอำนาจของตนได้ ภิกษุทั้งหลาย เราเคยเป็นท้าวสักกะจอมเทพ ถึง ๓๖ ชาติติดต่อกัน เคยเป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชามีอำนาจ แผ่ไปทั่วมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นผู้พิชิตชัยได้ทั้งภายในและภายนอก มี

---

[๑] **ผู้มีจิตเลื่อมใส** หมายถึงผู้มีศรัทธาเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย และเชื่อผลแห่งกรรม (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๒๑/๘๔)

[๒] **๗ สังวัฏฏวิวัฏฏกัป** หมายถึง ๗ มหากัป (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๒๒/๘๖)

แว่นแคว้น มั่นคง ประชาชนมั่งคั่ง สมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประการ[๑] นับได้หลายร้อยครั้ง ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการเกิดเป็นพระเจ้าแผ่นดินประเทศราชเลย

เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “บัดนี้ เราเป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากถึงเพียงนี้ด้วยผลของกรรมและวิบากของกรรมอะไรหนอ”

ภิกษุทั้งหลาย เราตอบตนเองได้ว่า “บัดนี้ เราเป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากถึงเพียงนี้ด้วยผลของกรรมและวิบากของกรรม ๓ ประการ คือ

๑. ทาน (การให้)[๒]

๒. ทมะ (การฝึกตน)[๓]

๓. สัญญมะ (การสำรวม)[๔]”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บัณฑิตพึงศึกษาบุญที่ดีเลิศ
มีความสุขเป็นกำไรเท่านั้น คือพึงบำเพ็ญทาน
ประพฤติธรรมสม่ำเสมอ และเจริญเมตตาจิต
บัณฑิตครั้นบำเพ็ญธรรม ๓ ประการ
อันเป็นเหตุเกิดความสุขเหล่านี้แล้ว
ย่อมเข้าถึงโลกที่เป็นสุข ซึ่งไม่มีการเบียดเบียนกัน

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

เมตตสูตรที่ ๒ จบ

๓. อุภยัตถสูตร
ว่าด้วยประโยชน์ทั้งสอง

[๒๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

---

[๑] **รัตนะ ๗ ประการ** คือ (๑) จักรแก้ว (๒) ช้างแก้ว (๓) ม้าแก้ว (๔) มณีแก้ว (๕) นารีแก้ว (๖) คหบดีแก้ว (๗) ปริณายกแก้ว (ที.สี. (ไทย) ๙/๒๕๘/๙๑, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๔๓-๒๕๑/๑๘๕-๑๘๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๙/๑๕๙, องฺ.สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๖๒/๑๒๔, ขุ.อิติ.อ. (ไทย) ๒๒/๘๘)

[๒] **การให้** ในที่นี้หมายถึงการบริจาคไทยธรรมมีข้าวเป็นต้น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๒๒/๘๙)

[๓] **การฝึกตน** ในที่นี้หมายถึงการสำรวมอินทรีย์มีตาเป็นต้น และการข่มกิเลสมีราคะเป็นต้น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๒๒/๘๙)

[๔] **การสำรวม** หมายถึงการสำรวมกาย วาจา (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๒๒/๘๙)

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่งที่บุคคลอบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมถือเอาประโยชน์ทั้งสองได้ คือ ประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า

ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

คือ ความไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่งนี้แล ที่บุคคลอบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมถือเอาประโยชน์ทั้งสองได้ คือ ประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาท
ในการทำบุญทั้งหลาย
บัณฑิตผู้ไม่ประมาทย่อมบรรลุประโยชน์ทั้งสอง
ธีรชน เราเรียกว่า บัณฑิต
เพราะยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือ
ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในภายหน้า[๑]

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อุภยัตถสูตรที่ ๓ จบ

๔. อัฏฐิปุญชสูตร
ว่าด้วยร่างกระดูก

[๒๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลคนหนึ่งพึงแล่นไป ท่องเที่ยวไปตลอดกัป โครงกระดูก ร่างกระดูก กองกระดูก ถ้ามีคนรวบรวมเก็บไว้ และไม่สูญหายไป ก็จะเป็นกองกระดูกใหญ่โตเท่าภูเขาเวปุลละนี้แน่นอน”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ได้ตรัสไว้ดังนี้ว่า
กองกระดูกของคนคนหนึ่ง ตลอดกัปหนึ่ง

---

[๑] ดูเทียบ สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๘/๑๕๒, องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๔๓/๕๑๖

จะเป็นกองกระดูกเสมอเท่าภูเขา
ภูเขาเวปุลละนี้นั้น เป็นภูเขากว้างใหญ่
ตั้งอยู่ทางเหนือภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ของชาวมคธ
เมื่อใด บุคคลพิจารณาเห็นอริยสัจ ๔ คือ
ทุกข์ เหตุเกิดแห่งทุกข์ ความพ้นทุกข์ และอริยมรรคมีองค์ ๘
ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ด้วยปัญญาอันชอบ
เมื่อนั้น บุคคลนั้นแล่นไปแล้วอีก ๗ ชาติเป็นอย่างยิ่ง
ก็จะทำที่สุดทุกข์ได้ เพราะสังโยชน์ทั้งปวงสิ้นไป[๑]
แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อัฏฐิปุญชสูตรที่ ๔ จบ

๕. มุสาวาทสูตร
ว่าด้วยการกล่าวเท็จ

[๒๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลล่วงละเมิดธรรมอย่างหนึ่งแล้ว เราขอบอกว่า บาปกรรมอะไร ๆ อย่างอื่นที่เขาจะไม่ทำนั้นย่อมไม่มี

ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

คือ สัมปชานมุสาวาท (การกล่าวเท็จทั้งที่รู้อยู่)”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

คนที่ล่วงละเมิดธรรมอย่างหนึ่ง
มักกล่าวเท็จเสมอ ปฏิเสธปรโลก
จะไม่ทำบาปนั้นไม่มี[๒]

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

มุสาวาทสูตรที่ ๕ จบ

๖. ทานสูตร
ว่าด้วยการให้

---

[๑] ดูเทียบ สำ.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๓๓/๒๒๔, อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๗๔/๔๕

[๒] ดูธรรมบทข้อ ๑๗๖ หน้า ๘๘ ในเล่มนี้

[๒๖] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ถ้าสัตว์ทั้งหลายพึงรู้ผลแห่งทานเจตนาและการจำแนกทาน เหมือนอย่างที่เรารู้ สัตว์เหล่านั้นไม่ให้ทานเสียก่อน ก็จะไม่บริโภค และมลทินคือความตระหนี่ก็จะไม่พึงครอบงำจิตของสัตว์เหล่านั้นได้ แม้คำข้าวคือก้อนข้าวของสัตว์เหล่านั้นจะพึงเหลืออยู่คำสุดท้ายก็ตาม

ถ้าปฏิคาหกของพวกเขายังมีอยู่ สัตว์เหล่านั้นยังไม่ได้แบ่งคำข้าวคำสุดท้าย แม้นั้น(ให้แก่ปฏิคาหก) ก็จะไม่บริโภค ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะสัตว์ทั้งหลายไม่รู้ผล แห่งทานเจตนาและการจำแนกทานเหมือนอย่างที่เรารู้ ฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงไม่ให้ทาน เสียก่อนแล้วบริโภค และมลทินคือความตระหนี่ก็ครอบงำจิตของสัตว์เหล่านั้นได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ถ้าสัตว์ทั้งหลายรู้ผลของการจำแนกทาน
ตามที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ตรัสไว้
โดยวิธีที่วิบากนั้นจะมีผลมากอย่างนี้
พึงกำจัดมลทินคือความตระหนี่ มีใจเลื่อมใสยิ่ง
พึงถวายทานตามกาลในพระอริยะทั้งหลาย
ซึ่งเป็นเขตที่ทานอันบุคคลถวายแล้วมีผลมาก
อนึ่ง ทายกจำนวนมากถวายข้าว
ให้เป็นทักษิณาทานในพระทักขิไณยบุคคลทั้งหลาย
ตายจากมนุษยโลกนี้แล้ว ย่อมไปเกิดในสวรรค์
ครั้นไปเกิดในสวรรค์นั้นแล้ว
ยังปรารถนากามอยู่ แต่ไม่ตระหนี่
ก็จะบันเทิงในสวรรค์นั้น เสวยผลของการจำแนกทานอยู่
แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทานสูตรที่ ๖ จบ

๗. เมตตาภาวนาสูตร
ว่าด้วยการเจริญเมตตา

[๒๗] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตถุ[๑]ที่มีอุปธิเป็นเหตุทั้งหมด ไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งเมตตาเจโตวิมุตติ เมตตาเจโตวิมุตติเท่านั้น แผ่แสงบริสุทธิ์ แผดเผากิเลส รุ่งเรืองเหนือกว่าบุญกิริยาวัตถุทั้งหมดนั้น

แสงดาวทุกดวงรวมกัน ก็ยังสว่างไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งแสงจันทร์ แสงจันทร์เท่านั้นกระจ่างสว่างไสว รุ่งเรืองข่มแสงดาวทั้งหมดนั้น ฉันใด บุญกิริยาวัตถุที่มีอุปธิเป็นเหตุทั้งหมดนั้นไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งเมตตาเจโตวิมุตติ ฉันนั้นเหมือนกัน เมตตาเจโตวิมุตติเท่านั้น แผ่แสงบริสุทธิ์ แผดเผากิเลส รุ่งเรืองเหนือกว่าบุญกิริยาวัตถุทั้งหมดนั้น

เมื่ออากาศโปร่ง ปราศจากเมฆหมอกในสารทกาลในช่วงเดือนท้ายของฤดูฝน ดวงอาทิตย์ลอยขึ้นอยู่บนอากาศ แผดแสงเจิดจ้า สว่างไสว ไล่ขจัดความมืดสลัวให้หมดไป ฉันใด บุญกิริยาวัตถุที่มีอุปธิเป็นเหตุทั้งหมดนั้น ไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งเมตตาเจโตวิมุตติก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมตตาเจโตวิมุตติเท่านั้น แผ่แสงบริสุทธิ์ แผดเผากิเลส รุ่งเรืองเหนือกว่าบุญกิริยาวัตถุทั้งหมดนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรี ดาวประกายพรึกทั้งหลาย ต่างทอแสงแพรวพราวระยิบระยับ ฉันใด บุญกิริยาวัตถุที่มีอุปธิเป็นเหตุทั้งหมด ไม่ถึงเสี้ยว ที่ ๑๖ แห่งเมตตาเจโตวิมุตติ ฉันนั้นเหมือนกัน เมตตาเจโตวิมุตติเท่านั้น แผ่แสงบริสุทธิ์ แผดเผากิเลส รุ่งเรืองเหนือกว่าบุญกิริยาวัตถุทั้งหมดนั้น

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ผู้มีสติตั้งมั่น เจริญเมตตาแผ่ไปไม่มีประมาณ
พิจารณาเห็นธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ ย่อมมีสังโยชน์เบาบาง
หากบุคคลมีจิตไม่คิดประทุษร้ายสัตว์แม้ชีวิตเดียว
เจริญเมตตาเป็นประจำอยู่
ก็เป็นผู้ชื่อว่าฉลาดเพราะการเจริญเมตตานั้น
แต่พระอริยบุคคลผู้มีใจอนุเคราะห์สัตว์ทุกหมู่เหล่า
ชื่อว่าสั่งสมบุญไว้เป็นอันมาก
พระราชาผู้ทรงธรรมเช่นกับฤาษี
ทรงชนะใจหมู่สัตว์ทั่วแผ่นดินด้วยราชธรรม
ทรงบูชายัญ คือ (สัสสเมธะ ปุริสเมธะ สัมมาปาสะ

---

[๑] **บุญกิริยาวัตถุ** หมายถึงการบำเพ็ญบุญอันเป็นเหตุให้ได้อานิสงส์ มี ๓ อย่าง คือ (๑) ทานมัย (๒) สีลมัย (๓) ภาวนามัย (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๒๗/๑๐๒)

วาชเปยยะ และนิรัคคฬะ)[๑] เสด็จเที่ยวไป
ยัญเหล่านั้น ยังไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖
แห่งเมตตาเจโตวิมุตติที่บุคคลเจริญดีแล้ว
(เหมือนแสงหมู่ดวงดาวทุกดวงไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งแสงจันทร์ ฉะนั้น)
ผู้มีเมตตาในสัตว์ทุกหมู่เหล่า
จะไม่ฆ่าเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า
ไม่ชนะเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นชนะ ไม่มีเวรกับใคร ๆ[๒]
แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

เมตตาภาวนาสูตรที่ ๗ จบ

ตติยวรรค จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	ปสันนจิตตสูตร	๒.	เมตตสูตร
๓.	อุภยัตถสูตร	๔.	อัฏฐิปุญชสูตร
๕.	มุสาวาทสูตร	๖.	ทานสูตร
๗.	เมตตาภาวนาสูตร		

รวมพระสูตรในนิบาตนี้

---

[๑] ยัญ ๕ นี้ เดิมทีเดียว คือราชสังคหวัตถุ(หลักสงเคราะห์ของพระราชา) มีดังนี้ (๑) **สัสสเมธะ** (ฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร) (๒) **ปุริสเมธะ** (ฉลาดในการบำรุงข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมีความสามารถ) (๓) **สัมมาปาสะ** (ความรู้จักผูกผสานรวมใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ) (๔) **วาชเปยยะ** (ความมีวาจาอันดูดดื่มน้ำใจ) (๕) **นิรัคคฬะ** (บ้านเมืองสงบสุข ปราศจากโจรผู้ร้าย ไม่ต้องระแวงภัย บ้านเรือนไม่ต้องลงกลอน) ยัญ ๔ ประการแรก เป็นเหตุ ส่วนยัญประการสุดท้ายเป็นผล

ต่อมาพราหมณ์สมัยหนึ่งดัดแปลงเป็นการบูชายัญ เพื่อผลประโยชน์ในทางลาภสักการะแก่ตน และมีความหมายแตกต่างออกไปดังนี้ **อัสสเมธะ** (การฆ่าม้าบูชายัญ) **ปุริสเมธะ** (การฆ่าคนบูชายัญ) **สัมมาปาสะ** (การทำบ่วงแล้วขว้างไม้ลอดบ่วง ไม้ตกที่ไหนก็ทำพิธีบูชายัญที่นั่น) **วาชเปยยะ** (การดื่มน้ำเมา เพื่อกล่อมจิตใจให้พร้อมที่จะบูชายัญ) **นิรัคคฬะ** (ยัญไม่มีลิ่มสลัก คือทั่วไปไม่มีขีดขั้นจำกัด หรือการฆ่าครบทุกอย่างบูชายัญ) (องฺ.อฏฺก.อ. (บาลี) ๓/๑/๒๑๓, ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๒๗/๑๐๖-๑๐๘, องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๓๙/๓๗๑-๓๗๒, องฺ.อฏฺก.ฏีกา (บาลี) ๓/๑/๒๕๐-๒๕๑)

[๒] ดูเทียบ องฺ.อฏฺก. (ไทย) ๒๓/๑/๑๙๔-๑๙๕

ในเอกกนิบาตนี้มีพระสูตรรวมได้ ๒๗ สูตร คือ ในวรรคนี้มี ๗ สูตร ใน ๒ วรรคข้างต้นมี ๒๐ สูตร

เอกกนิบาต จบ

๒. ทุกนิบาต

๑. ปฐมวรรค

หมวดที่ ๑

๑. ทุกขวิหารสูตร
ว่าด้วยธรรมเครื่องอยู่เป็นทุกข์

[๒๘] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ ย่อมอยู่เป็นทุกข์ อึดอัด คับแค้น กระวนกระวายในปัจจุบันนี้ หลังจากมรณภาพแล้ว พึงหวังได้ทุคติ

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ความไม่คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย

๒. ความไม่รู้จักประมาณในการบริโภค

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล ย่อมอยู่เป็นทุกข์ อึดอัด คับแค้น กระวนกระวายในปัจจุบันนี้ หลังจากมรณภาพแล้ว พึงหวังได้ทุคติ

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุใดไม่คุ้มครองทวารทั้ง ๖ นี้ คือ
ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ
ทั้งไม่รู้จักประมาณในการบริโภค
ไม่สำรวมอินทรีย์ทั้งหลาย
ภิกษุนั้นย่อมประสบทุกข์ทั้งทางกายและทางใจ
ภิกษุเช่นนั้นจะมีแต่ความรุ่มร้อนกาย เร่าร้อนใจ
ชื่อว่าอยู่เป็นทุกข์ทั้งกลางวันและกลางคืน

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทุกขวิหารสูตรที่ ๑ จบ

๒. สุขวิหารสูตร
ว่าด้วยธรรมเครื่องอยู่เป็นสุข

[๒๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ ย่อมอยู่เป็นสุข ไม่อึดอัด ไม่คับแค้น ไม่กระวนกระวายในปัจจุบันนี้ หลังจากมรณภาพแล้วพึงหวังได้สุคติ

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ความคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย

๒. ความรู้จักประมาณในการบริโภค

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล ย่อมอยู่เป็นสุข ไม่อึดอัด ไม่คับแค้น ไม่กระวนกระวายในปัจจุบันนี้ หลังจากมรณภาพแล้วพึงหวังได้สุคติ

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุใดคุ้มครองทวารทั้ง ๖ นี้ คือ
ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ
ทั้งรู้จักประมาณในการบริโภค สำรวมอินทรีย์ทั้งหลาย
ภิกษุนั้นย่อมประสบสุขทั้งทางกายและทางใจ
ภิกษุเช่นนั้นจะไม่มีความรุ่มร้อนกาย เร่าร้อนใจเลย
ชื่อว่าอยู่เป็นสุขทั้งกลางวันและกลางคืน

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สุขวิหารสูตรที่ ๒ จบ

๓. ตปนียสูตร
ว่าด้วยธรรมเป็นเหตุให้เดือดร้อน

[๓๐] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเป็นเหตุให้เดือดร้อน ๒ ประการนี้

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ได้ทำความดีไว้ ไม่ได้ทำกุศลไว้ ไม่ได้ทำบุญเครื่องต่อต้านความหวาดกลัวทุกข์ไว้ ทำแต่ความชั่ว ทำแต่ความหยาบช้า ทำแต่ความร้ายกาจไว้

๑. เขาคิดว่า “เราไม่ได้ทำความดีไว้” จึงเดือดร้อน

๒. เขาคิดว่า “เราทำแต่ความชั่ว” จึงเดือดร้อน

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นเหตุให้เดือดร้อน ๒ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลมีปัญญาทราม ทำกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต
และอกุศลกรรมอื่น ๆ ซึ่งประกอบด้วยโทษ
ไม่ทำกุศลกรรมไว้ ทำแต่อกุศลกรรมไว้มากมาย
หลังจากตายแล้วจะไปบังเกิดในนรก

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ตปนียสูตรที่ ๓ จบ

๔. อตปนียสูตร
ว่าด้วยธรรมไม่เป็นเหตุให้เดือดร้อน

[๓๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมไม่เป็นเหตุให้เดือดร้อน ๒ ประการนี้

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำความดีไว้ ทำกุศลไว้ ทำบุญเครื่องต่อต้านความหวาดกลัวทุกข์ไว้ ไม่ได้ทำความชั่ว ไม่ได้ทำความหยาบช้า ไม่ได้ทำความร้ายกาจไว้

๑. เขาคิดว่า “เราทำความดีไว้” จึงไม่เดือดร้อน

๒. เขาคิดว่า “เราไม่ได้ทำความชั่วไว้” จึงไม่เดือดร้อน

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมไม่เป็นเหตุให้เดือดร้อน ๒ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังต่อไปนี้

บุคคลผู้มีปัญญา ละกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต
และอกุศลกรรมอื่น ๆ ซึ่งประกอบด้วยโทษได้แล้ว
ไม่ทำอกุศลกรรมไว้ ทำแต่กุศลกรรมไว้มากมาย
หลังจากตายแล้วจะไปบังเกิดในสวรรค์

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อตปนียสูตรที่ ๔ จบ

๕. ปฐมสีลสูตร

ว่าด้วยศีลและทิฏฐิ สูตรที่ ๑

[๓๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ ย่อมดำรงอยู่ในนรก เหมือนถูกนำไปฝังไว้

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ศีลวิบัติ (ความวิบัติแห่งศีล)

๒. มิจฉาทิฏฐิ[๑] (ความเห็นผิด)

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล ย่อมดำรงอยู่ในนรก เหมือนถูกนำไปฝังไว้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

นรชนผู้มีปัญญาทราม ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้
คือ ศีลวิบัติ และมิจฉาทิฏฐิ
หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในนรก

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปฐมสีลสูตรที่ ๕ จบ

๖. ทุติยสีลสูตร

ว่าด้วยศีลและทิฏฐิ สูตรที่ ๒

[๓๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ ย่อมดำรงอยู่ในสวรรค์ เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ศีลสมบัติ (ความสมบูรณ์แห่งศีล)

๒. สัมมาทิฏฐิ[๑] (ความเห็นชอบ)

---

[๑] **มิจฉาทิฏฐิ** หมายถึงมิจฉาทิฏฐิ ๓ อย่าง คือ (๑) อเหตุกทิฏฐิ ความเห็นที่ถือว่าไม่มีเหตุปัจจัยเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย (๒) อกิริยทิฏฐิ ความเห็นที่ถือว่าการทำทุกอย่างไม่มีผล ทำดีก็ไม่ได้ดี ทำชั่วก็ไม่ได้ชั่ว เป็นความเห็นที่ปฏิเสธกฎแห่งกรรม (๓) นัตถิกทิฏฐิ ความเห็นที่ถือว่า ทานที่บุคคลให้แล้ว ไม่มีผล (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๓๒/๑๑๘)

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล ย่อมดำรงอยู่ ในสวรรค์ เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

นรชนผู้มีปัญญา ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้
คือ ศีลสมบัติ และสัมมาทิฏฐิ[๑]
หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสวรรค์

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทุติยสีลสูตรที่ ๖ จบ

๗. อาตาปีสูตร
ว่าด้วยภิกษุผู้ไม่มีความเพียร

[๓๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

"ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ไม่มีความเพียร ไม่มีโอตตัปปะ จึงไม่ควรเพื่อตรัสรู้ ไม่ควรเพื่อนิพพาน ไม่ควรเพื่อบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีความเพียร มีโอตตัปปะนั้นแล จึงควรเพื่อตรัสรู้ ควรเพื่อนิพพาน ควรเพื่อบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุผู้ไม่มีความเพียร ไม่มีโอตตัปปะ
เป็นผู้เกียจคร้าน มีความเพียรย่อหย่อน
มักท้อแท้ ง่วงซึม ไม่มีหิริ
ไม่มีความเอื้อเฟื้อต่อธรรม เช่นนี้
ย่อมไม่ควรเพื่อจะบรรลุสัมโพธิ[๒]อันยอดเยี่ยมได้
แต่ภิกษุผู้มีสติ มีปัญญารักษาตน
มีฌาน มีความเพียร
มีโอตตัปปะ และไม่ประมาท

---

[๑] **สัมมาทิฏฐิ** ในที่นี้หมายถึงกัมมัสสกตาญาณ และสัมมาทฏฐิในกุศลกรรมบถ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๓๓/๑๑๙)

[๒] **สัมโพธิ** ในที่นี้หมายถึงอรหัตตผล (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๓๔/๑๒๑)

ตัดสังโยชน์[๑]ในชาติ ชราได้แล้ว
พึงบรรลุสัมโพธิอันยอดเยี่ยม ในอัตภาพนี้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อาตาปีสูตรที่ ๗ จบ

๘. ปฐมนกุหนสูตร[๒]
ว่าด้วยการไม่หลอกลวง สูตรที่ ๑

[๓๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประพฤติพรหมจรรย์นี้ มิใช่เพื่อจะลวงคน มิใช่เพื่อจะ เกลี้ยกล่อมคน มิใช่เพื่ออานิสงส์คือลาภสักการะและการสรรเสริญ มิใช่เพื่อให้ คนรู้ว่า “คนจงรู้จักเราด้วยอาการอย่างนี้” แท้จริง ภิกษุประพฤติพรหมจรรย์นี้ก็เพื่อสังวร[๓] และเพื่อปหานะ[๔]เท่านั้น”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น
ได้ทรงแสดงพรหมจรรย์อันเป็นธรรมกำจัดความจัญไร[๕]
ทำให้สัตว์ถึงนิพพานเพื่อสังวร เพื่อปหานะ
ทางนี้ ท่านผู้ใหญ่ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ดำเนินไปแล้ว
อนึ่ง เหล่าชนผู้ปฏิบัติตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว
ชื่อว่าทำตามคำสั่งสอนของพระศาสดา

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๓๔ ในเล่มนี้

[๒] ดูเทียบ องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๒๖/๔๑

[๓] **สังวร** (การสำรวม) มี ๕ อย่าง คือ (๑) ปาติโมกขสังวร (การสำรวมในปาติโมกข์) (๒) สติสังวร (การสำรวมด้วยสติ) (๓) ญาณสังวร (การสำรวมด้วยญาณ) (๔) ขันติสังวร (การสำรวมด้วยขันติ) (๕) วิริยสังวร (การสำรวมด้วยความเพียร) (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๓๕/๑๒๕-๑๒๖, องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๒๕/๓๒๓-๓๒๔)

[๔] **ปหานะ** (การละ) มี ๕ อย่าง คือ (๑) ตทังคปหานะ (ละกิเลสด้วยองค์นั้น ๆ) (๒) วิกขัมภนปหานะ (ละกิเลสด้วยการข่มไว้) (๓) สมุจเฉทปหานะ (ละกิเลสด้วยตัดขาด) (๔) ปฏิปัสสัทธิปหานะ (ละกิเลส ด้วยสงบระงับ) (๕) นิสสรณปหานะ (ละกิเลสด้วยสลัดออกได้) (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๓๕/๑๒๖, องฺ.จตุกฺก.ฏีกา (บาลี) ๒/๒๕/๓๒๔-๓๒๕)

[๕] **ความจัญไร** มีความหมายหลายนัย คือ **นัยที่ ๑** หมายถึงอุปัททวะที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคต **นัยที่ ๒** หมายถึงอุปกิเลสมีตัณหาเป็นต้น **นัยที่ ๓** หมายถึงลัทธิเดียรถีย์ **นัยที่ ๔** หมายถึงวิจิกิจฉา (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๓๕/๑๒๗)

จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปฐมนกุหนสูตรที่ ๘ จบ

๙. ทุติยนกุหนสูตร
ว่าด้วยการไม่หลอกลวง สูตรที่ ๒

[๓๖] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประพฤติพรหมจรรย์นี้ มิใช่เพื่อจะลวงคน มิใช่เพื่อจะ เกลี้ยกล่อมคน มิใช่เพื่ออานิสงส์คือลาภสักการะและการสรรเสริญ มิใช่เพื่อให้ คนรู้ว่า “คนจงรู้จักเราด้วยอาการอย่างนี้” แท้จริง ภิกษุประพฤติพรหมจรรย์นี้ ก็เพื่อความรู้ยิ่ง และเพื่อความรอบรู้เท่านั้น”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น
ได้ทรงแสดงพรหมจรรย์อันเป็นธรรมกำจัดความจัญไร
ทำให้สัตว์ถึงนิพพาน ก็เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรอบรู้
ทางนี้ ท่านผู้ใหญ่ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ดำเนินไปแล้ว
อนึ่ง เหล่าชนผู้ปฏิบัติตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว
ชื่อว่าทำตามคำสั่งสอนของพระศาสดา
จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทุติยนกุหนสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. โสมนัสสสูตร
ว่าด้วยโสมนัส

[๓๗] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ ย่อมอยู่อย่างมีความสุขโสมนัสมากในปัจจุบัน และย่อมเริ่มประกอบความเพียรโดยแยบคาย เพื่อความ สิ้นอาสวะ

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ความมีสังเวคธรรม[๑]ในฐานะที่ควรมีสังเวคธรรม[๒]

๒. ความเพียรโดยแยบคายแห่งบุคคลผู้มีสังเวคธรรม

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล ย่อมอยู่อย่างมี ความสุขโสมนัสมากในปัจจุบัน และย่อมเริ่มประกอบความเพียรโดยแยบคาย เพื่อความสิ้นอาสวะ

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต มีความเพียร
มีปัญญารักษาตน พิจารณาเห็นชอบด้วยปัญญา
ควรมีสังเวคธรรมในฐานะที่ควรมีสังเวคธรรมทีเดียว
ภิกษุผู้มีความเพียร มีความประพฤติสงบ ไม่ฟุ้งซ่าน
หมั่นประกอบอุบายเป็นเครื่องสงบใจอยู่อย่างนี้
พึงถึงความสิ้นทุกข์

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โสมนัสสสูตรที่ ๑๐ จบ

ปฐมวรรค จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	ทุกขวิหารสูตร	๒.	สุขวิหารสูตร
๓.	ตปนียสูตร	๔.	อตปนียสูตร
๕.	ปฐมสีลสูตร	๖.	ทุติยสีลสูตร
๗.	อาตาปีสูตร	๘.	ปฐมนกุหนสูตร
๙.	ทุติยนกุหนสูตร	๑๐.	โสมนัสสสูตร

๒. ทุติยวรรค

หมวดที่ ๒

๑. วิตักกสูตร

ว่าด้วยวิตก

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๒ หน้า ๗๖ ในเล่มนี้

[๒] **ฐานะที่ควรมีสังเวคธรรม** หมายถึงชาติ ชรา มรณะ ทุกข์ในอบาย วัฏฏมูลกทุกข์ อาหารปริเยฏฐิ- มูลกทุกข์ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๓๗/๑๓๑)

[๓๘] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย วิตก ๒ ประการ คือ เขมวิตก[๑] และวิเวกวิตก[๒] ย่อมแผ่ซ่านไปยังตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นอันมาก ตถาคตพอใจความไม่เบียดเบียน ยินดีความไม่เบียดเบียน วิตกนั่นแล แผ่ซ่านไปยังตถาคตผู้พอใจความไม่เบียดเบียน ยินดีในความไม่เบียดเบียนเป็นอันมากว่า “เราจะไม่เบียดเบียนสัตว์ใด ๆ ทั้งที่ยังมีจิต หวาดสะดุ้งหรือมีจิตมั่นคงด้วยการทำนี้”

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตพอใจความสงัด ยินดีความสงัด วิตกนั่นแลแผ่ซ่านไปยังตถาคตผู้พอใจความสงัด ยินดีความสงัดเป็นอันมากว่า “สิ่งใดเป็นอกุศล สิ่งนั้นเราละได้แล้ว” เพราะเหตุดังกล่าวนั้น แม้เธอทั้งหลายก็จงพอใจความไม่เบียดเบียน ยินดีความไม่เบียดเบียนอยู่เถิด เธอทั้งหลายซึ่งพอใจความไม่เบียดเบียน ยินดีความไม่เบียดเบียนอยู่ วิตกนี้นั้นแลจะแผ่ซ่านไปเป็นอันมากว่า “เราทั้งหลายจะไม่เบียดเบียนสัตว์ใด ๆ ทั้งที่ยังมีจิตหวาดสะดุ้งหรือมีจิตมั่นคงด้วยการทำนี้”

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงพอใจความสงัด ยินดีความสงัดอยู่เถิด เมื่อเธอทั้งหลายซึ่งพอใจความสงัด ยินดีความสงัด วิตกนี้นั้นแลจะแผ่ซ่านไปเป็นอันมากว่า “อะไรคืออกุศล อกุศลอะไรที่เราทั้งหลายยังละไม่ได้ เราทั้งหลายจะละอกุศลอะไร”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

วิตก ๒ ประการ คือ เขมวิตกที่ทรงยกขึ้นแสดงเป็นข้อที่ ๑
วิเวกวิตกที่ทรงประกาศเป็นข้อที่ ๒
ย่อมแผ่ซ่านไปยังตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพิชิตมาร
มุนีผู้บรรเทาความมืด ผู้ถึงฝั่ง
ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ผู้ถึงคุณอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายพึงถึง
ผู้มีความชำนาญ ผู้ไม่มีอาสวะ ผู้ข้ามวัฏฏทุกข์อันเป็นยาพิษ
ผู้น้อมไปในธรรมเป็นที่สิ้นตัณหา

---

[๑] **เขมวิตก** หมายถึงความตรึกที่ประกอบด้วยเมตตา กรุณา และมุทิตา หรือหมายถึงอพยาบาทวิตก และอวิหิงสาวิตก (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๓๘/๑๖๔,๑๖๘)

[๒] **วิเวกวิตก** หมายถึงความตรึกที่ประกอบด้วยผลสมาบัติ หรือความตรึกที่ประกอบด้วยวิเวก ๓ ประการ คือ กายวิเวก จิตตวิเวก อุปธิวิเวก และประกอบด้วยวิเวก ๕ ประการ คือ (๑) ตทังควิเวก (๒) วิกขัมภนวิเวก (๓) สมุจเฉทวิเวก (๔) ปฏิปัสสัทธิวิเวก (๕) นิสสรณวิเวก (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๓๘/๑๖๔)

ผู้ทรงไว้ซึ่งร่างกายสุดท้ายนั้นแล
เรากล่าวว่า เป็นผู้ละมาร เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งชรา
บุรุษ (ผู้มีตาดี) ยืนอยู่บนยอดภูเขาศิลาล้วน
พึงเห็นหมู่ชนได้โดยรอบ แม้ฉันใด
พระผู้มีพระภาคผู้มีพระปัญญาดี มีสมันตจักขุ[๑]
หมดความโศกแล้ว เสด็จขึ้นสู่ปราสาทคือธรรม
ทรงพิจารณาเห็นหมู่ชนผู้ตกอยู่ในความเศร้าโศก
และถูกชาติชราครอบงำได้ชัดเจน[๒] ฉันนั้น

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

วิตักกสูตรที่ ๑ จบ

๒. เทสนาสูตร
ว่าด้วยธรรมเทศนา

[๓๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเทศนาของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ว่าโดยปริยาย มี ๒ ประการ ธรรมเทศนา ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ธรรมเทศนาว่า “ท่านทั้งหลายจงเห็นบาปว่าเป็นบาป” นี้จัดเป็น ธรรมเทศนาประการที่ ๑

๒. ธรรมเทศนาว่า “ท่านทั้งหลายครั้นเห็นบาปว่าเป็นบาปแล้ว จงเบื่อหน่าย คลายกำหนัด ปลดเปลื้องตนให้พ้นจากบาปนั้น” นี้จัดเป็นธรรมเทศนาประการที่ ๒

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเทศนาของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ว่าโดยปริยาย มี ๒ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

---

[๑] **สมันตจักขุ** หมายถึงสัพพัญญุตญาณ (ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๗๐/๖๖, ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๓๘/๑๗๓)

[๒] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๔/๘/๑๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๗๐/๔๐, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๒๘๒/๓๐๖, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๘/๔๐๙, สํ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗๒/๒๓๗, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๖/๔๓๐, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๗๕/๓๐๔ และดู ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๓๘/๑๗๓ ประกอบ

เธอจงดูธรรมเทศนา ๒ ประการ
ที่ตถาคตพุทธเจ้าผู้ทรงอนุเคราะห์สัตว์ทุกหมู่เหล่า
ได้ทรงประกาศไว้แล้วโดยคำปริยาย
เธอทั้งหลายผู้ฉลาด จงพิจารณาเห็นบาป
จงคลายความยินดีในบาปนั้น
เธอทั้งหลายมีจิตคลายความยินดีในบาปนั้นแล้ว
จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

เทสนาสูตรที่ ๒ จบ

๓. วิชชาสูตร
ว่าด้วยวิชชา

[๔๐] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย อวิชชา(ความไม่รู้)เป็นหัวหน้าแห่งความถึงพร้อมแห่งอกุศลธรรมทั้งหลาย อหิริกะ(ความไม่อายบาป) และอโนตตัปปะ(ความไม่กลัวบาป)เป็นไปตาม

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนวิชชา(ความรู้)เป็นหัวหน้าแห่งความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย หิริ(ความอายบาป) และโอตตัปปะ(ความกลัวบาป)เป็นไปตาม”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ทุคติ[๑]อย่างใดอย่างหนึ่งในโลกนี้และในโลกอื่น
ทั้งหมดมีอวิชชาเป็นมูลเหตุ
เกิดขึ้นด้วยความปรารถนาและความโลภ
อนึ่ง เพราะมีอวิชชาเป็นมูลเหตุ
คนจึงมีความปรารถนาชั่ว
ไม่มีหิริ ไม่มีความเอื้อเฟื้อ
เขาประสพ[๒]บาปอยู่เสมอ

---

[๑] **ทุคติ** หมายถึงก่อเกิดทุกข์มีพยาธิ และมรณะ เป็นต้น หรือหมายถึงข้อประพฤติที่ถูกกิเลสมีราคะเป็นต้นครอบงำ ได้แก่ กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๐/๑๗๖)

[๒] **ประสพ** ในที่นี้หมายถึงสั่งสมบาปมีกายทุจริต เป็นต้น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๐/๑๗๖)

เพราะบาปนั้น เขาต้องไปเกิดในอบายแน่นอน
เพราะฉะนั้น ภิกษุ เมื่อละฉันทะ โลภะ และอวิชชาได้
ทำวิชชาให้เกิดขึ้น จึงละทุคติทั้งปวงได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

วิชชาสูตรที่ ๓ จบ

๔. ปัญญาปริหีนสูตร
ว่าด้วยสัตว์ที่เสื่อมจากปัญญา

[๔๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

"ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายที่เสื่อมจากอริยปัญญา[๑] ชื่อว่าเสื่อมถึงที่สุด สัตว์เหล่านั้นย่อมอยู่เป็นทุกข์ คับแค้น อึดอัด เร่าร้อนในปัจจุบัน หลังจากตายแล้วพึงหวังได้ทุคติ

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายที่ไม่เสื่อมจากอริยปัญญา ชื่อว่าไม่เสื่อม สัตว์เหล่านั้น ย่อมอยู่เป็นสุข ไม่คับแค้น ไม่อึดอัด ไม่เร่าร้อนในปัจจุบัน หลังจากตายแล้ว พึงหวังได้สุคติ"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ท่านจงดูชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลกที่ยึดมั่นในนามรูป
เข้าใจว่า "นี้เท่านั้นเป็นจริง" เพราะเสื่อมจากปัญญา
ปัญญาที่เป็นเหตุให้ถึงความทำลายกิเลส
และปัญญาที่รู้ชัดความสิ้นไปแห่งชาติและภพโดยชอบ
เป็นปัญญาที่ประเสริฐในโลก
เทวดาและมนุษย์ ย่อมรักปรารถนาดี
ต่อพระสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์
ผู้มีพระสติไพบูลย์ มีพระปัญญาผ่องใส
มีพระสรีระเป็นร่างกายสุดท้าย

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปัญญาปริหีนสูตรที่ ๔ จบ

๕. สุกกธัมมสูตร
ว่าด้วยธรรมฝ่ายขาว

---

[๑] **อริยปัญญา** หมายถึงวิปัสสนาปัญญาและมัคคปัญญา (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๑/๑๗๗)

[๔๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย สุกกธรรม[๑] ๒ ประการนี้ ย่อมคุ้มครองโลก

สุกกธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. หิริ[๒] ๒. โอตตัปปะ[๓]

ถ้าสุกกธรรม ๒ ประการนี้ไม่คุ้มครองโลก ในมนุษยโลกนี้ก็จะไม่ปรากฏ[๔]ให้รู้ว่า หญิงนี้เป็นมารดา หญิงนี้เป็นน้า หญิงนี้เป็นป้า หญิงนี้เป็นภรรยาของอาจารย์หรือ หญิงนี้เป็นภรรยาของครู มนุษยโลกก็จะประพฤติสำส่อนกันไปหมด เหมือนอย่างพวกแพะ แกะ ไก่ สุกร สุนัข และสุนัขจิ้งจอก ฉะนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเหตุที่สุกกธรรม ๒ ประการนี้ยังคุ้มครองโลกอยู่ ฉะนั้นจึงยังปรากฏให้รู้ว่า หญิงนี้เป็นมารดา หญิงนี้เป็นน้า หญิงนี้เป็นป้า หญิงนี้เป็นภรรยาของอาจารย์ หรือหญิงนี้เป็นภรรยาของครู”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

หากสัตว์เหล่าใดไม่มีหิริโอตตัปปะในกาลทุกเมื่อ
สัตว์เหล่านั้นก็ชื่อว่าปราศจากสุกกธรรม
เป็นผู้เข้าถึงชาติและมรณะ
ส่วนสัตว์เหล่าใดเข้าไปตั้งหิริและโอตตัปปะไว้โดยชอบ
สัตว์เหล่านั้นมีพรหมจรรย์งอกงาม สงบ มีภพใหม่สิ้นไปแล้ว[๕]

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สุกกธรรมสูตรที่ ๕ จบ

๖. อชาตสูตร
ว่าด้วยธรรมชาติที่ไม่เกิด

---

[๑] **สุกกธรรม** หมายถึงกุศลธรรม คือธรรมที่เป็นฝ่ายขาว หรือธรรมบริสุทธิ์ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๒/๑๗๙)

[๒] **หิริ** หมายถึงความละอายต่ออกุศลธรรม (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๒/๑๗๙)

[๓] **โอตตัปปะ** หมายถึงความกลัวต่ออกุศลธรรม (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๒/๑๗๙)

[๔] **ไม่ปรากฏ** หมายถึงไม่ปรากฏความเคารพยำเกรงต่อกัน (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๒/๑๘๒)

[๕] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๐๘๒/๕๑๕

[๔๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติที่ไม่เกิด ไม่ปรากฏ อันปัจจัยไม่ทำ อันปัจจัยไม่ปรุงแต่ง มีอยู่จริง ภิกษุทั้งหลาย หากธรรมชาติที่ไม่เกิด ไม่ปรากฏ อันปัจจัยไม่ทำ อันปัจจัยไม่ปรุงแต่ง จะไม่มีอยู่จริงไซร้ ในโลกนี้ก็จะไม่ปรากฏภาวะที่สลัดออกจากธรรมชาติที่เกิด ที่ปรากฏ อันปัจจัยทำ อันปัจจัยปรุงแต่งได้เลย ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะธรรมชาติที่ไม่เกิด ไม่ปรากฏ อันปัจจัยไม่ทำ อันปัจจัยไม่ปรุงแต่ง มีอยู่จริง ฉะนั้น จึงปรากฏภาวะที่สลัดออกจากธรรมชาติที่เกิด ที่ปรากฏ อันปัจจัยทำ อันปัจจัยปรุงแต่ง”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ธรรมชาติที่เกิด ที่ปรากฏ ที่เกิดขึ้นพร้อมแล้ว
อันปัจจัยทำ อันปัจจัยปรุงแต่ง ไม่ยั่งยืน
ระคนด้วยชราและมรณะ เป็นรังแห่งโรค
มีความเสื่อมโทรมเป็นปกติ
มีอาหารและตัณหาเป็นแดนเกิด
บุคคลจึงไม่ควรยินดีธรรมชาติดังกล่าวนั้น
ความสลัดออกจากธรรมชาติดังกล่าวนั้นได้
เป็นความสงบ มิใช่วิสัยแห่งการคาดคะเน
เป็นภาวะที่ยั่งยืน
ธรรมชาติที่ไม่เกิด ที่ไม่เกิดขึ้นพร้อมแล้ว
ไม่มีความโศก ปราศจากธุลีคือกิเลส
เป็นภาวะควรเข้าถึงแท้จริง
ความดับแห่งธรรมชาติที่เป็นทุกข์ทั้งหลาย
คือความสงบระงับแห่งสังขาร เป็นความสุข

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อชาตสูตรที่ ๖ จบ

๗. นิพพานธาตุสูตร
ว่าด้วยนิพพานธาตุ

[๔๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย นิพพานธาตุ ๒ ประการนี้

นิพพานธาตุ ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ

๒. อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ

สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ เป็นอย่างไร

ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันตขีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว[๑] บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว[๒] หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ เพราะอินทรีย์ ๕ ที่ยังคงอยู่ ไม่ดับไป ภิกษุนั้นจึงประสบอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ เสวยสุขและทุกข์อยู่ ภิกษุทั้งหลาย ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะของภิกษุนั้น เราเรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ

อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ เป็นอย่างไร

ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันตขีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจ ที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ ภิกษุทั้งหลาย เวทนาทั้งปวงในอัตภาพนี้ นั่นแลของภิกษุนั้น อันตัณหาเป็นต้นให้เพลิดเพลินไม่ได้ต่อไปแล้ว จักระงับดับสนิท ภิกษุทั้งหลาย สภาวะดังกล่าวนี้ เราเรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ

ภิกษุทั้งหลาย นิพพานธาตุ ๒ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ตถาคตผู้มีพระจักษุ[๓] ไม่ทรงอิงอาศัยสิ่งใด ๆ
ผู้คงที่ ทรงประกาศนิพพานธาตุไว้ ๒ ประการนี้ คือ
นิพพานธาตุประการหนึ่ง เป็นสภาวะมีให้เห็นในอัตภาพนี้
ชื่อว่าสอุปาทิเสสนิพพานธาตุ

---

[๑] **ปลงภาระได้แล้ว** หมายถึงปลงขันธภาระได้ ปลงกิเลสภาระได้ และปลงอภิสังขารภาระได้ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๔/๑๘๙)

[๒] **สิ้นภวสังโยชน์แล้ว** หมายถึงสิ้นกิเลสที่เป็นเครื่องผูกสัตว์ คร่าสัตว์มาไว้ในภพทั้งหลาย (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๔/๑๘๙)

[๓] หมายถึงจักษุ ๕ ประการ คือ (๑) พุทธจักษุ (ตาพระพุทธเจ้า) (๒) มังสจักษุ (ตาเนื้อ) (๓) ทิพพจักษุ (ตาทิพย์) (๔) ปัญญาจักษุ (ตาปัญญา) (๕) สมันตจักษุ (ตาเห็นรอบ) (ดู ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๖/๔๒๔, (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๘๕/๒๙๙) แต่ในที่นี้ จักษุ ๕ ประการ เฉพาะข้อ ๒ เป็นธรรมจักษุ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๔/๑๙๐)

เพราะความสิ้นไปแห่งตัณหาที่นำไปสู่ภพ

ส่วนนิพพานธาตุอีกประการหนึ่ง เป็นสภาวะมีในภายภาคหน้า

ชื่อว่าอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ

เป็นที่ดับสนิทแห่งภพทั้งหลายได้โดยสิ้นเชิง

ชนทั้งหลายผู้รู้ที่ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่งนี้แล้ว

มีจิตหลุดพ้นเพราะความสิ้นไปแห่งภวเนตติ[๑]

ยินดียิ่งในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งกิเลส เพราะบรรลุธรรมเป็นสาระ

เป็นผู้คงที่ ละภพทั้งปวงได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

นิพพานธาตุสูตรที่ ๗ จบ

๘. ปฏิสัลลานสูตร
ว่าด้วยการหลีกเร้น

[๔๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้พอใจในการหลีกเร้น ยินดีในการ หลีกเร้น หมั่นประกอบความสงบแห่งจิตภายใน ไม่ห่างจากฌาน ประกอบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนเรือนว่าง[๒]เถิด

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทั้งหลายพอใจในการหลีกเร้น ยินดีในการหลีกเร้น หมั่นประกอบความสงบแห่งจิตภายใน ไม่ห่างจากฌาน ประกอบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนเรือนว่างอยู่ พึงหวังได้ผลอย่าง ๑ ใน ๒ อย่าง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ก็จักเป็นอนาคามี”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ชนทั้งหลายมีจิตสงบแล้ว มีปัญญารักษาตน

มีสติ เพ่งพินิจอยู่ ไม่ไยดีในกามทั้งหลาย

ย่อมเห็นแจ้งธรรมโดยชอบ

เป็นผู้ยินดีในความไม่ประมาท

---

[๑] **ภวเนตติ** เป็นชื่อของตัณหา หมายถึงเชือกผูกสัตว์ไว้ในภพ(ภวรชฺชุ) (องฺ.จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๑/๒๗๙)

[๒] **เพิ่มพูนเรือนว่าง** ในที่นี้หมายถึงการเรียนสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน แล้วไปยังเรือนว่าง นั่งอยู่ ตลอดวันและคืน เจริญอธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา (องฺ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๗๑/๓๕๗, ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๖๕/๑๖๙, ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๕/๑๙๒)

มีปกติเห็นภัยในความประมาท
เป็นผู้ไม่ควรเสื่อม ดำรงอยู่ใกล้นิพพานทีเดียว

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปฏิสัลลานสูตรที่ ๘ จบ

๙. สิกขานิสังสสูตร
ว่าด้วยผู้มีสิกขาเป็นอานิสงส์

[๔๖] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มีสิกขา[๑]เป็นอานิสงส์ มีปัญญา[๒]เป็นเยี่ยม มีวิมุตติ[๓]เป็นแก่นสาร มีสติเป็นใหญ่[๔]อยู่เถิด

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทั้งหลายเป็นผู้มีสิกขาเป็นอานิสงส์ มีปัญญาเป็นเยี่ยม มีวิมุตติเป็นแก่นสาร มีสติเป็นใหญ่อยู่ พึงหวังได้ผลอย่าง ๑ ใน ๒ อย่าง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ก็จักเป็นอนาคามี”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

เราเรียกมุนีผู้มีสิกขาบริบูรณ์ ไม่มีธรรมที่ต้องละ
มีปัญญาเป็นเยี่ยม มีปกติเห็นที่สุดคือภาวะที่สิ้นสุดแห่งชาติ
ทรงไว้ซึ่งร่างกายสุดท้ายนั้นแลว่า
เป็นผู้ละมาร เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งชรา[๕]
เพราะฉะนั้น เธอทั้งหลายจงเป็นผู้ยินดีในฌาน
เป็นผู้มีจิตตั้งมั่นทุกเมื่อ มีความเพียร
มีปกติเห็นที่สุดคือภาวะที่สิ้นสุดแห่งชาติ
ครอบงำมารพร้อมทั้งเสนามารได้

---

[๑] **สิกขา** ในที่นี้หมายถึงสิกขา ๓ คือ (๑) อธิสีลสิกขา (๒) อธิจิตตสิกขา (๓) อธิปัญญาสิกขา (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๖/๑๙๔)

[๒] **ปัญญา** ในที่นี้หมายถึงอธิปัญญาสิกขา (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๖/๑๙๔)

[๓] **วิมุตติ** ในที่นี่หมายถึงอรหัตตผล (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๖/๑๙๔)

[๔] **สติเป็นใหญ่** หมายถึงมีจิตตั้งมั่นในสติปัฏฐาน ๔ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๖/๑๙๔)

[๕] ดูเทียบ ข้อ ๓๙ หน้า ๓๘๖ ในเล่มนี้

เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งชาติและมรณะได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สิกขานิสังสสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ชาคริยสูตร
ว่าด้วยภิกษุผู้ตื่นอยู่

[๔๗] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเป็นผู้ตื่น[๑] อยู่อย่างมีสติ มีสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น เบิกบาน ผ่องใส และควรเป็นผู้เห็นแจ้งสมควรแก่กาลในกุศลธรรมทั้งหลาย ในการประกอบเนือง ๆ ซึ่งกัมมัฏฐานนั้น

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเป็นผู้ตื่น อยู่อย่างมีสติ มีสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น เบิกบาน ผ่องใส และเป็นผู้เห็นแจ้งสมควรแก่กาลในกุศลธรรมทั้งหลาย ในการ ประกอบกัมมัฏฐานนั้นอยู่ พึงหวังได้ผลอย่าง ๑ ใน ๒ อย่าง คือ อรหัตตผล ในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ก็จักเป็นอนาคามี”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

เธอทั้งหลายที่หลับอยู่ จงรีบตื่น
ที่ตื่นอยู่ จงฟังคำของเรานี้
ความเป็นผู้ตื่นจากความหลับเป็นคุณประเสริฐ
เพราะภัย[๒]ย่อมไม่มีแก่ผู้ตื่นอยู่
ผู้ที่ตื่นอยู่ มีสติสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น
เบิกบาน ผ่องใส พิจารณาธรรมโดยชอบตามกาลที่เหมาะสม
มีสมาธิเป็นธรรมผุดขึ้น[๓] พึงกำจัดความมืดได้
เพราะฉะนั้นแล ภิกษุควรประพฤติธรรมเป็นเหตุให้ตื่น
มีความเพียร มีปัญญารักษาตน มีปกติได้ฌาน
ตัดสังโยชน์ในชาติและชราได้แล้ว

---

[๑] **เป็นผู้ตื่น** ในที่นี้หมายถึงเป็นผู้มีความเพียรเป็นเครื่องตื่น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๗/๑๙๖)

[๒] **ภัย** ในที่นี้หมายถึง (๑) อัตตานุวาทภัย (ภัยเกิดจากการติเตียนตนเอง) (๒) ปรานุวาทภัย (ภัย เกิดจากการถูกผู้อื่นติเตียน) (๓) ทัณฑภัย (ภัยเกิดจากการถูกลงอาชญา) (๔) ทุคคติภัย (ภัยเกิดจากทุคติ) (๕) วัฏฏภัยมีชาติ เป็นต้น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๗/๑๙๙)

[๓] **สมาธิเป็นธรรมหนึ่งผุดขึ้น** หมายถึงสัมมัปปธานที่ให้สำเร็จกิจ ๔ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๗/๑๙๙)

ก็จะบรรลุสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมในอัตภาพนี้แน่นอน

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ชาคริยสูตรที่ ๑๐ จบ

๑๑. อาปายิกสูตร
ว่าด้วยคนผู้จะเกิดในอบาย

[๔๘] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

"ภิกษุทั้งหลาย คน ๒ จำพวกนี้ จะเกิดในอบาย จะเกิดในนรก เพราะไม่ละความประพฤติชั่วนี้ คน ๒ จำพวกไหนบ้าง คือ

๑. คนที่ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ แต่ปฏิญญาว่า ประพฤติพรหมจรรย์

๒. คนที่ชอบโจทผู้ประพฤติพรหมจรรย์อย่างบริสุทธิ์ บริบูรณ์ ด้วย อพรหมจรรย์อันไม่มีมูล

ภิกษุทั้งหลาย คน ๒ จำพวกนี้แล จะเกิดในอบาย จะเกิดในนรก เพราะไม่ละความประพฤติชั่วนี้"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

คนที่ชอบกล่าวคำไม่จริง
หรือคนที่ทำความชั่วแล้วกล่าวว่า
"ฉันไม่ได้ทำ" ต่างก็ตกนรก
คน ๒ จำพวกนั้น ต่างก็มีกรรมชั่ว
ตายไปแล้ว มีคติเท่าเทียมกันในโลกหน้า[๑]

ภิกษุชั่วจำนวนมากมีผ้ากาสาวะพันที่คอ
มีธรรมเลวทราม ไม่สำรวม
ย่อมตกนรกเพราะบาปกรรมทั้งหลาย

การกลืนกินก้อนเหล็กแดงที่ร้อนดุจเปลวเพลิง
ยังดีกว่าการที่ภิกษุผู้ทุศีลไม่สำรวม
บริโภคอาหารที่ชาวบ้านเขาถวาย[๒]

---

[๑] ดู ธรรมบท ข้อ ๓๐๖ หน้า ๑๒๘, อุทาน ข้อ ๓๘ หน้าที่ ๒๔๘-๒๔๙, สุตตนิบาต ข้อ ๖๖๗ หน้า ๖๕๙-๖๖๐ ในเล่มนี้

[๒] ดูธรรมบทข้อ ๓๐๗-๓๐๘ หน้า ๑๒๙, อิติวุตตกะข้อ ๙๑ หน้า ๔๖๔ ในเล่มนี้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อาปายิกสูตรที่ ๑๑ จบ

๑๒. ทิฏฐิคตสูตร
ว่าด้วยทิฏฐิ

[๔๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เทวดาและมนุษย์ต่างก็ถูกทิฏฐิ ๒ อย่างครอบงำ คือ เทวดาและมนุษย์พวกหนึ่งยึดติดอยู่[๑] เทวดาและมนุษย์พวกหนึ่งแล่นเลยไป[๒] ส่วนเทวดาและมนุษย์ผู้มีปัญญาจักษุ ย่อมเห็นตามความเป็นจริง

เทวดาและมนุษย์พวกหนึ่งยึดติดอยู่ เป็นอย่างไร

คือ เทวดาและมนุษย์พอใจ ยินดี เพลิดเพลินอยู่ในภพ เมื่อตถาคตแสดงธรรม เพื่อความดับแห่งภพ จิตของเทวดาและมนุษย์นั้นย่อมไม่ยอมรับ ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งมั่น ไม่น้อมใจเชื่อ เทวดาและมนุษย์พวกหนึ่งยึดติดอยู่ เป็นอย่างนี้แล

เทวดาและมนุษย์พวกหนึ่งแล่นเลยไป เป็นอย่างไร

คือ เทวดาและมนุษย์อึดอัด ระอา รังเกียจ ไม่ยินดีภพนั่นแล จึงหลงเพลิดเพลิน ความขาดสูญโดยทำนองว่า ท่านทั้งหลาย ทราบว่า อัตตาของเรานี้ เมื่อตายไป ย่อมขาดสูญพินาศไป หลังจากตายแล้วจะไม่ต้องกลับมาเกิดอีก ชื่อว่าเป็นธรรมชาติสงบ ประณีต ถ่องแท้ เทวดาและมนุษย์พวกหนึ่งแล่นเลยไป เป็นอย่างนี้แล

เทวดาและมนุษย์ผู้มีปัญญาจักษุย่อมเห็นตามความเป็นจริง เป็นอย่างไร

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมพิจารณาเห็นสิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่ โดยสภาวะแท้จริง ครั้นเห็นเช่นนั้นแล้วก็ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อความดับสิ่งที่เป็นจริง โดยความเป็นจริงนั้น เทวดาและมนุษย์ผู้มีปัญญาจักษุย่อมเห็นตามความเป็นจริง เป็นอย่างนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

อริยสาวกพิจารณาเห็นขันธ์ ๕ ที่เกิดแล้วตามความเป็นจริง
และธรรมเป็นเครื่องก้าวล่วงขันธ์ ๕ ที่เกิดแล้ว
ย่อมน้อมจิตไปในนิพพานตามความเป็นจริง

---

[๑] **พวกหนึ่งยึดติดอยู่** หมายถึงพวกสัสสตทิฏฐิ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๙/๒๐๒)

[๒] **พวกหนึ่งแล่นเลยไป** หมายถึงพวกอุจเฉททิฏฐิ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๙/๒๐๒)

เพราะความสิ้นไปแห่งภวตัณหา

ถ้าอริยสาวกผู้กำหนดรู้ขันธ์ ๕ ที่เกิดแล้ว

ปราศจากตัณหาในภพน้อยและใหญ่ไซร้

ชื่อว่าภิกษุ ย่อมไม่กลับมาสู่ภพอีก

เพราะขันธ์ ๕ เกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทิฏฐิคตสูตรที่ ๑๒ จบ

ทุติยวรรค จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	วิตักกสูตร	๒.	เทสนาสูตร
๓.	วิชชาสูตร	๔.	ปัญญาปริหีนสูตร
๕.	สุกกธัมมสูตร	๖.	อชาตสูตร
๗.	นิพพานธาตุสูตร	๘.	ปฏิสัลลานสูตร
๙.	สิกขานิสังสสูตร	๑๐.	ชาคริยสูตร
๑๑.	อาปายิกสูตร	๑๒.	ทิฏฐิคตสูตร

(ในทุกนิบาตแห่งอิติวุตตกะนี้ ท่านพระเถระผู้ทำปฐมสังคายนา ประกาศพระสูตร ไว้ ๒๒ สูตร คือ ในปฐมวรรค ๑๐ สูตร และในทุติยวรรคนี้ ๑๒ สูตร ดังกล่าวมา ฉะนี้แล)

ทุกนิบาต จบ

๓. ติกนิบาต

๑. ปฐมวรรค

หมวดที่ ๑

๑. มูลสูตร

ว่าด้วยอกุศลมูล[๑]

[๕๐] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย อกุศลมูล ๓ ประการนี้

อกุศลมูล ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. อกุศลมูลคือโลภะ (ความอยากได้)

---

[๑] **อกุศลมูล** หมายถึงรากเหง้าของอกุศล หรือต้นตอของความชั่ว (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๕๐/๒๐๖)

๒. อกุศลมูลคือโทสะ (ความคิดประทุษร้าย)

๓. อกุศมูลคือโมหะ (ความหลง)

ภิกษุทั้งหลาย อกุศลมูล ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

โลภะ โทสะ และโมหะที่เกิดภายในตน
ย่อมทำร้ายบุรุษผู้มีจิตเลวทราม
เหมือนขุยไผ่กำจัดต้นไผ่ ฉะนั้น[๑]

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

มูลสูตรที่ ๑ จบ

๒. ธาตุสูตร
ว่าด้วยธาตุ

[๕๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธาตุ ๓ ประการนี้

ธาตุ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปธาตุ[๒] ๒. อรูปธาตุ[๓] ๓. นิโรธธาตุ[๔]

ภิกษุทั้งหลาย ธาตุ ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

สัตว์เหล่าใดกำหนดรู้รูปธาตุได้แล้ว
ไม่ติดอยู่ในอรูปธาตุ น้อมจิตไปในนิโรธธาตุ
สัตว์เหล่านั้นย่อมล่วงพ้นมัจจุราชไปได้
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสัมผัสอมตธาตุที่ไร้อุปธิด้วยนามกาย
ทรงรู้แจ้งประจักษ์ถึงเหตุแห่งความสลัดคืนอุปธิ

---

[๑] สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๓/๑๓๒, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๕/๒๑, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๒๘/๔๒๙

[๒] **รูปธาตุ** ในที่นี้หมายถึงรูปภพ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๕๑/๒๐๘)

[๓] **อรูปธาตุ** ในที่นี้หมายถึงอรูปภพ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๕๑/๒๐๘)

[๔] **นิโรธธาตุ** ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๕๑/๒๐๘, ๗๒/๒๕๑)

ผู้หาอาสวะมิได้ ทรงแสดงบท[๑]ที่ไม่มีความโศก ปราศจากธุลีไว้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ธาตุสูตรที่ ๒ จบ

๓. ปฐมเวทนาสูตร[๒]

ว่าด้วยเวทนา สูตรที่ ๑

[๕๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

"ภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ ประการนี้

เวทนา ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สุขเวทนา (ความรู้สึกสุข)

๒. ทุกขเวทนา (ความรู้สึกทุกข์)

๓. อทุกขมสุขเวทนา (ความรู้สึกเฉย ๆ จะสุขก็ไม่ใช่ จะทุกข์ก็ไม่ใช่)

ภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ ประการนี้แล"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

สาวกของพระพุทธเจ้าผู้มีจิตตั้งมั่น
มีสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ
ย่อมรู้ชัดเวทนา เหตุเกิดเวทนา นิพพานอันเป็นที่ดับเวทนา
และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับเวทนา
เพราะสิ้นเวทนาทั้งหลาย
ภิกษุจึงเป็นผู้หมดความหิว ปรินิพพานแล้ว

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปฐมเวทนาสูตรที่ ๓ จบ

๔. ทุติยเวทนาสูตร[๓]

ว่าด้วยเวทนา สูตรที่ ๒

---

[๑] **บท** ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๕๑/๒๐๙)

[๒] ดูเทียบ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๓/๓๗๒-๓๗๓, สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๒๔๙/๒๗๐

[๓] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๒๕๓/๒๗๓-๒๗๔

[๕๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ ประการนี้

เวทนา ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. สุขเวทนา ๒. ทุกขเวทนา ๓. อทุกขมสุขเวทนา

ภิกษุพึงเห็นสุขเวทนาโดยความเป็นทุกข์[๑] พึงเห็นทุกขเวทนาโดยความเป็นดุจลูกศร พึงเห็นอทุกขมสุขเวทนาโดยความไม่เที่ยง

ภิกษุทั้งหลาย เพราะภิกษุเห็นสุขเวทนาโดยความเป็นทุกข์ เห็นทุกขเวทนาโดยความเป็นดุจลูกศร เห็นอทุกขมสุขเวทนาโดยความไม่เที่ยงได้ ภิกษุนี้เราเรียกว่า “เป็นอริยะ มีความเห็นชอบ ตัดตัณหาได้ เพิกถอนสังโยชน์ได้แล้ว ได้ทำที่สุด แห่งทุกข์ เพราะรู้แจ้งมานะได้โดยชอบ”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุใดเห็นสุขเวทนาโดยความเป็นทุกข์
เห็นทุกขเวทนาโดยความเป็นดุจลูกศร
เห็นอทุกขมสุขเวทนาที่มีอยู่โดยความไม่เที่ยง
ภิกษุนั้นแล เป็นผู้มีความเห็นชอบ
เพราะเหตุที่หลุดพ้นได้เด็ดขาดในเวทนานั้น
จึงชื่อว่าสำเร็จอภิญญา ๖ ประการ
เป็นผู้สงบ ล่วงพ้นโยคะได้แล้ว เป็นมุนีแท้จริง

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทุติยเวทนาสูตรที่ ๔ จบ

๕. ปฐมเอสนาสูตร
ว่าด้วยการแสวงหา สูตรที่ ๑

[๕๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย การแสวงหา ๓ ประการนี้

การแสวงหา ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

---

[๑] **ทุกข์** หมายถึงวิปริณามทุกข์ (ทุกข์คือความผันแปรเปลี่ยนแปลงเรื่อยไป) (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๕๓/๒๒๐)

๑. การแสวงหากาม ๒. การแสวงหาภพ

๓. การแสวงหาพรหมจรรย์[๑]

ภิกษุทั้งหลาย การแสวงหา ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

สาวกของพระพุทธเจ้าผู้มีจิตตั้งมั่น
มีสติสัมปชัญญะ
ย่อมรู้ชัดการแสวงหา เหตุเกิดการแสวงหา
ธรรมเป็นที่ดับการแสวงหา[๒]
และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความสิ้นสุดการแสวงหา
เพราะสิ้นการแสวงหาทั้งหลาย
ภิกษุจึงเป็นผู้หมดความหิว ปรินิพพานแล้ว

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปฐมเอสนาสูตรที่ ๕ จบ

๖. ทุติยเอสนาสูตร
ว่าด้วยการแสวงหา สูตรที่ ๒

[๕๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย การแสวงหา ๓ ประการนี้

การแสวงหา ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. การแสวงหากาม ๒. การแสวงหาภพ

๓. การแสวงหาพรหมจรรย์

ภิกษุทั้งหลาย การแสวงหา ๓ ประการนี้แล

---

[๑] **พรหมจรรย์** ในที่นี้หมายถึงทิฏฐิพรหมจรรย์ กล่าวคือ ลัทธิที่มีความเชื่อว่า “โลกเที่ยง” “โลกไม่เที่ยง” เป็นต้น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๕๔/๒๒๔) , ดูเทียบ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๑๙/๕๗๕

[๒] **ธรรมเป็นที่ดับการแสวงหา** แยกเป็น ๓ ระดับ คือ (๑) ปฐมมรรค(โสดาปัตติมรรค) เป็นที่ดับการแสวงหาพรหมจรรย์ (๒) อนาคามิมรรค เป็นที่ดับการแสวงหากาม (๓) อรหัตตมรรค เป็นที่ดับการแสวงหาภพ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๕๔/๒๒๔)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

การแสวงหากาม การแสวงหาภพ
และการแสวงหาพรหมจรรย์
คือการยึดถือว่าอย่างนี้จริง
อันเป็นทิฏฐิฏฐาน[๑]
ภิกษุผู้คลายกำหนัดได้ทั้งหมด
หลุดพ้นเพราะสิ้นตัณหา
ชื่อว่าสละคืนการแสวงหา(กามและภพ)
พร้อมทั้งถอนทิฏฐิฏฐานได้[๒]
เพราะสิ้นการแสวงหาทั้งหลาย
ภิกษุจึงเป็นผู้ไม่หวั่น
และหมดความสงสัยโดยสิ้นเชิง

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทุติยเอสนาสูตรที่ ๖ จบ

๗. ปฐมอาสวสูตร
ว่าด้วยอาสวะ สูตรที่ ๑

[๕๖] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย อาสวะ[๓] ๓ ประการนี้

อาสวะ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กามาสวะ (อาสวะคือกาม) ๒. ภวาสวะ (อาสวะคือภพ)

๓. อวิชชาสวะ (อาสวะคืออวิชชา)

ภิกษุทั้งหลาย อาสวะ ๓ ประการนี้แล

---

[๑] คำว่า “**ทิฏฐิฏฐาน**” ก็คือทิฏฐินั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายที่ชื่อว่า ทิฏฐิฏฐาน เพราะเป็นเหตุแห่งความพินาศ ทั้งปวง (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๕๕/๒๒๕)

[๒] ดูเทียบ องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๓๘/๗๑

[๓] **อาสวะ** หมายถึงกิเลสที่หมักหมมหรือดองอยู่ในสันดาน (ที.ปา.อ. (บาลี) ๓๐๕/๑๘๓)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

สาวกของพระพุทธเจ้าผู้มีจิตตั้งมั่น
มีสติสัมปชัญญะ
ย่อมรู้ชัดอาสวะ เหตุเกิดอาสวะ ธรรมเป็นที่ดับอาสวะ
และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับอาสวะ
เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลาย
ภิกษุจึงเป็นผู้หมดความหิว ปรินิพพานแล้ว

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปฐมอาสวสูตรที่ ๗ จบ

๘. ทุติยอาสวสูตร
ว่าด้วยอาสวะ สูตรที่ ๒

[๕๗] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย อาสวะ ๓ ประการนี้
อาสวะ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ
๑. กามาสวะ ๒. ภวาสวะ ๓. อวิชชาสวะ
ภิกษุทั้งหลาย อาสวะ ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุผู้สิ้นกามาสวะ และภวาสวะ
สำรอกอวิชชาได้แล้ว มีจิตหลุดพ้น
เป็นผู้หาอุปธิมิได้ พิชิตมารพร้อมทั้งเสนามารได้แล้ว
ย่อมทรงไว้ซึ่งร่างกายสุดท้าย

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทุติยอาสวสูตรที่ ๘ จบ

๙. ตัณหาสูตร[๑]

---

[๑] ดูเทียบ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๖, สํ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๓๒๓/๓๔๗, องฺ.ฉกฺก. (ไทย) ๒๒/๑๐๖/๖๓๕, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๑๖/๖๐๗-๖๐๘,๙๑๗,๙๑๘/๖๐๙

ว่าด้วยตัณหา

[๕๘] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

"ภิกษุทั้งหลาย ตัณหา ๓ ประการนี้

ตัณหา ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กามตัณหา[๑]

๒. ภวตัณหา[๒]

๓. วิภวตัณหา[๓]

ภิกษุทั้งหลาย ตัณหา ๓ ประการนี้แล"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ชนทั้งหลายผู้เกี่ยวข้องด้วยโยคะคือตัณหา
มีจิตยินดีในภพน้อยและภพใหญ่[๔]
เป็นผู้ติดข้องด้วยโยคะคือบ่วงมาร
ไม่มีความเกษมจากโยคะ
สัตว์เหล่านั้นย่อมท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ
เข้าถึงชาติและมรณะ
ส่วนชนเหล่าใดละตัณหาได้
ปราศจากตัณหาในภพน้อยและภพใหญ่
บรรลุธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะแล้ว
ชนเหล่านั้นชื่อว่า ไปถึงฝั่งในโลก

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ตัณหาสูตรที่ ๘ จบ

๑๐. มารเธยยสูตร

---

[๑] **กามตัณหา** หมายถึงความมีจิตกำหนัดนักในกาม (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๕๘/๒๒๗)

[๒] **ภวตัณหา** หมายถึงความมีจิตกำหนัดนักในภวทิฏฐิ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๕๘/๒๒๗)

[๓] **วิภวตัณหา** หมายถึงความมีจิตกำหนัดนักในอุจเฉททิฏฐิ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๕๘/๒๒๗)

[๔] ในที่นี้ **ภพน้อย** หมายถึงสัสสตทิฏฐิ หรือภวตัณหา **ภพใหญ่** หมายถึงอุจเฉททิฏฐิ หรือวิภวตัณหา (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๕๘/๒๒๗)

ว่าด้วยธรรมที่เป็นเหตุให้ล่วงพ้นบ่วงมาร

[๕๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

"ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ ย่อมล่วงพ้นบ่วงมาร รุ่งเรืองดุจ ดวงอาทิตย์

ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้ประกอบด้วยสีลขันธ์อันเป็นเสขะ

๒. เป็นผู้ประกอบด้วยสมาธิขันธ์อันเป็นเสขะ

๓. เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาขันธ์อันเป็นเสขะ

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล ย่อมล่วงพ้นบ่วงมารรุ่งเรืองดุจดวงอาทิตย์"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุผู้เจริญศีล สมาธิ และปัญญาเหล่านี้ไว้ดีแล้ว
จึงล่วงพ้นบ่วงมาร รุ่งเรืองดุจดวงอาทิตย์ ฉะนั้น

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

มารเธยยสูตรที่ ๑๐ จบ

ปฐมวรรค จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	มูลสูตร	๒.	ธาตุสูตร
๓.	ปฐมเวทนาสูตร	๔.	ทุติยเวทนาสูตร
๕.	ปฐมเอสนาสูตร	๖.	ทุติยเอสนาสูตร
๗.	ปฐมอาสวสูตร	๘.	ทุติยอาสวสูตร
๙.	ตัณหาสูตร	๑๐.	มารเธยยสูตร

๒. ทุติยวรรค

หมวดที่ ๒

๑. ปุญญกิริยาวัตถุสูตร[๑]

ว่าด้วยบุญกิริยาวัตถุ

---

[๑] ดูเทียบ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๙, องฺ.อฏฺ□ก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๔

[๖๐] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

"ภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตถุ[๑] ๓ ประการนี้

บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน

๒. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล

๓. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา

ภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการนี้แล"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ผู้หวังประโยชน์สุข ควรฝึกฝนบำเพ็ญบุญนี้เท่านั้น
ที่ให้ผลเลิศติดต่อกันไป มีสุขเป็นกำไร
คือควรบำเพ็ญทาน ควรประพฤติธรรมสม่ำเสมอ
และควรเจริญเมตตาภาวนา
บัณฑิต ครั้นเจริญธรรม ๓ ประการ
ที่เป็นเหตุให้เกิดสุขดังกล่าวมานี้แล้ว
ย่อมเข้าถึงโลกที่มีสุข ปราศจากการเบียดเบียนกัน

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปุญญกิริยาวัตถุสูตรที่ ๑ จบ

๒. จักขุสูตร
ว่าด้วยจักษุ

[๖๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

"ภิกษุทั้งหลาย จักษุ ๓ ประการนี้

จักษุ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

---

[๑] **บุญกิริยาวัตถุ** มาจากบุญกิริยา + วัตถุ แยกอธิบายความหมายได้ดังนี้ (๑) บุญกิริยา หมายถึงการตั้งใจบำเพ็ญบุญ (๒) วัตถุ หมายถึงที่ตั้งหรือเหตุให้เกิดอานิสงส์ต่าง ๆ ดังนั้น **บุญกิริยาวัตถุ** จึงหมายถึงการบำเพ็ญบุญอันเป็นที่ตั้งหรือเป็นเหตุให้เกิดอานิสงส์ (องฺ.อฏฺ□ก.อ. (บาลี) ๓/๓๖/๒๕๖-๒๕๗, ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๐/๒๓๒, องฺ.อฏฺ□ก.ฏีกา (บาลี) ๓/๓๖/๒๙๒-๒๙๓)

๑. มังสจักษุ (ตาเนื้อ)

๒. ทิพพจักษุ (ตาทิพย์)

๓. ปัญญาจักษุ (ตาคือปัญญา)

ภิกษุทั้งหลาย จักษุ ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นอุดมบุรุษ
ได้ตรัสจักษุ ๓ ประการนี้ คือ มังสจักษุ
ทิพพจักษุ และปัญญาจักษุอันยอดเยี่ยม
ความเกิดขึ้นแห่งมังสจักษุ เป็นทางแห่งทิพพจักษุ
เมื่อใด ญาณคือปัญญาจักษุอันยอดเยี่ยมเกิดขึ้น
เมื่อนั้น บุคคลย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง
เพราะได้ปัญญาจักษุ[๑]

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

จักขุสูตรที่ ๒ จบ

๓. อินทริยสูตร
ว่าด้วยอินทรีย์

[๖๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๓ ประการนี้

อินทรีย์ ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. อนัญญาตัญญัสสามีตินทรีย์[๒]

๒. อัญญินทรีย์[๓]

---

[๑] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑-๒๗๒, อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๓๗๔/๓๗๕

[๒] **อนัญญาตัญญัสสามีตินทรีย์** หมายถึงอินทรีย์ของผู้ปฏิบัติด้วยมุ่งว่า “เราจักรู้อมตบท (นิพพาน) หรือ อริยสัจธรรม ๔ ที่ยังมิได้รู้ ยังมิได้บรรลุ” คำนี้เป็นชื่อของโสดาปัตติมัคคญาณ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๒/๒๓๗)

[๓] **อัญญินทรีย์** หมายถึงอินทรีย์ หรือปัญญาที่รู้โดยข้ามพ้นแดนมิจฉาทิฏฐิแล้วกำหนดรู้อริยสัจ ๔ มีทุกข์เป็นต้น เช่นเดียวกับโสดาปัตติมัคคญาณ แต่มีลักษณะรู้ชัดกว่ากันตามลำดับ คำนี้เป็นชื่อของญาณ ๖ คือตั้งแต่โสดาปัตติผลญาณ ถึงอรหัตตมัคคญาณ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๒/๒๓๗-๒๓๘)

๓. อัญญาตาวินทรีย์[๑]

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ญาณในความสิ้นกิเลสย่อมเกิดขึ้นแก่พระเสขะ
ผู้กำลังศึกษาและปฏิบัติตามทางสายตรงก่อน
ลำดับต่อจากนั้นอัญญินทรีย์จึงเกิดขึ้น
ต่อจากอัญญินทรีย์นั้น
ญาณว่า “วิมุตติของเราไม่กำเริบ” เพราะภวสังโยชน์สิ้นไป
ย่อมเกิดขึ้นแก่ท่านผู้หลุดพ้นด้วยอรหัตตผล ผู้คงที่[๒]
พระอริยะผู้สมบูรณ์ด้วยอินทรีย์
ผู้สงบ ยินดีในสันติบท
พิชิตมารพร้อมทั้งเสนามารได้แล้ว
ย่อมทรงไว้ซึ่งร่างกายสุดท้าย

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อินทริยสูตรที่ ๓ จบ

๔. อัทธาสูตร[๓]
ว่าด้วยกาลเวลา

[๖๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย กาล ๓ กาลนี้

กาล ๓ กาล อะไรบ้าง คือ

๑. อดีตกาล ๒. อนาคตกาล ๓. ปัจจุบันกาล

ภิกษุทั้งหลาย กาล ๓ กาลนี้แล”

---

[๑] **อัญญาตาวินทรีย์** หมายถึงอินทรีย์ของท่านผู้รู้ทั่วถึงแล้ว กล่าวคือปัญญาของพระอรหันตขีณาสพ คำนี้เป็นชื่อของอรหัตตผลญาณ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๒/๒๓๘)

[๒] ดูเทียบ องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๖/๓๑๒ องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๘๖/๒๔๐-๒๔๑, ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๒/๒๓๗-๒๓๙

[๓] ดูเทียบ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๕

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

สัตว์ทั้งหลายผู้สำคัญขันธ์ ๕ ว่าเป็นเรื่องที่พูดกัน
ยึดมั่นอยู่ในเรื่องที่พูดกัน
ย่อมดิ่งเข้าหากิเลสเครื่องประกอบของมัจจุราช
เพราะไม่กำหนดรู้เรื่องที่พูดกันให้ถ่องแท้
ส่วนพระขีณาสพกำหนดรู้เรื่องที่พูดกันได้อย่างถ่องแท้
จึงไม่สำคัญผู้พูด ท่านมีใจสัมผัสวิโมกข์
และสันติบทอันยอดเยี่ยมแล้วนั่นแล
พระขีณาสพนั้น ชื่อว่าสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ
ที่เกิดจากความกำหนดรู้เรื่องที่พูดกัน สงบแล้ว
ยินดีในสันติบท เป็นผู้พิจารณาแล้วจึงใช้สอยปัจจัย ๔ เสมอ
ดำรงอยู่ในธรรม เป็นผู้จบเวท
จึงไม่เข้าถึงการนับ[๑]อีกต่อไป

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อัทธาสูตรที่ ๔ จบ

๕. ทุจจริตสูตร
ว่าด้วยทุจริต

[๖๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ทุจริต ๓ ประการนี้

ทุจริต ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กายทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วยกาย)
๒. วจีทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วยวาจา)
๓. มโนทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วยใจ)

ภิกษุทั้งหลาย ทุจริต ๓ ประการนี้แล”

---

[๑] **ไม่เข้าถึงการนับ** หมายถึงไม่นับว่าเป็นมนุษย์และเทวดา เพราะไม่มีภพที่จะเกิดอีก (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๓/๒๔๒)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลมีปัญญาทราม ทำกายทุจริต วจีทุจริต
มโนทุจริต และอกุศลกรรมอื่น ๆ ซึ่งประกอบด้วยโทษไว้ตลอด
ไม่ทำกุศลกรรมไว้เลย ทำแต่อกุศลกรรมไว้มากมาย
หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในนรก

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทุจจริตสูตรที่ ๕ จบ

๖. สุจริตสูตร
ว่าด้วยสุจริต

[๖๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย สุจริต[๑] ๓ ประการนี้

สุจริต ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กายสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยกาย)
๒. วจีสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยวาจา)
๓. มโนสุจริต (ความประพฤติชอบด้วยใจ)

ภิกษุทั้งหลาย สุจริต ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลผู้มีปัญญา ละกายทุจริต วจีทุจริต
มโนทุจริตและอกุศลกรรมอื่น ๆ ซึ่งประกอบด้วยโทษได้แล้ว
ไม่ทำอกุศลกรรมไว้ ทำแต่กุศลกรรมไว้มากมาย
หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสวรรค์

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สุจริตสูตรที่ ๖ จบ

๗. โสเจยยสูตร
ว่าด้วยความสะอาด

---

[๑] ดูเทียบ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๐

[๖๖] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

"ภิกษุทั้งหลาย ความสะอาด ๓ ประการนี้

ความสะอาด ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ความสะอาดกาย ๒. ความสะอาดวาจา

๓. ความสะอาดใจ

ภิกษุทั้งหลาย ความสะอาด ๓ ประการนี้แล"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ผู้มีกายสะอาด มีวาจาสะอาด
มีใจสะอาด ไม่มีอาสวะ
เป็นผู้สะอาด ถึงพร้อมด้วยความสะอาด
บัณฑิตทั้งหลายเรียกว่า เป็นผู้ล้างบาปได้[๑]

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โสเจยยสูตรที่ ๗ จบ

๘. โมเนยยสูตร
ว่าด้วยความเป็นมุนี

[๖๗] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นมุนี ๓ ประการนี้

ความเป็นมุนี ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ความเป็นมุนีทางกาย ๒. ความเป็นมุนีทางวาจา

๓. ความเป็นมุนีทางใจ

ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นมุนี ๓ ประการนี้แล"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ผู้ที่เป็นมุนีทางกาย เป็นมุนีทางวาจา

---

[๑] ดูเทียบ องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๒๒/๓๖๘, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๔๙/๔๐๐

เป็นมุนีทางใจ ไม่มีอาสวะ
เป็นมุนี ถึงพร้อมด้วยความเป็นมุนี
บัณฑิตทั้งหลายเรียกว่า เป็นผู้ละได้ทุกอย่าง[๑]

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โมเนยยสูตรที่ ๘ จบ

๙. ปฐมราคสูตร
ว่าด้วยการละราคะ สูตรที่ ๑

[๖๘] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดยังละราคะ โทสะ โมหะไม่ได้ บุคคลนี้เราเรียกว่า ถูกมาร[๒]ผูกไว้ สวมบ่วงมารไว้ และถูกมารผู้มีบาปทำได้ตามความปรารถนา

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดละราคะ โทสะ โมหะได้แล้ว บุคคลนี้เราเรียกว่า ไม่ถูกมารผูกไว้ ไม่สวมบ่วงมารไว้ และไม่ถูกมารผู้มีบาปทำได้ตามความปรารถนา”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

พระอริยะทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น
เรียกบุคคลผู้ละราคะ โทสะ และอวิชชาได้แล้วว่า
เป็นคนหนึ่งในบรรดาท่านผู้อบรมตนแล้ว
เป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้ไปแล้วอย่างนั้น เป็นผู้ตรัสรู้
เป็นผู้ล่วงเวรและภัย เป็นผู้ละกิเลสทั้งปวงได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปฐมราคสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ทุติยราคสูตร
ว่าด้วยการละราคะ สูตรที่ ๒

[๖๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

---

[๑] ดูเทียบ ที.ปา (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๔, องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๒๓/๓๘๘, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๔/๖๙, ๑๔๙/๓๙๙-๔๐๐, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๒๑/๑๒๘

[๒] **มาร** ในที่นี้หมายถึงกิเลสมาร (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๘/๒๔๖)

"ภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดเป็นภิกษุหรือภิกษุณี ยังละราคะ โทสะ โมหะไม่ได้ บุคคลนี้เราเรียกว่า ยังข้ามทะเล[๑]ที่มีคลื่น มีระลอก[๒] มีน้ำวน[๓] มีสัตว์ร้าย[๔] มี ผีเสื้อน้ำไม่ได้

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดเป็นภิกษุหรือภิกษุณี ละราคะ โทสะ โมหะได้แล้ว บุคคลนี้เราเรียกว่า ข้ามทะเลที่มีคลื่น มีระลอก มีน้ำวน มีสัตว์ร้าย มีผีเสื้อน้ำ ได้แล้ว ข้ามไปถึงฝั่งเป็นผู้ลอยบาปอยู่บนบก[๕]"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลใดคลายราคะ โทสะ และอวิชชาได้แล้ว
บุคคลนั้นชื่อว่าข้ามสมุทรนี้ซึ่งมีทั้งคลื่น สัตว์ร้าย
(และ)ผีเสื้อน้ำ ที่น่ากลัว ข้ามได้ยาก
เรากล่าวว่า "บุคคลนั้นล่วงพ้นกิเลสเครื่องข้อง ละมัจจุได้
ไม่มีอุปธิ ละทุกข์เพื่อไม่เกิดอีกต่อไป
ถึงความดับ ไม่ถึงการนับ
ลวงมัจจุราชให้หลงได้[๖]"

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทุติยราคสูตรที่ ๑๐ จบ

ทุติยวรรค จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	ปุญญกิริยาวัตถุสูตร	๒.	จักขุสูตร
๓.	อินทริยสูตร	๔.	อัทธาสูตร
๕.	ทุจจริตสูตร	๖.	สุจริตสูตร

---

[๑] **ทะเล** หมายถึงสังสารวัฏ หรืออายตนะ ๖ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๙/๒๔๗)

[๒] **ระลอก** หมายถึงความโกรธ และความคับแค้นใจ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๙/๒๔๗)

[๓] **น้ำวน** หมายถึงกามคุณ ๕ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๙/๒๔๗)

[๔] **สัตว์ร้าย ผีเสื้อน้ำ** หมายถึงมาตุคาม (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๙/๒๔๗

[๕] **ข้ามไปถึงฝั่ง เป็นพราหมณ์อยู่บนบบก** หมายถึงข้ามโอฆะใหญ่คือสังสารวัฏและกามทั้งหลายเป็นต้น แล้วดำรงอยู่บนบกคือนิพพาน (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๖๙/๒๔๗) และดูเทียบ องฺ.สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๑๕/๒๔

[๖] สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๒๒๙/๒๑๙

๗. โสเจยยสูตร ๘. โมเนยยสูตร
๙. ปฐมราคสูตร ๑๐. ทุติยราคสูตร

๓. ตติยวรรค

หมวดที่ ๓

๑. มิจฉาทิฏฐิกสูตร
ว่าด้วยผู้มีความเห็นผิด

[๗๐] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ประกอบกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความ เห็นผิด หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

คำที่ว่า “เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ประกอบกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก” นั้น เราหาได้กล่าวเพราะรับฟังมาจากสมณะหรือพราหมณ์อื่น ๆ ไม่

ภิกษุทั้งหลาย ที่แท้แล้ว เรารู้เอง เห็นเอง ทราบเองทั้งนั้น จึงกล่าว คำนี้ว่า “เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ประกอบกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้าย พระอริยะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลในโลกนี้ตั้งจิตไว้ผิด กล่าววาจาผิด
ทำการงานทางกายที่ผิด มีความขวนขวายน้อย[๑]
ทำกรรมอันไม่เป็นบุญไว้ในชีวิตอันน้อยในโลกนี้
เขามีปัญญาทราม หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในนรก

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

มิจฉาทิฏฐิกสูตรที่ ๑ จบ

๒. สัมมาทิฏฐิกสูตร
ว่าด้วยผู้มีความเห็นชอบ

---

[๑] **มีความขวนขวายน้อย** หมายถึงไม่ทำประโยชน์สุขแก่ตนและผู้อื่น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗๐/๒๕๐)

[๗๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

คำที่ว่า “เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความ เห็นชอบ หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์” นั้น เราหาได้กล่าวเพราะ รับฟังมาจากสมณะหรือพราหมณ์อื่น ๆ ไม่

ภิกษุทั้งหลาย ที่แท้แล้ว เรารู้เอง เห็นเอง ทราบเองทั้งนั้น จึงกล่าว คำนี้ว่า “เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าว ร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลในโลกนี้ ตั้งจิตไว้ชอบ กล่าววาจาชอบ
ทำการงานทางกายที่ชอบ มีความขวนขวายมาก
ได้ทำกรรมอันเป็นบุญไว้ในชีวิตอันน้อยในโลกนี้
เขามีปัญญา หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสวรรค์

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สัมมาทิฏฐิกสูตรที่ ๒ จบ

๓. นิสสรณิยสูตร
ว่าด้วยธาตุที่มีคุณสมบัติสลัดออก

[๗๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธาตุเป็นที่สลัดออก ๓ ประการนี้

ธาตุเป็นที่สลัดออก ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. เนกขัมมธาตุ[๑]เป็นที่สลัดละกามทั้งหลาย
๒. อรูปธาตุ[๒]เป็นที่สลัดละรูปธรรมทั้งหลาย

---

[๑] **เนกขัมมธาตุ** หมายถึงรูปฌาน (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗๒/๒๕๑)

[๒] **อรูปธาตุ** หมายถึงอรูปฌาน (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗๒/๒๕๑) และดูเทียบเชิงอรรถที่ ๒ หน้า ๔๐๔

๓. นิโรธธาตุ[๑]เป็นที่สลัดละธรรมชาติที่เกิดแล้ว ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยกันและกันเกิดขึ้น

ภิกษุทั้งหลาย ธาตุเป็นที่สลัดออก ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุผู้มีความเพียรรู้ชัดธาตุเป็นที่สลัดกามออก
และธาตุเป็นเหตุล่วงพ้นรูปธรรมแล้ว
สัมผัสภาวะที่สงบระงับสังขารทั้งปวงตลอดกาล
ภิกษุนั้นแล เป็นผู้มีความเห็นชอบ
เพราะเหตุที่น้อมจิตไปในนิพพานธาตุนั้น
จึงชื่อว่าสำเร็จอภิญญา ๖ ประการ
เป็นผู้สงบ ล่วงพ้นโยคะได้แล้ว เป็นมุนีแท้จริง

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

นิสสรณิยสูตรที่ ๓ จบ

๔. สันตตรสูตร
ว่าด้วยนิโรธสงบยิ่งกว่าอรูปธรรม

[๗๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย อรูปธรรม[๒]สงบยิ่งกว่ารูปธรรม[๓] นิโรธ[๔]สงบยิ่งกว่าอรูปธรรม”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

สัตว์เหล่าใดเข้าถึงรูปภพ
และสัตว์เหล่าใดดำรงอยู่ในอรูปภพ
สัตว์เหล่านั้นเมื่อยังไม่รู้แจ้งนิโรธ จะต้องกลับมาเกิดอีก
ส่วนสัตว์เหล่าใดกำหนดรู้รูปธาตุได้แล้ว

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๓ หน้า ๔๐๔ ในเล่มนี้

[๒] **อรูปธรรม** ในที่นี้หมายถึงอรูปภพ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗๓/๒๕๒)

[๓] **รูปธรรม** ในที่นี้หมายถึงรูปภพ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗๓/๒๕๒)

[๔] **นิโรธ** ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ขุ.อิ.ติ.อ. (บาลี) ๗๓/๒๕๒)

ไม่ติดอยู่ในอรูปธาตุ น้อมจิตอยู่ในนิโรธ
สัตว์เหล่านั้นย่อมล่วงพ้นมัจจุราชไปได้
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสัมผัสอมตธาตุที่ไร้อุปธิด้วยนามกาย
ทรงรู้แจ้งประจักษ์ถึงเหตุแห่งความสลัดคืนอุปธิ
ผู้หาอาสวะมิได้ ทรงแสดงบทที่ไม่มีความเศร้าโศก ปราศจากธุลีไว้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สันตตรสูตรที่ ๔ จบ

๕. ปุตตสูตร
ว่าด้วยบุตร

[๗๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บุตร ๓ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก

บุตร ๓ จำพวกไหนบ้าง คือ

๑. อติชาตบุตร (บุตรที่มีคุณสมบัติสูงกว่ามารดาบิดา)
๒. อนุชาตบุตร (บุตรที่มีคุณสมบัติเสมอด้วยมารดาบิดา)
๓. อวชาตบุตร (บุตรที่มีคุณสมบัติต่ำกว่ามารดาบิดา)

อติชาตบุตร เป็นอย่างไร

คือ มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ไม่ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ไม่ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ไม่ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ ไม่งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ไม่งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ไม่งดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม ไม่งดเว้นจากการ พูดเท็จ ไม่งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทราม ส่วนบุตรของมารดาบิดาเหล่านั้น ถึงพระพุทธเจ้า เป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ งดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม งดเว้น จากการพูดเท็จ งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม อติชาตบุตรเป็นอย่างนี้

อนุชาตบุตร เป็นอย่างไร

คือ มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของ มิได้ให้ งดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่ง

ความประมาท เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม แม้บุตรของมารดาบิดาเหล่านั้น ก็ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของ มิได้ให้ งดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม อนุชาตบุตรเป็นอย่างนี้

อวชาตบุตร เป็นอย่างไร

คือ มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ งดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม ส่วนบุตรของมารดาบิดาเหล่านั้น ไม่ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ไม่ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ไม่ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ ไม่งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ไม่งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ไม่งดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม ไม่งดเว้นจากการพูดเท็จ ไม่งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลวทราม อวชาตบุตรเป็นอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย บุตร ๓ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บัณฑิตย่อมปรารถนาอติชาตบุตรและอนุชาตบุตร
ไม่ปรารถนาอวชาตบุตร ซึ่งมีแต่ทำลายวงศ์ตระกูล
บุตร ๓ จำพวกนี้เท่านั้น มีอยู่ในโลกนี้
ส่วนบุตรผู้เป็นอุบาสก ถึงพร้อมด้วยศรัทธาและศีล
รู้ความประสงค์ของผู้ขอ[๑] ปราศจากความตระหนี่
ย่อมรุ่งเรืองในหมู่บริษัท เหมือนดวงจันทร์พ้นจากเมฆ ฉะนั้น

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปุตตสูตรที่ ๕ จบ

๖. อวุฏฐิกสูตร
ว่าด้วยบุคคลเปรียบด้วยฝน

---

[๑] **รู้ความประสงค์ของผู้ขอ** หมายถึงคฤหัสถ์เมื่อเห็นภิกษุเที่ยวบิณฑบาตยืนที่ประตูเรือนของตน เป็นผู้นิ่งไม่ออกปากขอ แต่ก็รู้ความหมายได้ว่า ท่านกำลังขอ (องฺ.ปญฺจก.ฏีกา (บาลี) ๓/๓๖-๓๗/๒๑)

[๗๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๓ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก

บุคคล ๓ จำพวกไหนบ้าง คือ

๑. บุคคลผู้เปรียบด้วยฝนไม่ตก

๒. บุคคลผู้เปรียบด้วยฝนตกในพื้นที่บางส่วน

๓. บุคคลผู้เปรียบด้วยฝนตกในพื้นที่ทั่วไป

บุคคลผู้เปรียบด้วยฝนไม่ตก เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ไม่ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีปแก่สมณะ พราหมณ์ คนยากเข็ญ คนหมดเสบียงทาง คนเร่ร่อน และคนขอทานทุกหมู่เหล่า บุคคลผู้เปรียบด้วยฝนไม่ตกเป็นอย่างนี้

บุคคลผู้เปรียบด้วยฝนตกในพื้นที่บางส่วน เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีปแก่สมณะ พราหมณ์ คนยากเข็ญ คนหมดเสบียงทาง คนเร่ร่อน และคนขอทานบางพวก แต่ไม่ให้แก่คนบางพวก บุคคลผู้เปรียบด้วยฝนตกในพื้นที่บางส่วนเป็นอย่างนี้

บุคคลผู้เปรียบด้วยฝนตกในพื้นที่ทั่วไป เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีปแก่สมณะ พราหมณ์ คนยากเข็ญ คนหมดเสบียงทาง คนเร่ร่อน และคนขอทานทั่วทุกหมู่ทุกเหล่า บุคคลผู้เปรียบด้วยฝนตกในพื้นที่ทั่วไปเป็นอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๓ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลได้พบสมณะ พราหมณ์ คนยากเข็ญ
คนหมดเสบียงทาง คนเร่ร่อน และคนขอทานแล้ว
ไม่ยอมแบ่งข้าว น้ำ และเครื่องใช้สอยอื่น ๆ ให้
ปัญญาชนเรียกคนต่ำทราม ใจแคบเช่นนั้นว่า
“เป็นผู้เปรียบด้วยฝนไม่ตก”

บุคคลไม่ให้ข้าวน้ำเป็นต้นแก่สมณะ พราหมณ์เป็นต้นบางพวก
แต่ให้แก่บางพวก

ปัญญาชนเรียกผู้นั้นว่า “เป็นผู้เปรียบด้วยฝนตกในพื้นที่บางส่วน”

คนที่เขาออกปากขอได้ง่าย ชอบช่วยเหลือคนโดยทั่วหน้า
มีใจเบิกบาน แจกจ่ายสิ่งของ
ปากก็พูดแต่คำว่า “จงให้ จงให้”

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนอย่างนั้น
รวบรวมทรัพย์ที่ตนหามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม
นำมาเลี้ยงวณิพกผู้มาถึง ให้อิ่มหนำด้วยข้าวและน้ำ
เหมือนเมฆฝนส่งเสียงร้องคำรามทำให้ฝนตก
จนน้ำไหลนองเต็มทั้งที่ดอนและที่ลุ่ม ฉะนั้น

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อวุฏฐิกสูตรที่ ๖ จบ

๗. สุขปัตถนาสูตร
ว่าด้วยผู้ปรารถนาความสุข

[๗๖] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตเมื่อปรารถนาความสุข ๓ ประการนี้ พึงรักษาศีล

ความสุข ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. เมื่อปรารถนาความสุขว่า “ขอความสรรเสริญ จงมาถึงเรา” พึงรักษาศีล
๒. เมื่อปรารถนาความสุขว่า “ขอโภคสมบัติทั้งหลาย จงเกิดขึ้นแก่เรา” พึงรักษาศีล
๓. เมื่อปรารถนาความสุขว่า “หลังจากตายแล้ว เราจักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์” พึงรักษาศีล

ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตเมื่อปรารถนาความสุข ๓ ประการนี้แล พึงรักษาศีล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

นักปราชญ์ เมื่อปรารถนาความสุข ๓ ประการ คือ
ความสรรเสริญ การได้ความปลื้มใจ[๑]

---

[๑] **ความปลื้มใจ** ในที่นี้หมายถึงทรัพย์สมบัติ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗๖/๒๗๕)

และการตายไปเกิดในสวรรค์ พึงรักษาศีล[๑]

บุคคลแม้ไม่ทำบาป แต่ยังคบคนทำบาป
ก็ต้องถูกระแวงสงสัยในบาปเรื่อยไป
และได้รับคำตำหนิติเตียนมากมาย

บุคคลทำคนเช่นไรให้เป็นมิตร
และคบหาจนสนิทกับคนเช่นไร
ถึงเขาก็เป็นเช่นคนนั้น
เพราะการอยู่ร่วมกันเป็นเช่นนั้น

คนชั่วใครคบเข้าย่อมเปื้อนคนคบ ซึ่งมิได้เปื้อนมาแต่เดิม
คนชั่วใครสัมผัสถูกต้อง หรือเมื่อสัมผัสถูกต้องคนอื่น
ก็ย่อมเปื้อนคนที่ตนสัมผัสถูกต้อง ซึ่งมิได้เปื้อนมาแต่เดิม
ดุจลูกศรที่กำซาบด้วยยาพิษก็พลอยแปดเปื้อนแล่งไปด้วย
เพราะกลัวแต่การแปดเปื้อน
นักปราชญ์จึงไม่ควรมีคนชั่วเป็นเพื่อน

คนใดห่อปลาเน่าด้วยใบหญ้าคา
แม้ใบหญ้าคาก็พลอยมีกลิ่นเหม็นเน่าฟุ้งไปด้วย
การคบหาคนพาลก็เป็นฉันนั้น

ส่วนคนใดห่อกฤษณาด้วยใบไม้
แม้ใบไม้ก็พลอยมีกลิ่นหอมฟุ้งไปด้วย
การคบหากับนักปราชญ์ก็เป็นฉันนั้น

เพราะเหตุนั้น บัณฑิตรู้การคบของตน
เหมือนกับใบไม้ห่อสิ่งของแล้ว
ไม่พึงเข้าไปคบหาอสัตบุรุษ พึงคบหาแต่สัตบุรุษ
เพราะอสัตบุรุษย่อมนำไปสู่นรก
ส่วนสัตบุรุษย่อมชักนำให้เข้าถึงสุคติ[๒]

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๖๐๙/๔๔๕

[๒] ดูเทียบ ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๘๑-๑๘๕/๕๐๑

สุขปัตถนาสูตรที่ ๗ จบ

๘. ภิทุรสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่ต้องแตกสลายไปเป็นธรรมดา

[๗๗] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ร่างกายนี้ต้องแตกสลายไป วิญญาณ[๑] มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา อุปธิทั้งหมด[๒]ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลรู้ว่าร่างกายนี้ต้องแตกสลายไป
และวิญญาณก็ต้องเสื่อมไป
เห็นภัยในอุปธิทั้งหลายแล้ว
ย่อมล่วงพ้นความเกิด และความตายได้
บรรลุถึงธรรมเป็นที่สงบอย่างยิ่งแล้ว
ชื่อว่าอบรมตนได้แล้ว รอคอยอยู่แต่เวลาเท่านั้น[๓]

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ภิทุรสูตรที่ ๘ จบ

๙. ธาตุโสสังสันทนสูตร
ว่าด้วยสัตว์ทั้งหลายเสมอกันโดยธาตุ

[๗๘] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อว่าโดยธาตุ[๔] สัตว์ทั้งหลายเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ คือ สัตว์ที่มีนิสัยเลวเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ที่มีนิสัยเลว สัตว์ที่มีนิสัยดีงามเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ที่มีนิสัยดีงาม

---

[๑] **วิญญาณ** หมายถึงจิต ๓ ระดับ (จิตระดับกามาวจรภูมิ จิตระดับรูปาวจรภูมิ จิตระดับอรูปาวจรภูมิ) (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗๗/๒๗๗)

[๒] **อุปธิทั้งหมด** หมายถึงขันธ์ ๕ กิเลส อภิสังขาร (กรรม) และกามคุณ ๕ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗๗/๒๗๗)

[๓] **รอคอยอยู่แต่เวลาเท่านั้น** หมายถึงรอคอยเวลาดับขันธปรินิพพาน (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗๗/๒๗๘)

[๔] **ธาตุ** ในที่นี้หมายถึงอัธยาศัย (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗๘/๒๗๘)

ภิกษุทั้งหลาย แม้ในอดีตกาล เมื่อว่าโดยธาตุ สัตว์ทั้งหลายก็เข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ คือ สัตว์ที่มีนิสัยเลวเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ที่มีนิสัยเลว สัตว์ที่มีนิสัยดีงามเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ที่มีนิสัยดีงาม”

ภิกษุทั้งหลาย แม้ในอนาคตกาล เมื่อว่าโดยธาตุ สัตว์ทั้งหลายก็จะเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ คือ สัตว์ที่มีนิสัยเลวเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ที่มีนิสัยเลว สัตว์ที่มีนิสัยดีงามเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ที่มีนิสัยดีงาม

ภิกษุทั้งหลาย แม้ในปัจจุบันกาลนี้ เมื่อว่าโดยธาตุ สัตว์ทั้งหลายก็เข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ คือ สัตว์ที่มีนิสัยเลวเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ที่มีนิสัยเลว สัตว์ที่มีนิสัยดีงามเข้ากันได้ คบกันได้กับสัตว์ที่มีนิสัยดีงาม

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

เพราะการคลุกคลีกัน[๑] กิเลสจึงเกิดขึ้น
เพราะการไม่คลุกคลีกัน กิเลสจึงขาดไป
บุคคลลงเรือเล็ก หวังจะข้ามมหาสมุทร
ยังไม่ทันถึงฝั่งก็จมลงในมหาสมุทร ฉันใด
บุคคลแม้มีความเป็นอยู่ดี อาศัยคนเกียจคร้าน
ก็จมลงในสังสารวัฏได้ ฉันนั้น
เพราะฉะนั้น บุคคลควรเว้นคนเกียจคร้าน
ผู้มีความเพียรย่อหย่อนนั้น
ควรคบพระอริยะทั้งหลาย ผู้สงัด มีใจมั่นคง
เพ่งพินิจอยู่ ปรารภความเพียรเป็นนิตย์ เป็นบัณฑิต

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ธาตุโสสังสันทนสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ปริหานสูตร
ว่าด้วยธรรมเป็นเหตุแห่งความเสื่อม

---

[๑] **การคลุกคลี** มี ๕ ประการ คือ (๑) ทัสสนสังสัคคะ(การคลุกคลีด้วยการเห็น) (๒) สวนสังสัคคะ(การ คลุกคลีด้วยการฟัง) (๓) สมุลลาปสังสัคคะ(การคลุกคลีด้วยการเจรจา) (๔) สัมโภคสังสัคคะ(การ คลุกคลีด้วยการใช้สอยร่วมกัน) (๕) กายสังสัคคะ(การคลุกคลีด้วยกาย) (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗๘/๒๗๙)

[๗๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

"ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้เป็นเสขะ

ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

ภิกษุผู้เป็นเสขะในธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้ชอบการงาน[๑] ยินดีในการงาน หมั่นประกอบความเป็นผู้ชอบการงาน

๒. เป็นผู้ชอบการพูดคุย ยินดีในการพูดคุย หมั่นประกอบความเป็นผู้ชอบการพูดคุย

๓. เป็นผู้ชอบการนอนหลับ ยินดีในการนอนหลับ หมั่นประกอบความเป็นผู้ชอบการนอนหลับ

ธรรม ๓ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้เป็นเสขะ"

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้เป็นเสขะ

ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

ภิกษุผู้เป็นเสขะในธรรมวินัยนี้

๑. เป็นผู้ไม่ชอบการงาน ไม่ยินดีในการงาน ไม่หมั่นประกอบความเป็น ผู้ชอบการงาน

๒. เป็นผู้ไม่ชอบการพูดคุย ไม่ยินดีในการพูดคุย ไม่หมั่นประกอบความ เป็นผู้ชอบการพูดคุย

๓. เป็นผู้ไม่ชอบการนอนหลับ ไม่ยินดีในการนอนหลับ ไม่หมั่นประกอบ ความเป็นผู้ชอบการนอนหลับ

ธรรม ๓ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้เป็นเสขะ"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุชอบการงาน ยินดีในการพูดคุย
ชอบการนอนหลับ มีจิตฟุ้งซ่าน เช่นนี้

---

[๑] **การงาน** ในที่นี้หมายถึงงานนวกรรม คือ การก่อสร้างต่าง ๆ เช่น การก่อสร้างวิหาร เป็นต้น ความเป็น ผู้ยินดีแต่การก่อสร้างจึงถือว่าเป็นความเสื่อมในพระธรรมวินัยนี้ เพราะทำให้ละเลยต่อการบำเพ็ญคันถธุระ และวิปัสสนาธุระ (องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๐๕, องฺ.ฉกฺก.ฏีกา. (บาลี) ๓/๑๔-๑๕/๑๑๘)

จึงไม่ควรเพื่อจะบรรลุอรหัตตผลอันยอดเยี่ยมได้

เพราะฉะนั้น ภิกษุจึงควรเป็นผู้ทำกิจแต่น้อย

นอนหลับแต่พอสมควร มีจิตไม่ฟุ้งซ่าน เช่นนี้

จึงควรเพื่อจะบรรลุอรหัตตผลอันยอดเยี่ยมได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปริหานสูตรที่ ๑๐ จบ

ตติยวรรค จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	มิจฉาทิฏฐิกสูตร	๒.	สัมมาทิฏฐิกสูตร
๓.	นิสสรณิยสูตร	๔.	สันตตรสูตร
๕.	ปุตตสูตร	๖.	อวุฏฐิกสูตร
๗.	สุขปัตถนาสูตร	๘.	ภิทุรสูตร
๙.	ธาตุโสสังสันทนสูตร	๑๐.	ปริหานสูตร

๔. จตุตถวรรค

หมวดที่ ๔

๑. วิตักกสูตร

ว่าด้วยอกุศลวิตก

[๘๐] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย อกุศลวิตก ๓ ประการนี้

อกุศลวิตก ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. วิตกที่เกี่ยวกับความไม่ต้องการให้ผู้อื่นดูหมิ่นตน

๒. วิตกที่เกี่ยวกับลาภสักการะและการสรรเสริญ

๓. วิตกที่เกี่ยวกับความเอ็นดูในคนอื่น

ภิกษุทั้งหลาย อกุศลวิตก ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลผู้ประกอบด้วยวิตกที่ไม่ต้องการให้ผู้อื่นดูหมิ่นตน

เป็นผู้หนักในลาภสักการะและการสรรเสริญ
มีปกติยินดีกับพวกอำมาตย์
ย่อมอยู่ห่างไกลจากธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งสังโยชน์
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ละทิ้งบุตร สัตว์เลี้ยง
การแต่งงาน และความห่วงใยได้ เช่นนี้
จึงควรเพื่อจะบรรลุอรหัตตผลอันยอดเยี่ยมได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

วิตักกสูตรที่ ๑ จบ

๒. สักการสูตร
ว่าด้วยผู้ถูกสักการะครอบงำจิต

[๘๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ถูกสักการะครอบงำย่ำยีจิต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ถูกความเสื่อมสักการะครอบงำย่ำยีจิต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ถูกสักการะและความเสื่อมสักการะทั้งสองครอบงำย่ำยีจิต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

คำที่ว่า “เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ถูกสักการะครอบงำย่ำยีจิต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ถูกความเสื่อมสักการะ ครอบงำย่ำยีจิต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เราได้ เห็นเหล่าสัตว์ที่ถูกสักการะและความเสื่อมสักการะทั้งสองครอบงำย่ำยีจิต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก” นั้น เราหาได้กล่าวเพราะรับฟังมาจากสมณะหรือพราหมณ์อื่น ๆ ไม่

ภิกษุทั้งหลาย แท้จริงแล้ว เรารู้เอง เห็นเอง ทราบเองทั้งนั้น จึงกล่าวคำนี้ว่า “เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ถูกสักการะครอบงำย่ำยีจิต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ถูกความเสื่อมสักการะครอบงำย่ำยีจิต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เราได้เห็นเหล่าสัตว์ที่ถูก สักการะและความเสื่อมสักการะทั้งสองครอบงำย่ำยีจิต หลังจากตายแล้ว จะไปเกิด ในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

สมาธิของภิกษุใด ผู้มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท
ย่อมหวั่นไหวด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ
(๑) ด้วยมีผู้สักการะ (๒) ด้วยไม่มีผู้สักการะ
ภิกษุนั้นผู้เข้าฌาน มีความเพียรต่อเนื่อง
พิจารณาเห็นด้วยปัญญาที่สุขุม
ยินดีในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปาทาน[๑]
นักปราชญ์ทั้งหลายเรียกว่า สัตบุรุษ[๒]

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สักการสูตรที่ ๒ จบ

๓. เทวสัททสูตร
ว่าด้วยการเปล่งเสียงของเทวดา

[๘๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เทวดาอาศัยโอกาส ๓ โอกาส จึงเปล่งเสียงออกไปในหมู่เทวดา

โอกาส ๓ โอกาส อะไรบ้าง คือ

๑. โอกาสที่อริยสาวกปลงผม โกนหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิต เทวดาย่อมเปล่งเสียงออกไปในหมู่เทวดาว่า “อริยสาวกนี้ตั้งใจจะทำสงครามกับกิเลสมาร” นี้เป็นเสียง ของเทวดาข้อที่ ๑ ที่เปล่งออกไปเพราะอาศัยโอกาส

๒. โอกาสที่อริยสาวกบำเพ็ญเพียรด้วยการเจริญโพธิปักขิยธรรม ๗ หมวด เทวดาย่อมเปล่งเสียงออกไปในหมู่เทวดาว่า “อริยสาวกนี้กำลังผจญกับกิเลสมาร” นี้เป็นเสียงของเทวดาข้อที่ ๒ ที่เปล่งออกไปเพราะอาศัยโอกาส

---

[๑] **ธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปาทาน** หมายถึงอรหัตตผลอันเป็นที่สิ้นไปแห่งอุปาทาน ๔ ประการ คือ (๑) กามุปาทาน (ความยึดมั่นในกาม) (๒) ทิฏฐุปาทาน (ความยึดมั่นในทิฏฐิ) (๓) สีลัพพตุปาทาน (ความยึดมั่นในศีลและวัตร) (๔) อัตตวาทุปาทาน (ความยึดมั่นในอัตตวาทะ) (ขุ.อิติ.อ. ๘๑/๒๘๖) , ดูเทียบ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๓

[๒] ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๐๑๐-๑๐๑๑/๕๐๕

๓. โอกาสที่อริยสาวกทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน เทวดา ย่อมเปล่งเสียงออกไปในหมู่เทวดาว่า “อริยสาวกนี้ชนะสงครามแล้ว เอาชนะได้ขาด จึงครอบครองตำแหน่งความเป็นใหญ่ในสงครามนั้นนั่นแล” นี้เป็นเสียงของเทวดาข้อที่ ๓ ที่เปล่งออกไปเพราะอาศัย โอกาส

ภิกษุทั้งหลาย เทวดาอาศัยโอกาส ๓ โอกาสนี้แล จึงเปล่งเสียงออกไปในหมู่เทวดา”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

แม้เทวดาเห็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ผู้ชนะสงครามกิเลส ทรงคุณธรรมยิ่งใหญ่
ปราศจากความสะทกสะท้าน
ย่อมนอบน้อมพร้อมกับกล่าวว่า
ท่านบุรุษอาชาไนย ขอนอบน้อมต่อท่าน
ผู้ครอบงำกิเลสที่ชนะได้ยาก
เอาชนะเสนาของมัจจุราชอันไม่มีใครกั้นไว้ได้ ด้วยวิโมกข์
เทวดาย่อมนอบน้อมท่านผู้มีจิตบรรลุอรหัตตผลแล้ว
ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้แล
เพราะท่านไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งมัจจุราช
เทวดาจึงนอบน้อมต่อท่าน

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

เทวสัททสูตรที่ ๓ จบ

๔. ปัญจปุพพนิมิตตสูตร
ว่าด้วยบุพพนิมิต ๕ ประการ

[๘๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ในเวลาที่เทพบุตรจะจุติจากหมู่เทพ ย่อมปรากฏบุพพนิมิต ๕ ประการ คือ

๑. ดอกไม้ที่ประดับเหี่ยวแห้ง
๒. พัสตราภรณ์ที่สวมใส่หมองจางลง
๓. เหงื่อไหลออกจากรักแร้

๔. ผิวพรรณเศร้าหมองปรากฏที่กาย

๕. เทพบุตรนั้นจะหมดความยินดีในทิพยสมบัติของตน

เทวดาทราบว่า เทพบุตรนี้จะจุติ ก็พลอยยินดีอวยพรให้ ๓ ประการ คือ

๑. ท่านจากเทวโลกนี้ไปแล้ว ขอให้ได้ไปเกิดในภูมิที่ดี

๒. ท่านได้ไปเกิดในภูมิที่ดีแล้ว ขอให้ได้ลาภที่ได้ด้วยดี[๑]

๓. ท่านครั้นได้ลาภอัน(ที่ได้ด้วย)ดีแล้ว ขอให้ดำรงตนอยู่ด้วยดี

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ การไปเกิดในภูมิที่ดีของเทวดาเป็นอย่างไร การได้ลาภ อันดีของเทวดาเป็นอย่างไร การดำรงตนอยู่ด้วยดีของเทวดาเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ภิกษุทั้งหลาย การเกิดเป็นมนุษย์ ชื่อว่าเป็นการ ไปเกิดในภูมิที่ดีของเทวดา การที่เทพบุตรลงมาเกิดเป็นมนุษย์แล้วได้ความศรัทธาในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้ นี้ชื่อว่าเป็นการได้ลาภอันดีของเทวดา ก็ความศรัทธาของเทพบุตรนั้นแล ตั้งมั่น มีเหตุเกิด หยั่งลง มั่นคง อันสมณพราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกไม่สามารถทำให้คลอนแคลนไปได้ นี้ชื่อว่าเป็นการดำรงตนอยู่ด้วยดีของเทวดา”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้

เมื่อเทพบุตรจะจุติจากเทวโลก เพราะสิ้นอายุ
เทวดาผู้พลอยยินดี ย่อมเปล่งเสียงอวยพร ๓ ประการ คือ
ท่านผู้เจริญ ท่านจากเทวโลกนี้ไปแล้ว
ขอให้ไปเกิดในภูมิที่ดี คืออยู่ร่วมกับมนุษย์เถิด
ท่านเกิดเป็นมนุษย์แล้ว ขอให้ได้มีศรัทธาอย่างสูงยิ่ง
ในพระสัทธรรมเถิด
ศรัทธาของท่านนั้นขอให้ตั้งมั่น มีเหตุเกิด
หยั่งลง มั่นคงในสัทธรรม
ที่ตถาคตประกาศไว้ดีแล้ว
ใคร ๆ ทำให้คลอนแคนไม่ได้ตลอดชีวิตเถิด

---

[๑] **ลาภที่ได้ด้วยดี** ในที่นี้หมายถึงลาภมีศรัทธาเป็นต้น เพราะศรัทธาเป็นสภาพที่จะติดตามตนไปได้ เป็นของไม่ทั่วไปแก่คนอื่น มีอยู่เฉพาะตน เป็นเหตุแห่งสมบัติทุกอย่าง และเป็นเหตุให้ได้ทรัพย์ มีเงินและทองเป็นต้นที่เป็นโลกิยะอีกด้วย (ขุ.อิติ.อ. ๑/๘๓/๒๙๓)

ท่านจงละกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริตได้ทั้งหมด
รวมทั้งละกรรมชั่วที่ประกอบด้วยโทษอื่น ๆ
จงทำความดีทางกาย วาจาให้มาก
และทำความดีทางใจที่ประมาณมิได้ ปราศจากอุปธิ
นอกจากนั้น ท่านจงทำบุญ
ที่ให้เกิดสมบัตินั้นให้มาก ด้วยการให้ทาน
ชักชวนผู้อื่นให้ดำรงอยู่ในสัทธรรม
ในพุทธศาสนาเถิด
เมื่อเทวดารู้แน่ว่า เทพบุตรกำลังจะจุติ
ย่อมพลอยยินดีด้วยการอนุเคราะห์กล่าวชวนดังนี้ว่า
ท่านเทพบุตร ท่านจงหวนกลับมาเกิด
ในเทวโลกนี้บ่อย ๆ เถิด

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปัญจปุพพนิมิตตสูตรที่ ๔ จบ

๕. พหุชนหิตสูตร
ว่าด้วยบุคคลเกื้อกูลชาวโลก

[๘๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๓ จำพวกนี้ เมื่อเกิดขึ้นในโลก[๑] ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

บุคคล ๓ จำพวก คือ

๑. พระตถาคตเสด็จอุบัติขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดา ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค ตถาคตพระองค์นั้น ทรงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ทรง

---

[๑] **โลก** มี ๓ คือ (๑) สัตวโลก โลกคือหมู่สัตว์ (๒) สังขารโลก โลกคือสังขาร (ขันธ์ ๕) (๓) โอกาสโลก โลกคือแผ่นดิน ในที่นี้หมายถึงสัตวโลก (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๘๔/๒๙๖)

ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ ครบถ้วน นี้คือบุคคล จำพวกที่ ๑ ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

๒. สาวกของพระตถาคตศาสดาพระองค์นั้นนั่นเอง เป็นพระอรหันตขีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระ ได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ สาวกนั้นแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ ครบถ้วน นี้คือบุคคลจำพวกที่ ๒ ซึ่งเมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คน หมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

๓. สาวกของพระตถาคตศาสดาพระองค์นั้นนั่นเอง ยังเป็นพระเสขะ กำลังปฏิบัติอยู่ เป็นพหูสูต ถึงพร้อมด้วยศีลและวัตร แม้สาวกนั้น ก็แสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ ครบถ้วน นี้คือบุคคลจำพวกที่ ๓ ซึ่งเมื่อเกิดขึ้น ในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คน หมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อ ความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๓ จำพวกนี้แล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อ ประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

พระศาสดาผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
จัดเป็นบุคคลจำพวกที่ ๑ ในโลก
พระสาวกผู้ตรัสรู้ตามพระศาสดาพระองค์นั้น
ผู้อบรมตนแล้ว จัดเป็นบุคคลจำพวกที่ ๒
พระสาวกอื่น ๆ นอกจากนั้น ผู้ยังเป็นพระเสขะ

กำลังปฏิบัติอยู่ เป็นพหูสูต ถึงพร้อมด้วยศีลและวัตร
จัดเป็นบุคคลจำพวกที่ ๓
บุคคล ๓ จำพวกนี้เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในเทวดาและมนุษย์
เป็นผู้ส่องแสงสว่าง เผยแผ่สัจธรรมอยู่
ย่อมเปิดประตูเข้าสู่นิพพาน
ท่านเหล่านั้นช่วยปลดเปลื้องชนจำนวนมากออกจากโยคะ
ชนทั้งหลายผู้ปฏิบัติตามอริยมรรค
ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงนำหมู่เวไนยชนออกจากภพ
ผู้ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า ทรงแสดงไว้ดีแล้ว
เป็นผู้ไม่ประมาทในศาสนธรรมของพระสุคต
ย่อมทำที่สุดแห่งทุกข์ในอัตภาพนี้ได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

พหุชนหิตสูตรที่ ๕ จบ

๖. อสุภานุปัสสีสูตร
ว่าด้วยการพิจารณากายให้เห็นเป็นของไม่งาม

[๘๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงพิจารณาเห็นความไม่งามในกายอยู่เสมอเถิด จงหมั่นเจริญอานาปานัสสติ มุ่งเฉพาะอารมณ์ที่เป็นภายในของพวกเธอ จงพิจารณาเห็นสภาวะไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวงอยู่เสมอเถิด เมื่อเธอทั้งหลายพิจารณาเห็นความไม่งามในกายอยู่เสมอ ย่อมละราคานุสัยในธาตุที่สวยงามได้ เมื่อเธอทั้งหลาย หมั่นเจริญอานาปานัสสติ มุ่งเฉพาะอารมณ์ที่เป็นภายในของพวกเธอ มิจฉาวิตกภายนอก ที่เป็นฝ่ายแห่งความทุกข์ก็จะไม่มี เมื่อเธอทั้งหลายพิจารณาเห็นสภาวะไม่เที่ยงในสังขาร ทั้งปวงอยู่เสมอ ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้น”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุผู้มีความเพียรพิจารณาเห็นความไม่งามในกาย
ตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก
พิจารณาเห็นภาวะที่สงบระงับสังขารทั้งปวงตลอดกาล
ภิกษุนั้นแล เป็นผู้เห็นโดยชอบ

เพราะเหตุที่น้อมจิตไปในนิพพานธาตุนั้น
จึงชื่อว่าสำเร็จอภิญญา ๖ ประการ
เป็นผู้สงบ ล่วงพ้นโยคะได้แล้ว เป็นมุนีแท้จริง

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อสุภานุปัสสีสูตรที่ ๖ จบ

๗. ธัมมานุธัมมปฏิปันนสูตร
ว่าด้วยผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

[๘๖] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อกล่าวว่า “สภาวะที่สมควรใดเป็นเหตุให้บุคคลเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมด้วยการพยากรณ์[๑] สภาวะที่สมควรนี้ชื่อว่าเป็นธรรมที่สมควรแก่ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม” ชื่อว่ากล่าวแต่เรื่องที่เป็นธรรมเท่านั้น ไม่กล่าวเรื่องที่ไม่เป็นธรรม เมื่อตรึก ชื่อว่าตรึกถึงแต่วิตกที่เป็นธรรมเท่านั้น ไม่ตรึก ถึงวิตกที่ไม่เป็นธรรม หรือเว้นกิริยาทั้งสองนั้น ชื่อว่าเป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุมีธรรมเป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในธรรม
พิจารณาใคร่ครวญถึงธรรม ระลึกถึงธรรมอยู่
ย่อมไม่เสื่อมจากสัทธรรม[๒]
ภิกษุเมื่อยืน เดิน นั่ง หรือนอนก็ตาม
ควบคุมจิตให้สงบอยู่ภายในได้
ย่อมบรรลุความสงบแท้จริง

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ธัมมานุธัมมปฏิปันนสูตรที่ ๗ จบ

๘. อันธกรณสูตร
ว่าด้วยวิตกทั้งที่ทำให้มืดมนและไม่มืดมน

---

[๑] **การพยากรณ์** ในที่นี้หมายถึงการบอก การกล่าว ซึ่งเป็นเหตุอันสมควรแก่การบอกกล่าว (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑/๘๖/๓๐๖)

[๒] ดูธรรมบทข้อ ๓๖๔ หน้า ๑๔๗ ในเล่มนี้ และดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๐๓๕/๕๐๙

[๘๗] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย อกุศลวิตก ๓ ประการนี้ทำความมืดมน ไม่ทำให้เกิด ปัญญาจักษุ ทำแต่ความไม่รู้ ดับปัญญา[๑] เป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน

อกุศลวิตก ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. กามวิตก ทำความมืดมน ไม่ทำให้เกิดปัญญาจักษุ ทำแต่ความไม่รู้ ดับปัญญา เป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน

๒. พยาบาทวิตก ทำความมืดมน ไม่ทำให้เกิดปัญญาจักษุ ทำแต่ความไม่รู้ ดับปัญญา เป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน

๓. วิหิงสาวิตก ทำความมืดมน ไม่ทำให้เกิดปัญญาจักษุ ทำแต่ความไม่รู้ ดับปัญญา เป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน

อกุศลวิตก ๓ ประการนี้แล ทำความมืดมน ไม่ทำให้เกิดปัญญาจักษุ ทำแต่ความไม่รู้ ดับปัญญา เป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน

ภิกษุทั้งหลาย กุศลวิตก ๓ ประการนี้ไม่ทำความมืดมน ทำให้เกิดปัญญาจักษุ ทำให้เกิดความรู้ ทำปัญญาให้เจริญ ไม่เป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ เป็นไปเพื่อนิพพาน

กุศลวิตก ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. เนกขัมมวิตก ไม่ทำความมืดมน ทำให้เกิดปัญญาจักษุ ทำให้เกิดความรู้ ทำปัญญาให้เจริญ ไม่เป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ เป็นไปเพื่อนิพพาน

๒. อพยาบาทวิตก ไม่ทำความมืดมน ทำให้เกิดปัญญาจักษุ ทำให้เกิดความรู้ ทำปัญญาให้เจริญ ไม่เป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ เป็นไปเพื่อนิพพาน

๓. อวิหิงสาวิตก ไม่ทำความมืดมน ทำให้เกิดปัญญาจักษุ ทำให้เกิดความรู้ ทำปัญญาให้เจริญ ไม่เป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ เป็นไปเพื่อนิพพาน

กุศลวิตก ๓ ประการนี้แล ไม่ทำความมืดมน ทำให้เกิดปัญญาจักษุ ทำให้เกิดความรู้ ทำปัญญาให้เจริญ ไม่เป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ เป็นไปเพื่อนิพพาน”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

---

[๑] **ปัญญา** หมายถึงปัญญา ๓ ประการ คือ (๑) กัมมัสสกตาปัญญา (๒) ฌานปัญญา (๓) วิปัสสนาปัญญา (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๘๗/๓๐๘)

ภิกษุผู้บำเพ็ญเพียร ควรตรึกถึงกุศลวิตก ๓ ประการ
และควรขจัดอกุศลวิตก ๓ ประการออก
ภิกษุนั้นย่อมทำมิจฉาวิตกและมิจฉาวิจารให้สงบลงได้พลัน
เหมือนฝนตกทำฝุ่นธุลีที่ฟุ้งขึ้นให้สงบหายได้ ฉะนั้น
ภิกษุผู้บำเพ็ญเพียรนั้น มีใจสงบจากอกุศลวิตกทั้งหมด
ย่อมบรรลุสันติบท[๑]ได้ในอัตภาพนี้แน่นอน

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อันธกรณสูตรที่ ๘ จบ

๙. อันตรามลสูตร
ว่าด้วยธรรมเป็นมลทินภายใน

[๘๘] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้ เป็นมลทิน[๒]ภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน[๓]

ธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. โลภะเป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน
๒. โทสะเป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน
๓. โมหะเป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๓ ประการนี้แล เป็นมลทินภายใน เป็นอมิตรภายใน เป็นศัตรูภายใน เป็นเพชฌฆาตภายใน เป็นข้าศึกภายใน”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

---

[๑] **สันติบท** ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๘๗/๓๑๑)

[๒] **มลทิน** ในที่นี้หมายถึงมลทิน ๒ อย่าง คือ (๑) มลทินทางกายมีเหงื่อเป็นต้นชำระได้ด้วยน้ำ (๒) มลทิน ทางจิตมีราคะเป็นต้นชำระได้ด้วยอริยมรรคเท่านั้น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑/๘๘/๓๑๒)

[๓] ดูเทียบ สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๑๓/๑๓๒

โลภะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์
โลภะทำให้จิตกำเริบ โลภะเป็นภัยที่เกิดภายใน
คน(ส่วนมาก)ไม่รู้จักภัยนั้น
คนโลภไม่รู้จักผล คนโลภไม่รู้จักเหตุ
ความโลภครอบงำนรชนเมื่อใด
ความมืดบอดย่อมมีเมื่อนั้น
ส่วนผู้ใดละโลภะได้
ไม่ทะยานอยากในอารมณ์ที่เป็นเหตุแห่งความโลภ
โลภะจะถูกอริยมรรคละได้เด็ดขาดไปจากผู้นั้น
เหมือนหยาดน้ำกลิ้งตกจากใบบัว ฉะนั้น
โทสะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์
โทสะทำให้จิตกำเริบ โทสะเป็นภัยที่เกิดภายใน
คน(ส่วนมาก)ไม่รู้จักภัยนั้น
คนโกรธไม่รู้จักผล คนโกรธไม่รู้จักเหตุ
ความโกรธครอบงำนรชนเมื่อใด
ความมืดบอดย่อมมีเมื่อนั้น
ส่วนผู้ใดละโทสะได้
ไม่ขัดเคืองในอารมณ์ที่เป็นเหตุแห่งความขัดเคือง
โทสะจะถูกอริยมรรคละได้เด็ดขาดไปจากผู้นั้น
เหมือนผลตาลสุกหลุดจากขั้ว ฉะนั้น
โมหะก่อให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์
โมหะทำจิตให้กำเริบ โมหะเป็นภัยที่เกิดภายใน
คน(ส่วนมาก)ไม่รู้จักภัยนั้น
คนหลงไม่รู้จักผล คนหลงไม่รู้จักเหตุ
ความหลงครอบงำนรชนเมื่อใด
ความมืดบอดย่อมมีเมื่อนั้น
ส่วนผู้ใดละโมหะได้
ไม่ลุ่มหลงในอารมณ์ที่เป็นเหตุแห่งความหลง
ผู้นั้นย่อมกำจัดโมหะทั้งหมดได้เด็ดขาด

เหมือนดวงอาทิตย์กำจัดความมืด ฉะนั้น[๑]

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อันตรามลสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. เทวทัตตสูตร
ว่าด้วยพระเทวทัตถูกอสัทธรรมครอบงำ

[๘๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตถูกอสัทธรรม ๓ ประการครอบงำย่ำยีจิต ต้องไปเกิดในอบาย ต้องไปเกิดในนรก ดำรงอยู่ชั่วกัป แก้ไขไม่ได้

อสัทธรรม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. เทวทัตถูกความปรารถนาชั่วครอบงำย่ำยีจิต ต้องไปเกิดในอบาย ต้องไปเกิดในนรก ดำรงอยู่ชั่วกัป แก้ไขไม่ได้

๒. เทวทัตถูกความมีมิตรชั่วครอบงำย่ำยีจิต ต้องไปเกิดในอบาย ต้องไปเกิดในนรก ดำรงอยู่ชั่วกัป แก้ไขไม่ได้

๓. เมื่อยังมีมรรคผลที่ควรทำให้สูงขึ้นไป เทวทัตกลับมาถึงความเสื่อมเสียกลางคัน เพราะบรรลุคุณวิเศษขั้นต่ำ

ภิกษุทั้งหลาย เทวทัตถูกอสัทธรรม ๓ ประการนี้แล ครอบงำย่ำยีจิต ต้องไปเกิดในอบาย ต้องไปเกิดในนรก ดำรงอยู่ชั่วกัป แก้ไขไม่ได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ใคร ๆ อย่าได้เกิดเป็นคนปรารถนาชั่ว
ไม่ว่าในกาลไหน ๆ ในโลก
เธอทั้งหลายจงรู้จักเทวทัตว่า
มีคติเหมือนกับคนปรารถนาชั่ว
เทวทัตเป็นที่ยกย่องกันว่า เป็นบัณฑิต
เป็นที่รู้กันว่า ได้อบรมตนแล้ว
เราได้ฟังมาว่า เทวทัตดุจรุ่งเรืองอยู่ด้วยยศ

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๕/๒๐, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๒๘/๔๒๗-๔๒๘

เทวทัตนั้นสั่งสมความประมาท
เบียดเบียนตถาคตนั้น
จึงต้องไปเกิดในนรกอเวจี มีประตู ๔ ด้าน
น่าสะพรึงกลัวยิ่งนัก
ผู้ใดประทุษร้ายต่อคนที่ไม่ประทุษร้าย
ผู้ไม่ทำกรรมชั่ว
บาปย่อมถูกต้องเฉพาะผู้นั้นเท่านั้น
ผู้มีจิตคิดประทุษร้าย ไม่มีความเอื้อเฟื้อ
ผู้ใดเบียดเบียนตถาคต ผู้เสด็จไปดี
มีพระทัยสงบ ด้วยการกล่าวตำหนิ
การตำหนิพระองค์ ย่อมฟังไม่ขึ้น
เปรียบเหมือนผู้ที่ตั้งใจประทุษร้ายมหาสมุทร
ด้วยยาพิษจำนวนเป็นหม้อ
เขาไม่อาจประทุษร้ายได้ เพราะมหาสมุทรน่ากลัว[๑]
ภิกษุผู้ดำเนินตามมรรคาของพระพุทธเจ้าหรือพระสาวก
พึงถึงความสิ้นทุกข์ได้
บัณฑิตทำพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกให้เป็นกัลยาณมิตร
และคบหาท่านเหล่านั้น[๒]

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

เทวทัตตสูตรที่ ๑๐ จบ

จตุตถวรรค จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	วิตักกสูตร	๒.	สักการสูตร
๓.	เทวสัททสูตร	๔.	ปัญจปุพพนิมิตตสูตร
๕.	พหุชนหิตสูตร	๖.	อสุภานุปัสสีสูตร
๗.	ธัมมานุธัมมปฏิปันนสูตร	๘.	อันธกรณสูตร
๙.	อันตรามลสูตร	๑๐.	เทวทัตตสูตร

---

[๑] **น่ากลัว** หมายถึงทั้งกว้างและลึก (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๘๙/๓๑๙)

[๒] ดูเทียบ วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๕๐/๒๑๑

๕. ปัญจมวรรค

หมวดที่ ๕

๑. อัคคัปปสาทสูตร[๑]

ว่าด้วยความเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ

[๙๐] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

"ภิกษุทั้งหลาย ความเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ ๓ ประการนี้

ความเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ ๓ ประการ คือ

๑. สัตว์ทั้งหลายที่ไม่มีเท้า มีสองเท้า มีสี่เท้า และมีเท้ามากก็ตาม มีรูป หรือไม่มีรูปก็ตาม มีสัญญา ไม่มีสัญญา หรือมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ก็ตาม มีประมาณเท่าใด ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า บัณฑิตกล่าวว่าเลิศกว่าสัตว์มีประมาณเท่านั้น บุคคลผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ชื่อว่าเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ และวิบากที่เลิศย่อมมีแก่บุคคลผู้เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ

๒. ธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่งหรือธรรมที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่งมีประมาณเท่าใด วิราคะ (ความคลายกำหนัด) คือความสร่างความเมา ความดับความกระหาย ความถอนอาลัย ความตัดวัฏฏะ ความสิ้นตัณหา ความคลายกำหนัด ความดับทุกข์ นิพพาน บัณฑิตกล่าวว่า เลิศกว่าธรรมเหล่านั้น บุคคลผู้เลื่อมใสในวิราคธรรม ชื่อว่าเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ และวิบากที่เลิศย่อมมีแก่บุคคลผู้เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ

[ธรรมทั้งหลายที่ปัจจัยปรุงแต่งมีประมาณเท่าใด อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) ๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)
๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) ๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ)
๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) ๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)
๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ) ๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

เรากล่าวว่า เลิศกว่าธรรมเหล่านั้น บุคคลผู้เลื่อมใสในอริยมรรคมีองค์ ๘ ชื่อว่า เลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ และวิบากที่เลิศย่อมมีแก่บุคคลผู้เสื่อมใสในสิ่งที่เลิศ][๒]

---

[๑] ดูเทียบ องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๓๔/๕๓-๕๕, องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๓๒/๔๙-๕๑

[๒] ดูเทียบ องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๓๐/๕๒-๕๕, ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๙๐/๓๒๕

๓. หมู่ก็ดี คณะก็ดี มีประมาณเท่าใด พระสงฆ์สาวกของตถาคต ได้แก่ อริยบุคคล ๔ คู่ คือ ๘ บุคคล[๑] พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก บัณฑิตกล่าวว่า เลิศกว่าหมู่หรือคณะเหล่านั้น บุคคลผู้เลื่อมใส ในสงฆ์ ชื่อว่าเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ และวิบากที่เลิศย่อมมีแก่บุคคลผู้เสื่อมใสในสิ่งที่เลิศ

ภิกษุทั้งหลาย ความเลื่อมใสในสิ่งที่เลิศ ๓ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุญที่เลิศ คือ อายุ วรรณะ ยศ เกียรติ สุข และพละ
ย่อมเจริญแก่บุคคลผู้เลื่อมใส
ผู้รู้ธรรมที่เลิศโดยความเป็นธรรมที่เลิศ
ผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้เลิศ ซึ่งเป็นทักขิไณยบุคคลชั้นเยี่ยม
ผู้เลื่อมใสในพระธรรมที่เลิศ อันเป็นที่คลายความกำหนัด
และเป็นที่สงบระงับ นำสุขมาให้
ผู้เลื่อมใสในพระสงฆ์ผู้เลิศ ซึ่งเป็นนาบุญอันยอดเยี่ยม
ให้ทานแก่ท่านผู้เลิศ
นักปราชญ์ตั้งมั่นในธรรมที่เลิศ ให้ทานแก่ท่านผู้เลิศ
เกิดเป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็ตาม
ย่อมถึงความเป็นผู้เลิศ บันเทิงอยู่

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อัคคัปปสาทสูตรที่ ๑ จบ

๒. ชีวกสูตร
ว่าด้วยชีวิตของผู้ทุศีล

[๙๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

---

[๑] ดูเทียบ อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๒๐๗/๒๒๙

“ภิกษุทั้งหลาย การที่ภิกษุทุศีลเที่ยวบิณฑบาตเลี้ยงชีพนี้ เป็นการกระทำที่ต่ำทราม การที่ภิกษุทุศีลประพฤติเช่นนี้ย่อมถูกชาวโลกด่าว่า “เจ้าคนนี้อุ้มบาตรเที่ยวขอชาวโลกเลี้ยงชีพ”

กุลบุตรต่างเป็นผู้ตระหนักในเหตุ อาศัยความตระหนักในเหตุ จึงเข้ามาใช้ชีวิตเที่ยวขอก้อนข้าวนี้ มิใช่ถูกพระราชารับสั่งให้นำไปจองจำ มิใช่ถูกพวกโจรนำไปกักขัง มิใช่เป็นลูกหนี้ มิใช่ตกอยู่ในห้วงอันตราย มิใช่มุ่งจะยึดเป็นอาชีพ แท้จริง กุลบุตรเหล่านั้นเข้ามาบวชด้วยเหตุผลว่า “พวกเราต่างถูกความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศก ความร่ำไร ความทุกข์ ความเสียใจ ความตรอมใจ ทับถม ครอบงำ จมอยู่ในทุกข์ สาละวนอยู่กับทุกข์ ทำอย่างไรเล่า การทำที่สุดกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ จะพึงปรากฏได้”

กุลบุตรนี้เป็นผู้บวชแล้วด้วยเหตุผลตามที่กล่าวแล้วนี้ แต่แล้วกุลบุตรนั้นกลับมีความละโมบกำหนัดยินดีอย่างแรงกล้าในกาม มีจิตพยาบาท คิดประทุษร้าย หลงลืมสติ ไม่รู้สึกตัว มีจิตไม่ตั้งมั่น กระสับกระส่าย ไม่สำรวมอินทรีย์

ภิกษุทั้งหลาย ท่อนฟืนในที่เผาศพ ถูกไฟไหม้ทั้งด้านหัวและท้าย และตรงกลางยังเปื้อนคูถ จะใช้เป็นฟืนในบ้านหรือในป่าก็ไม่ได้ทั้งนั้น ฉันใด บุคคลผู้นี้ก็เปรียบเช่นนั้น เราเรียกว่า “เป็นคนเสื่อมจากโภคะของคฤหัสถ์ และไม่สามารถบำเพ็ญประโยชน์สำหรับความเป็นสมณะให้บริบูรณ์ได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

คนผู้มีส่วนชั่ว เสื่อมจากโภคะของคฤหัสถ์
ทั้งยังทำลายประโยชน์ของความเป็นสมณะให้เสื่อมสูญสิ้นไป
เหมือนท่อนฟืนในที่เผาศพมอดไหม้ไป ฉะนั้น
ภิกษุชั่วจำนวนมากมีผ้ากาสาวะพันที่คอ
มีธรรมเลวทราม ไม่สำรวม
ย่อมตกนรกเพราะบาปกรรมทั้งหลาย
การกลืนกินก้อนเหล็กแดงที่ร้อนดุจเปลวเพลิง
ยังดีกว่าการที่ภิกษุผู้ทุศีล ไม่สำรวม
บริโภคอาหารที่ชาวบ้านเขาถวาย[๑]

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ชีวกสูตรที่ ๒ จบ

---

[๑] ดูธรรมบท ข้อ ๓๐๗-๓๐๘ หน้า ๑๒๙, อิติวุตตกะ ข้อ ๔๘ หน้า ๓๙๙ ในเล่มนี้

๓. สังฆาฏิกัณณสูตร
ว่าด้วยผู้เกาะชายผ้าสังฆาฏิ

[๙๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย แม้ถ้าภิกษุจับชายผ้าสังฆาฏิแล้วเดินตามรอยเท้าเรา ติดตาม ไปข้างหลัง แต่ภิกษุนั้นมีความละโมบ กำหนัดยินดีอย่างแรงกล้าในกาม มีจิต พยาบาท คิดประทุษร้าย หลงลืมสติ ไม่รู้สึกตัว มีจิตไม่ตั้งมั่น กระสับกระส่าย ไม่สำรวมอินทรีย์ แท้จริงแล้ว ภิกษุนั้นก็ยังชื่อว่าอยู่ห่างไกลเรา เราก็ห่างไกล ภิกษุนั้น นั่นเป็นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นยังไม่เห็นธรรม เมื่อไม่เห็นธรรม ชื่อว่าไม่เห็นเรา

ภิกษุทั้งหลาย แม้ถ้าภิกษุอยู่ไกลเราถึง ๑๐๐ โยชน์ แต่ภิกษุนั้นไม่มีความ ละโมบ ไม่กำหนัดยินดีอย่างแรงกล้าในกาม มีจิตไม่พยาบาท ไม่คิดประทุษร้าย มีสติตั้งมั่น มีความรู้สึกตัว มีจิตตั้งมั่นแน่วแน่ สำรวมอินทรีย์ แท้จริงแล้ว ภิกษุนั้นก็ชื่อว่าอยู่ใกล้เรา เราก็อยู่ใกล้ภิกษุนั้น นั่นเป็นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุ นั้นเห็นธรรม เมื่อเห็นธรรม ชื่อว่าเห็นเรา”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลผู้มักมาก มีความคับแค้น
ตกอยู่ในอำนาจตัณหา ยังดับความเร่าร้อนไม่ได้
ถึงจะติดตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ผู้หมดตัณหาที่ทำให้หวั่นไหว ผู้ทรงดับความเร่าร้อนได้
ผู้นั้นชื่อว่ามีความกำหนัดยินดี
เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ปราศจากความกำหนัดยินดี
เป็นผู้อยู่ห่างไกล[๑]

ส่วนบุคคลผู้เป็นบัณฑิต
พิจารณารู้ธรรม[๒]ด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว
ต่อมาจึงกำหนดรู้ธรรมนั้น
เป็นผู้หมดกิเลสที่ทำให้หวั่นไหว สงบระงับกิเลสได้เด็ดขาด

---

[๑] **ห่างไกล** หมายถึงห่างไกลจากสภาวธรรม (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๙๒/๓๓๕)

[๒] **ธรรม** ในที่นี้หมายถึงอริยสัจ ๔ ประการ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๙๒/๓๓๕)

ดุจห้วงน้ำสงบเรียบยามสงัดลม ฉะนั้น

ผู้นั้นไม่หวั่นไหว ดับความเร่าร้อนได้แล้ว

ชื่อว่าหมดความกำหนัดยินดี

เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ไม่ทรงมีความหวั่นไหว

ทรงดับความเร่าร้อนได้

ทรงปราศจากความกำหนัดยินดี เป็นผู้อยู่ใกล้ทีเดียว

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สังฆาฏิกัณณสูตรที่ ๓ จบ

๔. อัคคิสูตร
ว่าด้วยไฟกิเลส

[๙๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๓ กองนี้

ไฟ ๓ กอง คือ

๑. ไฟคือราคะ ๒. ไฟคือโทสะ ๓. ไฟคือโมหะ

ภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๓ กองนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ไฟคือราคะ ย่อมเผาผลาญนรชนผู้กำหนัด

หมกมุ่นอยู่ในกามทั้งหลาย

ไฟคือโทสะ ย่อมเผาผลาญนรชนผู้มีจิตพยาบาท ชอบฆ่าสัตว์

ไฟคือโมหะ ย่อมเผาผลาญนรชนผู้ลุ่มหลง

ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ

หมู่สัตว์ เมื่อไม่รู้จักไฟทั้ง ๓ กองนี้

จึงยินดียิ่งในสักกายะ[๑]

ไม่พ้นจากบ่วงแห่งมาร สั่งสมเพื่อเกิดในนรก

กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อสุรกาย และแดนเปรต

---

[๑] **ยินดียิ่งในสักกายะ** หมายถึงเพลิดเพลินยินดีในอุปาทานขันธ์ ๕ ด้วยอำนาจตัณหา ทิฏฐิ และมานะ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๙๓/๓๓๗)

ส่วนชนทั้งหลายผู้หมั่นอบรมตนในศาสนธรรม
ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งกลางวันและกลางคืน
หมั่นเจริญอสุภสัญญาเป็นนิตย์
ย่อมทำไฟคือราคะให้ดับลงได้
ชนทั้งหลายที่มีคุณธรรมสูง
ย่อมดับไฟคือโทสะลงได้ด้วยเมตตา
และย่อมดับไฟคือโมหะด้วยปัญญา
อันเป็นเครื่องทำลายกิเลสได้เด็ดขาด
ชนผู้มีปัญญารักษาตนเหล่านั้น
ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันและกลางคืน
ดับไฟทั้ง ๓ กองนั้นได้แล้ว
ชื่อว่าดับกิเลสได้สิ้นเชิง ล่วงพ้นทุกข์ได้ทั้งสิ้น
บัณฑิตทั้งหลายผู้เห็นแจ้งอริยสัจ
จบเวท รู้สิ่งทั้งปวงโดยชอบ
ย่อมไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก
เพราะรู้ยิ่งถึงภาวะที่สิ้นสุดการเกิด

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อัคคิสูตรที่ ๔ จบ

๕. อุปปริกขสูตร
ว่าด้วยการพิจารณาโดยวิธีที่จิตไม่ฟุ้งซ่าน

[๙๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรพิจารณาโดยประการที่วิญญาณ(จิต)ของตนไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ซัดส่ายไปในอารมณ์ภายนอก ไม่ติดอยู่ภายใน จึงไม่หวาดสะดุ้งเพราะไม่ยึดติดในอารมณ์ต่าง ๆ

ภิกษุทั้งหลาย ครั้นวิญญาณไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ซัดส่ายไปในอารมณ์ภายนอก ไม่ติดอยู่ภายใน เมื่อภิกษุไม่หวาดสะดุ้ง เพราะไม่ยึดมั่นอารมณ์ต่าง ๆ เหตุแห่งทุกข์คือชาติ และความเกิดทุกข์คือชราและมรณะ ก็จะเกิดมีไม่ได้อีกต่อไป”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุละกิเลสเครื่องข้อง ๗ ประการ[๑] ได้
ตัดตัณหาที่นำไปสู่ภพได้เด็ดขาด
มีสงสารคือชาติหมดสิ้นแล้ว
ย่อมไม่มีภพใหม่

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อุปปริกขสูตรที่ ๕ จบ

๖. กามูปปัตติสูตร
ว่าด้วยผู้ยังเสพกามไม่สามารถล่วงสังสารทุกข์ได้

[๙๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

"ภิกษุทั้งหลาย การเสพกาม ๓ ประการนี้

การเสพกาม ๓ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. การเสพกามของสัตว์ผู้มีความใคร่ปรากฏอยู่เป็นนิตย์[๒]
๒. การเสพกามของเทวดาผู้ยินดีในกามสมบัติที่ตนเนรมิต[๓]
๓. การเสพกามของเทวดาผู้ยินดีในกามสมบัติที่เทวดาอื่นเนรมิตให้[๔]

ภิกษุทั้งหลาย การเสพกาม ๓ ประการนี้แล"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

สัตว์ผู้มีความใคร่ปรากฏอยู่เป็นนิตย์
เทวดาผู้ยินดีในกามสมบัติที่ตนเนรมิต
เทวดาผู้ยินดีในกามสมบัติที่เทวดาอื่นเนรมิตให้
และสัตว์เหล่าอื่นที่เสพกามอยู่เป็นนิตย์
ย่อมไม่ล่วงพ้นสังสารวัฏที่มีสภาวะอย่างนี้และสภาวะอย่างอื่น
บัณฑิตรู้โทษในการเสพกามทั้งหลายนี้แล้ว

---

[๑] **กิเลสเครื่องข้อง ๗ ประการ** คือ (๑) ตัณหา (๒) ทิฏฐิ (๓) มานะ (๔) โกธะ (๕) อวิชชา (๖) กิเลส (๗) ทุจริต (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๙๔/๓๔๐)

[๒] หมายถึงมนุษย์ และเทวดาตั้งแต่ชั้นจาตุมหาราชิกา จนถึงชั้นดุสิต (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๙๕/๓๔๐)

[๓] หมายถึงเทวดาชั้นนิมมานรดี (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๙๕/๓๔๐)

[๔] หมายถึงเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๙๕/๓๔๑)

ควรละเว้นกามทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์ทั้งหมด
บัณฑิตทั้งหลาย ตัดกระแสตัณหาที่กำหนัดยินดี
ในปิยรูปสาตรูป[๑]ที่คนทั่วไปล่วงพ้นได้ยากขาดสิ้นแล้ว
ชื่อว่าดับกิเลสได้สิ้นเชิง ล่วงพ้นทุกข์ได้ทั้งสิ้น
บัณฑิตทั้งหลายผู้เห็นแจ้งอริยสัจ
จบเวท รู้สิ่งทั้งปวงโดยชอบ
ย่อมไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก
เพราะรู้ยิ่งถึงภาวะสิ้นสุดการเกิด

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

กามูปปัตติสูตรที่ ๖ จบ

๗. กามโยคสูตร
ว่าด้วยผู้ประกอบด้วยกามไปสู่วัฏสงสาร

[๙๖] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบตนด้วยกามโยคะ[๒] ประกอบตนด้วยภวโยคะ[๓] ชื่อว่าเป็นอาคามี[๔] คือยังต้องกลับมาเกิดในกามภูมิอีก

บุคคลผู้พรากตนออกจากกามโยคะ แต่ยังประกอบตนด้วยภวโยคะ ชื่อว่าเป็นอนาคามี[๕]คือเป็นผู้ไม่ต้องกลับมาเกิดในกามภูมิอีก

บุคคลผู้พรากตนออกจากกามโยคะและภวโยคะได้ขาดแล้ว ชื่อว่าเป็นอรหันต์คือเป็นผู้สิ้นอาสวกิเลสแล้ว”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

สัตว์ทั้งหลายผู้ประกอบตน

---

[๑] **ปิยรูปสาตรูป** หมายถึงรูปเป็นต้นที่น่ารักและน่าพอใจด้วยอำนาจสุขเวทนา (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๙๕/๓๔๑)

[๒] **กามโยคะ** หมายถึงราคะที่ประกอบด้วยกามคุณ ๕ (กามราคะ) (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๙๖/๓๔๒)

[๓] **ภวโยคะ** หมายถึงความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในรูปภพและอรูปภพ อีกอย่างหนึ่ง หมายถึงราคะที่ประกอบด้วยสัสสตทิฏฐิ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๙๖/๓๔๒)

[๔] **อาคามี** หมายถึงผู้อยู่ในพรหมโลก สามารถมาเกิดยังมนุษยโลกได้ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๙๖/๓๔๒)

[๕] **อนาคามี** หมายถึงผู้ไม่กลับมาเกิดในกามโลกอีก (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๙๖/๓๔๒)

ด้วยกามโยคะและภวโยคะทั้งสอง
ชื่อว่ายังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ
ส่วนผู้ที่ละกามทั้งหลายได้เด็ดขาด
แต่ยังไม่ถึงความสิ้นอาสวะ
ยังประกอบตนด้วยภวโยคะ
บัณฑิตทั้งหลาย เรียกว่า เป็นอนาคามี
แต่ผู้ที่ตัดความสงสัยได้
สิ้นทั้งมานะและภพที่จะเกิดใหม่
ถึงความสิ้นอาสวะแล้ว
เป็นผู้ชื่อว่า ถึงฝั่งแล้วในโลก

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

กามโยคสูตรที่ ๗ จบ

๘. กัลยาณสีลสูตร
ว่าด้วยผู้มีศีลงาม ธรรมงาม และปัญญางาม

[๙๗] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีศีลงาม มีธรรมงาม และมีปัญญางาม เราจึงเรียกว่า “เป็นพระอรหันต์แท้จริง อยู่จบพรหมจรรย์ เป็นบุรุษผู้สูงสุด” ในธรรมวินัยนี้

ผู้มีศีลงาม เป็นอย่างไร

ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อม ด้วยอาจาระและโคจรอยู่ มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้มีศีลงามอย่างนี้แล เป็นผู้มีศีลงาม ด้วยอาการดังกล่าวนี้

ผู้มีธรรมงาม เป็นอย่างไร

ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้หมั่นประกอบความเพียรติดต่อกันด้วยการเจริญโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการอยู่เสมอ ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้มีธรรมงามอย่างนี้แล เป็นผู้มีศีลงาม มีธรรมงาม ด้วยอาการดังกล่าวนี้

ผู้มีปัญญางาม เป็นอย่างไร

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้มีปัญญางาม อย่างนี้แล

ภิกษุเป็นผู้มีศีลงาม มีธรรมงาม และมีปัญญางาม ด้วยอาการดังกล่าวนี้ เราจึงเรียกว่า “เป็นพระอรหันต์แท้จริง อยู่จบพรหมจรรย์ เป็นบุรุษผู้สูงสุด” ในธรรมวินัยนี้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์
ตรัสเรียกภิกษุผู้ไม่มีความชั่วทางกาย วาจา ใจ
มีหิริครองใจนั้นว่า เป็นผู้มีศีลงาม
ตรัสเรียกภิกษุผู้บำเพ็ญโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ
มาแล้วเป็นอย่างดี
ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องฟูใจนั้นว่า เป็นผู้มีธรรมงาม
ตรัสเรียกภิกษุผู้รู้แจ้งความสิ้นทุกข์ของตนในอัตภาพนี้เท่านั้น
ผู้หาอาสวะมิได้นั้นว่า เป็นผู้มีปัญญางาม
ตรัสเรียกภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยธรรมมีศีลเป็นต้นนั้น
ผู้ไม่มีทุกข์ ตัดความสงสัยได้แล้ว
ไม่อาศัยโลกทั้งปวง ละกิเลสทุกอย่างในโลกได้หมดสิ้น
(ว่าเป็นผู้มีปัญญางาม)

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

กัลยาณสีลสูตรที่ ๘ จบ

๙. ทานสูตร
ว่าด้วยการให้ทาน

[๙๘] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ทาน ๒ อย่าง คือ อามิสทาน(การให้สิ่งของ)และธรรมทาน(การให้ธรรม) บรรดาทาน ๒ อย่างนี้ ธรรมทานเป็นเลิศ

การจำแนก ๒ อย่าง คือ การจำแนกด้วยอามิส และการจำแนกด้วยธรรม บรรดาการจำแนก ๒ อย่างนี้ การจำแนกด้วยธรรมเป็นเลิศ

การอนุเคราะห์ ๒ อย่าง คือ การอนุเคราะห์ด้วยอามิส และการอนุเคราะห์ด้วยธรรม บรรดาการอนุเคราะห์ ๒ อย่างนี้ การอนุเคราะห์ด้วยธรรมเป็นเลิศ”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

วิญญูชนผู้มีจิตเลื่อมใสในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
และพระอริยสงฆ์ผู้ประเสริฐ เป็นนาบุญอันเลิศของโลก
เมื่อทราบชัดทานและการจำแนก
ที่พระผู้มีพระภาคตรัสสรรเสริญว่า ยอดเยี่ยมอย่างยิ่ง
ใครเล่าจะไม่ถวายทานในกาลอันสมควร

ประโยชน์อย่างยอดเยี่ยมนั้นย่อมสำเร็จแก่คน ๒ ฝ่าย คือ
ฝ่ายแสดงธรรมและฝ่ายฟังธรรม
ผู้มีจิตเลื่อมใสในคำสอนของพระสุคต
และผู้ไม่ประมาทในคำสอนของพระสุคต

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทานสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. เตวิชชสูตร[๑]
ว่าด้วยวิชชา ๓

[๙๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เราบัญญัติเรียกผู้บรรลุวิชชา ๓ ว่าเป็นพราหมณ์ โดยธรรม เราหาบัญญัติเรียกบุคคลอื่นว่า เป็นพราหมณ์ โดยเหตุเพียงการกล่าวอ้างตามที่ผู้อื่นเรียกกันไม่

ก็เราบัญญัติเรียกผู้บรรลุวิชชา ๓ ว่าเป็นพราหมณ์ โดยธรรม เราหาบัญญัติเรียกบุคคลอื่นว่าเป็นพราหมณ์ โดยเหตุเพียงการกล่าวอ้างตามที่ผู้อื่นเรียกกันไม่ มีอธิบายอย่างไร คือ

๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปเป็นอัน มากบ้าง ตลอดวิวัฏฏกัป[๒]เป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏและวิวัฏฏกัป เป็นอันมากบ้างว่า “ในภพโน้น เรามีชื่ออย่างนั้น

---

[๑] ดูเทียบ องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๙/๒๔๒-๒๔๕

[๒] **วิวัฏฏกัป** คือกัปฝ่ายเสื่อม ได้แก่ ช่วงระยะเวลาที่โลกกำลังพินาศ **วิวัฏฏกัป** คือกัปฝ่ายเจริญ ได้แก่ ช่วงระยะเวลาเวลาที่โลกกลับฟื้นขึ้นมาใหม่ (ตามนัย วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๑๕๘)

มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุติจากภพนั้นก็ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็มีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์และอายุอย่างนั้น ๆ จุติจากภพนั้นจึงมาเกิด ในภพนี้" ภิกษุนั้นระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไป และชีวประวัติอย่างนี้ เธอชื่อว่าได้บรรลุวิชชาที่ ๑ นี้แล้ว ความ มืดมิดคืออวิชชา เธอกำจัดได้แล้ว แสงสว่าง[๑]คือวิชชาได้เกิดขึ้น แก่เธอ เปรียบเหมือนแสงสว่างเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มีความ เพียรอุทิศกายและใจ

๒. ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและ ชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า "หมู่สัตว์ที่ประกอบ กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะ มีความ เห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก แต่หมู่สัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์" เธอเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมอย่างนี้ เธอชื่อว่าได้บรรลุวิชชาที่ ๒ นี้แล้ว[๒] ความมืดมิดคืออวิชชา เธอกำจัดได้แล้ว แสงสว่างคือวิชชาได้เกิดขึ้นแก่เธอ เปรียบเหมือนแสงสว่างเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียรอุทิศกายและใจ

๓. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ใน ปัจจุบัน เธอชื่อว่าได้

---

[๑] **ความมืดมิด** (ตมะ) ในที่นี้หมายถึงโมหะ ที่เรียกว่า **มืดมิด** เพราะปิดบังมิให้ระลึกชาติได้ **แสงสว่าง** (อาโลกะ) ในที่นี้หมายถึงวิชชา ที่เรียกว่า **แสงสว่าง** เพราะทำให้เกิดแสงสว่างทำลายความมืดมิดได้ วิชชาขั้นที่ ๑ นี้ได้แก่ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือความรู้เป็นเครื่องระลึกถึงขันธ์ที่เคยอาศัยอยู่ใน กาลก่อน (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๕๙/๑๖๔, ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๙๙/๓๕๗)

[๒] วิชชาที่ ๒ นี้ได้แก่ทิพพจักขุญาณ คือ ความรู้ที่สามารถเล็งเห็นหมู่สัตว์ที่เป็นไปต่าง ๆ กัน เพราะอำนาจ กรรม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าจุตูปปาตญาณ เป็นญาณคือแสงสว่างที่ทำลายความมืดมิดคืออวิชชาที่ปิดบังการ จุติและปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลาย (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๕๙/๑๖๔, ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๙๙/๓๕๙)

บรรลุวิชชาที่ ๓ นี้แล้ว[๑] ความมืดมิดคืออวิชชา เธอกำจัดได้แล้ว แสงสว่างคือวิชชาได้เกิดขึ้นแก่เธอ เปรียบเหมือนแสงสว่างเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียรอุทิศกายและใจ

ภิกษุทั้งหลาย เราบัญญัติเรียกผู้บรรลุวิชชา ๓ ว่าเป็นพราหมณ์ โดยธรรม เราหาบัญญัติเรียกบุคคลอื่นว่า เป็นพราหมณ์ โดยเหตุเพียงการกล่าวอ้างตามที่ ผู้อื่นเรียกกันไม่ อย่างนี้"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลใดรู้ปุพเพนิวาสญาณ เห็นทั้งสวรรค์และอบาย
บรรลุธรรมที่สิ้นความเกิด
เป็นมุนี อยู่จบพรหมจรรย์เพราะรู้ยิ่ง
เป็นพราหมณ์ผู้ได้วิชชา ๓ โดยวิชชา ๓ นี้
เราเรียกบุคคลนั้นว่า ได้วิชชา ๓
หาเรียกบุคคลอื่นว่า ได้วิชชา ๓ ตามที่ผู้อื่นเรียกกันไม่

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

เตวิชชสูตรที่ ๑๐ จบ

ปัญจมวรรค จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	อัคคัปปสาทสูตร	๒.	ชีวกสูตร
๓.	สังฆาฏิกัณณสูตร	๔.	อัคคิสูตร
๕.	อุปปริกขสูตร	๖.	กามูปปัตติสูตร
๗.	กามโยคสูตร	๘.	กัลยาณสีลสูตร
๙.	ทานสูตร	๑๐.	เตวิชชสูตร

ติกนิบาต จบ

๔. จตุกกนิบาต

๑. พราหมณธัมมยาคสูตร
ว่าด้วยการบูชายัญด้วยธรรมของผู้เป็นพราหมณ์

---

[๑] วิชชาที่ ๓ นี้ ได้แก่ อรหัตตมัคคญาณ เป็นญาณคือความรู้เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐ ประการ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อาสวักขยญาณ เป็นญาณคือแสงสว่างที่ทำลายความมืดมิดคืออวิชชาที่ปิดบัง อริยสัจ ๔ ประการ (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๕๙/๑๖๖, ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๙๙/๓๖๐)

[๑๐๐] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เรานี้แลเป็นพราหมณ์ผู้ควรแก่การขอ ขวนขวายในธรรมทานตลอดเวลา(มีฝ่ามืออันล้างแล้ว[๑]ทุกเมื่อ) ทรงไว้ซึ่งอัตภาพสุดท้าย เป็นศัลยแพทย์ ผ่าตัดกิเลสผู้เชี่ยวชาญ เธอทั้งหลายเป็นบุตร ผู้เนื่องในอกของเรา คือ เกิดแต่ปาก เกิดแต่ธรรม ธรรม สร้างสรรค์ไว้ จงเป็นธรรมทายาทเถิด อย่าเป็นอามิสทายาทเลย

ภิกษุทั้งหลาย ทาน ๒ อย่างนี้ คือ (๑) อามิสทาน (๒) ธรรมทาน บรรดาทาน ๒ อย่างนี้ ธรรมทานเป็นเลิศ

การจำแนก ๒ อย่างนี้ คือ (๑) การจำแนกอามิส (๒) การจำแนกธรรม บรรดาการจำแนก ๒ อย่างนี้ การจำแนกธรรมเป็นเลิศ

การอนุเคราะห์ ๒ อย่างนี้ คือ (๑) การอนุเคราะห์ด้วยอามิส (๒) การอนุเคราะห์ ด้วยธรรม บรรดาการอนุเคราะห์ ๒ อย่างนี้ การอนุเคราะห์ด้วยธรรมเป็นเลิศ

การบูชายัญ ๒ อย่างนี้ คือ (๑) การบูชายัญด้วยอามิส (๒) การบูชายัญ ด้วยธรรม บรรดาการบูชายัญ ๒ อย่างนี้ การบูชายัญด้วยธรรมเป็นเลิศ”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

สัตว์ทั้งหลายย่อมนอบน้อมตถาคต
ผู้บูชาด้วยธรรม ไม่มีความตระหนี่
อนุเคราะห์สรรพสัตว์เสมอ
เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์
ผู้ถึงฝั่งแห่งภพ เช่นนั้น

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

พราหมณธัมมยาคสูตรที่ ๑ จบ

๒. สุลภสูตร[๒] ว่าด้วยปัจจัยที่หาได้ง่าย

---

[๑] **มีฝ่ามืออันล้างแล้ว** หมายถึงมีมือสะอาดบริสุทธิ์ คือ ผู้น้อมใจจะให้สิ่งของแก่ผู้อื่น เมื่อจะให้อามิสทาน ย่อมล้างมือทุกครั้งที่จะถวายไทยธรรมด้วยมือของตนโดยเคารพ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๐๐/๓๖๒)

[๒] องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๒๗/๔๒-๔๓

[๑๐๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

"ภิกษุทั้งหลาย ปัจจัย ๔ อย่างนี้ มีค่าน้อย หาได้ง่าย และไม่มีโทษ

ปัจจัย ๔ อย่าง อะไรบ้าง คือ

๑. บรรดาจีวร บังสุกุลจีวร(ผ้าที่ได้มาจากกองฝุ่น) มีค่าน้อย หาได้ง่าย และไม่มีโทษ

๒. บรรดาโภชนะ ปิณฑิยาโลปโภชนะ(โภชนะคือคำข้าวที่ได้มาด้วยกำลัง ปลีแข้ง) มีค่าน้อย หาได้ง่าย และไม่มีโทษ

๓. บรรดาเสนาสนะ รุกขมูลเสนาสนะ(เสนาสนะคือโคนไม้) มีค่าน้อย หาได้ง่าย และไม่มีโทษ

๔. บรรดายารักษาโรค ปูติมุตตเภสัช(ยาดองน้ำมูตรเน่า) มีค่าน้อย หาได้ง่าย และไม่มีโทษ

ปัจจัย ๔ อย่างนี้แล มีค่าน้อย หาได้ง่าย และไม่มีโทษ

ภิกษุทั้งหลาย เพราะภิกษุเป็นผู้สันโดษด้วยปัจจัย ๔ ที่มีค่าน้อย หาได้ง่าย และไม่มีโทษนี้ เราจึงกล่าวว่า "เป็นองค์ประกอบแห่งคุณเครื่องความเป็นสมณะ[๑] อย่างหนึ่งของภิกษุนี้"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

จิตของภิกษุผู้สันโดษด้วยปัจจัย
ที่มีค่าน้อย หาได้ง่าย และไม่มีโทษ
ย่อมไม่มีความคับแค้น ไม่ติดขัดทั่วทิศ
เพราะปรารภจีวร โภชนะ เสนาสนะ (และยารักษาโรค)
และธรรมที่เหมาะแก่ความเป็นสมณะที่ภิกษุนั้นกล่าวแล้ว
อันภิกษุผู้สันโดษ ไม่ประมาท บรรลุแล้ว

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

---

[๑] **คุณเครื่องความเป็นสมณะ** หมายถึงปาริสุทธิศีล ๔ ประการ สมถะ วิปัสสนา หรืออริยมรรค เมื่อว่าโดยย่อมี ๒ ประการ คือ (๑) คุณเครื่องภายนอก ได้แก่ ธรรมเครื่องอาศัยของสัตบุรุษและการฟังสัทธรรม (๒) คุณเครื่องภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ(การมนสิการโดยแยบคาย) และธัมมานุธัมมปฏิบัติ (การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม) คุณเครื่องความเป็นสมณะนั้น มีธรรมที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้ คือ ความมักน้อย ความสันโดษ ความสงัด ความไม่คลุกคลีด้วยหมู่ ความปรารภความเพียร เป็นต้น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๐๑/๓๖๘)

สุลภสูตรที่ ๒ จบ

๓. อาสวักขยสูตร
ว่าด้วยความสิ้นอาสวะ

[๑๐๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

"ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวถึงความสิ้นอาสวะทั้งหลายสำหรับภิกษุผู้รู้อยู่ ผู้เห็นอยู่ หากล่าวถึงความสิ้นอาสวะทั้งหลายสำหรับภิกษุผู้ไม่รู้อยู่ ไม่เห็นอยู่ไม่

ภิกษุรู้อะไร เห็นอะไร จึงชื่อว่ามีความสิ้นอาสวะทั้งหลาย

คือ ภิกษุรู้อยู่ เห็นอยู่ว่า "นี้ทุกข์" จึงชื่อว่ามีความสิ้นอาสวะทั้งหลาย

ภิกษุรู้อยู่ เห็นอยู่ว่า "นี้ทุกขสมุทัย(เหตุเกิดทุกข์)" จึงชื่อว่ามีความสิ้นอาสวะทั้งหลาย

ภิกษุรู้อยู่ เห็นอยู่ว่า "นี้ทุกขนิโรธ(ความดับทุกข์)" จึงชื่อว่ามีความสิ้นอาสวะทั้งหลาย

ภิกษุรู้อยู่ เห็นอยู่ว่า "นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา(ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์)" จึงชื่อว่ามีความสิ้นอาสวะทั้งหลาย

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล จึงชื่อว่ามีความสิ้นอาสวะทั้งหลาย"

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ญาณในความสิ้นกิเลสย่อมเกิดขึ้นแก่พระเสขะ
ผู้กำลังศึกษาและปฏิบัติตามทางสายตรงก่อน
ลำดับต่อจากนั้นอัญญินทรีย์จึงเกิดขึ้น[๑]
ต่อจากอัญญินทรีย์นั้น วิมุตติญาณอันสูงสุด
และญาณในความสิ้นกิเลส
ย่อมเกิดขึ้นแก่ท่านผู้หลุดพ้นด้วยอรหัตตผลว่า
"สังโยชน์ทั้งหลายสิ้นไปแล้ว"
คนพาลผู้เกียจคร้าน ไม่รู้แจ้ง ไม่ควรบรรลุนิพพาน
เป็นที่ปลดเปลื้องกิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งปวงนี้เลย

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อาสวักขยสูตรที่ ๓ จบ

๔. สมณพราหมณสูตร

---

[๑] ดูอิติวุตตกะ ข้อ ๖๒ หน้า ๔๑๘ ในเล่มนี้

ว่าด้วยสมณะหรือพราหมณ์

[๑๐๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดไม่รู้แจ้งตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น เราหายกย่องว่า เป็นสมณะในหมู่สมณะไม่ หายกย่องว่าเป็นพราหมณ์ใน หมู่พราหมณ์ไม่ เพราะว่า สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ไม่ได้ทำให้แจ้งผลคือ ความเป็นสมณะ และผลคือความเป็นพราหมณ์ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดรู้แจ้งตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นแล เรายกย่องว่า เป็นสมณะในหมู่สมณะ ยกย่องว่าเป็นพราหมณ์ในหมู่ พราหมณ์ เพราะว่า สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ได้ทำให้แจ้งผลคือความเป็นสมณะ และผลคือความเป็นพราหมณ์ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนั่นแล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดไม่รู้จักทุกข์
เหตุเกิดทุกข์ ธรรมชาติเป็นที่ดับทุกข์ลงได้สิ้นเชิง
และไม่รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์
สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น
เป็นผู้เสื่อมจากเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ
เป็นผู้ไม่ควรเพื่อจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้
เป็นผู้เข้าถึงชาติและชราแท้
ส่วนสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดรู้จักทุกข์
เหตุเกิดทุกข์ ธรรมชาติเป็นที่ดับทุกข์ลงได้สิ้นเชิง
และรู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์
สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น
เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ
เป็นผู้ควรเพื่อจะทำที่สุดทุกข์ได้

และเป็นผู้ไม่เข้าถึงชาติและชรา[๑]

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สมณพราหมณสูตรที่ ๔ จบ

๕. สีลสัมปันนสูตร
ว่าด้วยภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยศีล

[๑๐๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่าใดสมบูรณ์ด้วยศีล สมบูรณ์ด้วยสมาธิ สมบูรณ์ ด้วยปัญญา สมบูรณ์ด้วยวิมุตติ สมบูรณ์ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ เป็นผู้กล่าวสอน ให้รู้แจ้ง ชี้แจงให้เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริง เป็นผู้สามารถกล่าวบรรยายสัทธรรมให้เข้าใจง่าย

การได้เห็นภิกษุเหล่านั้น เรากล่าวว่ามีอุปการะมาก การได้ฟัง(ธรรม)ภิกษุเหล่านั้น เรากล่าวว่ามีอุปการะมาก การได้เข้าไปหาภิกษุเหล่านั้น เรากล่าวว่า มีอุปการะมาก การได้เข้าไปนั่งใกล้ภิกษุเหล่านั้น เรากล่าวว่ามีอุปการะมาก การได้ระลึกถึงภิกษุเหล่านั้น เรากล่าวว่ามีอุปการะมาก และการได้ออกบวชตามภิกษุ เหล่านั้น เรากล่าวว่ามีอุปการะมาก นั่นเป็นเพราะเหตุไร ภิกษุทั้งหลาย เพราะเมื่อภิกษุเสพ คบ เข้าไปนั่งใกล้[๒]ภิกษุผู้ทรงคุณดังกล่าวนั้น สีลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์ วิมุตติขันธ์ วิมุตติญาณทัสสนขันธ์ แม้ที่ยังไม่บริบูรณ์ก็จะถึงความบริบูรณ์ด้วยภาวนา

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ทรงคุณเห็นปานนี้นั้น เราเรียกว่า “ศาสดา” บ้าง “สัตถวาหะ(ผู้นำหมู่คณะ)” บ้าง “รณัญชหะ(ผู้ละข้าศึกคือกิเลส)” บ้าง “ตโมนุทะ(ผู้บรรเทาความมืด)” บ้าง “อาโลกกร(ผู้ทำแสงสว่าง)” บ้าง “โอภาสกร(ผู้ทำโอภาส)” บ้าง “ปัชโชตกร(ผู้ทำความรุ่งเรือง)” บ้าง “ปภังกร(ผู้ทำรัศมี)” บ้าง “อุกการธาร(ผู้ทรงประทีปคือปัญญา)” บ้าง “อริยะ(พระอริยะ)” บ้าง “จักขุมันตะ(ผู้มีปัญญาจักษุ)[๓]” บ้าง”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

การได้เห็นพระอริยะทั้งหลายผู้อบรมตนดีแล้ว
ดำรงชีวิตโดยธรรมเสมอ

---

[๑] ดูเทียบสุตตนิบาต ข้อ ๗๓๐-๗๓๓ หน้า ๖๗๓ ในเล่มนี้

[๒] **เข้าไปนั่งใกล้** หมายถึงถามปัญหาและปฏิบัติตาม (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๐๔/๓๗๖)

[๓] **จักษุ** ในที่นี้หมายถึง ปัญญาจักษุ และธรรมจักษุ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๐๔/๓๗๗)

ย่อมเป็นเหตุให้เกิดปราโมทย์แก่บัณฑิตผู้รู้แจ้ง
พระอริยะทั้งหลายผู้ทำรัศมี ทำแสงสว่าง
เป็นนักปราชญ์ มีปัญญาจักษุ ละข้าศึกคือกิเลส
ประกาศสัทธรรม ทำสัตว์โลกให้เกิดปัญญาสว่างไสว
ซึ่งหากบัณฑิตได้ฟังคำสอนแล้ว รู้สิ่งทั้งปวงโดยชอบ
ย่อมไม่กลับมาเกิดอีกแน่นอน
เพราะรู้ยิ่งภาวะที่สิ้นสุดการเกิด

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สีลสัมปันนสูตรที่ ๕ จบ

๖. ตัณหุปปาทสูตร[๑]
ว่าด้วยที่เกิดตัณหา

[๑๐๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ตัณหาเมื่อเกิดขึ้นแก่ภิกษุ ย่อมเกิดขึ้นในที่เกิดตัณหา ๔ อย่างนี้ ที่เกิดตัณหา ๔ อย่าง อะไรบ้าง คือ

๑. ตัณหาเมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะจีวรเป็นเหตุ
๒. ตัณหาเมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะบิณฑบาตเป็นเหตุ
๓. ตัณหาเมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะเสนาสนะเป็นเหตุ
๔. ตัณหาเมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะปัจจัยที่ดีและดีกว่า(สมบัติและวิบัติ[๒]) เป็นเหตุ

ภิกษุทั้งหลาย ตัณหาเมื่อเกิดขึ้นแก่ภิกษุ ย่อมเกิดขึ้นในที่เกิดตัณหา ๔ อย่างนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลผู้มีตัณหาเป็นเพื่อน ท่องเที่ยวไปตลอดกาลยาวนาน
ย่อมไม่ล่วงพ้นสังสารวัฏที่มีสภาวะอย่างนี้และสภาวะอย่างอื่น

---

[๑] ดูเทียบ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๑/๒๘๘, องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๙/๑๖-๑๗, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๑/๕๔๙, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๐๗/๓๖๔, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๓๙/๖๒๖-๖๒๘ และดูอิติวุตตกะ ข้อ ๑๕ หน้า ๓๕๙ ในเล่มนี้

[๒] **ปัจจัยที่ดีและดีกว่า** ในที่นี้หมายถึงเนยใสและเนยข้นเป็นต้น อีกนัยหนึ่ง หมายถึงสมบัติและวิบัติ กล่าวคือความเจริญและความเสื่อม (องฺ.จตุกฺก.อ. (บาลี) ๑/๙/๒๙๗, ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๐๕/๓๗๘)

ภิกษุรู้โทษนี้ รู้ตัณหาอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์
พึงเป็นผู้ไม่มีตัณหา ไม่มีความถือมั่น มีสติสัมปชัญญะอยู่

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ตัณหุปปาทสูตรที่ ๖ จบ

๗. สพรหมกสูตร[๑]
ว่าด้วยมารดาบิดาเป็นพรหมของบุตร

[๑๐๖] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บุตรของสกุลใดบูชามารดาบิดาภายในเรือนตน สกุลนั้นชื่อว่ามีพรหม บุตรของสกุลใดบูชามารดาบิดาภายในเรือนตน สกุลนั้นชื่อว่ามีบุรพเทพ บุตรของสกุลใดบูชามารดาบิดาภายในเรือนตน สกุลนั้นชื่อว่ามีบุรพาจารย์ บุตรของสกุลใดบูชามารดาบิดาภายในเรือนตน สกุลนั้นชื่อว่ามีอาหุไนยบุคคล

ภิกษุทั้งหลาย คำว่า **พรหม** นี้เป็นชื่อของมารดาบิดา คำว่า **บุรพเทพ** นี้เป็นชื่อของมารดาบิดา คำว่า **บุรพาจารย์** นี้เป็นชื่อของมารดาบิดา คำว่า **อาหุไนยบุคคล** นี้เป็นชื่อของมารดาบิดา[๒] ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะมารดาบิดาเป็นผู้มี อุปการะมาก บำรุงเลี้ยง แสดงโลกนี้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

มารดาบิดาผู้อนุเคราะห์ประชา
ท่านเรียกว่าพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์
และอาหุไนยบุคคลของบุตรทั้งหลาย
เพราะเหตุนั้นแล บัณฑิตพึงนมัสการ
และสักการะมารดาบิดานั้นด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน

---

[๑] องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๑๘๓, องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗, ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๘๑-๑๘๓/๘๔

[๒] **มารดาบิดา** ชื่อว่า**พรหม** เพราะมีพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ชื่อว่า**บุรพเทพ** เพราะเป็นดุจเทพผู้มีพรหมวิหารธรรม ไม่คำนึงความผิดที่บุตรทำไป พร้อมที่จะให้อภัย มุ่งหวังแต่ความเจริญแก่บุตร นำประโยชน์เกื้อกูลและความสุขมาแก่บุตร ชื่อว่า**บุรพาจารย์** เพราะเป็นอาจารย์คนแรกที่สอนลูกให้เรียนรู้การนั่ง การยืน การเดิน การนอน การเคี้ยว การกิน รวมทั้งสอนให้รู้จักพูดและรู้จักอะไรควร อะไรมิควร ชื่อว่า**อาหุไนยบุคคล** เพราะเป็นผู้ควรแก่ปฏิการคุณที่บุตรพึงทำตอบแทน เช่น การปรนนิบัติท่านด้วยอาหารเครื่องนุ่งห่ม (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑๑๑/๑๑๑-๑๑๒, ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๐๖/๓๗๙-๓๘๔)

การอบกลิ่น การอาบน้ำ และการล้างเท้า
เพราะการปรนนิบัติมารดาบิดานั้น
บัณฑิตจึงสรรเสริญเขาในโลกนี้เอง
เขาตายไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สพรหมกสูตรที่ ๗ จบ

๘. พหุการสูตร
ว่าด้วยผู้มีอุปการะมาก

[๑๐๗] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์และคหบดีทั้งหลายผู้บำรุงอุปถัมภ์เธอทั้งหลายด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ชื่อว่าเป็นผู้มีอุปการะมาก แก่เธอทั้งหลาย

ข้อที่เธอทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ประกาศพรหมจรรย์ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ ครบถ้วนแก่พราหมณ์และคหบดีเหล่านั้น ชื่อว่าเธอทั้งหลายก็มีอุปการะมากแก่พราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย

ภิกษุทั้งหลาย คฤหัสถ์และบรรพชิตต่างพึ่งพาอาศัยกันและกันอยู่ ประพฤติ พรหมจรรย์เพื่อต้องการสลัดโอฆะออกให้ได้ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ ด้วยประการ ดังกล่าวนี้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

คฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือนและบรรพชิตผู้ไม่อยู่ครองเรือน
ทั้ง ๒ ฝ่าย ต่างอาศัยกันและกัน
จึงบรรลุสัทธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมได้
ฝ่ายบรรพชิตผู้ไม่อยู่ครองเรือนย่อมต้องการปัจจัย ๔ คือ
จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัช
อันเป็นเครื่องบรรเทาอันตรายจากฝ่ายคฤหัสถ์
ฝ่ายคฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือน
อาศัยพระอริยะผู้ปฏิบัติดีแล้ว
เชื่อมั่นคำสั่งสอนและการปฏิบัติดีของพระอรหันต์
เป็นผู้เพ่งพินิจอยู่ด้วยอริยปัญญา

ประพฤติธรรมอันเป็นทางนำไปสู่สุคติโลกสวรรค์ในอัตภาพนี้
มีความเพลิดเพลิน เสวยกามสุข รื่นเริงบันเทิงใจอยู่ในเทวโลก

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

พหุการสูตรที่ ๘ จบ

๙. กุหสูตร[๑]

ว่าด้วยภิกษุผู้หลอกลวง

[๑๐๘] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่าใดหลอกลวง กระด้าง เป็นคนประจบ ชอบวางท่า อวดดี และมีจิตไม่ตั้งมั่น ภิกษุเหล่านั้นชื่อว่าไม่ใช่ผู้นับถือเรา อยู่ห่างไกลจากธรรมวินัยนี้ และย่อมไม่ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้

ส่วนภิกษุเหล่าใดไม่หลอกลวง ไม่เป็นคนประจบ เป็นนักปราชญ์ ไม่กระด้าง และมีจิตตั้งมั่นดี ภิกษุเหล่านั้นชื่อว่าผู้นับถือเรา ไม่ห่างไกลจากธรรมวินัยนี้ และย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

พวกภิกษุผู้หลอกลวง กระด้าง เป็นคนประจบ
ชอบวางท่า อวดดี และมีจิตไม่ตั้งมั่น
ย่อมไม่งอกงามในธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้
ส่วนพวกภิกษุผู้ไม่หลอกลวง ไม่ประจบ
เป็นนักปราชญ์ ไม่กระด้าง และมีจิตตั้งมั่นดี
ย่อมงอกงามในธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

กุหสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. นทีโสตสูตร

ว่าด้วยกิเลสเปรียบด้วยกระแสน้ำ

[๑๐๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

---

[๑] ดูเทียบ องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๒๖/๔๑-๔๒, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๔๑/๑๕๒

“ภิกษุทั้งหลาย อุปมาว่า ชายคนหนึ่งถูกกระแสน้ำคือปิยรูปสาตรูปพัดพาไปอยู่ คนมีตาดียืนอยู่บนฝั่ง เห็นชายคนนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “พ่อหนุ่ม ท่านถูกกระแสน้ำคือปิยรูปสาตรูปพัดไปอยู่แล้วจริง ๆ แต่ในกระแสน้ำนี้มีห้วงน้ำลึกภายใต้ที่มีคลื่น มีน้ำวน มีสัตว์ร้าย มีผีเสื้อน้ำ ซึ่งท่านจมไปถึงแล้วต้องถึงความตาย หรือไม่ก็ได้รับความทุกข์ปางตายแน่นอน” ครั้นชายคนนั้นได้ยินเสียงของชายที่อยู่บนฝั่งนั้นแล้ว ก็พยายามใช้ทั้งมือและเท้าแหวกว่ายทวนกระแสน้ำขึ้นมา

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตทำข้ออุปมานี้ไว้เพื่อให้เข้าใจความแจ่มแจ้ง ก็ในอุปมานี้ มีความหมายดังนี้

คำว่า “กระแสน้ำ” เป็นชื่อของตัณหา

คำว่า “ปิยรูปสาตรูป” เป็นชื่อของอายตนะภายใน ๖

คำว่า “ห้วงน้ำลึกภายใต้” เป็นชื่อของโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕

คำว่า “มีคลื่น” เป็นชื่อของความโกรธและความคับแค้นใจ

คำว่า “มีน้ำวน” เป็นชื่อของกามคุณ ๕

คำว่า “มีสัตว์ร้าย มีผีเสื้อน้ำ” เป็นชื่อของมาตุคาม

คำว่า “ทวนกระแสน้ำ” เป็นชื่อของเนกขัมมะ

คำว่า “พยายามใช้ทั้งมือและเท้าแหวกว่าย” เป็นชื่อการเริ่มทำความเพียร

คำว่า “คนมีตาดียืนอยู่บนฝั่ง” หมายถึงตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุพึงละกามทั้งหลายให้ได้
แม้จะด้วยความยากลำบาก
เมื่อปรารถนาความเกษมจากโยคะต่อไป
ควรเป็นผู้มีสัมปชัญญะ มีจิตหลุดพ้นจากกิเลสได้
ในเวลาที่บรรลุมรรคผลนั้น ๆ ก็จะสัมผัสวิมุตติได้
ภิกษุนั้นเป็นผู้จบเวท อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว
ถึงที่สุดของโลก[๑] เราเรียกว่า เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

นทีโสตสูตรที่ ๑๐ จบ

---

[๑] **โลก** ในที่นี้หมายถึงขันธ์ ๕ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๐๙/๓๙๖)

๑๑. จรสูตร[๑]
ว่าด้วยอิริยาบถเดิน

[๑๑๐] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ถ้ากามวิตก(ความตรึกในทางกาม) พยาบาทวิตก(ความตรึกในทางพยาบาท) หรือวิหิงสาวิตก(ความตรึกในทางเบียดเบียน) เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้กำลังเดิน และภิกษุรับวิตกนั้น ไม่ละ ไม่บรรเทา ไม่ทำให้สิ้นสุด ไม่ให้ถึงความไม่มี ภิกษุแม้กำลังเดิน ผู้เป็นอย่างนี้ ไม่มีความเพียร ไม่มีโอตตัปปะ เราเรียกว่า “ผู้เกียจคร้าน มีความเพียรย่อหย่อนต่อเนื่องตลอดไป”

ถ้ากามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้กำลังยืน และภิกษุ รับวิตกนั้น ไม่ละ ไม่บรรเทา ไม่ทำให้สิ้นสุด ไม่ให้ถึงความไม่มี ภิกษุแม้กำลังยืน ผู้เป็นอย่างนี้ ไม่มีความเพียร ไม่มีโอตตัปปะ เราเรียกว่า “ผู้เกียจคร้าน มีความเพียร ย่อหย่อนต่อเนื่องตลอดไป”

ถ้ากามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้กำลังนั่ง และภิกษุรับวิตกนั้น ไม่ละ ไม่บรรเทา ไม่ทำให้สิ้นสุด ไม่ให้ถึงความไม่มี ภิกษุแม้กำลังนั่ง ผู้เป็นอย่างนี้ ไม่มีความเพียร ไม่มีโอตตัปปะ เราเรียกว่า “ผู้เกียจคร้าน มีความเพียรย่อหย่อนต่อเนื่องตลอดไป”

ถ้ากามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้กำลังนอน ตื่นอยู่ และภิกษุรับวิตกนั้น ไม่ละ ไม่บรรเทา ไม่ทำให้สิ้นสุด ไม่ให้ถึงความไม่มี ภิกษุ แม้กำลังนอน ตื่นอยู่ ผู้เป็นอย่างนี้ ไม่มีความเพียร ไม่มีโอตตัปปะ เราเรียกว่า “ผู้เกียจคร้าน มีความเพียรย่อหย่อนต่อเนื่องตลอดไป”

ภิกษุทั้งหลาย ถ้ากามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้กำลังเดิน และภิกษุไม่รับวิตกนั้น ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี ภิกษุ แม้กำลังเดิน ผู้เป็นอย่างนี้ มีความเพียร มีโอตตัปปะ เราเรียกว่า “ผู้ปรารภ ความเพียร อุทิศกายและใจต่อเนื่องตลอดไป”

ถ้ากามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้กำลังยืน และภิกษุไม่รับวิตกนั้น ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี ภิกษุแม้กำลังยืน ผู้เป็นอย่างนี้ มีความเพียร มีโอตตัปปะ เราเรียกว่า “ผู้ปรารภความเพียร อุทิศกาย และใจต่อเนื่องตลอดไป”

ถ้ากามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้กำลังนั่ง และภิกษุไม่รับวิตกนั้น ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี ภิกษุแม้นั่งแล้ว ผู้เป็นอย่างนี้ มีความเพียร มีโอตตัปปะ เราเรียกว่า “ผู้ปรารภความเพียร อุทิศกายและใจต่อเนื่องตลอดไป”

---

[๑] ดูเทียบ องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑๑/๒๐-๒๑

ถ้ากามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้กำลังนอน ตื่นอยู่ และภิกษุไม่รับวิตกนั้น ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี ภิกษุแม้กำลังนอน ตื่นอยู่ ผู้เป็นอย่างนี้ มีความเพียร มีโอตตัปปะ เราเรียกว่า “ผู้ปรารภความเพียร อุทิศกายและใจต่อเนื่องตลอดไป”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ถ้าภิกษุใดผู้กำลังเดิน ยืน นั่ง หรือนอน
นึกคิดถึงอกุศลวิตกที่เกี่ยวเนื่องกับการครองเรือน
ภิกษุนั้นชื่อว่าเดินทางผิด
หมกมุ่นอยู่ในอารมณ์เป็นเหตุแห่งความหลง
ภิกษุเช่นนั้นไม่สามารถบรรลุสัมโพธิญาณ[๑]อันสูงสุดได้
ส่วนภิกษุใดผู้กำลังเดิน ยืน นั่ง หรือนอนให้วิตกสงบ
ยินดีในธรรมเป็นที่ระงับวิตก
ภิกษุนั้นสามารถบรรลุสัมโพธิญาณอันสูงสุดได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

จรสูตรที่ ๑๑ จบ

๑๒. สัมปันนสีลสูตร[๒]
ว่าด้วยผู้มีศีลสมบูรณ์

[๑๑๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์ มีปาติโมกข์สมบูรณ์ สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลายเถิด

เมื่อเธอทั้งหลายเป็นผู้มีศีลสมบูรณ์ มีปาติโมกข์สมบูรณ์ สำรวมด้วยการ สังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย จะมีกิจอะไรที่ควรทำให้ยิ่งขึ้นไปอีกเล่า

---

[๑] **สัมโพธิญาณ** หมายถึงญาณอันสูงสุด คืออรหัตตผล (องฺ.จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๑๑/๒๙๐) หรือหมายถึงอริยมัคคญาณและนิพพาน (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๑๐/๓๙๙)

[๒] ดูเทียบ องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑๒/๒๒-๒๓

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุผู้กำลังเดินอยู่ ปราศจากอภิชฌา(เพ่งเล็งอยากได้ ของเขา) พยาบาท (ความคิดร้าย) ถีนมิทธะ(ความหดหู่และเซื่องซึม) อุทธัจจกุกกุจจะ (ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ) ละวิจิกิจฉา(ความลังเลสงสัย)ได้ ปรารภความเพียร ไม่ย่อหย่อน มีสติตั้งมั่น ไม่หลงลืม มีกายสงบ ไม่กระสับกระส่าย มีจิตแน่วแน่ เป็นสมาธิ ภิกษุแม้กำลังเดินอยู่ ผู้เป็นอย่างนี้ มีความเพียร มีโอตตัปปะ เราเรียก ว่า “ผู้ปรารภความเพียร อุทิศกายและใจต่อเนื่องตลอดไป”

ถ้าภิกษุผู้กำลังยืนปราศจากอภิชฌา พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ ละวิจิกิจฉาได้ ปรารภความเพียร ไม่ย่อหย่อน มีสติตั้งมั่น ไม่หลงลืม มีกายสงบ ไม่กระสับกระส่าย มีจิตแน่วแน่เป็นสมาธิ ภิกษุแม้กำลังยืน ผู้เป็นอย่างนี้ มีความเพียร มีโอตตัปปะ เราเรียกว่า “ผู้ปรารภความเพียร อุทิศกายและใจต่อเนื่อง ตลอดไป”

ถ้าภิกษุผู้กำลังนั่ง ปราศจากอภิชฌา พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ ละวิจิกิจฉาได้ ปรารภความเพียร ไม่ย่อหย่อน มีสติตั้งมั่น ไม่หลงลืม มีกายสงบ ไม่กระสับกระส่าย มีจิตแน่วแน่เป็นสมาธิ ภิกษุแม้กำลังนั่ง ผู้เป็นอย่างนี้ มีความเพียร มีโอตตัปปะ เราเรียกว่า “ผู้ปรารภความเพียร อุทิศกายและใจ ต่อเนื่องตลอดไป”

ถ้าภิกษุผู้กำลังนอน ตื่นอยู่ ปราศจากอภิชฌา พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ ละวิจิกิจฉาได้ ปรารภความเพียร ไม่ย่อหย่อน มีสติตั้งมั่น ไม่หลงลืม มีกายสงบ ไม่กระสับกระส่าย มีจิตแน่วแน่เป็นสมาธิ ภิกษุแม้กำลังนอน ตื่นอยู่ ผู้เป็นอย่างนี้ มีความเพียร มีโอตตัปปะ เราเรียกว่า “ผู้ปรารภความเพียร อุทิศกายและใจต่อเนื่องตลอดไป”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุควรเดินสำรวม ยืนสำรวม นั่งสำรวม นอนสำรวม
คู้เข้าสำรวม เหยียดออกสำรวม
พิจารณาความเกิด และความดับแห่งธรรมขันธ์[๑]
ทั่วภูมิอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ทั้งชั้นบน ชั้นกลาง ชั้นล่าง
นักปราชญ์ทั้งหลายเรียกภิกษุเช่นนั้น ผู้มีความเพียร
ละกิเลสอยู่อย่างนี้ ประพฤติตนสงบ ไม่ฟุ้งซ่าน
ผู้ศึกษาข้อปฏิบัติที่สมควรแก่ความสงบใจ[๑]

---

[๑] **ธรรมขันธ์** หมายถึงเบญจขันธ์ (ขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๑๑/๔๑๐, องฺ.จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๑๒/๒๙๑)

มีสติทุกเมื่อว่า “ผู้อุทิศกายและใจต่อเนื่อง”

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สัมปันนสีลสูตรที่ ๑๒ จบ

๑๓. โลกสูตร[๒]

ว่าด้วยโลก

[๑๑๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตตรัสรู้โลก[๓]แล้ว ตถาคตพรากจากโลก ตถาคตตรัสรู้เหตุเกิดแห่งโลก ตถาคตละเหตุเกิดแห่งโลกแล้ว ตถาคตตรัสรู้ความดับแห่งโลก ตถาคตทำให้แจ้งความดับแห่งโลก ตถาคตตรัสรู้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก ตถาคตบำเพ็ญข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลกแล้ว

เพราะตถาคตตรัสรู้รูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ฟัง อารมณ์ที่ได้ทราบ[๔] ธรรมารมณ์ ที่ได้รู้แจ้ง ที่ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้ง สมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ถึง แสวงหา ตรองตามด้วยใจทั้งหมด ฉะนั้น ชาวโลกจึงเรียกว่า “ตถาคต”

เพราะตถาคตตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในราตรีใด และปรินิพพานด้วย อนุปาทิเสสนิพพานธาตุในราตรีใด ในระหว่างนี้ ย่อมภาษิต กล่าว แสดงออก ซึ่งคำใด คำนั้นทั้งหมดเป็นจริงอย่างนั้นแล ไม่เป็นอย่างอื่น ฉะนั้น ชาวโลกจึง เรียกว่า “ตถาคต”

เพราะตถาคตกล่าวอย่างใด (ยถาวาที) ก็ทำอย่างนั้น (ตถาการี) ทำอย่างใด (ยถาการี) ก็กล่าวอย่างนั้น (ตถาวาที) ฉะนั้น ชาวโลกจึงเรียกว่า “ตถาคต”

---

[๑] **ผู้ศึกษาข้อปฏิบัติที่สมควรแก่ความสงบใจ** หมายถึงผู้ปฏิบัติบำเพ็ญให้เกิดญาณทัสสนวิสุทธิอันเป็นข้อปฏิบัติสมควรแก่อริยมรรค กล่าวคือ เจโตสมถะ เพราะสงบระงับกิเลสได้สิ้นเชิง (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๑๑/๔๑๐)

[๒] ดูเทียบ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๘/๑๔๖-๑๔๗, องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๒๓/๓๗-๓๙

[๓] **โลก** มีความหมายหลายนัย แต่ในที่นี้หมายถึงทุกขอริยสัจ (องฺ.จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๒๓/๓๐๑, ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๑๒/๔๑๐)

[๔] **รูปที่ได้เห็น** หมายถึงรูปายตนะ (อายตนะคือรูป) **เสียงที่ได้ฟัง** หมายถึงสัทธายตนะ (อายตนะคือเสียง) **อารมณ์ที่ได้ทราบ** หมายถึงคันธายตนะ (อายตนะคือกลิ่น) รสายตนะ (อายตนะคือรส) โผฏฐัพพายตนะ (อายตนะคือโผฏฐัพพะ)

อารมณ์ทั้ง ๓ นี้ ชื่อว่าอารมณ์ที่ได้ทราบ เพราะเป็นสภาวะที่เข้ามากระทบจมูก ลิ้นหรือกายแล้วเท่านั้น จึงกำหนดได้ (องฺ.จตุกฺก.อ. (บาลี) ๒/๒๓/๓๐๑, ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๑๒/๔๑๓)

ภิกษุทั้งหลาย เพราะตถาคตเป็นผู้ยิ่งใหญ่ เห็นถ่องแท้ แผ่อำนาจไปในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ฉะนั้น ชาวโลกจึงเรียกว่า “ตถาคต”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลใดรู้แจ้งโลกทั้งปวงตามความเป็นจริงทั้งหมด
พรากจากโลกทั้งปวง ไม่มีกิเลสสั่งสมอยู่ในโลกทั้งปวง
บุคคลนั้นแลครอบงำอารมณ์ได้ทั้งหมด
เป็นนักปราชญ์ ปลดเปลื้องกิเลสที่ร้อยรัดได้ทั้งหมด
บรรลุนิพพานที่มีความสงบอย่างยิ่ง ไม่มีภัยแต่ที่ไหน
บุคคลนี้สิ้นอาสวะ เป็นพุทธะ
ไม่มีทุกข์ ตัดความสงสัยได้
บรรลุความสิ้นกรรมทั้งปวง
หลุดพ้นเพราะสิ้นอุปธิ
บุคคลนั้นเป็นผู้มีโชค ตรัสรู้
เปรียบเหมือนราชสีห์ที่ยอดเยี่ยม
ประกาศพรหมจักรแก่โลกพร้อมทั้งเทวโลก
เพราะเหตุนั้น เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ที่ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นสรณะ
จึงมาประชุมกันนมัสการพระองค์ผู้ยิ่งใหญ่ ทรงแกล้วกล้า
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนมัสการพระพุทธเจ้านั้น
ผู้ยิ่งใหญ่ ทรงแกล้วกล้า ด้วยการสรรเสริญว่า
“เป็นผู้ฝึกฝนที่ประเสริฐสุดในหมู่ผู้ฝึกตนทั้งหลาย
เป็นฤาษีผู้สงบกว่าผู้สงบทั้งหลาย
เป็นผู้หลุดพ้นที่ยอดเยี่ยมกว่าผู้หลุดพ้นทั้งหลาย
เป็นผู้ข้ามพ้นที่ประเสริฐกว่าผู้ข้ามพ้นทั้งหลาย
ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก ไม่มีบุคคลที่เปรียบเทียบกับพระองค์ได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โลกสูตรที่ ๑๓ จบ

จตุกกนิบาต จบ

รวมพระสูตรที่มีในนิบาตนี้ คือ

๑.	พราหมณธัมมยาคสูตร	๒.	สุลภสูตร
๓.	อาสวักขยสูตร	๔.	สมณพราหมณสูตร
๕.	สีลสัมปันนสูตร	๖.	ตัณหุปปาทสูตร
๗.	สพรหมกสูตร	๘.	พหุการสูตร
๙.	กุหสูตร	๑๐.	นทีโสตสูตร
๑๑.	จรสูตร	๑๒.	สัมปันนสีลสูตร
๑๓.	โลกสูตร		

ในคัมภีร์อิติวุตตกะ มีจำนวนพระสูตรทั้งหมด ๑๑๒ สูตร

อิติวุตตกะ จบ

รวมพระสูตรที่มีในอิติวุตตกะ

เอกกนิบาต มี ๒๗ สูตร ทุกนิบาต มี ๒๒ สูตร

ติกนิบาต มี ๕๐ สูตร จตุกกนิบาต มี ๑๓ สูตร

รวมพระสูตรที่พระอรหันต์ทั้งหลายรวบรวมร้อยกรองไว้ ตั้งชื่อว่าอิติวุตตกะ เพื่อให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ชั่วกาลนาน จำนวน ๑๑๒ สูตร

อิติวุตตกะ จบ

พระสุตตันตปิฎก

ขุททกนิกาย สุตตนิบาต

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑. อุรควรรค

หมวดว่าด้วยการกำจัดกิเลสดุจงูลอกคราบ

๑. อุรคสูตร

ว่าด้วยการกำจัดกิเลสดุจงูลอกคราบ

[๑] ภิกษุผู้กำจัดความโกรธที่เกิดขึ้นได้

เหมือนหมองูกำจัดพิษงูที่แผ่ซ่านไปด้วยยากำจัดพิษ

ชื่อว่าละฝั่งในได้[๑] ดุจงูลอกคราบทิ้งไป ฉะนั้น

[๒] ภิกษุผู้ตัดราคะ[๒]พร้อมทั้งอนุสัยกิเลสได้ทั้งหมด
เหมือนคนลงไปตัดดอกปทุมที่งอกขึ้นในสระจนหมดสิ้น
ชื่อว่าละฝั่งในได้ ดุจงูลอกคราบทิ้งไป ฉะนั้น

[๓] ภิกษุตัดตัณหาที่ท่วมทับสัตว์โลก เป็นไปรวดเร็ว
ให้เหือดแห้งไปทีละน้อย ๆ จนหมดสิ้น
ชื่อว่าละฝั่งในได้ ดุจงูลอกคราบทิ้งไป ฉะนั้น

[๔] ภิกษุผู้กำจัดมานะได้หมดสิ้น
เหมือนห้วงน้ำใหญ่พัดสะพานไม้อ้อที่อ่อนกำลังให้ทลายไปหมดสิ้น
ชื่อว่าละฝั่งในได้ ดุจงูลอกคราบทิ้งไป ฉะนั้น

[๕] ภิกษุผู้ใช้ปัญญาค้นคว้าอยู่
ไม่พบแก่นสารในภพทั้งหลาย[๓]
เหมือนพราหมณ์ค้นหาดอกมะเดื่อบนต้นไม่พบ ฉะนั้น
ชื่อว่าละฝั่งในได้ ดุจงูลอกคราบทิ้งไป ฉะนั้น

[๖] ภิกษุผู้ไม่มีกิเลสกำเริบภายในจิต
และล่วงพ้นความเจริญและความเสื่อมมีประการต่าง ๆ ได้
ชื่อว่าละฝั่งในได้ ดุจงูลอกคราบทิ้งไป ฉะนั้น

[๗] ภิกษุผู้ระงับวิตกทั้งหลายได้
กำหนดวิตกทุกอย่างที่เกิดขึ้นภายในตนได้ด้วยดี
ชื่อว่าละฝั่งในได้ ดุจงูลอกคราบทิ้งไป ฉะนั้น

[๘] ภิกษุผู้ไม่ทำความเพียรตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป
ล่วงพ้นปปัญจธรรม[๑]ได้ทั้งหมด

---

[๑] **ฝั่งใน** หมายถึงสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการ คือ (๑) สักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่าเป็นอัตตาของตน) (๒) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) (๓) สีลัพพตปรามาส (ความถือมั่นศีลและวัตร) (๔) กามราคะ (ความ กำหนัดในกาม) (๕) ปฏิฆะ (ความกระทบกระทั่งในใจ) (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๒)

[๒] **ราคะ** ในที่นี้หมายถึงกามคุณ ๕ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) /๑/๑๖)

[๓] **ไม่พบแก่นสารในภพทั้งหลาย** หมายถึงไม่พบนิจจภาวะ(ภาวะเที่ยง) หรืออัตตภาวะ(ภาวะที่เป็นอัตตา) ในกามภพ รูปภพ อรูปภพ สัญญีภพ อสัญญีภพ เนวสัญญีนาสัญญีภพ เอกโวการภพ จตุโวการภพ และปัญจโวการภพ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๕/๑๘)

ชื่อว่าละฝั่งในได้ ดุจงูลอกคราบทิ้งไป ฉะนั้น

[๙] ภิกษุผู้ไม่ทำความเพียรตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป
รู้สิ่งทั้งหมด[๒]ในโลกว่า มีภาวะผันแปร
ชื่อว่าละฝั่งในได้ ดุจงูลอกคราบทิ้งไป ฉะนั้น

[๑๐] ภิกษุผู้ไม่ทำความเพียรตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป
รู้สิ่งทั้งหมดในโลกว่า มีภาวะผันแปร เป็นผู้ปราศจากโลภะ
ชื่อว่าละฝั่งในได้ ดุจงูลอกคราบทิ้งไป ฉะนั้น

[๑๑] ภิกษุผู้ไม่ทำความเพียรตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป
รู้สิ่งทั้งหมดในโลกว่า มีภาวะผันแปร เป็นผู้ปราศจากราคะ
ชื่อว่าละฝั่งในได้ ดุจงูลอกคราบทิ้งไป ฉะนั้น

[๑๒] ภิกษุผู้ไม่ทำความเพียรตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป
รู้สิ่งทั้งหมดในโลกว่า มีภาวะผันแปร เป็นผู้ปราศจากโทสะ
ชื่อว่าละฝั่งในได้ ดุจงูลอกคราบทิ้งไป ฉะนั้น

[๑๓] ภิกษุผู้ไม่ทำความเพียรตึงเกินไป ไม่หย่อนเกินไป
รู้สิ่งทั้งหมดในโลกว่า มีภาวะผันแปร เป็นผู้ปราศจากโมหะ
ชื่อว่าละฝั่งในได้ ดุจงูลอกคราบทิ้งไป ฉะนั้น

[๑๔] ภิกษุผู้ไม่มีอนุสัยกิเลส[๓]ใด ๆ
และถอนรากอกุศลธรรม[๔]ได้หมดสิ้น
ชื่อว่าละฝั่งในได้ ดุจงูลอกคราบทิ้งไป ฉะนั้น

[๑๕] ภิกษุผู้ไม่มีกิเลสที่เกิดจากความกระวนกระวายใด ๆ
อันเป็นปัจจัยเพื่อมาสู่ฝั่งใน
ชื่อว่าละฝั่งในได้ ดุจงูลอกคราบทิ้งไป ฉะนั้น

[๑๖] ภิกษุผู้ไม่มีกิเลสที่เกิดจากตัณหานุสัยดุจป่าใด ๆ

---

[๑] **ปปัญจธรรม** หมายถึงกิเลสเครื่องเนิ่นช้า มี ๓ อย่าง คือ ตัณหา มานะ และทิฏฐิ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) /๘/๒๐)

[๒] **สิ่งทั้งหมด** ในที่นี้หมายถึงขันธ์ ธาตุ และอายตนะ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๙/๒๐)

[๓] **อนุสัยกิเลส** หมายถึงกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน มี ๗ ประการ คือ (๑) กามราคะ (ความกำหนัด ในกาม) (๒) ปฏิฆะ (ความกระทบกระทั่งในใจ) (๓) ทิฏฐิ (ความเห็นผิด) (๔) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) (๕) มานะ (ความถือตัว) (๖) ภวราคะ (ความกำหนัดในภพ) (๗) อวิชชา (ความไม่รู้) (ขุ.สุ.อ. (บาลี) /๑๔/๒๑)

[๔] **รากอกุศลธรรม** หมายถึงราคะ โทสะ และโมหะ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) /๑๔/๒๒)

ซึ่งเป็นเหตุกำหนดความผูกพันไว้ในภพ
ชื่อว่าละฝั่งในได้ ดุจงูลอกคราบทิ้งไป ฉะนั้น

[๑๗] ภิกษุผู้ละนิวรณ์[๑] ๕ ได้
ข้ามพ้นความสงสัยได้แล้ว ปราศจากกิเลสเพียงดังลูกศร
ชื่อว่าละฝั่งในได้ ดุจงูลอกคราบทิ้งไป ฉะนั้น

อุรคสูตรที่ ๑ จบ

๒. ธนิยสูตร
ว่าด้วยการโต้ตอบระหว่างนายธนิยะกับพระพุทธเจ้า

[๑๘] (นายธนิยะเจ้าของโคกล่าวดังนี้)
ข้าพเจ้าปรุงอาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว รีดน้ำนมโคไว้แล้ว
อยู่ร่วมกับบริวารช่วยเหลือกัน ใกล้ฝั่งแม่น้ำมหี
มุงหลังคากั้นฝาเรือน นำไฟมาติดไว้เรียบร้อย
ฝนเอ๋ย หากท่านอยากตกก็เชิญตกลงมาเถิด

[๑๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)
เราเป็นผู้ไม่โกรธ ปราศจากกิเลสดุจตะปูตรึงใจ
พักแรม ๑ ราตรี ใกล้ฝั่งแม่น้ำมหี
เพิงที่พักคืออัตภาพ ก็ปราศจากหลังคาเครื่องมุงบัง
กองไฟคือราคะเป็นต้นก็ดับหมดแล้ว
ฝนเอ๋ย หากท่านอยากตกก็เชิญตกลงมาเถิด

[๒๐] (นายธนิยะเจ้าของโคกล่าวดังนี้)
ฝูงโคของข้าพเจ้าไม่มีเหลือบและยุงมารบกวน
เที่ยวหากิน ณ ริมฝั่งแม่น้ำที่มีหญ้างอกงาม
จึงสามารถทนฝนที่ตกลงมาได้ดี
ฝนเอ๋ย หากท่านอยากตกก็เชิญตกลงมาเถิด

[๒๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)
เราผูกแพคืออริยมรรค ตกแต่งคือบำเพ็ญดีแล้ว

---

[๑] **นิวรณ์** หมายถึงธรรมเป็นเครื่องกั้นความดี มี ๕ ประการ คือ (๑) กามฉันทะ (ความพอใจในกาม) (๒) พยาบาท (ความคิดร้าย) (๓) ถีนมิทธะ (ความหดหู่และเซื่องซึม) (๔) อุทธัจจกุกกุจจะ (ความฟุ้งซ่าน และร้อนใจ) (๕) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย) (ขุ.สุ.อ. (บาลี) /๑๗/๒๓)

กำจัดห้วงน้ำคือกิเลสได้แล้ว ข้ามไปจนถึงฝั่งแล้ว[๑]
จึงไม่มีความต้องการแพนั้นอีกต่อไป
ฝนเอ๋ย หากท่านอยากตกก็เชิญตกลงมาเถิด

[๒๒] (นายธนิยะเจ้าของโคกล่าวดังนี้)

ภรรยาของข้าพเจ้าเป็นหญิงเชื่อฟัง ไม่โลเล[๒]
ครองรักร่วมกันมานานหลายปี เป็นที่ไว้วางใจของข้าพเจ้า
ความชั่ว[๓]ใด ๆ ของนาง ข้าพเจ้าไม่เคยได้ยินเลย
ฝนเอ๋ย หากท่านอยากตกก็เชิญตกลงมาเถิด

[๒๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

จิตของเราเชื่อฟังเรา หลุดพ้นกิเลสแล้ว
เราฝึกอบรมมานานจนเป็นจิตที่ฝึกหัดดีแล้ว
ดังนั้น เราจึงไม่มีความชั่ว[๔]ใด ๆ ต่อไป
ฝนเอ๋ย หากท่านอยากตกก็เชิญตกลงมาเถิด

[๒๔] (นายธนิยะเจ้าของโคกล่าวดังนี้)

ข้าพเจ้าเป็นผู้ทำการงานของตนเองเลี้ยงชีวิต
ทั้งบุตรธิดาของข้าพเจ้าก็พร้อมหน้า ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ
ความชั่ว[๕]ใด ๆ ของบุตรธิดาเหล่านั้น ข้าพเจ้าไม่เคยได้ยินเลย
ฝนเอ๋ย หากท่านอยากตกก็เชิญตกลงมาเถิด

[๒๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

เราไม่เป็นลูกจ้างใคร[๖]

---

[๑] **ข้ามไปจนถึงฝั่ง** หมายถึงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๑/๓๓)

[๒] **โลเล** หมายถึงความลุ่มหลง ความอยากของสตรี มี ๕ อย่าง (๑) โลเลในอาหาร (๒) โลเลในเครื่อง ประดับ (๓) โลเลในบุรุษอื่น (๔) โลเลในทรัพย์ (๕) โลเลในการเที่ยวเตร่ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๒/๓๓)

[๓] **ความชั่ว** (บาป) ที่นายธนิยะกล่าวนั้นหมายถึงความประพฤตินอกใจ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๒/๓๓)

[๔] **ความชั่ว** ที่พระผู้มีพระภาคตรัสนั้นหมายถึงกายสมาจาร วจีสมาจาร มโนสมาจาร และอาชีวะที่ไม่บริสุทธิ์ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๓/๓๕)

[๕] **ความชั่ว** ของบุตรธิดาที่นายธนิยะกล่าวนั้น หมายถึงความเป็นโจร เป็นภรรยาของคนอื่น หรือเป็นผู้ทุศีล (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๔/๓๖)

[๖] **ไม่เป็นลูกจ้างใคร** หมายถึงไม่เป็นทาสแห่งตัณหา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๕/๓๖)

เที่ยวไปด้วยความเป็นสัพพัญญู
ผู้ไม่มีความต้องการในโลกทั้งปวง
เราจึงไม่มีความต้องการด้วยค่าจ้างอีกต่อไป
ฝนเอ๋ย หากท่านอยากตกก็เชิญตกลงมาเถิด

[๒๖] (นายธนิยะเจ้าของโคกล่าวดังนี้)

ในจำนวนฝูงโคของข้าพเจ้านี้
มีทั้งโครุ่นที่ยังไม่ได้ฝึก
ลูกโคที่ยังดื่มนม แม่โคที่กำลังตั้งครรภ์
แม่โควัยเจริญพันธุ์ และโคสำคัญที่เป็นจ่าฝูง
ฝนเอ๋ย หากท่านอยากตกก็เชิญตกลงมาเถิด

[๒๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

ในจำนวนฝูงโคคือศาสนธรรมของเรานี้
ไม่มีทั้งโครุ่นที่ยังไม่ได้ฝึก[๑]
ลูกโคที่ยังดื่มนม[๒] แม่โคที่กำลังตั้งครรภ์[๓]
แม่โควัยเจริญพันธุ์[๔]และโคสำคัญที่เป็นจ่าฝูง[๕]
ฝนเอ๋ย หากท่านอยากตกก็เชิญตกลงมาเถิด

[๒๘] (นายธนิยะเจ้าของโคกล่าวดังนี้)

ข้าพเจ้าปักเสาสำหรับล่ามโคไว้แน่นหนา ไม่โยกคลอน
เชือกพิเศษสำหรับล่ามโคทั้งหลาย
ก็ฝั้นด้วยหญ้าปล้องใหม่ ๆ มีรูปทรงกะทัดรัดดี
ถึงแม้โคหนุ่ม ๆ จะดิ้นดึง ก็ไม่สามารถทำให้ขาดได้เลย
ฝนเอ๋ย หากท่านอยากตกก็เชิญตกลงมาเถิด

[๒๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

---

[๑] **โครุ่นที่ยังไม่ได้ฝึก** ในที่นี้หมายถึงปริยุฏฐานกิเลส (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๗/๓๗)

[๒] **ลูกโคที่ยังดื่มนม** ในที่นี้หมายถึงอนุสัยกิเลส (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๗/๓๗)

[๓] **แม่โคที่กำลังตั้งครรภ์** ในที่นี้หมายถึงปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร และอาเนญชาภิสังขาร (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๗/๓๗)

[๔] **แม่โควัยเจริญพันธุ์** ในที่นี้หมายถึงตัณหา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) /๒๗/๓๗)

[๕] **โคจ่าฝูง** ในที่นี้หมายถึงอภิสังขารวิญญาณ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) /๒๗/๓๗)

เราได้ตัดเครื่องผูกทั้งหลาย
เหมือนโคอุสภะสลัดเชือกที่ล่ามไว้จนขาดสะบั้น
ทำลายเถาหัวด้วนเหมือนช้างทำลายเถาหัวด้วนจนแหลกละเอียด[๑]
จึงไม่ต้องกลับมาเกิดอีก
ฝนเอ๋ย หากท่านอยากตกก็เชิญตกลงมาเถิด

[๓๐] (พระสังคีติกาจารย์กล่าวดังนี้)

ทันใดนั่นเอง ฝนห่าใหญ่ได้ตกลงมา
จนน้ำท่วมเต็มทั้งที่ลุ่มและที่ดอน
นายธนิยะเจ้าของโคได้ยินเสียงฝนที่กำลังตกอยู่
ได้กราบทูลเนื้อความดังนี้ว่า

[๓๑] เป็นลาภของพวกข้าพระองค์ไม่น้อยเลย
ที่พวกข้าพระองค์ได้เห็นพระผู้มีพระภาค
ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระจักษุ
พวกข้าพระองค์ขอถึงพระองค์เป็นสรณะ
ข้าแต่พระมหามุนี ขอพระองค์ทรงเป็นพระศาสดา
ของพวกข้าพระองค์เถิด

[๓๒] ข้าพระองค์และภรรยามีศรัทธาเชื่อฟังพระองค์
ขอประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักของพระสุคต
ข้าพระองค์ทั้งสองขอเป็นผู้ไปถึงฝั่งแห่งชาติและมรณะ
จะเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

[๓๓] (มารผู้มีบาปกล่าวดังนี้)

คนมีบุตรก็เพลิดเพลินบุตร
เช่นเดียวกับคนมีโคก็เพลิดเพลินโค
เพราะคนมีอุปธิ[๒]เป็นเหตุเพลิดเพลิน

---

[๑] พระองค์ทรงทำลายเถาหัวด้วน คือ โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ ด้วยโสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค และอนาคามิมรรคเหมือนช้างทำลายเถาหัวด้วน ทรงตัดเครื่องผูกคืออุทธัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการ ด้วยอรหัตตมรรค เหมือนโคอุสภะสลัดเชือก (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๙/๓๘)

[๒] **อุปธิ** หมายถึงกิเลสที่ทำให้ติดอยู่ในวัฏฏสงสารมี ๔ อย่าง คือ (๑) กามูปธิ (อุปธิคือกาม) (๒) ขันธูปธิ (อุปธิคือขันธ์) (๓) กิเลสูปธิ (อุปธิคือกิเลส) (๔) อภิสังขารูปธิ (อุปธิคืออภิสังขาร) (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๓๓/๔๑)

คนที่ไม่มีอุปธิย่อมไม่เพลิดเพลินเลย

[๓๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

คนมีบุตรก็เศร้าโศกเพราะบุตร
เช่นเดียวกับคนมีโคก็เศร้าโศกเพราะโค
เพราะคนมีอุปธิเป็นเหตุเศร้าโศก
คนที่ไม่มีอุปธิ ย่อมไม่เศร้าโศกเลย

ธนิยสูตรที่ ๒ จบ

๓. ขัคควิสาณสูตร[๑]

ว่าด้วยพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าผู้ประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๓๕] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

บุคคลยกโทษในสัตว์ทุกจำพวก
ไม่เบียดเบียนสัตว์หนึ่งสัตว์ใดในบรรดาสัตว์เหล่านั้น
ไม่ต้องการบุตร(แล้ว) จะพึงต้องการสหายจากไหนเล่า
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด[๒]

[๓๖] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

ความรักย่อมมีแก่ผู้มีความเกี่ยวข้อง
ทุกข์นี้ย่อมเป็นไปตามความรัก
บุคคลเมื่อเพ่งเห็นโทษอันเกิดจากความรัก
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๓๗] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

---

[๑] คาถาที่ ๓๕-๗๕ เป็นคำที่พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าแต่ละองค์กล่าวไว้ คือ พระผู้มีพระภาคตรัสเล่าประวัติ ในอดีตชาติของพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าว่า พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์นั้น ๆ ได้กล่าวคาถาว่าอย่างนั้น ๆ ให้พระอานนท์ฟัง (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๔๘) และดูเทียบ ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๒๑-๑๖๑/๓๙๓-๔๙๙

[๒] **ประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด** หมายถึงประพฤติตามจริยา ๘ อย่าง คือ (๑) ความประพฤติในอิริยาบถ ๔ (๒) ความประพฤติในอายตนะภายในและภายนอก (๓) ความประพฤติในสติปัฏฐาน ๔ (๔) ความประพฤติในสมาธิ คือฌาน ๔ (๕) ความประพฤติในอริยสัจ ๔ (๖) ความประพฤติในอริยมรรค ๔ (๗) ความประพฤติในสามัญญผล ๔ (๘) ความประพฤติเพื่อประโยชน์แก่โลก

และสามารถละตัณหาได้ ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ละกิเลสได้สิ้นเชิง ดำเนินทางสายเอกกล่าวคือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ และตรัสรู้ อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เหมือนแรดมีนอเดียว ไม่มีนอที่สอง (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๒๑/๓๙๕-๔๐๑, ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๓๕/๖๐-๖๑)

บุคคลเมื่ออนุเคราะห์มิตร สหายผู้ใจดี
มีใจผูกพัน ย่อมทำประโยชน์[๑]ให้เสื่อมไปได้
บุคคลเมื่อเพ่งเห็นภัยในความเชยชิด
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๓๘] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

กอไผ่กว้างใหญ่เกาะเกี่ยวกันไว้ ฉันใด
ความห่วงใยในบุตรและทาระ
ก็กว้างใหญ่เกาะเกี่ยวไว้ ฉันนั้น
บุคคลเมื่อไม่เกี่ยวข้องเหมือนหน่อไผ่
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๓๙] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

เนื้อในป่า มิได้ถูกผูกมัดไว้
ย่อมเที่ยวหาอาหารได้ตามความพอใจ ฉันใด
วิญญูชนเมื่อเพ่งเห็นธรรมที่ให้ถึงความเสรี[๒]
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๔๐] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งเปล่งอุทานดังนี้)

ในท่ามกลางสหาย ย่อมมีการปรึกษากัน
ในเรื่องที่อยู่ เรื่องการดำรงตน เรื่องการไป เรื่องการเที่ยวจาริก
บุคคลเมื่อเพ่งเห็นการบวชที่ให้ถึงความเสรี
ที่พวกคนพาลไม่มุ่งหวัง
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๔๑] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

ในท่ามกลางสหาย ย่อมมีการเล่น มีความยินดี
และในบุตรก็ย่อมมีความรักอันไพบูลย์
บุคคลเมื่อรังเกียจความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รัก

---

[๑] **ประโยชน์** มี ๓ อย่าง คือ (๑) ทิฏฐธัมมิกัตถะ (ประโยชน์ในโลกนี้) (๒) สัมปรายิกัตถะ (ประโยชน์ใน โลกหน้า) (๓) ปรมัตถะ (ประโยชน์ยอดเยี่ยม) (ขุ.สุ.อ. (บาลี) /๓๗/๖๙)

[๒] **ความเสรี** มี ๒ อย่าง (๑) **ธัมมเสรี** ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และอริยมรรคมีองค์ ๘ (๒) **บุคคลเสรี** คือ ผู้ที่มีธัมมเสรี (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๒๕/๔๑๗)

จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๔๒] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งเปล่งอุทานดังนี้)

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าแผ่เมตตาไปทั้ง ๔ ทิศ ไม่ขัดเคือง
ยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้[๑]
ครอบงำอันตรายทั้งหลาย และไม่หวาดเสียว
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๔๓] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

แม้บรรพชิตพวกหนึ่ง และคฤหัสถ์ที่กำลังครองเรือน
สงเคราะห์ได้ยาก[๒]
บุคคลพึงเป็นผู้ขวนขวายน้อยทั้งในผู้อื่นและในบุตร
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๔๔] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าผู้กล้าหาญ
ปลงเครื่องหมายคฤหัสถ์แล้ว[๓]
ตัดเครื่องผูกพันของคฤหัสถ์แล้ว
เหมือนต้นทองหลางที่ใบร่วงหล่นแล้ว
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๔๕] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

ถ้าบุคคลพึงได้สหายผู้มีปัญญารักษาตน
เที่ยวไปด้วยกันได้ เป็นสาธุวิหารี[๔] เป็นนักปราชญ์
ครอบงำอันตรายทั้งปวงได้แล้ว
พึงมีใจแช่มชื่น มีสติ เที่ยวไปกับสหายนั้นเถิด

---

[๑] **ยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้** หมายถึงยินดีปัจจัยตามที่ได้(ยถาลาภสันโดษ) ยินดีตามกำลัง(ยถาพลสันโดษ) ยินดีตามสมควร(ยถาสารุปปสันโดษ) เช่นได้จีวรไม่ว่าจะหยาบ ละเอียด เศร้าหมอง ประณีต คงทน หรือเก่าก็ตาม ก็ยินดีด้วยสันโดษทั้ง ๓ นั้น (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๔๒/๘๒, ขุ.จู.อ. (บาลี) ๑๒๘/๑๑๗)

[๒] **สงเคราะห์ได้ยาก** หมายถึงเป็นผู้ถูกความไม่สันโดษครอบงำ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๔๓/๘๔)

[๓] **เครื่องหมายคฤหัสถ์** คือ ผม หนวด ผ้าขาว เครื่องประดับ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ สตรี บุตร ทาส เป็นต้น (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๔๔/๘๕)

[๔] ดูเชิงอรรถที่ ๔ หน้า ๑๓๕ ในเล่มนี้

[๔๖] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

ถ้าบุคคลไม่พึงได้สหายผู้มีปัญญารักษาตน
เที่ยวไปด้วยกันได้ เป็นสาธุวิหารี เป็นนักปราชญ์
ก็พึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเถิด
เหมือนพระราชาทรงละทิ้งแคว้นที่ทรงชนะแล้ว
ทรงประพฤติอยู่พระองค์เดียว
และเหมือนช้างมาตังคะละทิ้งโขลงอยู่ตัวเดียวในป่า ฉะนั้น[๑]

[๔๗] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

เราสรรเสริญสหายสัมปทาโดยแท้
บุคคลควรคบสหายผู้ประเสริฐสุด (หรือ) ผู้เสมอกัน
ถ้าบุคคลไม่ได้สหายเหล่านี้ พึงเป็นผู้บริโภคปัจจัยอันไม่มีโทษ
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๔๘] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

บุคคลเห็นกำไลทอง ๒ วง อันสุกปลั่ง
ที่ช่างทองทำสำเร็จอย่างดี กระทบกันอยู่ที่ข้อมือแล้ว[๒]
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๔๙] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งเปล่งอุทานดังนี้)

ด้วยอาการอย่างนี้ การกล่าววาจา[๓]
หรือความเกี่ยวข้องกับเพื่อน พึงมีแก่เรา
บุคคลเมื่อเพ่งเห็นภัย[๔]นี้ต่อไป
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๕๐] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

---

[๑] ดูเทียบ วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๔/๓๕๕, ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๗-๑๙/๓๐๓ และดูธรรมบทข้อ ๓๒๘-๓๒๙ หน้า ๑๓๕-๑๓๖ ในเล่มนี้

[๒] หมายถึงเกิดความเบื่อหน่ายด้วยพิจารณาเห็นว่าคนอยู่ด้วยกันเป็นจำนวนมาก ย่อมกระทบกระทั่งกันได้ ด้วยอำนาจตัณหาและทิฏฐิ ดุจกำไลมือกระทบกัน (ขุ.ส.อ. (บาลี) ๑/๔๘/๙๑) และดู ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๓๔/๔๓๘

[๓] **การกล่าววาจา** ในที่นี้หมายถึงติรัจฉานกถา ๓๒ ประการ มีเรื่องพระราชา เรื่องโจร เป็นต้น (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๓๕/๔๓๙)

[๔] **ภัย** หมายถึงชาติภัย ชราภัย พยาธิภัย มรณภัย ราชภัย โจรภัย เป็นต้น (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๓๕/๔๔๐)

เพราะกามทั้งหลายสวยงาม
มีรสอร่อย น่ารื่นเริงใจ
ยั่วยวนจิตด้วยอารมณ์หลายรูปแบบ
บุคคลเห็นโทษในกามคุณแล้ว
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๕๑] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

คำว่า “กาม” นี้ เป็นอันตราย เป็นดุจฝี เป็นอุปัทวะ
เป็นโรค เป็นดุจลูกศร และเป็นภัย
บุคคลเห็นภัยนี้ในกามคุณแล้ว
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๕๒] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

บุคคลครอบงำภัยทั้งปวงเหล่านี้ คือ
ความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย
ลม แดด เหลือบ และสัตว์เลื้อยคลานแล้ว
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๕๓] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าละทิ้งหมู่ มีขันธ์[๑]เกิดดีแล้ว
มีดอกบัว (คือธรรม) เป็นผู้ยิ่งใหญ่
อยู่ในป่าตามความชอบใจได้
เหมือนนาคะ[๒]ละทิ้งโขลงแล้วอยู่ในป่าได้ตามชอบใจ
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๕๔] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

บุคคลสัมผัสวิมุตติใด ซึ่งเกิดขึ้นตามสมัย
วิมุตตินั้น เป็นไปไม่ได้สำหรับบุคคล

---

[๑] **ขันธ์** ในที่นี้หมายถึงอเสขสีลขันธ์ (กองแห่งศีลของพระอเสขะ) (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๕๓/๙๙)

[๒] **นาคะ** ที่เป็นชื่อของช้าง เพราะช้างได้รับการฝึกให้อยู่ในระเบียบที่มนุษย์ต้องการได้ เพราะช้างไม่กลับมาสู่ระดับเดิมที่ยังไม่ได้ฝึก หรือเพราะช้างมีสรีระใหญ่ ที่เป็นชื่อของพระปัจเจกพุทธเจ้า เพราะท่านฝึกตนในศีล ที่พระอริยะใคร่ เพราะท่านไม่กลับมาสู่ภูมิที่ไม่ได้ฝึก เพราะท่านไม่ทำความชั่ว หรือเพราะท่านมีคุณอันยิ่งใหญ่ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๕๓/๙๘)

ผู้ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ
บุคคลใคร่ครวญถ้อยคำของพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า
ผู้เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์แล้ว
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๕๕] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)
(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า)ประพฤติล่วงทิฏฐิอันเป็นเสี้ยนหนาม[๑]
ถึงนิยาม[๒] ได้เฉพาะมรรค[๓]แล้ว
เป็นผู้มีญาณเกิดขึ้นแล้ว ไม่ต้องให้ผู้อื่นแนะนำ
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๕๖] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)
(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) เป็นผู้ไม่โลภ
ไม่หลอกลวง ไม่กระหาย ไม่มีความลบหลู่
กำจัดกสาวะ(กิเลสดุจน้ำย้อม) และโมหะได้แล้ว
ไม่มีความหวัง[๔]ในโลกทั้งปวง
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๕๗] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)
บุคคลพึงละเว้นสหายชั่วผู้ไม่เห็นประโยชน์
ผู้ตั้งอยู่ในธรรมที่ผิด
ไม่พึงคบคนผู้ขวนขวาย[๕] และผู้ประมาทด้วยตนเอง
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๕๘] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)
บุคคลพึงคบมิตรผู้เป็นพหูสูต ทรงธรรม
ผู้ยิ่งใหญ่ มีปฏิภาณ รู้จักประโยชน์แล้ว
พึงกำจัดความสงสัยได้

---

[๑] **ทิฏฐิอันเป็นเสี้ยนหนาม** ในที่นี้หมายถึงทิฏฐิ ๖๒ เป็นเสี้ยนหนามต่อสัมมาทิฏฐิ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๕๕/๑๐๒)

[๒] **ถึงนิยาม** ในที่นี้หมายถึงบรรลุมรรค ๔ (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๔๑/๔๕๓)

[๓] **มรรค** ในที่นี้หมายถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๔๑/๔๕๓)

[๔] **ไม่มีความหวัง** หมายถึงไม่มีตัณหา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๕๖/๑๐๕)

[๕] **ขวนขวาย** ในที่นี้หมายถึงเกี่ยวข้องในธรรมผิดด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ ๑๐ ประการ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๕๗/๑๐๖)

จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๕๙] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ไม่ชื่นชมการเล่น
ความยินดี และความสุขในโลก ไม่ใส่ใจ
งดเว้นจากฐานะแห่งการประดับตกแต่ง พูดคำจริง
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๖๐] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ละทิ้งบุตร ภรรยา บิดา มารดา
ทรัพย์ ธัญชาติ พวกพ้อง และกาม ตามส่วนแล้ว
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๖๑] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

กามนี้เป็นเครื่องข้อง มีความสุขน้อย
ในกามนี้มีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก
ผู้มีปัญญารู้ว่า กามนี้เป็นดุจขอเหล็กแล้ว
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๖๒] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ทำลายสังโยชน์แล้ว
เหมือนสัตว์น้ำทำลายข่าย
และเหมือนไฟไหม้เชื้อมอดหมดไปไม่กลับมา
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๖๓] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

ภิกษุเป็นผู้ไม่สอดส่ายจักษุ
และไม่เป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข
คุ้มครองอินทรีย์ รักษาใจได้แล้ว
ไม่ซุ่มด้วยกิเลส ไฟกิเลสมิได้เผา
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๖๔] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ปลงเครื่องหมายคฤหัสถ์แล้ว
ครองผ้ากาสาวะ ออกบวช

เหมือนต้นทองหลางที่ใบร่วงหล่นแล้ว
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด[๑]

[๖๕] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ไม่ทำความยินดีในรส ไม่โลเล
ผู้ที่ไม่ต้องเลี้ยงคนอื่น เที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอก
มีใจไม่ผูกพันในตระกูลต่าง ๆ
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๖๖] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ละนิวรณ์ ๕ อย่าง
ขจัดอุปกิเลส[๒]แห่งจิตทั้งปวงได้แล้ว
ไม่อิงอาศัย ตัดความรัก และความชังได้แล้ว
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๖๗] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ละทิ้งสุขและทุกข์
โสมนัส โทมนัสก่อน ๆ ได้แล้ว
ได้อุเบกขาและสมถะอันสะอาดแล้ว
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๖๘] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ตั้งความเพียร
เพื่อบรรลุประโยชน์อย่างยิ่ง[๓]
มีจิตไม่ย่อหย่อน ไม่ประพฤติเกียจคร้าน
มีความบากบั่นมั่นคง เข้าถึงเรี่ยวแรงและกำลังแล้ว

---

[๑] ข้อความคล้ายกันกับสุตตนิบาตข้อ ๔๔ หน้า ๕๐๙ ในเล่มนี้

[๒] **อุปกิเลส** หมายถึงอกุศลธรรมที่เข้าไปเบียดเบียนจิต มี ๑๖ คือ (๑) อภิชฌาวิสมโลภะ คิดเพ่งเล็งอยากได้ (๒) พยาบาท ปองร้ายเขา (๓) โกธะ ความโกรธ (๔) อุปนาหะ ความผูกโกรธ (๕) มักขะ ความลบหลู่ คุณท่าน (๖) ปลาสะ ความตีเสมอ (๗) อิสสา ความริษยา (๘) มัจฉริยะ ความตระหนี่ (๙) มายา มารยา (๑๐) สาเถยยะ ความโอ้อวด หลอกเขา (๑๑) ถัมภะ ความหัวดื้อ (๑๒) สารัมภะ ความแข่งดี (๑๓) มานะ ความถือตัว (๑๔) อติมานะ ความถือตัวว่ายิ่งกว่าเขา (๑๕) มทะ ความมัวเมา (๑๖) ปมาทะ ความประมาท (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๖๖/๑๑๗)

[๓] **ประโยชน์อย่างยิ่ง** หมายถึงนิพพาน (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๖๘/๑๒๑)

จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๖๙] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ไม่ละการหลีกเร้น[๑]และฌาน
ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมเป็นนิตย์
พิจารณาเห็นโทษในภพแล้ว
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๗๐] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ปรารถนาความสิ้นตัณหา
ไม่ประมาท ไม่โง่เขลา คงแก่เรียน มีสติ
ผู้มีสังขาตธรรม ผู้แน่นอน มีความมุ่งมั่น
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๗๑] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ไม่สะดุ้งในเพราะเสียง เหมือนราชสีห์
ไม่ติดข่าย[๒] เหมือนลม
ไม่เปียกน้ำ[๓] เหมือนบัว
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๗๒] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

พญาสีหราชมีเขี้ยวเป็นกำลัง
ข่มขี่ ครอบงำเนื้อทั้งหลายเที่ยวไป ฉันใด
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าก็มีปัญญาเป็นกำลัง
ครอบงำบุคคลทั้งหลายด้วยปัญญา
ใช้เสนาสนะอันสงัด
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๗๓] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) เสพอาศัยเมตตา กรุณา

---

[๑] **การหลีกเร้น** ในที่นี้หมายถึงกายวิเวก (สงัดกาย) (ขุ.ส.อ. (บาลี) ๑/๖๙/๑๒๒)

[๒] **ข่าย** หมายถึง ตัณหาและทิฏฐิ (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๕๗/๔๙๔-๔๙๕)

[๓] **ไม่เปียกน้ำ** ในที่นี้หมายถึงไม่ติดด้วยอำนาจตัณหาและทิฏฐิ (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๕๗/๔๙๕)

มุทิตา และอุเบกขา อันเป็นวิมุตติตามกาล
สัตว์โลกทั้งปวงมิได้เกลียดชัง
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๗๔] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

(พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า) ละราคะ โทสะ และโมหะ
ทำลายสังโยชน์ได้แล้ว
ไม่สะดุ้งในเวลาสิ้นชีวิต
จึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

[๗๕] (พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่งกล่าวดังนี้)

ทุกวันนี้ มิตรทั้งหลายมีประโยชน์เป็นเหตุ
จึงคบและเสพด้วย
มิตรที่ไม่มุ่งประโยชน์หาได้ยาก
มนุษย์ทั้งหลายมีปัญญามุ่งประโยชน์ตน ไม่สะอาด[๑]
พระปัจเจกสัมพุทธเจ้าจึงประพฤติอยู่ผู้เดียวเหมือนนอแรด

ขัคควิสาณสูตรที่ ๓ จบ

๔. กสิภารทวาชสูตร[๒]
ว่าด้วยภารทวาชพราหมณ์ผู้เป็นชาวนา

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ทักขิณาคีรีมหาวิหาร[๓] ใกล้หมู่บ้านพราหมณ์ ชื่อเอกนาฬา แคว้นมคธ สมัยนั้น ในฤดูหว่านข้าว กสิภารทวาชพราหมณ์ได้ประกอบไถจำนวน ๕๐๐ เล่ม เตรียมไถนา

ครั้งนั้น ในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปยังที่ทำการงานของกสิภารทวาชพราหมณ์ ขณะนั้น กสิภารทวาชพราหมณ์ กำลังเลี้ยงอาหารกันอยู่ พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปยังสถานที่เลี้ยงอาหารของเขาแล้วประทับยืนอยู่ ณ ที่สมควร

---

[๑] **ไม่สะอาด** หมายถึงกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมไม่สะอาด (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๗๕/๑๓๑)

[๒] สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๗/๒๘๓

[๓] **ทักขิณาคีรีมหาวิหาร** นี้ตั้งอยู่ทางทิศใต้ติดเชิงภูเขาที่ล้อมรอบกรุงราชคฤห์ ใกล้หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อเอกนาฬา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๔/๑๓๗)

กสิภารทวาชพราหมณ์ได้เห็นพระผู้มีพระภาคประทับยืนบิณฑบาตอยู่ จึงกราบทูลดังนี้ว่า “ท่านพระสมณะ ข้าพเจ้าไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้ว จึงบริโภค ท่านพระสมณะ แม้ท่านก็จงไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้ว จงบริโภค”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “พราหมณ์ แม้เราก็ไถและหว่าน ครั้นไถและ หว่านแล้ว จึงบริโภค”

กสิภารทวาชพราหมณ์ทูลถามว่า “ท่านพระสมณะ ข้าพเจ้าไม่เห็นแอก ไถ ผาล ประตัก หรือโคทั้งหลายของท่านพระโคดมเลย ถึงกระนั้น ท่านพระโคดม ยังพูดอย่างนี้ว่า “พราหมณ์ แม้เราก็ไถและหว่าน ครั้นไถและหว่านแล้ว จึงบริโภค”

ลำดับนั้น กสิภารทวาชพราหมณ์ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า

[๗๖] ท่านปฏิญญาว่าเป็นชาวนา
แต่ข้าพเจ้าไม่เห็นสัมภาระแห่งการไถของท่านเลย
ท่านผู้เป็นชาวนา ข้าพเจ้าถามแล้ว
ขอจงบอก ข้าพเจ้าจะรู้สัมภาระแห่งการไถของท่านได้อย่างไร

[๗๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)
ศรัทธาเป็นพืช ความเพียรเป็นฝน
ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริเป็นงอนไถ
ใจเป็นเชือก สติของเราเป็นผาลและประตัก

[๗๘] เราคุ้มครองกาย คุ้มครองวาจาได้แล้ว
สำรวมในการบริโภคอาหาร
เราดายหญ้า (คือวาจาสับปลับ) ด้วยคำสัตย์
โสรัจจะของเราช่วยทำงานให้สำเร็จ

[๗๙] ความเพียรของเราช่วยนำธุระไป
ให้ถึงความเกษมจากโยคะ นำไปไม่ถอยหลัง
นำไปถึงที่ซึ่งบุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก

[๘๐] เราไถนาอย่างนี้
นาที่เราไถนั้นมีผลเป็นอมตะ[๑]
บุคคลครั้นไถนาอย่างนี้แล้ว

---

[๑] **ผลเป็นอมตะ** คือ มีนิพพานเป็นอานิสงส์ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๘๐/๑๕๒, สํ.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๙๒/๒๔๓)

ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

ลำดับนั้น กสิภารทวาชพราหมณ์เทข้าวปายาสใส่ถาดสำริดใบใหญ่แล้วน้อมถวาย พระผู้มีพระภาค พร้อมกับกราบทูลว่า “ขอท่านพระโคดมจงบริโภคข้าวปายาสเถิด เพราะท่านผู้เจริญทรงเป็นชาวนา ทรงไถนาอันมีผลเป็นอมตะ”

[๘๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

เราไม่บริโภคโภชนะ
ที่ได้มาเพราะการขับกล่อม
พราหมณ์ ธรรมนั้นไม่ใช่ธรรมของผู้พิจารณา
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ไม่รับโภชนะที่ได้มาเพราะการขับกล่อม
พราหมณ์ เมื่อธรรมมีอยู่
การเลี้ยงชีพแบบนี้ก็ยังมีอยู่

[๘๒] อนึ่ง ท่านจงบำรุงพระขีณาสพ
ผู้บริสุทธิ์บริบูรณ์ ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
มีความคะนองสงบแล้ว ด้วยข้าวและน้ำ
เพราะว่าการบำรุงนั้น
เป็นเขตบุญของผู้แสวงบุญ[๑]

กสิภารทวาชพราหมณ์ทูลถามว่า “ท่านพระโคดม เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้าพเจ้า จะนำข้าวปายาสนี้ไปถวายใครเล่า”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “พราหมณ์ เราไม่เห็นใครในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ที่บริโภค ข้าวปายาสนั้นแล้ว จะให้ย่อยได้ตามปกติ นอกเสียจากตถาคตหรือสาวกของตถาคต เท่านั้น พราหมณ์ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงนำข้าวปายาสนี้ไปเททิ้งบนพื้นดินที่ปราศจากต้นไม้ใบหญ้า หรือเทลงในน้ำที่ไม่มีสัตว์อาศัยอยู่เถิด”

ลำดับนั้น กสิภารทวาชพราหมณ์จึงนำข้าวปายาสนั้นไปเททิ้งลงในน้ำที่ไม่มีสัตว์อาศัยอยู่ พอข้าวปายาสนั้นถูกเทจมลงในน้ำ ก็เกิดเสียงดังแฉ่ ๆ ปรากฏ ควันโขมงคลุ้งขึ้นรอบด้าน เหมือนก้อนเหล็กที่ถูกเผาไฟให้ร้อนอยู่ตลอดวันแล้ว ถูกนำไปหย่อนลงในน้ำ ก็เกิดเสียงดังแฉ่ ๆ ปรากฏควันโขมงคลุ้งขึ้นรอบด้าน ฉะนั้น

---

[๑] สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๔/๒๘๑

เมื่อเห็นดังนั้น กสิภารทวาชพราหมณ์จึงสลดใจ เกิดอาการขนพองสยองเกล้า ตรงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ หมอบลงแทบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาค พร้อมกับกราบทูลดังนี้ว่า “ข้าแต่ท่านพระโคดม ภาษิตของท่านพระโคดมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ข้าแต่ท่านพระโคดม ภาษิตของท่านพระโคดมชัดเจนไพเราะ ยิ่งนัก ท่านพระโคดมทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีป ในที่มืด โดยตั้งใจว่า “คนมีตาดีจักเห็นรูปได้” ข้าพระองค์นี้ขอถึงท่านพระโคดม พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอท่านพระโคดมจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต ข้าแต่ท่านพระโคดม ข้าพระองค์พึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบทในสำนักของท่านพระโคดมด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

กสิภารทวาชพราหมณ์ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาค หลังจากอุปสมบทแล้วไม่นาน ท่านพระภารทวาชะจากไปอยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจ ไม่นานนักก็ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่กุลบุตรออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน ได้รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

จึงเป็นอันว่า ท่านพระภารทวาชะได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดา พระอรหันต์ทั้งหลาย

กสิภารทวาชสูตรที่ ๔ จบ

๕. จุนทสูตร
ว่าด้วยปัญหาของนายจุนทกัมมารบุตร

[๘๓] (นายจุนทกัมมารบุตรทูลถามปัญหาดังนี้)

ข้าพระองค์ขอทูลถามพระพุทธเจ้าผู้เป็นมุนี
มีพระปัญญามาก ทรงเป็นเจ้าของพระธรรม ปราศจากตัณหา
ทรงเป็นผู้ประเสริฐสุดในบรรดาสรรพสัตว์มีสัตว์ ๒ เท้าเป็นต้น
ทรงเป็นผู้เลิศกว่านายสารถีผู้ฝึกทั้งหลายว่า
ในโลกนี้มีสมณะอยู่กี่จำพวก
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกให้ข้าพระองค์ทราบด้วยเถิด

[๘๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

จุนทะ สมณะมีอยู่ ๔ จำพวก ไม่มีสมณะจำพวกที่ ๕
เราถูกท่านถามต่อหน้าอย่างนี้ ก็จะชี้แจงให้ท่านทราบ
สมณะ ๔ จำพวกนั้น คือ

๑. สมณะผู้ชนะกิเลสทั้งปวงด้วยมรรค

๒. สมณะผู้แสดงมรรคแก่ชนเหล่าอื่น

๓. สมณะผู้ดำรงอยู่ในมรรค

๔. สมณะผู้ประทุษร้ายมรรค

[๘๕] (นายจุนทกัมมารบุตรทูลถามปัญหาดังนี้)

พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงบัญญัติเรียก
สมณะผู้ชนะกิเลสทั้งปวงด้วยมรรคว่าอย่างไร
ทรงบัญญัติเรียกสมณะผู้มีปกติเพ่งมรรค ไม่มีผู้เปรียบเทียบนั้นว่าอย่างไร
ทรงบัญญัติเรียกสมณะผู้ดำรงอยู่ในมรรคนั้นว่าอย่างไร
ทรงบัญญัติเรียกสมณะผู้ประทุษร้ายมรรคนั้นว่าอย่างไร
ข้าพระองค์ทูลถามแล้วขอพระองค์ตรัสบอกแก่ข้าพระองค์
ขอพระองค์ทรงชี้แจงแก่ข้าพระองค์เถิด

[๘๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงบัญญัติเรียก
สมณะผู้ข้ามพ้นความสงสัยได้เด็ดขาด
ปราศจากกิเลสดุจลูกศร ยินดียิ่งในนิพพาน
ไม่ติดอยู่ในตัณหา ผู้แนะนำสั่งสอนชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลกว่า
เป็นสมณะผู้ชนะกิเลสทั้งปวงด้วยมรรค

[๘๗] ภิกษุใดในธรรมวินัยนี้ รู้ว่า นิพพานเป็นบรมธรรม
แล้วบอก เปิดเผยนิพพานธรรมในธรรมวินัยนี้
พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงบัญญัติเรียกภิกษุ
ผู้ตัดความสงสัยได้แล้ว เป็นมุนี
ไม่มีตัณหาทำให้หวั่นไหวนั้นว่า
เป็นสมณะจำพวกที่ ๒ ผู้แสดงมรรค

[๘๘] ภิกษุใดเป็นผู้สำรวมแล้ว มีสติ เสพบทอันไม่มีโทษ[๑]
ดำรงอยู่ในมรรคคือบทแห่งธรรมที่แสดงไว้ดีแล้ว
พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงบัญญัติเรียกภิกษุนั้นว่า

---

[๑] **เสพบทอันไม่มีโทษ** หมายถึงปฏิบัติตามโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๘๘/๑๖๗)

เป็นสมณะจำพวกที่ ๓ ผู้ดำรงอยู่ในมรรค

[๘๙] ภิกษุใดทำตนเลียนแบบพระอริยะ ผู้มีวัตรดีงาม
ชอบเอาหน้า ประทุษร้ายตระกูล
คะนองกาย วาจา ใจ มีมายา ไม่สำรวม พูดเพ้อเจ้อ
ภิกษุผู้เที่ยวเลียนแบบ จัดเป็นสมณะจำพวกที่ ๔ ผู้ประทุษร้ายมรรค

[๙๐] อนึ่ง คฤหัสถ์ผู้ได้สดับแล้ว เป็นอริยสาวก มีปัญญา
รู้ชี้งถึงลักษณะสมณะทั้ง ๔ จำพวกนั้น
แล้วรู้ว่า สมณะทั้งหมดไม่เป็นเช่นนี้
เพราะเห็นเช่นนี้ ศรัทธาของเขาจึงไม่เสื่อมไป
เพราะเห็นว่า บุคคลจะทำสมณะผู้สมบูรณ์ด้วยศีล
ให้เสมอกับสมณะผู้ทุศีล
และสมณะผู้บริสุทธิ์ให้เสมอกับสมณะผู้ไม่บริสุทธิ์
ได้อย่างไรเล่า

จุนทสูตรที่ ๕ จบ

๖. ปราภวสูตร
ว่าด้วยทางแห่งความเสื่อม

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น เมื่อราตรีผ่านไป[๑] เทวดาองค์หนึ่ง มีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างไปทั่วพระเชตวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า

[๙๑] ข้าพระองค์มาทูลถามถึงคนผู้มีแต่ความเสื่อม
กับพระผู้มีพระภาคผู้โคดมว่า
อะไรเป็นทางแห่งความเสื่อม

[๙๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)
ผู้เจริญก็รู้ได้ง่าย[๒] ผู้เสื่อมก็รู้ได้ง่าย

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๔ ข้อ ๑ หน้า ๖ ในเล่มนี้

[๒] **ผู้เจริญก็รู้ได้ง่าย** ในที่นี้หมายถึงผู้พัฒนาแล้ว ใคร ๆ ก็รู้ได้ง่ายเพราะได้เห็นหรือได้ยินเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติของเขา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๙๒/๑๗๑)

ผู้เจริญใคร่ธรรม[๑] ผู้เสื่อมชังธรรม

[๙๓] (เทวดาทูลถามดังนี้)

ด้วยพระดำรัสที่ตรัสบอกนี้ ข้าพระองค์จึงทราบชัดว่า
ข้อนี้นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๑
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
ทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๒ ว่าเป็นอย่างไร

[๙๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

คนที่มีอสัตบุรุษเป็นที่รัก ไม่ทำสัตบุรุษให้เป็นที่รัก
ชอบใจธรรมของอสัตบุรุษ
นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อม

[๙๕] (เทวดาทูลถามดังนี้)

ด้วยพระดำรัสที่ตรัสบอกนี้ ข้าพระองค์จึงทราบชัดว่า
ข้อนี้นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๒
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
ทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๓ ว่าเป็นอย่างไร

[๙๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

คนผู้ชอบหลับอยู่เสมอ ชอบสมาคม[๒]
ไม่ขยันหมั่นเพียร เกียจคร้าน โกรธง่าย
นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อม

[๙๗] (เทวดาทูลถามดังนี้)

ด้วยพระดำรัสที่ตรัสบอกนี้ ข้าพระองค์จึงทราบชัดว่า
ข้อนี้นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๓
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
ทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๔ ว่าเป็นอย่างไร

[๙๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

คนผู้มีความสามารถเลี้ยงตนและผู้อื่นได้

---

[๑] **ใคร่ธรรม** หมายถึงปรารถนาที่จะฟังและปฏิบัติตามกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๙๒/๑๗๑)

[๒] **ชอบสมาคม** หมายถึงชอบคลุกคลีและพูดคุยในเรื่องไร้สาระ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๙๖/๑๗๓)

แต่ไม่เลี้ยงดูมารดาบิดาผู้แก่ชรา ผู้ผ่านวัยหนุ่มวัยสาวแล้ว
นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อม

[๙๙] (เทวดาทูลถามดังนี้)

ด้วยพระดำรัสที่ตรัสบอกนี้ ข้าพระองค์จึงทราบชัดว่า
ข้อนี้นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๔
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
ทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๕ ว่าเป็นอย่างไร

[๑๐๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

คนผู้กล่าวมุสาวาท หลอกลวงสมณะหรือพราหมณ์
หรือแม้กระทั่งวณิพกยาจกอื่น ๆ
นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อม

[๑๐๑] (เทวดาทูลถามดังนี้)

ด้วยพระดำรัสที่ตรัสบอกนี้ ข้าพระองค์จึงทราบชัดว่า
ข้อนี้นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๕
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
ทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๖ ว่าเป็นอย่างไร

[๑๐๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

คนผู้มีทรัพย์มาก มีเงินทองของกินเหลือเฟือ
กินของอร่อยเพียงคนเดียว[๑]
นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อม

[๑๐๓] (เทวดาทูลถามดังนี้)

ด้วยพระดำรัสที่ตรัสบอกนี้ ข้าพระองค์จึงทราบชัดว่า
ข้อนี้นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๖
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
ทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๗ ว่าเป็นอย่างไร

[๑๐๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

---

[๑] **กินของอร่อยเพียงคนเดียว** ในที่นี้หมายถึงเป็นผู้ตระหนี่ลาภกินโดยไม่แบ่งให้แม้กระทั่งบุตรและภรรยา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๒/๑๗๕)

คนกระด้างเพราะชาติ กระด้างเพราะทรัพย์
และกระด้างเพราะโคตร
ชอบดูหมิ่นญาติของตน
นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อม

[๑๐๕] (เทวดาทูลถามดังนี้)

ด้วยพระดำรัสที่ตรัสบอกนี้ ข้าพระองค์จึงทราบชัดว่า
ข้อนี้นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๗
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
ทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๘ ว่าเป็นอย่างไร

[๑๐๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

คนผู้เป็นนักเลงหญิง นักเลงสุรา และนักเลงการพนัน
ชอบล้างผลาญทรัพย์สมบัติที่ตนหามาได้
นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อม

[๑๐๗] (เทวดาทูลถามดังนี้)

ด้วยพระดำรัสที่ตรัสบอกนี้ ข้าพระองค์จึงทราบชัดว่า
ข้อนี้นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๘
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
ทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๙ ว่าเป็นอย่างไร

[๑๐๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

คนผู้ไม่ยินดีภรรยาของตน ชอบเที่ยวหญิงแพศยา
ชอบคบชู้สู่สาวภรรยาคนอื่น
นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อม

[๑๐๙] (เทวดาทูลถามดังนี้)

ด้วยพระดำรัสที่ตรัสบอกนี้ ข้าพระองค์จึงทราบชัดว่า
ข้อนี้นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๙
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
ทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๑๐ ว่าเป็นอย่างไร

[๑๑๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

ชายแก่ได้หญิงสาววัยรุ่น มีถันเท่าผลมะพลับมาเป็นภรรยา

มักจะนอนไม่ค่อยหลับ เพราะความหึงหญิงสาวรุ่นนั้น
นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อม

[๑๑๑] (เทวดาทูลถามดังนี้)

ด้วยพระดำรัสที่ตรัสบอกนี้ ข้าพระองค์จึงทราบชัดว่า
ข้อนี้นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๑๐
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
ทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๑๑ ว่าเป็นอย่างไร

[๑๑๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

คนแต่งตั้งหญิงหรือชายผู้เป็นนักเลง
ใช้จ่ายเงินทองฟุ่มเฟือย ไว้ในความเป็นใหญ่
นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อม

[๑๑๓] (เทวดาทูลถามดังนี้)

ด้วยพระดำรัสที่ตรัสบอกนี้ ข้าพระองค์จึงทราบชัดว่า
ข้อนี้นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๑๑
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
ทางแห่งความเสื่อมข้อที่ ๑๒ ว่าเป็นอย่างไร

[๑๑๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

คนผู้เกิดในขัตติยตระกูล มีโภคะน้อย
แต่มีความมักใหญ่ใฝ่สูง ปรารถนาจะครองราชย์
นั้นเป็นทางแห่งความเสื่อม

[๑๑๕] บัณฑิตผู้สมบูรณ์ด้วยทัสสนะอันประเสริฐ
พิจารณาเห็นทางแห่งความเสื่อมในโลก ดังกล่าวมานี้แล้ว
ท่านย่อมคบโลกที่เจริญแน่นอน

ปราภวสูตรที่ ๖ จบ

๗. วสลสูตร
ว่าด้วยลักษณะคนเลว

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น ในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไป

บิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี สมัยนั้น ที่บ้าน อัคคิกภารทวาชพราหมณ์ มีการจุดไฟเตรียมทำพิธีบูชาไฟ พระผู้มีพระภาคเสด็จเที่ยวบิณฑบาตมาตามลำดับตรอก ในกรุงสาวัตถี จนเสด็จเข้าไปถึงนิเวศน์ของอัคคิกภารทวาชพราหมณ์

อัคคิกภารทวาชพราหมณ์ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จมาแต่ไกลทีเดียว จึงได้กล่าวดังนี้ว่า "หยุดอยู่แค่นั้นแหละ คนหัวโล้น หยุดอยู่แค่นั้นแหละ สมณะ หยุดอยู่แค่นั้นแหละ คนเลว"[๑]

เมื่อพราหมณ์กล่าวอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า "พราหมณ์ ท่านรู้จักคนเลว หรือธรรมที่ทำให้เป็นคนเลวหรือไม่"

อัคคิกภารทวาชพราหมณ์ตอบว่า "ท่านพระโคดม ข้าพเจ้าไม่รู้จักคนเลวหรือธรรมที่ทำให้เป็นคนเลว ดีละ ถ้าท่านพระโคดมรู้ ก็จงแสดงธรรมให้ข้าพเจ้ารู้จัก คนเลวหรือธรรมที่ทำให้เป็นคนเลวบ้าง"

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "พราหมณ์ ถ้าเช่นนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจะกล่าว"

อัคคิกภารทวาชพราหมณ์ ทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสพระดำรัสนี้ว่า

[๑๑๖] คนมักโกรธ ชอบผูกอาฆาต ชอบลบหลู่ดูหมิ่น
เห็นผิดเป็นชอบ มีมายา
พึงทราบว่าเป็นคนเลว[๒]

[๑๑๗] คนผู้ชอบเบียดเบียนสัตว์ทุกจำพวก(ที่เกิดครั้งเดียวหรือเกิดสองครั้ง[๓])ในโลกนี้
ไม่มีความเอ็นดูในเพื่อนมนุษย์และสัตว์อื่น
พึงทราบว่าเป็นคนเลว

[๑๑๘] คนผู้ชอบทำลายชีวิตผู้อื่น เที่ยวปล้นสะดม
ถูกประณามว่าเป็นโจรปล้นฆ่าชาวบ้านร้านตลาด
พึงทราบว่าเป็นคนเลว

[๑๑๙] คนเที่ยวลักขโมยทรัพย์สินเงินทอง
ที่เจ้าของหวงแหนไม่ได้ให้ ในบ้านหรือในป่าก็ตาม
พึงทราบว่าเป็นคนเลว

---

[๑] เหตุที่อัคคิกภารทวาชพราหมณ์พูดคำหยาบเช่นนี้ เพราะมีความเชื่อว่าการเห็นสมณะในเวลาที่มีงานมงคล ถือว่าเป็นอวมงคล และมีความเชื่อว่า คนที่มีศีรษะโล้น เป็นคนไม่บริสุทธิ์ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๑๖/๑๘๐)

[๒] ดูเทียบ ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๕๐/๒๒๙

[๓] **เกิดครั้งเดียว** ในที่นี้หมายถึงสัตว์ผู้เกิดแต่กำเนิดทุกชนิด เกิดสองครั้ง ในที่นี้หมายถึงสัตว์ผู้เกิดจากไข่ ซึ่งจะเกิด ๒ ครั้ง คือเกิดจากท้องแม่ แลเกิดจากฟองไข่ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๑๗/๑๘๓)

[๑๒๐] คนกู้หนี้ยืมสินเขามาแล้ว
ถูกทวงกลับกล่าวว่า ไม่ได้ยืม หลบหนีไปเสีย
พึงทราบว่าเป็นคนเลว

[๑๒๑] คนดักฆ่าหรือทำร้ายคนเดินทาง ชิงเอาทรัพย์สมบัติ
เพราะความอยากได้ทรัพย์สมบัติเพียงเล็กน้อยของเขา
พึงทราบว่าเป็นคนเลว

[๑๒๒] คนถูกเขาอ้างเป็นพยาน แล้วกล่าวคำเท็จ
เพราะตนเป็นเหตุ เพราะผู้อื่นเป็นเหตุ หรือเพราะทรัพย์เป็นเหตุ
พึงทราบว่าเป็นคนเลว

[๑๒๓] คนที่ประพฤติล่วงเกินภรรยาของญาติ หรือของเพื่อน
จะด้วยการข่มขืนหรือด้วยความยินยอมกันก็ตาม
พึงทราบว่าเป็นคนเลว

[๑๒๔] คนผู้สามารถเลี้ยงตนเองและผู้อื่นได้
แต่ไม่เลี้ยงดูมารดาบิดาของตน ผู้แก่ชรา
ผ่านวัยหนุ่มวัยสาวแล้ว พึงทราบว่าเป็นคนเลว

[๑๒๕] คนผู้ทุบตี ดุด่ามารดาบิดา พี่น้อง
พ่อตา แม่ยาย หรือพ่อผัว แม่ผัว
พึงทราบว่าเป็นคนเลว

[๑๒๖] คนที่ถูกถามถึงสิ่งที่เป็นประโยชน์
กลับบอกสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์
หรือพูดกลบเกลื่อนบอกไม่ชัดเจน
พึงทราบว่าเป็นคนเลว

[๑๒๗] คนทำบาปกรรมไว้แล้ว ปรารถนาว่า
คนอื่นอย่าพึงรู้ว่าเราทำ
ปกปิดการกระทำไว้
พึงทราบว่าเป็นคนเลว

[๑๒๘] คนไปบ้านผู้อื่น ถูกต้อนรับด้วยโภชนาหารอย่างดี
แต่พอเขามาบ้านตนบ้าง กลับไม่ต้อนรับเขาเช่นนั้น
พึงทราบว่าเป็นคนเลว

[๑๒๙] คนผู้กล่าวมุสาวาท หลอกลวงสมณะหรือพราหมณ์
หรือแม้กระทั่งวณิพกยาจกอื่น ๆ
พึงทราบว่าเป็นคนเลว

[๑๓๐] คนที่เมื่อสมณะหรือพราหมณ์มาบิณฑบาตแต่เช้า
ไม่ถวายอาหารบิณฑบาต กลับด่าว่าขับไล่
พึงทราบว่าเป็นคนเลว

[๑๓๑] ในโลกนี้คนถูกโมหะครอบงำ
อยากได้สิ่งของเล็กน้อยของผู้อื่น
ก็พูดจาหลอกลวงเขาเพื่อให้ได้สิ่งนั้นมา
พึงทราบว่าเป็นคนเลว

[๑๓๒] คนผู้ชอบยกตน และดูหมิ่นคนอื่น
ประพฤติเลวทราม เพราะความถือตัวจัดของตน
พึงทราบว่าเป็นคนเลว

[๑๓๓] คนโหดร้าย มีจิตใจคับแคบ ปรารถนาชั่ว
มีความตระหนี่ โอ้อวด ไม่มีหิริ ไม่มีโอตตัปปะ
พึงทราบว่าเป็นคนเลว

[๑๓๔] คนกล่าวร้ายพระพุทธเจ้าหรือพระสาวก
ของพระพุทธเจ้าที่เป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์
พึงทราบว่าเป็นคนเลว

[๑๓๕] คนไม่เป็นพระอรหันต์ แต่ปฏิญญาว่าเป็นพระอรหันต์
ชื่อว่าเป็นดุจโจรในมนุษยโลก เทวโลก และพรหมโลก
พึงทราบว่าเป็นคนเลวทรามต่ำช้าที่สุด

[๑๓๖] คนที่เรากล่าวมาทั้งหมดนี้ เราเรียกว่าเป็นคนเลว
คนจะชื่อว่าเป็นคนเลวเพราะชาติกำเนิดก็หามิได้
จะชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิดก็หามิได้
แต่ชื่อว่าเป็นคนเลวเพราะกรรม
ชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะกรรม

[๑๓๗] ท่านจงรู้ข้อนั้นตามที่เราแสดงนี้ คือ
บุตรคนจัณฑาลผู้ปรากฏชื่อว่ามาตังคะ

ผู้ปิ้งสุนัขรับประทาน

[๑๓๘] ต่อมา นายมาตังคะได้รับยศศักดิ์ใหญ่ซึ่งได้แสนยาก
ทั้งกษัตริย์และพราหมณ์จำนวนมาก ต่างมาสู่ที่บำรุงของเขา

[๑๓๙] เขาขึ้นยานอันประเสริฐ[๑]ไปตามทางใหญ่[๒]ที่ไม่มีฝุ่นละออง[๓]
ละกามราคะได้แล้ว ไปเกิดในพรหมโลก
ชาติกำเนิดห้ามเขาไม่ให้ไปเกิดในพรหมโลกไม่ได้

[๑๔๐] พวกพราหมณ์ที่เกิดในตระกูลสาธยายมนตร์ มีหน้าที่ร่ายมนตร์
แต่ปรากฏว่าพวกเขาทำบาปกรรมอยู่เป็นประจำ

[๑๔๑] พราหมณ์พวกนั้นถูกตำหนิในชาติปัจจุบันตายแล้วก็ต้องไปทุคติ
ชาติกำเนิดห้ามพวกเขาจากทุคติหรือจากการติเตียนไม่ได้

[๑๔๒] คนจะชื่อว่าเป็นคนเลวเพราะชาติกำเนิดก็หามิได้
จะชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิดก็หามิได้
แต่ชื่อว่าเป็นคนเลวเพราะกรรม
ชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะกรรม

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว อัคคิกภารทวาชพราหมณ์ได้กราบทูลว่า “ข้าแต่ท่านพระโคดม ภาษิตของท่านพระโคดมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ข้าแต่ท่าน พระโคดม ภาษิตของท่านพระโคดมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ท่านพระโคดมทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด โดยตั้งใจว่า “คนมีตาดีจักเห็นรูปได้” ข้าพระองค์นี้ขอถึงท่านพระโคดมพร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอท่านพระโคดมจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต”

วสลสูตรที่ ๗ จบ

๘. เมตตสูตร[๔]

ว่าด้วยการแผ่เมตตา

(พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ป่าดังนี้)

[๑๔๓] ผู้ฉลาดในประโยชน์ มุ่งหวังบรรลุสันตบท

---

[๑] **ยานอันประเสริฐ** ในที่นี้หมายถึงสมาบัติ ๘ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๓๙/๑๙๒)

[๒] **ไปตามทางใหญ่** หมายถึงเป็นผู้ปฏิบัติตามทางที่พระพุทธเจ้าเป็นต้นดำเนินไปแล้ว (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๓๙/๑๙๒)

[๓] **ฝุ่นละออง** หมายถึงกิเลส (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๓๙/๑๙๒)

[๔] ข้อ ๑๔๓-๑๕๒ ดู ขุททกปาฐะ (เมตตสูตร ข้อ ๑-๑๐) หน้า ๒๐-๒๒ ในเล่มนี้

ควรบำเพ็ญกรณียกิจ ควรเป็นผู้อาจหาญ ซื่อตรง
เคร่งครัด ว่าง่าย อ่อนโยน และไม่เย่อหยิ่ง

[๑๔๔] ควรเป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกิจน้อย
มีความประพฤติเบา มีอินทรีย์สงบ มีปัญญารักษาตน
ไม่คะนอง ไม่ยึดติดในตระกูลทั้งหลาย

[๑๔๕] อนึ่ง ไม่ควรประพฤติความเสียหายใด ๆ
ที่จะเป็นเหตุให้วิญญูชนเหล่าอื่นตำหนิเอาได้
(ควรแผ่เมตตาไปในสรรพสัตว์อย่างนี้ว่า)
ขอสัตว์ทั้งปวงจงมีความสุข
มีความเกษม มีตนเป็นสุขเถิด

[๑๔๖] คือเหล่าสัตว์ที่ยังเป็นผู้หวาดสะดุ้งหรือเป็นผู้มั่นคง
ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเถิด
เหล่าสัตว์ที่มีขนาดกายยาว ขนาดกายใหญ่ ขนาดกายปานกลาง
ขนาดกายเตี้ย ขนาดกายผอม หรือขนาดกายอ้วน
ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเถิด

[๑๔๗] เหล่าสัตว์ที่เคยเห็นก็ดี เหล่าสัตว์ที่ไม่เคยเห็นก็ดี
เหล่าสัตว์ที่อยู่ใกล้และอยู่ไกลก็ดี ภูตหรือสัมภเวสีก็ดี
ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเถิด

[๑๔๘] ไม่ควรข่มเหง ไม่ควรดูหมิ่นกันและกันในทุกโอกาส
ไม่ควรปรารถนาทุกข์แก่กันและกัน
เพราะความโกรธและเพราะความแค้น

[๑๔๙] ควรแผ่เมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณไปยังสรรพสัตว์
ดุจมารดาเฝ้าถนอมบุตรคนเดียวด้วยชีวิต ฉะนั้น

[๑๕๐] อนึ่ง ควรแผ่เมตตาจิตชนิดไม่มีประมาณ
กว้างขวาง ไม่มีเวร ไม่มีศัตรูไปยังสัตว์โลกทั่วทั้งหมด
ทั้งชั้นบน ชั้นล่าง และชั้นกลาง

[๑๕๑] ผู้แผ่เมตตาจะยืน เดิน นั่ง หรือนอน
ควรตั้งสตินี้ไว้ตลอดเวลาที่ยังไม่ง่วง
นักปราชญ์เรียกการอยู่ด้วยเมตตานี้ว่า พรหมวิหาร

[๑๕๒] อนึ่ง ผู้แผ่เมตตาที่ไม่ยึดถือทิฏฐิ
มีศีล ถึงพร้อมด้วยทัสสนะ
กำจัดความยินดีในกามคุณได้แล้ว
ก็จะไม่เกิดในครรภ์อีกต่อไป

เมตตสูตรที่ ๘ จบ

๙. เหมวตสูตร
ว่าด้วยเหมวตยักษ์ทูลถามปัญหา

[๑๕๓] (สาตาคิรยักษ์กล่าวดังนี้)
วันนี้เป็นวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำ
ราตรีที่เป็นทิพย์ปรากฏแล้ว
เราทั้งสองไปเฝ้าพระโคดมผู้เป็นศาสดา
ทรงพระนามสูงส่งกันดีกว่า

[๑๕๔] (เหมวตยักษ์ถามดังนี้)
พระโคดมเป็นผู้คงที่[๑] มีพระทัยสม่ำเสมอ
ในสัตว์โลกทุกจำพวกจริงหรือ
ทรงทำความดำริในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์
ให้อยู่ในอำนาจได้จริงหรือ

[๑๕๕] (สาตาคิรยักษ์ตอบดังนี้)
พระโคดมเป็นผู้คงที่ มีพระทัยสม่ำเสมอ
ในสัตว์โลกทุกจำพวกจริง
และทรงทำความดำริในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์
ให้อยู่ในอำนาจได้จริง

[๑๕๖] (เหมวตยักษ์ถามดังนี้)
พระโคดมไม่ทรงถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้จริงหรือ
ทรงสำรวมในสัตว์ทั้งหลายจริงหรือ
ทรงประพฤติห่างไกลจากกามคุณจริงหรือ

---

[๑] พระผู้มีพระภาคเป็นผู้มีพระทัยคงที่โดยอาการ ๕ อย่าง คือ (๑) เป็นผู้คงที่ในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ (๒) เป็นผู้คงที่เพราะสละแล้ว (๓) เป็นผู้คงที่เพราะพ้นแล้ว (๔) เป็นผู้คงที่เพราะข้ามได้แล้ว (๕) เป็นผู้คงที่เพราะแสดงออกซึ่งธรรมนั้น ๆ ได้ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๕๕/๒๑) และดู ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๘/๑๓๙

พระองค์ไม่ทรงละทิ้งฌานจริงหรือ

[๑๕๗] (สาตาคิรยักษ์ตอบดังนี้)

พระโคดมไม่ทรงถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้จริง
ทรงสำรวมในสัตว์ทั้งหลายจริง
ทรงประพฤติห่างไกลจากกามคุณจริง
พระองค์ตรัสรู้แล้ว ไม่ทรงละทิ้งฌานจริง

[๑๕๘] (เหมวตยักษ์ถามดังนี้)

พระโคดมไม่ตรัสคำเท็จจริงหรือ
มีพระวาจาไม่หยาบคายจริงหรือ
ไม่ตรัสคำส่อเสียดจริงหรือ ไม่ตรัสคำเพ้อเจ้อจริงหรือ

[๑๕๙] (สาตาคิรยักษ์ตอบดังนี้)

พระโคดมไม่ตรัสคำเท็จจริง
มีพระวาจาไม่หยาบคายจริง
ไม่ตรัสคำส่อเสียดจริง ไม่ตรัสคำเพ้อเจ้อจริง
ตรัสคำที่เป็นประโยชน์อย่างเดียว
เพราะทรงกำหนดด้วยพระปัญญา

[๑๖๐] (เหมวตยักษ์ถามดังนี้)

พระโคดมไม่ทรงยินดีในกามทั้งหลายจริงหรือ
พระทัยของพระองค์ไม่ขุ่นมัวจริงหรือ
พระองค์ทรงล่วงพ้นโมหะได้จริงหรือ
พระองค์ทรงมีปัญญาจักษุในธรรมทั้งหลายจริงหรือ

[๑๖๑] (สาตาคิรยักษ์ตอบดังนี้)

พระโคดมไม่ทรงยินดีในกามทั้งหลายจริง
พระทัยของพระองค์ไม่ขุ่นมัวจริง
พระองค์ทรงล่วงพ้นโมหะทั้งปวงได้จริง
พระองค์ตรัสรู้แล้ว ทรงมีปัญญาจักษุในธรรมทั้งหลายจริง

[๑๖๒] (เหมวตยักษ์ถามดังนี้)

พระโคดมทรงสมบูรณ์ด้วยวิชชาจริงหรือ
พระองค์ทรงมีจรณะบริสุทธิ์จริงหรือ

พระองค์ทรงสิ้นอาสวะทั้งหลายจริงหรือ
พระองค์ไม่ทรงเกิดอีกจริงหรือ

[๑๖๓] (สาตาคิรยักษ์ตอบดังนี้)

พระโคดมทรงสมบูรณ์ด้วยวิชชาจริง
พระองค์ทรงมีจรณะบริสุทธิ์จริง
พระองค์ทรงสิ้นอาสวะทั้งหลายจริง
พระองค์ไม่ทรงเกิดอีกจริง

[๑๖๔] (เหมวตยักษ์กล่าวชื่นชมสาตาคิรยักษ์ดังนี้)

ท่านได้สรรเสริญพระทัยของพระมุนีโคดม
ที่ถึงพร้อมด้วยกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม
และสรรเสริญพระมุนีโคดมนั้น
ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ โดยธรรม

[๑๖๕] (สาตาคิรยักษ์กล่าวชื่นชมเหมวตยักษ์ดังนี้)

ท่านก็ชื่นชมพระทัยของพระมุนีโคดม
ที่ถึงพร้อมด้วยกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม
และชื่นชมพระมุนีโคดมนั้น
ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ โดยธรรม

[๑๖๖] พระทัยของพระมุนีโคดม
ถึงพร้อมด้วยกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม
เราไปเฝ้าพระโคดมผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะกันเถิด

[๑๖๗] (เหมวตยักษ์กล่าวดังนี้)

มาเถิด เราทั้งสองจะไปเฝ้าพระโคดม
ผู้มีพระชงฆ์ดังปลีแข้งเนื้อทราย
มีพระวรกายงามระหง มีลักษณะองอาจ
เสวยพระกระยาหารแต่พอประมาณ
ทรงปราศจากความติดพระทัยในรสพระกระยาหาร
ทรงเป็นมุนีผู้เพ่งพินิจอยู่ในป่า

[๑๖๘] เราทั้งสองไปเฝ้าพระโคดม ผู้สง่าดุจราชสีห์

เสด็จจาริกโดดเด่นพระองค์เดียว[๑]
ทรงเป็นพระนาคะ[๒]
ไม่ทรงยินดีในกามทั้งหลาย
จะทูลถามถึงธรรมเครื่องพ้น[๓]จากบ่วงมัจจุราช

[๑๖๙] เราทั้งสองจงทูลถามพระโคดมผู้ทรงแนะนำพร่ำสอน
ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง[๔]
ทรงเป็นผู้ตรัสรู้ ล่วงพ้นเวรภัยได้ทุกอย่าง

[๑๗๐] (เหมวตยักษ์ทูลถามดังนี้)
เมื่ออะไรเกิด สัตว์โลกจึงเกิด
สัตว์โลกยินดีในอะไร
สัตว์โลกยึดถืออะไร
เพราะอะไรสัตว์โลกจึงเดือดร้อน

[๑๗๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)
เมื่ออายตนะ ๖[๕] เกิด สัตว์โลกจึงเกิด
สัตว์โลกย่อมยินดีในอายตนะ ๖
สัตว์โลกยึดถืออายตนะ ๖ นั่นแล
เพราะอายตนะ ๖ สัตว์โลกจึงเดือดร้อน

[๑๗๒] (เหมวตยักษ์ทูลถามดังนี้)
ความยึดถือที่ทำให้สัตว์โลกเดือดร้อนนั้นคืออะไร
ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเครื่องนำออกจากโลก
สัตว์โลกจะพ้นจากทุกข์ได้อย่างไร

---

[๑] **เสด็จจาริกโดดเด่นพระองค์เดียว** หมายถึงไม่มีตัณหา อีกนัยหนึ่ง หมายถึงในโลกธาตุเดียวกันนี้ มีเพียงพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น ไม่มีพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๖๘/๒๓๗)

[๒] **ทรงเป็นพระนาคะ** หมายถึงเป็นผู้ไม่เกิดอีกบ้าง เป็นผู้ไม่ทำความชั่วบ้าง หรือหมายถึงทรงมีพลธรรม บ้าง (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๖๘/๒๓๗)

[๓] **ธรรมเครื่องพ้น** ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๖๘/๒๓๘)

[๔] **ธรรมทั้งปวง** ในที่นี้หมายถึงธรรมที่เป็นไปในภูมิ ๔ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๖๙/๒๓๙)

[๕] **อายตนะ ๖** หมายถึงอายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๗๑/๒๔๐)

[๑๗๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

กามคุณ ๕ อันมีใจเป็นที่ ๖ ซึ่งมีอยู่ในโลก
เราประกาศไว้ชัดเจนแล้ว
สัตว์โลกคลายความพอใจในกามคุณ ๕ นี้ได้
ย่อมพ้นจากทุกข์ได้ ด้วยวิธีดังกล่าวนี้[๑]

[๑๗๔] นี้คือธรรมเครื่องนำออกจากโลก
เราบอกแก่พวกท่านตามความเป็นจริง
เราก็บอกพวกท่านเช่นนี้แล
เพราะว่าสัตว์โลกย่อมพ้นจากทุกข์ได้ก็ด้วยวิธีดังนี้

[๑๗๕] (เหมวตยักษ์ทูลถามดังนี้)

ในโลกนี้ใครเล่าข้ามโอฆะ[๒]ได้
ใครเล่าข้ามห้วงมหรรณพได้[๓]
ใครเล่าไม่จมลงในห้วงมหรรณพที่ลุ่มลึก
ปราศจากเกาะแก่ง และเครื่องยึดเหนี่ยว

[๑๗๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

ผู้สมบูรณ์ด้วยศีล มีปัญญา มีจิตตั้งมั่นดีแล้ว
เพ่งพินิจธรรมภายใน มีสติทุกเมื่อ
ย่อมข้ามพ้นโอฆะที่ข้ามได้ยาก

[๑๗๗] ผู้นั้นเว้นขาดจากกามสัญญา[๔]ได้แล้ว
เป็นผู้ละสังโยชน์ได้ทุกอย่าง
หมดสิ้นความเพลิดเพลินและภพแล้ว
ย่อมไม่จมลงในห้วงมหรรณพที่ลุ่มลึก[๕]

[๑๗๘] (เหมวตยักษ์กล่าวดังนี้)

---

[๑] ดูเทียบ อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๕๑๐/๕๔๖

[๒] **โอฆะ** หมายถึงกิเลส ๔ ประการ คือ กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชชา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๗๕/๒๔๓)

[๓] **ห้วงมหรรณพ** ในที่นี้หมายถึงสังสารวัฏ คือการเวียนว่ายตายเกิด (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๗๕/๒๔๓)

[๔] **กามสัญญา** หมายถึงสัญญาที่เกิดขึ้นปรารภกาม หรือสัญญาที่สหรคด้วยโลภจิต ๘ ดวง (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๓/๑๑๕)

[๕] ดูเทียบ สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๙๖/๑๐๒-๑๐๓

ท่านทั้งหลายโปรดมาดูพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น
มีพระปัญญาลึกซึ้ง ทรงแสดงเนื้อความอย่างละเอียด
ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่ทรงข้องในกามภพ
ทรงหลุดพ้นได้เด็ดขาดในอารมณ์ทั้งปวง
แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ เสด็จดำเนินอยู่ในปฏิปทาอันเป็นทิพย์

[๑๗๙] ท่านทั้งหลายโปรดมาดูพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น
มีพระนามเลื่องลือไกล ทรงแสดงเนื้อความอย่างละเอียด
ทรงประทานแสงสว่างคือปัญญา ไม่ทรงติดข้องอาลัย[๑]ในกาม
ทรงเป็นพระสัพพัญญูรู้ธรรมทั้งปวง
มีพระปัญญาบารมี แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
เสด็จดำเนินอยู่ในปฏิปทาของพระอริยะ

[๑๘๐] วันนี้เราทั้งหลายเห็นดีแล้ว
สว่างไสวแล้ว ตั้งมั่นดีแล้ว
เพราะเราทั้งหลายได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ผู้ข้ามพ้นโอฆะ ผู้ปราศจากอาสวะ

[๑๘๑] ยักษ์ ๑,๐๐๐ ตนที่อยู่ ณ ที่นั้นทั้งหมด มีฤทธิ์ มียศ
ย่อมถึงพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นสรณะ
โดยเปล่งวาจาว่าพระองค์ทรงเป็นพระศาสดาผู้ยอดเยี่ยม
ไม่มีใครยิ่งกว่าของข้าพระองค์ทั้งหลาย

[๑๘๒] ข้าพระองค์ทั้งหลาย จะขอนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระธรรมที่พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว
และพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีแล้ว
เที่ยวประกาศธรรมไปทุกหนทุกแห่ง
ตามหมู่บ้านหรือตามขุนเขาลำเนาไพร

เหมวตสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. อาฬวกสูตร
ว่าด้วยอาฬวกยักษ์ทูลถามปัญหา

---

[๑] **อาลัย** หมายถึงตัณหา และทิฏฐิ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๗๙/๒๔๕)

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ที่อยู่ของอาฬวกยักษ์ เขตเมืองอาฬวี ครั้งนั้น อาฬวกยักษ์ได้เข้าไปหาพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับกล่าวดังนี้ว่า “จงออกไป สมณะ” พระผู้มีพระภาคทรงรับคำว่า “ได้ท่าน” แล้วเสด็จออกไป อาฬวกยักษ์ กล่าวอีกว่า “จงเข้ามา สมณะ” พระผู้มีพระภาคทรงรับคำอีกว่า “ได้ท่าน” แล้วเสด็จเข้าไป

แม้ครั้งที่ ๒ อาฬวกยักษ์ได้กล่าวกับพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “จงออกไป สมณะ” พระผู้มีพระภาคทรงรับคำว่า “ได้ท่าน” แล้วเสด็จออกไป อาฬวกยักษ์ กล่าวอีกว่า “จงเข้ามา สมณะ” พระผู้มีพระภาคทรงรับคำอีกว่า “ได้ท่าน” แล้วเสด็จเข้าไป

แม้ครั้งที่ ๓ อาฬวกยักษ์ได้กล่าวกับพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “จงออกไป สมณะ” พระผู้มีพระภาคทรงรับคำว่า “ได้ท่าน” แล้วเสด็จออกไป อาฬวกยักษ์ กล่าวอีกว่า “จงเข้ามา สมณะ” พระผู้มีพระภาคทรงรับคำอีกว่า “ได้ท่าน” แล้วเสด็จเข้าไป

แม้ครั้งที่ ๔ อาฬวกยักษ์ได้กล่าวกับพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “จงออกไป สมณะ” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เราจะไม่ออกไปอีกแล้ว ท่านจะทำอะไรก็เชิญเถิด”

อาฬวกยักษ์กล่าวว่า “สมณะ ข้าพเจ้าจะขอตั้งปัญหาถามท่าน ถ้าท่านตอบ ข้าพเจ้าไม่ได้ ข้าพเจ้าจะควักดวงจิตของท่านออกโยนทิ้งเสีย จะขยี้หัวใจท่านให้แหลก สลาย หรือไม่ก็จะจับเท้าทั้งสองของท่านเหวี่ยงไปตกที่ฝั่งแม่น้ำคงคาฟากโน้น”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ยักษ์เอ๋ย เรายังไม่เห็นใครสักคนเลยในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและ มนุษย์ ผู้จะสามารถควักดวงจิตของเราออกโยนทิ้งเสีย จะขยี้หัวใจเราให้แหลกสลาย หรือไม่ก็จะจับเท้าทั้งสองของเราเหวี่ยงไปตกที่ฝั่งแม่น้ำคงคาฟากโน้นได้ เอาเถอะเชิญท่านถามปัญหาตามที่ท่านสงสัยเถิด”

ลำดับนั้น อาฬวกยักษ์ได้ทูลถามปัญหากับพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า

[๑๘๓] อะไรเล่าเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐสุดของคนในโลกนี้
อะไรเล่าที่บุคคลประพฤติดีแล้วนำความสุขมาให้
อะไรเล่าเป็นรสที่ดีกว่ารสทั้งหลาย
บุคคลมีความเป็นอยู่อย่างไร นักปราชญ์จึงกล่าวว่ามีชีวิตประเสริฐ

[๑๘๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)
ศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐสุดของคนในโลกนี้

ธรรม[๑]ที่บุคคลประพฤติดีแล้วนำความสุขมาให้
สัจจะเท่านั้น เป็นรสที่ดีกว่ารสทั้งหลาย
บุคคลมีความเป็นอยู่ด้วยปัญญา[๒]
นักปราชญ์จึงกล่าวว่ามีชีวิตประเสริฐ[๓]

[๑๘๕] (อาฬวกยักษ์ถามดังนี้)

คนจะข้ามโอฆะได้อย่างไร
จะข้ามห้วงมหรรณพได้อย่างไร
จะล่วงพ้นทุกข์ได้อย่างไร
และจะบริสุทธิ์ได้อย่างไร

[๑๘๖] (พระผู้พระภาคตรัสตอบดังนี้)

คนจะข้ามโอฆะได้ด้วยศรัทธา
จะข้ามห้วงมหรรณพได้ด้วยความไม่ประมาท
จะล่วงพ้นทุกข์ได้ด้วยความเพียร
และจะบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา

[๑๘๗] (อาฬวกยักษ์ถามดังนี้)

คนทำอย่างไรจึงจะได้ปัญญา
ทำอย่างไรจึงจะได้ทรัพย์
ทำอย่างไรจึงจะได้เกียรติ
ทำอย่างไรจึงจะผูกใจหมู่มิตรไว้ได้
และทำอย่างไรเมื่อตายแล้วจะไม่เศร้าโศก

[๑๘๘] (พระผู้พระภาคตรัสตอบดังนี้)

คนต้องการบรรลุนิพพาน
เชื่อฟังคำสั่งสอนของพระอรหันต์

---

[๑] **ธรรม** ในที่นี้หมายถึงกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ หรือทาน ศีล ภาวนา (สำ.ส.อ. (บาลี) ๑/๗๓/๙๔, ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๘๔/๒๖๒)

[๒] **มีความเป็นอยู่ด้วยปัญญา** หมายถึงที่เป็นคฤหัสถ์ ก็ยินดีข้อปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์ คือ ขยันทำการงาน นับถือพระรัตนตรัย ให้ทาน รักษาศีล ๕ และศีล ๘ และที่เป็นบรรพชิตก็ยินดีข้อปฏิบัติสำหรับบรรพชิต คือ รักษาศีลไม่ให้ขาด และเจริญภาวนา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๘๔/๒๖๔)

[๓] ดูเทียบ สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๗๓/๘๐

ไม่ประมาท รู้จักพินิจพิจารณา
ตั้งใจฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา

[๑๘๙] คนปฏิบัติตนตรงต่อเวลา เอาธุระ
มีความขยันย่อมหาทรัพย์ได้
ย่อมได้เกียรติด้วยความสัตย์จริง
ผู้ให้ย่อมผูกใจหมู่มิตรไว้ได้

[๑๙๐] คนผู้อยู่ครองเรือน มีศรัทธา
ประพฤติธรรม ๔ ประการนี้คือ
สัจจะ ธรรมะ ธิติ และจาคะ
ตายแล้วย่อมไม่เศร้าโศก

[๑๙๑] เชิญท่านถามสมณพราหมณ์เหล่าอื่นดูเถิดว่า
ในโลกนี้ เหตุให้ได้เกียรติที่ยิ่งไปกว่าสัจจะก็ดี
เหตุให้มีปัญญาที่ยิ่งไปกว่าทมะ[๑]ก็ดี
เหตุให้ผูกมิตรสหายไว้ได้ที่ยิ่งไปกว่าจาคะก็ดี
เหตุให้หาทรัพย์ได้ที่ยิ่งไปกว่าขันติ[๒]ก็ดี มีอยู่หรือไม่

[๑๙๒] (อาฬวกยักษ์กราบทูลดังนี้)
วันนี้ ข้าพระองค์ได้ทราบชัดถึงประโยชน์ที่จะพึงได้ในโลกหน้าแล้ว
ยังต้องถามสมณพราหมณ์เหล่าอื่นอีกทำไม

[๑๙๓] พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับที่เมืองอาฬวี
เพื่อประโยชน์แก่ข้าพระองค์โดยแท้
ในวันนี้ข้าพระองค์ได้ทราบชัดถึงบุคคล
ที่ใคร ๆ ถวายทานแล้วมีผลมาก

[๑๙๔] ข้าพระองค์นั้นขอนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระธรรมที่พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว
และพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีแล้ว

---

[๑] คำว่า “**ธรรม**” ในข้อ ๑๙๐ กับคำว่า “**ทมะ**” ในข้อ ๑๙๑ มีความหมายเดียวกัน คือ หมายถึงปัญญา ที่ได้จากการฟัง และปัญญานี้เองเป็นเหตุให้ได้ปัญญาที่เป็นทั้งโลกิยะและโลกุตตระ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๙๐-๑๙๑/๒๖๗-๒๖๘)

[๒] คำว่า “**ธิติ**” ในข้อ ๑๙๐ กับคำว่า “**ขันติ**” ในข้อ ๑๙๑ มีความหมายเดียวกัน คือ หมายถึงวิริยะ (ความเพียร) (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๙๑/๒๖๘)

เที่ยวประกาศธรรมไปทุกหนทุกแห่ง
ตามหมู่บ้านหรือตามหัวเมืองน้อยใหญ่

อาฬวกสูตรที่ ๑๐ จบ

๑๑. วิชยสูตร
ว่าด้วยการพิจารณาเอาชนะความสวยงามของร่างกาย

(พระผู้มีพระภาคตรัสดังนี้)

[๑๙๕] การที่คนเรายืน เดิน นั่ง หรือนอน
คู้เข้าหรือเหยียดออก
นี้จัดเป็นความเคลื่อนไหวของร่างกาย

[๑๙๖] ร่างกายนี้ประกอบด้วยกระดูกและเส้นเอ็น[๑]
มีหนังและเนื้อฉาบทา ห่อหุ้มด้วยผิวหนัง
ปุถุชนย่อมไม่พิจารณาเห็นตามความเป็นจริง

[๑๙๗] ร่างกายนี้เต็มไปด้วยลำไส้ใหญ่ ลำไส้เล็ก
อาหารใหม่ อาหารเก่า
ตับ มูตร หัวใจ ปอด ไต ม้าม

[๑๙๘] น้ำมูก น้ำลาย เหงื่อ มันข้น เลือด ไขข้อ ดี เปลวมัน

[๑๙๙] อนึ่ง ร่างกายนี้มีของไม่สะอาด
ไหลออกทางทวารทั้ง ๙ เสมอ คือ
มีขี้ตาไหลออกทางเบ้าตา มีขี้หูไหลออกทางรูหู

[๒๐๐] มีน้ำมูกไหลออกจากทางช่องจมูก
บางคราวก็อาเจียน สำรอกน้ำดี ขากเสลดออกทางปาก
มีหยาดเหงื่อออกตามขุมขน มีหนองฝีไหลออกตรงที่เป็นแผล

[๒๐๑] อนึ่ง ร่างกายนี้มีศีรษะเป็นโพรง เต็มด้วยมันสมอง
ซึ่งคนพาลถูกอวิชชาครอบงำ หลงเข้าใจว่าเป็นของสวยงาม

[๒๐๒] และเมื่อร่างกายนั้นตาย ขึ้นอืด มีสีเขียวคล้ำ
ถูกทิ้งให้นอนอยู่ในป่าช้า หมู่ญาติต่างหมดความอาลัยไยดี

[๒๐๓] ร่างกายที่เปื่อยเน่านั้น สุนัขบ้าน สุนัขจิ้งจอก สุนัขป่า

---

[๑] ร่างกายนี้ประกอบด้วยกระดูก ๓๐๐ ท่อน และเอ็น ๙๐๐ เส้น (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๑๙๖/๒๗๘)

หมู่หนอน ฝูงกา ฝูงแร้งและสัตว์ที่กินซากศพอื่น ๆ
ย่อมรุมยื้อแย่งกันกิน

[๒๐๔] ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ฟังพุทธพจน์แล้วเกิดปัญญา
ย่อมกำหนดรู้และพิจารณาเห็นร่างกายนั้น
ตามความเป็นจริงทีเดียว

[๒๐๕] ร่างกายที่ตายแล้วนั้นได้เคยเป็นเหมือนร่างกายที่มีชีวิตนี้
และร่างกายที่มีชีวิตนี้ก็จะเป็นเหมือนร่างกายที่ตายแล้วนั้น
ภิกษุจึงควรคลายความยินดีพอใจในร่างกาย
ทั้งภายในและภายนอก

[๒๐๖] ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีปัญญา ไม่ยินดีด้วยฉันทราคะ
ได้บรรลุนิพพานที่เป็นอมตะอันสงบ ดับ และไม่จุติ

[๒๐๗] ร่างกายนี้ มี ๒ เท้า ไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น
เต็มไปด้วยซากศพต่าง ๆ ขับถ่ายของไม่สะอาด
มีน้ำลายน้ำมูกเป็นต้นออกทางทวารทั้ง ๙
ขับเหงื่อไคลให้ไหลออกทางรูขุมขนนั้น ๆ
ต้องบำรุงรักษาอยู่เสมอ

[๒๐๘] ด้วยร่างกายที่มีสภาพเช่นนี้
การที่บุคคลหลงเข้าใจผิดคิดเข้าข้างตนเอง
และดูหมิ่นผู้อื่นนั้น จะมีประโยชน์อะไร
นอกจากการไม่เห็นอริยสัจ

วิชยสูตรที่ ๑๑ จบ

๑๒. มุนิสูตร
ว่าด้วยลักษณะของมุนี

(พระผู้มีพระภาคตรัสดังนี้)

[๒๐๙] ภัยเกิดจากความเชยชิด[๑]
ธุลีคือราคะ โทสะ และโมหะ
เกิดจากอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งกิเลส

---

[๑] **ความเชยชิด** หมายถึงตัณหาและทิฏฐิ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๐๙/๒๘๗)

ความไม่มีกิเลส ไม่มีความเชยชิด
นั้นแล เป็นลักษณะของมุนี

[๒๑๐] บัณฑิตทั้งหลายเรียกผู้ที่ตัดกิเลสที่เกิดขึ้นได้
ไม่ปลูกกิเลสให้เกิดขึ้นอีก
เมื่อกิเลสเกิดขึ้นก็ไม่พึงให้ไหลเข้าอีก
ว่า เป็นมุนีผู้เที่ยวไปอยู่
พระมุนีนั้นผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ได้ทรงเห็นสันติบทแจ้งชัดแล้ว

[๒๑๑] ผู้กำหนดรู้ที่ตั้งแห่งกิเลส[๑] กำจัดพืช[๒]ได้เด็ดขาด
ไม่ให้ยางพืชไหลเข้าไปได้อีก
ชื่อว่า เป็นมุนีผู้มีปกติเห็นภาวะที่สิ้นสุดการเกิด
ละอกุศลวิตกได้ จึงไม่ถึงการนับอีกต่อไป

[๒๑๒] ผู้รู้แจ้งภพเป็นที่อาศัยอยู่ทั้งหมด
ไม่ปรารถนาภพเหล่านั้นแม้สักภพเดียว
ชื่อว่า เป็นมุนีผู้ปราศจากความยึดติด[๓] ไม่มีความยึดมั่น
ย่อมไม่ก่อกรรมใด ๆ อีก เพราะเป็นผู้ถึงฝั่งแล้ว

[๒๑๓] ผู้ครอบงำธรรมทั้งปวง รู้ธรรมทั้งปวง มีปัญญา
มิได้แปดเปื้อนในธรรมทั้งปวง ละธรรมทั้งปวงได้
หลุดพ้นเพราะสิ้นตัณหา
นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี

[๒๑๔] ผู้มีกำลังคือปัญญา ถึงพร้อมด้วยศีลและวัตร[๔]
มีจิตตั้งมั่น ยินดีในฌาน มีสติ
หลุดพ้นจากกิเลสเครื่องข้องแล้ว
ไม่มีกิเลสดุจตะปูตรึงใจ ปราศจากอาสวะ

---

[๑] **ที่ตั้งแห่งกิเลส** ในที่นี้หมายถึงขันธ์ อายตนะ และธาตุ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๑๑/๒๘๙)

[๒] **พืช** ในที่นี้หมายถึงอภิสังขารวิญญาณ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๑๑/๒๘๙)

[๓] **ความยึดติด** หมายถึงตัณหา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๑๒/๒๙๐)

[๔] **ศีลและวัตร** ในที่นี้ **ศีล** หมายถึงปาริสุทธิศีล ๔ ประการ **วัตร** หมายถึงธุดงควัตร ๑๓ ประการ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๑๔/๒๙๔)

นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี

[๒๑๕] ผู้เที่ยวไปผู้เดียว มีปัญญา ไม่ประมาท
ไม่หวั่นไหวเพราะนินทาและสรรเสริญ
ไม่สะดุ้งเพราะเสียง เหมือนราชสีห์
ไม่ติดข่าย[๑] เหมือนลม
ไม่เปียกน้ำ เหมือนบัว
เป็นผู้แนะนำผู้อื่น ไม่ใช่ผู้อื่นแนะนำ
นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี

[๒๑๖] ผู้ไม่ยินดียินร้ายคำสรรเสริญหรือนินทาของคนอื่น
ดุจเสาที่เขาฝังปักไว้ที่ท่าน้ำ
ปราศจากราคะ มีอินทรีย์ตั้งมั่นดีแล้ว
นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี

[๒๑๗] ผู้ตั้งตนไว้ชอบ ซื่อตรงดุจกระสวย[๒]
รังเกียจบาปกรรมทั้งหลาย
พิจารณาเห็นกรรมที่เสมอและไม่เสมอ
นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี

[๒๑๘] ผู้ยังอยู่ในวัยหนุ่ม วัยสาว หรือวัยกลางคน
สำรวมตนแล้ว ไม่ทำบาป
เป็นมุนี มีจิตห่างจากบาป
ไม่โกรธง่าย ไม่ว่าร้ายใคร ๆ
นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี

[๒๑๙] ผู้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยอาหารที่ผู้อื่นให้
ได้อาหารดีเลิศ ก็ไม่กล่าวประจบยกย่องผู้ให้
ได้อาหารปานกลางหรือเลวก็ไม่ติเตียนเขาให้เสียน้ำใจ
นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี

[๒๒๐] ผู้มีปัญญา เที่ยวไปอยู่ผู้เดียว

---

[๑] **ข่าย** ในที่นี้หมายถึงตัณหาและทิฏฐิ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๑๕/๒๙๕)

[๒] **กระสวย** หมายถึงเครื่องบรรจุด้ายสำหรับทอผ้าหรือเย็บผ้า (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕)

มีจิตเว้นขาดจากเมถุนธรรมคือ
ไม่ผูกจิตรักใคร่ในหญิงสาวเลยแม้สักคนเดียว
เว้นขาดจากความมัวเมา ประมาท เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว
นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี

[๒๒๑] ผู้รู้แจ้งโลก[๑] เห็นปรมัตถธรรม[๒]
ข้ามโอฆะ และสมุทร[๓]ได้
เป็นผู้คงที่ ตัดกิเลสเครื่องร้อยรัดได้เด็ดขาด
ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย ปราศจากอาสวะ
นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศว่า เป็นมุนี

[๒๒๒] คฤหัสถ์และบรรพชิต ๒ จำพวกนี้
มีที่อยู่และการดำรงชีวิตห่างไกลกัน คือ
คฤหัสถ์ทำงานเลี้ยงบุตรภรรยา
ส่วนบรรพชิตไม่ยึดถือสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นของตน มีวัตรงาม
คฤหัสถ์ไม่สำรวม เพราะเบียดเบียนสัตว์อื่น
ส่วนบรรพชิตที่ชื่อว่าเป็นมุนี สำรวมเป็นนิตย์
รักษาสัตว์มีชีวิตไว้

[๒๒๓] ภิกษุเป็นมุนี เป็นผู้สงบ เพ่งพินิจอยู่ในป่า
คฤหัสถ์จะทำตามอย่างท่านไม่ได้
เหมือนนกยูงมีสร้อยคอสีเขียว ถึงจะบินไปในอากาศได้
ก็ยังสู้ความเร็วของหงส์ไม่ได้ตลอดกาล ฉะนั้น

มุนิสูตรที่ ๑๒ จบ
อุรควรรคที่ ๑ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อุรคสูตร ๒. ธนิยสูตร
๓. ขัคควิสาณสูตร ๔. กสิภารทวาชสูตร

---

[๑] **โลก** ในที่นี้หมายถึงขันธ์ ๕ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๒๑/๓๐๗)

[๒] **เห็นปรมัตถธรรม** หมายถึงทำให้แจ้งนิโรธสัจ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๒๑/๓๐๗)

[๓] **สมุทร** ในที่นี้หมายถึงอายตนะ ๑๒ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๒๒๑/๓๐๗)

๕.	จุนทสูตร	๖.	ปราภวสูตร
๗.	วสลสูตร	๘.	เมตตสูตร
๙.	เหมวตสูตร	๑๐.	อาฬวกสูตร
๑๑.	วิชยสูตร	๑๒.	มุนิสูตร

๒. จูฬวรรค
หมวดว่าด้วยเรื่องเล็กน้อย

๑. รตนสูตร[๑]
ว่าด้วยรัตนะ

(พระผู้มีพระภาคตรัสรตนสูตรดังนี้)

[๒๒๔] ภูตทั้งหลายผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้น
หรือผู้สิงสถิตอยู่ในอากาศ ที่มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้
ขอให้ภูตทั้งปวงจงเป็นผู้มีใจดี และจงฟังภาษิตโดยเคารพเถิด

[๒๒๕] เพราะฉะนั้นแล ภูตทั้งปวง ท่านจงใคร่ครวญ
จงแผ่เมตตาต่อหมู่มนุษย์ด้วยเถิด
มนุษย์เหล่าใดนำเครื่องเซ่นสรวงมาให้
ทั้งกลางวันและกลางคืน
เพราะเหตุนั้น ขอท่านทั้งหลายอย่าประมาท
จงรักษามนุษย์เหล่านั้น

[๒๒๖] ทรัพย์เครื่องปลื้มใจ หรือรัตนชาติที่ประณีตใด ๆ
ที่มีในโลกนี้ ในโลกอื่น หรือในสวรรค์
ทรัพย์หรือรัตนชาตินั้น ๆ ที่เสมอด้วยตถาคต ไม่มี
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระพุทธเจ้า
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๒๒๗] พระศากยมุนีผู้มีพระทัยตั้งมั่น
ทรงบรรลุธรรมใดอันเป็นที่สิ้นกิเลส
ปราศจากราคะ เป็นอมตธรรมอันประณีต
ไม่มีธรรมใด ๆ ที่เสมอด้วยธรรมนั้น

---

[๑] ดู ขุททกปาฐะ (รตนสูตร ข้อ ๑-๑๘) หน้า ๙-๑๔ ในเล่มนี้

นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระธรรม
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๒๒๘] พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
ตรัสสรรเสริญสมาธิใดว่าเป็นธรรมสะอาด
ตรัสถึงสมาธิใดว่าให้ผลโดยลำดับ
สมาธิอื่นที่เสมอด้วยสมาธินั้น ไม่มี
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระธรรม
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๒๒๙] บุคคล ๑๐๘ จำพวกที่สัตบุรุษสรรเสริญ
ซึ่งจัดเป็นบุคคล ๔ คู่ เป็นสาวกของพระสุคต
เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา
ทานที่เขาถวายในบุคคลเหล่านั้น มีผลมาก
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๒๓๐] บุคคลเหล่าใดในศาสนาของพระโคดมพุทธเจ้า
เป็นผู้ประกอบตนไว้ดี มีใจมั่นคง หมดความห่วงใย
บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าบรรลุอรหัตตผล
หยั่งถึงอมตนิพพาน รับรสความดับสนิทแบบได้เปล่า
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๒๓๑] สัตบุรุษใดพิจารณาเห็นแจ้งอริยสัจ
เราเรียกสัตบุรุษนั้นว่ามีอุปมาเหมือนเสาเขื่อนที่ฝังลงดิน
อันไม่หวั่นไหวเพราะลมที่พัดมาจากทิศทั้งสี่
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๒๓๒] พระโสดาบันเหล่าใดรู้แจ้งอริยสัจ
ที่พระศาสดาผู้มีปัญญาลึกซึ้งแสดงแล้ว
ถึงแม้ว่าพระโสดาบันเหล่านั้นจะประมาทไปบ้าง
ท่านเหล่านั้นก็จะไม่ถือกำเนิดในภพที่ ๘

นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๒๓๓] พระโสดาบันนั้นละธรรม ๓ ประการ คือ
สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาสได้อย่างสิ้นเชิง
พร้อมกับการบรรลุโสดาปัตติมรรค

[๒๓๔] พระโสดาบันนั้นพ้นจากอบายทั้งสี่
และจะไม่ทำอภิฐาน ๖[๑]
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๒๓๕] ถึงแม้ว่า พระโสดาบันนั้นจะทำบาปกรรม
ทางกาย ทางวาจา หรือทางใจไปบ้าง
ท่านก็ไม่ปกปิดบาปกรรมนั้นไว้
เรากล่าวว่าผู้เห็นบทแล้ว ไม่อาจทำอย่างนั้นได้
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๒๓๖] พุ่มไม้งามในป่าซึ่งมียอดออกดอกบานสะพรั่ง
ในต้นเดือนห้าแห่งคิมหันตฤดู งามอย่างยิ่ง ฉันใด
พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมอันประเสริฐ
ที่ให้ถึงนิพพาน เพื่อประโยชน์อย่างยิ่ง ฉันนั้น
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระพุทธเจ้า
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๒๓๗] พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ ทรงรู้ธรรมอันประเสริฐ
ทรงประทานธรรมอันประเสริฐ ทรงนำทางอันประเสริฐมาให้
ทรงเป็นผู้ยอดเยี่ยมกว่าใคร ๆ ได้ทรงแสดงธรรมอันประเสริฐไว้
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระพุทธเจ้า
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

[๒๓๘] พระขีณาสพเหล่าใดสิ้นภพเก่าแล้ว ไม่มีการเกิดใหม่

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๔ ขุททกปาฐะ ข้อ ๑๑ หน้า ๑๒ ในเล่มนี้

ทั้งมีจิตเบื่อหน่ายในภพที่จะเกิดต่อไป
ท่านเหล่านั้นชื่อว่า มีพืชสิ้นแล้ว ไม่มีฉันทะงอกขึ้น เป็นนักปราชญ์
ย่อมดับสนิทเหมือนประทีปดวงนี้ดับไป
นี้เป็นรัตนะอันประณีตในพระสงฆ์
ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี

(ท้าวสักกะจอมเทพกราบทูลดังนี้)

[๒๓๙] ภูตทั้งหลายผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้น
หรือผู้สิงสถิตอยู่ในอากาศ ที่มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้
ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอนอบน้อมพระตถาคตพุทธเจ้า
ที่เทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว ขอให้มีความสวัสดี

[๒๔๐] ภูตทั้งหลายผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้น
หรือผู้สิงสถิตอยู่ในอากาศ ที่มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้
ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอนอบน้อมพระธรรมของพระตถาคต
ที่เทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว ขอให้มีความสวัสดี

[๒๔๑] ภูตทั้งหลายผู้สิงสถิตอยู่บนภาคพื้น
หรือผู้สิงสถิตอยู่ในอากาศ ที่มาประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้
ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอนอบน้อมพระสงฆ์ของพระตถาคต
ที่เทวดาและมนุษย์บูชาแล้ว ขอให้มีความสวัสดี

รตนสูตรที่ ๑ จบ

๒. อามคันธสูตร
ว่าด้วยสิ่งที่มีกลิ่นดิบ

[๒๔๒] (ติสสดาบสทูลถามพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าดังนี้)
สัตบุรุษทั้งหลายบริโภคข้าวฟ่าง ลูกเดือย ถั่วเขียว
ใบไม้ เผือกมัน และผลไม้ที่ได้มาโดยชอบธรรม
ถึงใคร่ในกาม ก็ไม่กล่าวคำเหลาะแหละ

[๒๔๓] ข้าแต่พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระองค์เมื่อเสวยเนื้อชนิดใด
ที่ผู้อื่นปรุงเป็นพิเศษเสร็จเรียบร้อยแล้ว
ตบแต่งอย่างประณีตถวาย

เมื่อเสวยข้าวสาลีที่เขาหุงสุกแล้วก็ชื่อว่า เสวยกลิ่นดิบ[๑]

[๒๔๔] ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระพรหม
พระองค์ตรัสอย่างนี้ว่า “กลิ่นดิบไม่สมควรแก่เรา”
แต่ยังเสวยข้าวสาลีที่เขาหุงสุกแล้วกับเนื้อนกที่เขาปรุงเป็นพิเศษ
ข้าแต่พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า
ข้าพระองค์ขอทูลถามความข้อนี้กับพระองค์
กลิ่นดิบของพระองค์ มีความหมายอย่างไร

[๒๔๕] (พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสตอบดังนี้)
การฆ่าสัตว์ การทุบตี การตัด การจองจำ
การลักขโมย การพูดเท็จ การเห็นแก่ได้ การหลอกลวง
การศึกษาตำราที่ไร้ประโยชน์ และการเป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น
นี้ต่างหาก ชื่อว่า กลิ่นดิบ หาใช่อาหารที่ปรุงด้วยเนื้อไม่

[๒๔๖] ในโลกนี้ คนผู้ไม่ควบคุมตนในกามทั้งหลาย
ติดอยู่ในรสต่าง ๆ เจือปนด้วยของไม่สะอาด
มีความเห็นว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล
มีการงานไม่เสมอ ว่ายากสอนยาก
นี้ต่างหาก ชื่อว่า กลิ่นดิบ หาใช่อาหารที่ปรุงด้วยเนื้อไม่

[๒๔๗] พวกคนผู้เศร้าหมอง มีใจหยาบช้า หน้าไหว้หลังหลอก
ประทุษร้ายมิตร ไร้ความกรุณาผู้อื่น ถือตัวจัด
ไม่ชอบให้ทาน และไม่เคยให้อะไรแก่ใคร ๆ
นี้ต่างหาก ชื่อว่า กลิ่นดิบ หาใช่อาหารที่ปรุงด้วยเนื้อไม่

[๒๔๘] ความโกรธ ความมัวเมา ความดื้อรั้น การตั้งตนไว้ผิด
ความมีมายา ความริษยา การยกตนข่มผู้อื่น
การถือตัวเหยียดหยามผู้อื่น และการสมาคมกับอสัตบุรุษ
นี้ต่างหาก ชื่อว่า กลิ่นดิบ หาใช่อาหารที่ปรุงด้วยเนื้อไม่

[๒๔๙] ในโลกนี้ คนผู้ประพฤติชั่วเป็นปกติ
กู้หนี้แล้วไม่ชดใช้ ชอบพูดเสียดสี

---

[๑] **กลิ่นดิบ** ในที่นี้หมายถึงอาหารจำพวกปลาและเนื้อสัตว์ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๔๓/๕๐)

เป็นพยานให้การเท็จ ปลอมเป็นนักบวชในศาสนานี้
เป็นคนต่ำทราม ทำความชั่วร้ายแรงไว้
นี้ต่างหาก ชื่อว่า กลิ่นดิบ หาใช่อาหารที่ปรุงด้วยเนื้อไม่

[๒๕๐] ในโลกนี้ คนผู้ฆ่าสัตว์ทั้งหลาย
ถือเอาทรัพย์ของผู้อื่น เบียดเบียนชีวิตผู้อื่น
ประพฤติชั่ว ร้ายกาจ พูดคำหยาบ ไม่มีความเอื้อเฟื้อ
นี้ต่างหาก ชื่อว่า กลิ่นดิบ หาใช่อาหารที่ปรุงด้วยเนื้อไม่

[๒๕๑] คนผู้รักใคร่ เกลียดชัง ลุ่มหลง
ประกอบอกุศลกรรมอยู่เสมอ
ตายแล้วต้องตกไปสู่ที่มืด หรือไม่ก็ดิ่งหัวจมลงไปสู่นรก
นี้ต่างหาก ชื่อว่า กลิ่นดิบ หาใช่อาหารที่ปรุงด้วยเนื้อไม่

[๒๕๒] มิใช่การบริโภคปลาและเนื้อ มิใช่การเป็นคนเปลือย
มิใช่ความเป็นคนโล้น มิใช่การเกล้าชฎา
และการเป็นคนหมักหมมด้วยธุลี
มิใช่การครองหนังเสือที่ยังมีเล็บ มิใช่การบำเรอไฟ
หรือความเศร้าหมองในกาย
ที่เป็นไปด้วยความปรารถนาความเป็นเทพ
ความเป็นผู้ไม่ตาย การทำตนให้ลำบากหลากหลายวิธี
เวทมนตร์ทั้งหลาย การบูชาไฟ การบูชายัญ
และการทรมานตนตามฤดูกาล
ที่ทำคนผู้ยังไม่ล่วงพ้นความสงสัยให้หมดจดได้

[๒๕๓] ผู้ใดคุ้มครองอินทรีย์ทั้ง ๖ นั้นได้
เข้าใจชัดอินทรีย์ ๖ อยู่เสมอ ดำรงตนอยู่ในธรรม
ยินดีในความซื่อตรงและความอ่อนโยน
ล่วงพ้นกิเลสเครื่องข้องได้ ละทุกข์ทั้งหมดได้เด็ดขาด
ผู้นั้นชื่อว่า เป็นปราชญ์ ไม่ยึดติดในอารมณ์ที่ได้เห็น ได้ฟัง และได้รับรู้

[๒๕๔] พระผู้มีพระภาคได้ตรัสบอกความที่กล่าวมานี้เนือง ๆ
จนติสสดาบสผู้เรียนจบมนตร์เข้าใจข้อความนั้นได้แล้ว
พระผู้มีพระภาคผู้เป็นมุนี ได้ทรงประกาศด้วยพระคาถาอันไพเราะว่า

บุคคลผู้ไม่มีกิเลสคือกลิ่นดิบ
ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย
ใคร ๆ ก็แนะนำได้ยาก

[๒๕๕] ติสสดาบสฟังบทสุภาษิตว่าด้วยเรื่องสิ่งที่ไม่มีกลิ่นดิบ
ที่เป็นเครื่องบรรเทาทุกข์ทั้งปวง
ของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว
มีใจอ่อนน้อม ถวายอภิวาทพระตถาคต
และกราบทูลขอบรรพชาอุปสมบท ณ ที่นั้นนั่นเอง

อามคันธสูตรที่ ๒ จบ

๓. หิริสูตร
ว่าด้วยความละอาย

[๒๕๖] (พระผู้มีพระภาคทรงตอบปัญหาของดาบสดังนี้)
คนผู้ไม่มีหิริ รังเกียจคนมีหิริ
ชอบพูดว่า “เราเป็นเพื่อนท่าน”
แต่ไม่เคยช่วยเหลือการงานของเพื่อนเลย
พึงรู้เถิดว่า “คนนั้นไม่ใช่เพื่อนเรา”

[๒๕๗] คนพูดวาจาไพเราะอ่อนหวาน
แต่ไม่ทำประโยชน์แก่มิตร
บัณฑิตเรียกว่า ผู้ดีแต่พูด

[๒๕๘] มิตรใดไม่พลั้งเผลอ มุ่งหวังความแตกแยกกัน
คอยหาแต่ความผิดเท่านั้นทุกเวลา
มิตรนั้นไม่ควรคบ
ส่วนมิตรที่วางใจได้ เหมือนบุตรในไส้
ถึงผู้อื่นกล่าวเหตุตั้งร้อยอย่างพันอย่าง
ก็ไม่แตกแยกจากกัน
มิตรเช่นนั้นควรคบอย่างยิ่ง

[๒๕๙] ความเพียรที่เป็นเหตุให้เกิดปราโมทย์
ย่อมนำทั้งความสรรเสริญและความสุขมาให้
ผู้หวังผล นำธุระอันสมควรแก่บุรุษ

ย่อมทำความเพียรนั้นให้เจริญได้

[๒๖๐] บุคคลดื่มปวิเวกรส
ลิ้มรสแห่งความสงบ
และได้ลิ้มรสแห่งปีติในธรรมแล้ว
เป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย ไม่มีบาป[๑]

หิริสูตรที่ ๓ จบ

๔. มงคลสูตร
ว่าด้วยมงคล[๒]

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น เมื่อราตรีผ่านไป[๓] เทวดาองค์หนึ่งมีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างไปทั่วพระเชตวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ ประทับ ถวายอภิวาทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคด้วย คาถาว่า

[๒๖๑] เทวดาและมนุษย์จำนวนมาก
ต่างมุ่งหวังความสวัสดี ร่วมกันคิดถึงเรื่องมงคล
ขอพระองค์ตรัสบอกมงคลอันสูงสุดด้วยเถิด

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๒๖๒] (๑) การไม่คบคนพาล (๒) การคบแต่บัณฑิต
(๓) การบูชาคนที่ควรบูชา
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

[๒๖๓] (๔) การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม
(๕) การได้สร้างบุญไว้ในปางก่อน (๖) การตั้งตนไว้ชอบ
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

[๒๖๔] (๗) ความเป็นพหูสูต (๘) ความเป็นผู้มีศิลปะ
(๙) วินัยที่ศึกษามาดี (๑๐) วาจาสุภาษิต
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

---

[๑] ดูธรรมบทข้อ ๒๐๕ หน้า ๙๖ ในเล่มนี้

[๒] ดูขุททกปาฐะ ข้อ ๑-๑๓ หน้า ๖-๘ ในเล่มนี้

[๓] ดูเชิงอรรถที่ ๔ หน้า ๖ ในเล่มนี้

[๒๖๕] (๑๑) การบำรุงมารดาบิดา (๑๒) การสงเคราะห์บุตร
(๑๓) การสงเคราะห์ภรรยา (๑๔) การทำงานไม่อากูล
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

[๒๖๖] (๑๕) การให้ทาน (๑๖) การประพฤติธรรม
(๑๗) การสงเคราะห์ญาติ (๑๘) การงานที่ไม่มีโทษ
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

[๒๖๗] (๑๙) การงดเว้นจากบาป (๒๐) การงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา
(๒๑) ความไม่ประมาทในธรรม
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

[๒๖๘] (๒๒) ความเคารพ (๒๓) ความถ่อมตน (๒๔) ความสันโดษ
(๒๕) ความกตัญญู (๒๖) การฟังธรรมตามกาล
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

[๒๖๙] (๒๗) ความอดทน (๒๘) ความเป็นคนว่าง่าย
(๒๙) การพบเห็นสมณะ (๓๐) การสนทนาธรรมตามกาล
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

[๒๗๐] (๓๑) การเผาผลาญบาป (๓๒) การประพฤติพรหมจรรย์
(๓๓) การเห็นอริยสัจ (๓๔) การทำนิพพานให้แจ้ง
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

[๒๗๑] (๓๕) จิตของผู้ที่ถูกโลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว
(๓๖) จิตไม่เศร้าโศก (๓๗) จิตปราศจากธุลี (๓๘) จิตเกษม
นี้เป็นมงคลอันสูงสุด

[๒๗๒] เทวดาและมนุษย์ทำมงคลดังกล่าวมานี้แล้ว
ไม่พ่ายแพ้ในข้าศึกทั้งปวง ย่อมถึงความสวัสดีในที่ทุกสถาน
ทั้ง ๓๘ ประการนั้น เป็นมงคลอันสูงสุด
ของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น

มงคลสูตรที่ ๔ จบ

๕. สูจิโลมสูตร
ว่าด้วยสูจิโลมยักษ์ทูลถามปัญหา

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่บนแท่นหิน[๑] ในที่อาศัยของสูจิโลมยักษ์ ใกล้หมู่บ้านคยา สมัยนั้น ขรยักษ์และสูจิโลมยักษ์เดินผ่านเข้ามาใกล้ ๆ พระผู้มีพระภาค ทันใดนั้น ขรยักษ์ได้กล่าวกับสูจิโลมยักษ์ว่า “นั่น สมณะ” สูจิโลมยักษ์กลับกล่าวว่า “นั่น ไม่ใช่สมณะจริง แต่เป็นสมณะปลอม เดี๋ยวก็รู้ว่าสมณะจริงหรือสมณะปลอมกันแน่”

ต่อจากนั้น สูจิโลมยักษ์เข้าไปหาพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ น้อมกายเข้าไปจนชิดพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคทรงขยับพระวรกายออกไป สูจิโลมยักษ์ จึงกล่าวกับพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “สมณะ ท่านกลัวข้าพเจ้าหรือ”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ยักษ์เอ๋ย เราไม่เคยกลัวท่านเลย แต่สัมผัสของท่านหยาบกร้านเหลือเกิน”

สูจิโลมยักษ์กล่าวว่า “สมณะ ข้าพเจ้าจะขอตั้งปัญหาถามท่าน ถ้าท่านตอบข้าพเจ้าไม่ได้ ข้าพเจ้าจะควักดวงจิตของท่านออกโยนทิ้งเสีย จะขยี้หัวใจท่านให้แหลกสลาย หรือไม่ก็จะจับเท้าทั้งสองของท่านเหวี่ยงไปตกที่ฝั่งแม่น้ำคงคาฟากโน้น”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ยักษ์เอ๋ย เรายังไม่เห็นใครสักคนเลยในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและ มนุษย์ ผู้จะสามารถควักดวงจิตของเราออกโยนทิ้งเสีย จะขยี้หัวใจเราให้แหลกสลาย หรือไม่ก็จะจับเท้าทั้งสองของเราเหวี่ยงไปตกที่ฝั่งแม่น้ำคงคาฟากโน้นได้ เอาเถอะ เชิญท่านถามปัญหาตามที่ท่านสงสัยเถิด”

ลำดับนั้น สูจิโลมยักษ์ได้ทูลถามปัญหากับพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า

[๒๗๓] ราคะและโทสะ มีอะไรเป็นเหตุ
ความไม่ยินดี ความยินดี
และความขนพองสยองเกล้าเกิดจากอะไร
ความตรึกในใจเกิดจากอะไร ย่อมผูกจิตไว้ได้
เหมือนพวกเด็กผูกตีนกาไว้ ฉะนั้น

[๒๗๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบด้วยพระคาถาดังนี้)
ราคะและโทสะมีอัตภาพนี้เป็นเหตุ
ความไม่ยินดี ความยินดี
และความขนพองสยองเกล้าเกิดจากอัตภาพนี้

---

[๑] คำว่า **แท่นหิน** หมายถึงเตียงชนิดมีเท้าตึงกับแม่แคร่ (สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๗/๓๓๙) หรือหมายถึงเตียงหินที่เขายกแผ่นหินกว้างมาวางไว้บนก้อนหินทั้ง ๔ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๗๓/๑๑๒)

ความตรึกในใจเกิดจากอัตภาพนี้ ย่อมผูกจิตไว้ได้
เหมือนพวกเด็กผูกตีนกาไว้ ฉะนั้น

[๒๗๕] อกุศลวิตกเป็นอันมากเกิดจากความเยื่อใย[๑]
เกิดขึ้นในตนแล้วแผ่ซ่านไปในวัตถุกามทั้งหลาย
เหมือนย่านไทรเกิดจากลำต้นไทรแล้วแผ่ขยายไปในป่า ฉะนั้น

[๒๗๖] สัตว์เหล่าใดรู้ชัดหมู่กิเลสนั้นว่า มีกิเลสใดเป็นเหตุ
สัตว์เหล่านั้นย่อมบรรเทาหมู่กิเลสนั้นเสียได้
ท่านจงฟังเถิดยักษ์ สัตว์เหล่าใดบรรเทาหมู่กิเลสได้
สัตว์เหล่านั้นย่อมข้ามพ้นโอฆะที่ข้ามได้ยาก
อันตนไม่เคยข้าม เพื่อความไม่มีภพใหม่ต่อไป

สูจิโลมสูตรที่ ๕ จบ

๖. ธัมมจริยสูตร
ว่าด้วยการประพฤติธรรม

(พระผู้มีพระภาคตรัสแก่คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลายดังนี้)

[๒๗๗] พระอริยะทั้งหลายกล่าวการประพฤติธรรม[๒]
และการประพฤติพรหมจรรย์[๓]ทั้ง ๒ นี้ว่า เป็นรัตนะอันสูงสุด
ถ้าบุคคลออกจากเรือนมาบวชเป็นบรรพชิต

[๒๗๘] หากผู้ที่บวชแล้วนั้นเป็นคนปากร้าย
ชอบเบียดเบียนผู้อื่นดุจสัตว์ป่า
ชีวิตของเขาชื่อว่าต่ำทรามที่สุด
เพราะมีแต่จะทำให้ธุลีคือกิเลสพอกพูนในใจของตน

[๒๗๙] ภิกษุผู้ชอบทะเลาะ ถูกโมหะปิดบัง
แม้เพื่อนพรหมจารีผู้มีศีลตักเตือนแล้ว
ก็ไม่ยอมรับรู้ธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว

[๒๘๐] ภิกษุผู้ถูกอวิชชาหุ้มห่อแล้ว
ชอบเบียดเบียนพระอริยะผู้อบรมตนแล้ว

---

[๑] **ความเยื่อใย** ในที่นี้หมายถึงตัณหา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๗๕/๑๑๕)

[๒] **การประพฤติธรรม** หมายถึงการประพฤติสุจริต มีกายสุจริต เป็นต้น (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๗๗/๑๒๑)

[๓] **พรหมจรรย์** หมายถึงมัคคพรหมจรรย์ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๗๗/๑๒๑)

ไม่รู้ว่าเป็นความเศร้าหมองและเป็นหนทางให้ตกนรก

[๒๘๑] ภิกษุเมื่อไม่รู้เช่นนั้น ก็ต้องเกิดในอบาย
ออกจากครรภ์สู่ครรภ์ ออกจากที่มืดสู่ที่มืด
ภิกษุผู้เช่นนั้นเมื่อตายไปย่อมได้รับทุกข์

[๒๘๒] บุคคลใดมีความประพฤติเสียหายเช่นนี้ตลอดกาลนาน
พึงเป็นผู้เต็มด้วยบาป เหมือนหลุมคูถที่เต็มอยู่นานปี
บุคคลนั้นเป็นผู้มีกิเลสเพียงดังเนิน ชำระให้หมดจดได้ยาก

[๒๘๓] ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงรู้จักบุคคลผู้อาศัยเรือน[๑]
มีความปรารถนาชั่ว มีความดำริชั่ว
มีอาจาระและโคจรชั่ว เช่นนี้

[๒๘๔] เธอทั้งหลายพึงเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน เลิกคบบุคคลนั้น
จงกำจัดผู้ที่ไม่มีคุณธรรมในใจเหมือนแกลบออกเสีย
จงคร่าผู้ทุศีลออกจากหมู่
เหมือนคนกำจัดหยากเหยื่อออกจากบ้าน ฉะนั้น

[๒๘๕] ต่อจากนั้น เธอทั้งหลายจงขับไล่ผู้ที่มิใช่สมณะ
แต่แต่งกายเลียนแบบสมณะออกไปจากสงฆ์
เหมือนคนคัดข้าวลีบทิ้ง ฉะนั้น
ครั้นกำจัดพวกปรารถนาชั่ว
มีอาจาระและโคจรชั่วออกได้แล้ว

[๒๘๖] เธอทั้งหลายผู้มีศีลบริสุทธิ์
จงเคารพยำเกรงกันอยู่ร่วมกับท่านผู้บริสุทธิ์
หลังจากนั้น เธอทั้งหลายจงเป็นผู้สามัคคีกัน
มีปัญญารักษาตน จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

ธัมมจริยสูตรที่ ๖ จบ

๗. พราหมณธัมมิกสูตร
ว่าด้วยธรรมของพราหมณ์ที่แท้จริง

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

---

[๑] **อาศัยเรือน** ในที่นี้หมายถึงอาศัยกามคุณ ๕ ประการ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๘๓/๑๒๓)

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พราหมณ์มหาศาลชาวโกศลจำนวนมาก ซึ่งล้วนแต่เป็นผู้แก่เฒ่า สูงอายุ เป็นผู้ใหญ่ล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับแล้วทั้งนั้น พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ แล้วได้สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาค พอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่ท่านพระโคดม ปัจจุบันนี้ พราหมณ์[๑]ทั้งหลายยังนิยมปฏิบัติธรรมเนียมของพราหมณ์สมัยโบราณอยู่หรือไม่”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ท่านพราหมณ์ทั้งหลาย ปัจจุบันนี้ พราหมณ์ทั้งหลายไม่นิยมปฏิบัติธรรมเนียมของพราหมณ์สมัยโบราณเลย”

พราหมณ์ทั้งหลายทูลว่า “ข้าแต่ท่านพระโคดม ขอประทานวโรกาส หากไม่ทรงหนักพระทัย ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเนียมของพราหมณ์สมัยโบราณแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ท่านพราหมณ์ทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น ท่านทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจะกล่าว”

พราหมณ์มหาศาลเหล่านั้นทูลรับสนองพระพุทธดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาค จึงได้ตรัสพระดำรัสนี้ว่า

[๒๘๗] ฤาษีทั้งหลายสมัยก่อน มีความสำรวมตน
มีตบะ[๒] ละกามคุณ ๕ ได้แล้ว
บำเพ็ญประโยชน์ตนให้สำเร็จ

[๒๘๘] พราหมณ์สมัยก่อน ไม่มีสัตว์เลี้ยง
ไม่สะสมเงินทอง ไม่มีสิ่งของต่าง ๆ
พวกเขามีทรัพย์และธัญชาติคือการสาธยายมนตร์
รักษาขุมทรัพย์ที่ประเสริฐ[๓]ไว้

[๒๘๙] ทายกต่างเต็มใจถวายภัตตาหาร

---

[๑] **พราหมณ์** มี ๕ จำพวก คือ (๑) พรหมสมพราหมณ์ (พราหมณ์ที่มีความประพฤติเสมอพรหม) (๒) เทวสมพราหมณ์ (พราหมณ์ที่มีความประพฤติเสมอเทวดา) (๓) มริยาทพราหมณ์ (พราหมณ์ที่มีความ ประพฤติดี) (๔) สัมภินนมริยาทพราหมณ์ (พราหมณ์ที่มีความประพฤติทั้งดีและชั่วปนกัน) (๕) พราหมณ-จัณฑาลพราหมณ์ (พราหมณ์ที่เป็นพราหมณ์จันฑาล) (องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๙๒/๓๒๒-๓๒๘)

[๒] **มีตบะ** ในที่นี้หมายถึงสำรวมอินทรีย์ ๖ ประการ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๘๗/๑๒๖)

[๓] **ขุมทรัพย์ที่ประเสริฐ** ในที่นี้หมายถึงวิหารธรรม มีเมตตา เป็นต้น (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๘๘/๑๒๖-๑๒๗)

ที่ตนจัดเตรียมไว้ที่ประตูเรือน
แก่พราหมณ์ที่แสวงหาภัตตาหาร
ที่บุคคลให้ด้วยศรัทธาเป็นนิตย์

[๒๙๐] ทั้งชาวชนบทและชาวเมืองต่างแต่งกาย
ด้วยเสื้อผ้าแพรพรรณหลากสี
มีที่อยู่หลับนอนอาศัยเป็นหลักแหล่งมั่นคง
ได้พากันเคารพนับถือพราหมณ์เหล่านั้น

[๒๙๑] พราหมณ์ทั้งหลาย ชื่อว่ามีธรรมรักษา
จึงไม่มีใคร ๆ คิดฆ่า คิดเอาชนะ
และทุกครัวเรือนไม่มีใคร ๆ ปฏิเสธพราหมณ์เหล่านั้นเลย

[๒๙๒] สมัยก่อน พราหมณ์ได้ประพฤติพรหมจรรย์ตั้งแต่เด็ก
เที่ยวเสาะแสวงหาวิชชาและจรณะ นับเป็นเวลานานถึง ๔๘ ปี

[๒๙๓] พราหมณ์เหล่านั้นไม่สมสู่กับหญิงวรรณะอื่น
ทั้งไม่ยอมใช้เงินซื้อหญิงมาเป็นภรรยา
แต่จะอภิรมย์อยู่กินกับหญิงที่ผู้ปกครองยกให้
ด้วยความสมัครใจเท่านั้น

[๒๙๔] พราหมณ์ผู้เป็นสามีย่อมไม่ร่วมกับภรรยาผู้เว้นจากระดู[๑]
นอกจากสมัยที่ควรจะร่วม
พราหมณ์ย่อมไม่ร่วมเมถุนธรรมในระหว่างโดยแท้

[๒๙๕] พราหมณ์สมัยนั้นพากันสรรเสริญการประพฤติพรหมจรรย์[๒]
ศีล ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ตบะ
ความสงบเสงี่ยม การไม่เบียดเบียนกัน และขันติ

[๒๙๖] พราหมณ์ผู้เสมอด้วยพรหม ผู้มีความบากบั่นมั่นคง
เป็นผู้สูงสุดกว่าพราหมณ์เหล่านั้น
และพราหมณ์เหล่านั้นย่อมไม่เสพเมถุนธรรม
แม้แต่จะฝันถึงก็ไม่มี

---

[๑] **ภรรยาผู้เว้นจากระดู** หมายถึงภรรยาที่อยู่ในวัยหมดประจำเดือน (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๔/๑๒๙)

[๒] **พรหมจรรย์** ในที่นี้หมายถึงเมถุนวิรัติ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๕/๑๓๐)

[๒๙๗] พราหมณ์บางพวกผู้เป็นบัณฑิตในโลกนี้
ศึกษาตามวัตรปฏิบัติของพราหมณ์ผู้เสมอด้วยพรหมนั้นอยู่
จึงสรรเสริญการประพฤติพรหมจรรย์ ศีล และขันติ

[๒๙๘] พราหมณ์ทั้งหลายผู้ขอข้าวสาร ที่นอน ผ้า เนยใส และน้ำมัน
มาเก็บรวบรวมไว้โดยธรรมแล้วบูชายัญด้วยของเหล่านั้น

[๒๙๙] ในยัญที่บูชานั้น พราหมณ์จะไม่ยอมฆ่าแม่โคเลย
เหมือนมารดาบิดา พี่น้อง หรือแม้ญาติอื่น ๆ
ไม่ยอมฆ่าแม่โค เพราะคิดว่าแม่โคเป็นสัตว์มีอุปการะยิ่งใหญ่
ซึ่งผลิตปัญจโครส[๑]อันเป็นยา

[๓๐๐] อนึ่ง แม่โคนั้นให้ข้าว ให้กำลัง ให้ผิวพรรณ และความสุข
พราหมณ์ทราบถึงประโยชน์ยิ่งใหญ่เช่นนี้จึงไม่ยอมฆ่าแม่โค

[๓๐๑] พราหมณ์เหล่านั้นมีผิวเนื้อละเอียดอ่อน
มีรูปร่างใหญ่ มีผิวพรรณผุดผ่อง มีเกียรติยศ[๒]
ปฏิบัติหน้าที่ใหญ่น้อยตามธรรมเนียมของตนอย่างเคร่งครัด
ได้บำเพ็ญจริยาวัตรต่าง ๆ ในโลก
มุ่งให้ประชาชนประสพสุขสวัสดี

[๓๐๒] ต่อมา พราหมณ์เหล่านั้นเกิดความสำคัญผิด
เพราะเห็นความสุขเพียงเล็กน้อยที่เกิดจากกามคุณที่ต่ำทราม
สมบัติอันวิเศษของพระเจ้าแผ่นดิน และสตรีที่แต่งกายงดงาม

[๓๐๓] รถเทียมม้าอาชาไนยที่ตกแต่งไว้ดี
สลักลวดลายอย่างวิจิตร
เรือนใหญ่เรือนน้อยที่แบ่งสัดส่วนไว้เป็นอย่างดี

[๓๐๔] พราหมณ์ผู้สำคัญผิดนั้น
ปรารถนาอยากเป็นเจ้าของโภคทรัพย์
ซึ่งเป็นของมนุษย์อันโอฬาร เกลื่อนกล่นไปด้วยฝูงโค

---

[๑] **โครส** หมายถึงปัญจโครส กล่าวคือผลผลิตเกิดจากโค มี ๕ อย่าง คือ (๑) นมสด (๒) นมเปรี้ยว (๓) เปรียง (๔) เนยใส (๕) เนยข้น (วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๙๙/๑๒๗-๑๒๙)

[๒] **มียศ** ในที่นี้หมายถึงเพียบพร้อมด้วยลาภและบริวาร (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๐๑/๑๓๒)

ประกอบไปด้วยหมู่นารีผู้ประเสริฐ

[๓๐๕] พราหมณ์เหล่านั้นจึงผูกมนตร์มุ่งหวังโภคสมบัตินั้น ๆ
แล้วพากันเข้าไปเฝ้าพระเจ้าโอกกากะ กราบทูลว่า
"พระองค์ทรงมีทรัพย์และธัญชาติเป็นจำนวนมาก
ขอพระองค์ทรงบูชายัญเถิด
พระองค์จะทรงมีแก้ว แหวน เงิน ทอง
พืชพันธุ์ธัญญาหารเพิ่มมากขึ้น"

[๓๐๖] และเมื่อพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงองอาจยิ่งใหญ่
ทรงยินยอมตามคำของพราหมณ์นั้นแล้ว
จึงทรงบูชายัญ คือ อัสสเมธะ ปุริสเมธะ
สัมมาปาสะ วาชเปยยะ และนิรัคคฬะ[๑]
ครั้นเสร็จแล้วก็พระราชทานทรัพย์แก่พราหมณ์เหล่านั้น

[๓๐๗] อีกทั้งโค ที่นอน ผ้า สตรีที่แต่งกายงดงาม
รถเทียมม้าอาชาไนยที่ตกแต่งไว้ดี
สลักลวดลายอย่างวิจิตร

[๓๐๘] ทั้งรับสั่งให้นำเอาธัญชาติต่างๆ
ไปบรรจุไว้ให้เต็มเรือนที่น่ารื่นรมย์ ซึ่งแบ่งสัดส่วนไว้เป็นอย่างดี
แล้วพระราชทานทรัพย์แก่พราหมณ์เหล่านั้น

[๓๐๙] พราหมณ์เหล่านั้นได้ทรัพย์ที่พระราชทานนั้น ๆ แล้ว
ชอบเก็บสะสมไว้ จึงถูกความอยากครอบงำ
เพิ่มพูนความอยากได้มากยิ่งขึ้นไปอีก
พวกเขาจึงผูกมนตร์มุ่งหวังโภคทรัพย์นั้น ๆ ขึ้น
พากันเข้าไปเฝ้าพระเจ้าโอกกากะอีก

[๓๑๐] กราบทูลว่า โคทั้งหลายเกิดขึ้นเพื่อให้ใช้ทำประโยชน์
ในกิจการต่าง ๆ ของมนุษย์
เหมือนแม่น้ำ แผ่นดิน เงินทอง ทรัพย์สินและพืชพันธุ์ธัญญาหาร
เกิดขึ้นเพื่อให้มนุษย์ใช้ประโยชน์

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๓๗๓ ในเล่มนี้ และดูเทียบ องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๓๙/๗๒

ขอพระองค์ทรงทำพิธีบูชายัญเถิด
พระองค์จะทรงมีแก้ว แหวน เงิน ทอง
พืชพันธุ์ธัญญาหารเพิ่มมากขึ้น

[๓๑๑] และเมื่อพระเจ้าแผ่นดิน ผู้องอาจยิ่งใหญ่
ทรงยินยอมตามคำของพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว
จึงทรงทำพิธีบูชายัญ ในพิธีบูชายัญนั้น
รับสั่งให้ฆ่าแม่โคมากมายหลายแสนตัว

[๓๑๒] แม่โคนมทั้งหลายสงบเสงี่ยมเหมือนแม่แพะ
ถึงจะถูกคนเลี้ยงรีดนมใส่หม้อ
ก็ไม่ใช้เท้าหรือเขาอย่างใดอย่างหนึ่งทำอันตรายเลย
กระนั้น พระราชาก็รับสั่งให้จับที่เขาแล้วฆ่าด้วยศัสตรา

[๓๑๓] เพราะการฆ่าโคบูชายัญนั้น เทวดา พระพรหม
พระอินทร์ อสูร และผีเสื้อสมุทร
ต่างเปล่งวาจาประณามมนุษย์ว่า
ไม่มีคุณธรรม เพราะมีดที่แทงแม่โค

[๓๑๔] แต่ก่อนนั้นมีโรคร้ายอยู่เพียง ๓ ชนิด คือ
โรคความอยาก โรคความหิว และโรคชรา
แต่เพราะการทำร้ายเบียดเบียนปศุสัตว์
จึงทำให้แพร่โรคร้ายเพิ่มขึ้นถึง ๙๘ ชนิด

[๓๑๕] การทำร้ายเบียดเบียนปศุสัตว์นี้
นับเป็นการลงทัณฑ์ชนิดหนึ่งที่ไร้คุณธรรม มีมาแต่เดิมแล้ว
แม่โคนมทั้งหลายที่ไม่ทำร้ายเบียดเบียนใคร ๆ ต่างก็ถูกฆ่า
พวกบูชายัญก็เสื่อมจากธรรม

[๓๑๖] ดังกล่าวมานี้ การฆ่าสัตว์บูชายัญนี้
เป็นธรรมเนียมที่ต่ำทราม
มีมาแต่โบราณ ถูกวิญญูชนติเตียน
คือวิญญูชนจะติเตียนคนที่ทำพิธีบูชายัญ
โดยวิธีนี้ในที่ทุกแห่งที่ตนเห็น

[๓๑๗] เมื่อธรรมเนียมเก่าของพราหมณ์เสื่อมสูญไปอย่างนี้แล้ว

คนวรรณะศูทรและแพศย์ก็แตกแยกกัน
วรรณะกษัตริย์จำนวนมากก็แตกแยกกัน
ภรรยาก็ยังดูหมิ่นสามี

[๓๑๘] กษัตริย์ พราหมณ์ พร้อมทั้งแพศย์และศูทร
ที่เป็นเผ่าพันธุ์แห่งพรหม
ที่ได้รับความคุ้มครองจากวงศ์ตระกูลของตน
ต่างไม่คำนึงถึงชาติชั้นวรรณะต่อไป
ล้วนตกอยู่ในอำนาจกามคุณ

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว พราหมณ์มหาศาลเหล่านั้นได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่ท่านพระโคดม ภาษิตของท่านพระโคดมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ข้าแต่ท่านพระโคดม ภาษิตของท่านพระโคดมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ท่านพระโคดมทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด โดยตั้งใจว่า “คนมีตาดีจักเห็นรูปได้” พวกข้าพระองค์นี้ขอถึงท่านพระโคดม พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอท่านพระโคดมจงทรงจำพวกข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต”

พราหมณธัมมิกสูตรที่ ๗ จบ

๘. นาวาสูตร
ว่าด้วยบุคคลผู้เป็นดุจเรือข้ามฟาก

(พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายดังนี้)

[๓๑๙] บุรุษควรบูชาสักการะบุคคลที่ตนเรียนรู้ธรรมจนเข้าใจ
เหมือนเทวดาบูชาพระอินทร์ ฉะนั้น
บุคคลผู้เป็นพหูสูต ได้รับการบูชาจากศิษย์แล้ว
มีใจเอื้ออาทรในศิษย์นั้น
ย่อมอธิบายธรรมให้เข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง

[๓๒๐] บุรุษผู้มีปัญญา ไม่ประมาท
คบบุคคลผู้เป็นพหูสูตเช่นนั้น
ทำธรรมนั้นให้มีประโยชน์ ใคร่ครวญแล้ว
ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ย่อมเป็นผู้รู้แจ้ง
แสดงธรรมแก่ผู้อื่นและเป็นผู้ละเอียด

[๓๒๑] ผู้ที่คบบุคคลผู้มีคุณธรรมน้อย เป็นคนพาล
ยังไม่บรรลุประโยชน์ตน ทั้งยังมีใจริษยา
ไม่เข้าใจธรรมในศาสนานี้ได้อย่างแจ่มแจ้ง
ยังไม่ทันหมดความสงสัยก็สิ้นชีวิตไปก่อน

[๓๒๒] เปรียบเหมือนคนข้ามแม่น้ำที่มีน้ำมาก
กำลังหลากมา มีกระแสเชี่ยว
ถูกพัดลอยไปตามกระแสน้ำเสียเอง
จะสามารถช่วยพาผู้อื่นให้ข้ามไปได้อย่างไร ฉันใด

[๓๒๓] บุคคลผู้ยังไม่เข้าใจธรรมอย่างแจ่มแจ้ง ก็ฉันนั้น
ไม่พิจารณาความหมายแห่งธรรมให้ถ่องแท้
ในสำนักอาจารย์ผู้เป็นพหูสูต
ตนเองยังไม่รู้แจ้งจริง ทั้งยังไม่หมดความสงสัย
จะสามารถสอนผู้อื่นให้เพ่งพินิจธรรมได้อย่างไร

[๓๒๔] คนลงเรือที่มั่นคงแข็งแรง มีพายและถ่ออยู่พร้อม
เป็นผู้เฉลียวฉลาด รอบรู้ ชำนาญการเดินเรือนั้น
ย่อมสามารถพาผู้โดยสารจำนวนมากในเรือนั้น
ให้ข้ามไปถึงฝั่งได้โดยปลอดภัย แม้ฉันใด

[๓๒๕] ผู้บรรลุถึงความรู้แจ้ง อบรมตนแล้ว
เป็นพหูสูต มีสภาพจิตไม่หวั่นไหว ก็ฉันนั้น
สามารถสั่งสอนผู้อื่นที่ตั้งใจฟังและสมบูรณ์ด้วยอุปนิสัยให้เพ่งพินิจได้

[๓๒๖] เพราะฉะนั้น บุคคลจึงควรคบสัตบุรุษ
ผู้มีปัญญา เป็นพหูสูต
บุคคลผู้คบหาสัตบุรุษนั้น รู้แจ้งชัดเนื้อความนั้นแล้วปฏิบัติอยู่
เป็นผู้เข้าใจธรรมได้อย่างแจ่มแจ้ง พึงได้รับความสุข

นาวาสูตรที่ ๘ จบ

๙. กิงสีลสูตร
ว่าด้วยการจะบรรลุประโยชน์สูงสุดต้องประพฤติเช่นไร

[๓๒๗] (ท่านพระสารีบุตรทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้)
นรชนมีปกติอย่างไร มีความประพฤติอย่างไร

เพิ่มพูนการทำอะไรบ้าง
จึงชื่อว่า พึงดำรงตนอยู่อย่างถูกต้อง และบรรลุประโยชน์สูงสุดได้

[๓๒๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

นรชนควรเป็นผู้ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่[๑] ไม่ริษยา
และควรรู้จักกาลที่จะเข้าไปหาครูทั้งหลาย
รู้จักขณะที่จะฟังธรรมมีกถาที่ท่านกล่าว
และตั้งใจฟังสุภาษิตอื่น ๆ จากท่านโดยเคารพ

[๓๒๙] ควรลดมานะ นบนอบอ่อนน้อม
เข้าไปยังสำนักของครูตามเวลาเหมาะสม
ตั้งใจระลึกถึงอรรถ ธรรม สังยมะ[๒] พรหมจรรย์
พร้อมทั้งยึดถือปฏิบัติตามนั้น

[๓๓๐] ควรเป็นผู้พอใจธรรม ยินดีในธรรม
ดำรงอยู่ในธรรม รู้จักพิจารณาธรรม
ไม่ควรกล่าววาจาที่ประทุษร้ายธรรม
ควรให้เวลาสิ้นไปกับสุภาษิตที่แท้[๓]

[๓๓๑] การละความสนุกรื่นเริง การพูดกระซิบ
ความร่ำไรรำพัน ความโกรธง่าย
การหลอกลวงเสแสร้งทำความดี
ความยินดีในปัจจัย ความถือตัว
การชิงดีชิงเด่น ความหยาบคาย
และความหมกมุ่นอยู่ในกิเลสดุจน้ำฝาดย้อมใจ
ควรเป็นผู้ปราศจากความมัวเมา ดำรงสติมั่นคงอยู่

[๓๓๒] นรชนใดเป็นผู้ประพฤติรีบด่วน[๑] เป็นผู้ประมาท

---

[๑] **ผู้ใหญ่** มี ๔ คือ (๑) ปัญญาวุฒ ผู้ใหญ่โดยปัญญา (๒) คุณวุฒ ผู้ใหญ่โดยคุณความดี (๓) ชาติวุฒ ผู้ใหญ่โดยชาติ (เกิดในชาติกำเนิดฐานะอันสูง) (๔) วัยวุฒ ผู้ใหญ่โดยวัยคือเกิดก่อน แต่ในที่นี้หมายถึงปัญญาวุฒ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๒๘/๑๔๗)

[๒] **สังยมะ** หมายถึงศีล (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๒๙/๑๔๘)

[๓] **สุภาษิตที่แท้** หมายถึงสุภาษิตที่ประกอบด้วยสมถะและวิปัสสนา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๐/๑๔๙)

เพียงแต่รู้สุภาษิตอันเป็นสาระ
และได้สดับสมาธิอันเป็นสาระในธรรมที่รู้เท่านั้น
ปัญญาและสุตะย่อมไม่เจริญแก่นรชนนั้นเลย[๒]

[๓๓๓] ส่วนนรชนผู้ยินดีในธรรม[๓]ที่พระอริยะประกาศแล้ว
เป็นผู้ประเสริฐกว่าคนนอกนี้
ด้วยกาย วาจา และใจ
ดำรงมั่นอยู่ในสันติ โสรัจจะ และสมาธิ[๔]
จึงได้บรรลุถึงธรรมอันเป็นสาระแห่งสุตะและปัญญา

กิงสีลสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. อุฏฐานสูตร
ว่าด้วยการลุกขึ้นนั่งสมาธิ

(พระผู้มีพระภาคตรัสเตือนภิกษุทั้งหลายดังนี้)

[๓๓๔] เธอทั้งหลายจงลุกขึ้นเถิด[๕] จงนั่งเถิด[๖]
ความหลับจะมีประโยชน์อะไรแก่เธอทั้งหลาย
ผู้เร่าร้อนด้วยโรคคือกิเลสมีประการต่าง ๆ
ถูกลูกศรคือราคะเป็นต้นทิ่มแทงจนย่อยยับอยู่

[๓๓๕] เธอทั้งหลายจงลุกขึ้นเถิด จงนั่งเถิด
จงบากบั่นขยันศึกษาปฏิบัติเพื่อบรรลุสันติธรรม[๗]กันเถิด

---

[๑] **ประพฤติรีบด่วน** ในที่นี้หมายถึงไม่พิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบ ตกไปในอำนาจกิเลสมีราคะเป็นต้น (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๒/๑๕๐)

[๒] ความหมายในคาถานี้ คือ นรชนผู้ถูกราคะเป็นต้นครอบงำ ไม่พิจารณาไตร่ตรอง ประมาท ไม่บำเพ็ญเพียรอย่างต่อเนื่อง แม้จะได้รับโอวาท ฟังสุภาษิตมากมายก็ตาม แต่ปัญญาของเขาก็ไม่เจริญ เพราะไม่รู้ความหมาย และสุตะก็ไม่เจริญเพราะไม่มีการปฏิบัติตาม (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๒/๑๕๐)

[๓] **ธรรม** ในที่นี้หมายถึงสมถวิปัสสนา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๑๕๑)

[๔] **สันติ** หมายถึงนิพพาน **โสรัจจะ** หมายถึงมัคคปัญญาอันมีนิพพานเป็นอารมณ์ **สมาธิ** หมายถึงมัคคสมาธิ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๓/๑๕๑)

[๕] **จงลุกขึ้น** หมายถึงลุกจากอาสนะ จงเพียรพยายามอย่าเกียจคร้าน (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๔/๑๕๓)

[๖] **จงนั่ง** หมายถึงนั่งคู้บัลลังก์ เพื่อปฏิบัติกัมมัฏฐาน (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๔/๑๕๓)

[๗] **สันติธรรม** มี ๓ ประการ คือ (๑) อัจจันตสันติ(ความสงบอย่างสิ้นเชิง) (๒) ตทังคสันติ(ความสงบ ด้วยองค์นั้น ๆ) (๓) สัมมุติสันติ(ความสงบโดยสมมติ) แต่ในที่นี้หมายถึงอัจจันตสันติ กล่าวคือนิพพาน (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๕/๑๕๔)

อย่าให้มัจจุราชรู้ว่า เธอทั้งหลายมัวแต่ประมาทลุ่มหลง
แล้วบังคับให้หลงใหลอยู่ในอำนาจเลย

[๓๓๖] เธอทั้งหลายจงข้ามตัณหาที่ชื่อว่า วิสัตติกา
ซึ่งเป็นเหตุให้เทวดาและมนุษย์
ผู้ยังมีความต้องการยึดติดอยู่
ขณะอย่าได้ล่วงเลยเธอทั้งหลายไปเสีย[๑]
เพราะเหล่าชนที่ปล่อยให้ขณะล่วงเลยไป
ย่อมแออัดกันในนรก เศร้าโศกอยู่

[๓๓๗] ความประมาทเป็นดุจธุลี
ความประมาทที่เกิดซ้ำแล้วซ้ำเล่า ก็จัดเป็นดุจธุลี
กุลบุตรผู้เป็นบัณฑิตควรถอนลูกศรคือกิเลสของตน
ด้วยความไม่ประมาทและด้วยวิชชา

อุฏฐานสูตรที่ ๑๐ จบ

๑๑. ราหุลสูตร
ว่าด้วยพระพุทโธวาทที่ตรัสโปรดพระราหุล

[๓๓๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสถามท่านพระราหุลดังนี้)
เพราะความสนิทสนมกันเกินไป
เธอนึกดูหมิ่นบัณฑิต[๒]บ้างหรือไม่
การชูคบเพลิงแก่มวลมนุษย์[๓]
เธอยังใส่ใจนอบน้อมอยู่หรือไม่

[๓๓๙] (ท่านพระราหุลทูลตอบดังนี้)
ถึงจะมีความสนิทสนมกันมากสักเพียงใด
ข้าพระองค์ก็ไม่เคยนึกดูหมิ่นบัณฑิตเลย
การชูคบเพลิงแก่มวลมนุษย์
ข้าพระองค์ก็ยังใส่ใจนอบน้อมอยู่เสมอ

---

[๑] **ขณะอย่าได้ล่วงเลยเธอทั้งหลายไปเสีย** ในที่นี้หมายถึงอย่าปล่อยให้โอกาสหรือเวลาแห่งการบำเพ็ญ สมณธรรมผ่านไป (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๖/๑๕๕)

[๒] **บัณฑิต** ในที่นี้พระผู้มีพระภาคตรัสหมายเอาพระสารีบุตร (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๘/๑๕๗)

[๓] **การชูคบเพลิง** ในที่นี้หมายถึงแสงประทีปคือความรู้และการแสดงธรรม (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๘/๑๕๗)

[๓๔๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสโอวาทดังนี้)

เธอละกามคุณ ๕ ซึ่งน่ารัก น่ารื่นรมย์ใจแล้ว
ออกจากเรือนบวชด้วยศรัทธา
จงทำที่สุดแห่งทุกข์เถิด[๑]

[๓๔๑] เธอจงคบกัลยาณมิตร ยินดีเสนาสนะอันสงัด
ปราศจากเสียงอึกทึกครึกโครม
จงเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค

[๓๔๒] เธอจงอย่าทำความอยากในปัจจัย ๔ เหล่านี้ คือ
จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชที่เกิดขึ้น
เธออย่ากลับมายังโลกนี้อีกเลย

[๓๔๓] เธอจงเป็นผู้สำรวมในปาติโมกข์ และอินทรีย์ ๕
จงเจริญกายคตาสติกัมมัฏฐาน
จงเป็นผู้เบื่อหน่ายในสังสารวัฏให้มาก

[๓๔๔] จงเว้นสุภนิมิตอันเป็นเหตุให้เกิดราคะเสีย
จงเจริญสมาธิจิตด้วยอสุภภาวนา
จนจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง[๒] และตั้งมั่นด้วยดี[๓]

[๓๔๕] จงเจริญกัมมัฏฐานที่ไม่มีนิมิต จงละมานานุสัยกิเลส
เพราะละมานะได้นั่นเอง เธอก็จะเป็นผู้สงบระงับ

ทราบว่า พระผู้มีพระภาคตรัสสอนท่านพระราหุลด้วยคาถาเหล่านี้อยู่เนือง ๆ ด้วยประการฉะนี้

ราหุลสูตรที่ ๑๑ จบ

๑๒. วังคีสสูตร[๔]
ว่าด้วยพุทธพจน์ตรัสแก้ความสงสัยของพระวังคีสะ

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ อัคคาฬวเจดีย์ เขตเมืองอาฬวี สมัยนั้น พระนิโครธกัปปเถระซึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์ของท่านพระวังคีสะเพิ่งจะปรินิพพาน ที่อัคคาฬวเจดีย์ไม่นาน ครั้งนั้น ท่าน

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๙๕/๓๖๖

[๒] **มีอารมณ์เป็นหนึ่ง** หมายถึงแน่วแน่ด้วยอุปจารสมาธิ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๔๔/๑๖๐)

[๓] **ตั้งมั่นด้วยดี** หมายถึงตั้งมั่นแนบแน่นด้วยอัปปนาสมาธิ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๔๔/๑๖๐)

[๔] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๑๒๗๒-๑๒๘๗/๕๔๖-๕๔๙

พระวังคีสะหลีกเร้นอยู่ในที่ลับ[๑]ได้เกิดความ คิดคำนึงอย่างนี้ว่า “พระอุปัชฌาย์ของเราปรินิพพานแล้วหรือว่ายังไม่ปรินิพพาน” ครั้นถึงเวลาเย็น ท่านพระวังคีสะจึงออกจากที่หลีกเร้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์หลีกเร้นอยู่ในที่ลับได้เกิดความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า “พระอุปัชฌาย์ของเราปรินิพพานแล้วหรือว่ายังไม่ปรินิพพาน”

ครั้งนั้น ท่านพระวังคีสะก็ลุกจากอาสนะ ห่มจีวรเฉวียงบ่า ประคองอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า

[๓๔๖] ข้าพระองค์ขอทูลถามพระบรมศาสดา
ผู้มีพระปัญญามากว่า
ภิกษุใดมีชื่อเสียง เรืองยศ[๒]
ตัดความสงสัย ดับกิเลสเสียได้ในปัจจุบันชาตินี้
ได้ปรินิพพานที่อัคคาฬวเจดียวิหาร

[๓๔๗] ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงเห็นธรรมอันมั่นคง
ภิกษุนั้นเป็นพราหมณ์มาแต่กำเนิด
มีนามที่พระองค์ทรงประทานให้ว่า “นิโครธกัปปะ”
ท่านเที่ยวนอบน้อม มุ่งหวังความหลุดพ้น ปรารภความเพียร

[๓๔๘] ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นเจ้าศากยะ ผู้มีสมันตจักขุ
ข้าพระองค์ทุกรูปปรารถนาจะทราบถึงพระสาวกรูปนั้น
ข้าพระองค์ทั้งหลายพร้อมที่จะเงี่ยโสตฟัง
พระองค์เป็นศาสดาของข้าพระองค์ทั้งหลาย พระองค์เป็นผู้ยอดเยี่ยม

[๓๔๙] ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระปัญญาอันไพบูลย์
ขอพระองค์โปรดขจัดความเคลือบแคลงสงสัยของข้าพระองค์ทั้งหลาย
โปรดตรัสบอกพระนิโครธกัปปเถระ
ผู้ปรินิพพานแล้วนั้น ให้ข้าพระองค์ทราบด้วยเถิด
ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ

---

[๑] **หลีกเร้นอยู่ในที่ลับ** หมายถึงหลีกออกจากหมู่คณะอยู่สงบกาย และอยู่สงบจิตจากอารมณ์นั้น ๆ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๔๖/๑๖๔)

[๒] **เรืองยศ** ในที่นี้หมายถึงเพียบพร้อมด้วยลาภและบริวาร (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๔๖/๑๖๕)

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกท่ามกลางแห่งข้าพระองค์ทั้งหลายเถิด
เหมือนท้าวสักกะผู้มีพระเนตรตั้งพันตรัสบอกแก่เหล่าเทวดา

[๓๕๐] กิเลสเครื่องร้อยรัดเหล่าใดเหล่าหนึ่งในโลกนี้
เป็นทางก่อให้เกิดความลุ่มหลง เป็นฝ่ายแห่งความไม่รู้
เป็นมูลฐานแห่งความเคลือบแคลงสงสัย
กิเลสเครื่องร้อยรัดเหล่านั้นพอมาถึงพระตถาคตผู้มีพระจักษุ
มีพระคุณยิ่งกว่านรชนทั้งหลายนี้แล ย่อมหมดไป

[๓๕๑] ถ้าพระผู้มีพระภาคจะเป็นเพียงบุรุษธรรมดา
ก็จะไม่ทรงทำลายกิเลสได้
เหมือนลมพัดทำลายก้อนเมฆที่หนาทึบไม่ได้ ฉะนั้น
โลกทั้งมวลที่มืดอยู่แล้วก็ยิ่งจะมืดหนักลง
นรชนทั้งหลายมีพระสารีบุตรเป็นต้น
ที่รุ่งเรืองอยู่บ้าง ก็จะไม่รุ่งเรืองนัก

[๓๕๒] ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงเพียบพร้อมด้วยความเพียร
นักปราชญ์ทั้งหลายเป็นผู้ทำแสงสว่าง[๑]ให้เกิด
เพราะเหตุนั้น ข้าพระองค์ทั้งหลายเข้าใจพระองค์ว่า
ทรงทำแสงสว่างให้เกิดเป็นแม่นมั่น
ข้าพระองค์ทั้งหลายรู้ว่า พระองค์ทรงเห็นธรรมทั้งปวง
ได้อย่างแจ่มแจ้ง จึงได้พากันมาเฝ้า
ขอพระองค์โปรดประกาศพระนิโครธกัปปเถระ
แก่ข้าพระองค์ทั้งหลายในที่ประชุมนี้ด้วยเถิด

[๓๕๓] พระองค์ทรงเปล่งพระวาจาอย่างไพเราะจับใจ
ทั้งทรงเปล่งด้วยพระสุรเสียงกังวานที่เกิดแต่พระนาสิก
ที่บุญญาธิการตกแต่งมาดีแล้ว ได้อย่างคล่องแคล่วแผ่วเบา
เหมือนพญาหงส์ทองโก่งคอขันเบา ๆ อย่างไพเราะ
ข้าพระองค์ทุกรูปตั้งใจแน่วแน่
ขอฟังพระดำรัสที่ไพเราะของพระองค์

---

[๑] **แสงสว่าง** ในที่นี้หมายถึงปัญญา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๕๒/๑๖๗)

[๓๕๔] ข้าพระองค์จะเปิดเผยความเกิดและความตาย
ที่ละได้อย่างสิ้นเชิง
จะแสดงบอกบาปธรรมซึ่งเป็นตัวกำจัด
เพราะบรรดาปุถุชนทั้งหลาย
บุคคลผู้ที่ทำได้ตามความพอใจตนไม่มี
แต่คนที่ไตร่ตรองพิจารณาตามพระตถาคตเท่านั้น
สามารถที่จะรู้หรือกล่าวธรรมอย่างที่ตนต้องการได้

[๓๕๕] ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้มีพระปัญญามาก
พระองค์ผู้ทรงมีพระปัญญารุ่งเรือง
ได้ตรัสไวยากรณ์ที่สมบูรณ์ไว้อย่างถูกต้องแล้ว
ข้าพระองค์ขอถวายอัญชลีกรรมอย่างนอบน้อม
พระองค์ทรงทราบคติของพระนิโครธกัปปเถระ
โปรดอย่าให้ข้าพระองค์หลงอยู่เลย

[๓๕๖] ข้าแต่พระองค์ผู้มีความเพียรมาก
พระองค์ทรงรู้แจ้งอริยธรรม[๑]ทั้งที่เป็นโลกุตตระและโลกิยะ
ทรงทราบเญยยธรรมทั้งหมด
โปรดอย่าให้ข้าพระองค์หลงอยู่เลย
ข้าพระองค์หวังพระดำรัสของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง
เหมือนคนถูกความร้อนแผดเผาในฤดูร้อนต้องการน้ำเป็นอย่างยิ่ง ฉะนั้น
ขอพระองค์โปรดเปล่งสัททายตนะคือสุตะเถิด

[๓๕๗] พระนิโครธกัปปเถระประพฤติพรหมจรรย์เพื่อประโยชน์ใด
ประโยชน์นั้นของท่าน ไม่สูญเปล่าหรือ
ท่านนิพพานด้วยสอุปาทิเสสนิพพานธาตุ
หรือนิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ
ข้าพระองค์ทั้งหลายขอฟังเรื่องนั้น

[๓๕๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)
นิโครธกัปปเถระนั้นได้ตัดขาดตัณหาในนามรูปนี้

---

[๑] **อริยธรรม** หมายถึงอริยสัจ ๔ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๕๖/๑๖๘)

ทั้งตัดกระแสแห่งธรรมฝ่ายดำ
ซึ่งนอนเนื่องอยู่ในสันดานมาช้านาน
ข้ามพ้นชาติและมรณะได้อย่างสิ้นเชิง
พระผู้มีพระภาคผู้ประเสริฐด้วยพลธรรม ๕ ประการ[๑]
ได้ตรัสไว้ดังนี้

[๓๕๙] (ท่านพระวังคีสเถระกราบทูลดังนี้)

ข้าแต่พระฤาษีองค์ที่ ๗(องค์ผู้ทรงเป็นพุทธะ)[๒]
ข้าพระองค์นี้ฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ย่อมเลื่อมใส
ทราบว่า เรื่องที่ข้าพระองค์ทูลถามแล้วไม่ไร้ประโยชน์
พระองค์ทรงเป็นพุทธเจ้า ไม่ทรงลวงข้าพระองค์แน่นอน

[๓๖๐] สาวกของพระพุทธองค์พูดอย่างใด ก็ทำอย่างนั้น
ได้ตัดข่ายคือตัณหาที่แผ่กว้าง ทั้งมั่นคง
ของมารเจ้าเล่ห์ได้เด็ดขาด

[๓๖๑] พระผู้มีพระภาคสมควรที่จะตรัสว่า
ท่านพระนิโครธกัปปเถระได้เห็นมูลเหตุแห่งอุปาทาน
ล่วงพ้นบ่วงมัจจุราชที่ข้ามได้แสนยากแล้ว

วังคีสสูตรที่ ๑๒ จบ

๑๓. สัมมาปริพพาชนียสูตร
ว่าด้วยภิกษุควรละเว้นอยู่ในโลกโดยชอบ

[๓๖๒] (พระพุทธเนรมิตทูลถามดังนี้)

ข้าพระองค์ขอทูลถามพระมุนีผู้มีปัญญามาก
ทรงข้ามโอฆะได้แล้วปรินิพพาน[๓] มีพระทัยมั่นคง

---

[๑] **พลธรรม ๕ ประการ** คือ (๑) สัทธา(ความเชื่อ) (๒) วิริยะ(ความเพียร) (๓) สติ(ความระลึกได้) (๔) สมาธิ (ความตั้งจิตมั่น) (๕) ปัญญา(ความรู้ทั่ว) อนึ่ง คำว่า “พระผู้มีพระภาค” ในคาถานี้เป็นคำกล่าวของพระสังคีติกาจารย์ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๕๘/๑๖๙)

[๒] **ฤาษีองค์ที่ ๗** ในที่นี้หมายถึงพระพุทธเจ้าของเรา ส่วนฤาษีองค์ที่ ๑-๖ ได้แก่ (๑) พระวิปัสสีพุทธเจ้า (๒) พระสิขีพุทธเจ้า (๓) พระเวสสภูพุทธเจ้า (๔) กกุสันธพุทธเจ้า (๕) พระโคนาคมนพุทธเจ้า (๖) พระกัสสปพุทธเจ้า (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๕๙/๑๖๙)

[๓] **ปรินิพพาน** ในที่นี้หมายถึงสอุปาทิเสสนิพพาน (ขุ.สุ.อ.(บาลี) ๒/๓๖๒/๑๘๑)

ภิกษุนั้นบรรเทากามทั้งหลาย ออกจากเรือน (มาบวช) แล้ว
พึงละเว้นอยู่ในโลกโดยชอบได้อย่างไร

[๓๖๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

ภิกษุผู้ตัดขาดการเชื่อสิ่งที่เห็นเป็นต้นว่า เป็นมงคล
การยึดถืออุกกาบาตตก ความฝัน และการทำนายลักษณะ
ละสิ่งที่ทำให้เกิดผลเสียต่อมงคลได้เด็ดขาด
ชื่อว่า ละเว้นอยู่ในโลกได้โดยชอบ

[๓๖๔] ภิกษุพึงกำจัดความกำหนัดในกามทั้งหลาย
ทั้งที่เป็นของมนุษย์ และที่เป็นทิพย์
ภิกษุนั้นตรัสรู้ธรรมแล้ว ก้าวพ้นภพได้แล้ว
ชื่อว่า ละเว้นอยู่ในโลกได้โดยชอบ

[๓๖๕] ภิกษุกำจัดความส่อเสียดแล้ว
พึงละความโกรธ ความตระหนี่
ภิกษุนั้นละความยินดีและความยินร้ายได้แล้ว
ชื่อว่า ละเว้นอยู่ในโลกได้โดยชอบ

[๓๖๖] ภิกษุละสิ่งอันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รักแล้ว
ไม่ถือมั่น ผู้ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัยในภพไหน ๆ
หลุดพ้นแล้วจากธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน์
ชื่อว่า ละเว้นอยู่ในโลกได้โดยชอบ

[๓๖๗] ภิกษุกำจัดฉันทราคะในสิ่งที่พึงยึดถือทั้งหลาย
ไม่เห็นความเป็นสาระในอุปธิทั้งหลาย[๑]
ภิกษุนั้นผู้ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย
ใคร ๆ พึงชักนำไปไม่ได้
ชื่อว่า ละเว้นอยู่ในโลกได้โดยชอบ

[๓๖๘] ภิกษุผู้ไม่ผิดพลาดทางกาย วาจา และใจ
รู้แจ้งซึ่งธรรมโดยชอบ ปรารถนาบทคือนิพพานอยู่
ชื่อว่า ละเว้นอยู่ในโลกได้โดยชอบ

---

[๑] **อุปธิ** ในที่นี้หมายถึงขันธ์ ๕ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๖๗/๑๘๓)

[๓๖๙] ภิกษุรู้จักเคารพนบไหว้ ไม่ถือตัว ถึงถูกด่าว่าก็ไม่โกรธ
ได้ภัตตาหารที่ผู้อื่นถวายประจำแล้วก็ไม่ประมาทมัวเมา
ชื่อว่า ละเว้นอยู่ในโลกได้โดยชอบ

[๓๗๐] ภิกษุละความโลภและกามภพเป็นต้นได้แล้ว
เว้นขาดจากการฆ่าฟัน และการจองจำผู้อื่น
ตัดความสงสัยได้แล้ว ปราศจากกิเลสดุจลูกศร
ชื่อว่า ละเว้นอยู่ในโลกได้โดยชอบ

[๓๗๑] ภิกษุผู้รู้ข้อปฏิบัติที่สมควรแก่ตน
รู้แจ้งสัจธรรมตามความเป็นจริง
ไม่เบียดเบียนสัตว์โลกทุกชนิด
ชื่อว่า ละเว้นอยู่ในโลกได้โดยชอบ

[๓๗๒] ภิกษุไม่มีอนุสัยกิเลสใด ๆ ถอนรากอกุศลธรรมได้หมดสิ้น
ไม่มีความหวัง ปราศจากตัณหาโดยสิ้นเชิง
ชื่อว่า ละเว้นอยู่ในโลกได้โดยชอบ

[๓๗๓] ภิกษุผู้สิ้นอาสวะแล้ว ละมานะได้เด็ดขาด
ล่วงพ้นทางแห่งราคะ[๑]ทั้งหมด
ฝึกตนได้ ดับกิเลสลงได้อย่างสิ้นเชิง ดำรงตนมั่นคง
ชื่อว่า ละเว้นอยู่ในโลกได้โดยชอบ

[๓๗๔] ภิกษุมีศรัทธามั่นคง เป็นผู้ได้สดับอย่างดี
เห็นทางปฏิบัติอันถูกต้อง เป็นนักปราชญ์
ผู้ไม่คล้อยตามไปในฝักฝ่ายมิจฉาทิฏฐิ
ขจัดโลภะ โทสะคือความขุ่นเคืองใจได้
ชื่อว่า ละเว้นอยู่ในโลกได้โดยชอบ

[๓๗๕] ภิกษุเอาชนะกิเลสได้ด้วยอรหัตตมรรคที่หมดจดดี
ไม่มีกิเลสเครื่องปิดบัง เชี่ยวชาญในธรรมทั้งหลาย[๒]
เป็นผู้ถึงฝั่ง หมดตัณหาอันทำให้หวั่นไหว

---

[๑] **ทางแห่งราคะ** หมายถึงธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓ (กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ) (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๗๓/๑๘๔)

[๒] **ธรรมทั้งหลาย** ในที่นี้หมายถึงอริยสัจ ๔ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๗๕/๑๘๕)

มีความฉลาดในญาณเป็นที่ดับสังขาร
ชื่อว่า ละเว้นอยู่ในโลกได้โดยชอบ

[๓๗๖] ภิกษุล่วงพ้นความกำหนดที่ถือว่าเป็นของเรา
ในเบญจขันธ์ทั้งที่เป็นอดีตและอนาคต
มีปัญญาบริสุทธิ์ เป็นผู้หลุดพ้นจากอายตนะทั้งปวงได้เด็ดขาด
ชื่อว่า ละเว้นอยู่ในโลกได้โดยชอบ

[๓๗๗] ภิกษุรู้แจ้งสภาวะที่ควรเข้าถึง จนได้บรรลุธรรม
เห็นการละอาสวะทั้งหลายเป็นวิวฏะ[๑]
ไม่ติดข้องอยู่ในภพไหน ๆ
เพราะอุปธิทั้งปวงหมดสิ้นไปแล้ว
ชื่อว่า ละเว้นอยู่ในโลกได้โดยชอบ

[๓๗๘] (พระพุทธเนรมิตทูลสรุปดังนี้)
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
ที่พระองค์ตรัสมาทั้งหมดนั้นถูกต้องทีเดียว
ภิกษุใดมีความประพฤติเช่นนี้อยู่ประจำ
ฝึกฝนตนแล้ว เป็นผู้ข้ามสังโยชน์และโยคะทั้งปวงได้
ชื่อว่า ละเว้นอยู่ในโลกได้โดยชอบ

สัมมาปริพพาชนียสูตรที่ ๑๓ จบ

๑๔. ธัมมิกสูตร
ว่าด้วยพระพุทธพจน์ตรัสโปรดธัมมิกอุบาสก

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น ธัมมิกอุบาสกพร้อมด้วยอุบาสก ๕๐๐ คน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูล ด้วยคาถาว่า

[๓๗๙] ข้าแต่พระโคดมผู้มีพระปัญญาอันไพบูลย์
ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์ว่า
บรรดาสาวกที่ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต

---

[๑] **วิวฏะ** ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๗๗/๑๘๖)

กับสาวกที่เป็นอุบาสกอยู่ครองเรือนนั้น
สาวกที่ปฏิบัติตนอย่างไร จึงชื่อว่า เป็นสาวกที่ดี

[๓๘๐] พระองค์เท่านั้นทรงทราบชัดคติ[๑]
และความข้ามพ้นไปจากคติ
ของชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก
ไม่มีใครที่เล็งเห็นประโยชน์ได้สุขุมลุ่มลึกเท่ากับพระองค์
บัณฑิตทั้งหลายพากันขนานนามพระองค์ว่า
เป็นพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ

[๓๘๑] พระองค์ผู้ทรงรู้แจ้งเญยยธรรม ทรงอนุเคราะห์เหล่าสัตว์
ได้ทรงประกาศพระญาณและธรรมทั้งปวง
ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ
พระองค์ไม่มีกิเลสดุจมีเครื่องปิดบังอันเปิดแล้ว[๒]
ทรงปราศจากมลทิน รุ่งเรืองอยู่ในโลกทั้งปวง

[๓๘๒] พญาช้างเอราวัณ[๓]ทราบว่าพระผู้มีพระภาค
เป็นผู้ทรงชนะบาปธรรมได้แล้ว
จึงเข้าไปเฝ้าพระองค์ถึงที่ประทับ
พญาช้างแม้นั้นได้ปรึกษาทูลถามปัญหากับพระองค์
ฟังคำพยากรณ์แล้ว ได้บรรลุธรรม
มีความยินดีเปล่งสาธุการแล้วจากไป

[๓๘๓] ถึงแม้ท้าวเวสวัณ ซึ่งมีพระนามเดิมว่า ท้าวกุเวร
ก็ยังเสด็จเข้ามาเฝ้ากราบทูลถามปัญหาธรรม
พระองค์แม้ถูกท้าวเวสวัณนั้นทูลถาม
ก็ยังตรัสตอบจนท้าวเธอสดับแล้วมีความชื่นชมยินดีจากไป

[๓๘๔] ชนต่างๆเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นพวกเดียรถีย์อาชีวกหรือนิครนถ์

---

[๑] **คติ** หมายถึงการไปหรือภพที่สัตว์ไปเกิด มี ๕ คือ (๑) นรก (๒) กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน (๓) แดนเปรต (๔) มนุษย์ (๕) เทพ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๐/๑๘๘)

[๒] **มีเครื่องปิดบังอันเปิดแล้ว** ในที่นี้หมายถึงคายกิเลสเครื่องปิดบังโลก ๗ ประการ คือ (๑) ราคะ (๒) โทสะ (๓) โมหะ (๔) มานะ (๕) ทิฏฐิ (๖) อวิชชา (๗) ทุจริต ได้แล้ว (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๕๔/๒๗๖

[๓] **ช้างเอราวัณ** หมายถึงเทพบุตรชื่อเอราวัณเนรมิตกายเป็นพญาช้าง (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๒/๑๘๘)

ผู้ชอบกล่าวยกตนข่มผู้อื่นทั้งหมด
ย่อมไม่เกินเหนือพระองค์ด้วยปัญญา
เหมือนคนที่หยุดอยู่ ไม่ทันคนที่เดินเร็วและไม่หยุด ฉะนั้น

[๓๘๕] พวกพราหมณ์ผู้เฒ่า
ที่มีปกติกล่าววาทะเหล่าใดเหล่าหนึ่งก็ดี
และพราหมณ์เหล่าอื่นที่สำคัญอยู่ว่า
เราทั้งหลายผู้มีปกติทำวาทะก็ดี
ชนเหล่านั้นทั้งหมด ล้วนแต่ได้รับประโยชน์จากพระองค์

[๓๘๖] ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
ธรรมนี้[๑]ที่พระองค์ทรงแสดงอย่างดีละเอียด
และก่อให้เกิดสุขอย่างแท้จริง
ข้าพระองค์ทั้งหมดตั้งใจฟังธรรมนั้น
ข้าแต่พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด
ขอพระองค์โปรดตรัสพยากรณ์ปัญหา
ที่พวกข้าพระองค์ทูลถามแล้วด้วยเถิด

[๓๘๗] ภิกษุพร้อมทั้งอุบาสกนี้ทั้งหมด
ผู้นั่งประชุมกัน ณ ที่นี้ เพื่อต้องการจะฟัง
จะตั้งใจฟังธรรมที่พระผู้มีพระภาค
ผู้ทรงปราศจากมลทินตรัสรู้แล้ว
เหมือนทวยเทพต่างตั้งใจฟังสุภาษิตของท้าววาสวะ ฉะนั้น

[๓๘๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสดังนี้)
ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงตั้งใจฟังเรา
เราจะให้เธอได้สดับธรรมคือข้อปฏิบัติกำจัดกิเลส
และขอพวกเธอทั้งหมดจงประพฤติธรรมนั้น
ภิกษุผู้มีปัญญาพิจารณาเห็นประโยชน์
ควรปฏิบัติตนอยู่ทุกอิริยาบถที่สมควรแก่บรรพชิต

[๓๘๙] ภิกษุไม่ควรออกเที่ยวไปในเวลาวิกาล

---

[๑] **ธรรม** ในที่นี้หมายถึงโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๖/๑๙๓)

แต่ควรเที่ยวบิณฑบาตในหมู่บ้านตามเวลา
เพราะว่าภิกษุผู้ออกเที่ยวในเวลาวิกาล
กิเลสเครื่องข้อง[๑]จะครอบงำ
เพราะฉะนั้น บุคคลผู้รู้ทั้งหลายจึงไม่ออกเที่ยวในเวลาวิกาล

[๓๙๐] ภิกษุควรกำจัดความพอใจในกามคุณ ๕ เหล่านี้ คือ
รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสที่ทำให้เหล่าสัตว์หลงมัวเมา
เข้าไปยังโอกาสที่จะพึงบริโภคอาหารในเวลาเช้า ตามกาล

[๓๙๑] อนึ่ง ภิกษุได้อาหารบิณฑบาตมาฉันภายในเวลาแล้ว
ควรกลับไปนั่งในที่สงัดตามลำพัง
ควบคุมอัตภาพคือจิตได้อย่างมั่นคงแล้ว
กำหนดจิตพิจารณาอารมณ์ภายใน
ไม่ปล่อยจิตไปในอารมณ์ภายนอก

[๓๙๒] ถ้าแม้ภิกษุนั้นจำเป็นจะต้องสนทนากับสาวกอื่น ๆ
หรือภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ก็ควรสนทนาธรรมที่ประณีต[๒]นั้น
ไม่ควรกล่าวคำสอนส่อเสียดกระทบว่าร้ายผู้อื่น

[๓๙๓] มีคนพวกหนึ่งชอบกล่าววาทะโต้เถียงกัน
เราไม่สรรเสริญคนพวกนั้นผู้มีปัญญาน้อย
เพราะกิเลสเครื่องข้องที่เกิดจากการกล่าววาจาโต้เถียงกันนั้น
จะครอบงำคนพวกนั้น เพราะพวกเขา (เมื่อโต้เถียงกัน)
ย่อมทำจิตให้ไกลจากการปฏิบัติสมถะและวิปัสสนา

[๓๙๔] สาวกผู้มีปัญญาดี ฟังธรรมที่พระสุคตพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว
พิจารณาอาหารบิณฑบาต ที่อยู่อาศัย ที่นอนที่นั่ง น้ำใช้น้ำฉัน
และการซักผ้าสังฆาฏิที่สกปรกให้สะอาดแล้วจึงใช้สอยปัจจัย

[๓๙๕] เพราะฉะนั้น ภิกษุจึงไม่ควรเป็นผู้ยึดติดในสิ่งเหล่านี้

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๑๔๙ ในเล่มนี้

[๒] **ธรรมที่ประณีต** หมายถึงกถาวัตถุ(เรื่องที่ควรพูด) ๑๐ ประการ ที่เนื่องด้วยมรรคและผลเป็นต้น กล่าวคือ (๑) เรื่องความมักน้อย (๒) เรื่องความสันโดษ (๓) เรื่องความสงัด (๔) เรื่องความไม่คลุกคลี (๕) เรื่องการปรารภความเพียร (๖) เรื่องศีล (๗) เรื่องสมาธิ (๘) เรื่องปัญญา (๙) เรื่องวิมุตติ (๑๐) เรื่องความรู้ความเห็นในวิมุตติ ที่เนื่องด้วยมรรคและผล เป็นต้น (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๙๒/๑๙๕) และดูเทียบ องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๙/๑๕๓

คือ อาหารบิณฑบาต ที่นอนที่นั่ง น้ำใช้น้ำฉัน
และการซักผ้าสังฆาฏิที่สกปรกให้สะอาดนี้
เหมือนหยาดน้ำไม่ติดบนใบบัว ฉะนั้น

[๓๙๖] ต่อไปนี้ เราจะบอกข้อปฏิบัติของคฤหัสถ์แก่พวกเธอ
คือสาวกที่เป็นคฤหัสถ์ประพฤติอย่างไร
จึงยังประโยชน์ให้สำเร็จได้
จริงอยู่ สาวกที่ยังมีความหวงแหนในไร่นาเป็นต้น
ไม่สามารถที่จะบรรลุธรรมของภิกษุล้วน ๆ ได้

[๓๙๗] สาวกที่เป็นคฤหัสถ์ยกโทษในสัตว์ทุกจำพวก
ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ที่ยังหวาดสะดุ้ง และที่มั่นคงในโลกแล้ว
ไม่พึงฆ่าเอง ไม่พึงใช้ให้ผู้อื่นฆ่า และไม่พึงอนุญาตให้ใคร ๆ ฆ่า

[๓๙๘] จากนั้น สาวกที่เป็นคฤหัสถ์ รู้อยู่
ควรงดเว้นการถือเอาสิ่งของต่าง ๆ ในทุกหนทุกแห่ง ที่เจ้าของมิได้ให้
คือ ไม่พึงลักเอง ไม่พึงใช้ให้ผู้อื่นลัก และไม่พึงอนุญาตให้ใคร ๆ ลัก
พึงงดเว้นการถือเอาสิ่งของทั้งปวงที่เจ้าของมิได้ให้โดยเด็ดขาด

[๓๙๙] สาวกที่เป็นคฤหัสถ์ ผู้เข้าใจชัดแจ้ง
ควรงดเว้นพฤติกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์
เหมือนคนเดินหลีกหลุมถ่านเพลิงที่มีไฟลุกโชน ฉะนั้น
แต่เมื่อไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์ได้
ก็ไม่ควรล่วงเกินภรรยาของผู้อื่น

[๔๐๐] สาวกผู้อยู่ในที่ประชุม หรือในที่สาธารณชน
และอยู่กับคนคนเดียว ไม่ควรพูดเท็จ
ไม่ควรใช้ให้ผู้อื่นพูดเท็จ และไม่ควรอนุญาตให้ใคร ๆ พูดเท็จ
ควรงดเว้นคำพูดที่ไม่เป็นจริงทั้งหมด

[๔๐๑] สาวกผู้เป็นคฤหัสถ์ไม่ควรประพฤติการดื่มน้ำเมา
ควรยินดีชอบใจธรรมคือการงดเว้นการดื่มน้ำเมานี้
ไม่ควรชักชวนผู้อื่นให้ดื่ม และไม่ควรอนุญาตให้ใคร ๆ ดื่ม
เพราะรู้ชัดถึงโทษของการดื่มน้ำเมานั้นว่า มีความเป็นบ้าในที่สุด

[๔๐๒] เพราะความเมานั่นเอง คนพาลทั้งหลายจึงทำบาปต่างๆ ได้

ทั้งยังชักชวนคนอื่น ๆ ผู้ประมาทให้ทำอีกด้วย
สาวกที่เป็นคฤหัสถ์จึงควรงดเว้นการดื่มน้ำเมา
ที่ไม่เป็นบ่อเกิดแห่งความดี มีแต่ทำให้เป็นบ้า หลงลืม
ที่พวกคนปัญญาทรามชอบดื่มกันนี้

[๔๐๓] สาวกที่เป็นคฤหัสถ์ไม่ควรฆ่าสัตว์ ไม่ควรลักทรัพย์
ไม่ควรพูดเท็จ ไม่ควรดื่มน้ำเมา
ควรงดเว้นจากเมถุนที่เป็นความประพฤติไม่ประเสริฐ
ไม่ควรบริโภคอาหารในเวลาวิกาลในเวลากลางคืน

[๔๐๔] ไม่ควรทัดทรงดอกไม้ ไม่ควรลูบไล้กายด้วยของหอม
ควรนอนบนเตียง บนพื้น หรือบนที่ที่ปูลาดไว้
บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า อุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ นี้แล
พระพุทธเจ้าผู้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ทรงประกาศไว้[๑]

[๔๐๕] และต่อไป สาวกที่เป็นคฤหัสถ์ผู้มีใจเลื่อมใส
ควรเข้าจำอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ให้บริบูรณ์ดี
ทุกวัน ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำแห่งปักษ์
และตลอดปาฏิหาริกปักษ์[๒]

[๔๐๖] อันดับต่อไป สาวกที่เป็นคฤหัสถ์ผู้เข้าจำอุโบสถแต่เช้า
มีจิตเลื่อมใส เบิกบานใจอยู่เนือง ๆ มีปัญญาเข้าใจแจ้งชัด
ควรแจกจ่ายถวายข้าวน้ำแด่ภิกษุสงฆ์ตามสมควร

[๔๐๗] สาวกที่เป็นคฤหัสถ์นั้น
ควรบำรุงเลี้ยงมารดาบิดาโดยชอบธรรม
ควรประกอบการค้าขายที่ชอบธรรม[๓]
เป็นผู้ไม่ประมาทประพฤติวัตรแห่งคฤหัสถ์นี้อยู่

---

[๑] ดูเทียบ องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๓๐๕, องฺ.อฏฺ□ก. (ไทย) ๒๓/๔๓/๓๒๐

[๒] **ปาฏิหาริกปักษ์** หมายถึงกำหนดเวลา ๕ เดือน คือ เดือน ๘ ต้นแห่งวันเข้าพรรษา, ๓ เดือนภายในพรรษา, เดือน ๑๒ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๔๐๕/๑๙๙) และดูเทียบ องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๘๗/๒๐๙

[๓] **การค้าขายที่ชอบธรรม** หมายถึงการค้าขายที่เว้นจากการค้าที่ไม่ชอบธรรม ๕ อย่าง คือ (๑) สัตถวณิชชา (ค้าขายศัสตราวุธ) (๒) สัตตวณิชชา (ค้าขายมนุษย์) (๓) มังสวณิชชา (ค้าขายเนื้อ) (๔) มัชชวณิชชา (ค้าขายน้ำเมา) (๕) วิสวณิชชา (ค้าขายยาพิษ) (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๔๐๗/๒๐๐) และดูเทียบ องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๙๙

ย่อมไปเกิดในหมู่เทพที่ชื่อว่าสยัมปภา[๑]

ธัมมิกสูตรที่ ๑๔ จบ

จูฬวรรคที่ ๒ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	รตนสูตร	๒.	อามคันธสูตร
๓.	หิริสูตร	๔.	มงคลสูตร
๕.	สูจิโลมสูตร	๖.	ธัมมจริยสูตร
๗.	พราหมณธัมมิกสูตร	๘.	นาวาสูตร
๙.	กิงสีลสูตร	๑๐.	อุฏฐานสูตร
๑๑.	ราหุลสูตร	๑๒.	วังคีสสูตร
๑๓.	สัมมาปริพพาชนียสูตร	๑๔.	ธัมมิกสูตร

๓. มหาวรรค

หมวดว่าด้วยเรื่องใหญ่

๑. ปัพพัชชาสูตร

ว่าด้วยการสรรเสริญการบรรพชา

(ท่านพระอานนท์เถระกล่าวสรรเสริญการบรรพชา ณ พระเชตวันดังนี้)

[๔๐๘] ข้าพเจ้าจักสรรเสริญการบรรพชา
อย่างที่พระผู้มีพระภาค
ผู้มีพระจักษุทรงบรรพชา
และอย่างที่พระองค์ทรงพิจารณารอบคอบ
จึงพอพระทัยการบรรพชา

[๔๐๙] พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าการอยู่ครองเรือนนี้
คับแคบ[๒] เป็นบ่อเกิดธุลีคือกิเลส
และทรงเห็นว่า การบรรพชาปลอดโปร่ง
จึงเสด็จออกบรรพชา

[๔๑๐] พระพุทธองค์ครั้นบรรพชาแล้ว

---

[๑] **สยัมปภา** หมายถึงหมู่เทวดาที่มีแสงสว่างในตัว มีอยู่ในสวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๔๐๗/๒๐๐)

[๒] **คับแคบ** หมายถึงหมดโอกาสบำเพ็ญกุศล เพราะถูกรบกวนด้วยบุตรภรรยา และถูกรบกวนด้วยกิเลส (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๔๐๙/๒๐๑)

ทรงเว้นบาปกรรมทางกายและละวจีทุจริตได้
ทรงชำระอาชีวะให้หมดจด

[๔๑๑] พระพุทธองค์ผู้มีพระลักษณะอันประเสริฐทั่วพระวรกาย
เสด็จไปถึงกรุงราชคฤห์ คิริพพชนคร[๑] แคว้นมคธ
ได้เสด็จเที่ยวไปเพื่อทรงบิณฑบาต

[๔๑๒] พระเจ้าพิมพิสารประทับยืนอยู่บนปราสาท
ได้ทอดพระเนตรเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ครั้นได้ทรงเห็นพระพุทธองค์ทรงสมบูรณ์ด้วยพระลักษณะ
จึงได้ตรัสดังนี้ว่า

[๔๑๓] ท่านผู้เจริญทั้งหลาย พวกท่านจงพิจารณาดูภิกษุรูปนี้เถิด
ภิกษุรูปนี้มีรูปร่างงาม สมส่วน สะอาด
เยื้องย่างโดยสำรวม และทอดสายตาเพียงชั่วแอก

[๔๑๔] มีจักษุทอดลง มีสติ ภิกษุรูปนี้
หาเหมือนกับผู้ออกบวชจากตระกูลต่ำไม่
ราชทูตทั้งหลายจงรีบไปสืบดูให้รู้ว่า
ภิกษุรูปนี้จะจาริกไปไหน

[๔๑๕] ราชทูตที่พระเจ้าพิมพิสารทรงส่งไปนั้น
ได้เดินตามหลังไปเพื่อสืบดูว่า
ภิกษุรูปนั้นจะจาริกไปไหน และพักอยู่ที่ไหน

[๔๑๖] พระพุทธองค์เสด็จไปตามลำดับบ้าน ทรงคุ้มครองอินทรีย์
ทรงสำรวมดีแล้ว มีสติสัมปชัญญะมั่นคง
ทรงรับบิณฑบาตแต่พอประมาณ

[๔๑๗] พระมุนีเสด็จเที่ยวบิณฑบาต
แล้วเสด็จออกจากพระนคร
เสด็จขึ้นไปยังปัณฑวบรรพตด้วยทรงดำริว่า

---

[๑] **คิริพพชนคร** เป็นชื่อเรียกกรุงราชคฤห์ เพราะตั้งอยู่ท่ามกลางระหว่างภูเขา ๕ ลูก คือ (๑) ภูเขาปัณฑวะ (๒) ภูเขาคิชฌกูฏ (๓) ภูเขาเวภาระ (๔) ภูเขาอิสิคิลิ (๕) ภูเขาเวปุลละ ภูเขาทั้ง ๕ ลูกนี้เป็นเสมือนรั้วหรือกำแพงล้อมรอบ (คิริ = ภูเขา + วช = รั้ว + นคร) (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๑/๒๐๒)

จะประทับอยู่ ณ ที่นั้น

[๔๑๘] ราชทูตทั้ง ๓ เห็นพระพุทธองค์เสด็จเข้าไปสู่ที่พัก
จึงพากันเข้าไปเฝ้า ส่วนราชทูตคนหนึ่ง
กลับมากราบทูลพระเจ้าพิมพิสารว่า

[๔๑๙] ขอเดชะ มหาราชเจ้า
ภิกษุรูปนั้นพักอยู่ที่ถ้ำด้านหน้าภูเขาปัณฑวะ
เหมือนเสือโคร่ง โคอุสภราช และราชสีห์ที่ซอกเขา ฉะนั้น

[๔๒๐] พระเจ้าพิมพิสารทรงสดับคำของราชทูตแล้ว
ทรงรีบเสด็จไปยังภูเขาปัณฑวะ
โดยพระราชพาหนะชั้นเยี่ยม

[๔๒๑] ท้าวเธอได้เสด็จไปจนสุดทางที่พระราชพาหนะจะสามารถไปได้
จึงเสด็จลงจากพระราชพาหนะ
เสด็จพระราชดำเนินต่อไปด้วยพระบาท
เข้าไปถึงปัณฑวบรรพตนั้นแล้วประทับนั่ง

[๔๒๒] ท้าวเธอครั้นประทับนั่งแล้ว
ได้ทรงสนทนาปราศรัยเป็นธรรมเนียมระลึกถึงกัน
ครั้นผ่านการสนทนาปราศรัยแล้วได้ตรัสดังนี้ว่า

[๔๒๓] พระคุณเจ้ายังหนุ่มแน่น เพิ่งผ่านปฐมวัยเมื่อไม่นานนี้
ถึงพร้อมด้วยความผุดผ่องแห่งวรรณะ
เหมือนกษัตริย์สุขุมาลชาติ

[๔๒๔] ข้าพเจ้าจะมอบโภคสมบัติให้
ขอท่านจงเป็นจอมทัพยังหมู่พลกายให้งดงาม
บริโภคสมบัติอยู่เถิด
พระคุณเจ้าจงบอกชาติกำเนิดด้วยเถิด

[๔๒๕] (พระพุทธองค์ตรัสดังนี้)
มหาบพิตร มีชนบทแห่งหนึ่งตั้งอยู่ในแคว้นโกศล
ตรงด้านข้างหิมวันตประเทศ
เป็นเมืองที่มั่งคั่ง ประชาชนขยันขันแข็ง

[๔๒๖] อาตมภาพมีนามตามโคตรว่าอาทิตย์

มีนามตามชาติกำเนิดว่าศากยะ
ไม่ปรารถนากามสุข
จึงออกจากตระกูลนั้นมาบวชเป็นบรรพชิต

[๔๒๗] อาตมภาพเห็นโทษในกามทั้งหลาย
เห็นการออกบวชว่าเป็นทางเกษม
จะจาริกไปเพื่อบำเพ็ญเพียร
ใจของอาตมภาพ ยินดีในการบำเพ็ญเพียรนั้น

ปัพพัชชาสูตรที่ ๑ จบ

๒. ปธานสูตร
ว่าด้วยความเพียรอย่างเด็ดเดี่ยว

(พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายดังนี้)

[๔๒๘] เราตั้งจิตบำเพ็ญเพียร ขะมักเขม้น เพ่งพินิจอยู่
เพื่อบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ
อยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรานั้น

[๔๒๙] มารได้เข้ามาหาพร้อมกับกล่าวถ้อยคำแสดงความเอ็นดูว่า
ท่านมีร่างกายผ่ายผอม มีผิวพรรณซูบซีด ใกล้จะตายอยู่แล้ว

[๔๓๐] ท่านมีโอกาสตายถึง ๑,๐๐๐ ส่วน
โอกาสรอดชีวิตมีเพียงส่วนเดียวเท่านั้น
ท่านเอ๋ย การที่ท่านมีชีวิตอยู่นั้นดีแล้ว
เพราะเมื่อมีชีวิตอยู่ ท่านก็จักบำเพ็ญบุญทั้งหลายได้

[๔๓๑] ท่านประพฤติพรหมจรรย์[๑]และบูชาไฟอยู่
ก็ชื่อว่าสั่งสมบุญไว้มาก ท่านจักบำเพ็ญเพียรไปทำไม

[๔๓๒] ทางเพื่อความเพียรดำเนินไปถึงยาก ทำได้ยาก
ยากยิ่งนักที่จะก่อผลสำเร็จ
มารได้ยืนกล่าวคาถาเหล่านี้อยู่ใกล้ ๆ เราผู้จะเป็นพุทธะ

[๔๓๓] พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบมารผู้กล่าวอย่างนั้นว่า
มารผู้มีบาป ผู้เป็นเผ่าพันธุ์ของคนประมาท

---

[๑] **พรหมจรรย์** ในที่นี้หมายถึงเมถุนวิรัติ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๔๓๑/๒๐๘)

ท่านมาที่นี้มีความประสงค์ใด

[๔๓๔] เราไม่มีความต้องการบุญแม้แต่น้อย
ความจริง ท่านผู้เป็นมาร
ควรไปบอกแก่คนผู้ต้องการบุญ

[๔๓๕] เพราะเหตุไร ท่านจึงเฝ้าเพียรถามเรา
ผู้มีทั้งศรัทธา ตบะ วิริยะ และปัญญา
ผู้มีจิตมุ่งมั่น มีความเป็นอยู่อย่างนี้

[๔๓๖] กระแสแม่น้ำทุกสาย ลมนี้สามารถพัดให้เหือดแห้งได้
แต่ว่าเลือดของเราผู้มีจิตมุ่งมั่นไม่เหือดแห้งไปแม้สักหยดเลย

[๔๓๗] เมื่อเลือดกำลังเหือดแห้งไป ดี เสลดก็กำลังเหือดแห้งไปด้วย
และเมื่อเนื้อกำลังจะหมดสิ้นไป แต่จิตของเราก็ยิ่งผ่องใส
สติ และปัญญาก็ผ่องใส สมาธิของเราก็ยิ่งตั้งมั่นขึ้นไปอีก

[๔๓๘] เรานั้นถึงจะได้รับทุกขเวทนาอันแรงกล้าอยู่อย่างนี้
จิตก็หาได้หวนคนึงถึงกามทั้งหลายไม่
ท่านจงคอยดูภาวะที่เราเป็นสัตว์บริสุทธิ์

[๔๓๙] กิเลสกามทั้งหลาย เราเรียกว่าเสนากองที่ ๑ ของท่าน
ความไม่ยินดี เราเรียกว่าเสนากองที่ ๒ ของท่าน
ความหิวกระหาย เราเรียกว่าเสนากองที่ ๓ ของท่าน
ตัณหา(ความทะยานอยาก) เราเรียกว่าเสนากองที่ ๔ ของท่าน

[๔๔๐] ถีนมิทธะ(ความหดหู่และเซื่องซึม)
เราเรียกว่าเสนากองที่ ๕ ของท่าน
ความกลัว เราเรียกว่าเสนากองที่ ๖ ของท่าน
วิจิกิจฉา(ความลังเลสงสัย) เราเรียกว่าเสนากองที่ ๗ ของท่าน
มักขะ(ความลบหลู่คุณท่าน) และถัมภะ(ความหัวดื้อ)
เราเรียกว่าเสนากองที่ ๘ ของท่าน

[๔๔๑] ลาภ ความสรรเสริญ สักการะ และยศที่ได้มาที่ผิดๆ
เราเรียกว่าเสนากองที่ ๙ ของท่าน
การยกตนและข่มผู้อื่น เราเรียกว่าเสนากองที่ ๑๐ ของท่าน

[๔๔๒] มารเอ๋ย เสนาของท่านผู้มีธรรมดำนี้

มีปกติประหารสมณพราหมณ์
คนขลาดเอาชนะเสนานั้นไม่ได้
แต่คนกล้า เอาชนะเสนามารได้แล้วย่อมได้รับสุข[๑]

[๔๔๓] แม้เรานี้ก็รักษาหญ้ามุงกระต่ายไว้
น่าติเตียน(ถ้า)ชีวิตของเรา(จะพ่ายแพ้)
เราตายเสียในสงครามประเสริฐกว่า
แพ้แล้วเป็นอยู่จะประเสริฐอะไร

[๔๔๔] สมณพราหมณ์บางพวกตกอยู่ในอำนาจเสนาของท่านแล้ว
ย่อมไม่ปรากฏเกียรติคุณ
และย่อมไม่รู้ทางที่เหล่าท่านผู้มีวัตรดีดำเนินไปอยู่

[๔๔๕] เราได้เห็นมารขี่ช้างเป็นพาหนะ
นำเสนาออกมาโดยรอบทิศ
จึงเตรียมเผชิญหน้าเพื่อจะต่อสู้
โดยมั่นใจว่า มารอย่าหวังที่จะให้เราลุกจากที่

[๔๔๖] ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก
ไม่สามารถเอาชนะเสนาของท่านนั้นได้
แต่เราจะใช้ปัญญาเป็นอาวุธ
ทำลายเสนาท่านนั้นให้พินาศ
เหมือนคนใช้ก้อนหินทุบภาชนะดิน
ทั้งที่ยังไม่ได้เผาและที่เผาแล้วให้แตกไป ฉะนั้น

[๔๔๗] เราจักเจริญสัมมาสังกัปปะให้เชี่ยวชาญ
และตั้งสติไว้อย่างมั่นคงแล้ว
เที่ยวจาริกแนะนำพร่ำสอนสาวกจำนวนมากไปทุกแว่นแคว้น

[๔๔๘] สาวกผู้ไม่ประมาทเหล่านั้น มีจิตมุ่งมั่น
ปฏิบัติตามคำสอนของเรา เป็นผู้หมดความปรารถนา
ก็จะเข้าถึงสถานที่ซึ่งเหล่าชนผู้ไปแล้ว ไม่เศร้าโศก

[๔๔๙] (มารกล่าวดังนี้)

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๘/๑๑๖, ๑๔๖/๒๗๗, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๔๗/๑๙๘

ข้าพเจ้าได้สะกดรอยตามพระผู้มีพระภาคนานถึง ๗ ปี
ก็ยังหาโอกาสที่จะทำลายพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระสิริไม่ได้เลย

[๔๕๐] กาตัวหนึ่งบินอยู่รอบ ๆ แท่นศิลา
ที่มีสีคล้ายมันข้น ด้วยคิดว่า
"เรากำลังจะได้ของอ่อนนุ่มในสิ่งนี้
ความยินดีพอใจก็จะมีแก่เรา"
(แต่เมื่อไม่ได้ความพอใจ รู้ว่า "นี้คือแท่นศิลา" จึงหลีกไป)[๑]

[๔๕๑] ข้าพเจ้าก็เช่นเดียวกัน ตั้งใจว่า
จะมารบกวนก่อความรำคาญพระทัย
ให้พระสมณโคดมเบื่อเสด็จลุกหนีไป
แต่ข้าพเจ้ากลับไม่ได้รับความยินยอมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
เกิดความท้อแท้จึงหลีกไป

[๔๕๒] เมื่อมารนั้นกำลังเศร้าโศกมาก
พิณที่หนีบอยู่นั้นจึงตกลงจากรักแร้
ลำดับนั้น มารนั้นผู้เสียใจ
ได้อันตรธานหายไปในที่นั้นเอง

ปธานสูตรที่ ๒ จบ

๓. สุภาสิตสูตร[๒]
ว่าด้วยวาจาสุภาษิต ๔ ประการ

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลาย มาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย" ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาค จึงได้ตรัสดังนี้ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย วาจาที่ประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ เป็นสุภาษิต ไม่เป็น ทุพภาษิต ไม่มีโทษ และวิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียน

วาจาที่ประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้

---

[๑] ข้อความนี้แปลเติมตามนัยอรรถกถา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๔๔๙-๔๕๑/๒๑๔-๒๑๕)

[๒] สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๒๑๓/๓๐๘

๑. กล่าววาจาสุภาษิตอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาทุพภาษิต

๒. กล่าววาจาที่เป็นธรรมอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาที่ไม่เป็นธรรม

๓. กล่าววาจาเป็นที่รักอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาไม่เป็นที่รัก

๔. กล่าววาจาสัตย์จริงอย่างเดียว ไม่กล่าววาจาเหลาะแหละ

ภิกษุทั้งหลาย วาจาที่ประกอบด้วยองค์ ๔ ประการนี้แล เป็นสุภาษิต ไม่เป็น ทุพภาษิต ไม่มีโทษ และวิญญูชนทั้งหลายไม่ติเตียน”

พระผู้มีพระภาคผู้พระสุคตศาสดา ครั้นตรัสไวยากรณ์ภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๔๕๓] สัตบุรุษกล่าวว่าวาจาสุภาษิตเป็นวาจาสูงสุด (นั้นเป็นองค์ที่ ๑)
บุคคลพึงกล่าววาจาที่เป็นธรรม
ไม่พึงกล่าววาจาที่ไม่เป็นธรรม นั้นเป็นองค์ที่ ๒
บุคคลพึงกล่าววาจาเป็นที่รัก
ไม่พึงกล่าววาจาไม่เป็นที่รัก นั้นเป็นองค์ที่ ๓
บุคคลพึงกล่าววาจาสัตย์
ไม่พึงกล่าววาจาเหลาะแหละ นั้นเป็นองค์ที่ ๔

ลำดับนั้น ท่านพระวังคีสะลุกจากอาสนะ ห่มจีวรเฉวียงบ่า ยืนประนมมือไปทางพระผู้มีพระภาคประทับ แล้วได้กราบทูลดังนี้ว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์เข้าใจพระภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้ง ข้าแต่พระสุคต ข้าพระองค์เข้าใจ พระภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้ง พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า “วังคีสะ เธอจงเข้าใจภาษิตของเราอย่างแจ่มแจ้งเถิด”

ลำดับนั้น ท่านพระวังคีสะได้กล่าวชมเชยพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาอย่างเหมาะสม เฉพาะพระพักตร์ว่า

[๔๕๔] บุคคลพึงกล่าววาจาที่ไม่เป็นเหตุทำตนให้เดือดร้อน
และไม่เบียดเบียนผู้อื่น วาจานั้นเป็นวาจาสุภาษิตแท้

[๔๕๕] บุคคลพึงกล่าวเฉพาะวาจาเป็นที่รัก เป็นที่ถูกใจผู้ฟัง
พึงเว้นคำลามกทั้งหลายเสีย กล่าวแต่วาจาเป็นที่รักแก่คนอื่น

[๔๕๖] วาจาสัตย์เป็นวาจาไม่ตาย นี้เป็นของเก่า
สัตบุรุษล้วนดำรงมั่นอยู่ในสัจจะทั้งที่เป็นอรรถ และเป็นธรรม

[๔๕๗] พระพุทธเจ้าตรัสพระวาจาใด อันเป็นวาจาเกษม
เพื่อการบรรลุนิพพาน เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์

วาจานั้นแลเป็นวาจายอดเยี่ยมกว่าวาจาทั้งหลาย

สุภาสิตสูตรที่ ๓ จบ

๔. สุนทริกภารทวาชสูตร
ว่าด้วยสุนทริกภารทวาชพราหมณ์

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำสุนทริกา แคว้นโกศล สมัยนั้น สุนทริกภารทวาชพราหมณ์กำลังประกอบพิธีบูชาไฟ บำเรอการบูชาไฟอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำสุนทริกา ครั้นเสร็จสิ้นพิธีแล้วก็ลุกจากที่นั่ง เหลียวดูทิศทั้ง ๔ โดยรอบด้วยคิดว่า “ใครกันควรบริโภคเครื่องเซ่นที่เหลือนี้” พลันเหลือบไปเห็น พระผู้มีพระภาคประทับนั่งห่มคลุมพระวรกายจนถึงพระเศียรอยู่ที่โคนไม้ต้นหนึ่ง จึงใช้มือซ้ายถือเครื่องเซ่นที่เหลือ มือขวาถือคนโทเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ

ทันใดนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเปิดผ้าคลุมพระเศียรออก เพราะได้สดับเสียง ฝีเท้าของสุนทริกภารทวาชพราหมณ์ ขณะนั้นสุนทริกภารทวาชพราหมณ์กล่าวขึ้นว่า “นี้คนหัวโล้น นี้คนหัวโล้น” ตั้งใจจะหันหลังกลับจากที่นั้น แต่แล้วได้ฉุกคิดว่า “อันที่จริง พราหมณ์บางพวกในโลกนี้ก็หัวโล้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น เราควรเข้าไปถามชาติตระกูล” ครั้นคิดเช่นนั้นแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้กล่าวว่า “ท่านมีชาติกำเนิดอะไร”

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสตอบสุนทริกภารทวาชพราหมณ์ด้วยพระคาถา ดังนี้ว่า

[๔๕๘] เราไม่ใช่พราหมณ์ ไม่ใช่ราชโอรส ไม่ใช่แพศย์
หรือคนวรรณะใดวรรณะหนึ่ง
เรากำหนดรู้โคตรของปุถุชนทั้งหลายแล้ว
ไม่มีความกังวล ประพฤติตนอยู่ในโลกด้วยปัญญา

[๔๕๙] เรานุ่งห่มไตรจีวร ไม่มีเรือน ปลงผมแล้ว
ควบคุมตน สงบระงับได้
ไม่คลุกคลีกับหมู่คน เที่ยวจาริกไปในโลก
การที่ท่านถามเราถึงโคตรวงศ์นั้นไม่สมควรเลย

[๔๖๐] (พราหมณ์ทูลถามดังนี้)
พราหมณ์ พราหมณ์ทั้งหลายด้วยกันเท่านั้น
ที่จะถามว่า ท่านเป็นพราหมณ์หรือไม่

[๔๖๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)
ถ้าท่านเรียกตัวเองว่าพราหมณ์

แต่มาสนทนากับเราผู้มิใช่พราหมณ์
เพราะฉะนั้น เราจะถามท่านถึงเรื่องสาวิตรีฉันท์[๑]
ที่มี ๓ บาท ๒๔ พยางค์

[๔๖๒] (พราหมณ์ทูลถามดังนี้)

ฤาษี มนุชะ กษัตริย์ และพราหมณ์เป็นจำนวนมากในโลกนี้
อาศัยอะไร จึงพากันบูชายัญแก่เทวดาทั้งหลาย

[๔๖๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

เราขอชี้แจงว่า บุคคลผู้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ จบเวท
พึงได้รับเครื่องบูชาในกาลแห่งยัญพิธีของผู้ใด
การประกอบพิธีบูชายัญของผู้นั้น จึงจะสำเร็จผลมาก

[๔๖๔] (พราหมณ์กราบทูลดังนี้)

การบูชายัญของข้าพเจ้านั้น ชื่อว่าสำเร็จผลแน่แท้
เพราะได้พบเห็นบุคคล ผู้จบเวทเช่นพระองค์
ก็เพราะยังไม่พบบุคคลผู้ทรงคุณเช่นกับพระองค์
คนอื่น ๆ จึงได้กินเครื่องเซ่น

[๔๖๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสดังนี้)

พราหมณ์ เพราะฉะนั้น ท่านผู้มีความต้องการด้วยประโยชน์นี้
จงเข้ามาถามเถิด ท่านก็จะได้พบบุคคลผู้สงบ
กำจัดความโกรธได้ ไม่มีความทุกข์
ไม่มีความหวัง มีปัญญาดี ในโลกนี้แน่นอน

[๔๖๖] (พราหมณ์ทูลถามดังนี้)

ข้าพเจ้ายินดีในการบูชายัญ ปรารถนาที่จะบูชายัญ
แต่ข้าพเจ้ายังไม่รู้ ขอพระองค์โปรดตรัสสอนข้าพเจ้า
โปรดตรัสบอกสถานที่ที่การบูชายัญจะสำเร็จผล
ให้ข้าพเจ้าทราบด้วยเถิด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงตั้งใจฟังเถิด เราจะแสดงธรรมแก่ท่าน”

---

[๑] **สาวิตรีฉันท์** โดยทั่วไปหมายถึงบทสวดในคัมภีร์พระเวท แต่ในที่นี้พระพุทธองค์ทรงหมายเอาอริยสาวิตรี คือ พุทธัง สรณัง คัจฉามิ, ธัมมัง สรณัง คัจฉามิ, สังฆัง สรณัง คัจฉามิ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๔๖๑/๒๒๖)

[๔๖๗] ท่านอย่าถามถึงชาติตระกูลเลย
จงถามเฉพาะธรรมที่ประพฤติเถิด
ไฟย่อมเกิดจากไม้
แม้ผู้ที่เกิดในสกุลต่ำก็สามารถเป็นมุนี
มีปัญญา กีดกันอกุศลวิตกได้ด้วยหิริ
เป็นบุรุษอาชาไนยได้

[๔๖๘] พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล
แก่พระทักขิไณยบุคคลผู้ฝึกตนจนบรรลุสัจจะ
สมบูรณ์ด้วยการฝึกอินทรีย์
ผู้จบเวท อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว

[๔๖๙] พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล
แก่เหล่าชนผู้ละกามทั้งหลายได้แล้ว ไม่ยึดมั่น
สำรวมตนเคร่งครัด เที่ยวไปอยู่
เหมือนกระสวยที่ไปตรง

[๔๗๐] พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล
แก่เหล่าชนผู้ปราศจากราคะ มีอินทรีย์มั่นคงดีแล้ว
หลุดพ้นจากกิเลส เหมือนดวงจันทร์พ้นจากราหูจับ ฉะนั้น

[๔๗๑] พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล
แก่เหล่าชนผู้ไม่เกี่ยวข้องด้วยกิเลส มีสติอยู่ทุกเมื่อ
ละนามรูปที่ยึดถือว่าเป็นของเราได้แล้ว เที่ยวไปอยู่ในโลก

[๔๗๒] ตถาคตละกามทั้งหลายได้
มีปกติครอบงำกามทั้งหลาย เที่ยวไป
รู้ที่สุดแห่งชาติและมรณะ
ดับกิเลสเครื่องเร่าร้อนได้เด็ดขาดแล้ว
เป็นผู้เยือกเย็นเหมือนห้วงน้ำ ควรแก่เครื่องบูชา

[๔๗๓] ตถาคตผู้เสมอพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
อยู่ห่างไกลจากบุคคลผู้ไม่เสมอทั้งหลาย มีปัญญาหาที่สุดมิได้
เป็นผู้อันตัณหาและทิฏฐิไม่แปดเปื้อน ไม่ว่าในโลกนี้หรือโลกไหน ๆ
ย่อมควรแก่เครื่องบูชา

[๔๗๔] ตถาคต ไม่มีมายา ไม่มีมานะ ปราศจากโลภะ
ไม่ยึดถือสิ่งว่าเป็นของเรา
ไม่มีความหวัง กำจัดความโกรธ
ดับกิเลสเครื่องเร่าร้อนได้เด็ดขาด
เป็นพราหมณ์ผู้ลอยบาปได้แท้จริง
ละมลทินคือความโศกได้แล้ว ย่อมควรแก่เครื่องบูชา

[๔๗๕] ตถาคตละตัณหาและทิฏฐิ
อันเป็นกิเลสนอนเนื่องประจำใจได้แล้ว
ไม่มีตัณหาและทิฏฐิเครื่องยึดถือใด ๆ
ชื่อว่าหมดความยึดมั่นในโลกนี้หรือโลกอื่น
ย่อมควรแก่เครื่องบูชา

[๔๗๖] ตถาคตมีจิตเป็นสมาธิ ข้ามพ้นโอฆะได้เด็ดขาด
และรู้ธรรมด้วยปัญญาอันยอดเยี่ยม[๑]
หมดสิ้นอาสวะ ทรงไว้ซึ่งร่างกายเป็นร่างกายสุดท้าย
ย่อมควรแก่เครื่องบูชา

[๔๗๗] ภวาสวะ[๒]และวาจาหยาบคาย
ตถาคตกำจัดให้สิ้นได้ ไม่มีอยู่
เป็นผู้จบเวท หลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวง[๓]
ย่อมควรแก่เครื่องบูชา

[๔๗๘] ตถาคตผู้ล่วงพ้นกิเลสเครื่องข้อง ไม่มีธรรมเครื่องข้อง

---

[๑] **ทิฏฐิอันยอดเยี่ยม** ในที่นี้หมายถึงสัพพัญญุตญาณ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๔๗๖/๒๓๒)

[๒] **ภวาสวะ** หมายถึงราคะที่ประกอบด้วย (๑) ภวตัณหา (ความทะยานอยากในภพ) (๒) ฌานนิกันติ (ความยึดติดในฌาน (๓) สัสสตทิฏฐิ (ความเห็นว่าเที่ยง) (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๔๗๗/๒๓๒)

[๓] **ธรรมทั้งปวง** หมายถึงขันธ์และอายตนะเป็นต้น (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๔๗๗/๒๓๒)

เมื่อคนทั่วไปติดข้องเพราะมานะ ตถาคตขจัดมานะได้
กำหนดรู้ทุกข์พร้อมทั้งเขตและที่ตั้ง ย่อมควรแก่เครื่องบูชา

[๔๗๙] ตถาคตไม่อิงอาศัยความหวัง มีปกติเห็นความสงัด
ล่วงพ้นทิฏฐิที่ผู้อื่นรู้กัน
ไม่มีกิเลสเครื่องยึดเหนี่ยวใด ๆ ย่อมควรแก่เครื่องบูชา

[๔๘๐] ตถาคตรู้แจ้งธรรมทั้งที่ดีและเลว
กำจัดให้สูญสิ้นได้เด็ดขาดแล้ว เป็นผู้สงบ
น้อมจิตไปในธรรมเป็นที่สิ้นอุปาทาน ย่อมควรแก่เครื่องบูชา

[๔๘๑] ตถาคตมีปกติเห็นภาวะที่สิ้นสุดการเกิด
ขจัดสังโยชน์อันเป็นทางแห่งราคะได้หมดสิ้น
เป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่มีโทษ ปราศจากมลทิน
หมดกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ย่อมควรแก่เครื่องบูชา

[๔๘๒] ตถาคตไม่พิจารณาเห็นตนโดยความเป็นตน[๑]
มีจิตตั้งมั่น ปฏิบัติตรง ดำรงตนมั่นคง ไม่หวั่นไหว
ไม่มีกิเลสดุจตะปูตรึงใจ หมดความสงสัย ย่อมควรแก่เครื่องบูชา

[๔๘๓] ตถาคตไม่มีเหตุเกิดโมหะใด ๆ
มีปกติเห็นด้วยญาณในธรรมทั้งปวง
ทรงไว้ซึ่งร่างกายเป็นร่างกายสุดท้าย
และบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณที่ยอดเยี่ยมอันเกษม
ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ ตถาคตนับว่ามีความบริสุทธิ์ที่น่าบูชา
จึงควรแก่เครื่องบูชา

[๔๘๔] (พราหมณ์กราบทูลดังนี้)
การบูชาของข้าพระองค์
จะเป็นการบูชาที่ถูกต้องอย่างแน่แท้
เพราะได้พบบุคคล ผู้จบเวทเช่นพระองค์
ขอพระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นพรหมโดยประจักษ์
โปรดทรงรับ ทรงบริโภคเครื่องบูชาของข้าพระองค์ด้วยเถิด

---

[๑] **เห็นตนโดยความเป็นตน** หมายถึงเห็นขันธ์ ๕ ด้วยจิตอันสัมปยุตด้วยญาณ (ขุ.สุ.อ. (บาลี)๒/๔๘๒/๒๓๔)

[๔๘๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสดังนี้)

พราหมณ์ เราไม่บริโภคโภชนะ
ที่ได้มาเพราะการขับกล่อม
ธรรมนั้นมิใช่ธรรมของผู้พิจารณา
พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่รับโภชนะ
ที่ได้มาเพราะการขับกล่อม
เมื่อธรรมยังมีอยู่
การเลี้ยงชีพแบบนี้ก็ยังมีอยู่

[๔๘๖] อนึ่ง ท่านจงบำรุงพระขีณาสพ
ผู้บริสุทธิ์บริบูรณ์ ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
มีความคะนองสงบแล้ว ด้วยข้าวและน้ำ
เพราะว่าการบำรุงนั้น
เป็นนาบุญของผู้แสวงบุญ

[๔๘๗] (พราหมณ์กราบทูลดังนี้)

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอประทานวโรกาส
ข้าพระองค์เข้าถึงคำสอนของพระองค์
จนรู้ชัดตามที่พระองค์ตรัสบอกแล้ว
ขอพระองค์โปรดตรัสแสดงบุคคล
ผู้ควรจะบริโภคทักษิณาทานของข้าพระองค์
ซึ่งเป็นผู้ที่ข้าพระองค์กำลังแสวงหาในเวลาบูชายัญ
แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

[๔๘๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสดังนี้)

บุคคลใดปราศจากการแก่งแย่งชิงดีกัน
มีจิตไม่ขุ่นมัว หลุดพ้นแล้วจากกามทั้งหลาย
กำจัดถีนมิทธะได้แล้ว

[๔๘๙] กำจัดกิเลสส่วนสุดออกได้
รู้เท่าทันชาติและมรณะ
เป็นมุนีผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญา
ถ้าบุคคลเช่นนั้นมาถึงสถานที่บูชายัญของท่าน

[๔๙๐] ท่านอย่าทำหน้านิ่วคิ้วขมวด จงประคองอัญชลีนอบน้อม
บูชาด้วยข้าวและน้ำเถิด
ทักษิณาของท่านจึงจะสำเร็จได้ด้วยอาการอย่างนี้

[๔๙๑] (พราหมณ์กราบทูลดังนี้)
พระองค์เป็นพระพุทธเจ้าผู้ควรบูชาในโลกทั้งปวง
เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยม ย่อมควรรับเครื่องบูชา
ทานที่ถวายแก่พระองค์ย่อมมีผลมาก

ลำดับนั้น สุนทริกภารทวาชพราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่ท่านพระโคดม ภาษิตของท่านพระโคดมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ข้าแต่ท่านพระโคดม ภาษิตของท่านพระโคดมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ท่านพระโคดมทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดโดยตั้งใจว่า “คนมีตาดีจักเห็นรูปได้” ข้าพระองค์นี้ขอถึงท่านพระโคดม พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ข้าพระองค์พึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบทในสำนักของท่านพระโคดมเถิด”

สุนทริกภารทวาชพราหมณ์ได้บรรพชา ได้อุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาค ฯลฯ จึงเป็นอันว่า ท่านพระสุนทริกภารทวาชะได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดา พระอรหันต์ทั้งหลาย

สุนทริกภารทวาชสูตรที่ ๔ จบ

๕. มาฆสูตร
ว่าด้วยมาฆมาณพทูลถามปัญหา

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น มาฆมาณพเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็น ที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกัน แล้วจึงนั่ง ณ ที่สมควร ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า

“ข้าแต่ท่านพระโคดม ความจริง ข้าพระองค์เป็นทายก เป็นทานบดี รู้ความประสงค์ของผู้ขอ ควรแก่การขอ ย่อมแสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ครั้นแสวงหา ได้แล้วก็นำโภคทรัพย์ที่ตนได้มาโดยชอบธรรมแบ่งให้แก่ปฏิคาหกผู้รับทาน ๑ คนบ้าง ๒ คนบ้าง ๓ คนบ้าง ๔ คนบ้าง ๕ คนบ้าง ๖ คนบ้าง ๗ คนบ้าง ๘ คนบ้าง ๙ คนบ้าง ๑๐ คนบ้าง ๒๐ คนบ้าง ๓๐ คนบ้าง ๔๐ คนบ้าง ๕๐ คนบ้าง ๑๐๐ คนบ้าง มากกว่า ๑๐๐ คนบ้าง ข้าแต่ท่านพระโคดมผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์ ให้ทานอย่างนี้ บูชาอย่างนี้ จะได้รับบุญมากไหม พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “มาณพ แน่นอนทีเดียว เมื่อท่านให้ทานอย่างนี้ บูชาอย่างนี้ ย่อมได้รับบุญมาก มาณพ บุคคลผู้เป็นทายก เป็นทานบดี รู้ความประสงค์ ของผู้ขอ ควรแก่การขอ แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ครั้นแสวงหาได้แล้ว ก็นำโภคทรัพย์ที่ตนได้มาโดยชอบธรรมแบ่งให้แก่ปฏิคาหก ผู้รับทาน ๑ คนบ้าง ฯลฯ ๑๐๐ คนบ้าง มากกว่า ๑๐๐ คนบ้าง ย่อมได้รับบุญมาก”

ลำดับนั้น มาฆมาณพได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาดังนี้

[๔๙๒] ข้าพระองค์ขอทูลถามท่านพระโคดม
ผู้ทรงเปรื่องปราชญ์ในถ้อยคำ ผู้ทรงผ้ากาสาวพัสตร์
ไม่ทรงยึดมั่น เสด็จเที่ยวไปอยู่ว่า
ในโลกนี้ คฤหัสถ์ผู้ใดเป็นทานบดี ควรแก่การขอ
เป็นผู้ต้องการบุญ มุ่งหวังบุญ
ให้ข้าว และน้ำ บูชาชนเหล่าอื่น
การบูชาของคฤหัสถ์ผู้นั้นที่ปฏิบัติอยู่อย่างนี้ จะบริสุทธิ์ได้อย่างไร

[๔๙๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)
มาฆะ ในโลกนี้ คฤหัสถ์ผู้ใดเป็นทานบดี ควรแก่การขอ
เป็นผู้ต้องการบุญ มุ่งหวังบุญ
ให้ข้าว และน้ำ บูชาชนเหล่าอื่น
คฤหัสถ์ผู้เช่นนั้น พึงยังการบูชาให้สำเร็จได้
ด้วยพระทักขิไณยบุคคลทั้งหลาย

[๔๙๔] (มาฆมาณพกราบทูลดังนี้)
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกพระทักขิไณยบุคคลทั้งหลาย
แก่ข้าพระองค์ ผู้เป็นคฤหัสถ์ เป็นทานบดี
ควรแก่การขอ ผู้ต้องการบุญ มุ่งหวังบุญ
ให้ข้าว และน้ำ บูชาชนเหล่าอื่นในโลกนี้ด้วยเถิด

[๔๙๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)
พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล
แก่เหล่าชนผู้ไม่ข้องด้วยกิเลส
ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ผู้บริสุทธิ์ครบถ้วน

ผู้ควบคุมตนได้ เที่ยวไปในโลก

[๔๙๖] พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล
แก่เหล่าชนผู้ตัดเครื่องผูกคือสังโยชน์ได้ทั้งหมด
ฝึกตนแล้ว มีจิตหลุดพ้น ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง

[๔๙๗] พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล
แก่เหล่าชนผู้หลุดพ้นจากสังโยชน์ทั้งปวง
ฝึกตนแล้ว มีจิตหลุดพ้น ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง

[๔๙๘] พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล
แก่เหล่าชนผู้ละราคะ โทสะ โมหะได้แล้ว
สิ้นอาสวะ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว

[๔๙๙] พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล
แก่เหล่าชนผู้ไม่มีมายา ไม่มีมานะ
สิ้นอาสวะ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว

[๕๐๐] พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล
แก่เหล่าชนผู้ปราศจากโลภะ
ไม่ยึดถือว่าเป็นของเรา ไม่มีความหวัง
สิ้นอาสวะ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว

[๕๐๑] พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล
แก่เหล่าชนผู้มีจิตไม่น้อมไปในตัณหาทั้งหลาย
ข้ามโอฆะได้ ไม่ยึดถือว่าเป็นของเรา เที่ยวไป

[๕๐๒] พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล

แก่เหล่าชนผู้ไม่มีตัณหา[๑]เป็นเหตุให้เกิดภพใหม่
ในโลกไหน ๆ คือในโลกนี้หรือโลกอื่น

[๕๐๓] พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล
แก่เหล่าชนผู้ละกามทั้งหลายได้แล้ว
ไม่มีความยึดถือ สำรวมตนดีแล้ว เที่ยวไป
เหมือนกระสวยที่ไปตรง ฉะนั้น

[๕๐๔] พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล
แก่เหล่าชนผู้ปราศจากราคะ มีอินทรีย์มั่นคงดีแล้ว
หลุดพ้นจากกิเลส เหมือนดวงจันทร์พ้นจากราหูจับ ฉะนั้น

[๕๐๕] พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล
แก่เหล่าชนผู้สงบ ผู้ปราศจากราคะ ไม่มีความโกรธ
ผู้ไม่มีคติ เพราะละขันธ์ ๕ ในโลกนี้ได้แล้ว

[๕๐๖] พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล
แก่เหล่าชนผู้ละชาติและมรณะได้หมดสิ้นแล้ว
ล่วงพ้นความสงสัยทุกอย่าง

[๕๐๗] พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล
แก่เหล่าชนผู้มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล
หลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวง เที่ยวไปในโลก

[๕๐๘] พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล

---

[๑] **ตัณหา** แปลว่า ความทะยานอยาก ในที่นี้หมายถึง ตัณหา ๖ อย่างคือ (๑) รูปตัณหา (ความทะยานอยากในรูป) (๒) สัททตัณหา (ความทะยานอยากในเสียง) (๓) คันธตัณหา (ความทะยานอยากในกลิ่น) (๔) รสตัณหา (ความทะยานอยากในรส) (๕) โผฏฐัพพตัณหา (ความทะยานอยากในสิ่งที่ถูกต้องกาย) (๖) ธัมมตัณหา (ความทะยานอยากในอารมณ์ที่เกิดกับใจ) (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓/๑๐, ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๐๒/๒๓๙)

แก่เหล่าชนผู้รู้แจ้งในขันธ์และอายตนะเป็นต้น
ตามสภาวะที่เป็นจริงว่า
นี้เป็นชาติสุดท้าย ไม่มีภพใหม่อีกต่อไป

[๕๐๙] พราหมณ์ผู้มุ่งบุญ ควรบูชา
จัดถวายเครื่องไทยธรรมให้เหมาะแก่กาล
แก่ท่านผู้จบเวท ยินดีในฌาน
มีสติ บรรลุสัมโพธิญาณ
เป็นสรณะของเทวดาและมนุษย์จำนวนมาก

[๕๑๐] (มาฆมาณพกราบทูลดังนี้)
คำถามของข้าพระองค์ไม่เปล่าประโยชน์แน่แท้
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสบอก
พระทักขิไณยบุคคลทั้งหลายแก่ข้าพระองค์แล้ว
ความจริง พระองค์ทรงทราบเญยยธรรมทั้งหมด
ในโลกนี้อย่างถ่องแท้
ธรรมนี้พระองค์ทรงรู้แจ้งแล้ว

[๕๑๑] ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกยัญญสัมปทา[๑]
แก่ข้าพระองค์ผู้เป็นคฤหัสถ์ เป็นทานบดี ควรแก่การขอ
ผู้ต้องการบุญ มุ่งหวังบุญ ให้ข้าว และน้ำ
บูชาชนเหล่าอื่นในโลกนี้ด้วยเถิด

[๕๑๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)
มาฆะ ท่านเมื่อจะบูชาก็จงบูชาเถิด
และจงทำจิตให้ผ่องใสในกาลทั้งปวง
ยัญย่อมเป็นอารมณ์หน่วงจิตของผู้กำลังบูชาบุคคล
ผู้มีจิตตั้งมั่นในยัญนี้แล้ว ย่อมละโทษ[๒]ได้

---

[๑] **ยัญญสัมปทา** หมายถึงความสมบูรณ์ของการบูชาครบ ๓ กาล คือ (๑) ก่อนให้ ก็มีใจดี (๒) ขณะให้ ก็ทำจิตให้ผ่องใส (๓) ครั้นให้แล้ว ก็ชื่นใจ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๑๒/๒๔๑)

[๒] **โทษ** ในที่นี้หมายถึงโทษ ๓ อย่าง คือ (๑) ความโลภ (๒) ความโกรธ (๓) ความหลง (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๑๒/๒๔๑)

[๕๑๓] อนึ่ง บุคคลนั้นปราศจากราคะแล้ว ควรกำจัดโทสะ
เจริญเมตตาจิตทั่วไปแก่สัตว์ทุกจำพวก
ไม่ประมาททั้งกลางวันและกลางคืนเป็นนิตย์
ชื่อว่าย่อมแผ่อัปปมัญญา[๑]ไปทั่วทิศ

[๕๑๔] (มาฆมาณพทูลถามดังนี้)
ใคร ชื่อว่าบริสุทธิ์ หลุดพ้น และชื่อว่ายังติดอยู่
บุคคลจะไปให้ถึงพรหมโลกด้วยตนได้อย่างไร
ข้าแต่พระมุนี ข้าพระองค์ไม่รู้ จึงทูลถาม
ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
ก็พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระพรหม
ข้าพระองค์เห็นโดยประจักษ์ในวันนี้
เพราะพระองค์เป็นผู้เสมอด้วยพรหมของข้าพระองค์จริง ๆ
ข้าแต่พระองค์ผู้มีความรุ่งเรือง
บุคคลจะเข้าถึงพรหมโลกได้อย่างไร

[๕๑๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)
มาฆะ บุคคลผู้บูชายัญญสัมปทาครบทั้ง ๓ กาล[๒]เช่นนั้น
พึงยังการบูชาให้บริสุทธิ์ด้วยพระทักขิไณยบุคคลทั้งหลาย
เราเรียกบุคคลผู้ควรแก่การขอ
บูชาถวายไทยธรรมอย่างนั้นว่า
เข้าถึงพรหมโลกได้แน่นอน

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว มาฆมาณพได้กราบทูลว่า “ข้าแต่ท่านพระโคดม ภาษิตของท่านพระโคดมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ฯลฯ ขอพระองค์จงทรงจำ ข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต”

มาฆสูตรที่ ๕ จบ

๖. สภิยสูตร
ว่าด้วยสภิยปริพาชกทูลถามปัญหา

---

[๑] **อัปปมัญญา** ในที่นี้หมายถึงเมตตาฌาน (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๑๒/๒๔๑)

[๒] คำว่า **ครบ ๓ กาล** พระผู้มีพระภาคทรงแสดงถึงองค์ ๓ ของทายก ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๑๕/๒๔๒ ดูเทียบเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๖๑๖ ในเล่มนี้

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้น เทวดาผู้เคยเป็นสาโลหิต[๑]ของสภิยปริพาชกได้ตั้งปัญหาพร้อมกล่าวว่า “สภิยะ สมณะหรือพราหมณ์ผู้ใด ถูกท่านถามปัญหาเหล่านี้แล้ว พยากรณ์ได้ ท่านควรประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักของสมณะหรือพราหมณ์ผู้นั้นเถิด”

ลำดับนั้น สภิยปริพาชกเรียนปัญหาเหล่านั้นในสำนักของเทวดานั้น แล้วเข้า ไปหาสมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้เป็นเจ้าหมู่ เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มีเกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ เป็นผู้ที่คนส่วนมากยกย่องว่าดีเลิศ คือ ปูรณะ กัสสปะ มักขลิ โคสาล อชิตะ เกสกัมพล ปกุทธะ กัจจานะ สัญชัย เวลัฏฐบุตร นิครนถ์ นาฏบุตร แล้วถามปัญหาเหล่านั้น

ท่านเหล่านั้นถูกถามแล้วไม่สามารถตอบได้ เมื่อตอบไม่ได้ก็แสดงความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่พอใจให้ปรากฏออกมา ทั้งยังกลับย้อนถามสภิยปริพาชก เสียอีก

ต่อมา สภิยปริพาชกมีความคิดดังนี้ว่า “ท่านสมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้เป็นเจ้า หมู่ เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มีเกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ เป็นผู้ที่ คนส่วนมากยกย่องว่าดีเลิศ คือ ท่านปูรณะ กัสสปะ ฯลฯ ท่านนิครนถ์ นาฏบุตร ถูกเราถามปัญหาแล้วไม่สามารถตอบได้ เมื่อตอบไม่ได้ก็แสดงความโกรธ ความ ขัดเคือง และความไม่พอใจให้ปรากฏออกมา ทั้งยังกลับย้อนถามเราในข้อนั้นเสียอีก ถ้าเป็นอย่างนี้ละก็ เราเปลี่ยนเพศเป็นคฤหัสถ์ไปเสพกามเสียดีกว่า”

ต่อมา สภิยปริพาชกกลับคิดขึ้นได้ว่า “พระสมณโคดมนี้ก็เป็นเจ้าหมู่ เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มีเกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ เป็นผู้ที่คนส่วนมากยกย่องว่าดีเลิศเช่นกัน อย่ากระนั้นเลย เราควรเข้าไปหาพระสมณโคดมแล้วถามปัญหาเหล่านี้”

แต่แล้ว สภิยปริพาชกกลับคิดเช่นนี้ว่า “ท่านสมณพราหมณ์ทั้งหลายล้วนเป็นผู้เจริญทั้งวัยวุฒิและคุณวุฒิ เป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับ เป็นพระเถระ เป็นรัตตัญญูบุคคล บวชมานาน เป็นเจ้าหมู่ เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ มีชื่อเสียง มีเกียรติยศ เป็นเจ้าลัทธิ เป็นผู้ที่คนส่วนมากยกย่องว่าดีเลิศ คือ ท่านปูรณะ กัสสปะ ฯลฯ ท่านนิครนถ์ นาฏบุตร ท่านเหล่านั้นถูกเราถามปัญหาแล้วก็ยังไม่สามารถ ตอบได้ เมื่อไม่สามารถตอบได้ ก็ยังแสดงความโกรธ ความขัดเคือง และความ ไม่พอใจให้ปรากฏออกมา ทั้งยังกลับย้อนถามเราในข้อนั้นเสียอีก พระสมณโคดม ถูกเราถามปัญหาเหล่านี้แล้ว จักพยากรณ์ตอบได้อย่างไร เพราะพระสมณโคดม ยังหนุ่มนัก และออกบวชก็ยังไม่นาน”

---

[๑] คำว่า “**สาโลหิต**” ในที่นี้มิใช่เป็นมารดา มิใช่เป็นบิดา แต่เป็นเหมือนมารดา เหมือนบิดา เพราะมี อัธยาศัยเกื้อกูลต่อกัน (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๑๖/๒๔๔)

หลังจากนั้น สภิยปริพาชกกลับคิดขึ้นได้ว่า “เราไม่ควรดูหมิ่น ไม่ควร ดูแคลนพระสมณโคดมว่า ยังหนุ่มนัก ความจริง แม้พระสมณโคดมจะยังหนุ่ม แต่ก็เป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก อย่ากระนั้นเลย เราควรเข้าไปหาพระสมณโคดมแล้วถามปัญหาเหล่านี้ดีกว่า”

ต่อจากนั้น สภิยปริพาชกได้ออกเดินทางมุ่งหน้าไปทางกรุงราชคฤห์ เที่ยวจาริก ไปโดยลำดับจนกระทั่งได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ พระเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน เขตกรุงราชคฤห์ ได้สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลด้วยคาถาว่า

[๕๑๖] ข้าพระองค์มีความเคลือบแคลงสงสัย
มุ่งหวังจะทูลถามปัญหา
พระองค์โปรดตรัสตอบปัญหาที่ข้าพระองค์ทูลถามให้สิ้นสงสัย
โปรดพยากรณ์ปัญหาที่ถูกต้องเหมาะสมไปตามลำดับ
แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

(พระผู้มีพระภาคตรัสดังนี้)

[๕๑๗] สภิยะ ท่านเดินทางมาไกล มุ่งหวังเพื่อจะถามปัญหา
เราจะกล่าวเฉลยปัญหาที่ท่านถามให้สิ้นสงสัย
เราจะพยากรณ์ปัญหาที่ถูกต้องเหมาะสมไปตามลำดับแก่ท่าน

[๕๑๘] สภิยะ ท่านปรารถนาจะถามปัญหาข้อใดข้อหนึ่งอยู่ในใจ
ก็จงถามมาเถิด
เราจะตอบปัญหานั้น ๆ ให้หมดแก่ท่าน

ทันใดนั้น สภิยปริพาชกคิดว่า “น่าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ เราไม่เคยได้โอกาสสักหน่อยในสมณพราหมณ์เหล่าอื่นเลย แต่พระสมณโคดมได้ทรงให้โอกาสนี้แก่เราแล้ว” เขาจึงดีใจ เบิกบาน แช่มชื่น เกิดปีติโสมนัส ได้ทูลถามปัญหากับพระผู้มีพระภาคว่า

[๕๑๙] บุคคลบรรลุอะไร บัณฑิตจึงเรียกว่า ภิกษุ
บุคคลปฏิบัติอย่างไรบัณฑิตจึงเรียกว่า ผู้สงบเสงี่ยม
บุคคลปฏิบัติอย่างไร บัณฑิตจึงเรียกว่า ผู้ฝึกตนแล้ว
บุคคลรู้อย่างไร บัณฑิตจึงเรียกว่า พุทธะ
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ทูลถามปัญหาแล้ว
ขอพระองค์โปรดตรัสพยากรณ์ปัญหาที่ทูลถามด้วยเถิด

(พระผู้มีพระภาคตรัสพยากรณ์ด้วยพระคาถาดังนี้)

[๕๒๐] สภิยะ บุคคลใดควรแก่คำชมเชยว่า
เป็นผู้ถึงนิพพานด้วยทางที่ตนทำแล้ว
ข้ามพ้นความสงสัยได้แล้ว ละความเสื่อมและความเจริญแล้ว
อยู่จบพรหมจรรย์ สิ้นภพใหม่แล้ว
บุคคลนั้น บัณฑิตเรียกว่า ภิกษุ[๑]

[๕๒๑] บุคคลผู้วางเฉยในอารมณ์ทั้งปวง มีสติ
ไม่เบียดเบียนสัตว์ไร ๆ ในโลกทั้งหมด
เป็นผู้ข้ามโอฆะได้ เป็นผู้สงบ
มีจิตไม่ขุ่นมัว ไม่มีกิเลสฟุ้งซ่าน
บุคคลนั้น บัณฑิตเรียกว่า ผู้สงบเสงี่ยม

[๕๒๒] บุคคลใดอบรมอินทรีย์ทั้งหลายได้แล้วในโลกทั้งปวง
ทั้งภายในและภายนอก รู้ชัดทั้งโลกนี้และโลกหน้า
รอคอยอยู่แต่เวลาเท่านั้น
บุคคลนั้นผู้อบรมตนแล้วเช่นนี้
บัณฑิตเรียกว่า ผู้ฝึกตนแล้ว[๒]

[๕๒๓] บุคคลผู้พิจารณากิเลสเครื่องกำหนดจิตทั้งสิ้น
รู้ชัดสังสารวัฏทั้ง ๒ ส่วน คือจุติและอุปบัติ
ปราศจากธุลี ไม่มีกิเลสพอกพูน
เป็นผู้หมดจด บรรลุภาวะที่สิ้นสุดการเกิด
บัณฑิตเรียกว่า พุทธะ

ลำดับนั้น สภิยปริพาชกชื่นชมยินดีภาษิตของพระผู้มีพระภาคแล้ว ดีใจ เบิกบาน แช่มชื่น เกิดปีติโสมนัส ได้ทูลถามปัญหากับพระผู้มีพระภาคต่อไปว่า

[๕๒๔] บุคคลบรรลุอะไร บัณฑิตจึงเรียกว่า พราหมณ์
บุคคลประพฤติอย่างไร บัณฑิตจึงเรียกว่า สมณะ
บุคคลปฏิบัติอย่างไร บัณฑิตจึงเรียกว่า ผู้ล้างบาปได้
บุคคลประพฤติอย่างไร บัณฑิตจึงเรียกว่า นาคะ[๑]

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๘/๘๔

[๒] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๙๐/๒๘๒, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๘/๑๑๘

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ทูลถามปัญหาแล้ว
ขอพระองค์โปรดตรัสพยากรณ์ปัญหาที่ทูลถามด้วยเถิด

(พระผู้มีพระภาคตรัสดังนี้)

[๕๒๕] สภิยะ บุคคลผู้ลอยบาปทั้งปวงได้แล้ว
เป็นผู้ปราศจากมลทิน เป็นผู้ประเสริฐ
มีจิตตั้งมั่นด้วยสมาธิ ดำรงตนมั่นคง
ข้ามพ้นสังสารวัฏ เป็นผู้บริสุทธิ์ครบถ้วน
ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย เป็นผู้คงที่
บุคคลนั้นบัณฑิตเรียกว่า พราหมณ์[๒]

[๕๒๖] บุคคลผู้สงบ ละบุญและบาปได้
เป็นผู้ปราศจากธุลี รู้โลกนี้และโลกหน้า
ล่วงพ้นชาติและมรณะได้แล้ว
เป็นผู้คงที่ ดำรงตนอยู่เช่นนั้น
บัณฑิตเรียกว่า สมณะ

[๕๒๗] บุคคลผู้ชำระล้างบาปได้ทั้งหมด
ทั้งภายในและภายนอก ในโลกทั้งปวง[๓]
ไม่กลับมาสู่กัป ในเทวดาและมนุษย์ผู้ยังท่องเที่ยวอยู่ในกัป[๔]
บัณฑิตเรียกผู้นั้นว่า ผู้ล้างบาปได้

[๕๒๘] บุคคลผู้ไม่ทำบาปแม้เล็กน้อยในโลก
สลัดสังโยชน์และเครื่องผูกพันได้ทั้งหมด
ไม่ติดข้องอยู่ในกิเลสเครื่องข้องทั้งปวง เป็นผู้หลุดพ้น
เป็นผู้คงที่ ผู้ดำรงตนอยู่เช่นนั้น
บัณฑิตเรียกว่า นาคะ

ลำดับนั้น สภิยปริพาชก ฯลฯ ได้ทูลถามปัญหากับพระผู้มีพระภาคเป็นข้อ ต่อไปว่า

[๕๒๙] พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสเรียกบุคคลเช่นไรว่า ผู้ชนะเขต

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๑๘๕ ในเล่มนี้ และดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๐/๒๓๘, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๒๗/๑๔๕

[๒] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๕/๑๐๕, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๒๘/๑๔๗

[๓] **โลกทั้งปวง** ในที่นี้หมายถึงอายตนะทั้งหมด (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๒๗/๒๕๓)

[๔] **กัป** ในที่นี้หมายถึงตัณหาและทิฏฐิ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๒๗/๒๕๓)

ตรัสเรียกบุคคลว่า ผู้ฉลาด ด้วยอาการอย่างไร
อย่างไร จึงตรัสเรียกว่า บัณฑิต
และอย่างไร ตรัสเรียกว่า มุนี
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ทูลถามปัญหาแล้ว
ขอพระองค์โปรดตรัสพยากรณ์ปัญหาที่ทูลถามด้วยเถิด

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๕๓๐] สภิยะ บุคคลพิจารณาเขต[๑]ทั้งสิ้น
คือ เขตเทวดา เขตมนุษย์ และเขตพรหมแล้ว
ผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกที่เป็นมูลเหตุแห่งเขต[๒]ทั้งมวล
เป็นผู้คงที่ ดำรงตนอยู่เช่นนั้น
พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสเรียกว่า ผู้ชนะเขต

[๕๓๑] บุคคลพิจารณากระเปาะฟอง[๓]ทั้งสิ้น
คือ กระเปาะฟองเทวดา กระเปาะฟองมนุษย์
และกระเปาะฟองพรหมแล้ว
ผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกที่เป็นมูลเหตุแห่งกระเปาะฟองทั้งมวล
เป็นผู้คงที่ ดำรงตนอยู่เช่นนั้น
พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสเรียกว่า ผู้ฉลาด

[๕๓๒] บุคคลพิจารณาอายตนะทั้ง ๒ ประการ
คือ อายตนะทั้งภายในและภายนอกแล้ว
มีปัญญาบริสุทธิ์ ก้าวพ้นธรรมดำและธรรมขาว[๔]ได้แล้ว
เป็นผู้คงที่ ผู้ดำรงตนอยู่เช่นนั้น
พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสเรียกว่า บัณฑิต

[๕๓๓] บุคคลรู้ธรรมทั้งของอสัตบุรุษ และสัตบุรุษ
ทั้งภายในและภายนอกในโลกทั้งปวง
ล่วงพ้นกิเลสเครื่องข้องและตัณหาดุจข่ายได้แล้ว

---

[๑] **เขต** ในที่นี้หมายถึงอายตนะ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๓๐/๒๕๓)

[๒] **เครื่องผูกที่เป็นมูลเหตุแห่งเขต** หมายถึงอวิชชา และภวตัณหา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๓๐/๒๕๔)

[๓] **กระเปาะฟอง** หมายถึงกรรม (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๓๑/๒๕๔)

[๔] **ธรรมดำและธรรมขาว** หมายถึงบาปและบุญ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๓๒/๒๕๕)

ควรได้รับความเคารพบูชาจากเทวดาและมนุษย์
บุคคลนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสเรียกว่า มุนี[๑]

ลำดับนั้น สภิยปริพาชก ฯลฯ ได้ทูลถามปัญหากับพระผู้มีพระภาคเป็นข้อ ต่อไปว่า

[๕๓๔] บุคคลบรรลุอะไร บัณฑิตจึงเรียกว่า ผู้จบเวท
บุคคลปฏิบัติอย่างไร บัณฑิตจึงเรียกว่า ผู้รู้ตาม
บุคคลประพฤติตนอย่างไร บัณฑิตจึงเรียกว่า ผู้มีความเพียร
และบุคคลตัดอะไรได้ บัณฑิตจึงเรียกว่า บุรุษอาชาไนย
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ทูลถามปัญหาแล้ว
ขอพระองค์โปรดตรัสพยากรณ์ปัญหาที่ทูลถามด้วยเถิด

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๕๓๕] สภิยะ บุคคลเลือกเฟ้นเวท[๒]ทั้งสิ้น
ของสมณพราหมณ์ทั้งหลายที่มีอยู่
ปราศจากราคะในเวทนาทั้งปวง
ก้าวล่วงเวททั้งปวงได้แล้ว
บุคคลนั้น บัณฑิตเรียกว่า ผู้จบเวท[๓]

[๕๓๖] บุคคลพิจารณารู้เท่าทันกิเลสเครื่องเนิ่นช้า
และนามรูปภายในตน
และกิเลสอันเป็นมูลเหตุแห่งโรคในภายนอก
เป็นผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกอันเป็นมูลเหตุแห่งโรคทั้งปวง
เป็นผู้คงที่ ดำรงตนอยู่เช่นนั้น
บัณฑิตเรียกว่า ผู้รู้ตาม

[๕๓๗] ในโลกนี้ บุคคลผู้งดเว้นบาปทั้งหมด
ล่วงพ้นทุกข์ในนรก มีความเพียร
เป็นผู้คงที่ ดำรงตนอยู่เช่นนั้น
บัณฑิตเรียกว่า ผู้มีความเพียร

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๒๑/๑๒๙

[๒] **เวท** ในที่นี้หมายถึงศาสตร์ความรู้ของสมณพราหมณ์ทั้งหมด (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๓๕/๒๕๕)

[๓] **เวท** ในที่นี้หมายถึงมัคคญาณ ๔ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๓๕/๒๕๕)

มีความมุ่งมั่น เป็นนักปราชญ์

[๕๓๘] บุคคลตัดเครื่องผูก[๑]อันเป็นมูลเหตุแห่งกิเลสเครื่องข้อง
ทั้งภายในและภายนอกได้แล้ว
เป็นผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูก
อันเป็นมูลเหตุแห่งกิเลสเครื่องข้องทั้งปวง
เป็นผู้คงที่ ดำรงตนอยู่เช่นนั้น
บัณฑิตเรียกว่า บุรุษอาชาไนย

ลำดับนั้น สภิยปริพาชก ฯลฯ ได้ทูลถามปัญหากับพระผู้มีพระภาคเป็นข้อ ต่อไปว่า

[๕๓๙] บุคคลบรรลุอะไร บัณฑิตจึงเรียกว่า ผู้มีสุตะ
บัณฑิตเรียกบุคคลว่า อริยะ ด้วยอาการอย่างไร
บุคคลประพฤติอย่างไร บัณฑิตจึงเรียกว่า ผู้มีจรณะ
และบุคคลปฏิบัติอย่างไร บัณฑิตจึงเรียกว่า ปริพาชก
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว
ขอพระองค์โปรดตรัสพยากรณ์ปัญหาที่ทูลถามด้วยเถิด

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๕๔๐] สภิยะ บุคคลผู้สดับแล้ว รู้ยิ่งธรรมทั้งปวง
ครอบงำธรรมทั้งที่มีโทษและไม่มีโทษต่าง ๆ มีอยู่ในโลกได้
หมดความสงสัย มีจิตหลุดพ้น
ไม่มีความทุกข์ในธรรมทั้งปวง[๒]
บัณฑิตเรียกว่า ผู้มีสุตะ

[๕๔๑] บุคคลผู้มีปัญญา ตัดอาลัยและอาสวะได้แล้ว
ไม่ถือกำเนิดเกิดในครรภ์อีก
ละสัญญา ๓ อย่าง และละเปือกตมคือกามได้
ไม่กลับมาสู่กัป[๓]อีก
บัณฑิตเรียกว่า อริยะ

---

[๑] **เครื่องผูก** ในที่นี้หมายถึงกิเลสทั้งหลาย มีราคะเป็นต้น (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๓๘/๒๕๗)

[๒] **ธรรมทั้งปวง** ในที่นี้หมายถึงขันธ์ และอายตนะ เป็นต้น (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๔๐/๒๕๘)

[๓] **กัป** ในที่นี้หมายถึงตัณหาและทิฏฐิ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๔๑/๒๕๘)

[๕๔๒] ในศาสนานี้ บุคคลผู้บรรลุธรรมที่ควรบรรลุเพราะจรณะ[๑]
เป็นผู้ฉลาด รู้ธรรมได้ในกาลทุกเมื่อ
ไม่ข้องอยู่ในธรรมทั้งปวง
มีจิตหลุดพ้นแล้ว ไม่มีปฏิฆะ
บัณฑิตเรียกว่า ผู้มีจรณะ

[๕๔๓] บุคคลผู้กำจัดธรรมที่มีทุกข์เป็นวิบากซึ่งมีอยู่
ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันได้แล้ว
ประพฤติตนอยู่ด้วยปัญญาพิจารณา
และละมายา มานะ โลภะ และโกธะได้หมดสิ้น
ทำนามรูปให้สิ้นสุดลงได้
บัณฑิตเรียกว่า ปริพาชก
ผู้บรรลุธรรมที่ควรบรรลุ

ลำดับนั้น สภิยปริพาชกชื่นชมยินดีภาษิตของพระผู้มีพระภาคแล้ว ดีใจ เบิกบาน แช่มชื่น เกิดปีติโสมนัส ลุกจากที่นั่ง ทำผ้าเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ประคอง อัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคประทับ แล้วได้สดุดีพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาที่เหมาะสม เฉพาะพระพักตร์ว่า

[๕๔๔] ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ผู้มีปัญญาดุจแผ่นดิน
พระองค์ทรงกำจัดมิจฉาทิฏฐิ ๓ และมิจฉาทิฏฐิ ๖๐
ที่อาศัยคัมภีร์เป็นหลักการของพวกสมณะลัทธิอื่น
ซึ่งอาศัยอักษรสื่อความหมาย และสัญญาที่วิปริต
ทรงก้าวพ้นความมืดคือโอฆะได้แล้ว

[๕๔๕] พระองค์ทรงเป็นผู้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ เป็นผู้ถึงฝั่ง
ทรงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
ข้าพระองค์ตระหนักในพระองค์ว่า มีอาสวะสิ้นแล้ว
พระองค์ทรงมีความรุ่งเรือง มีความรู้ มีปัญญามาก

---

[๑] **จรณะ** หมายถึงความประพฤติ,ปฏิปทา ในที่นี้หมายถึงจรณะ ๑๕ คือ (๑) สีลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล) (๒) อินทรียสังวร (การสำรวมอินทรีย์) (๓) โภชเนมัตตัญญุตา (ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค (๔) ชาคริยานุโยค (การหมั่นประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่น) (๕) ศรัทธา (๖) หิริ (๗) โอตตัปปะ (๘) ความเป็นพหูสูต (๙) วิริยารัมภะ (ปรารภความเพียร) (๑๐) ความมีสติมั่นคง (๑๑) ปัญญา (๑๒) ปฐมฌาน (๑๓) ทุติยฌาน (๑๔) ตติยฌาน (๑๕) จตุตถฌาน (ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๓-๒๖/๒๖-๒๙, ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๔๒/๒๕๙)

ได้ทรงแนะนำข้าพระองค์ผู้ทำที่สุดทุกข์ให้ข้ามได้แล้ว

[๕๔๖] เพราะพระองค์ได้ทรงทราบปัญหาที่ข้าพระองค์สงสัย
ทรงช่วยให้ข้าพระองค์ข้ามพ้นความลังเลใจ
ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นพระมุนี
ผู้ทรงบรรลุธรรมที่ควรบรรลุในแนวทางของมุนี
ไม่มีกิเลสฝังแน่นพระทัย
ทรงเป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์
ข้าพระองค์ขอนอบน้อมพระองค์ผู้ทรงสงบเสงี่ยมอย่างยิ่ง

[๕๔๗] พระองค์ผู้มีพระจักษุ ได้ทรงพยากรณ์ปัญหาข้อสงสัย
ที่เคยมีมาก่อนของข้าพระองค์จนหมดสิ้นแล้ว
พระองค์ไม่มีนิวรณ์ จึงนับว่าเป็นพระมุนี
ผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เองแน่แท้

[๕๔๘] อนึ่ง ความคับแค้นใจทั้งหมด
พระองค์ทรงกำจัดตัดถอนได้แล้ว
พระองค์จึงมีพระทัยเยือกเย็น
มีการอบรมตนถึงที่สุดแล้ว มีพระปัญญาทรงจำมั่นคง
มีความบากบั่นในสัจจะเป็นนิตย์

[๕๔๙] เทวดาทั้ง ๒ พวกที่อาศัยอยู่ ณ นารทบรรพตทั้งหมด
พากันชื่นชมอนุโมทนาพระองค์ผู้ประเสริฐ
ยิ่งใหญ่ในหมู่คนผู้ประเสริฐ ผู้ทรงมีความเพียรยิ่งใหญ่
ทรงแสดงพระธรรมเทศนาอยู่

[๕๕๐] ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นบุรุษอาชาไนย
ข้าพระองค์ขอนอบน้อมพระองค์
ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นบุรุษสูงสุด
ข้าพระองค์ขอนอบน้อมพระองค์
ไม่มีผู้ใดเลยที่จะทรงคุณเสมอด้วยพระองค์
ในโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก

[๕๕๑] พระองค์ทรงเป็นสัพพัญญูพุทธเจ้า
เป็นพระศาสดา เป็นพระมุนีครอบงำมารได้

ทรงตัดอนุสัยกิเลสได้ ทรงข้ามห้วงน้ำใหญ่คือสงสารได้แล้ว
ยังทรงช่วยหมู่สัตว์นี้ให้ข้ามตามไปได้ด้วย

[๕๕๒] พระองค์ทรงล่วงพ้นอุปธิกิเลสได้
ทำลายอาสวะได้แล้ว ไม่มีอุปาทาน (ความถือมั่น)
ละความหวาดกลัวภัยได้ เหมือนพญาราชสีห์ไม่กลัวต่อหมู่เนื้อ[๑]

[๕๕๓] พระองค์ไม่ทรงติดอยู่ในบุญและบาปทั้งสอง
เหมือนดอกบัวขาวที่สวยงามไม่ติดอยู่ในน้ำ
ข้าแต่พระองค์ผู้มีความเพียร
ขอพระองค์โปรดเหยียดพระบาทออกมาเถิด
สภิยะจะขอถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระศาสดา

ลำดับนั้น สภิยปริพาชกหมอบลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาคด้วย เศียรเกล้าแล้ว ได้กราบทูลดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระภาษิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระภาษิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระผู้มีพระภาคทรงประกาศธรรมอย่างแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีป ในที่มืด โดยตั้งใจว่า “คนมีตาดีจักเห็นรูปได้” ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งพระธรรมและภิกษุสงฆ์เป็นสรณะ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์พึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเถิด”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “สภิยะ ผู้เคยเป็นอัญเดียรถีย์มาก่อน หวังจะบรรพชา อุปสมบทในธรรมวินัยนี้ จะต้องอยู่ปริวาสเป็นเวลา ๔ เดือน เมื่อครบ ๔ เดือนแล้ว ภิกษุทั้งหลายพอใจจึงจะบรรพชาอุปสมบทให้เป็นภิกษุ แต่ในเรื่องการอยู่ปริวาสนี้ เราก็ทราบความแตกต่างของแต่ละบุคคล”

สภิยปริพาชกกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าผู้เคยเป็นอัญเดียรถีย์มาก่อน หวังจะบรรพชาอุปสมบทในธรรมวินัยนี้ จะต้องอยู่ปริวาสเป็นเวลา ๔ เดือน เมื่อครบ ๔ เดือนแล้ว ภิกษุทั้งหลายพอใจจึงจะบรรพชาอุปสมบทให้เป็นภิกษุ ข้าพระองค์ก็จะขออยู่ปริวาสเป็นเวลา ๔ ปี เมื่อครบ ๔ ปี หากภิกษุทั้งหลายพอใจก็ขอโปรดบรรพชาอุปสมบทให้ข้าพระองค์เป็นภิกษุด้วยเถิด”

ลำดับนั้น สภิยปริพาชกก็ได้รับการบรรพชาอุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาค เมื่อท่านพระสภิยะอุปสมบทได้ไม่นาน ก็จากไปอยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจ ไม่นานนักก็ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่ง พรหมจรรย์ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็น

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๘๓๙-๘๔๐/๔๗๙

บรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญา อันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

จึงเป็นอันว่า ท่านพระสภิยะได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

สภิยสูตรที่ ๖ จบ

๗. เสลสูตร[๑]

ว่าด้วยเสลพราหมณ์

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่จำนวน ๑,๒๕๐ รูป เสด็จเที่ยวจาริกไปในอังคุตตราปชนบท เสด็จถึงอาปณนิคมของชาวอังคุตตราปชนบท

เกณิยชฎิลได้สดับข่าวว่า “ได้ยินว่า พระสมณโคดมศากยบุตร เสด็จออก ผนวชจากศากยตระกูลกำลังเสด็จจาริกอยู่ในอังคุตตราปชนบทพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่จำนวน ๑,๒๕๐ รูป เสด็จไปตามลำดับจนถึงอาปณนิคมแล้ว ท่านพระโคดมนั้นมีกิตติศัพท์อันงามขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า “แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชชา และจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดา ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค” พระผู้มีพระภาค พระองค์นั้น ทรงรู้แจ้งโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ด้วยพระองค์เองแล้ว ทรงประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม พระองค์ทรงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน การได้พบพระอรหันต์ทั้งหลายเช่นนี้ เป็นความดีอย่างแท้จริง”

เกณิยชฎิลนิมนต์เสวยภัตตาหาร

หลังจากนั้น เกณิยชฎิลได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกัน แล้วจึงนั่ง ณ ที่สมควร

พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้เกณิยชฎิลเห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาแล้ว ครั้งนั้นเกณิยชฎิลผู้อันพระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจ ให้อาจหาญแกล้วกล้า ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาแล้ว ได้กราบทูล พระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ขอท่านพระโคดมพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์โปรดรับภัตตาหารของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้เถิด พระพุทธเจ้าข้า”

---

[๑] ดูเทียบ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๙๖-๔๐๐/๔๙๐-๕๐๑, ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๘๑๘-๘๔๑/๔๙๗-๕๐๑

เมื่อเกณิยชฎิลกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับเขาดังนี้ว่า “เกณิยะ ภิกษุสงฆ์มีมากถึง ๑,๒๕๐ รูป แม้ท่านก็ยังเลื่อมใสในพวกพราหมณ์ยิ่งนัก”

แม้ครั้งที่ ๒ เกณิยชฎิลได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระโคดม ผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์มีมากถึง ๑,๒๕๐ รูป ทั้งข้าพระองค์เป็นผู้เลื่อมใสในพวกพราหมณ์ ก็จริง ถึงอย่างนั้น ขอท่านพระโคดมพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์โปรดรับภัตตาหารของ ข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้เถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับเขาว่า “เกณิยะ ภิกษุสงฆ์มีมากถึง ๑,๒๕๐ รูป แม้ท่านก็ยังเลื่อมใสในพวกพราหมณ์ยิ่งนัก”

แม้ครั้งที่ ๓ เกณิยชฎิลได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระโคดม ผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์มีมากถึง ๑,๒๕๐ รูป ทั้งข้าพระองค์เป็นผู้เลื่อมใสในพวกพราหมณ์ ก็จริง ถึงอย่างนั้น ขอท่านพระโคดมพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์โปรดรับภัตตาหารของข้าพระองค์ ในวันพรุ่งนี้เถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์ด้วยพระอาการดุษณี เมื่อเกณิยชฎิลทราบอาการ ที่พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์แล้ว จึงลุกจากที่นั่งเข้าไปสู่อาศรมของตนแล้วเรียกพวกมิตร คนสนิท และญาติสาโลหิตมาบอกว่า “ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอแจ้งให้ทราบว่า ข้าพเจ้าได้นิมนต์พระสมณโคดมพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์มาฉันภัตตาหาร เช้าวันพรุ่งนี้ จึงขอให้ท่านทั้งหลายสละแรงกายช่วยเหลือข้าพเจ้าด้วยเถิด” ชนเหล่านั้น รับคำแล้ว บางพวกขุดที่ทำเตา บางพวกฝ่าฟืน บางพวกล้างถ้วยโถโอชาม บางพวกจัดหาน้ำใช้น้ำฉัน บางพวกปูอาสนะ ส่วนเกณิยชฎิลลงมือตบแต่งโรงปะรำพิธีเอง ทีเดียว

เสลพราหมณ์ได้ฟังคำว่าพุทธะ

สมัยนั้น เสลพราหมณ์อาศัยอยู่ที่ป่าอาปณนิคม เป็นผู้มีความรู้จบไตรเพท พร้อมทั้งนิฆัณฑุศาสตร์ เกฏุภศาสตร์ อักษรศาสตร์ และประวัติศาสตร์ รู้ตัวบท และไวยากรณ์ ชำนาญโลกายตศาสตร์ และการทำนายลักษณะมหาบุรุษ ทั้งยัง เป็นอาจารย์สอนมนตร์แก่มาณพจำนวน ๓๐๐ คนอีกด้วย

สมัยนั้น เกณิยชฎิลก็เป็นผู้หนึ่งที่มีความเลื่อมใสในเสลพราหมณ์มาก ขณะนั้น เสลพราหมณ์กำลังเดินพักผ่อนพร้อมกับมาณพ ๓๐๐ คนติดตามไปห่าง ๆ ผ่านไปทางอาศรมของเกณิยชฎิล ได้เห็นคนบางพวกกำลังขุดที่ทำเตา ฯลฯ บางพวกปู อาสนะ ส่วนเกณิยชฎิลกำลังลงมือตบแต่งโรงปะรำพิธีเองทีเดียว ครั้นเห็นดังนั้น จึงกล่าวกับเกณิยชฎิลดังนี้ว่า “ท่านเกณิยะ จะมีพิธีอาวาหมงคล วิวาหมงคลหรือ พิธีบูชามหายัญจะปรากฏแก่ท่าน หรือท่านได้ทูลเชิญพระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐ ให้เสด็จมาเสวยพระกระยาหารพร้อมกับข้าราชบริพารในเช้าวันพรุ่งนี้หรือ”

เกณิยชฎิลบอกว่า “ข้าแต่ท่านเสละ อาวาหมงคล วิวาหมงคลไม่มีแก่ข้าพเจ้า ทั้งพระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐ ข้าพเจ้าก็มิได้ทูลเชิญเสด็จมาเสวยพระกระยาหาร พร้อมทั้งข้าราชบริพารในเช้า

วันพรุ่งนี้เลย แต่พิธีมหายัญได้ปรากฏแก่ข้าพเจ้า เนื่องจากพระสมณโคดมศากยบุตรผู้เสด็จออกผนวชจากศากยตระกูล กำลังเสด็จจาริกไปในอังคุตตราปชนบทพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่จำนวน ๑,๒๕๐ รูป เสด็จมา ตามลำดับจนถึงอาปณนิคมแล้ว ท่านพระโคดมพระองค์นั้นมีพระกิตติศัพท์อันงาม ขจรไปอย่างนี้ว่า “แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ฯลฯ เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค” ข้าพเจ้าได้นิมนต์พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์มาฉันภัตตาหารในเช้าวันพรุ่งนี้”

เสลพราหมณ์ถามว่า “ท่านเกณิยะ ท่านกล่าวคำว่า พุทธะ หรือ”

เกณิยชฎิลตอบว่า “ท่านเสละ ใช่ ข้าพเจ้ากล่าวคำว่า พุทธะ”

เสลพราหมณ์ถามย้ำอีกว่า “ท่านเกณิยะ ท่านกล่าวคำว่า พุทธะ หรือ”

เกณิยชฎิลก็ตอบย้ำว่า “ท่านเสละ ใช่ ข้าพเจ้ากล่าวคำว่า พุทธะ”

ลำดับนั้น เสลพราหมณ์ได้คิดว่า “ว่าตามลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ในคัมภีร์มนตร์ของพวกเราระบุว่า “แม้แต่เสียงประกาศ คือคำว่า พุทธะ นี้ก็หา ได้ยากในโลก” ซึ่งมหาบุรุษผู้ประกอบด้วยลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ[๑] ย่อมมี คติ ๒ ประการเท่านั้น ไม่เป็นอย่างอื่น คือ

ถ้าอยู่ครองเรือนก็จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม ปกครองแผ่นดินโดยธรรม พระราชอำนาจแผ่ไปทั่วปฐพีมีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นขอบเขต ทรงชนะข้าศึกทั้งภายในและภายนอก มีพระราชอาณาจักรมั่นคง ทรงสมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประการ คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว มณีแก้ว นารีแก้ว คหบดีแก้ว ปริณายกแก้วพระองค์มีพระราชโอรสมากกว่า ๑,๐๐๐ พระองค์ ซึ่งล้วนแต่กล้าหาญมีพระรูป สง่างามสมเป็นวีรกษัตริย์ สามารถจะทำลายกองทัพข้าศึก พระองค์ทรงพิชิตชัยโดยคุณธรรม ไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศัสตรา ทรงครอบครองแผ่นดินนี้ ซึ่งมีสมุทรสาครเป็นขอบเขต

ถ้าเสด็จออกจากเรือนผนวชเป็นบรรพชิต จะสำเร็จเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีหลังคาคือกิเลสอันเปิดแล้วในโลก”

เสลพราหมณ์ถามว่า “ท่านเกณิยะ ขณะนี้ท่านพระโคดมผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นประทับอยู่ที่ไหน”

เสลพราหมณ์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

เมื่อเสลพราหมณ์ถามอย่างนี้แล้ว เกณิยชฎิลได้ยกแขนขวาขึ้นได้กล่าวกับ เสลพราหมณ์ดังนี้ว่า “ท่านเสละ ท่านจงเดินไปทางบริเวณทิวไม้สีเขียวนั้นเถิด” เมื่อได้ฟังดังนั้น เสลพราหมณ์พร้อมทั้ง

---

[๑] ดูเทียบ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔-๓๕/๑๖-๒๐, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๙-๒๐๐/๑๕๙-๑๖๓

มาณพ ๓๐๐ คน จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ พลางเรียกมาณพเหล่านั้นมาเตือนว่า “ท่านทั้งหลาย จงอย่า ส่งเสียงดัง ค่อย ๆ เดินตามกันไปให้เป็นระเบียบ เพราะท่านผู้เจริญเหล่านั้นชอบอยู่ ตามลำพังดุจพญาราชสีห์ให้ยินดีได้ยาก อนึ่ง ขณะที่เรากำลังสนทนากับพระสมณโคดม ขอพวกท่านอย่าพูดสอดแทรกขึ้น รอให้เราสนทนาจบเสียก่อน”

เมื่อตักเตือนศิษย์อย่างนี้แล้ว เสลพราหมณ์พาศิษย์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกัน แล้วจึงนั่ง ณ ที่สมควร พลางตรวจดูลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ในพระวรกายพระผู้มีพระภาค ก็ได้เห็นลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการในพระวรกายของพระผู้มีพระภาคเป็นส่วนมาก เว้นอยู่เพียง ๒ ประการ จึงยังเคลือบแคลง สงสัย ไม่มั่นใจ ไม่ยอมรับ ในลักษณะมหาบุรุษอีก ๒ ประการ คือ (๑) พระคุยหฐานที่เร้นอยู่ในฝัก (๒) พระชิวหาที่ยาวยิ่ง

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า “เสลพราหมณ์นี้เห็นลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการของเราเป็นส่วนมาก เว้นอยู่ ๒ ประการ จึงยังเคลือบแคลง สงสัย ไม่มั่นใจ ไม่ยอมรับในลักษณะมหาบุรุษอีก ๒ ประการ คือ (๑) พระคุยหฐานที่เร้นอยู่ ในฝัก (๒) พระชิวหาที่ยาวยิ่ง”

ทันใดนั้น พระผู้มีพระภาคทรงบันดาลอิทธาภิสังขารให้เสลพราหมณ์ได้เห็นพระคุยหฐานที่เร้นอยู่ในฝัก และทรงแลบพระชิวหาสอดเข้าช่องพระกรรณทั้ง ๒ สลับกันไปมา แล้วทรงย้ายกลับมาสอดเข้าช่องพระนาสิกทั้งสองสลับกัน แล้วจึง ทรงแผ่พระชิวหาปิดบริเวณพระนลาฏทั้งหมด

เสลพราหมณ์กับศิษย์กราบทูลขอบรรพชาอุปสมบท

เสลพราหมณ์คิดว่า “พระสมณโคดมทรงประกอบด้วยลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการบริบูรณ์ไม่บกพร่อง แต่เรายังไม่ทราบว่าพระองค์เป็นพระพุทธเจ้าจริง หรือไม่ เราเคยฟังคำของพราหมณ์ทั้งหลายผู้สูงวัย เป็นผู้ใหญ่ เป็นอาจารย์ต่อ ๆ กันมา กล่าวสอนไว้ว่า พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมแสดง พระองค์ให้ปรากฏในเมื่อบุคคลกล่าวถึงคุณของพระองค์ อย่ากระนั้นเลย เราควรชมเชยพระสมณโคดมเฉพาะพระพักตร์เป็นคาถาที่เหมาะสม”

เมื่อคิดได้ดังนั้น เสลพราหมณ์จึงสดุดีพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาที่เหมาะสม เฉพาะพระพักตร์ว่า

[๕๕๔] ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พระองค์เสด็จอุบัติมาดีแล้ว
มีพระวิริยภาพ มีพระวรกายสมบูรณ์
มีพระรัศมีเรืองงาม เป็นผู้น่าทัศนายิ่งนัก
มีพระฉวีวรรณเปล่งปลั่งดั่งทอง
มีพระเขี้ยวแก้วขาวสะอาด

[๕๕๕] เพราะพระลักษณะมหาบุรุษ
ที่มีปรากฏแก่มหาบุรุษนั้น
ย่อมมีปรากฏในพระวรกายของพระองค์อย่างครบถ้วน

[๕๕๖] พระองค์มีพระเนตรแจ่มใส มีพระพักตร์ผุดผ่อง
มีพระวรกายสูงใหญ่ตรง
มีพระเดช ทรงรุ่งเรืองอยู่ในท่ามกลางหมู่สมณะ
เหมือนดวงอาทิตย์รุ่งเรืองอยู่ ฉะนั้น

[๕๕๗] พระองค์เป็นภิกษุ มีคุณสมบัติงดงามน่าชม
มีพระฉวีวรรณผุดผ่องดั่งทอง
พระองค์มีพระวรรณะสูงส่งถึงเพียงนี้
จะเป็นสมณะไปทำไม

[๕๕๘] พระองค์ควรเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
ที่องอาจในหมู่พลรถ ทรงปราบปรามชนะไพรี
ทรงเป็นใหญ่ในภาคพื้นชมพูทวีป
ซึ่งมีสมุทรสาครทั้งสี่เป็นขอบเขต

[๕๕๙] ข้าแต่พระโคดม ขอเชิญพระองค์ขึ้นครองราชย์
เป็นพระเจ้าจักรพรรดิจอมมนุษย์ตามพระราชประเพณี
ที่กษัตราธิราชโดยพระชาติได้เสวยราชย์
มีหมู่เสวกามาตย์เสด็จตามพระองค์เถิด

[๕๖๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสดังนี้)
เสลพราหมณ์ เราเป็นพระราชาอยู่แล้ว
คือเป็นพระธรรมราชาผู้ยอดเยี่ยม
ยังธรรมจักรที่ไม่มีใคร ๆ หมุนไปได้ ให้หมุนไปได้

[๕๖๑] (เสลพราหมณ์กราบทูลดังนี้)
ข้าแต่พระโคดม พระองค์ทรงปฏิญญาว่า
เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระธรรมราชาผู้ยอดเยี่ยม
ทั้งยังตรัสยืนยันว่ายังธรรมจักรให้หมุนไปได้

[๕๖๒] ใครหนอเป็นเสนาบดีของพระองค์ผู้เจริญ
เป็นสาวกผู้ประพฤติตามเบื้องพระยุคลบาทของพระองค์ผู้เป็นศาสดา

ใครจะช่วยประกาศธรรมจักรที่พระองค์ทรงให้หมุนไปแล้วนี้ได้

[๕๖๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสดังนี้)

เสลพราหมณ์ สารีบุตรผู้เกิดตามตถาคต
จะช่วยประกาศธรรมจักรที่ยอดเยี่ยม
ซึ่งเราให้หมุนไปแล้ว

[๕๖๔] พราหมณ์ เราได้รู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ยิ่ง
ได้เจริญธรรมที่ควรให้เจริญ
ได้ละธรรมที่ควรละได้แล้ว
เพราะฉะนั้น เราจึงเป็นพระพุทธเจ้า

[๕๖๕] พราหมณ์ ท่านจงขจัดความสงสัยในตัวเราเสีย
จงน้อมใจเชื่อเราเสียเถิด
การได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเนือง ๆ
เป็นโอกาสที่หาได้ยาก

[๕๖๖] ผู้จะปรากฏเนือง ๆ ในโลก
ย่อมเป็นการหาได้ยาก
พราหมณ์ เรานั้น เป็นพระพุทธเจ้า
เป็นหมอผ่าตัดลูกศรคือกิเลสชั้นเยี่ยม

[๕๖๗] เราเป็นผู้ประเสริฐสุด ไม่มีผู้เปรียบเทียบ
ย่ำยีมารและเสนามารได้
ควบคุมอมิตร[๑]ทั้งปวงไว้ในอำนาจ
ไม่มีภัยจากที่ไหน เบิกบานอยู่

[๕๖๘] (เสลพราหมณ์กล่าวดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอเชิญพระองค์
จงทรงใคร่ครวญคำของข้าพระองค์นี้
เหมือนอย่างที่พระผู้มีพระภาคผู้มีพระจักษุ
เป็นหมอผ่าตัดลูกศรคือกิเลส

---

[๑] **อมิตร** ในที่นี้หมายถึงมาร ๕ คือ (๑) กิเลสมาร(มารคือกิเลส) (๒) ขันธมาร(มารคือเบญจขันธ์) (๓) อภิสังขารมาร (มารคืออภิสังขาร) (๔) เทวปุตตมาร(มารคือเทพบุตร) (๕) มัจจุมาร(มารคือความตาย) (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๖๗/๒๘๑)

เป็นมหาวีระได้ตรัสไว้
เหมือนพญาราชสีห์บรรลือสีหนาทอยู่ในป่า

[๕๖๙] ใครเห็นพระผู้มีพระภาคผู้ประเสริฐสุด
ไม่มีผู้เปรียบเทียบ
ย่ำยีมารและเสนามารได้ จะไม่พึงเลื่อมใสเล่า
ถึงคนผู้เกิดในตระกูลต่ำก็ยังเลื่อมใส

[๕๗๐] ผู้ปรารถนาจะตามฉัน ก็เชิญมา
หรือผู้ที่ไม่ปรารถนา ก็เชิญกลับไป
ฉันจะบวชในสำนักของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ผู้มีพระปัญญาประเสริฐนี้

[๕๗๑] (มาณพเหล่านั้นกล่าวดังนี้)
หากท่านอาจารย์ประทับใจคำสอน
ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเช่นนี้
แม้เราทั้งหลายก็จะบวช
ในสำนักของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ผู้มีพระปัญญาประเสริฐ

[๕๗๒] พราหมณ์ ๓๐๐ คนนี้พากันประนมมือ ทูลขอบรรพชาว่า
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ทั้งหลาย
จะประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักของพระองค์

[๕๗๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสดังนี้)
เสละ พรหมจรรย์ เรากล่าวไว้ดีแล้ว
ผู้บรรลุจะเห็นได้เอง ให้ผลไม่จำกัดกาล
ในศาสนาที่มีการบรรพชาไม่ไร้ผล[๑]
เมื่อคนที่ไม่ประมาท หมั่นศึกษาอยู่

เสลพราหมณ์พร้อมทั้งบริวารได้รับการบรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคแล้ว

---

[๑] ข้อ ๕๕๔-๕๗๓ ดูเทียบ ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๘๑๘-๘๓๗/๔๗๖-๔๗๙

ฝ่ายเกณิยชฎิล ครั้นคืนนั้นผ่านไป สั่งให้จัดของขบฉันอย่างประณีตไว้ในอาศรม ของตนแล้ว ส่งคนไปกราบทูลภัตตกาลว่า “ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ได้เวลาแล้ว ภัตตาหารเสร็จแล้ว พระพุทธเจ้าข้า”

ขณะนั้น เป็นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จไปยังอาศรมของเกณิยชฎิลแล้วประทับนั่งเหนืออาสนะที่เขาปูไว้ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์

จากนั้น เกณิยชฎิลได้นำของขบฉันอันประณีต ประเคนภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ให้อิ่มหนำสำราญ ด้วยตนเอง เมื่อพระผู้มีพระภาคเสวยเสร็จแล้วทรงวางพระหัตถ์ เกณิยชฎิลเลือกเอาอาสนะต่ำแห่งหนึ่งแล้วนั่งอยู่ ณ ที่สมควร

พระพุทธเจ้าทรงอนุโมทนาแก่เกณิยชฎิล

พระผู้มีพระภาคทรงอนุโมทนาแก่เกณิยชฎิลด้วยพระคาถาดังนี้

[๕๗๔] การบูชาไฟเป็นการบูชายัญอันประเสริฐ
ว่าด้วยเรื่องฉันท์ สาวิตรีฉันท์เป็นฉันท์อันดับแรก
พระราชาเป็นประมุขของมนุษย์ทั้งหลาย
สมุทรสาครเป็นศูนย์รวมแห่งแม่น้ำทั้งหลาย

[๕๗๕] ดาวนักษัตรทั้งหลาย มีดวงจันทร์เด่นสกาว
มวลความร้อนมีดวงอาทิตย์เป็นเจ้า
หมู่ชนผู้มุ่งแสวงบุญอยู่มีพระสงฆ์เท่านั้น
เป็นทางเจริญแห่งบุญแท้จริงของผู้บูชา[๑]

ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงอนุโมทนาแก่เกณิยชฎิลด้วยพระคาถาเหล่านี้แล้วก็เสด็จ ลุกจากอาสนะจากไป

ต่อมา ท่านพระเสละพร้อมด้วยภิกษุผู้เป็นบริวารจากไปอยู่เพียงลำพัง ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจ ไม่นานนักก็ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็น ที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป

จึงเป็นอันว่า ท่านพระเสละพร้อมด้วยภิกษุผู้เป็นบริวารได้เป็นพระอรหันต์จำนวนหนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

---

[๑] ดูเทียบ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๐๐/๔๙๘

ครั้งนั้น ท่านพระเสละพร้อมด้วยภิกษุผู้เป็นบริวารได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ห่มจีวรเฉวียงบ่า ประคองอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ได้กราบทูลด้วยคาถาว่า

[๕๗๖] ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้มีพระจักษุ
ข้าพระองค์ทั้งหลายถึงพระองค์เป็นสรณะครบ ๘ วันนับจากวันนี้
จึงเป็นอันว่าข้าพระองค์ทั้งหลายฝึกฝนตนสำเร็จ
ในศาสนาของพระองค์ใช้เวลา ๗ วันเท่านั้น

[๕๗๗] พระองค์ทรงเป็นสัพพัญญูพุทธเจ้า
เป็นพระศาสดา เป็นพระมุนีครอบงำมารได้
ทรงตัดอนุสัยกิเลสได้ ทรงข้ามห้วงน้ำใหญ่คือสงสารได้แล้ว
ยังทรงช่วยหมู่สัตว์นี้ให้ข้ามตามไปได้ด้วย

[๕๗๘] พระองค์ทรงล่วงพ้นอุปธิกิเลสได้
ทำลายอาสวะได้แล้ว ไม่มีอุปาทาน
ละความหวาดกลัวภัยได้ เหมือนพญาราชสีห์ไม่กลัวต่อหมู่เนื้อ[๑]

[๕๗๙] ภิกษุ ๓๐๐ รูปนี้ ยืนประนมมือกราบทูลว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแกล้วกล้า
ขอพระองค์โปรดเหยียดพระยุคลบาทออกมาเถิด
ขอเชิญท่านผู้ประเสริฐทั้งหลาย
ถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระศาสดาเถิด

เสลสูตรที่ ๗ จบ

๘. สัลลสูตร
ว่าด้วยลูกศรคือกิเลส

(พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระสูตรนี้แก่อุบาสกคนหนึ่งผู้โศกเศร้าเพราะบุตรตายด้วยพระคาถาดังนี้)

[๕๘๐] ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้
ไม่มีนิมิต[๒] ใคร ๆ รู้ไม่ได้ ทั้งลำบาก
สั้นนิดเดียว และประกอบด้วยทุกข์

[๕๘๑] วิธีที่สัตว์ผู้เกิดมาแล้วจะไม่ตายย่อมไม่มี

---

[๑] ดูข้อ ๕๕๑-๕๕๒ หน้า ๖๒๘-๖๒๙ ในเล่มนี้

[๒] **ไม่มีนิมิต** หมายถึงไม่มีกิริยาอาการบ่งบอกว่าจะตาย (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๘๐/๒๘๔)

แม้จะอยู่ไปจนถึงชรา ก็จะต้องถึงแก่ความตาย
เพราะสัตว์ทั้งหลายมีความตายอย่างนี้เป็นธรรมดา

[๕๘๒] สัตว์ที่เกิดมาแล้ว มีภัยจากความตายเป็นนิตย์
เหมือนผลไม้สุกแล้วมีภัยจากการหล่นไปในเวลาเช้า ฉะนั้น

[๕๘๓] ภาชนะดินที่ช่างหม้อทำไว้ทั้งหมด
มีความแตกเป็นที่สุด ฉันใด
ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ก็เป็นฉันนั้น

[๕๘๔] มนุษย์ ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ โง่ และฉลาด ทั้งหมด
ย่อมไปสู่อำนาจความตาย มีความตายรออยู่ข้างหน้า[๑]

[๕๘๕] เมื่อมนุษย์เหล่านั้นถูกความตายครอบงำอยู่
กำลังจะจากโลกนี้ไปสู่ปรโลก
บิดาก็ต้านทานบุตรไว้ไม่ได้
หรือหมู่ญาติก็ต้านทานญาติไว้ไม่ได้

[๕๘๖] เมื่อพวกญาติ กำลังเพ่งมองดูอยู่
รำพันกันเป็นอันมากอยู่นั่นแหละว่า จงดูสัตว์แต่ละตน ๆ
ถูกความตายนำไป เหมือนโคถูกนำไปฆ่า ฉะนั้น

[๕๘๗] สัตว์โลกถูกความแก่และความตายครอบงำอยู่อย่างนี้[๒]
เพราะฉะนั้น นักปราชญ์ทั้งหลายทราบชัด
ความเป็นจริงของสัตว์โลกแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก

[๕๘๘] ท่านไม่รู้ทางของผู้มาหรือผู้ไป
เมื่อไม่เห็นที่สุดทั้ง ๒ นี้ ถึงจะคร่ำครวญไปก็ไร้ประโยชน์

[๕๘๙] หากผู้ที่หลงคร่ำครวญ เบียดเบียนตนอยู่
จะพึงนำประโยชน์อะไรมาได้บ้าง
บัณฑิตผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์ก็จะพึงกระทำเช่นนั้นบ้าง[๓]

[๕๙๐] บุคคลจะได้รับความสงบใจ เพราะการร้องไห้

---

[๑] ดูเทียบ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๕/๑๓๒

[๒] ข้อ ๕๘๒-๕๘๗ ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๙/๑๔๒-๑๔๗, ขุ.ชา (ไทย) ๒๘/๑๑๙/๒๐๑

[๓] ดูเทียบ ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๙๐/๓๖๙

เพราะความเศร้าโศกก็หาไม่
ทุกข์ย่อมเกิดแก่ผู้นั้นยิ่งขึ้น
และร่างกายของเขามีแต่จะซีดเซียวลง

[๕๙๑] ผู้ที่เบียดเบียนตนเอง ย่อมจะซูบผอม ไม่ผ่องใส
สัตว์ทั้งหลายผู้ละไปสู่ปรโลก
หาคุ้มครองตนอยู่ด้วยการคร่ำครวญนั้นได้ไม่
ฉะนั้น การคร่ำครวญจึงเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์[๑]

[๕๙๒] ผู้ทอดถอนใจถึงคนที่ตายไปแล้วอยู่เสมอ
บรรเทาความเศร้าโศกไม่ได้
ตกอยู่ในอำนาจแห่งความเศร้าโศก
ย่อมได้รับทุกข์มากขึ้น

[๕๙๓] ท่านจงดูแม้คนเหล่าอื่นผู้ใกล้จะตายไปตามกรรม
และสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ผู้ตกอยู่ในอำนาจมัจจุราช
ต่างพากันดิ้นรนอยู่ทั้งนั้น

[๕๙๔] อาการใด ๆ ที่สัตว์ทั้งหลายสำคัญหมาย
อาการนั้น ๆ ย่อมแปรผันเป็นอื่นไป[๒]
การพลัดพรากจากกันและกันเช่นนี้ มีอยู่เป็นประจำ
ท่านจงพิจารณาดูความเป็นจริงของสัตว์โลกเถิด

[๕๙๕] บุคคลแม้จะดำรงชีวิตอยู่ถึง ๑๐๐ ปี
หรือเกินไปบ้างก็ตาม ก็ต้องพลัดพรากจากหมู่ญาติ
และต้องละทิ้งชีวิตไว้ในโลกนี้แน่นอน

[๕๙๖] เพราะฉะนั้น บุคคลฟังธรรมเทศนาของพระอรหันต์แล้ว
เห็นคนล่วงลับดับชีวิตไป กำหนดรู้ว่าผู้ล่วงลับดับชีวิตไปนั้น
ไม่สามารถฟื้นคืนชีวิตอยู่ร่วมกับเราได้อีก
ควรกำจัดความคร่ำครวญ

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๙๑/๓๖๙

[๒] **ย่อมแปรผันเป็นอื่นไปจากภาวะนั้น** หมายถึงที่หวังไว้ว่า “ขอให้มีอายุยืน” ก็กลับกลายเป็นสิ่งตรงข้ามคือตายไป และที่หวังไว้ว่า “ขอให้ไม่มีโรค” ก็กลับกลายมีโรค เป็นต้น (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๕๙๔/๒๘๙)

[๕๙๗] ธีรชนผู้มีปัญญา ฉลาดปราชญ์เปรื่อง
ควรขจัดความโศกเศร้าที่เกิดขึ้นโดยฉับพลัน
เหมือนลมพัดนุ่นปลิวไป
เหมือนคนใช้น้ำดับไฟที่กำลังไหม้ลุกลาม ฉะนั้น

[๕๙๘] บุคคลผู้แสวงหาความสุขแก่ตน
ควรกำจัดความคร่ำครวญ ความทะยานอยาก
และโทมนัสของตน
ควรถอนลูกศรคือกิเลสของตน

[๕๙๙] บุคคลผู้ถอนลูกศรคือกิเลสได้แล้ว
เป็นผู้ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย
ถึงความสงบใจ ล่วงพ้นความเศร้าโศกได้ทั้งหมด
ไม่มีความเศร้าโศก ชื่อว่าดับกิเลสได้แล้ว

สัลลสูตรที่ ๘ จบ

๙. วาเสฏฐสูตร
ว่าด้วยวาเสฏฐมาณพทูลถามปัญหา

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ราวป่าอิจฉานังคละ ใกล้หมู่บ้าน อิจฉานังคละ สมัยนั้น พราหมณ์มหาศาลมีชื่อเสียงเป็นจำนวนมาก คือ จังกีพราหมณ์ ตารุกขพราหมณ์ โปกขรสาติพราหมณ์ ชาณุสโสณิพราหมณ์ โตเทยยพราหมณ์ และพราหมณ์มหาศาลมีชื่อเสียงอื่น ๆ อาศัยอยู่ในหมู่บ้านอิจฉานังคละ

ครั้งนั้น วาเสฏฐมาณพและภารทวาชมาณพกำลังเดินเล่นพักผ่อน ระหว่างนั้นได้สนทนาถึงข้อความนี้ว่า “เพื่อนเอ๋ย บุคคลชื่อว่าพราหมณ์โดยวิธีอย่างไร”

ภารทวาชมาณพกล่าวอย่างนี้ว่า “เพื่อนเอ๋ย บุคคลที่เกิดมาดีทั้ง ๒ ฝ่าย คือทั้งฝ่ายมารดาและฝ่ายบิดา ถือปฏิสนธิบริสุทธิ์ดีตลอดเจ็ดชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใคร จะคัดค้านตำหนิได้เพราะอ้างถึงชาติตระกูล เพื่อนเอ๋ย เพราะเหตุดังกล่าวมานี้ บุคคลนั้นจึงชื่อว่า พราหมณ์”

วาเสฏฐมาณพกล่าวอย่างนี้ว่า “เพื่อนเอ๋ย บุคคลเป็นผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยวัตร เพราะเหตุดังกล่าวมานี้จึงชื่อว่า พราหมณ์”

ภารทวาชมาณพไม่สามารถให้วาเสฏฐมาณพยอมรับเหตุผลของตนได้ ฝ่าย วาเสฏฐมาณพก็ไม่สามารถให้ภารทวาชมาณพยอมรับเหตุผลของตนได้เช่นกัน

ลำดับนั้น วาเสฏฐมาณพได้กล่าวเชิงปรึกษากับภารทวาชมาณพว่า “ภารทวาชะ เพื่อนรัก พระสมณโคดมศากยบุตรพระองค์นี้เสด็จออกผนวชจากศากยตระกูล ประทับอยู่ที่ราวป่าอิจฉานังคละ ใกล้หมู่บ้านอิจฉานังคละ ก็ท่านพระโคดมนั้นมีกิตติศัพท์อันงามขจรไปอย่างนี้ว่า “แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค” ภารทวาชะเพื่อนรัก เราทั้งสองเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดม ณ ที่ประทับกันเถิด แล้วเราจะทูลถามถึงเรื่องนี้กับพระองค์ จะได้จดจำข้อความที่พระองค์ทรงพยากรณ์แก่เรา”

ภารทวาชมาณพรับคำวาเสฏฐมาณพว่า “อย่างนั้นก็ได้เพื่อน”

ต่อจากนั้น วาเสฏฐมาณพและภารทวาชมาณพได้พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันแล้วจึงนั่ง ณ ที่สมควร วาเสฏฐมาณพได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถา[๑]ว่า

[๖๐๐] ข้าพระองค์ทั้งสองเป็นผู้ได้รับยกย่อง
และรับรองจากอาจารย์ว่า เป็นผู้ได้(วิชชา ๓)[๒] ศึกษาจบไตรเพท
ข้าพระองค์เป็นหัวหน้าศิษย์ของโปกขรสาติพราหมณ์
ส่วนภารทวาชมาณพนี้เป็นหัวหน้าศิษย์ของตารุกขพราหมณ์

[๖๐๑] ข้าพระองค์ทั้งสอง ศึกษาจบไตรเพท
ตามที่อาจารย์ผู้แตกฉานอบรมสั่งสอน
เป็นผู้เข้าใจตัวบท ชำนาญไวยากรณ์
เทียบเท่าอาจารย์ในมนต์เครื่องกระซิบ[๓]

[๖๐๒] ข้าแต่พระโคดม ข้าพระองค์ทั้งสองนั้นเกิดโต้เถียงกัน
ในเรื่องเหตุที่ทำให้บุคคลเป็นพราหมณ์
ภารทวาชมาณพกล่าวว่า
บุคคลเป็นพราหมณ์ เพราะชาติกำเนิด
ส่วนข้าพระองค์กล่าวว่า
บุคคลเป็นพราหมณ์ เพราะกรรม
ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระจักษุ

---

[๑] ดูเทียบ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๕-๔๖๐/๕๗๑-๕๘๑

[๒] **เป็นผู้ได้วิชชา ๓** ในที่นี้หมายถึงผู้จบไตรเพท (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๖๐๑/๒๙๑)

[๓] **มนต์เครื่องกระซิบ** ในที่นี้หมายถึงพระเวท (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๖๐๑/๒๙๑)

ขอพระองค์ทรงทราบอย่างนี้เถิด

[๖๐๓] ข้าพระองค์ทั้งสองนั้นไม่สามารถตกลงกันได้
จึงพากันมาทูลถามพระองค์ผู้ทรงปรากฏพระนามว่า
เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

[๖๐๔] ข้าพระองค์ทั้งสองประนมมือถวายนมัสการพระองค์
ผู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในโลก
เหมือนชนทั้งหลายประนมมือ
น้อมไหว้พระจันทร์วันเพ็ญโดยทั่วถึงกัน

[๖๐๕] ข้าพระองค์ทั้งสองขอทูลถามพระโคดมผู้มีพระจักษุ
ผู้เสด็จอุบัติดีแล้วในโลกว่า
บุคคลเป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิด
หรือเพราะกรรมหนอ
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกข้าพระองค์ทั้งสอง
ผู้ไม่รู้ให้รู้จักพราหมณ์ที่แท้จริงด้วยเถิด

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๖๐๖] วาเสฏฐะ เราจะพยากรณ์ถึงความพิสดาร
แห่งชาติกำเนิดของสัตว์ทั้งหลาย
ตามลำดับความเหมาะสมแก่เธอ
เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายมีชาติกำเนิดแตกต่างกันหลายเผ่าพันธุ์

[๖๐๗] เธอทั้งหลายย่อมรู้จักหญ้าและต้นไม้
แต่หญ้าและต้นไม้ก็ไม่ยอมรับว่าเป็นหญ้าเป็นต้นไม้
หญ้าและต้นไม้นั้นมีสัณฐานสำเร็จมาแต่กำเนิด
เพราะธรรมชาติของมันต่างกัน

[๖๐๘] ต่อไป เธอทั้งหลายจงรู้จักแมลง ตั๊กแตน
ตลอดจนถึงมดดำ มดแดง
สัตว์เหล่านั้นต่างมีรูปร่างสัณฐานไปตามกำเนิด
เพราะกำเนิดของสัตว์เหล่านั้นต่างกัน

[๖๐๙] เธอทั้งหลายจงรู้จักสัตว์สี่เท้า ทั้งขนาดเล็ก ขนาดใหญ่
สัตว์เหล่านั้นมีรูปร่างสัณฐานไปตามกำเนิด

เพราะกำเนิดของสัตว์เหล่านั้นต่างกัน

[๖๑๐] เธอทั้งหลายจงรู้จักสัตว์เลื้อยคลาน
ที่ใช้ท้องแทนเท้า มีสันหลังยาว
สัตว์เหล่านั้นมีรูปร่างสัณฐานไปตามกำเนิด
เพราะกำเนิดของสัตว์เหล่านั้นต่างกัน

[๖๑๑] ต่อไป เธอทั้งหลายจงรู้จักปลา
และสัตว์น้ำประเภทอื่นที่เกิดเที่ยวหากินอยู่ในน้ำ
สัตว์เหล่านั้นมีรูปร่างสัณฐานไปตามกำเนิด
เพราะกำเนิดของสัตว์เหล่านั้นต่างกัน

[๖๑๒] ต่อไป เธอทั้งหลายจงรู้จักสัตว์ปีกที่บินไปในอากาศ
สัตว์เหล่านั้นมีรูปร่างสัณฐานไปตามกำเนิด
เพราะกำเนิดของสัตว์เหล่านั้นต่างกัน

[๖๑๓] ในหมู่มนุษย์ ไม่มีรูปร่างสัณฐานแตกต่างกันไป
ตามกำเนิดมากมาย เหมือนกำเนิดของสัตว์เหล่านี้เลย

[๖๑๔] คือ ไม่มีการกำหนดว่า เป็นพราหมณ์ เป็นกษัตริย์เป็นต้น
ด้วยผม ศีรษะ ใบหู นัยน์ตา ใบหน้า จมูก ริมฝีปาก คิ้ว

[๖๑๕] คอ บ่า ท้อง หลัง สะโพก อก
ซอกอวัยวะ อวัยวะสืบพันธุ์

[๖๑๖] มือ เท้า นิ้วมือ เล็บ แข้ง ขาอ่อน
ผิวพรรณ หรือเสียง
ในหมู่มนุษย์จึงไม่มีรูปร่างสัณฐาน
แตกต่างกันตามกำเนิดมากมาย
เหมือนในกำเนิดอื่น ๆ เลย

[๖๑๗] ในหมู่มนุษย์ไม่มีลักษณะเฉพาะตัวในสรีระของแต่ละคน
และในหมู่มนุษย์ การเรียกชื่อต่างกันว่า พราหมณ์ กษัตริย์ เป็นต้น
ท่านบัญญัติเรียกเพียงโวหาร

[๖๑๘] ในหมู่มนุษย์ ใครก็ตามอาศัยโครักขกรรมเลี้ยงชีพ
วาเสฏฐะ เธอจงรู้อย่างนี้ว่า
ผู้นั้นเรียกว่า ชาวนา ไม่เรียกว่า พราหมณ์

[๖๑๙] ในหมู่มนุษย์ ใครก็ตามเลี้ยงชีพ
ด้วยการช่างฝีมืออันเป็นศิลปะต่าง ๆ
วาเสฏฐะ เธอจงรู้อย่างนี้ว่า
ผู้นั้นเรียกว่า ช่างศิลป์ ไม่เรียกว่า พราหมณ์

[๖๒๐] ในหมู่มนุษย์ ใครก็ตามอาศัยการค้าขายเลี้ยงชีพ
วาเสฏฐะ เธอจงรู้อย่างนี้ว่า
ผู้นั้นเรียกว่า พ่อค้า ไม่เรียกว่า พราหมณ์

[๖๒๑] ในหมู่มนุษย์ ใครก็ตามเลี้ยงชีพด้วยการรับใช้ผู้อื่น
วาเสฏฐะ เธอจงรู้อย่างนี้ว่า
ผู้นั้นเรียกว่า คนรับใช้ ไม่เรียกว่า พราหมณ์

[๖๒๒] ในหมู่มนุษย์ ใครก็ตามอาศัยการลักทรัพย์ผู้อื่นเลี้ยงชีพ
วาเสฏฐะ เธอจงรู้อย่างนี้ว่า
ผู้นั้นเรียกว่า โจร ไม่เรียกว่า พราหมณ์

[๖๒๓] ในหมู่มนุษย์ ใครก็ตามอาศัยลูกศรและศัสตราเลี้ยงชีพ
วาเสฏฐะ เธอจงรู้อย่างนี้ว่า
ผู้นั้นเรียกว่า ทหารอาชีพ ไม่เรียกว่า พราหมณ์

[๖๒๔] ในหมู่มนุษย์ ใครก็ตามเลี้ยงชีพด้วยการเป็นปุโรหิต
วาเสฏฐะ เธอจงรู้อย่างนี้ว่า
ผู้นั้นเรียกว่า ผู้เป็นที่เคารพบูชา ไม่เรียกว่า พราหมณ์

[๖๒๕] ในหมู่มนุษย์ ใครก็ตามปกครองท้องถิ่นและแว่นแคว้น
วาเสฏฐะ เธอจงรู้อย่างนี้ว่า
ผู้นั้นเรียกว่า พระราชา ไม่เรียกว่า พราหมณ์

[๖๒๖] ผู้ถือกำเนิดจากมารดา (ที่เป็นพราหมณ์)
เราไม่เรียกว่า พราหมณ์
เขาเป็นเพียงผู้ชื่อว่า โภวาที เท่านั้น
เขายังมีกิเลสเครื่องกังวล
แต่เราเรียกผู้ที่ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล

ไม่ถือมั่นเท่านั้นว่า พราหมณ์[๑]

[๖๒๗] ผู้ตัดสังโยชน์ได้หมดสิ้น ไม่สะดุ้ง
ผู้ล่วงพ้นกิเลสเครื่องข้องได้ ผู้ปราศจากโยคะ
เราเรียกว่า พราหมณ์

[๖๒๘] ผู้ตัดชะเนาะ เชือกหนัง และเงื่อน
พร้อมทั้งสายรัดได้ ถอดลิ่มสลัก เป็นผู้ตรัสรู้แล้ว
เราเรียกว่า พราหมณ์

[๖๒๙] ผู้ไม่ประทุษร้าย อดกลั้นคำด่า
การฆ่า และการจองจำได้
มีขันติเป็นพลัง มีขันติเป็นกำลังพล
เราเรียกว่า พราหมณ์

[๖๓๐] ผู้ไม่มักโกรธ มีศีล มีวัตร
ไม่มีตัณหาเครื่องฟูขึ้น ฝึกตนได้แล้ว
มีสรีระเป็นร่างกายสุดท้าย
เราเรียกว่า พราหมณ์

[๖๓๑] ผู้ใดไม่ติดในกามทั้งหลาย
เหมือนน้ำไม่ติดอยู่บนใบบัว
เหมือนเมล็ดพันธุ์ผักกาดไม่ติดอยู่บนปลายเหล็กแหลม
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

[๖๓๒] ผู้ใดในธรรมวินัยนี้ รู้ชัดความสิ้นทุกข์ของตน
ปลงภาระได้แล้ว ปราศจากโยคะ
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

[๖๓๓] ผู้มีปัญญาลึกซึ้ง เป็นนักปราชญ์
ฉลาดในทางและมิใช่ทาง
บรรลุประโยชน์สูงสุด
เราเรียกว่า พราหมณ์

[๖๓๔] ผู้ไม่คลุกคลีกับคน ๒ จำพวก

---

[๑] ดูธรรมบทข้อ ๓๙๖ หน้า ๑๕๘ ในเล่มนี้

คือ คฤหัสถ์ และบรรพชิต
ไม่มีความอาลัยเที่ยวไป มีความปรารถนาน้อย
เราเรียกว่า พราหมณ์

[๖๓๕] ผู้ใดละวางโทษทัณฑ์ในสัตว์ทั้งหลาย
ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ที่ยังหวาดสะดุ้ง และสัตว์ที่มั่นคง
ไม่ฆ่าเอง ไม่ใช้ให้คนอื่นฆ่า
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

[๖๓๖] ผู้ไม่มุ่งร้ายในหมู่คนผู้มุ่งร้าย
ผู้สงบในหมู่คนผู้ชอบหาเรื่องใส่ตน
ผู้ไม่ถือมั่นในหมู่คนผู้ถือมั่น
เราเรียกว่า พราหมณ์

[๖๓๗] ผู้ใดทำราคะ โทสะ โมหะ มานะ และมักขะให้ตกไป
เหมือนเมล็ดพันธุ์ผักกาดตกไปจากปลายเหล็กแหลม
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

[๖๓๘] ผู้กล่าวคำที่ไม่หยาบคาย สื่อความหมายได้
เป็นคำจริง ไม่เป็นเหตุให้ใคร ๆ ขัดเคือง
เราเรียกว่า พราหมณ์

[๖๓๙] ผู้ใดในโลกนี้ ไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้
ไม่ว่ายาวหรือสั้น เล็กหรือใหญ่ งามหรือไม่งาม
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

[๖๔๐] ผู้ใดไม่มีความหวังในโลกนี้และโลกหน้า
ปราศจากความหวัง ปราศจากโยคะ
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

[๖๔๑] ผู้ใดไม่มีความอาลัย หมดความสงสัยเพราะรู้ชัด
หยั่งลงสู่อมตะ บรรลุแล้ว
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

[๖๔๒] ผู้ใดในโลกนี้ละบุญและบาปทั้งสองได้
พ้นจากกิเลสเครื่องข้องได้ ไม่เศร้าหมอง
ปราศจากกิเลสดุจธุลี เป็นผู้บริสุทธิ์

เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

[๖๔๓] ผู้บริสุทธิ์ดุจจันทร์แจ่ม
มีจิตผ่องใส ไม่ขุ่นมัว
เป็นผู้สิ้นความยินดีในภพ
เราเรียกว่า พราหมณ์

[๖๔๔] ผู้ใดก้าวพ้นทางอ้อม[๑]ทางหล่ม[๒]
สงสาร และโมหะได้แล้ว
ข้ามไปถึงฝั่งแล้ว เจริญฌาน
ไม่หวั่นไหว หมดความสงสัย
ดับเย็น เพราะไม่ถือมั่น
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

[๖๔๕] ผู้ใดในโลกนี้ละกามได้แล้ว
ออกบวชเป็นบรรพชิต
เป็นผู้สิ้นกามและราคะ[๓]
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

[๖๔๖] ผู้ใดในโลกนี้ละตัณหาได้เด็ดขาด
ออกบวชเป็นบรรพชิต
เป็นผู้สิ้นตัณหาและภพ
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

[๖๔๗] ผู้ละกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นของมนุษย์ได้[๔]
ล่วงพ้นกิเลสเครื่องประกอบอันเป็นทิพย์ได้แล้ว
เป็นผู้ปราศจากโยคะทั้งปวง
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

[๖๔๘] ผู้ละทั้งความยินดี[๕] และความไม่ยินดี[๑]

---

[๑] **ทางอ้อม** ในที่นี้หมายถึงราคะ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๖๔๔/๒๙๙)

[๒] **ทางหล่ม** ในที่นี้หมายถึงกิเลส (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๖๔๔/๒๙๙)

[๓] **ราคะ** ในที่นี้หมายถึงภพ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๖๔๕/๒๙๙)

[๔] ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๑๖๖ ในเล่มนี้

[๕] ดูเชิงอรรถที่ ๓ หน้า ๑๖๖ ในเล่มนี้

เป็นผู้เยือกเย็น หมดอุปธิกิเลส
ครอบงำโลกทั้งหมด เป็นผู้แกล้วกล้า
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

[๖๔๙] ผู้ใดรู้การจุติและการอุบัติ
ของสัตว์ทั้งหลายโดยประการทั้งปวง
เราเรียกผู้นั้นซึ่งเป็นผู้ไม่ติดข้อง ไปดีแล้ว
และตรัสรู้แล้วว่า พราหมณ์

[๖๕๐] ผู้ใดมีคติที่เทวดา คนธรรพ์ และมนุษย์ก็รู้ไม่ได้
เราเรียกผู้นั้นซึ่งเป็นอรหันตขีณาสพว่า พราหมณ์

[๖๕๑] ผู้ใดไม่มีกิเลสเครื่องกังวล
ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต
เราเรียกผู้นั้นซึ่งเป็นผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล
หมดความยึดมั่นถือมั่นว่า พราหมณ์

[๖๕๒] ผู้องอาจ ผู้ประเสริฐ ผู้แกล้วกล้า
ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ผู้ชำนะแล้ว
ผู้ไม่หวั่นไหว ผู้ชำระแล้ว และผู้ตรัสรู้แล้ว
เราเรียกว่า พราหมณ์

[๖๕๓] ผู้ใดระลึกอดีตชาติได้ เห็นสวรรค์และอบาย
บรรลุภาวะที่สิ้นสุดการเกิด
เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์

[๖๕๔] อันที่จริง ชื่อและโคตรที่เขากำหนดให้กันนั้น
เป็นเพียงสมมติบัญญัติในโลก
ชื่อและโคตรปรากฏอยู่ได้เพราะรู้ตามกันมา
ญาติสาโลหิตกำหนดไว้ในการเกิดนั้น ๆ

[๖๕๕] ชื่อและโคตรที่กำหนดเรียกกันนี้
เป็นความเห็นที่ฝังแน่นอยู่ในใจมานานของคนผู้ไม่รู้ความจริง
เมื่อไม่รู้จึงกล่าวว่า บุคคลเป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิด

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๔ หน้า ๑๖๖ ในเล่มนี้

[๖๕๖] บุคคลจะชื่อว่า เป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิดก็หามิได้
จะชื่อว่ามิใช่พราหมณ์เพราะชาติกำเกิดก็หามิได้
แต่ชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะกรรม
ชื่อว่ามิใช่พราหมณ์เพราะกรรม

[๖๕๗] บุคคลชื่อว่าเป็นชาวนาเพราะกรรม
ชื่อว่าเป็นช่างศิลป์ เป็นพ่อค้า เป็นคนรับใช้ ก็เพราะกรรม

[๖๕๘] ชื่อว่าเป็นโจร เป็นทหารอาชีพ เป็นปุโรหิต
แม้กระทั่งเป็นพระราชา ก็เพราะกรรมทั้งนั้น

[๖๕๙] บัณฑิตผู้มีปกติเห็นปฏิจจสมุปบาท
ฉลาดในกรรมและวิบาก
ย่อมเห็นกรรมตามความเป็นจริงอย่างนี้

[๖๖๐] สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม
หมู่สัตว์เป็นไปตามกรรม
สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเครื่องผูกพัน
เปรียบเหมือนรถที่แล่นไปมีหมุดเป็นเครื่องตรึงไว้ ฉะนั้น

[๖๖๑] บุคคลจะเป็นพราหมณ์ ก็เพราะกรรมอันประเสริฐนี้
คือ ตบะ พรหมจรรย์ สัญญมะ ทมะ[๑]
กรรมอันประเสริฐนี้นำความเป็นพราหมณ์ที่สูงสุดมาให้

[๖๖๒] บุคคลสมบูรณ์ด้วยวิชชา ๓
มีความสงบ สิ้นภพใหม่แล้ว
วาเสฏฐะ เธอจงรู้อย่างนี้ว่า
บุคคลนั้นเป็นทั้งพรหม และท้าวสักกะของบัณฑิตผู้รู้แจ้งอยู่

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว วาเสฏฐมาณพและภารทวาชมาณพได้กราบทูลดังนี้ว่า “ข้าแต่ท่านพระโคดม พระภาษิตของท่านพระโคดมชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ฯลฯ ขอท่านพระโคดมจงทรงจำพวกข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต”

วาเสฏฐสูตรที่ ๙ จบ

---

[๑] **ตบะ** หมายถึงการสำรวมอินทรีย์ **พรหมจรรย์** หมายถึงการประพฤติธรรมอันประเสริฐ **สัญญมะ** หมายถึงมีศีล **ทมะ** หมายถึงมีปัญญา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๖๖๑/๓๐๒)

๑๐. โกกาลิกสูตร[๑]
ว่าด้วยพระโกกาลิกะ

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิก เศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล โกกาลิกภิกษุเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะเป็นผู้มีความปรารถนาชั่ว ลุอำนาจความปรารถนาชั่ว”

เมื่อโกกาลิกภิกษุกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับโกกาลิกภิกษุดังนี้ว่า “โกกาลิกะ เธออย่ากล่าวอย่างนั้น เธออย่ากล่าวอย่างนั้น เธอจง ทำจิตให้เลื่อมใสในสารีบุตรและโมคคัลลานะเถิด สารีบุตรและโมคคัลลานะเป็นผู้มีศีลเป็นที่รัก”

แม้ครั้งที่ ๒ โกกาลิกภิกษุก็กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้พระผู้มีพระภาคทรงเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของข้าพระองค์ มีพระพุทธพจน์ที่ข้าพระองค์เชื่อถือได้ก็จริง แต่ท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะเป็นผู้มีความปรารถนาชั่ว ลุอำนาจความปรารถนาชั่ว”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับโกกาลิกภิกษุดังนี้ว่า “โกกาลิกะ เธออย่ากล่าวอย่างนั้น เธออย่ากล่าวอย่างนั้น เธอจงทำจิตให้เลื่อมใสในสารีบุตรและโมคคัลลานะเถิด สารีบุตรและโมคคัลลานะเป็นผู้มีศีลเป็นที่รัก”

แม้ครั้งที่ ๓ โกกาลิกภิกษุก็กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้พระผู้มีพระภาคทรงเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาของข้าพระองค์ มีพระพุทธพจน์ที่ข้าพระองค์เชื่อถือได้ก็จริง แต่ท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะเป็นผู้มีความปรารถนาชั่ว ลุอำนาจความปรารถนาชั่ว”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับโกกาลิกภิกษุดังนี้ว่า “โกกาลิกะ เธออย่ากล่าวอย่างนั้น เธออย่ากล่าวอย่างนั้น เธอจงทำจิตให้เลื่อมใสในสารีบุตรและโมคคัลลานะเถิด สารีบุตรและโมคคัลลานะเป็นผู้มีศีลเป็นที่รัก”

ครั้งนั้น โกกาลิกภิกษุลุกจากอาสนะ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค กระทำประทักษิณแล้วจากไป

เมื่อโกกาลิกภิกษุจากไปไม่นาน ร่างกายก็มีตุ่มขนาดเท่าเมล็ดพันธุ์ผักกาดเกิดขึ้นทั่วร่าง ตุ่มเหล่านั้นโตเท่าเมล็ดพันธุ์ผักกาด แล้วก็โตเท่าเมล็ดถั่วเขียว โตเท่าเมล็ดถั่วดำ โตเท่าเมล็ดพุทรา โตเท่าเมล็ดกระเบา โตเท่าผลมะขามป้อม โตเท่าผลมะตูมอ่อน เท่าผลมะตูมแก่แล้วก็แตกเยิ้ม หนองและ

---

[๑] ดูเทียบ สำ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๑/๒๔๘, องฺ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๘๙/๒๐๐-๒๐๔

เลือดไหลออกมา โกกาลิกภิกษุเพราะทนพิษตุ่มแตกนั้นไม่ไหวจึงมรณภาพลงในขณะนั้น และเมื่อมรณภาพลงแล้วได้ไปเกิดในปทุมนรก เพราะมีจิตผูกอาฆาตในท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะ

ครั้งนั้น เมื่อราตรีผ่านไป[๑] ท้าวสหัมบดีพรหมมีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างไปทั่วพระเชตวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โกกาลิกภิกษุมรณภาพแล้วไปเกิดในปทุมนรก เพราะมีจิตผูกอาฆาตในท่านพระสารีบุตร และท่านพระโมคคัลลานะ”

ท้าวสหัมบดีพรหมครั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคกระทำประทักษิณแล้วหายไป ณ ที่นั้นแล

ครั้นคืนนั้นผ่านไป พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อคืนนี้ เมื่อราตรีผ่านไป ท้าวสหัมบดีพรหม ฯลฯ ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสหัมบดีพรหมครั้นกล่าวอย่างนี้แล้วก็กระทำประทักษิณแล้วหายไป ณ ที่นั้นแล”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ประมาณอายุในปทุมนรกนานเท่าไรหนอ”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุ ประมาณอายุในปทุมนรกนานมาก ประมาณอายุในปทุมนรกนั้น ยากที่จะนับได้ว่า “ประมาณเท่านี้ปี ประมาณ ๑๐๐ ปีเท่านี้ ประมาณ ๑,๐๐๐ ปีเท่านี้ ประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ ปีเท่านี้”

ภิกษุนั้นทูลถามอีกว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์พอจะยกอุปมาได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ได้ ภิกษุ” แล้วตรัสว่า “ภิกษุ หนึ่งเกวียนเมล็ดงาของชาวโกศลมีอัตรา ๒๐ ขารี[๒] ล่วงไปแล้ว ๑๐๐,๐๐๐ ปี บุรุษจึงนำเมล็ดงาออกจากเกวียนนั้น ๑ เมล็ด เมล็ดงาหนึ่ง

---

[๑] ดูเชิงอรรถที่ ๔ หน้า ๖ ในเล่มนี้

[๒] **ขารี** เป็นชื่อมาตราตวงชนิดหนึ่งของอินเดียโบราณ มีลำดับมาตราดังนี้

๔ กุฑวะ หรือปสตะ(ฟายมือ)	เป็น ๑ ปัตถะ (กอบ)
๔ ปัตถะ	เป็น ๑ อาฬหกะ
๔ อาฬหกะ	เป็น ๑ โทณะ
๔ โทณะ	เป็น ๑ มาณิกา
๔ มาณิกา	เป็น ๑ ขารี
๒๐ ขารี	เป็น ๑ เกวียน

เกวียนของชาวโกศลซึ่งมีอัตรา ๒๐ ขารีนั้น จะพึงหมดไปโดยทำนองนี้เร็วกว่า แต่ว่า ๑ อัพพุทนรก[๑] หาหมด ไปไม่ ๒๐ อัพพุทนรก เป็น ๑ นิรัพพุทนรก ๒๐ นิรัพพุทนรก เป็น ๑ อพพนรก ๒๐ อพพนรก เป็น ๑ อหหนรก ๒๐ อหหนรก เป็น ๑ อฏฏนรก ๒๐ อฏฏนรก เป็น ๑ กุมุทนรก ๒๐ กุมุทนรก เป็น ๑ โสคันธิกนรก ๒๐ โสคันธิกนรก เป็น ๑ อุปปลกนรก ๒๐ อุปปลกนรก เป็น ๑ ปุณฑรีกนรก ๒๐ ปุณฑรีกนรก เป็น ๑ ปทุมนรก

ภิกษุ โกกาลิกภิกษุนี้เกิดในปทุมนรก เพราะมีจิตผูกอาฆาตในสารีบุตรและ โมคคัลลานะ”

พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสไวยากรณ์ภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัส คาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๖๖๓] ผรุสวาจา(คำหยาบ)เป็นเหมือนผึ่ง[๒]
เครื่องตัดตนของคนพาลผู้กล่าวคำชั่ว
ย่อมเกิดที่ปากของคนพาล

[๖๖๔] ผู้ใดสรรเสริญคนที่ควรติเตียน
หรือติเตียนคนที่ควรสรรเสริญ

(ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๖๖๒/๓๐๗, อภิธา.ฏีกา (บาลี) คาถา ๔๘๐-๔๙๔)

[๑] อัพพุทนรก นิรัพพุทนรก อพพนรก อหหนรก อฏฏนรก กุมุทนรก โสคันธิกนรก อุปปลกนรก ปุณฑรีกนรก ปทุมนรก ทั้งหมดนี้อยู่ในอเวจีมหานรก เป็นนรกเล็กอยู่ในนรกใหญ่ ไม่มีภูมิเป็นของตนเอง แต่เป็นที่ซึ่งสัตว์จะต้องรับกรรม เช่น อัพพุทนรก เป็นสถานที่ทรมานสัตว์โดยการนับชิ้นเนื้อเป็นเครื่องบอกระยะเวลาในการทรมานสัตว์ (องฺ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๘๙/๓๖๖, ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๖๖๒/๓๐๗)

อนึ่ง นรกเหล่านี้ปรากฏชื่อตามจำนวนสังขยา อรรถกถาให้นัยไว้ว่า นรกเหล่านี้มีวิธีนับระยะเวลาปีของอัพพุทนรกเป็นตัวอย่างดังนี้ คือ

๑๐,๐๐๐,๐๐๐	ปี	เป็น	๑ โกฏิ-ปี
๑๐,๐๐๐,๐๐๐	โกฏิ-ปี	เป็น	๑ ปโกฏิ-ปี
๑๐,๐๐๐,๐๐๐	ปโกฏิ-ปี	เป็น	๑ โกฏิปโกฏิ-ปี
๑๐,๐๐๐,๐๐๐	โกฏิปโกฏิ-ปี	เป็น	๑ นหุต-ปี
๑๐,๐๐๐,๐๐๐	นหุต-ปี	เป็น	๑ นินนหุต-ปี
๑๐,๐๐๐,๐๐๐	นินนหุต-ปี	เป็น	๑ อัพพุทะ-ปี

ต่อจากอัพพุทะไปใช้ ๑ x ๒๐ เช่น ๒๐ อัพพุทะ (๑ อัพพุทะ x ๒๐) ได้เท่ากับ ๑ นิรัพพุทะ เป็นต้น (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๖๖๒/๓๐๗, กัจ. ๕/๘/๓๙๕)

[๒] คำว่า ผึ่ง หมายถึงชื่อเครื่องมือสำหรับถากไม้ชนิดหนึ่ง รูปคล้ายจอบ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตย-สถาน พ.ศ. ๒๕๒๕)

ผู้นั้นชื่อว่าสั่งสมความผิดไว้ด้วยปาก
ย่อมไม่ประสบความสุข เพราะความผิดนั้น

[๖๖๕] การปราชัยด้วยทรัพย์
ในการเล่นการพนันจนหมดตัวนี้
เป็นความผิดเพียงเล็กน้อย
แต่การที่บุคคลมีใจประทุษร้าย
ในบุคคลผู้ดำเนินไปดีแล้วนี้เท่านั้น
เป็นความผิดมากกว่า

[๖๖๖] บุคคลผู้ตั้งวาจาและใจอันชั่ว
ติเตียนพระอริยะย่อมเข้าถึงนรก
สิ้น ๑๓๖,๐๐๐ นิรัพพุทกัป
กับอีก ๕ อัพพุทกัป

[๖๖๗] คนที่ชอบกล่าวคำไม่จริง
หรือคนที่ทำความชั่วแล้วกล่าวว่า
"ฉันไม่ได้ทำ" ต่างก็ตกนรก[๑]
คน ๒ จำพวกนั้น ต่างก็มีกรรมชั่ว
ตายไปแล้วมีคติเท่าเทียมกันในโลกหน้า

[๖๖๘] บุคคลใดประทุษร้ายต่อคนผู้ไม่ประทุษร้าย
เป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน
บาปย่อมกลับมาถึงบุคคลนั้นซึ่งเป็นคนพาลอย่างแน่แท้
ดุจผงธุลีอันละเอียดที่บุคคลซัดไปทวนลม ฉะนั้น[๒]

[๖๖๙] ผู้หมกมุ่นในความโลภต่าง ๆ ไม่มีศรัทธา
มีนิสัยหยาบกระด้าง ไม่รู้พุทธพจน์
มีความตระหนี่ ชอบพูดส่อเสียด
ย่อมใช้วาจากล่าวร้ายผู้อื่น

[๖๗๐] โกกาลิกะผู้มีปากเป็นหล่ม ชอบพูดเท็จ

---

[๑] ดู ธรรมบท ข้อ ๓๐๖ หน้า ๑๒๘, อุทาน ข้อ ๓๘ หน้า ๒๔๘, อิติวุตตกะ ข้อ ๔๘ หน้า ๓๙๙ ในเล่มนี้

[๒] ดูธรรมบท ข้อ ๑๒๕ หน้า ๗๐ ในเล่มนี้

ไม่ใช่คนดี ชอบกำจัดความเจริญของตน
เป็นคนชั่ว ชอบทำแต่กรรมชั่ว
เป็นคนต่ำช้า เป็นคนอาภัพ เป็นอวชาตบุตร
เธออย่าพูดมากในที่นี้ อย่าต้องเป็นสัตว์นรกเลย

[๖๗๑] เธอย่อมเกลี่ยธุลีคือกิเลสลงใส่ตน
ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนเองเลย
เธอชอบทำกรรมหยาบช้าแล้ว ยังติเตียนสัตบุรุษ
เธอประพฤติทุจริตมากมาย
ต้องไปเกิดในมหานรกเป็นเวลายาวนานแน่นอน

[๖๗๒] กรรม[๑]ของใคร ๆ ย่อมไม่สูญหายไปไหน
เขาต้องได้รับผลกรรมนั้น และเป็นเจ้าของกรรมนั้น
คนโง่เขลาผู้ชอบทำกรรมชั่วหยาบ
จะประสบทุกข์ที่ตนได้รับในปรโลก

[๖๗๓] ผู้ทำกรรมชั่วย่อมเข้าถึงสถานที่ที่นายนิรยบาล
เอาขอเหล็กอันคมกริบมาเกี่ยวไว้
ถูกหลาวเหล็กอันคมกริบเสียบไว้
และมีก้อนเหล็กแดงโชติช่วงเป็นอาหาร
ตามสมควรแก่ความชั่ว ตามสมควรแก่กรรมชั่วที่ตนทำไว้

[๖๗๔] นายนิรยบาลทั้งหลายเมื่อพูดกับสัตว์นรก ก็พูดไม่ไพเราะ
สัตว์นรกเหล่านั้นจะวิ่งหนีไปก็ไม่ได้
จะเข้าไปขอความช่วยเหลือก็ไม่ได้
จึงนอนอยู่บนถ่านเพลิงอันลาดไว้
เข้าไปสู่กองไฟอันลุกโพลง

[๖๗๕] นายนิรยบาลเอาข่ายเหล็กพันสัตว์นรก
แล้วทุบด้วยฆ้อนเหล็กในที่นั้น ๆ
สัตว์นรกทั้งหลายเข้าไปสู่นรกหมอกควันที่มืดทึบ
ซึ่งปกคลุมอบอวลไปทั่วดุจกลุ่มหมอก

---

[๑] **กรรม** ในที่นี้หมายถึงกุศลกรรม และอกุศลกรรม (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๖๗๒/๓๐๙)

[๖๗๖] ต่อจากนั้น สัตว์นรกเหล่านั้น
ก็เข้าไปสู่โลหกุมภีนรกที่มีเปลวไฟลุกโพลง
ลอยวนขึ้นลงพร้อมกับถูกไฟไหม้อยู่
ในหม้อเหล็กที่ติดไฟลุกนั้นเป็นเวลานานแสนนาน

[๖๗๗] สัตว์นรกผู้ทำกรรมชั่วหยาบไว้ประจำ
จะพลิกหนีไปทางทิศใด ๆ
ก็ถูกไฟตามเผาไหม้อยู่
ในหม้อเหล็กร้อนแดงที่ปนด้วยหนองและเลือด
ได้รับทุกข์ระกำลำบาก
ซ้ำยังแปดเปื้อนหนองและเลือดอยู่ในโลหกุมภีนรกนั้น

[๖๗๘] สัตว์นรกผู้ทำกรรมชั่วหยาบไว้ประจำ
ย่อมหมกไหม้อยู่ในน้ำที่มีหมู่หนอนยั้วเยี้ยในโลหกุมภี
นรกแต่ละขุมนั้น ๆ ไม่มีฝั่งที่จะให้ขึ้นอาศัยเลย
เพราะมีกระทะครอบอยู่อย่างมิดชิดรอบทุกทิศ

[๖๗๙] ยังมีป่าไม้ที่มีใบคม เหมือนดาบขึ้นอยู่ทั่วไป
ซึ่งพวกสัตว์นรกเข้าไปก็จะถูกตัดลำตัวขาดทันที
นายนิรยบาลก็จะเอาเบ็ดเกี่ยวลิ้น
ทรมานด้วยการดึงออกมาเรื่อย ๆ

[๖๘๐] ต่อจากนั้น สัตว์นรกนั้นต้องตกนรกน้ำกรดซึ่งเป็นแอ่ง
ถูกคมมีดโกนคมกริบกรีดตามตัว
สัตว์ที่โง่เขลาชอบทำบาปไว้มาก
จึงต้องตกลงไปบนคมมีดโกนนั้น

[๖๘๑] เพราะได้เคยก่อกรรมทำเข็ญไว้
สัตว์นรกจึงถูกสุนัขดำด่าง
และสุนัขจิ้งจอกรุมทึ้งกัดกิน ร้องคร่ำครวญอยู่ในที่นั้น ๆ
ซ้ำยังถูกฝูงแร้ง กา และนกตะกรุมรุมทึ้งจิกกินอีก

[๖๘๒] คนผู้ชอบทำกรรมชั่วหยาบเป็นประจำ ต้องรู้แก่ใจว่า
การดำรงอยู่ในนรกนี้ทุกข์ยากลำบากจริง ๆ
เพราะฉะนั้น นรชนจึงควรรีบทำกิจที่ควรทำแต่ตอนที่ยังมีชีวิตอยู่นี้

และไม่ควรประมาท

[๖๘๓] เกวียนบรรทุกงาที่ผู้รู้ทั้งหลายนับคำนวณ
แล้วนำเข้าไปเปรียบกับอายุสัตว์ที่เกิดในปทุมนรก
ก็ได้เท่ากับ ๕๑,๒๐๐ โกฏิ

[๖๘๔] สัตว์นรกทั้งหลาย ต้องอยู่ในนรกซึ่งมีทุกข์มากมาย
ตามที่เรากล่าวไว้ในที่นี้ ตลอดระยะเวลายาวนาน
เพราะฉะนั้น บุคคลควรกำหนดรักษาวาจาใจให้เป็นปกติ
ในท่านผู้บริสุทธิ์ มีศีลเป็นที่รัก และมีคุณงามความดี

โกกาลิกสูตรที่ ๑๐ จบ

๑๑. นาลกสูตร
ว่าด้วยนาลกดาบสทูลถามปัญหา

[๖๘๕] อสิตฤาษีอยู่ในที่พักกลางวัน ได้เห็นท้าวสักกะจอมเทพ
และทวยเทพชั้นดาวดึงส์มีใจชื่นชมโสมนัส
ยกผ้าทิพย์ขึ้นชมเชยอยู่มิได้ขาด
ณ ที่สถิตอันสะอาด

[๖๘๖] ครั้นเห็นแล้วจึงทำความนอบน้อม
พลางถามเทวดาทั้งหลายผู้มีใจเบิกบานในที่นั้นว่า
เพราะเหตุไร ทวยเทพจึงดีใจอย่างล้นเหลือ
เพราะอาศัยอะไร ท่านทั้งหลายจึงยกผ้าทิพย์ขึ้นแล้วรื่นเริงอยู่เช่นนี้

[๖๘๗] แม้คราวที่เกิดสงครามกับพวกอสูร ทวยเทพได้ชัยชนะ
เหล่าอสูรปราชัย อาการดีใจขนลุกขนพองสยองเกล้าเช่นนี้ก็มิได้มี
เทวดาทั้งหลายได้เห็นเหตุอะไรที่ไม่เคยมีมาก่อน
จึงพากันเบิกบานสำราญใจมากมายเช่นนี้

[๖๘๘] ทวยเทพเปล่งเสียงชมเชยขับร้องบรรเลงดนตรี
ปรบมือฟ้อนรำกันอยู่
ข้าพเจ้าขอถามท่านทั้งหลายผู้อยู่บนยอดเขาพระสุเมรุว่า
ท่านผู้ไร้ทุกข์ทั้งหลาย
ขอพวกท่านจงช่วยกันขจัดความสงสัยของข้าพเจ้า
ให้สิ้นไปโดยเร็วเถิด

(เทวดาทั้งหลายกล่าวตอบดังนี้)

[๖๘๙] พระโพธิสัตว์ผู้เป็นรัตนะอันประเสริฐ ไม่มีผู้เปรียบเทียบ
ได้บังเกิดแล้วในมนุษยโลก ที่ป่าลุมพินีวัน
ในคามชนบทของเจ้าศากยะทั้งหลาย
เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข
เพราะเหตุนั้น เราทั้งหลายจึงพากันยินดีเบิกบานใจอย่างล้นเหลือ

[๖๙๐] พระโพธิสัตว์นั้น เป็นบุคคลผู้เลิศเป็นผู้สูงสุดในสรรพสัตว์
เป็นนรชนผู้องอาจ ประเสริฐสูงสุดในหมู่สัตว์ทั้งปวง
จะทรงประกาศธรรมจักรที่ป่าอิสิปตนะ
เปรียบเหมือนพญาราชสีห์ มีกำลัง
มีอำนาจเหนือหมู่เนื้อบันลือสีหนาทอยู่

[๖๙๑] อสิตฤาษีนั้นฟังเสียงของเทวดานั้นแล้ว
จึงรีบลงเข้าไปสู่ที่ประทับของพระเจ้าสุทโธทนะ ณ เวลานั้นทันที
ครั้นนั่งแล้วได้ทูลถามเจ้าศากยะทั้งหลายในที่นั้นว่า
พระกุมารประทับอยู่ที่ไหน อาตมภาพประสงค์จะเฝ้า

[๖๙๒] ลำดับนั้น เจ้าศากยะทั้งหลาย
ได้ทรงนำพระกุมาร ผู้ทรงเปล่งปลั่งดังทอง
ที่ปากเบ้าซึ่งช่างทองผู้ชำนาญหลอมดีแล้ว
ทรงรุ่งเรืองยิ่งด้วยพระสิริ มีพระฉวีวรรณผุดผ่อง
เป็นพระโอรสผู้ประเสริฐ
ออกมาให้อสิตฤาษีเฝ้าชมพระบารมี

[๖๙๓] อสิตฤาษีได้เห็นพระกุมารผู้ทรงรุ่งเรืองดังเปลวไฟ
เหมือนดวงจันทร์เพ็ญลอยเด่นในนภากาศ
มีแสงพราวกว่าหมู่ดาว
ดุจดวงอาทิตย์พ้นจากเมฆแผดแสงอยู่ในสารทกาล
จึงเกิดความยินดี ได้รับปีติไพบูลย์

[๖๙๔] ทวยเทพกั้นเศวตฉัตร มีซี่มากมาย
ประกอบด้วยชั้น ๑,๐๐๐ ชั้น ไว้ในนภากาศ
จามรด้ามทองทั้งหลาย โบกไปมาอยู่

แต่ผู้ถือจามรและเศวตฉัตรไม่ปรากฏ

[๖๙๕] ฤาษีเกล้าชฎา นามว่ากัณหสิริ
ได้เห็นพระกุมารงามดุจแท่งทองบนผ้ากัมพลแดง
และเศวตฉัตรที่กั้นอยู่บนพระเศียร
ก็มีจิตเบิกบาน ดีใจพลางช้อนอุ้มพระกุมารไว้แนบกาย

[๖๙๖] พออุ้มพระกุมารผู้ประเสริฐไว้แล้ว
อสิตฤาษีผู้เรียนจบลักษณะมนตร์
ก็ตรวจพิจารณาลักษณะ
มีจิตเลื่อมใส ได้เปล่งวาจาว่า
พระกุมารนี้ไม่มีผู้อื่นเยี่ยมกว่า
เป็นผู้สูงสุดในบรรดาสัตว์ ๒ เท้า

[๖๙๗] ครั้นแล้ว อสิตฤาษีหวนระลึกถึงการที่ตนต้องไปเกิด
ก็ระทมใจจนน้ำตาไหล
ซึ่งเจ้าศากยะทั้งหลายได้ทอดพระเนตรเห็นฤาษีร้องไห้เช่นนั้น
จึงตรัสถามว่า พระกุมารจะมีอันตรายหรืออย่างไร

[๖๙๘] อสิตฤาษีได้ทูลเจ้าศากยะทั้งหลาย
ผู้ทอดพระเนตรเห็นแล้ว ไม่ทรงสบายพระทัยว่า
ไม่ใช่อาตมภาพระลึกถึงสิ่งที่เป็นอัปปมงคลในพระกุมาร
และก็ไม่ใช่พระกุมารนั้นจะทรงมีอันตราย
พระกุมารนี้ไม่เป็นผู้ต่ำต้อยเลย
ขอมหาบพิตรทั้งหลายจงสบายพระทัยเถิด

[๖๙๙] พระกุมารนี้จะทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ
จะทรงเห็นนิพพานที่บริสุทธิ์อย่างยิ่ง
จะทรงบำเพ็ญประโยชน์เกื้อกูลแก่มหาชน
จักประกาศธรรมจักร
พรหมจรรย์[๑]ของพระกุมารนี้
จะเผยแผ่ขจรไปอย่างกว้างขวาง

---

[๑] **พรหมจรรย์** ในที่นี้หมายถึงศาสนา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๖๙๙/๓๒๐)

[๗๐๐] แต่อายุของอาตมภาพเหลืออยู่ในโลกนี้ไม่นาน
อาตมภาพจะต้องมรณภาพไปในระหว่างนี้
อาตมภาพนั้นจะไม่ได้สดับธรรมของพระกุมาร
ผู้ทรงมีความเพียรหาผู้เสมอเหมือนมิได้
เพราะเหตุนั้น อาตมภาพจึงเร่าร้อนถึงความพินาศ ทุกข์ใจ

[๗๐๑] อสิตฤาษีนั้นทูลให้เจ้าศากยะทั้งหลาย
เกิดความปีติเป็นล้นพ้นแล้ว
จึงออกจากพระราชวังไปบำเพ็ญพรหมจรรย์ต่อไป
พร้อมกับอนุเคราะห์หลานของตนเอง
ฝึกให้เขาสมาทานในธรรมของพระผู้มีพระภาค
ผู้ทรงมีความเพียรหาผู้เสมอเหมือนมิได้

[๗๐๒] กล่าวสอนว่า ต่อไปภายหน้า
เจ้าได้ยินเสียงระบือไปว่า พระพุทธเจ้า
พระสิทธัตถราชกุมารนี้ทรงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว
กำลังทรงเผยแผ่ทางดำเนินสู่อมตธรรม
เจ้าจงไปทูลสอบถามด้วยตนเองในสำนักของพระองค์
จงประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเถิด

[๗๐๓] นาลกดาบสสั่งสมบุญไว้มาก
ได้รับคำพร่ำสอนจากอสิตฤาษี
ผู้มีใจเกื้อกูล มีจิตมั่นคง
ซึ่งเป็นผู้เห็นนิพพานอันบริสุทธิ์อย่างยิ่งในอนาคต
จึงเฝ้ารักษาโสตินทรีย์ รอคอยพระชินสีห์อยู่

[๗๐๔] นาลกดาบสได้ฟังเสียงระบือถึงการที่พระชินสีห์
ทรงประกาศธรรมจักรอันประเสริฐ
จึงไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคผู้ประเสริฐ องอาจกว่าฤาษี
แล้วเลื่อมใส ได้ทูลถามปฏิปทาที่ประเสริฐสุดกับพระมุนีผู้ประเสริฐ
ในเมื่อเวลาคำสั่งสอนของอสิตฤาษีมาถึงเข้า

วัตถุคาถา จบ

(นาลกดาบสทูลถามดังนี้)

[๗๐๕] ข้าแต่พระโคดม คำของอสิตฤาษีนั้น
ข้าพระองค์ได้รู้ว่า เป็นจริงตามที่กล่าวแล้ว
เพราะเหตุนั้น ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์
ผู้ถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง

[๗๐๖] พระองค์ผู้อันข้าพระองค์ทูลถามแล้ว
ขอจงตรัสบอกมุนีและปฏิปทาอันสูงสุดของมุนีแห่งบรรพชิต
ผู้แสวงหาการเที่ยวไปเพื่อภิกษา แก่ข้าพระองค์เถิด

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๗๐๗] เราจักพยากรณ์ปฏิปทาของมุนีที่ปฏิบัติได้ยาก
ทั้งให้เกิดความยินดีได้ยากแก่เธอ
เอาเถิด เราจะบอกปฏิปทาของมุนีนั้นแก่เธอ
เธอจงช่วยเหลือตนเอง จงเป็นผู้มั่นคงเถิด

[๗๐๘] มุนีพึงทำทั้งคำด่าและการกราบไหว้
ในหมู่บ้านให้มีส่วนเสมอกัน
คือพึงรักษาจิตไม่ให้คิดร้าย เป็นผู้สงบ
ไม่ฟุ้งซ่านเที่ยวไป

[๗๐๙] อารมณ์สูงต่ำ[๑]เปรียบเหมือนเปลวไฟในป่าย่อมปรากฏ
นารีมักประเล้าประโลมมุนี
เธอจงระวังอย่าให้นางประเล้าประโลมได้

[๗๑๐] มุนีพึงงดเว้นจากเมถุนธรรม
ละกามคุณทั้งที่ประณีตและไม่ประณีต
ไม่ยินดียินร้ายในสัตว์ผู้ยังหวาดสะดุ้งและที่มั่นคง

[๗๑๑] มุนีพึงทำตนให้เป็นอุปมาว่า เราฉันใด
สัตว์เหล่านี้ก็ฉันนั้น
สัตว์เหล่านี้ฉันใด เราก็ฉันนั้น ดังนี้แล้ว
ไม่ฆ่าเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า

---

[๑] **อารมณ์สูงต่ำ** หมายถึงอิฏฐารมณ์(อารมณ์ที่น่าปรารถนา) และอนิฏฐารมณ์(อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา) (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๐๙/๓๒๔)

[๗๑๒] มุนีละความปรารถนาและความโลภในปัจจัย ๔
ที่ปุถุชนพากันหลงยึดติดได้แล้ว เป็นผู้มีจักษุ
ปฏิบัติปฏิปทาของมุนี
ก็จะข้ามพ้นความทะยานอยากในปัจจัยซึ่งเป็นดุจเหวลึกนี้ได้

[๗๑๓] มุนีควรเป็นผู้มีท้องพร่อง ฉันอาหารแต่พอประมาณ
มีความปรารถนาน้อย ปราศจากความละโมบ
หมดความกระหายหิวด้วยความอยาก ไม่มีความอยากอีกต่อไป
ดับความเร่าร้อนได้ตลอดกาล

[๗๑๔] มุนีนั้นเที่ยวรับบิณฑบาตแล้ว ควรเข้าไปชายป่าทันที
ยืนหรือนั่งที่โคนต้นไม้ชายป่านั้น

[๗๑๕] มุนีนั้นควรจะขวนขวายในฌาน ทรงปัญญา
ยินดีอยู่เฉพาะในชายป่า
ควรเพ่งพินิจ ทำตนให้ยินดียิ่ง ณ โคนต้นไม้นั้น

[๗๑๖] จากนั้น เมื่อราตรีสว่างแล้ว
มุนีควรเข้าไปสู่บริเวณหมู่บ้าน
ไม่ควรยินดีรับนิมนต์ฉันที่เรือน
และอาหารที่เขานำมาจากบ้านถวายเจาะจง

[๗๑๗] มุนีเข้าไปถึงหมู่บ้านแล้ว
ไม่ควรรีบร้อนเข้าไปเรือนตระกูลอุปัฏฐาก
เป็นผู้ตัดการพูดคุย ไม่ควรกล่าววาจาเกี่ยวกับการแสวงหาของกิน

[๗๑๘] มุนีนั้นคิดว่า สิ่งที่เราได้แล้วล้วนแต่เป็นประโยชน์ทั้งนั้น
ถึงไม่ได้ก็ดี ดังนี้แล้ว
เป็นผู้คงที่ เพราะการได้และไม่ได้ทั้ง ๒ อย่างนั้น
กลับเข้าไปยังที่อยู่ของตน
เหมือนคนหาผลไม้เข้าไปยังต้นไม้ ฉะนั้น

[๗๑๙] มุนีนั้นอุ้มบาตรเที่ยวไป
ไม่เป็นใบ้ก็สมมติตนว่าเป็นใบ้
ไม่ควรดูหมิ่นทานว่าน้อย
ไม่ควรดูแคลนทายกผู้ให้

[๗๒๐] ปฏิปทา[๑]ที่พระสมณะประกาศแล้ว มีทั้งสูงและต่ำ[๒]
มุนีผู้ปฏิบัติจะไปถึงฝั่งถึง ๒ ครั้งหามิได้[๓]
ฝั่งนี้ ผู้ปฏิบัติรู้ได้ครั้งเดียว ก็หามิได้[๔]

[๗๒๑] อนึ่ง มุนีเป็นภิกษุซึ่งตัดกระแสขาดแล้ว
ไม่มีตัณหาซ่านไป ละกิจน้อยใหญ่ได้แล้ว
ย่อมไม่มีความเร่าร้อน[๕]

[๗๒๒] เราจะพยากรณ์ปฏิปทาของมุนีให้เธอทราบต่อไปคือ
ภิกษุผู้ปฏิบัติควรเป็นผู้มีคมมีดโกนเป็นเครื่องเปรียบ
กดเพดานไว้ด้วยลิ้น สำรวมท้อง

[๗๒๓] ควรเป็นผู้มีจิตไม่ท้อแท้ และไม่ควรคร่ำคิดกังวลมาก
เป็นผู้หมดกลิ่นสาบ[๖] ไม่มีตัณหาและทิฏฐิอาศัย
มีพรหมจรรย์เป็นจุดหมาย

[๗๒๔] พึงฝึกฝนเพื่อการนั่งสงบผู้เดียว
และเพื่อบำเพ็ญจิตภาวนาของสมณะ
ความเป็นมุนีที่เราบอกไว้แล้วโดยส่วนเดียว
หากเธอจักยินดีอยู่ผู้เดียว
เธอก็จักปรากฏเกียรติคุณไปทั่ว ๑๐ ทิศ

[๗๒๕] เธอได้ฟังเสียงสรรเสริญของนักปราชญ์ทั้งหลาย

---

[๑] **ปฏิปทา** หมายถึงประเภทของการปฏิบัติ มี ๔ อย่าง คือ (๑) ทุกขาปฏิปทา ทันธาภิญญา (ปฏิบัติลำบาก และรู้ได้ช้า) (๒) ทุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา(ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว) (๓) สุขาปฏิปทา ทันธาภิญญา (ปฏิบัติสะดวก แต่รู้ได้ช้า) (๔) สุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา(ปฏิบัติสะดวก และรู้ได้เร็ว) (องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๑๖๑-๑๖๓/๒๕๔-๒๕๘)

[๒] **มีทั้งสูงและต่ำ** หมายถึงปฏิปทาสูง คือ ทุกขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา และสุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญา ส่วนปฏิปทาต่ำ คือ ทุกขาปฏิปทา ทันธาภิญญา และสุขาปฏิปทา ทันธาภิญญา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๒๐/๓๓๐)

[๓] **ไปถึงฝั่งถึง ๒ ครั้ง หามิได้** ในที่นี้หมายถึงมุนีไม่สามารถบรรลุนิพพานถึง ๒ ครั้งได้ ข้อความนี้ แสดงถึงภาวะที่ไม่มีความเสื่อม กล่าวคือกิเลสเหล่าใดที่ละได้แล้ว ก็ไม่ต้องกลับไปละกิเลสเหล่านั้นซ้ำอีก (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๒๐/๓๓๐)

[๔] **รู้ได้ครั้งเดียว ก็หามิได้** ข้อความนี้แสดงภาวะที่ละกิเลสด้วยมรรคนั้น ๆ ตามลำดับถึงอรหัตตมรรค มิใช่ละกิเลสทั้งหมดด้วยมรรคใดมรรคหนึ่ง (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๒๐/๓๓๐) และดูเทียบ อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๒๖๕/๑๓๘

[๕] ดูเทียบ ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๗๔/๒๗๐

[๖] **กลิ่นสาบ** หมายถึงความโกรธ (องฺ.ฉกฺก.อ. (บาลี) ๓/๕๔/๑๓๔)

ผู้เพ่งพินิจอยู่ ตัดขาดจากกามแล้ว
ต่อจากนั้น ควรทำหิริและศรัทธาให้ยิ่งขึ้น
จึงนับว่าเป็นสาวกของเราได้

[๗๒๖] เธอจะเข้าใจคำที่เรากล่าวแล้วนั้นได้แจ่มแจ้ง
ด้วยการเปรียบเทียบแม่น้ำกับลำคลอง และหนองบึง คือ
แม่น้ำน้อยไหลดังสนั่น
แม่น้ำสายใหญ่ๆ ไหลเงียบสงบ

[๗๒๗] สิ่งใดพร่อง สิ่งนั้นดัง
สิ่งใดเต็ม สิ่งนั้นเงียบ
คนพาลเปรียบได้กับหม้อน้ำที่มีน้ำเพียงครึ่งเดียว
บัณฑิตเปรียบได้กับห้วงน้ำที่เต็มเปี่ยม

[๗๒๘] พระสมณพุทธเจ้าทรงรู้จักถ้อยคำที่จะตรัสให้มากกว่า
มีสาระประกอบด้วยประโยชน์ จึงทรงแสดงธรรม
พระองค์ทรงรู้อยู่จึงตรัสได้มาก

[๗๒๙] อนึ่ง สมณะใดรู้แจ้งธรรม
สำรวมจิตของตนได้ ไม่กล่าวมากทั้งที่รู้
สมณะนั้นชื่อว่าเป็นมุนี
ย่อมควรแก่ปฏิปทาของมุนี
สมณะนั้นเป็นมุนีได้บรรลุปฏิปทาของมุนี[๑]แล้ว

นาลกสูตรที่ ๑๑ จบ

๑๒. ทวยตานุปัสสนาสูตร
ว่าด้วยการพิจารณาเห็นธรรมเป็นคู่

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ บุพพาราม ปราสาทของนางวิสาขามิคารมาตา เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้นเป็นคืนวันเพ็ญ เป็นวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ พระผู้มีพระภาคประทับนั่งกลางแจ้งมีภิกษุสงฆ์แวดล้อม ทอดพระเนตรเห็นภิกษุสงฆ์สงบนิ่งจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย หากมีผู้ถามว่า “การฟังกุศลธรรมที่เป็นของพระอริยะ เป็นเครื่องนำออกจากโลก เป็นเหตุให้ดำเนินไปสู่ความตรัสรู้ จะมี

---

[๑] **บรรลุปฏิปทาของมุนี** หมายถึงบรรลุอรหัตตมัคคญาณ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๒๗-๗๒๙/๓๓๒-๓๓๓)

ประโยชน์อะไรแก่ท่านทั้งหลาย” เธอทั้งหลายควรตอบเขาอย่างนี้ว่า “มีประโยชน์ให้รู้จักธรรมแยกออกเป็น ๒ คู่ตามความเป็นจริง”

เธอทั้งหลายควรตอบเขาถึงธรรมแยกออกเป็น ๒ คู่ คือ

(๑) การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย” นี้เป็นคู่ที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา” นี้เป็นคู่ ที่ ๒ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมแยกออกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ พึงหวังผลอย่าง ๑ ใน ๒ อย่าง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือความเป็นพระอนาคามี เมื่อยังมีอุปาทานขันธ์ เหลืออยู่”

พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสไวยากรณ์ภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัส คาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๗๓๐] สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดไม่รู้จักทุกข์
เหตุเกิดทุกข์ ธรรมชาติเป็นที่ดับทุกข์ลงได้สิ้นเชิง
และไม่รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

[๗๓๑] สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น
เป็นผู้เสื่อมจากเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ
เป็นผู้ไม่ควรเพื่อจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้
เป็นผู้เข้าถึงชาติและชราแท้

[๗๓๒] ส่วนสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดรู้จักทุกข์
เหตุเกิดทุกข์ ธรรมชาติเป็นที่ดับทุกข์ลงได้สิ้นเชิง
และรู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

[๗๓๓] สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น
เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ
เป็นผู้ควรเพื่อจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้
และเป็นผู้ไม่เข้าถึงชาติและชรา[๑]

(๒) ภิกษุทั้งหลาย หากมีผู้ถามว่า “การพิจารณาเห็นธรรมแยกออกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ ด้วยวิธีอื่นยังมีอีกบ้างไหม” ควรตอบเขาว่า “มี” หากเขาถาม ต่อไปอีกว่า “มีอย่างไร” ควรตอบเขาว่า มีอย่างนี้ คือ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ทุกข์นั้นทั้งหมดย่อมเกิด

---

[๑] ดูเทียบ อิติวุตตกะ ข้อ ๑๐๓ หน้า ๔๘๑-๔๘๒ ในเล่มนี้

เพราะอุปธิ[๑]เป็นปัจจัย” นี้เป็น คู่ที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “เพราะอุปธิทั้งหลายนั้นเองดับลงโดยการ คายกิเลสได้หมด ทุกข์จึงเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป” นี้เป็นคู่ที่ ๒

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมแยกออกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ฯลฯ จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๗๓๔] ทุกข์หลายรูปแบบอะไรก็ตามในโลก
ล้วนเกิดมาจากอุปธิเป็นต้นเหตุ
ผู้ใดแล ไม่มีปัญญา ก่ออุปธิ
ผู้นั้นจัดว่าเป็นคนเขลา ย่อมเข้าถึงทุกข์บ่อย ๆ
เพราะฉะนั้น บุคคลรู้อยู่เป็นผู้มีปกติพิจารณาเห็นทุกข์ว่า
มีชาติเป็นแดนเกิด ไม่ควรก่ออุปธิ

(๓) ภิกษุทั้งหลาย หากมีผู้ถามว่า “การพิจารณาเห็นธรรมแยกออกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ ด้วยวิธีอื่นยังมีอีกบ้างไหม” ควรตอบเขาว่า “มี” หากเขาถามต่อไปอีกว่า “มีอย่างไร” ควรตอบเขาว่า มีอย่างนี้ คือ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ทุกข์นั้นทั้งหมดย่อมเกิดเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย” นี้เป็นคู่ที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “เพราะอวิชชานั้นเองดับลงโดยการคายกิเลสได้หมด ทุกข์จึงเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป” นี้เป็นคู่ที่ ๒

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมแยกออกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ฯลฯ จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๗๓๕] อวิชชานั่นแลเป็นคติของสัตว์ทั้งหลาย
ผู้เข้าถึงชาติ มรณะ และสังสารวัฏ
ซึ่งมีสภาวะอย่างนี้และสภาวะอย่างอื่น[๒]อยู่บ่อย ๆ

[๗๓๖] อวิชชาคือความหลงมัวเมาอย่างใหญ่หลวงนี้
เป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายจมปลักอยู่สิ้นกาลนาน
สัตว์เหล่าใดทำลายอวิชชาด้วยวิชชาแล้ว
สัตว์เหล่านั้นย่อมไม่เข้าถึงภพใหม่อีก

---

[๑] **อุปธิ** ในที่นี้หมายถึงกรรม (ขุ.ส.อ. (บาลี) ๒/๗๓๓/๓๓๘)

[๒] **สภาวะอย่างนี้และสภาวะอย่างอื่น** หมายถึงสภาวะแห่งความเป็นมนุษย์และความเป็นสัตว์อื่นที่เหลือ จากความเป็นมนุษย์ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๓๕/๓๓๘)

(๔) ภิกษุทั้งหลาย หากมีผู้ถามว่า “การพิจารณาเห็นธรรมแยกออกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ ด้วยวิธีอื่นยังมีอีกบ้างไหม” ควรตอบเขาว่า “มี” หากเขาถามต่อไปอีกว่า “มีอย่างไร” ควรตอบเขาว่า มีอย่างนี้ คือ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ทุกข์นั้นทั้งหมดย่อมเกิดเพราะสังขาร[๑]เป็นปัจจัย” นี้เป็นคู่ที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “เพราะสังขารทั้งหลายนั้นเองดับลงโดยการ คายกิเลสได้หมด ทุกข์จึงเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป” นี้เป็นคู่ที่ ๒

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมแยกออกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ฯลฯ จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๗๓๗] ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น
ทุกข์นั้นทั้งหมดเกิดเพราะสังขารเป็นปัจจัย
เพราะสังขารทั้งหลายดับลง
ทุกข์จึงเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป

[๗๓๘] ภิกษุรู้โทษนี้ว่า ทุกข์เกิดขึ้นเพราะสังขารเป็นปัจจัย
เพราะความสงบสังขารทั้งปวง สัญญาทั้งหลายจึงดับลง
ความสิ้นทุกข์ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้
เพราะรู้ความสิ้นทุกข์นี้โดยถ่องแท้แล้ว

[๗๓๙] บัณฑิตทั้งหลายผู้เห็นชอบ เป็นผู้จบเวท รู้โดยชอบแล้ว
ครอบงำกิเลสเครื่องประกอบของมารได้แล้ว ย่อมไม่เกิดอีก

(๕) ภิกษุทั้งหลาย หากมีผู้ถามว่า ฯลฯ ควรตอบเขาว่า มีอย่างนี้ คือ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ทุกข์นั้นทั้งหมด ย่อมเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย[๒]” นี้เป็นคู่ที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “เพราะวิญญาณนั้นเองดับลงโดยการคายกิเลสได้หมด ทุกข์จึงเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป” นี้เป็นคู่ที่ ๒

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมแยกออกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ฯลฯ จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๗๔๐] ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น
ทุกข์นั้นทั้งหมดย่อมเกิดเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย
เพราะวิญญาณดับลง

---

[๑] **สังขาร** ในที่นี้หมายถึงปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร และอาเนญชาภิสังขาร (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๓๖/๓๓๘)

[๒] **วิญญาณเป็นปัจจัย** หมายถึงอภิสังขารวิญญาณที่เกิดพร้อมกับกรรมเป็นปัจจัย (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๓๙/๓๓๙)

ทุกข์จึงเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป

[๗๔๑] ภิกษุรู้โทษนี้ว่า ทุกข์เกิดขึ้นเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย
เป็นผู้ปราศจากตัณหา ดับกิเลสได้สิ้นเชิงแล้ว
เพราะวิญญาณระงับลง

(๖) ภิกษุทั้งหลาย หากมีผู้ถามว่า ฯลฯ ควรตอบเขาว่า มีอย่างนี้ คือ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ทุกข์นั้นทั้งหมดย่อมเกิด เพราะผัสสะเป็นปัจจัย[๑]” นี้เป็นคู่ที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “เพราะผัสสะนั้นเองดับลงโดยการคายกิเลสได้หมด ทุกข์จึงเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป” นี้เป็นคู่ที่ ๒

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมแยกออกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ฯลฯ จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๗๔๒] ชนทั้งหลายผู้ถูกผัสสะครอบงำแล้ว
แล่นไปตามกระแส (ตัณหา) ในภพ
ดำเนินไปผิดทาง ย่อมห่างไกลจากความสิ้นสังโยชน์

[๗๔๓] ส่วนชนทั้งหลายผู้กำหนดรู้ผัสสะจนทั่วถึงแล้ว
ยินดีในธรรมเป็นที่สงบระงับได้ด้วยปัญญา
ย่อมเป็นผู้ปราศจากตัณหา ดับกิเลสลงได้สิ้นเชิง
เพราะรู้ยิ่งถึงผัสสะ

(๗) ภิกษุทั้งหลาย หากมีผู้ถามว่า ฯลฯ ควรตอบเขาว่า มีอย่างนี้ คือ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ทุกข์นั้นทั้งหมดย่อมเกิดเพราะเวทนาเป็นปัจจัย[๒]” นี้เป็นคู่ที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า “เพราะ เวทนานั้นเองดับลงโดยการคายกิเลสได้หมด ทุกข์จึงเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป” นี้เป็นคู่ที่ ๒

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมแยกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ฯลฯ จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๗๔๔] เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ
สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา
มีอยู่ทั้งภายในและภายนอก

---

[๑] **ผัสสะเป็นปัจจัย** หมายถึงผัสสะที่สัมปยุตด้วยอภิสังขารวิญญาณเป็นปัจจัย (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๔๑/๓๓๙)

[๒] **เวทนาเป็นปัจจัย** หมายถึงเวทนาที่สัมปยุตด้วยกรรมเป็นปัจจัย (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๔๔-๗๔๕/ ๓๓๙-๓๔๐)

[๗๔๕] ภิกษุรู้ว่า เวทนานี้เป็นเหตุแห่งทุกข์
ถูกต้องสัมผัสเวทนาที่มีความเสื่อมสูญไปเป็นธรรมดา
มีปกติทรุดโทรมไป ด้วยอุทยัพพยญาณแล้ว
เห็นความเสื่อมเป็นที่สุด
ชื่อว่ารู้แจ้งเห็นจริงในเวทนานั้นอย่างนี้
เพราะเวทนาทั้งหลายสิ้นไปนั่นเอง
ทุกข์จึงเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป

(๘) ภิกษุทั้งหลาย หากมีผู้ถามว่า ฯลฯ ควรตอบเขาว่า มีอย่างนี้ คือ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ทุกข์นั้นทั้งหมดย่อมเกิด เพราะตัณหาเป็นปัจจัย” นี้เป็นคู่ที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า “เพราะตัณหานั้นเองดับลงโดยการคายกิเลสได้หมด ทุกข์จึงเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป” นี้เป็นคู่ที่ ๒

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมแยกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ฯลฯ จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๗๔๖] บุคคลมีตัณหาเป็นเพื่อน ท่องเที่ยวไปตลอดกาลยาวนาน
ย่อมไม่ล่วงพ้นสังสารวัฏ ที่มีสภาวะอย่างนี้และสภาวะอย่างอื่น

[๗๔๗] ภิกษุรู้โทษนี้ รู้ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์
พึงเป็นผู้ไม่มีตัณหา ไม่มีความถือมั่น มีสติสัมปชัญญะอยู่[๑]

(๙) ภิกษุทั้งหลาย หากมีผู้ถามว่า ฯลฯ ควรตอบเขาว่า มีอย่างนี้ คือ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ทุกข์นั้นทั้งหมดย่อมเกิดเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย” นี้เป็นคู่ที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “เพราะ อุปาทานนั้นเองดับลงโดยการคายกิเลสได้หมด ทุกข์จึงเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป” นี้เป็น คู่ที่ ๒

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมแยกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ฯลฯ จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๗๔๘] ภพมีได้เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย
สัตว์เกิดมาแล้วต้องประสบทุกข์ ต้องตาย
นี้เป็นเหตุเกิดแห่งทุกข์

---

[๑] ดูเทียบ องฺ.จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๙/๑๕, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๑/๕๔๐, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๐๗/๓๖๔ และดู อิติวุตตกะ ข้อ ๑๕ หน้า ๓๕๙ ในเล่มนี้

[๗๔๙] เพราะฉะนั้น บัณฑิตทั้งหลายรู้ด้วยปัญญาโดยชอบ
รู้แจ้งภาวะที่สิ้นสุดการเกิด
เพราะอุปาทานสิ้นไป จึงไม่เข้าถึงภพใหม่อีก

(๑๐) ภิกษุทั้งหลาย หากมีผู้ถามว่า ฯลฯ ควรตอบเขาว่า มีอย่างนี้ คือ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ทุกข์นั้นทั้งหมดย่อมเกิดเพราะอารัมภะ[๑]เป็นปัจจัย” นี้เป็นคู่ที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “เพราะ อารัมภะนั้นเองดับลงโดยการคายกิเลสได้หมด ทุกข์จึงเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป” นี้เป็น คู่ที่ ๒

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมแยกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ฯลฯ จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๗๕๐] ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น
ทุกข์นั้นทั้งหมดย่อมเกิดเพราะอารัมภะเป็นปัจจัย
เพราะอารัมภะทั้งหลายดับลง
ทุกข์จึงเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป

[๗๕๑] ภิกษุรู้โทษนี้ว่า ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอารัมภะเป็นปัจจัย
สละคืนอารัมภะได้ทั้งหมด
น้อมจิตไปในนิพพานที่ปราศจากอารัมภะ

[๗๕๒] ภิกษุผู้ถอนภวตัณหาได้แล้ว มีจิตสงบ
มีชาติและสงสารสิ้นแล้ว ย่อมไม่มีภพใหม่

(๑๑) ภิกษุทั้งหลาย หากมีผู้ถามว่า ฯลฯ ควรตอบเขาว่า มีอย่างนี้ คือ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ทุกข์นั้นทั้งหมด ย่อมเกิดเพราะอาหารเป็นปัจจัย”[๒] นี้เป็นคู่ที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “เพราะอาหารนั้นเองดับลงโดยการคายกิเลสได้หมด ทุกข์จึงเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป” นี้เป็นคู่ที่ ๒

---

[๑] **อารัมภะ** ในที่นี้หมายถึงความเพียรที่สัมปยุตด้วยกรรม (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๔๙/๓๔๐)

[๒] **อาหาร** หมายถึงอาหารที่สัมปยุตด้วยกรรม ความจริง สัตว์ ๔ จำพวกมีอาหารเป็นปัจจัย คือ (๑) รูปูปคา (ผู้เข้าถึงรูป) หมายถึงสัตว์ที่อยู่ในกามธาตุ ๑๑ อย่าง เสพกวฬิงการาหาร (อาหารคือคำข้าว) (๒) เวทนูปคา(ผู้เข้าถึงเวทนา) หมายถึงสัตว์ที่อยู่ในรูปธาตุ ยกเว้นอสัญญีสัตว์ เสพผัสสาหาร (๓) สัญญูปคา (ผู้เข้าถึงสัญญา) หมายถึงสัตว์ที่อยู่ในอรูปธาตุ ๓ อย่าง เบื้องต่ำ เสพมโนสัญเจตนาหารอันเกิดแต่สัญญา (๔) สังขารูปคา (ผู้เข้าถึงสังขาร) หมายถึงสัตว์ที่อยู่ในภูมิเบื้องสูง เสพวิญญาณาหาร อันเกิดแต่สังขาร (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๕๑/๓๔๐)

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมแยกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ฯลฯ จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๗๕๓] ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น
ทุกข์นั้นทั้งหมดย่อมเกิดเพราะอาหารเป็นปัจจัย
เพราะอาหารทั้งหลายดับลง
ทุกข์จึงเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป

[๗๕๔] ภิกษุรู้โทษนี้ว่า ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอาหารเป็นปัจจัย
กำหนดรู้อาหารทุกอย่าง
จึงเป็นผู้ไม่มีตัณหาในอาหารทั้งหมด

[๗๕๕] ภิกษุรู้ความไม่มีโรค[๑]โดยชอบ
พิจารณาแล้วจึงใช้สอยปัจจัย ๔
ดำรงอยู่ในธรรม จบเวท
ย่อมไม่เข้าถึงการนับ[๒]อีกต่อไป
เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป

(๑๒) ภิกษุทั้งหลาย หากมีผู้ถามว่า ฯลฯ ควรตอบเขาว่า มีอย่างนี้ คือ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ทุกข์นั้นทั้งหมดย่อม เกิดเพราะอิญชิตะ[๓] (ความหวั่นไหว) เป็นปัจจัย” นี้เป็นคู่ที่ ๑ การพิจารณาเห็น เนือง ๆ ว่า “เพราะอิญชิตะนั้นเองดับลงโดยการคายกิเลสได้หมด ทุกข์จึงเกิดขึ้นไม่ได้ อีกต่อไป” นี้เป็นคู่ที่ ๒

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมแยกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ฯลฯ จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๗๕๖] ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น
ทุกข์นั้นทั้งหมดย่อมเกิดเพราะอิญชิตะเป็นปัจจัย
เพราะดับอิญชิตะ
ทุกข์จึงเกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป

[๗๕๗] ภิกษุรู้โทษนี้ว่า ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอิญชิตะเป็นปัจจัย

---

[๑] **ความไม่มีโรค** ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๕๕/๓๔๑)

[๒] **ไม่เข้าถึงการนับ** ในที่นี้หมายถึงไม่เข้าถึงการนับว่า “เทพ” หรือ “มนุษย์” เป็นต้น (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๓๗๕/๓๔๑)

[๓] **อิญชิตะ** ในที่นี้หมายถึงความหวั่นไหวด้วยอำนาจตัณหา มานะ ทิฏฐิ กรรม และกิเลส (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๕๕/๓๔๑)

เพราะฉะนั้น จึงควรสละตัณหา ดับสังขารได้
ไม่มีอิญชิตะ ไม่มีความถือมั่น มีสติ สัมปชัญญะอยู่

(๑๓) ภิกษุทั้งหลาย หากมีผู้ถามว่า ฯลฯ ควรตอบเขาว่า มีอย่างนี้ คือ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “ผันทิตะ(ความดิ้นรน) ย่อมมีแก่ผู้ตกอยู่ใต้อำนาจ ตัณหาทิฏฐิ และมานะ” นี้เป็นคู่ที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “ผู้ที่พ้นจากอำนาจตัณหาทิฏฐิ และมานะ ย่อมไม่ดิ้นรน” นี้เป็นคู่ที่ ๒

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมแยกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ฯลฯ จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๗๕๘] ผู้พ้นจากอำนาจตัณหา ทิฏฐิ และมานะ ย่อมไม่ดิ้นรน
ส่วนผู้ที่ตกอยู่ในอำนาจตัณหาเป็นต้น ถือมั่นอยู่
ย่อมไม่ล่วงพ้นสังสารวัฏที่มีสภาวะอย่างนี้และสภาวะอย่างอื่นไปได้

[๗๕๙] ภิกษุรู้โทษนี้ว่า ตัณหาเป็นภัยใหญ่
พ้นจากตัณหาเป็นต้นนั้นได้แล้ว
ไม่มีความถือมั่น มีสติ สัมปชัญญะอยู่

(๑๔) ภิกษุทั้งหลาย หากมีผู้ถามว่า ฯลฯ ควรตอบเขาว่า มีอย่างนี้ คือ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “อรูปภพละเอียดกว่ารูปภพ” นี้เป็นคู่ที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “นิโรธละเอียดกว่าอรูปภพ” นี้เป็นคู่ที่ ๒

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมแยกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ฯลฯ จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๗๖๐] สัตว์ทั้งหลายทั้งที่เข้าถึงรูปภพและที่ดำรงอยู่ในอรูปภพ
เมื่อยังไม่รู้ชัดถึงความดับกิเลส
ก็ยังต้องกลับมาเกิดใหม่อีก

[๗๖๑] ส่วนผู้ที่กำหนดรู้รูปภพแล้ว ไม่ดำรงอยู่ในอรูปภพ
น้อมจิตไปในนิพพาน ย่อมชนะมัจจุราชได้

(๑๕) ภิกษุทั้งหลาย หากมีผู้ถามว่า ฯลฯ ควรตอบเขาว่า มีอย่างนี้ คือ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “นามรูปที่ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์พากันพิจารณาเห็นว่า นามรูป นี้เป็นของจริง ซึ่งพระอริยะทั้งหลายพิจารณาเห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญา อันชอบว่า นามรูปนี้ไม่เป็นของจริง” นี้เป็นคู่ที่ ๑ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “นิพพานที่ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้ง สมณพราหมณ์

เทวดาและมนุษย์พากันพิจารณาเห็นว่า นิพพานนี้ไม่มีอยู่จริง ซึ่งพระอริยะทั้งหลายพิจารณาเห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า นิพพาน นี้มีอยู่จริง” นี้เป็นคู่ที่ ๒

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมแยกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ฯลฯ จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๗๖๒] ท่านมีความเข้าใจผิดในนามรูปที่มิใช่อัตตาว่าเป็นอัตตา
จงดูชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก
ซึ่งพากันยึดมั่นในนามรูป โดยเข้าใจว่า
นามรูปนี้เป็นของจริง

[๗๖๓] ความจริง นามรูปนั้นย่อมแปรผันเป็นอย่างอื่น
จากอาการที่คนทั่วไปเข้าใจอยู่เสมอ
นามรูปของผู้เข้าใจเช่นนั้น หาเป็นจริงตามนั้นไม่
เพราะนามรูปนั้นปรากฏชั่วครู่ก็เสื่อมสูญไปเป็นธรรมดา

[๗๖๔] นิพพานมีความไม่เสื่อมสูญไปเป็นธรรมดา
ซึ่งพระอริยะทั้งหลายรู้แจ้งตามความเป็นจริง
จึงเป็นผู้ปราศจากตัณหา ปรินิพพานแล้ว
เพราะรู้แจ้งอริยสัจ

(๑๖) ภิกษุทั้งหลาย หากมีผู้ถามว่า “การพิจารณาเห็นธรรมแยกออกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ ด้วยวิธีอื่นมีบ้างไหม” ควรตอบเขาว่า “มี” หากเขาถาม ต่อไปอีกว่า “มีอย่างไร” ก็ควรตอบเขาว่า มีอย่างนี้ คือ การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า “อิฏฐารมณ์ที่ชาวโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้ง สมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์พากันพิจารณาเห็นว่า อิฏฐารมณ์นี้เป็นความสุข ซึ่งพระอริยะทั้งหลายพิจารณาเห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า อิฏฐารมณ์ นี้เป็นความทุกข์” นี้เป็นคู่ที่ ๑ การพิจารณาเห็นว่า “นิพพานที่ชาวโลกพร้อมทั้ง เทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์พากันพิจารณาเห็นว่า นิพพานนี้เป็นความทุกข์ ซึ่งพระอริยะทั้งหลายพิจารณาเห็นตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอันชอบว่า นิพพานนี้เป็นความสุข” นี้เป็น คู่ที่ ๒

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมแยกออกเป็น ๒ คู่โดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่ พึงหวังผลอย่าง ๑ ใน ๒ อย่าง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือความเป็นพระอนาคามี เมื่อยังมีอุปาทานขันธ์เหลืออยู่”

พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสไวยากรณ์ภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัส คาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

[๗๖๕] รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์
ล้วนน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ
ที่กล่าวกันว่ามีอยู่ประมาณเท่าใด

[๗๖๖] รูปเป็นต้นเหล่านั้นแลเป็นสิ่งที่ชาวโลก
พร้อมทั้งเทวโลกสมมติว่า เป็นสุข
ถ้ารูปเป็นต้นเหล่านั้นดับในที่ใด
ที่นั้น เทวดาและมนุษย์เหล่านั้นก็สมมติกันว่า เป็นทุกข์

[๗๖๗] ส่วนอริยบุคคลทั้งหลายเห็นการดับสักกายะว่า เป็นสุข
การเห็นของอริยบุคคลทั้งหลายผู้เห็นอยู่นี้
ย่อมขัดแย้งกับชาวโลกทั้งปวง

[๗๖๘] บุคคลเหล่าอื่นกล่าวสิ่งใดว่า เป็นสุข
อริยบุคคลทั้งหลายกล่าวสิ่งนั้นว่า เป็นทุกข์
บุคคลเหล่าอื่นกล่าวสิ่งใดว่า เป็นทุกข์
อริยบุคคลทั้งหลายรู้แจ้งสิ่งนั้นว่า เป็นสุข

[๗๖๙] เธอจงเห็นธรรมที่รู้ได้ยาก
คนพาลผู้หลง ไม่รู้แจ้งในนิพพานนี้
ความมืดปรากฏแก่บุคคลผู้ถูกนิวรณ์คือกิเลสหุ้มห่อไว้
(เหมือน) ความมืดปรากฏแก่บุคคลผู้ไม่เห็น ฉะนั้น

[๗๗๐] แต่นิพพานย่อมปรากฏแจ่มแจ้งแก่สัตบุรุษ
เหมือนแสงสว่างปรากฏแก่บุคคลผู้เห็นอยู่ ฉะนั้น
ชนทั้งหลายผู้แสวงหาทาง ไม่ฉลาดในธรรม
ย่อมไม่รู้แจ้ง(นิพพาน)ที่อยู่ใกล้

[๗๗๑] บุคคลผู้ถูกความกำหนัดในภพครอบงำ
แล่นไปตามกระแส (ตัณหา)ในภพ
ถูกบ่วงมารคล้องไว้ จะไม่รู้ธรรมนี้ได้ง่าย

[๗๗๒] เว้นอริยบุคคลทั้งหลายแล้ว

ใครเล่าควรจะตรัสรู้บท[๑]
ที่อริยบุคคลทั้งหลายตรัสรู้ชอบแล้ว
ไม่มีอาสวะ ปรินิพพาน[๒]

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระภาษิตนี้จบลงแล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ขณะที่พระผู้มีพระภาคตรัสพระภาษิตนี้อยู่ จิตของภิกษุประมาณ ๖๐ รูปหลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น

ทวยตานุปัสสนาสูตรที่ ๑๒ จบ

รวมหัวข้อธรรมประจำเรื่องในพระสูตรนี้ คือ

๑.	สัจจะ	๒.	อุปธิ
๓.	อวิชชา	๔.	สังขาร
๕.	วิญญาณ	๖.	ผัสสะ
๗.	เวทนา	๘.	ตัณหา
๙.	อุปาทาน	๑๐.	อารัมภะ
๑๑.	อาหาร	๑๒.	อิญชิตะ
๑๓.	ผันทิตะ	๑๔.	รูป
๑๕.	นิพพานสัจจะ	๑๖.	ทุกข์

มหาวรรคที่ ๓ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	ปัพพัชชาสูตร	๒.	ปธานสูตร
๓.	สุภาสิตสูตร	๔.	สุนทริกภารทวาชสูตร
๕.	มาฆสูตร	๖.	สภิยสูตร
๗.	เสลสูตร	๘.	สัลลสูตร
๙.	วาเสฏฐสูตร	๑๐.	โกกาลิกสูตร
๑๑.	นาลกสูตร	๑๒.	ทวยตานุปัสสนาสูตร

๔. อัฏฐกวรรค
หมวดว่าด้วยการไม่ติดอยู่ในกาม
๑. กามสูตร[๑]

---

[๑] **บท** ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (สำ.สฬา.อ. (บาลี) ๓/๑๓๖/๕๓, ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๗๒/๓๔๓)

[๒] ดูเทียบ สำ.สฬา. (ไทย) ๑๘/๑๓๖/๑๗๑-๑๗๒

ว่าด้วยเรื่องกาม

(พระผู้มีพระภาคตรัสแก่พราหมณ์ผู้เป็นชาวนา ณ กรุงสาวัตถีดังนี้)

[๗๗๓] ถ้ากาม[๒]นั้นสำเร็จด้วยดีแก่สัตว์นั้น ผู้อยากได้กามอยู่
สัตว์นั้นได้กามตามที่ต้องการแล้ว
ย่อมเป็นผู้อิ่มใจแน่แท้

[๗๗๔] ถ้าเมื่อสัตว์นั้นอยากได้กามอยู่ เกิดความพอใจแล้ว
กามเหล่านั้นเสื่อมไป
สัตว์นั้นย่อมเจ็บปวด เหมือนถูกลูกศรแทง

[๗๗๕] ผู้ใดละกามได้ เหมือนคนเดินเลี่ยงหัวงู
ผู้นั้นมีสติ ล่วงพ้นตัณหาที่ชื่อว่า วิสัตติกา[๓]นี้ในโลก

[๗๗๖] นรชนใดปรารถนาเนือง ๆ ซึ่งไร่นา ที่ดิน เงิน โค ม้า
ทาส บุรุษ สตรี พวกพ้อง หรือกามเป็นอันมาก

[๗๗๗] กิเลสทั้งหลายอันไม่มีกำลังครอบงำนรชนนั้น
อันตรายทั้งหลาย[๔]ย่ำยีนรชนนั้น
เพราะอันตรายนั้น ทุกข์จึงติดตามนรชนนั้นไป
เหมือนน้ำไหลเข้าเรือรั่ว ฉะนั้น

[๗๗๘] เพราะฉะนั้น สัตว์เกิด[๕]พึงมีสติทุกเมื่อ ละกามทั้งหลายได้
ครั้นละกามเหล่านั้นได้แล้ว พึงข้ามโอฆะได้
เหมือนคนวิดน้ำเรือแล้วไปถึงฝั่งได้ ฉะนั้น

กามสูตรที่ ๑ จบ

๒. คุหัฏฐกสูตร[๑]

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.ม. (บาลี) ๒๙/๑-๖/๑-๒๓

[๒] **กาม** ในที่นี้หมายถึงวัตถุกาม (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๗๓/๓๔๖)

[๓] ดูเชิงอรรถที่ ๒ หน้า ๘๙ ในเล่มนี้

[๔] **อันตราย** มี ๒ อย่าง คือ (๑) อันตรายที่ปรากฏ ได้แก่ ราชสีห์ เสือโคร่ง เป็นต้น (๒) อันตรายที่ไม่ ปรากฏ ได้แก่ กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต เป็นต้น ในที่นี้หมายถึงอันตรายที่ไม่ปรากฏ (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๕/๑๖-๑๗, ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๗๗/๓๔๗)

[๕] **สัตว์เกิด** หมายถึงนรชน มานพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด สัตว์เกิด ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์ (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๖/๒๓)

ว่าด้วยผู้ข้องอยู่ในถ้ำ

(พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ท่านพระปิณโฑลภารทวาชะ ณ กรุงสาวัตถีดังนี้)

[๗๗๙] นรชนผู้ข้องอยู่ในถ้ำ[๒] ถูกกิเลสมากหลายปิดบังไว้
เมื่อดำรงตนอยู่(อย่างนี้) ก็จมลงในเหตุให้ลุ่มหลง[๓]
ผู้เป็นเช่นนั้นแล ย่อมอยู่ไกลจากวิเวก
เพราะกามทั้งหลายในโลกไม่เป็นของที่นรชนละได้ง่ายเลย

[๗๘๐] สัตว์เหล่านั้นมีความปรารถนาเป็นต้นเหตุ
ติดพันอยู่กับความพอใจในภพ มุ่งหวัง(กาม)
ในกาลภายหลัง(อนาคต)หรือในกาลก่อน(อดีต)
ปรารถนากามเหล่านี้และกามที่มีอยู่ก่อน
ย่อมเป็นผู้หลุดพ้นได้ยาก(และ)ทำให้ผู้อื่นหลุดพ้นไม่ได้เลย

[๗๘๑] สัตว์เหล่านั้นยินดีขวนขวาย ลุ่มหลงในกามทั้งหลาย
เป็นผู้ตกต่ำ ตั้งอยู่ในกรรมที่ผิด
ประสบทุกข์แล้วจึงคร่ำครวญอยู่ว่า
เราจุติจากภพนี้ จักเป็นอะไรหนอ

[๗๘๒] เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดพึงศึกษาในที่นี้[๔]
พึงรู้จักกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในโลกว่า เป็นกรรมที่ผิด
ไม่พึงประพฤติผิดเพราะเหตุแห่งกรรมที่ผิดนั้น
นักปราชญ์กล่าวว่า ชีวิตนี้เป็นของน้อย

[๗๘๓] เราเห็นหมู่สัตว์นี้ผู้ตกไปในอำนาจตัณหาในภพทั้งหลาย[๕]
กำลังดิ้นรนอยู่ในโลก
นรชนที่เลวผู้ยังไม่คลายตัณหาในภพน้อยภพใหญ่
ร่ำไรอยู่ใกล้ปากมัจจุราช

[๗๘๔] พวกเธอจงดูหมู่สัตว์ผู้กำลังดิ้นรนอยู่

---

[๑] ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๗-๑๔/๒๘-๖๗

[๒] **ถ้ำ** ในที่นี้หมายถึงร่างกาย (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๗๙/๓๕๐)

[๓] **เหตุให้ลุ่มหลง** ในที่นี้หมายถึงกามคุณ ๕ (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๗/๓๑)

[๔] คำว่า **สัตว์เกิดพึงศึกษาในที่นี้** ดูรายละเอียดใน ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๔๘-๔๙

[๕] **ภพทั้งหลาย** ในที่นี้หมายถึงกามภพ รูปภพ และอรูปภพ (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๑/๕๗)

เพราะวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเรา
เหมือนฝูงปลาในน้ำน้อยสิ้นกระแสแล้ว
นรชนเห็นโทษนี้แล้วก็อย่าก่อตัณหาเครื่องเกี่ยวข้องในภพทั้งหลาย
พึงประพฤติไม่ยึดถือว่า เป็นของเรา

[๗๘๕] นักปราชญ์พึงกำจัดความพอใจในส่วนสุดทั้ง ๒ ด้าน
กำหนดรู้ผัสสะ[๑]แล้ว ก็ไม่ติดใจ
ติเตียนกรรมใดด้วยตน ก็ไม่ทำกรรมนั้น
ไม่ติดในสิ่งที่ได้เห็นและได้ยินแล้ว

[๗๘๖] มุนีกำหนดรู้สัญญาแล้ว ไม่เข้าไปติดในความยึดถือทั้งหลาย
พึงข้ามโอฆะได้ ถอนลูกศรได้แล้ว ไม่ประมาท
ประพฤติอยู่ ย่อมไม่หวังโลกนี้และโลกหน้า

คุหัฏฐกสูตรที่ ๒ จบ

๓. ทุฏฐัฏฐกสูตร[๒]
ว่าด้วยเรื่องเดียรถีย์กับมุนี

(พระผู้มีพระภาคตรัสแก่พระอานนท์ดังนี้)

[๗๘๗] เดียรถีย์บางพวกมีใจชั่วกล่าวร้าย
บุคคลเหล่าอื่นเข้าใจว่าจริงก็กล่าวร้ายด้วย
แต่มุนีย่อมไม่ใส่ใจคำกล่าวร้ายที่เกิดขึ้น
เพราะฉะนั้น มุนีจึงไม่มีกิเลสเครื่องตรึงจิตในที่ไหน ๆ

[๗๘๘] ผู้ไปตามความพอใจ ตั้งอยู่ในความชอบใจ
พึงก้าวล่วงทิฏฐิของตนได้อย่างไรเล่า
แต่เมื่อทำตนให้เพียบพร้อม รู้อย่างไรก็พึงพูดอย่างนั้น

[๗๘๙] สัตว์เกิดใดไม่มีใครถาม
ก็บอกศีลและวัตรของตนแก่บุคคลเหล่าอื่น
สัตว์เกิดใดกล่าวถึงตัวเองเท่านั้น
ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกสัตว์เกิดนั้นว่า ผู้ไม่มีอริยธรรม

---

[๑] **ผัสสะ** หมายถึงความสัมผัสอารมณ์ที่มากระทบ เช่น ตาสัมผัสกับรูป หรือตาเห็นรูป เรียกจักขุสัมผัส เป็นต้น (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๓/๖๓)

[๒] ดูเทียบคำแปลพร้อมทั้งอธิบายใน ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕-๒๒/๗๔-๑๐๐

[๗๙๐] ส่วนภิกษุผู้สงบ ดับกิเลสแล้ว
ไม่โอ้อวดในศีลทั้งหลายว่า เราเป็นดังนี้
อนึ่ง ภิกษุใดไม่มีกิเลสเครื่องฟูในที่ไหน ๆ ในโลก
ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกภิกษุนั้นว่า ผู้มีอริยธรรม

[๗๙๑] เจ้าลัทธิใด มีธรรมที่กำหนดไว้ อันปัจจัยปรุงแต่งเชิดชูไว้
(แต่)ไม่ขาวสะอาด เจ้าลัทธินั้นเห็นอานิสงส์ใดในตน
อาศัยอานิสงส์นั้น และสันติ[๑]ที่กำเริบซึ่งอาศัยกันเกิดขึ้น

[๗๙๒] ความถือมั่นด้วยอำนาจทิฏฐิ มิใช่ก้าวล่วงได้ง่าย ๆ
การปลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วถือมั่น
ก็มิใช่ก้าวล่วงได้ง่าย
เพราะฉะนั้น ในความถือมั่นเหล่านั้น
นรชนย่อมสลัดทิ้งธรรมบ้าง ยึดถือธรรมไว้บ้าง

[๗๙๓] ทิฏฐิที่กำหนด(เพื่อเกิด)ในภพน้อยภพใหญ่
ของผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดไม่มีในที่ไหน ๆ ในโลก
เพราะผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดนั้น
ละความหลอกลวงและความถือตัวได้แล้ว
ไม่มีความถือมั่น จะพึงไปด้วยเหตุอะไรเล่า

[๗๙๔] เพราะว่า ผู้มีความถือมั่นย่อมเข้าถึงวาทะในธรรมทั้งหลาย
จะพึงกล่าวคำติเตียนผู้ไม่มีความถือมั่นด้วยเหตุอะไรเล่า
เพราะทิฏฐิว่ามีอัตตา ทิฏฐิว่าไม่มีอัตตา[๒]
ไม่มีแก่ผู้ไม่มีความถือมั่นนั้น
ผู้ไม่มีความถือมั่นนั้น สลัดแล้วซึ่งทิฏฐิทั้งปวงในอัตภาพนี้แหละ

ทุฏฐัฏฐกสูตรที่ ๓ จบ

๔. สุทธัฏฐกสูตร[๑]

---

[๑] **สันติ** หมายถึงความสงบ มี ๓ อย่าง คือ (๑) อัจจันตสันติ (ความสงบอย่างสิ้นเชิง) หมายถึงอมตนิพพาน (๒) ตทังคสันติ (ความสงบด้วยองค์นั้น ๆ) หมายถึงผู้บรรลุรูปฌาน ๔ และอรูปฌาน ๔ (๓) สมมติสันติ (ความสงบโดยสมมติ) หมายถึงทิฏฐิ ๖๒ ในที่นี้หมายถึงสันติโดยสมมติ (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙/๘๘-๘๙)

[๒] **ทิฏฐิว่ามีอัตตา** หมายถึงสัสสตทิฏฐิ **ทิฏฐิว่าไม่มีอัตตา** หมายถึงอุจเฉททิฏฐิ ดู ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๒/ ๙๘-๑๐๐, ๙๓/๒๘๙ และดู สุตตนิบาตข้อ ๘๖๕ หน้า ๗๐๗ ในเล่มนี้

ว่าด้วยผู้พิจารณาเห็นความหมดจด

(พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายดังนี้)

[๗๙๕] เราเห็นนรชนผู้หมดจดว่า เป็นผู้ไม่มีโรคอย่างยิ่ง
ความหมดจดย่อมมีแก่นรชนเพราะความเห็น
บุคคลเมื่อรู้จริงอย่างนี้ก็รู้ว่า ความเห็นนี้ยอดเยี่ยม
จึงเป็นผู้พิจารณาเห็นความหมดจด
เพราะฉะนั้น ย่อมเชื่อว่า ความเห็นนั้นเป็นญาณ

[๗๙๖] ถ้าความหมดจดมีแก่นรชนเพราะความเห็น
หรือนรชนนั้นละทุกข์ได้เพราะญาณ
นรชนผู้ยังมีอุปธินั้นย่อมหมดจดเพราะมรรคอื่น(ก็ได้)
เพราะว่า ทิฏฐิย่อมบ่งบอกถึงนรชนนั้นผู้พูดอย่างนั้น

[๗๙๗] พราหมณ์[๒] ไม่กล่าวความหมดจดในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน
ศีลและวัตรหรืออารมณ์ที่รับรู้โดยมรรคอื่น
พราหมณ์นั้นผู้ไม่เข้าไปติดในบุญและบาป ละอัตตาได้[๓]
เรียกว่า ผู้ไม่ทำเพิ่มเติมในโลกนี้

[๗๙๘] สมณพราหมณ์เหล่านั้นละสิ่งแรก อาศัยสิ่งหลัง
ไปตามความพลุ่งพล่าน[๔]
ย่อมข้ามกิเลสเครื่องข้องไม่ได้
สมณพราหมณ์เหล่านั้นย่อมยึดถือ ย่อมสลัดทิ้ง
เหมือนลิงจับกิ่งไม้แล้วก็ปล่อย ฉะนั้น

[๗๙๙] สัตว์เกิดสมาทานวัตรทั้งหลายเอง
ข้องอยู่ในสัญญา[๑] ย่อมดำเนินไปลุ่ม ๆ ดอน ๆ

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๓-๓๐/๑๐๑-๑๒๓

[๒] **พราหมณ์** ในที่นี้หมายถึงผู้ลอยบาปธรรม ๗ ประการ คือ (๑) สักกายทิฏฐิ (๒) วิจิกิจฉา (๓) สีลัพพต-ปรามาส (๔) ราคะ (๕) โทสะ (๖) โมหะ (๗) มานะ (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๕/๑๐๔)

[๓] **ละอัตตาได้** หมายถึงละ สละ และคายความยึดมั่นถือมั่น ความติดใจ ความน้อมใจเชื่อว่าเป็นอัตตาด้วยอำนาจตัณหา ด้วยอำนาจทิฏฐิ (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๕/๑๐๙)

[๔] **ความพลุ่งพล่าน** ในที่นี้หมายถึงตัณหา (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๖/๑๑๐)

ส่วนผู้มีความรู้ รู้ธรรมด้วยเวททั้งหลาย[๒]แล้ว
เป็นผู้มีปัญญาอันไพบูลย์
ย่อมไม่ดำเนินไปลุ่ม ๆ ดอน ๆ

[๘๐๐] ผู้มีปัญญานั้น เป็นผู้กำจัดเสนาในธรรมทั้งปวง คือ
รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน หรืออารมณ์ที่รับรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง
ใคร ๆ ในโลกนี้จะพึงกำหนดผู้มีปัญญานั้น
ผู้เห็นผู้ประพฤติเปิดเผยด้วยเหตุอะไรเล่า

[๘๐๑] สัตบุรุษทั้งหลายย่อมไม่กำหนด ไม่เชิดชู
สัตบุรุษเหล่านั้นไม่กล่าวว่าเป็นความหมดจดสุดโต่ง
สลัดกิเลสเครื่องร้อยรัดอันเป็นเหตุยึดมั่น ที่ร้อยรัดไว้แล้ว
ไม่ก่อความหวังในที่ไหน ๆ ในโลก

[๘๐๒] พระอรหันต์เป็นผู้ไปพ้นเขตแดน[๓]แล้ว เป็นพราหมณ์
เพราะรู้และเห็น พระอรหันต์นั้นจึงไม่มีความถือมั่น
ไม่มีความกำหนัดในกามคุณอันเป็นที่กำหนัด
ไม่กำหนัดในสมาบัติเป็นที่คลายกำหนัด
พระอรหันต์นั้นจึงไม่มีความถือมั่นว่า ยอดเยี่ยมในโลกนี้

สุทธัฏฐกสูตรที่ ๔ จบ

๕. ปรมัฏฐกสูตร[๔]
ว่าด้วยผู้ยึดถือทิฏฐิของตนว่ายอดเยี่ยม

(พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายดังนี้)

[๘๐๓] สัตว์เกิดผู้ยึดถือในทิฏฐิทั้งหลายว่า ยอดเยี่ยม
ย่อมทำทิฏฐิใดให้ยิ่งใหญ่ในโลก
กล่าวทิฏฐิอื่นทุกอย่างนอกจากทิฏฐินั้นว่า เลว
เพราะฉะนั้น สัตว์เกิดนั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิวาทไปได้

---

[๑] **ข้องอยู่ในสัญญา** หมายถึงพัวพันอยู่ในกามสัญญา พยาบาทสัญญา วิหิงสาสัญญา และทิฏฐิสัญญา (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๗/๑๑๒)

[๒] **รู้ธรรมด้วยเวททั้งหลาย** หมายถึงรู้อริยสัจ ๔ ด้วยมรรคญาณ ๔ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๗๙๙/๓๖๓)

[๓] **เขตแดน** หมายถึงกิเลส (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๘๐๒/๓๖๔)

[๔] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๑-๓๘/๑๒๓-๑๓๖

[๘๐๔] เจ้าลัทธิเห็นอานิสงส์ใดในตน ในรูปที่เห็น
ในเสียงที่ได้ยิน ในศีลและวัตร หรือในอารมณ์ที่รับรู้
เจ้าลัทธินั้นยึดมั่นทิฏฐินั้นในลัทธิของตนนั้น
เห็นทิฏฐิอื่นทั้งปวงโดยความเป็นของเลว

[๘๐๕] บุคคลอาศัยศาสดาใด เห็นศาสดาอื่นว่า เลว
ผู้ฉลาดทั้งหลายเรียกศาสดานั้นว่า เป็นเครื่องร้อยรัด
เพราะฉะนั้นแล ภิกษุจึงไม่ควรอาศัยรูปที่เห็น
เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่รับรู้ หรือศีลและวัตร

[๘๐๖] ภิกษุไม่พึงกำหนดทิฏฐิในโลกด้วยญาณ หรือแม้ด้วยศีลและวัตร
ไม่พึงเอาตนเข้าไปเทียบว่าเสมอเขา
ไม่พึงสำคัญตนว่าด้อยกว่าเขา หรือเลิศกว่าเขา

[๘๐๗] ภิกษุนั้นละอัตตาแล้ว ไม่ยึดถือ ไม่สร้างนิสัยแม้ด้วยญาณ
เมื่อชนทั้งหลายแตกกัน
ภิกษุนั้นก็ไม่เข้าเป็นฝักเป็นฝ่าย
ภิกษุนั้นไม่ถือแม้ทิฏฐิอะไร ๆ

[๘๐๘] พระอรหันต์ใดผู้ไม่มีความคะนึงหาในส่วนสุดทั้ง ๒ ด้าน
ในโลกนี้ ในภพน้อยภพใหญ่ ในโลกนี้หรือในโลกหน้า
พระอรหันต์นั้นจึงไม่มีเครื่องอยู่อะไร ๆ
ความตกลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วถือมั่นก็ไม่มี

[๘๐๙] พระอรหันต์นั้นไม่มีทิฏฐิอันสัญญากำหนดไว้แม้นิดเดียว
ในรูปที่เห็น ในเสียงที่ได้ยิน หรือในอารมณ์ที่รับรู้ในโลกนี้
ใคร ๆ ในโลกนี้ จะพึงกำหนดพระอรหันต์นั้น
ผู้เป็นพราหมณ์ไม่ยึดถือทิฏฐิอยู่ด้วยเหตุอะไรเล่า

[๘๑๐] พระอรหันตขีณาสพทั้งหลาย
ย่อมไม่กำหนด ไม่เชิดชู(ตัณหาและทิฏฐิ)ไว้
แม้ธรรมทั้งหลาย[๑]พระอรหันต์เหล่านั้นก็ไม่ปรารถนา
พระอรหันต์ผู้เป็นพราหมณ์นั้น ใคร ๆ ก็นำไปด้วยศีลและวัตรไม่ได้

---

[๑] **ธรรมทั้งหลาย** ในที่นี้หมายถึงทิฏฐิ ๖๒ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๘๑๐/๓๖๗)

เป็นผู้ถึงฝั่ง[๑] ไม่กลับมา เป็นผู้คงที่

ปรมัฏฐกสูตรที่ ๕ จบ

๖. ชราสูตร[๒]

ว่าด้วยชรา

(พระผู้มีพระภาคตรัสแก่พุทธบริษัทชาวเมืองสาเกตดังนี้)

[๘๑๑] ชีวิตนี้น้อยนัก มนุษย์ย่อมตายภายใน ๑๐๐ ปี
แม้หากผู้ใดจะมีชีวิตอยู่เกินไปกว่านั้น
ผู้นั้นก็จะตายเพราะชราแน่แท้

[๘๑๒] ชนทั้งหลายย่อมเศร้าโศก เพราะวัตถุที่ยึดถือว่า เป็นของเรา
เพราะความยึดถือที่เที่ยงแท้ไม่มีอยู่
ความพลัดพรากจากกันนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง
กุลบุตรเห็นดังนี้แล้ว ไม่พึงครองเรือน

[๘๑๓] บุรุษย่อมสำคัญเบญจขันธ์ใดว่า นี้ของเรา
เบญจขันธ์นั้นบุรุษนั้นย่อมละไปเพราะความตาย
บัณฑิตผู้เป็นพุทธมามกะ รู้ชัดโทษนี้แล้ว
ไม่พึงน้อมไปเพื่อความยึดถือว่า เป็นของเรา

[๘๑๔] บุรุษผู้ตื่นขึ้นแล้ว
ไม่เห็นสิ่งที่เกี่ยวข้องด้วยความฝัน ฉันใด
ใคร ๆ ก็ไม่เห็นชนผู้เป็นที่รัก ซึ่งตายจากไปแล้ว ฉันนั้น

[๘๑๕] ชื่อของชนเหล่าใดที่กล่าวกันอยู่นี้
ชนเหล่านั้นยังเห็นกันอยู่บ้าง ยังได้ยินกันอยู่บ้าง
สัตว์เกิดจากไปแล้ว เหลือไว้แต่ชื่อเท่านั้นเพื่อกล่าวขานกัน

[๘๑๖] ชนทั้งหลายผู้ติดใจในวัตถุที่ยึดถือว่า เป็นของเรา
ย่อมละทิ้งความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ และความตระหนี่ไม่ได้
เพราะฉะนั้น มุนีผู้เห็นแดนเกษม ละความยึดถือได้แล้ว เที่ยวไป

[๘๑๗] บัณฑิตทั้งหลายกล่าวการไม่แสดงตนในภพ

---

[๑] **ฝั่ง** หมายถึงอมตนิพพาน ได้แก่ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวงเป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งปวง เป็นต้น (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๘/๑๓๘)

[๒] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๙-๔๘/๑๔๒-๑๖๘

ของภิกษุผู้ประพฤติหลีกเร้น ใช้ที่นั่งอันสงัดนั้นว่า
เป็นความสามัคคี

[๘๑๘] มุนีไม่อาศัยในสิ่งทั้งปวง[๑] ไม่ทำสิ่ง[๒]ไหนให้เป็นที่รัก
และไม่ทำสิ่งไหนให้ไม่เป็นที่รัก
ความคร่ำครวญและความตระหนี่ไม่ติดอยู่ในมุนีนั้น
เหมือนหยาดน้ำไม่ติดอยู่บนใบบัว ฉะนั้น

[๘๑๙] มุนีไม่ติดพันในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน และอารมณ์ที่รับรู้
เหมือนหยดน้ำไม่ติดอยู่บนใบบัว
เหมือนหยาดน้ำไม่ติดอยู่บนดอกบัว ฉะนั้น

[๘๒๐] พระอรหันต์ผู้มีปัญญาเครื่องกำจัด
ย่อมไม่สำคัญหมายรูปที่เห็น
เสียงที่ได้ยิน และอารมณ์ที่รับรู้
พระอรหันต์นั้นไม่ต้องการความหมดจดด้วยมรรคอื่น
ย่อมไม่กำหนัด ย่อมไม่ต้องคลายกำหนัด

ชราสูตรที่ ๖ จบ

๗. ติสสเมตเตยยสูตร[๓]
ว่าด้วยปัญหาของติสสเมตเตยยะ

(ท่านพระติสสเมตเตยยะได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้)

[๘๒๑] ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ขอพระองค์โปรดตรัสบอก
ความคับแค้นของบุคคลผู้ประกอบเมถุนธรรมเนือง ๆ
ข้าพระองค์ฟังคำสอนของพระองค์แล้วจักศึกษาวิเวก

(พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เมตเตยยะ)

[๘๒๒] คำสั่งสอนของบุคคลผู้ประกอบเมถุนธรรมเนือง ๆ
ย่อมเลอะเลือน และบุคคลนั้นย่อมปฏิบัติผิด

---

[๑] **สิ่งทั้งปวง** ในที่นี้หมายถึงอายตนะ ๑๒ คือ (๑) ตา (๒) รูป (๓) หู (๔) เสียง (๕) จมูก (๖) กลิ่น (๗) ลิ้น (๘) รส (๙) กาย (๑๐) โผฏฐัพพะ (๑๑) ใจ (๑๒) ธรรมารมณ์ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๘๑๘-๘๒๐/๓๗๑) และดู ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๔๖/๑๖๐-๑๖๑

[๒] **สิ่ง** ในที่นี้หมายถึงสัตว์และสังขาร (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๘๑๘/๓๗๑)

[๓] ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๔๙-๕๘/๑๖๘-๑๙๒

การปฏิบัตินี้ เป็นธรรมไม่ประเสริฐในบุคคลนั้น

[๘๒๓] ผู้ใดในเบื้องต้นเที่ยวไปผู้เดียว[๑]
(ต่อมา)เข้าไปเสพเมถุนธรรม[๒]
ผู้รู้ทั้งหลายเรียกผู้นั้นว่า เป็นปุถุชนเลวในโลก
เหมือนยานที่แล่นไป[๓] ฉะนั้น

[๘๒๔] ยศและเกียรติ[๔]ในเบื้องต้นของภิกษุนั้น เสื่อมไป
ภิกษุเห็นสมบัติและวิบัตินี้แล้ว พึงศึกษาเพื่อละเมถุนธรรม

[๘๒๕] ภิกษุนั้นถูกความดำริครอบงำ
ย่อมซบเซาเหมือนคนกำพร้า
ครั้นได้ยินคำตำหนิของคนอื่นแล้ว
ย่อมเป็นผู้เก้อเขิน เป็นผู้เช่นนั้น

[๘๒๖] ลำดับนั้น ภิกษุนั้นถูกถ้อยคำของผู้อื่นตักเตือนแล้ว
ย่อมสร้างศัสตรา[๕]ย่อมก้าวลงสู่ความเป็นคนพูดเท็จ
นี้แหละเป็นเครื่องทำให้ติดใหญ่ของเธอ

[๘๒๗] ภิกษุ (ในเบื้องต้น) ได้สมญานามว่า เป็นบัณฑิต
อธิษฐานการเที่ยวไปผู้เดียว
ต่อมา เธอประกอบในเมถุนธรรม
ก็จักมัวหมอง เหมือนกับคนโง่ ฉะนั้น

[๘๒๘] มุนีรู้โทษนี้แล้ว ในคราวเป็นคฤหัสถ์
ก่อนบวชในธรรมวินัยนี้
พึงทำการเที่ยวไปผู้เดียวให้มั่นคง
ไม่พึงเข้าไปเสพเมถุนธรรม

---

[๑] **เที่ยวไปผู้เดียว** หมายถึงบวชเป็นบรรพชิตและการละความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ(ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๕๑/๑๗๗)

[๒] **เข้าไปเสพเมถุนธรรม** หมายถึงบอกคืนสิกขากลับมาเป็นคฤหัสถ์เสพเมถุนธรรม (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๕๑/๑๗๘)

[๓] **ยานที่แล่นไป** ในที่นี้หมายถึงยานช้าง ยานม้า และยานโค เป็นต้น ที่ไม่ได้ผ่านการฝึกหัด ย่อมแล่นพา ออกไปนอกทาง (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๕๑/๑๗๘)

[๔] **ยศและเกียรติ** ในที่นี้หมายถึงลาภสักการะและความสรรเสริญ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๘๒๔/๓๗๓)

[๕] **ศัสตรา** มี ๓ อย่าง คือ (๑) ศัสตราทางกาย (๒) ศัสตราทางวาจา (๓) ศัสตราทางใจ หรือกายทุจริต ๓ อย่าง วจีทุจริต ๔ อย่าง และมโนทุจริต ๓ อย่าง ในที่นี้หมายถึงศัสตราทางวาจา (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๕๔/๑๘๔)

[๘๒๙] บุคคลพึงศึกษาวิเวกนั้นแหละ
เพราะการประพฤติวิเวกนี้ เป็นกิจสูงสุดของพระอริยะทั้งหลาย
ไม่พึงสำคัญตนว่าเราเป็นผู้ประเสริฐสุด ด้วยการประพฤติวิเวกนั้น
ผู้นั้นแล ชื่อว่า อยู่ใกล้นิพพาน

[๘๓๐] หมู่สัตว์ผู้ติดใจในกามทั้งหลาย
ย่อมยินดีมุนีผู้ว่าง ประพฤติอยู่
ไม่มุ่งหวังกามทั้งหลาย ผู้ข้ามโอฆะได้แล้ว

ติสสเมตเตยยสูตรที่ ๗ จบ

๘. ปสูรสูตร[๑]
ว่าด้วยปริพาชกชื่อว่าปสูระ

(พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ปสูรปริพาชกในท่ามกลางพุทธบริษัทดังนี้)

[๘๓๑] สมณพราหมณ์เป็นอันมาก
ย่อมกล่าวความหมดจดในธรรมนี้เท่านั้น
ไม่กล่าวความหมดจดในธรรมเหล่าอื่น
บุคคลอาศัยศาสดาใดก็กล่าวศาสดานั้นว่าดีงาม
ในเพราะทิฏฐิของตนนั้น เป็นผู้ตั้งอยู่ในปัจเจกสัจจะ[๒]

[๘๓๒] สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นคนอยากพูด
เข้าไปสู่บริษัทแล้ว จับคู่กล่าวหากันและกันว่า เป็นคนพาล
สมณพราหมณ์เหล่านั้นอาศัยสิ่งอื่นแล้ว
ย่อมกล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน
อยากได้ความสรรเสริญ ก็กล่าวยกตนว่า เป็นผู้ฉลาด

[๘๓๓] คนผู้ประกอบถ้อยคำ(เพื่อกล่าว) ในท่ามกลางบริษัท
เมื่ออยากได้ความสรรเสริญ ย่อมเป็นผู้ลังเลใจ
เป็นผู้เก้อเขินในเมื่อถูกคัดค้านตกไป
ย่อมโกรธเคืองเพราะคำนินทา แสวงหาข้อแก้ตัว

[๘๓๔] บริษัทผู้พิจารณาปัญหากล่าววาทะของเขาว่า เลว

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๕๙-๖๙/๑๙๕-๒๑๖

[๒] **ปัจเจกสัจจะ** ในที่นี้หมายถึงสัจจะเฉพาะอย่าง เช่น สัจจะที่ว่า โลกเที่ยง นี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๕๙/๑๙๖)

ถูกคัดค้านให้ตกไปแล้ว
เขาเสื่อมวาทะไปแล้ว ย่อมคร่ำครวญเศร้าโศก
ทอดถอนใจว่า เขานำ(หน้า) เราไปแล้ว

[๘๓๕] การวิวาทเหล่านี้เกิดแล้วในหมู่สมณะ
ความยินดีและความยินร้าย มีอยู่ในการวิวาทเหล่านี้
บุคคลเห็นโทษนี้แล้ว พึงงดเว้นถ้อยคำขัดแย้งกัน
เพราะว่าไม่มีประโยชน์อื่นนอกจากการได้ความสรรเสริญ

[๘๓๖] ก็หรือว่า บุคคลกล่าววาทะในท่ามกลางบริษัท
ได้รับความสรรเสริญเพราะทิฏฐิของตนนั้น
เขาย่อมหัวเราะและฟูใจด้วยประโยชน์แห่งความชนะนั้น
เพราะได้บรรลุถึงประโยชน์ตามที่ใจคิดไว้แล้ว

[๘๓๗] ความลำพองตน ย่อมเป็นภูมิสำหรับย่ำยีของเขา
เขาจึงกล่าวคำถือตัวและคำดูหมิ่นกัน
บุคคลเห็นโทษนี้แล้ว ไม่ควรวิวาทกัน
เพราะผู้ฉลาดทั้งหลาย ไม่กล่าวความหมดจด
ด้วยความวิวาทกันนั้น

[๘๓๘] คนกล้าที่ได้รับการเลี้ยงดูด้วยของเสวยของพระราชา
เขาคึกคะนอง อยากพบคนกล้าฝ่ายตรงข้ามย่อมได้พบ ฉันใด
(เจ้าลัทธิย่อมได้พบเจ้าลัทธิ ฉันนั้น)
ผู้กล้าเอ๋ย เจ้าลัทธิอยู่ที่ใด เธอจงไปเสียจากที่นั้นเถิด
เพราะกิเลสที่เคยมีแต่ก่อนของตถาคตมิได้มีเพื่อการรบ

[๘๓๙] ชนเหล่าใดถือทิฏฐิแล้ววิวาทกัน
และกล่าวอ้างว่า นี้เท่านั้นจริง
เธอจงพูดกับชนเหล่านั้นว่า กิเลสที่เป็นข้าศึกกัน
เมื่อวาทะเกิดไม่มีในธรรมวินัยนี้

[๘๔๐] พระอรหันต์เหล่าใด กำจัดเสนาได้แล้ว
ไม่เอาทิฏฐิไปกระทบทิฏฐิ เที่ยวไป
พระอรหันต์เหล่าใดในธรรมวินัยนี้
ไม่มีความถือมั่นสิ่งนี้ว่า ยอดเยี่ยม

ปสูระเอ๋ย เธอจะพึงได้อะไร ในพระอรหันต์เหล่านั้น

[๘๔๑] อนึ่ง เธอตรึกอยู่มาแล้ว เธอคิดทิฏฐิทั้งหลายด้วยใจ
มาถึงการแข่งคู่กับเราผู้มีปัญญาเครื่องกำจัดแล้ว
ย่อมไม่สามารถเทียมทันได้เลย

ปสูรสูตรที่ ๘ จบ

๙. มาคันทิยสูตร[๑]

ว่าด้วยมาคันทิยพราหมณ์

(พระผู้มีพระภาคตรัสแก่มาคันทิยพราหมณ์พร้อมภรรยาดังนี้)

[๘๔๒] เพราะเห็นนางตัณหา นางอรดี และนางราคา
ก็ไม่ได้มีความพอใจในเมถุนธรรมเลย
จักมีความพอใจเพราะเห็นเรือนร่าง
ที่เต็มไปด้วยปัสสาวะและอุจจาระนี้ได้อย่างไรเล่า
เราไม่ปรารถนาจะถูกต้องเรือนร่างนางแม้ด้วยเท้า

(มาคันทิยพราหมณ์ทูลถามดังนี้)

[๘๔๓] หากท่านไม่ปรารถนานารีผู้เป็นอิตถีรัตนะเช่นนี้
ที่พระราชาผู้เป็นจอมคนจำนวนมากพากันปรารถนา
ท่านจะกล่าวทิฏฐิ ศีล วัตร ชีวิต
และการอุบัติขึ้นในภพว่าเป็นเช่นไร

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า มาคันทิยะ)

[๘๔๔] การตกลงใจในธรรมทั้งหลายแล้วถือมั่นว่า
เรากล่าวสิ่งนี้ ดังนี้ ย่อมไม่มีแก่เรา
เราเห็นโทษในทิฏฐิทั้งหลาย จึงไม่ยึดมั่น
เมื่อเลือกเฟ้น จึงได้เห็นความสงบภายใน

(มาคันทิยพราหมณ์ทูลถามดังนี้)

[๘๔๕] ทิฏฐิเหล่าใดที่ตกลงใจกำหนดไว้แล้ว
มุนีไม่ยึดมั่นทิฏฐิเหล่านั้นแล
กล่าวเนื้อความใดว่า ความสงบภายใน

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๗๐-๘๒/๒๑๗-๒๔๕

เนื้อความนั้น นักปราชญ์ทั้งหลายประกาศไว้อย่างไรหนอ

(พระผู้มีพระภาคตรัสว่า มาคันทิยะ)

[๘๔๖] นักปราชญ์ไม่กล่าวความหมดจดเพราะทิฏฐิ
ไม่กล่าวความหมดจดเพราะสุตะ
ไม่กล่าวความหมดจดเพราะญาณ
ไม่กล่าวความหมดจดเพราะศีลและวัตร
บุคคลย่อมถึงความสงบภายใน เพราะความไม่มีทิฏฐิ[๑]
เพราะความไม่มีสุตะ[๒] เพราะความไม่มีญาณ[๓]
เพราะความไม่มีศีล[๔] เพราะความไม่มีวัตร[๕] นั้นก็หามิได้
นักปราชญ์สลัดทิ้งธรรมเหล่านี้ได้แล้ว
ไม่ยึดมั่น เป็นผู้สงบ ไม่อาศัยแล้ว ไม่พึงหวังภพ

(มาคันทิยพราหมณ์กราบทูลดังนี้)

[๘๔๗] หากนักปราชญ์ไม่กล่าวความหมดจดเพราะทิฏฐิ

---

[๑] **ทิฏฐิ** ในที่นี้หมายถึงสัมมาทิฏฐิมีวัตถุ ๑๐ คือ (๑) ทานที่ให้แล้วมีผล (๒) ยัญที่บูชาแล้วมีผล (๓) การเซ่นสรวงมีผล (๔) ผลวิบากของกรรมที่ทำดีทำชั่วมีอยู่ (๕) โลกนี้มี (๖) โลกหน้ามี (๗) มารดามีคุณ (๘) บิดามีคุณ (๙) สัตว์เป็นโอปปาติกะมีอยู่ (๑๐) สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ รู้แจ้งโลกนี้และโลกหน้า ด้วยตนเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งมีอยู่ในโลก (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๗๔/๒๒๔)

[๒] **สุตะ** ในที่นี้หมายถึงเสียงจากผู้อื่น คือ สุตตะ เคยยะ เวยยากรณะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัพภูต-ธรรม และเวทัลละ (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๗๔/๒๒๔)

[๓] **ญาณ** หมายถึงกัมมัสสกตาญาณ (ญาณที่เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน) หมายถึงสัจจานุโลมิก-ญาณ (ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้อริยสัจ) และหมายถึงอภิญญาญาณ (ญาณคือความรู้ อย่างยิ่งยวด) มี ๖ คือ (๑) อิทธิวิธิ (๒) ทิพพโสต (๓) เจโตปริยญาณ (๔) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (๕) ทิพพจักขุ (๖) อาสวักขยญาณ และสมาปัตติญาณ (ญาณในสมาบัติ) ๘ (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๗๔/๒๒๔)

[๔] **ศีล** ในที่นี้หมายถึงปาติโมกขสังวร (สำรวมในพระปาติโมกข์) (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๗๔/๒๒๔)

[๕] **วัตร** ในที่นี้หมายถึงธุดงค์ ๘ ข้อ คือ (๑) อารัญญิกังคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ในป่าเป็นวัตร) (๒) ปิณฑ-ปาติกังคธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร) (๓) ปังสุกูลิกังคธุดงค์ (สมาทานการนุ่งห่มผ้าบังสุกุล เป็นวัตร) (๔) เตจีวริกังคธุดงค์ (สมาทานการทรงไตรจีวรเป็นวัตร) (๕) สปทานจาริกังคธุดงค์ (สมาทานการเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกเป็นวัตร) (๖) ขลุปัจฉาภัตติกังคธุดงค์ (สมาทานห้ามภัตที่ถวายภายหลังเป็นวัตร) (๗) เนสัชชิกังคธุดงค์ (สมาทานการนั่งเป็นวัตร) (๘) ยถาสันถติกังคธุดงค์ (สมาทานการอยู่ในเสนาสนะตามที่เขาจัดให้เป็นวัตร (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๗๔/๒๒๔-๒๒๕)

ไม่กล่าวความหมดจดเพราะสุตะ
ไม่กล่าวความหมดจดเพราะญาณ
ไม่กล่าวความหมดจดเพราะศีลและวัตร
บุคคลย่อมถึงความสงบภายใน เพราะความไม่มีทิฏฐิ
เพราะความไม่มีสุตะ เพราะความไม่มีญาณ
เพราะความไม่มีศีล เพราะความไม่มีวัตรนั้น ก็หามิได้
ข้าพเจ้าจึงเข้าใจธรรมของท่านว่า เป็นเรื่องงมงายแน่นอน
เพราะสมณพราหมณ์บางพวกถึงความหมดจดได้เพราะทิฏฐิ
(พระผู้มีพระภาคตรัสว่า มาคันทิยะ)

[๘๔๘] เพราะอาศัยทิฏฐิทั้งหลายท่านจึงถามเนือง ๆ
ได้มาถึงความลุ่มหลงในทิฏฐิทั้งหลายที่ท่านถือมั่นไว้แล้ว
และท่านก็มิได้เห็นสัญญาแม้น้อยหนึ่งจากธรรมนี้
เพราะฉะนั้น ท่านจึงประสบแต่ความงมงาย

[๘๔๙] ผู้ใดสำคัญว่า เราเสมอเขา เลิศกว่าเขา หรือด้อยกว่าเขา
ผู้นั้นพึงต้องวิวาทกันด้วยความถือตัวนั้น
บุคคลไม่หวั่นไหวในเพราะความถือตัว ๓ อย่าง
ความสำคัญว่า เราเสมอเขา เลิศกว่าเขา (หรือด้อยกว่าเขา)
จึงไม่มีแก่บุคคลนั้น

[๘๕๐] บุคคลผู้เป็นพราหมณ์นั้น พึงกล่าวอะไรว่า จริง
หรือบุคคลผู้เป็นพราหมณ์นั้นพึงโต้เถียงว่า เท็จ ด้วยเหตุอะไร
ความสำคัญว่า เราเสมอเขา เราเลิศกว่าเขา (หรือด้อยกว่าเขา)
ย่อมไม่มีในพระอรหันต์ใด
พระอรหันต์นั้นพึงตอบโต้วาทะด้วยเหตุอะไรเล่า

[๘๕๑] บุคคลละที่อาศัยแล้ว ไม่เที่ยวซ่านไปหาที่อาศัย
มุนีไม่ทำความเยื่อใยในกาม ว่างจากกามทั้งหลาย
ไม่มุ่งหมายอัตภาพต่อไป ไม่พึงกล่าวถ้อยคำขัดแย้งกัน

[๘๕๒] บุคคลผู้เป็นนาคะ สงัดจากทิฏฐิเหล่าใด
พึงเที่ยวไปในโลก ไม่พึงพูดจายึดถือทิฏฐิเหล่านั้น
ดอกบัวก้านมีหนามเกิดในน้ำ

ไม่แปดเปื้อนด้วยน้ำและโคลนตม ฉันใด
มุนีผู้กล่าวเรื่องความสงบ ก็ไม่ยินดี
ไม่แปดเปื้อนในกามและโลก ฉันนั้น

[๘๕๓] มุนีผู้จบเวทนั้น ย่อมไม่ไปด้วยทิฏฐิ
ไม่ถึงความถือตัวด้วยอารมณ์ที่รับรู้
มุนีนั้นผู้ไม่มีตัณหาและทิฏฐินั้น ไม่ถูกกรรมและสุตะนำไป
มุนีนั้นไม่ถูกตัณหาและทิฏฐินำเข้าไปในที่อาศัยทั้งหลาย

[๘๕๔] มุนีผู้เว้นจากสัญญาแล้ว ย่อมไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด
มุนีผู้หลุดพ้นด้วยปัญญาแล้ว ย่อมไม่มีความลุ่มหลง
ชนเหล่าใดยังยึดถือสัญญาและทิฏฐิ
ชนเหล่านั้นย่อมเที่ยวกระทบกระทั่งกันในโลก

มาคันทิยสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ปุราเภทสูตร[๑]
ว่าด้วยก่อนการดับขันธปรินิพพาน

(พระพุทธเนรมิตทูลถามดังนี้)

[๘๕๕] บุคคลมีทัสสนะ[๒]อย่างไร มีศีล[๓]อย่างไร
จึงเรียกว่า เป็นผู้สงบ[๔]แล้ว
ข้าแต่พระโคตมะ ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกนรชนผู้สูงสุดนั้นแก่ข้าพระองค์เถิด

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๘๕๖] ก่อนดับขันธปรินิพพาน พระอรหันต์เป็นผู้คลายตัณหา
ไม่ติดอยู่กับความเพลิดเพลินที่มีอยู่ในส่วนเบื้องต้น
ใคร ๆ กำหนดไม่ได้ในส่วนท่ามกลาง
พระอรหันต์นั้นมิได้มุ่งหวังถึงตัณหาและทิฏฐิ (ในส่วนเบื้องปลาย)

[๘๕๗] บุคคลผู้ไม่โกรธ ไม่สะดุ้ง ไม่โอ้อวด

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๓-๙๖/๒๔๖-๒๙๖

[๒] **ทัสสนะ** ในที่นี้หมายถึงอธิปัญญา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๘๕๕/๓๘๘, ขุ.ม.อ. (บาลี) ๘๓/๓๑๕)

[๓] **ศีล** ในที่นี้หมายถึงอธิศีล (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๘๕๕/๓๘๘, ขุ.ม.อ. (บาลี) ๘๓/๓๑๕)

[๔] **สงบ** ในที่นี้หมายถึงอธิจิต (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๘๕๕/๓๘๘, ขุ.ม.อ. (บาลี) ๘๓/๓๑๕)

ไม่คะนอง พูดด้วยปัญญา ไม่ฟุ้งซ่าน
เป็นผู้สำรวมวาจานั้นแล ชื่อว่า เป็นมุนี

[๘๕๘] บุคคลผู้ไม่มีตัณหาเครื่องเหนี่ยวรั้งในอนาคต
ไม่เศร้าโศกถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว
ผู้เห็นวิเวกในผัสสะทั้งหลาย
ย่อมไม่ถูกนำไปในทิฏฐิทั้งหลาย

[๘๕๙] บุคคลนั้นเป็นผู้หลีกเร้น
ไม่หลอกลวง ไม่ทะเยอทะยาน
ไม่ตระหนี่[๑] ไม่คะนอง ไม่เป็นที่น่ารังเกียจ
และไม่ประกอบในความเป็นผู้มีวาจาส่อเสียด

[๘๖๐] บุคคลผู้ไม่ยินดีในสิ่งที่น่ายินดี
ไม่ประกอบในความดูหมิ่น
ละเอียดอ่อน มีปฏิภาณ
ไม่ต้องเชื่อใคร และไม่ต้องคลายกำหนัด

[๘๖๑] บุคคลไม่ศึกษาเพราะอยากได้ลาภ
ไม่โกรธเพราะไม่ได้ลาภ
ไม่เดือดดาลและไม่ยินดีในรสเพราะตัณหา

[๘๖๒] บุคคลเป็นผู้วางเฉย มีสติทุกเมื่อ
ไม่สำคัญว่าเสมอเขา ไม่สำคัญว่าเลิศกว่าเขา
ไม่สำคัญว่าด้อยกว่าเขา ในโลก
กิเลสหนาย่อมไม่มีแก่บุคคลนั้น

[๘๖๓] บุคคลใดไม่มีที่อาศัย
ไม่มีตัณหาในภพหรือในวิภพ[๒]
บุคคลนั้นรู้ธรรมแล้วไม่ต้องอาศัย

[๘๖๔] เราเรียกบุคคลนั้นผู้ไม่มุ่งหวังในกามทั้งหลายว่า

---

[๑] **ตระหนี่** มี ๕ อย่าง (๑) อาวาสมัจฉริยะ(ตระหนี่ที่อยู่) (๒) กุลมัจฉริยะ(ตระหนี่ตระกูล) (๓) ลาภมัจฉริยะ (ตระหนี่ลาภ) (๔) วัณณมัจฉริยะ(ตระหนี่วรรณะ) (๕) ธัมมมัจฉริยะ(ตระหนี่ธรรม) (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๘๗/๒๖๕)

[๒] **ภพ** หมายถึงสัสสตทิฏฐิหรือภวทิฏฐิ **วิภพ** หมายถึงอุจเฉททิฏฐิหรือวิภวทิฏฐิ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๘๖๓/๓๙๐) และดู ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๙๑/๒๘๕)

เป็นผู้เข้าไปสงบ บุคคลนั้นไม่มีกิเลสเครื่องร้อยรัด
ข้ามตัณหาที่ชื่อว่า วิสัตติกา ได้แล้ว

[๘๖๕] บุคคลนั้นไม่มีบุตร สัตว์เลี้ยง นา ไร่ และที่ดิน
ทิฏฐิว่า มีอัตตา หรือทิฏฐิว่า ไม่มีอัตตา หาไม่ได้ในบุคคลนั้น[๑]

[๘๖๖] เหล่าปุถุชน หรือสมณพราหมณ์
พึงกล่าวหาบุคคลนั้นด้วยโทษ[๒]ใด
โทษนั้น ไม่เชิดชูบุคคลนั้นเลย
เพราะฉะนั้น บุคคลนั้นจึงไม่หวั่นไหวในเพราะวาทะทั้งหลาย

[๘๖๗] บุคคลผู้เป็นมุนี เป็นผู้คลายความยินดี ไม่ตระหนี่
ย่อมไม่กล่าวในเรื่องเลิศกว่าเขา
ไม่กล่าวในเรื่องเสมอเขา ไม่กล่าวในเรื่องด้อยกว่าเขา
เป็นผู้ไม่มีความกำหนด ย่อมไม่ถึงความกำหนด[๓]

[๘๖๘] บุคคลใดไม่มีความถือว่าเป็นของตนในโลก
เมื่อไม่มีความถือว่าเป็นของตน ย่อมไม่เศร้าโศก
ไม่ถึงความลำเอียงในธรรมทั้งหลาย
บุคคลนั้นแล เรียกว่า ผู้สงบ

ปุราเภทสูตรที่ ๑๐ จบ

๑๑. กลหวิวาทสูตร[๔]
ว่าด้วยการทะเลาะวิวาท

(พระพุทธเนรมิตทูลถามดังนี้)

[๘๖๙] การทะเลาะ การวิวาท ความคร่ำครวญ
ความเศร้าโศก ความตระหนี่ ความถือตัว
ความดูหมิ่น และวาจาส่อเสียด มีมาจากไหน
กิเลสเหล่านั้นมีมาจากไหน

---

[๑] ดูสุตตนิบาตข้อ ๗๙๔ หน้า ๖๙๑ ในเล่มนี้ และดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๙๓/๒๘๘-๒๘๙

[๒] **โทษ** หมายถึงกิเลสมีราคะเป็นต้น (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๘๖๖/๓๙๐)

[๓] **ความกำหนด**(กัปปะ) มี ๒ อย่าง คือ (๑) กำหนดด้วยอำนาจตัณหา (๒) กำหนดด้วยอำนาจทิฏฐิ (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๙๕/๒๙๓)

[๔] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๙๗-๑๑๒/๒๙๗-๓๓๗

ขอเชิญพระองค์โปรดตรัสบอกเหตุนั้น

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๘๗๐] การทะเลาะ การวิวาท ความคร่ำครวญ
ความเศร้าโศก ความตระหนี่ ความถือตัว
ความดูหมิ่น และวาจาส่อเสียด มีมาจากสิ่งเป็นที่รัก[๑]
การทะเลาะ การวิวาท ประกอบในความตระหนี่
มีมาจากสิ่งเป็นที่รัก
เมื่อการวิวาทเกิดขึ้นแล้ว ก็มีวาจาส่อเสียดเกิดขึ้น

(พระพุทธเนรมิตทูลถามดังนี้)

[๘๗๑] สิ่งเป็นที่รักในโลกมีอะไรเป็นต้นเหตุ
และชนเหล่าใดท่องเที่ยวไปในโลกเพราะความโลภ
ความโลภของชนเหล่านั้น มีอะไรเป็นต้นเหตุ
ความหวังและความสำเร็จหวังใด จะมีแก่นรชนในภพหน้า
ความหวังและความสำเร็จหวังนั้น มีอะไรเป็นต้นเหตุ

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๘๗๒] สิ่งเป็นที่รักในโลกมีความพอใจเป็นต้นเหตุ
และชนเหล่าใดท่องเที่ยวไปในโลกเพราะความโลภ
ความโลภของชนเหล่านั้นมีความพอใจเป็นต้นเหตุ
ความหวังและความสำเร็จหวังใด จะมีแก่นรชนในภพหน้า
ความหวังและความสำเร็จหวังของนรชนนั้น
มีความพอใจนี้เป็นต้นเหตุ

(พระพุทธเนรมิตทูลถามดังนี้)

[๘๗๓] ฉันทะในโลกมีต้นเหตุมาจากไหน
และความตัดสินใจมีมาจากไหน
อนึ่ง ความโกรธ ความเป็นคนพูดเท็จ
และความสงสัย มีมาจากอะไร

---

[๑] **สิ่งเป็นที่รัก** มีความหมาย ๒ อย่าง คือ (๑) **สัตว์** หมายถึงมารดา บิดา พี่ น้อง บุตร ธิดา เป็นต้น (๒) **สังขาร** หมายถึงรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่ชอบใจ (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๙๘/๓๐๑-๓๐๒)

และธรรมเหล่าใดพระสมณะตรัสไว้แล้ว
ธรรมเหล่านั้นมีมาจากอะไร

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๘๗๔] ชนทั้งหลายในโลกพูดถึงสิ่งใดว่า น่าดีใจ น่าเสียใจ
ฉันทะก็จะมีขึ้นเพราะอาศัยสิ่งนั้น
ชนในโลกมองเห็นความเสื่อมและความเจริญในรูปทั้งหลายแล้ว
ย่อมทำการตัดสินใจ

[๘๗๕] ธรรมแม้เหล่านี้ คือ ความโกรธ
ความเป็นคนพูดเท็จ และความสงสัย
ย่อมมีในเมื่อความดีใจและความเสียใจทั้งสองมีอยู่
บุคคลผู้มีสงสัยพึงศึกษาเพื่อทางแห่งญาณ[๑]
และธรรมเหล่าใดพระสมณะทรงทราบแล้วตรัสไว้
ธรรมเหล่านั้น เมื่อความดีใจและความเสียใจทั้งสองมีอยู่ก็มีมา

(พระพุทธเนรมิตทูลถามดังนี้)

[๘๗๖] ความดีใจและความเสียใจมีต้นเหตุมาจากไหน

---

[๑] **ญาณ** ในที่นี้หมายถึงญาณ ๑๖ (โสฬสญาณ) ความหยั่งรู้ที่เกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวิปัสสนาตามลำดับ ตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด คือ (๑) นามรูปปริจเฉทญาณ (ญาณกำหนดรู้นามและรูป) (๒) ปัจจยปริคคหญาณ (ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของนามและรูป) (๓) สัมมสนญาณ (ญาณกำหนดรู้ด้วยพิจารณาเห็นนามและรูปโดย ไตรลักษณ์) (๔) อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ (ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับ) (๕) ภังคานุปัสสนาญาณ (ญาณอันตามเห็นความสลายเห็นว่าสังขารทั้งปวงล้วนจะต้องสลายไปหมด) (๖) ภยตูปัฏฐานญาณ (ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัวเพราะล้วนแต่จะต้องสลายไปไม่ปลอดภัยทั้งสิ้น) (๗) อาทีนวานุปัสสนาญาณ (ญาณอันคำนึงเห็นสังขารทั้งปวงนั้นว่าเป็นโทษ) (๘) นิพพิทานุปัสสนาญาณ (ญาณอันคำนึงเห็นด้วยความหน่าย) (๙) มุญจิตุกัมยตาญาณ (ญาณอันคำนึงด้วยใคร่จะพ้นไปเสีย เมื่อหน่ายสังขารทั้งหลายแล้ว ย่อมปรารถนาที่จะพ้นไปเสียจากสังขารเหล่านั้น) (๑๐) ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ (ญาณอันคำนึงพิจารณาหาทาง เพื่อมองหาอุบายที่จะปลดเปลื้องออก) (๑๑) สังขารุเปกขาญาณ (ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร ไม่ยินดียินร้ายต่อสังขารทั้งหลาย) (๑๒) สัจจานุโลมิกญาณ หรือ อนุโลมญาณ (ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลม ได้แก่การหยั่งรู้อริยสัจ) (๑๓) โคตรภูญาณ (ญาณหยั่งรู้ที่เป็น หัวต่อแห่งการข้ามพ้นจากภาวะปุถุชน เข้าสู่ภาวะอริยบุคคล) (๑๔) มัคคญาณ ญาณในอริยมรรค (ความหยั่งรู้ที่ให้สำเร็จภาวะอริยบุคคลแต่ละขั้น) (๑๕) ผลญาณ ญาณในอริยผล (ความหยั่งรู้ที่เป็นผลสำเร็จของพระอริยบุคคลชั้นนั้น ๆ) (๑๖) ปัจจเวกขณญาณ (ญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวน สำรวจรู้มรรคผล กิเลสที่ละแล้ว กิเลสที่เหลืออยู่และนิพพาน) (ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑-๖๕/๗-๑๐๙, วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๖๖๒-๘๐๔/๒๕๐-๓๕๐)

เมื่ออะไรไม่มี ความดีใจและความเสียใจเหล่านั้นจึงไม่มี
ขอพระองค์จงตรัสบอกเรื่องความไม่มีและความมีว่า
มีต้นเหตุมาจากสิ่งใดแก่ข้าพระองค์

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๘๗๗] ความดีใจและความเสียใจมีต้นเหตุมาจากผัสสะ
เมื่อผัสสะไม่มี ความดีใจและความเสียใจเหล่านี้จึงไม่มี
เราขอบอกเรื่องคือความไม่มีและความมีนี้ว่า
มีต้นเหตุมาจากผัสสะแก่เธอ

(พระพุทธเนรมิตทูลถามดังนี้)

[๘๗๘] ผัสสะในโลกมีต้นเหตุมาจากไหน
และความยึดถือมีมาจากไหน
เมื่ออะไรไม่มี ความยึดถือว่าเป็นของเราจึงไม่มี
เมื่ออะไรไม่มี ผัสสะจึงไม่ถูกต้อง

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๘๗๙] เพราะอาศัยนามและรูป ผัสสะจึงเกิดขึ้น
ความยึดถือมีต้นเหตุมาจากความปรารถนา
เมื่อความปรารถนาไม่มี ความยึดถือว่าเป็นของเราจึงไม่มี
เมื่อรูปไม่มี ผัสสะจึงไม่ถูกต้อง

(พระพุทธเนรมิตทูลถามดังนี้)

[๘๘๐] เมื่อบุคคลดำเนินอย่างไร รูปจึงไม่มี
สุขและทุกข์จะไม่มีได้อย่างไร
สุขและทุกข์ย่อมไม่มีโดยวิธีการใด
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกวิธีการนั้นแก่ข้าพระองค์
ข้าพระองค์มีความตั้งใจว่า จะรู้วิธีการนั้น

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๘๘๑] บุคคลไม่เป็นผู้มีสัญญาโดยสัญญาปกติ
ไม่เป็นผู้มีสัญญาโดยสัญญาผิดปกติ
เป็นผู้ไม่มีสัญญาก็มิใช่ ปราศจากสัญญาก็มิใช่
เมื่อบุคคลดำเนินอย่างนี้ รูปจึงไม่มี

เพราะส่วนแห่งธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้ามีต้นเหตุมาจากสัญญา

(พระพุทธเนรมิตทูลถามดังนี้)

[๘๘๒] ข้าพระองค์ได้ทูลถามธรรมใดแล้ว
พระองค์ก็ได้ตรัสตอบธรรมนั้นแก่ข้าพระองค์แล้ว
ข้าพระองค์ขอทูลถามธรรมอื่นอีก
ขอเชิญพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมนั้นด้วยเถิด
สมณพราหมณ์บางพวกอ้างตนว่าเป็นบัณฑิตในโลกนี้
พากันกล่าวความหมดจดของยักษ์[๑]
ด้วยอรูปสมาบัติเท่านั้นหรือหนอว่า เป็นธรรมอันเลิศ
หรือว่าสมณพราหมณ์บางพวก กล่าวถึงความหมดจดอย่างอื่นว่า
เยี่ยมกว่าอรูปสมาบัตินี้

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๘๘๓] สมณพราหมณ์บางพวกอ้างตนว่า เป็นบัณฑิตในโลกนี้
พากันกล่าวความหมดจดของยักษ์
ด้วยอรูปสมาบัติเท่านั้นว่า เป็นธรรมอันเลิศ
บรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น
สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งก็อ้างตนว่า เป็นผู้ฉลาด
พากันกล่าวความสงบในความไม่มีอะไรเหลือ

[๘๘๔] มุนีผู้มีปัญญาเครื่องพิจารณานั้น รู้จักสมณพราหมณ์
ผู้เป็นเจ้าลัทธิเหล่านี้ว่า เป็นผู้เข้าไปอาศัยทิฏฐิ
และรู้จักทิฏฐิเป็นที่อาศัย
นักปราชญ์ครั้นรู้จักแล้ว ก็หลุดพ้นไม่ถึงการวิวาท
ไม่กลับมาในภพน้อยภพใหญ่

กลหวิวาทสูตรที่ ๑๑ จบ

๑๒. จูฬวิยูหสูตร[๒]
ว่าด้วยการวิวาทกันเพราะทิฏฐิสูตรเล็ก

---

[๑] **ยักษ์** ในที่นี้หมายถึงสัตว์ นรชน มาณพ บุรุษ บุคคล ผู้มีชีวิต ผู้เกิด ผู้เป็นไปตามกรรม มนุษย์ (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๑๐/๓๓๓)

[๒] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๑๓-๑๒๙/๓๓๘-๓๖๐

(พระพุทธเนรมิตทูลถามดังนี้)

[๘๘๕] สมณพราหมณ์เจ้าลัทธิบางพวก
ยึดถืออยู่เฉพาะทิฏฐิของตน ๆ
ถือแล้วก็อ้างตัวว่า เป็นคนฉลาด พูดกันไปต่าง ๆ ว่า
บุคคลใดรู้อย่างนี้ บุคคลนั้นชื่อว่า รู้ธรรมแล้ว
บุคคลใดคัดค้านธรรมนี้ บุคคลนั้นชื่อว่า ยังไม่สำเร็จกิจ

[๘๘๖] สมณพราหมณ์เหล่านั้นถืออย่างนี้ แล้วก็พากันวิวาท
และกล่าวว่า คนอื่นเป็นคนพาล ไม่ฉลาด
วาทะของสมณพราหมณ์เหล่านี้
วาทะไหนเป็นเรื่องจริงกันหนอ
เพราะสมณพราหมณ์เหล่านี้ทั้งหมด
ต่างก็อ้างตัวว่า เป็นคนฉลาด

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๘๘๗] คนพาลไม่ยอมรับธรรมของผู้อื่นเลย
เป็นคนต่ำทราม มีปัญญาทราม
สมณพราหมณ์ทั้งหมดนั้นแหละเป็นคนพาล มีปัญญาทราม
สมณพราหมณ์เหล่านี้ทั้งหมดนั้นแหละยึดถือทิฏฐิอยู่

[๘๘๘] ถ้าพวกสมณพราหมณ์ไม่ผ่องแผ้วเพราะทิฏฐิของตน[๑]
เป็นผู้มีปัญญาหมดจดดี ฉลาด มีความรู้แล้วไซร้
บรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น ก็ไม่มีใครเสื่อมปัญญา
เพราะทิฏฐิของสมณพราหมณ์แม้เหล่านั้น ถือกันมาอย่างนั้น

[๘๘๙] คน ๒ จำพวกกล่าวทิฏฐิใดต่อกันว่า เป็นคนพาล
เราไม่กล่าวทิฏฐินั้นว่า จริง
สมณพราหมณ์พากันประกาศทิฏฐิของตน ๆ ว่า จริง
เพราะฉะนั้น จึงพากันใส่ไฟผู้อื่นว่า เป็นคนพาล

---

[๑] ข้อความนี้แปลตามบาลีที่ปรากฏว่า “สนฺทิฏฺ□ิยา เจว น วิวทาตา” อีกนัยหนึ่งมีบาลีปรากฏว่า “สนฺทิฏฺ□ิยา เจปน วิวทาตา” ดังนี้ก็มี แปลว่า “ก็ถ้าพวกสมณพราหมณ์เป็นผู้ผ่องแผ้ว เพราะทิฏฐิของตน” (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๘๘๗-๘๘๘/๓๙๖)

(พระพุทธเนรมิตทูลถามดังนี้)

[๘๙๐] สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวธรรมใดว่าจริง ว่าแท้
สมณพราหมณ์พวกอื่นก็พากันกล่าวธรรมนั้นว่าเปล่า ว่าเท็จ
สมณพราหมณ์เหล่านั้นต่างพากันถือมั่นแม้อย่างนี้แล้ววิวาทกัน
เพราะเหตุไร สมณพราหมณ์จึงไม่พูดอย่างเดียวกัน

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๘๙๑] หมู่ชนรู้ชัดสัจจะใดไม่พึงวิวาทกัน
สัจจะนั้นมีอย่างเดียว[๑]เท่านั้น ไม่มีอย่างที่ ๒
สมณพราหมณ์เหล่านั้น พากันอวดสัจจะต่าง ๆ กันไปเอง
เพราะฉะนั้น สมณพราหมณ์จึงไม่พูดอย่างเดียวกัน

(พระพุทธเนรมิตทูลถามดังนี้)

[๘๙๒] เพราะเหตุไรหนอ สมณพราหมณ์จึงพูดสัจจะไปต่าง ๆ
อ้างตนว่า เป็นคนฉลาดพูดพร่ำกันไป
สัจจะที่สมณพราหมณ์เหล่านั้นเล่าเรียนมา
มีหลายอย่างต่าง ๆ กันหรือ
หรือว่าสมณพราหมณ์เหล่านั้นพากันนึกตรึกเอาเอง

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๘๙๓] มิได้มีสัจจะหลายอย่างต่าง ๆ กันเลย
เว้นแต่สัจจะที่แน่นอนด้วยสัญญาในโลก
แต่สมณพราหมณ์ทั้งหลาย
พากันกำหนดความตรึกในทิฏฐิทั้งหลายไปเอง
แล้วกล่าวธรรมเป็น ๒ อย่างว่า
คำของเราจริง คำของท่านเท็จ

[๘๙๔] เจ้าลัทธิอาศัยธรรมเหล่านี้ คือ
รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน ศีล วัตร และอารมณ์ที่รับรู้
แล้วแสดงอาการดูหมิ่น และดำรงอยู่ในทิฏฐิที่ตกลงใจ
แล้วก็ร่าเริงกล่าวว่า คนอื่นเป็นคนพาล ไม่ฉลาด

---

[๑] **สัจจะมีอย่างเดียว** หมายถึงนิโรธสัจจะ หรือมัคคสัจจะ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๘๙๑/๓๙๗)

[๘๙๕] เจ้าลัทธิใส่ไฟบุคคลอื่นว่า เป็นคนพาล เพราะเหตุใด
ก็กล่าวถึงตนเองว่า เป็นคนฉลาด เพราะเหตุนั้น
เจ้าลัทธินั้นอวดอ้างตนเองว่า เป็นคนฉลาด
ย่อมดูหมิ่นบุคคลอื่นและกล่าวเช่นนั้นเหมือนกัน

[๘๙๖] เจ้าลัทธินั้นเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยอติสารทิฏฐิ[๑]
เมาด้วยความถือตัว มีความถือตัวจัด อภิเษกตนเองด้วยใจ
เพราะทิฏฐินั้นเจ้าลัทธิถือกันมาอย่างนั้น

[๘๙๗] อนึ่ง หากบุคคลเป็นผู้เลวทรามเพราะวาจาของผู้อื่นไซร้
เขาก็เป็นผู้มีปัญญาทรามพร้อมกับผู้นั้น
และถ้าผู้เรียนจบพระเวท[๒]เอง เป็นนักปราชญ์ได้ไซร้
บรรดาสมณะ ก็ไม่มีใครเป็นคนพาล

[๘๙๘] ชนเหล่าใดกล่าวสรรเสริญธรรมอื่นนอกจากธรรมนี้
ชนเหล่านั้นเป็นผู้พลาดทางแห่งความหมดจด เป็นผู้ไม่บริบูรณ์
เดียรถีย์พากันกล่าวทิฏฐิมากแม้อย่างนี้
เพราะพวกเขาเป็นผู้ยินดียิ่งด้วยความยินดีในทิฏฐิของตน

[๘๙๙] พวกเดียรถีย์พากันกล่าวความหมดจดว่ามีอยู่ในธรรมนี้เท่านั้น
ไม่กล่าวความหมดจดในธรรมเหล่าอื่น
พวกเดียรถีย์ตั้งอยู่ในทิฏฐิมากแม้อย่างนี้
ต่างกล่าวยืนยันในธรรมอันเป็นแนวทางของตนนั้น

[๙๐๐] อนึ่ง เจ้าลัทธิกล่าวยืนยันในแนวทางของตน
ใส่ไฟใครอื่นว่า เป็นคนพาล เพราะทิฏฐินี้
เจ้าลัทธินั้น กล่าวถึงผู้อื่นว่า เป็นคนพาล
มีความไม่หมดจดเป็นธรรมดา

---

[๑] **อติสารทิฏฐิ** ในที่นี้หมายถึงทิฏฐิ ๖๒ และทิฏฐิ ๖๒ นี้เอง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ทิฏฐิที่ตกลงใจ” (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๒๔/๓๕๔)

[๒] **จบพระเวท** หมายถึงจบไตรเพท อันเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์สูงสุดของศาสนาพราหมณ์ มี ๓ คือ (๑) **ฤคเวท** หรืออิรุเวท ประมวลบทสวดสรรเสริญเทพเจ้า (๒) **ยชุรเวท** บทสวดอ้อนวอนในพิธีบูชายัญต่าง ๆ (๓) **สามเวท** ประมวลบทเพลงขับสำหรับสวดหรือร้องเป็นทำนองในพิธีบูชายัญ ต่อมาเพิ่ม (๔) **อถรรพเวท** หรืออาถรรพณเวท ว่าด้วยคาถาอาคมทางไสยศาสตร์ (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๕๙/๑๖๓)

พึงนำความมุ่งร้ายมาเองทีเดียว

[๙๐๑] เจ้าลัทธินั้นตั้งอยู่ในทิฏฐิที่ตกลงใจและนับถือเองแล้ว
ก็ถึงการวิวาทในกาลข้างหน้าในโลก
คนที่เกิดมาละทิฏฐิที่ตกลงใจทั้งมวลได้
ย่อมไม่ก่อการมุ่งร้ายในโลก

จูฬวิยูหสูตรที่ ๑๒ จบ

๑๓. มหาวิยูหสูตร[๑]
ว่าด้วยการวิวาทกันเพราะทิฏฐิสูตรใหญ่

(พระพุทธเนรมิตทูลถามดังนี้)

[๙๐๒] สมณพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่งเหล่านี้
ยึดถือทิฏฐิอยู่ พากันกล่าวอ้างว่า นี้เท่านั้นจริง
สมณพราหมณ์เหล่านั้นทุกพวกนั่นแหละจะถูกนินทา
หรือว่าจะได้รับความสรรเสริญเพราะทิฏฐินั้น

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๙๐๓] ผลแห่งวาทะนี้น้อยนัก ไม่พอเพื่อความสงบ
เรากล่าวผลแห่งการวิวาทเป็น ๒ อย่าง[๒]
บุคคลเห็นโทษแม้นี้แล้ว
มองเห็นภูมิ(เหตุ)แห่งการไม่วิวาท[๓]ว่า เกษม
ไม่พึงวิวาทกัน

(พระพุทธเนรมิตทูลถามดังนี้)

[๙๐๔] ทิฏฐิสมมติ[๔]เหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดจากปุถุชน
บุคคลผู้มีความรู้ย่อมไม่เข้าถึงทิฏฐิสมมติเหล่านี้ทุกอย่าง
บุคคลผู้ไม่มีกิเลสเป็นเหตุเข้าถึงนั้น
ไม่ทำความพอใจในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๓๐-๑๔๙/๓๖๒-๓๙๗

[๒] **ผลแห่งวิวาทเป็น ๒ อย่าง** หมายถึงมีนินทา หรือสรรเสริญ อีกนัยหนึ่ง มีชนะ หรือพ่ายแพ้ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๙๐๓/๔๐๐)

[๓] **ภูมิแห่งการไม่วิวาท** ในที่นี้หมายถึงอมตนิพพาน (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๓๑/๓๖๕)

[๔] **ทิฏฐิสมมติ** หมายถึงทิฏฐิ ๖๒ (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๓๒/๓๖๖, ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๙๐๔/๔๐๐)

พึงถึงสิ่งที่ควรเข้าถึงอะไรเล่า

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๙๐๕] สมณพราหมณ์ผู้กล่าวอ้างศีลว่า สูงสุด
สมาทานวัตรแล้ว ดำรงอยู่
ได้กล่าวความหมดจดด้วยความสำรวมว่า
พวกเราศึกษาในทิฏฐินี้แหละ และศึกษาความหมดจดแห่งวัตรนั้น
สมณพราหมณ์เหล่านั้นอ้างตนว่า เป็นคนฉลาด
ย่อมเป็นผู้ถูกนำเข้าสู่ภพ

[๙๐๖] ถ้าบุคคลเคลื่อนจากศีลและวัตร
พลาดกรรมแล้วก็หวั่นไหว
เขาย่อมเฝ้าแต่พร่ำเพ้อและปรารถนาความหมดจด
เหมือนคนออกจากเรือนอยู่ร่วมกับพวกเดินทาง
พลัดพรากจากพวก ฉะนั้น

[๙๐๗] อริยสาวกละศีลและวัตรได้ทั้งหมด
ละกรรมที่มีโทษและกรรมที่ไม่มีโทษ[๑]เสียได้
ไม่ปรารถนาความหมดจดและความไม่หมดจด
งดเว้นแล้ว ไม่ยึดมั่นทิฏฐิที่มีอยู่เที่ยวไป

[๙๐๘] สมณพราหมณ์เข้าไปอาศัยตบะที่ตนเกลียดชังนั้น
เข้าไปอาศัยรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน หรืออารมณ์ที่รับรู้
เป็นผู้กล่าวความหมดจดในสงสารข้างหน้า
ยังไม่คลายตัณหาในภพน้อยภพใหญ่
จึงยังพร่ำพูดถึงความหมดจดอยู่

[๙๐๙] ความชอบใจวัตถุ ย่อมมีแก่ผู้กำลังปรารถนา
อนึ่ง ความหวั่นไหว ย่อมมีเพราะวัตถุที่กำหนดแล้ว
ความตายและความเกิดมิได้มีแก่ภิกษุใดในธรรมวินัยนี้
ภิกษุนั้นพึงหวั่นไหวด้วยเหตุอะไรเล่า

---

[๑] **กรรมที่มีโทษและกรรมที่ไม่มีโทษ** หมายถึงอกุศลทั้งปวง ได้แก่ อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ และโลกิยกุศลได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๙๐๗/๔๐๑, ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๑๒/๒๒๐)

หรือจะพึงชอบใจในอะไรเล่า

(พระพุทธเนรมิตทูลถามดังนี้)

[๙๑๐] สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวธรรมใดว่า เยี่ยม
แต่สมณพราหมณ์พวกอื่นกลับกล่าวธรรมนั้นนั่นเองว่า เลว
วาทะของสมณพราหมณ์เหล่านี้ วาทะไหนจริงกันหนอ
เพราะสมณพราหมณ์เหล่านี้ทุกพวก
ต่างกล่าวอ้างตนว่า เป็นคนฉลาด

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๙๑๑] อนึ่ง สมณพราหมณ์บางพวก
กล่าวธรรมของตนว่า บริบูรณ์ แต่กล่าวธรรมของผู้อื่นว่า เลว
พวกสมณพราหมณ์ถือมั่นแม้อย่างนี้แล้ว ย่อมวิวาทกัน
เพราะต่างกล่าวทิฏฐิสมมติของตน ๆ ว่า จริง

[๙๑๒] หากบุคคลเป็นคนเลวเพราะเหตุที่ผู้อื่นพูดติเตียนไซร้
ก็จะไม่พึงมีใครวิเศษในธรรมทั้งหลายได้เลย
เพราะคนส่วนมาก ต่างกล่าวยืนยันในแนวทางของตน
พากันกล่าวถึงธรรมของผู้อื่นว่า เป็นสิ่งเลวทราม

[๙๑๓] การบูชาหลักการของตน เป็นเรื่องแท้จริง
เหมือนสมณพราหมณ์พากันสรรเสริญแนวทางของตน ฉะนั้น
การว่าร้ายทุกอย่างก็พึงมีอยู่แท้จริง
เพราะความหมดจดของสมณพราหมณ์เหล่านั้น
เป็นเรื่องเฉพาะตนเท่านั้น

[๙๑๔] ญาณที่ผู้อื่นพึงแนะนำไม่มีแก่พราหมณ์
ความตกลงใจแล้วยึดมั่นในธรรมทั้งหลาย ก็ไม่มี
เพราะฉะนั้น พราหมณ์จึงล่วงเลยการวิวาททั้งหลายได้แล้ว
แท้จริง พราหมณ์ไม่เห็นธรรมอื่นว่า เป็นของประเสริฐ

[๙๑๕] สมณพราหมณ์บางพวกเชื่อความหมดจดเพราะทิฏฐิว่า
เรารู้ เราเห็นความหมดจดนี้ว่า มีจริง
ถ้าสมณพราหมณ์ผู้หนึ่งได้เห็นแล้ว
จะมีประโยชน์อะไรด้วยการเห็นนั้นแก่สมณพราหมณ์เหล่านั้นเล่า

เพราะพวกสมณพราหมณ์แล่นเลย(ทางแห่งความหมดจด)แล้ว
ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยการเห็นอื่น

[๙๑๖] นรชนเมื่อเห็นย่อมเห็นนามรูป
หรือครั้นเห็นแล้วก็รู้จักเฉพาะนามรูปเหล่านั้นเท่านั้น
นรชนเห็นนามรูปมากบ้าง น้อยบ้างโดยแท้
ถึงอย่างนั้น ผู้ฉลาดทั้งหลายก็ไม่กล่าวความหมดจด
เพราะการเห็นนามรูปนั้น

[๙๑๗] นรชนผู้มีปกติกล่าวด้วยความเชื่อมั่น
ไม่ใช่คนที่ใครพึงแนะนำได้ง่าย
เป็นผู้เชิดชูทิฏฐิที่กำหนดไว้แล้ว
อาศัยศาสดาใด ก็กล่าวว่าศาสดานั้นดีงามเพราะทิฏฐินั้น
นรชนนั้นผู้กล่าวความหมดจดได้เห็นว่าแท้จริงในทิฏฐินั้น

[๙๑๘] พราหมณ์พิจารณาแล้ว ย่อมไม่เข้าถึงความกำหนด
ไม่แล่นไปด้วยทิฏฐิ ทั้งไม่ผูกพันด้วยตัณหาหรือทิฏฐิเพราะญาณ
พราหมณ์นั้นครั้นรู้แล้วก็วางเฉยทิฏฐิสมมติที่เกิดจากปุถุชน
แต่สมณพราหมณ์เหล่าอื่นพากันถือมั่น

[๙๑๙] มุนีสลัดกิเลสเครื่องร้อยรัดในโลกนี้แล้ว
เมื่อคนทั้งหลายเกิดวิวาทกันแล้ว
ก็ไม่เข้าไปเป็นฝักเป็นฝ่าย
เมื่อคนทั้งหลายไม่สงบ มุนีนั้นเป็นผู้สงบ วางเฉย ไม่ถือมั่น
แต่สมณพราหมณ์เหล่าอื่นพากันถือมั่น

[๙๒๐] มุนีละอาสวะเก่า[๑]ไม่ก่ออาสวะใหม่[๒]
ไม่ดำเนินไปตามความพอใจ
ทั้งไม่มีปกติกล่าวด้วยความเชื่อมั่น
มุนีนั้นเป็นนักปราชญ์ พ้นขาดแล้วจากทิฏฐิทั้งหลาย

---

[๑] **อาสวะเก่า** หมายถึงกิเลสเกิดขึ้นเพราะปรารภรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ในอดีต (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๔๘/๓๙๔, ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๙๒๐/๔๐๔)

[๒] **อาวสวะใหม่** หมายถึงกิเลสที่เกิดขึ้นปรารภรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ในปัจจุบัน (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๔๘/๓๙๔, ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๙๒๐/๔๐๔)

ติเตียนตนเองไม่ได้ ไม่ติดอยู่ในโลก

[๙๒๑] มุนีนั้น เป็นผู้กำจัดเสนา[๑]ในธรรมทั้งปวง
คือในรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน หรืออารมณ์ที่รับรู้อย่างใดอย่างหนึ่ง
มุนีนั้นเป็นผู้ปลงภาระ[๒]ลงแล้ว พ้นขาดแล้ว
ไม่มีความกำหนด ไม่เข้าไปยินดี
ไม่มีความปรารถนา

มหาวิยูหสูตรที่ ๑๓ จบ

๑๔. ตุวฏกสูตร[๓]
ว่าด้วยภิกษุผู้กำจัดบาปธรรมอย่างเร็วพลัน

(พระพุทธเนรมิตทูลถามดังนี้)

[๙๒๒] ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์
ผู้ทรงเป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์
ผู้มีวิเวก มีสันติบท ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ว่า
ภิกษุเห็นอย่างไร จึงไม่ถือมั่นอะไร ๆ ในโลก ดับไป

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

[๙๒๓] ภิกษุพึงขจัดบาปธรรมทั้งปวง
ที่เป็นรากเหง้าแห่งกิเลสเครื่องเนิ่นช้า[๔]
และอัสมิมานะ ด้วยมันตา[๕]
ตัณหาอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกิดในภายใน
ภิกษุมีสติทุกเมื่อ พึงศึกษาเพื่อกำจัดตัณหาเหล่านั้น

---

[๑] **เสนา** ในที่นี้หมายถึงเสนามาร คือ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เป็นต้น (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๔๙/๒๙๗)

[๒] **ภาระ** หมายถึงสิ่งที่ต้องนำพา มี ๓ คือ (๑) ขันธภาระ ได้แก่ ขันธ์ ๕ (๒) กิเลสภาระ ได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น (๓) อภิสังขารภาระ ได้แก่ ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร และอาเนญชาภิสังขาร (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๔๙/๓๙๘)

[๓] ดูเทียบคำแปลและรายละเอียดใน ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๐-๑๖๙/๔๐๕-๔๗๙

[๔] **รากเหง้าของส่วนแห่งธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า** ในที่นี้หมายถึงอวิชชา (ความไม่รู้) อโยนิโสมนสิการ (การไม่มนสิการโดยแยบคาย) อัสมิมานะ (ความถือตัว) อหิริกะ (ความไม่ละอาย) อโนตตัปปะ (ความไม่เกรงกลัว) อุทธัจจะ (ความฟุ้งซ่าน) (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๑/๔๑๒)

[๕] ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๑๔๗ ในเล่มนี้

[๙๒๔] ภิกษุพึงรู้คุณธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง
ในภายในหรือในภายนอก
แต่ไม่ควรทำความดื้อรั้นเพราะคุณธรรมนั้น
เพราะการทำความดื้อรั้นนั้น
ผู้สงบทั้งหลายไม่กล่าวว่า เป็นความดับกิเลส

[๙๒๕] ภิกษุไม่พึงสำคัญตนว่า เราเลิศกว่าเขา เราด้อยกว่าเขา
หรือว่าเราเสมอเขา เพราะคุณธรรมนั้น
เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรมเป็นอเนกแล้ว
ไม่พึงกำหนดตนดำรงอยู่

[๙๒๖] ภิกษุพึงสงบกิเลสภายในนั่นเอง
ไม่พึงแสวงหาความสงบโดยทางอื่น
เมื่อภิกษุสงบกิเลสภายในได้แล้ว
ทิฏฐิว่ามีอัตตา หรือทิฏฐิว่าไม่มีอัตตาก็ไม่มีแต่ที่ไหน ๆ

[๙๒๗] คลื่นไม่เกิดในส่วนกลางทะเล ทะเลเรียบอยู่ ฉันใด
ภิกษุพึงเป็นผู้มั่นคง ไม่หวั่นไหว ฉันนั้น
ภิกษุไม่พึงก่อกิเลสเครื่องฟูใจ[๑]ในที่ไหน ๆ

(พระพุทธเนรมิตทูลถามดังนี้)

[๙๒๘] พระผู้มีพระภาค ผู้มีพระจักษุ[๒]แจ่มแจ้ง
ได้ทรงแสดงธรรมที่เป็นพยาน[๓]
อันเป็นธรรมเครื่องกำจัดอันตราย
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงตรัสบอกปฏิปทา
คือปาติโมกข์ หรือแม้สมาธิ

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

---

[๑] **กิเลสเครื่องฟูใจ** มี ๗ อย่าง คือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ กิเลส และกรรม (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๕/ ๔๒๓-๔๒๔)

[๒] **จักษุ** ในที่นี้หมายถึงจักษุ ๕ ชนิด คือ มังสจักษุ ทิพพจักษุ ปัญญาจักษุ พุทธจักษุ และสมันตจักษุ (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/ ๑๕๖/๔๒๔

[๓] **ธรรมที่เป็นพยาน** หมายถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงทราบเอง ประจักษ์แก่พระองค์เอง มิใช่โดยการเชื่อผู้อื่น (ขุ. ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๖/๔๓๑)

[๙๒๙] ภิกษุไม่พึงเป็นผู้มีตาลอกแลก
พึงป้องกันหูมิให้ได้ยินคามกถา[๑]
ไม่พึงติดใจในรส และไม่พึงยึดถืออะไร ๆ
ในโลกว่า เป็นของเรา

[๙๓๐] เมื่อใด ภิกษุถูกผัสสะกระทบ
เมื่อนั้น เธอก็ไม่พึงทำความคร่ำครวญในที่ไหน ๆ
ไม่พึงคาดหวังภพ และไม่พึงกระสับกระส่าย
เพราะอารมณ์ที่น่ากลัว

[๙๓๑] ภิกษุได้ข้าวก็ดี น้ำก็ดี ของขบเคี้ยวก็ดี ผ้าก็ดี
ไม่ควรทำการสะสม เมื่อไม่ได้ข้าวเป็นต้น ก็ไม่พึงสะดุ้ง

[๙๓๒] ภิกษุพึงเป็นผู้มีฌาน ไม่พึงเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข
พึงเว้นจากความคะนอง ไม่พึงประมาท
และพึงอยู่ในที่นั่งที่นอนที่มีเสียงน้อย

[๙๓๓] ภิกษุไม่พึงหลับมาก มีความเพียรเครื่องเผากิเลส
พึงประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่
พึงละเว้นความเกียจคร้าน ความหลอกลวง
เรื่องชวนหัว การเล่น เมถุนธรรม พร้อมทั้งการประดับตกแต่ง

[๙๓๔] ผู้นับถือพระรัตนตรัยไม่พึงประกอบการทำอาถรรพณ์[๒]
การทำนายฝัน การทำนายลักษณะ หรือแม้การดูฤกษ์ยาม
ไม่พึงเรียนการทำนายเสียงสัตว์ร้อง
การปรุงยาให้ตั้งครรภ์ และการบำบัดรักษาโรค

[๙๓๕] ภิกษุไม่พึงหวั่นไหวเพราะการนินทา
แม้ได้รับการสรรเสริญก็ไม่พึงลำพองตน

---

[๑] **คามกถา** ในที่นี้หมายถึงติรัจฉานกถา คือถ้อยคำอันขวางทางไปสู่สวรรค์หรือนิพพาน ได้แก่เรื่องราวที่ภิกษุ ไม่ควรนำมาเป็นข้อสนทนากันโดยไม่เกี่ยวกับการพิจารณาสั่งสอนแนะนำตามธรรม เพราะทำให้เกิดความฟุ้งซ่านและหลงเพลินเสียเวลาเสียกิจหน้าที่ที่พึงปฏิบัติตามธรรม (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๗/๘๔, ที.สี.ฏีกา (บาลี) ๑๗/๑๕๖, ที.สี.ฏีกา (อภินว) ๑๗/๔๔๗-๔๔๘) และดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๗/๔๓๙

[๒] **อาถรรรพณ์** หมายถึงคาถาอาคมทางไสยศาสตร์ หรือเวทมนตร์ที่ใช้เพื่อให้ดีหรือร้าย เป็นคัมภีร์อีกเล่มหนึ่งในคัมภีร์พระเวท (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑๖๒/๔๑๗)

พึงบรรเทาความโลภรวมทั้งความตระหนี่
ความโกรธ และวาจาส่อเสียด

[๙๓๖] ภิกษุไม่พึงดำรงชีวิตในการซื้อขาย
ไม่พึงก่อกิเลสเป็นเหตุว่าร้ายในที่ไหน ๆ
ไม่พึงเกี่ยวข้องในบ้าน
และไม่พึงพูดเลียบเคียงกับคน เพราะอยากได้ลาภ

[๙๓๗] ภิกษุไม่พึงเป็นคนมักอวด ไม่พึงกล่าววาจามุ่งได้[๑]
ไม่พึงศึกษาความเป็นผู้คะนอง
ไม่พึงกล่าวถ้อยคำแก่งแย่ง

[๙๓๘] ภิกษุไม่พึงมุ่งมั่นในความเป็นคนพูดเท็จ
เมื่อรู้ตัวก็ไม่พึงทำความโอ้อวด
และไม่พึงดูหมิ่นผู้อื่นด้วยความเป็นอยู่
ด้วยปัญญา ด้วยศีลและวัตร

[๙๓๙] ภิกษุผู้ถูกคนเหล่าอื่นเบียดเบียน
ได้ยินคำพูดมากของพวกสมณะ หรือพวกคนพูดมาก(เหล่าอื่น)
ไม่พึงโต้ตอบคนเหล่านั้นด้วยคำหยาบ
เพราะผู้สงบย่อมไม่สร้างศัตรู

[๙๔๐] ภิกษุรู้ธรรมนี้แล้ว เลือกสรรอยู่
พึงเป็นผู้มีสติ ศึกษาทุกเมื่อ
รู้ความดับกิเลสว่า เป็นความสงบแล้ว
ไม่พึงประมาทในศาสนาของพระโคดม

[๙๔๑] ภิกษุนั้นเป็นผู้ครอบงำ[๒]ไม่ถูกครอบงำ
ได้เห็นธรรมที่เป็นพยานซึ่งไม่ต้องเชื่อใคร
เพราะฉะนั้น เธอพึงเป็นผู้ไม่ประมาท

---

[๑] **วาจามุ่งได้** หมายถึงวาจาที่กล่าวเพราะอยากได้ปัจจัย ๔ มีจีวรเป็นต้น (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๖๕/๔๖๖, ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๙๓๗/๔๐๙)

[๒] **ครอบงำ** หมายถึงครอบงำรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ หรือครอบงำบาปอกุศลธรรม (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๖๙/๔๗๘)

ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น
นอบน้อมอยู่ พึงหมั่นศึกษาทุกเมื่อ

ตุวฏกสูตรที่ ๑๔ จบ

๑๕. อัตตทัณฑสูตร[๑]

ว่าด้วยความกลัวเกิดจากโทษของตน

(พระผู้มีพระภาคตรัสท่ามกลางหมู่ทหารของพระญาติทั้งสองฝ่ายดังนี้)

[๙๔๒] ความกลัวเกิดจากโทษของตน
เธอทั้งหลายจงมองดูคนที่มุ่งร้ายกัน
เราจักกล่าวความสังเวชตามที่เราได้เคยสังเวชมาแล้ว

[๙๔๓] เพราะเห็นหมู่สัตว์ผู้ดิ้นรนอยู่
เหมือนฝูงปลาในบ่อที่มีน้ำน้อย
เพราะเห็นสัตว์ทำร้ายกันและกัน ภัยจึงปรากฏแก่เรา

[๙๔๔] โลกทั้งหมด[๒]ไม่มีแก่นสาร
สังขารทั้งหลายทุกทิศก็หวั่นไหว
เราเมื่อต้องการภพสำหรับตน
ก็มองไม่เห็นฐานะอะไรที่ไม่ถูกครอบงำ

[๙๔๕] เพราะเห็นสัตว์มีที่สิ้นสุดและถูกสกัดกั้น
ความไม่ยินดี จึงมีแก่เรา
อนึ่ง เราได้เห็นลูกศร[๓]ที่เห็นได้ยาก
อันอาศัยหทัยในสัตว์เหล่านี้แล้ว

[๙๔๖] สัตว์ถูกลูกศรใดปักติดแล้ว วิ่งพล่านไปทุกทิศทาง
เพราะถอนลูกศรนั้นได้แล้ว
จึงไม่ต้องวิ่งพล่าน ไม่ต้องล่มจม

[๙๔๗] คนทั้งหลายกล่าวถึงการศึกษา

---

[๑] ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๐-๑๘๙/๔๘๐-๕๓๔

[๒] **โลกทั้งหมด** หมายถึงโลกนรก โลกกำเนิดดิรัจฉาน โลกเปตวิสัย โลกมนุษย์ โลกเทวดา โลกขันธ์ โลกธาตุ โลกอายตนะ โลกนี้ โลกหน้า และโลกพรหม (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๒/๔๘๘)

[๓] **ลูกศร** ในที่นี้หมายถึงกิเลส มี ๗ คือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ โสกะ และความสงสัย (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๔/๔๙๒-๔๙๓, ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๙๔๕/๔๑๑

เพราะกามคุณที่พัวพันอยู่ในโลก
บุคคลไม่พึงเป็นผู้ขวนขวายในการศึกษาหรือกามคุณเหล่านั้น
รู้แจ้งกามโดยประการทั้งปวงแล้ว
พึงศึกษาเพื่อความดับกิเลสของตน

[๙๔๘] มุนีพึงเป็นผู้มีสัจจะ ไม่คะนอง ไม่มีความหลอกลวง
ปราศจากวาจาส่อเสียด ไม่โกรธ
ข้ามพ้นความโลภอันชั่วและความหวงแหนได้แล้ว

[๙๔๙] นรชนพึงควบคุมความหลับ ความเกียจคร้าน ความย่อท้อ
ไม่พึงอยู่ด้วยความประมาท
ไม่พึงตั้งอยู่ในความดูหมิ่น
พึงน้อมใจไปในนิพพาน

[๙๕๐] นรชนไม่พึงมุ่งมั่นในความเป็นคนพูดเท็จ
ไม่พึงทำความเสน่หาในรูป
พึงกำหนดรู้ความถือตัว
และพึงประพฤติละเว้นจากความผลุนผลัน

[๙๕๑] นรชนไม่พึงยินดีสังขารเก่า
ไม่พึงทำความพอใจสังขารใหม่
เมื่อสังขารเสื่อมไปก็ไม่พึงเศร้าโศก
ไม่พึงติดอยู่กับกิเลสเครื่องเกี่ยวข้อง

[๙๕๒] เราเรียกความติดใจว่า ห้วงน้ำใหญ่
เรียกความโลดแล่นว่า ความปรารถนา
เรียกอารมณ์[๑]ว่า ความหวั่นไหว
เปือกตมคือกาม เป็นสภาวะที่ลุล่วงไปได้ยาก

[๙๕๓] มุนีไม่ก้าวล่วงสัจจะ เป็นพราหมณ์ดำรงอยู่บนบก
มุนีสลัดสิ่งทั้งปวงได้แล้ว มุนีนั้นแล เราเรียกว่า ผู้สงบ

[๙๕๔] มุนีนั้นแลมีความรู้ จบเวท รู้ธรรมแล้ว ก็ไม่อาศัย[๒]

---

[๑] **ความติดใจ ความโลดแล่น อารมณ์** หมายถึงตัณหา (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๘๐/๕๑๔)

[๒] **ไม่อาศัย** ในที่นี้หมายถึงไม่มีตัณหาและทิฏฐิ (ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๘๒/๕๑๗)

มุนีนั้นอยู่ในโลกโดยชอบ
ย่อมไม่ใฝ่หาใคร ๆ ในโลกนี้

[๙๕๕] ผู้ใดข้ามกามและกิเลสเครื่องข้องที่ล่วงได้ยากในโลกได้
ผู้นั้นย่อมไม่เศร้าโศก ไม่ละโมบ
เป็นผู้ตัดกระแสได้ ไม่มีเครื่องผูก

[๙๕๖] เธอจงทำกิเลสที่ปรารภสังขารในส่วนเบื้องต้นให้เหือดแห้งไป
กิเลสเครื่องกังวลที่ปรารภสังขารในส่วนภายหลัง อย่าได้มีแก่เธอ
ถ้าเธอจักไม่ถือสังขารในส่วนท่ามกลางไว้
ก็จักเป็นผู้เข้าไปสงบเที่ยวไป

[๙๕๗] ความยึดถือว่า เป็นของเราในนามรูป
ย่อมไม่มีแก่ผู้ใดโดยประการทั้งปวง
และผู้ใดไม่เศร้าโศกเพราะไม่มีความยึดถือว่า เป็นของเรา
ผู้นั้นแลชื่อว่า ย่อมไม่เสื่อมในโลก

[๙๕๘] กิเลสเครื่องกังวลว่า สิ่งนี้ของเรา
หรือสิ่งนี้ของคนอื่น ไม่มีแก่ผู้ใด
ผู้นั้น เมื่อไม่ได้ความยึดถือว่า เป็นของเรา
ย่อมไม่เศร้าโศกว่า สิ่งของของเราไม่มี

[๙๕๙] บุคคลเป็นผู้ไม่ริษยา ไม่ติดใจ ไม่หวั่นไหว
สม่ำเสมอในอายตนะทั้งปวง
เราถูกถามถึงบุคคลผู้ไม่หวั่นไหว จึงบอกอานิสงส์นั้น

[๙๖๐] อภิสังขารไร ๆ ไม่มีแก่ผู้ไม่หวั่นไหว รู้แจ่มแจ้ง
เขางดเว้นแล้วจากการปรารภอภิสังขาร
ย่อมมองเห็นความปลอดโปร่งในที่ทั้งปวง

[๙๖๑] มุนีย่อมไม่กล่าวถึงตนในหมู่ชนที่เสมอกัน
ด้อยกว่า (หรือ) เลิศกว่าเลย
มุนีนั้นเป็นผู้สงบ คลายความตระหนี่ ไม่ยึดถือ ไม่สลัดทิ้ง

อัตตทัณฑสูตรที่ ๑๕ จบ

๑๖. สารีปุตตสูตร[๑]
ว่าด้วยพระสารีบุตรกล่าวสรรเสริญพระพุทธคุณ

(ท่านพระสารีบุตรกราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้)

[๙๖๒] พระศาสดาผู้มีพระสุรเสียงไพเราะอย่างนี้
ได้เสด็จจากภพดุสิตมาเป็นพระคณาจารย์
ก่อนหน้านี้ ข้าพระองค์ไม่เคยเห็น
ทั้งไม่เคยได้ยินจากใคร ๆ มาเลย

[๙๖๓] พระผู้มีพระภาคผู้มีพระจักษุ
ย่อมปรากฏแก่ชาวโลกพร้อมทั้งเทวโลก
ทรงกำจัดความมืดทั้งปวง
ทรงเป็นเอกบุรุษ บรรลุความยินดีแล้ว

[๙๖๔] ข้าพระองค์มีความต้องการ(ถาม)ปัญหา
จึงมาเฝ้าพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ผู้ไม่ทรงถูกกิเลสอาศัย เป็นผู้มั่นคง ไม่หลอกลวง
เสด็จมาเป็นพระคณาจารย์ของคนเป็นอันมาก
ผู้ยังผูกพันอยู่ในศาสนานี้

[๙๖๕] เมื่อภิกษุเบื่อหน่าย ใช้สอยที่นั่งอันว่างเปล่า
ในถ้ำแห่งภูเขา ที่โคนไม้ หรือที่ป่าช้า

[๙๖๖] ภิกษุอยู่บนที่นอนที่นั่งอันไม่มีเสียงอื้ออึง
เห็นอารมณ์ที่น่าหวาดเสียวเหล่าใดแล้ว ไม่พึงหวั่นไหว
ภิกษุ(อื่น) พึงหวั่นไหวร้องไห้อยู่บนที่นอนสูงและใหญ่
ซึ่งเป็นที่มีอารมณ์ที่น่าหวาดเสียว

[๙๖๗] ภิกษุเมื่อจะไปสู่ทิศที่ไม่เคยไป[๒]
พึงปราบปรามอันตรายที่มีอยู่ในโลก
บนที่นั่งที่นอนอันเงียบสงัด

[๙๖๘] ภิกษุอบรมตนอยู่ พึงมีแนวทางแห่งถ้อยคำอย่างไร

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๐-๒๑๐/๕๓๕-๖๑๕

[๒] **ทิศที่ไม่เคยไป** ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๙๖๗/๔๑๗)

พึงมีโคจรในศาสนานี้อย่างไร พึงมีศีลและวัตรอย่างไร

[๙๖๙] ภิกษุนั้นพึงสมาทานสิกขาอะไร
จึงมีสมาธิเป็นธรรมเอกผุดขึ้น
มีปัญญารักษาตน มีสติกำจัดมลทินของตนได้
เหมือนช่างทองขจัดมลทินทอง ฉะนั้น

(พระผู้มีพระภาคตรัสว่า สารีบุตร)

[๙๗๐] เราจักบอกความผาสุก และธรรมตามสมควรนั้น
ของผู้เบื่อหน่าย ใช้สอยที่นั่งที่นอนอันสงัด
ผู้ปรารถนาสัมโพธิญาณแก่เธอ ตามที่รู้

[๙๗๑] ภิกษุผู้เป็นนักปราชญ์ มีสติ
ประพฤติธรรมอันเป็นส่วนสุดรอบ
ไม่พึงกลัวภัย ๕ อย่าง คือ
เหลือบ สัตว์ไต่ตอม สัตว์เลื้อยคลาน
สัมผัสจากมนุษย์ และสัตว์ ๔ เท้า

[๙๗๒] ภิกษุไม่พึงหวาดกลัวผู้ถือธรรมอื่น
แม้เห็นอารมณ์น่าหวาดเสียวเป็นอันมาก
ของผู้ถือธรรมอื่นเหล่านั้น ก็ไม่พึงหวาดกลัว
อนึ่ง ภิกษุผู้หมั่นแสวงหากุศลธรรม
พึงปราบปรามอันตรายอื่น ๆ

[๙๗๓] ภิกษุถูกผัสสะแห่งความเจ็บป่วยและความหิวกระทบแล้ว
พึงอดกลั้นความหนาว หรือความร้อน
ภิกษุนั้นถูกผัสสะเหล่านั้นกระทบแล้ว
โดยอาการมากอย่าง ก็ไม่ให้โอกาส
พึงทำความเพียรและความบากบั่นให้มั่นคง

[๙๗๔] ภิกษุไม่พึงขโมย ไม่พึงพูดเท็จ
พึงแผ่เมตตาไปยังสัตว์ทั้งผู้ยังหวาดสะดุ้ง และผู้มั่นคง
เมื่อใด ภิกษุรู้แจ้งความขุ่นมัวแห่งใจ
เมื่อนั้น เธอพึงบรรเทาด้วยมนสิการว่า
นี้เป็นฝักฝ่ายแห่งมารผู้มีกรรมดำ

[๙๗๕] ภิกษุไม่พึงลุอำนาจแห่งความโกรธและความดูหมิ่น
ทั้งพึงขุดรากความโกรธและความดูหมิ่นเหล่านั้นดำรงอยู่
แต่เมื่อจะกำราบ ก็พึงครอบงำสัตว์หรือสังขาร
ที่เป็นที่รักหรือไม่เป็นที่รักโดยแท้

[๙๗๖] ภิกษุผู้มีปีติในเรื่องดีงาม พึงเชิดชูปัญญา
พึงข่มอันตรายเหล่านั้น พึงปราบความไม่ยินดีในที่นั่งที่นอนอันสงัด
ทั้งปราบธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความคร่ำครวญ ๔ ประการ

[๙๗๗] เราจักฉันอะไรเล่า หรือจักฉันที่ไหน
คืนนี้เรานอนลำบากแล้วหนอ เราจักนอนที่ไหนเล่า
ภิกษุผู้เป็นเสขะพึงกำจัดวิตกอันเป็นที่ตั้ง
แห่งความคร่ำครวญเหล่านี้ เป็นผู้ไม่มีกังวลท่องเที่ยวไป

[๙๗๘] ภิกษุนั้นในธรรมวินัยนี้
ได้อาหารและเครื่องนุ่งห่มในกาลแล้ว
พึงรู้จักประมาณเพื่อสันโดษ
ภิกษุนั้นคุ้มครองในปัจจัยเหล่านั้น
เป็นผู้สำรวมเที่ยวไปในหมู่บ้าน
แม้ถูกด่า ก็ไม่พึงกล่าววาจาหยาบ

[๙๗๙] ภิกษุพึงเป็นผู้ไม่สอดส่ายจักษุ
และไม่พึงเป็นผู้มีเท้าอยู่ไม่สุข
พึงเป็นผู้ขวนขวายในฌาน ตื่นอยู่โดยมาก
ปรารภอุเบกขา มีจิตตั้งมั่น
พึงเข้าไปตัดความตรึกธรรม
ที่อาศัยความตรึกและความคะนอง

[๙๘๐] ภิกษุถูกผู้ตักเตือนด้วยวาจา พึงมีสติชื่นชม
ทำลายความกระด้างในเพื่อนพรหมจารี
พึงเปล่งวาจาเป็นกุศล
ไม่พึงเปล่งวาจาเกินขอบเขต
ไม่พึงคิดหาเรื่องที่จะว่ากล่าวคน

[๙๘๑] ลำดับต่อไป ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติ

ศึกษาเพื่อกำจัดธุลี ๕ อย่างในโลก
คือพึงปราบปรามราคะในรูป ราคะในเสียง ราคะในกลิ่น
ราคะในรส และราคะในผัสสะ

[๙๘๒] ภิกษุเป็นผู้มีสติ มีจิตหลุดพ้นด้วยดีแล้ว
พึงกำจัดความพอใจในธรรมเหล่านี้
ภิกษุนั้นเมื่อกำหนดพิจารณาธรรมโดยชอบตามกาล
เป็นผู้มีสมาธิเป็นธรรมเอกผุดขึ้น พึงกำจัดความมืด

สารีปุตตสูตรที่ ๑๖ จบ
อัฏฐกวรรคที่ ๔ จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑.	กามสูตร	๒.	คุหัฏฐกสูตร
๓.	ทุฏฐัฏฐกสูตร	๔.	สุทธัฏฐกสูตร
๕.	ปรมัฏฐกสูตร	๖.	ชราสูตร
๗.	ติสสเมตเตยยสูตร	๘.	ปสูรสูตร
๙.	มาคันทิยสูตร	๑๐.	ปุราเภทสูตร
๑๑.	กลหวิวาทสูตร	๑๒.	จูฬวิยูหสูตร
๑๓.	มหาวิยูหสูตร	๑๔.	ตุวฏกสูตร
๑๕.	อัตตทัณฑสูตร	๑๖.	สารีปุตตสูตร

๕. ปารายนวรรค
หมวดว่าด้วยธรรมเป็นเหตุให้ถึงฝั่ง
วัตถุกถา[๑]

พราหมณ์พาวรีส่งศิษย์ไปทูลถามปัญหา

[๙๘๓] เรื่องพราหมณ์พาวรีผู้เรียนจบมนตร์
ปรารถนาความเป็นผู้ไม่มีกังวล
จึงเดินทางออกจากแคว้นโกศลอันรื่นรมย์
ไปสู่ทักขิณาปถชนบท

[๙๘๔] ท่านอาศัยอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำโคธาวรี

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑-๕๖/๑-๑๐

อันเป็นพรมแดนแคว้นอัสสกะและแคว้นมุฬกะต่อกัน
(เลี้ยงชีพ) อยู่ด้วยการเที่ยวภิกษาและผลไม้

[๙๘๕] เพราะอาศัยพราหมณ์นั้นนั่นเอง
หมู่บ้านจึงได้เจริญไพบูลย์
ท่านได้ประกอบพิธีมหายัญขึ้น
ด้วยรายได้ที่เกิดจากหมู่บ้านนั้น

[๙๘๖] ท่านบูชาพิธีมหายัญเสร็จแล้ว ก็กลับเข้าอาศรม
เมื่อท่านกลับเข้าอาศรมแล้ว
พราหมณ์อีกคนหนึ่งก็เดินทางมาถึง

[๙๘๗] พราหมณ์ที่มาพบนั้น มีเท้าเดินเสียดสีกัน
ท่าทางน่ากลัวมีฟันเขลอะ
ศีรษะเกลือกกลั้วด้วยสิ่งสกปรก
เข้าไปหาพราหมณ์พาวรีแล้ว
ขอทรัพย์ ๕๐๐ กหาปณะ

[๙๘๘] พราหมณ์พาวรีเห็นเขานั้นแล้วก็เชิญให้นั่ง
ไต่ถามถึงความสุขความสบาย จึงกล่าวคำนี้ว่า

[๙๘๙] สิ่งของที่ควรให้ซึ่งเป็นของเราทั้งหมด
เราบริจาคไปแล้ว พราหมณ์เอ๋ย
ท่านจงเชื่อเราเถิด เราไม่มีทรัพย์ ๕๐๐ เลย

[๙๙๐] (ปังกทันตพราหมณ์กล่าวว่า)
ถ้าเมื่อเราขอ ท่านไม่ให้สิ่งที่มีอยู่
ในวันที่ ๗ ขอให้ศีรษะท่านแตกเป็น ๗ เสี่ยง

[๙๙๑] พราหมณ์นั้นเป็นคนโกหก
แสดงท่าทาง(หลอกลวง)กล่าวคำทำให้น่ากลัว
พราหมณ์พาวรีได้ฟังคำพูดของเขาแล้วก็เป็นทุกข์

[๙๙๒] (พราหมณ์พาวรี) ถูกลูกศรคือความโศกเสียบแทงแล้ว
ไม่บริโภคอาหาร ซูบผอม
เมื่อท่านมีความคิดอย่างนั้น ใจก็ไม่ยินดีในฌาน

[๙๙๓] เทวดา[๑]ผู้ปรารถนาประโยชน์
เห็นพราหมณ์พาวรีหวาดกลัว เป็นทุกข์อยู่
จึงเข้าไปหาท่านแล้วกล่าวคำนี้ว่า

[๙๙๔] พราหมณ์ผู้ต้องการทรัพย์นั้น เป็นคนโกหก
เขาไม่รู้จักศีรษะ ไม่มีความรู้เรื่องศีรษะ
และธรรมที่ทำให้ศีรษะตกไป

[๙๙๕] พราหมณ์พาวรีคิดว่า เทวดาผู้เจริญนี้คงจะรู้
(จึงกล่าวไปว่า) ข้าพเจ้าขอถามเรื่องศีรษะ
และธรรมที่ทำให้ศีรษะตกไป
ขอท่านจงบอกเรื่องนั้นแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด
ข้าพเจ้าขอฟังคำตอบของท่าน

[๙๙๖] (เทวดากล่าวว่า)
แม้ข้าพเจ้าก็ไม่รู้จักเรื่องศีรษะ
และธรรมที่ทำให้ศีรษะตกไป
ข้าพเจ้าไม่มีความรู้ในเรื่องนี้
เรื่องศีรษะและธรรมที่ทำให้ศีรษะตกไป
เป็นวิสัยของพระชินเจ้าเท่านั้น

[๙๙๗] (พราหมณ์พาวรีกล่าวว่า)
เทวดา ก็ใครเล่าในปฐพีมณฑลนี้
รู้จักเรื่องศีรษะและธรรมเป็นเหตุให้ศีรษะตกไป
ขอท่านจงบอกผู้นั้นแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด

[๙๙๘] (เทวดากล่าวว่า)
พระโอรสของเจ้าศากยะ
เป็นเชื้อพระวงศ์ของพระเจ้าโอกกากะ
เสด็จออกผนวชจากกรุงกบิลพัสดุ์
ทรงเป็นผู้นำสัตว์โลก เป็นผู้ก่อความสว่างไสว

[๙๙๙] (เทวดากล่าวว่า)

---

[๑] **เทวดา** ผู้สิงสถิตอยู่ในอาศรมของพราหมณ์พาวรี (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๙๙๓/๔๒๙)

พราหมณ์ เจ้าศากยบุตรพระองค์นั้น
เป็นพระสัมพุทธเจ้า ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง
บรรลุกำลังแห่งอภิญญาทั้งหมดแล้ว
มีพระจักษุในธรรมทั้งปวง
ทรงถึงธรรมเป็นที่สิ้นกรรมทุกอย่าง
ทรงน้อมพระทัยไปในธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ

[๑๐๐๐] พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระพุทธเจ้าในโลก
มีพระจักษุ ทรงแสดงธรรม
ท่านจงไปทูลถามพระองค์เถิด
พระองค์จักตรัสตอบปัญหานั้นแก่ท่านได้

[๑๐๐๑] พราหมณ์พาวรีได้ฟังคำว่า พระสัมพุทธเจ้า
ก็มีความเบิกบานใจ
มีความโศกเบาบางและได้รับปีติเปี่ยมล้น

[๑๐๐๒] พราหมณ์พาวรีนั้นดีใจ เบิกบานใจ
เกิดความปลาบปลื้มใจ
จึงไต่ถามเทวดาถึงพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น
(และประกาศว่า) พระสัมพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งของสัตว์โลก
ประทับอยู่ ณ ที่ไหน จะเป็นบ้าน นิคม หรือชนบทใดก็ตาม
พวกเราพึงไปนมัสการพระสัมพุทธเจ้า
ผู้สูงสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

[๑๐๐๓] (เทวดากล่าวว่า)
เจ้าศากยบุตรพระองค์นั้น ทรงชนะมาร
มีพระปัญญากว้างขวาง มีพระปัญญาล้ำเลิศแฝไพศาลยิ่ง
ทรงปราศจากธุระ ไม่มีอาสวะ
ทรงเป็นผู้รู้แจ้งเรื่องศีรษะและธรรมที่ทำให้ศีรษะตกไป
ทรงเป็นผู้องอาจกว่านรชน
ประทับอยู่ ณ มณเฑียรสถานของชนชาวโกศล เขตกรุงสาวัตถี

[๑๐๐๔] ลำดับนั้น พราหมณ์พาวรีได้เรียกพราหมณ์ทั้งหลาย
ผู้เป็นศิษย์ ซึ่งเรียนจบมนตร์มากล่าวว่า

มาณพทั้งหลาย มานี่เถิด เราจักบอก

ขอพวกเธอจงฟังคำของเรา

[๑๐๐๕] (พราหมณ์พาวรีกล่าวว่า)

ความที่พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดปรากฏเนือง ๆ ในโลก

นั่นหาได้ยาก

วันนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น

เสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว ปรากฏพระนามว่า พระสัมพุทธเจ้า

เธอทั้งหลายจงรีบไปกรุงสาวัตถี เข้าเฝ้าพระสัมพุทธเจ้า

ผู้สูงสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

[๑๐๐๖] (มาณพทั้งหลายถามว่า)

ข้าแต่พราหมณ์ ถ้าข้าพเจ้าทั้งหลายพบแล้ว

จะรู้ได้อย่างไรว่าเป็นพระพุทธเจ้า

ขอท่านจงบอกวิธีที่จะรู้จักพระองค์

แก่พวกข้าพเจ้าผู้ไม่รู้ด้วยเถิด

[๑๐๐๗] (พราหมณ์พาวรีกล่าวว่า)

ก็ลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ

อันมาแล้วในมนตร์ทั้งหลาย

ท่านกล่าวไว้แจ่มแจ้งครบถ้วนโดยลำดับว่า

[๑๐๐๘] บุคคลใดมีลักษณะมหาบุรุษเหล่านั้นอยู่ในตัว

บุคคลนั้นมีคติเป็น ๒ อย่างเท่านั้น

มิได้มีคติเป็นที่ ๓ เลย

[๑๐๐๙] คือ ถ้าบุคคลนั้นอยู่ครองเรือนจะพึงครอบครองแผ่นดินนี้

ย่อมปกครองโดยธรรม โดยไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศัสตรา

[๑๐๑๐] แต่ถ้าบุคคลนั้นออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต

จะเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ยอดเยี่ยม

มีกิเลสดุจเครื่องปิดบัง[๑]อันเปิดแล้ว

---

[๑] **มีเครื่องปิดบัง** หมายถึงเครื่องปิดบัง ๕ อย่าง คือ (๑) ตัณหา (๒) ทิฏฐิ (๓) กิเลส (๔) ทุจริต (๕) อวิชชา (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๑๘/๓๘๕)

[๑๐๑๑] พวกเธอจงทูลถามด้วยใจเท่านั้น
ถึงชาติ โคตร ลักษณะ
มนตร์ ศิษย์คนอื่น ๆ
ศีรษะ และธรรมที่ทำให้ศีรษะตกไป

[๑๐๑๒] ถ้าบุคคลนั้นเป็นพระพุทธเจ้า
ผู้มีปกติเห็นธรรมหาเครื่องกางกั้นมิได้
เมื่อพวกเธอถามปัญหาด้วยใจแล้ว
ก็จักทรงวิสัชนาด้วยพระวาจา

[๑๐๑๓] ครั้นได้ฟังคำของพราหมณ์พาวรีแล้ว
พราหมณ์ ๑๖ คน ผู้เป็นศิษย์ คือ (๑) อชิตะ
(๒) ติสสเมตเตยยะ (๓) ปุณณกะ (๔) เมตตคู

[๑๐๑๔] (๕) โธตกะ (๖) อุปสีวะ (๗) นันทะ (๘) เหมกะ
(๙) โตเทยยะ (๑๐) กัปปะ (๑๑) ชตุกัณณิ ผู้เป็นบัณฑิต

[๑๐๑๕] (๑๒) ภัทราวุธ (๑๓) อุทัย (๑๔) โปสาละ
(๑๕) โมฆราช ผู้มีปัญญา (๑๖) ปิงคิยะ ผู้เป็นมหาฤาษี

[๑๐๑๖] พราหมณ์ผู้เป็นศิษย์ ๑๖ คนนั้น
แต่ละคนเป็นเจ้าหมู่ เจ้าคณะ
มีชื่อปรากฏแก่ชาวโลกทั่วไป
เป็นผู้บำเพ็ญฌาน ยินดีในฌาน
เป็นผู้ทรงปัญญาปราดเปรื่อง
เคยอบรมวาสนาแต่ชาติปางก่อน[๑]ทั้งนั้น

[๑๐๑๗] ทุกคนเกล้าชฎาและครองหนังเสือ
อภิวาทพราหมณ์พาวรีและทำประทักษิณแล้ว
ต่างออกเดินทาง มุ่งหน้าไปทางทิศอุดร

[๑๐๑๘] สู่สถานเป็นที่ตั้งแคว้นอุฬกะ เมืองมาหิสสติในกาลนั้น
กรุงอุชเชนี เมืองโคนัทธะ เมืองเวทิสา เมืองวนสวหยะ[๑]

---

[๑] มาณพ ๑๖ คนนี้ได้เคยบวชในศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะ แล้วอบรมจิตเพื่อเป็นบุญวาสนาที่จะติดตามตัวไป (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๐๑๓-๘/๔๓๐)

[๑๐๑๙] กรุงโกสัมพี เมืองสาเกต กรุงสาวัตถีอันอุดม
เมืองเสตัพยะ กรุงกบิลพัสดุ์ กรุงกุสินารา

[๑๐๒๐] กรุงปาวา โภคนคร กรุงเวสาลี แคว้นมคธ
และปาสาณกเจดีย์อันรื่นรมย์ น่ารื่นเริงใจ

[๑๐๒๑] พราหมณ์เหล่านั้นรีบขึ้นสู่ภูเขา
เหมือนคนกระหายน้ำ รีบหาน้ำเย็นดื่ม
เหมือนพ่อค้าได้ลาภใหญ่มาครอง
และเหมือนคนถูกความร้อนแผดเผารีบหาร่มเงา ฉะนั้น

[๑๐๒๒] สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคมีภิกษุสงฆ์แวดล้อม
ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายอยู่
ประหนึ่งว่าราชสีห์บันลือสีหนาทอยู่ในป่า

[๑๐๒๓] อชิตมาณพได้เห็นพระพุทธเจ้า
ผู้เป็นดุจดวงอาทิตย์อันมีรัศมีเจิดจ้า
และดุจดวงจันทร์เต็มดวงในวันเพ็ญ ฉะนั้น

[๑๐๒๔] ลำดับนั้น อชิตมาณพยืนอยู่ ณ ที่สมควร
รื่นเริงใจเพราะได้เห็นอนุพยัญชนะ
บริบูรณ์ในพระวรกายของพระผู้มีพระภาค
จึงได้ทูลถามปัญหาด้วยใจว่า

[๑๐๒๕] (อชิตมาณพทูลถามปัญหาทางใจว่า)
ขอพระองค์ตรัสระบุให้แน่ชัด
ถึงชาติ โคตรพร้อมด้วยลักษณะ
ขอจงตรัสบอกความสำเร็จในมนตร์ทั้งหลายว่า
พราหมณ์สอนมาณพเท่าไร

[๑๐๒๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)
พราหมณ์นั้นมีอายุ ๑๒๐ ปี
ชื่อพาวรีโดยโคตร มีลักษณะ ๓ อย่างอยู่ในตัว
เป็นผู้เรียนจบไตรเพท

---

[๑] **วนสวหยะ** มีชื่อ ๒ ชื่อ คือ (๑) ปวนนคร (๒) วนสาวัตถี (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๐๑๓-๘/๔๓๐)

[๑๐๒๗] พราหมณ์พาวรีนั้นถึงความสำเร็จ
ในลักษณะมนตร์ และประวัติศาสตร์[๑]
พร้อมทั้งนิฆัณฑุศาสตร์[๒] และเกฏุภศาสตร์[๓]
ชื่อว่าถึงความสำเร็จในหลักธรรมของตน
กล่าวสอนมนตร์แก่ศิษย์จำนวน ๕๐๐ คน

[๑๐๒๘] (อชิตมาณพทูลถามว่า)
ข้าแต่พระองค์ผู้สูงสุดกว่านรชน ผู้ตัดตัณหาเสียได้
ขอพระองค์จงทรงประกาศความเด่นชัด
แห่งลักษณะของพราหมณ์พาวรี
อย่าให้พวกข้าพระองค์มีความสงสัยเลย

[๑๐๒๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)
พราหมณ์นั้นย่อมใช้ลิ้นปิดหน้าได้
มีอุณาโลมอยู่ระหว่างคิ้ว
มีคุยหฐานซ่อนอยู่ในฝัก
มาณพ เธอจงรู้อย่างนี้เถิด

[๑๐๓๐] ชนทั้งปวงไม่ได้ยินใครถามปัญหาอะไร
ได้ยินแต่ปัญหาที่พระพุทธเจ้าทรงตอบ
ก็ปลาบปลื้มใจประนมอัญชลีแล้วพากันคิดไปต่าง ๆ ว่า

[๑๐๓๑] ใครหนอ เป็นเทพ เป็นพระพรหม
หรือเป็นพระอินทร์ผู้สุชัมบดี เมื่อถามปัญหาด้วยใจ
พระผู้มีพระภาคตรัสตอบปัญหานั้นกับใครเล่า

[๑๐๓๒] (อชิตมาณพกราบทูลว่า)
พราหมณ์พาวรีถามเรื่องศีรษะ

---

[๑] **ประวัติศาสตร์** คือ พงศาวดารเล่าเรื่องเก่า ๆ มักจะมีคำว่า สิ่งนี้ได้เป็นมาอย่างนี้

[๒] **นิฆัณฑุศาสตร์** คัมภีร์ประเภทศัพท์มูลวิทยา (Etymology) คลังศัพท์ (lexicon) หรือภิธานศัพท์ (Glossary) ที่รวบรวมคำศัพท์ ในพระเวทซึ่งเป็นคำยาก หรือคำที่เลิกใช้แล้ว นำมาอธิบายความหมายเป็นส่วนหนึ่งของนิรุกติ ซึ่งเป็น ๑ ในเวทางคศาสตร์ ๖ ของศาสนาพราหมณ์ (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๕๖/๒๒๒, ขุ.จู.อ. (บาลี) ๑๕/๑๔)

[๓] **เกฏุภศาสตร์** คัมภีร์ว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้ถ้อยคำให้เหมาะสมแก่การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นส่วนหนึ่งของกัลปะ ซึ่งเป็น ๑ ในเวทางคศาสตร์ ๖ ของศาสนาพราหมณ์ (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๕๖/๒๒๒, ขุ.จู.อ. (บาลี) ๑๕/๑๔)

และธรรมเป็นเหตุให้ศีรษะตกไป
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ขอพระองค์ตรัสตอบปัญหานั้น
กำจัดความสงสัยของพวกข้าพระองค์ด้วยเถิด

[๑๐๓๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)
เธอจงรู้เถิดว่า อวิชชาเป็นศีรษะ
วิชชาที่ประกอบด้วยสัทธา สติ สมาธิ ฉันทะ
และวิริยะ เป็นธรรมที่ทำให้ศีรษะตกไป

[๑๐๓๔] ลำดับนั้น อชิตมาณพมีความปลาบปลื้มใจมากล้น สนับสนุนแล้ว
ทำหนังเสือเฉวียงบ่า ซบศีรษะลงแทบพระยุคลบาท

[๑๐๓๕] ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ผู้มีพระจักษุ
พราหมณ์พาวรีพร้อมด้วยเหล่าศิษย์มีจิตเบิกบาน ดีใจ
ขอถวายอภิวาทพระยุคลบาทของพระองค์

[๑๐๓๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า)
ขอพราหมณ์พาวรีพร้อมด้วยเหล่าศิษย์
จงมีความสุข และแม้เธอเองก็ขอให้มีความสุข
มีชีวิตอยู่ยืนนานเถิด มาณพ

[๑๐๓๗] เราให้โอกาสแก่พราหมณ์พาวรี
แก่เธอและมาณพทั้งหมดถามข้อสงสัยทั้งปวง
พวกเธอปรารถนาจะถามปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็จงถามเถิด

[๑๐๓๘] อชิตมาณพได้รับโอกาสจากพระสัมพุทธเจ้าแล้ว
นั่งประคองอัญชลี ทูลถามปฐมปัญหากับพระตถาคต
ณ ปาสาณกเจดีย์นั้น

วัตถุกถา จบ

๑. อชิตมาณวกปัญหา[๑]

ว่าด้วยปัญหาของอชิตมาณพ

[๑๐๓๙] (อชิตมาณพทูลถามดังนี้)

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑-๘/๔๓-๖๕

โลกถูกอะไรเล่าหุ้มห่อไว้
เพราะอะไรเล่า โลกจึงไม่สดใส
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกว่า
อะไร เป็นเครื่องฉาบทาโลกนี้ไว้
อะไรเล่า เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น

[๑๐๔๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อชิตะ)

โลกถูกอวิชชาหุ้มห่อไว้
โลกไม่สดใสเพราะความตระหนี่[๑] และความประมาท
เราเรียกความอยากว่า เป็นเครื่องฉาบทาโลกไว้
ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น

[๑๐๔๑] (อชิตมาณพทูลถามดังนี้)

กระแส[๒]ทั้งหลายย่อมไหลไปในที่ทั้งปวง[๓]
อะไรเป็นเครื่องกั้นกระแสทั้งหลาย
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเป็นเครื่องป้องกันกระแสทั้งหลาย
อะไรปิดกั้นกระแสทั้งหลายได้

[๑๐๔๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อชิตะ)

กระแสเหล่าใดในโลก
สติเป็นเครื่องกั้นกระแสเหล่านั้นได้
เรากล่าวธรรมเครื่องป้องกันกระแสทั้งหลาย
ปัญญาปิดกั้นกระแสเหล่านั้นได้

[๑๐๔๓] (อชิตมาณพทูลถามดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ปัญญา สติ
นาม[๔]และรูป[๑]นี้ ดับที่ไหน

---

[๑] **ความตระหนี่** มี ๕ อย่าง (๑) อาวาสมัจฉริยะ (ความตระหนี่ที่อยู่) (๒) กุลมัจฉริยะ (ความตระหนี่ตระกูล) (๓) ลาภมัจฉริยะ (ความตระหนี่ลาภ) (๔) วัณณมัจฉริยะ (ความตระหนี่วรรณะ) (๕) ธัมมมัจฉริยะ (ความตระหนี่ธรรม) (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๒/๔๙)

[๒] **กระแส** ในที่นี้หมายถึงตัณหา ทิฏฐิ กิเลส ทุจริต และอวิชชา (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๓/๕๓)

[๓] **ที่ทั้งปวง** ในที่นี้หมายถึงอายตนะทั้งปวง (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๓/๕๓)

[๔] **นาม** หมายถึงขันธ์ที่มิใช่รูป ๔ อย่าง (เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ) (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๕/๕๘)

ข้าพระองค์ได้ทูลถามแล้ว
ขอพระองค์ตรัสบอกเนื้อความนั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

[๑๐๔๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อชิตะ)

เธอได้ถามปัญหานั้นใด
เราจะกล่าวแก้ปัญหานั้นแก่เธอ
นามและรูปดับไม่มีส่วนเหลือในที่ใด
นามและรูปนั้นดับไปในที่นั้นเพราะวิญญาณดับ

[๑๐๔๕] (อชิตมาณพทูลถามดังนี้)

พระอรหันตขีณาสพเหล่าใด ผู้มีธรรมที่พิจารณาแล้ว

---

[๑] **รูป** หมายถึงมหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูปทั้ง ๔

มหาภูตรูป คือ รูปใหญ่ รูปต้นเดิม คือ ธาตุ ๔ ได้แก่ (๑) ปฐวีธาตุ สภาวะที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่สภาพอันเป็นหลักที่ตั้งที่อาศัยแห่งสหชาตรูป เรียกสามัญว่า ธาตุแข้นแข็ง หรือธาตุดิน (๒) อาโปธาตุ สภาวะที่เอิบอาบหรือดูดซึม ซ่านไป ขยายขนาด ผนึก พูนเข้าด้วยกัน เรียกสามัญว่า ธาตุเหลว หรือธาตุน้ำ (๓) เตโชธาตุ สภาวะที่ทำให้ร้อน เรียกสามัญว่า ธาตุไฟ (๔) วาโยธาตุ สภาวะที่ทำให้สั่นไหว เคลื่อนที่ ค้ำจุน เรียกสามัญว่า ธาตุลม (ที.สี.(ไทย) ๙/๔๘๗-๔๙๙/๒๒๓, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๕/๕๘)

รูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ หรือที่เรียกว่า **อุปาทายรูป** มี ๒๔ คือ

ปสาทรูป ๕ (รูปที่เป็นประธานสำหรับรับอารมณ์) (๑) ตา (๒) หู (๓) จมูก (๔) ลิ้น (๕) กาย

โคจรรูป หรือวิสัยรูป ๕ (รูปที่เป็นอารมณ์หรือแดนรับรู้ของอินทรีย์) (๖) รูป (๗) เสียง (๘) กลิ่น (๙) รส (๑๐) โผฏฐัพพะ (ข้อนี้ไม่นับเพราะเป็นอันเดียวกันกับมหาภูตรูป ๓ คือ ปฐวี เตโช วาโย)

ภาวรูป ๒ (รูปที่เป็นภาวะแห่งเพศ) (๑๐) อิตถัตตะ อิตถินทรีย์ ความเป็นหญิง (๑๑) ปุริสัตตะ ปุริสินทรีย์ ความเป็นชาย

หทัยรูป ๑ (รูปคือหทัย) (๑๒) หทัยวัตถุ ที่ตั้งแห่งใจ หัวใจ

ชีวิตรูป ๑ (รูปที่เป็นชีวิต) (๑๓) ชีวิตินทรีย์ อินทรีย์คือชีวิต

อาหารรูป ๑ (รูปคืออาหาร) (๑๔) กวฬิงการาหาร อาหารคือคำข้าว

ปริจเฉทรูป ๑ (รูปที่กำหนดเทศะ) (๑๕) อากาสธาตุ สภาวะคือช่องว่าง

วิญญัติรูป ๒ (รูปคือการเคลื่อนไหวให้รู้ความหมาย) (๑๖) กายวิญญัติ การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมายด้วยกาย (๑๗) วจีวิญญัติ การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมายด้วยวาจา

วิการรูป ๔ (รูปคือการที่ดัดแปลงทำให้แปลกให้พิเศษได้) (๑๘) (รูปัสส ลหุตา) ความเบาแห่งรูป (๑๙) (รูปัสส มุทุตา) ความอ่อนสลวยแห่งรูป (๒๐) (รูปัสส กัมมัญญตา) ความควรแก่การงานแห่งรูป ใช้การได้

ลักขณรูป ๔ (รูปคือลักษณะหรืออาการเป็นเครื่องกำหนด) (๒๑) อุปจยะ ความก่อตัว (๒๒) สันตติ ความสืบต่อ (๒๓) ชรตา ความทรุดโทรม (๒๔) อนิจจตา ความแปรแตกสลาย (อภิ.สงฺ. (ไทย) ๓๔/๕๘๔-๙๘๔/๑๘๕-๒๘๒)

และพระเสขะเหล่าใดที่มีอยู่เป็นอันมากในที่นี้
ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว
ขอพระองค์ผู้มีพระปัญญา โปรดตรัสบอกการดำเนินชีวิต
ของพระอรหันตขีณาสพ
และพระเสขะเหล่านั้นด้วยเถิด

[๑๐๔๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

ภิกษุไม่พึงปรารถนายิ่งในกามทั้งหลาย
เป็นผู้มีใจไม่ขุ่นมัว ฉลาดในธรรมทั้งปวง
มีสติดำรงอยู่

อชิตมาณวกปัญหาที่ ๑ จบ

๒. ติสสเมตเตยยมาณวกปัญหา[๑]

ว่าด้วยปัญหาของติสสเมตเตยยมาณพ

[๑๐๔๗] (ติสสเมตเตยยมาณพทูลถามดังนี้)

ใครชื่อว่าเป็นผู้สันโดษในโลกนี้
ความหวั่นไหวทั้งหลายย่อมไม่มีแก่ใคร
ใครรู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว[๒]
ไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมันตา
พระองค์ตรัสเรียกใครว่า เป็นมหาบุรุษ
ใครล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้

[๑๐๔๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมตเตยยะ)

บุคคลเป็นผู้มีพรหมจรรย์[๓] (เพราะเห็นโทษ) ในกามทั้งหลาย
ชื่อว่า เป็นผู้สันโดษ ผู้คลายตัณหาแล้ว
มีสติทุกเมื่อ รู้ธรรมทั้งหลายแล้วดับกิเลสได้
ภิกษุนั้นชื่อว่า เป็นผู้ไม่หวั่นไหว

[๑๐๔๙] ภิกษุนั้นชื่อว่า รู้ชัดส่วนสุดทั้ง ๒ ด้านแล้ว

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๙-๑๑/๗๓-๗๙

[๒] **ส่วนสุด ๒ ด้าน** ได้แก่ ผัสสะเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง ผัสสสมุทัยเป็นส่วนสุดด้านหนึ่ง ผัสสนิโรธอยู่ท่ามกลาง เป็นต้น (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๑/๗๙)

[๓] **พรหมจรรย์** ในที่นี้หมายถึงมรรคพรหมจรรย์ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๐๔๘/๔๓๖)

ไม่ยึดติดในท่ามกลางด้วยมันตา
เราเรียกภิกษุนั้นว่า เป็นมหาบุรุษ
ภิกษุนั้นชื่อว่า ล่วงพ้นเครื่องร้อยรัดในโลกนี้ได้

ติสสเมตเตยยมาณวกปัญหาที่ ๒ จบ

๓. ปุณณกมาณวกปัญหา[๑]
ว่าด้วยปัญหาของปุณณกมาณพ

[๑๐๕๐] (ปุณณกมาณพทูลถามดังนี้)

ข้าพระองค์มีปัญหาจะทูลถาม จึงมาเฝ้าพระองค์
ผู้ไม่มีตัณหาเหตุให้หวั่นไหว ผู้มีปกติเห็นมูล
ฤาษี มนุชะ กษัตริย์ และพราหมณ์จำนวนมากในโลกนี้
อาศัยอะไร จึงพากันบูชายัญ[๒]แก่เทวดาทั้งหลาย
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น
ขอพระองค์ตรัสตอบปัญหาแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

[๑๐๕๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปุณณกะ)

ฤาษี มนุชะ[๓]กษัตริย์ และพราหมณ์จำนวนมากในโลกนี้
พากันบูชายัญแก่เทวดาทั้งหลาย
ปุณณกะ ชนเหล่านั้นหวังความเป็นอย่างนี้[๔]
อาศัยชราจึงพากันบูชายัญ

[๑๐๕๒] (ปุณณกมาณพทูลถามดังนี้)

ฤาษี มนุชะ กษัตริย์ และพราหมณ์จำนวนมากในโลกนี้
พากันบูชายัญแก่เทวดาทั้งหลาย
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้นิรทุกข์
ชนเหล่านั้นเป็นผู้ไม่ประมาทแล้วในการบูชายัญ
ได้ข้ามพ้นชาติและชราบ้างไหม

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๒-๑๗/๘๓-๑๐๓

[๒] **ยัญ** ในที่นี้หมายถึงไทยธรรม ได้แก่ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ข้าว น้ำ ผ้า ยาน พวงดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๒/๘๘)

[๓] **มนุชะ** คือผู้ที่เกิดจากพระมนู (ขุ.ม.อ. (บาลี) ๑/๒๖)

[๔] **หวังความเป็นอย่างนี้** หมายถึงปรารถนาการบังเกิดเป็นมนุษย์ เป็นเทพ เป็นต้น (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๐๕๑/๔๓๗)

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ทูลถามปัญหานั้น
ขอพระองค์โปรดตรัสตอบปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

[๑๐๕๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปุณณกะ)

ชนเหล่านั้นหวัง ชื่นชม มุ่งหวัง จึงพากันบูชายัญ
เพราะอาศัยลาภจึงมุ่งหวังกาม
เรากล่าวว่า ชนเหล่านั้นผู้ประกอบการบูชายัญ
เป็นผู้กำหนัดยินดีในภพ
ข้ามพ้นชาติและชราไปไม่ได้

[๑๐๕๔] (ปุณณกมาณพทูลถามดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์
ถ้าชนเหล่านั้นผู้ประกอบการบูชายัญ
ข้ามพ้นชาติและชราไปไม่ได้ด้วยยัญทั้งหลาย
ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ เมื่อเป็นเช่นนี้
ใครเล่าในเทวโลกและมนุษยโลกข้ามชาติและชราได้
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น
ขอพระองค์โปรดตรัสตอบปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

[๑๐๕๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปุณณกะ)

เรากล่าวว่า บุคคลใดไม่มีความหวั่นไหวในโลกไหน ๆ
เพราะทราบชัดฝั่งนี้และฝั่งโน้น[๑]ในโลก
บุคคลนั้นเป็นผู้สงบ ปราศจากควัน[๒] ไม่มีทุกข์
ไม่มีความหวัง ชื่อว่า ข้ามชาติและชราได้แล้ว[๓]

ปุณณกมาณวกปัญหาที่ ๓ จบ

๔. เมตตคูมาณวกปัญหา[๔]
ว่าด้วยปัญหาของเมตตคูมาณพ

---

[๑] **ฝั่งนี้และฝั่งโน้น** ในที่นี้หมายถึงอัตภาพของตน คือ มนุษยโลก กามธาตุ และอัตภาพของผู้อื่น คือ เทวโลก รูปธาตุ อรูปธาตุ (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๒/๑๑๔, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๗/๑๐๔)

[๒] **ควัน** หมายถึงความประพฤติชั่วทางกาย วาจา และใจ (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๒/๑๑๔, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๗/๑๐๖)

[๓] ดูเทียบ องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๒/๑๘๕, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๗/๑๐๓

[๔] ดูเทียบ ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๘-๒๙/๑๑๐-๑๕๒

[๑๐๕๖] (เมตตคูมาณพทูลถามดังนี้)

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหา
ขอพระองค์โปรดตรัสตอบปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด
ข้าพระองค์ย่อมสำคัญพระองค์ว่า
ทรงเป็นผู้จบเวท[๑] ทรงอบรมพระองค์แล้ว
ทุกข์หลายรูปแบบอะไรก็ตามในโลก
ทุกข์เหล่านี้เกิดมาจากที่ไหนหนอ

[๑๐๕๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เมตตคู)

เธอได้ถามถึงแดนเกิดแห่งทุกข์กับเราแล้ว
เราจะบอกแดนเกิดแห่งทุกข์นั้นแก่เธอตามที่รู้
ทุกข์หลายรูปแบบอะไรก็ตามในโลกนี้
ล้วนเกิดมาแต่อุปธิ[๒]เป็นต้นเหตุ

[๑๐๕๘] ผู้ใดแลไม่มีปัญญา ก่ออุปธิ
ผู้นั้นจัดว่า เป็นคนเขลา ย่อมเข้าถึงทุกข์บ่อย ๆ
เพราะฉะนั้น บุคคลรู้ชัดอยู่
เป็นผู้มีปกติพิจารณาเห็นทุกข์ว่า มีชาติเป็นแดนเกิด
ไม่ควรก่ออุปธิ

[๑๐๕๙] (เมตตคูมาณพทูลถามดังนี้)

พวกข้าพระองค์ได้ทูลถามปัญหาใดกับพระองค์
พระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบปัญหานั้นแก่พวกข้าพระองค์แล้ว
ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหาอื่นต่อไป
ขอพระองค์โปรดตรัสตอบปัญหานั้นด้วยเถิด
นักปราชญ์ทั้งหลายจะข้ามโอฆะ ชาติ ชรา
โสกะ และปริเทวะได้อย่างไรหนอ
พระองค์ผู้เป็นพระมุนี ขอโปรดตรัสตอบปัญหานั้น

---

[๑] **เวท** ในที่นี้หมายถึงญาณ ปัญญา ปัญญินทรีย์ ฯลฯ วิปัสสนา สัมมาทิฏฐิในมรรคทั้ง ๔ (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๘/๑๑๔)

[๒] **อุปธิ** มี ๑๐ อย่าง (๑) อุปธิคือตัณหา (๒) อุปธิคือทิฏฐิ (๓) อุปธิคือกิเลส (๔) อุปธิคือกรรม (๕) อุปธิคือ ทุจริต (๖) อุปธิคืออาหาร (๗) อุปธิคือปฏิฆะ (๘) อุปธิคืออุปาทินนธาตุ ๔ (๙) อุปธิคืออายตนะภายใน ๖ (๑๐) อุปธิคือหมวดวิญญาณ ๖ (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๙/๑๒๑)

แก่ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด
เพราะธรรมนั้น พระองค์ทรงทราบชัดแล้ว

[๑๐๖๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เมตตคู)

บุคคลรู้ชัดธรรม[๑]ใดแล้ว มีสติ เที่ยวไปอยู่
พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่า วิสัตติกา ในโลกได้
เราจักกล่าวธรรมที่ประจักษ์ด้วยตนเอง
ในธรรมที่เราเห็นแล้วแก่เธอ

[๑๐๖๑] (เมตตคูมาณพกราบทูลดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ข้าพระองค์ชอบใจธรรมอันสูงสุดนั้นที่บุคคลรู้ชัดแล้ว
มีสติ เที่ยวไปอยู่ พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่า วิสัตติกา ในโลกได้

[๑๐๖๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เมตตคู)

เธอรู้ชัดธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง
ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลาง
เธอจงบรรเทาความเพลิดเพลิน ความถือมั่น
และวิญญาณในธรรมเหล่านั้นเสีย
ไม่พึงตั้งอยู่ในภพ[๒]

[๑๐๖๓] ภิกษุผู้มีปกติอยู่อย่างนี้ มีสติ ไม่ประมาท รู้แจ้ง
ละความยึดถือว่าเป็นของเราแล้วเที่ยวไปอยู่
พึงละชาติ ชรา โสกะ และปริเทวะ
อันเป็นทุกข์ในอัตภาพนี้ได้แน่นอน

[๑๐๖๔] (เมตตคูมาณพกราบทูลดังนี้)

ข้าพระองค์ชอบใจพระวาจานี้ของพระองค์
ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าแต่พระโคดม
ธรรมที่ปราศจากอุปธิ พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว

---

[๑] **ธรรม** ในที่นี้หมายถึงนิพพาน และข้อปฏิบัติให้ถึงนิพพาน (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๐๖๐/๔๓๙)

[๒] **ภพ** มี ๒ คือ (๑) กรรมภพ ได้แก่ ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร และอเนญชาภิสังขาร (๒) ภพใหม่ อันมีในปฏิสนธิ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๒๔/๑๓๘)

พระผู้มีพระภาคทรงละทุกข์ได้แล้วเป็นแน่
เพราะธรรมนี้ พระองค์ทรงรู้ชัดแล้ว

[๑๐๖๕] พระองค์ผู้เป็นพระมุนีตรัสสอนชนเหล่าใดไม่หยุดหย่อน
แม้ชนเหล่านั้นก็พึงละทุกข์ได้เป็นแน่
เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์มาพบพระผู้มีพระภาคผู้นาคะ
ขอนมัสการพระองค์ (โดยหวังว่า) พระผู้มีพระภาค
พึงตรัสสอนข้าพระองค์ไม่หยุดหย่อนบ้าง

[๑๐๖๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสดังนี้)

บุคคลที่เธอรู้จักว่าเป็นพราหมณ์ผู้จบเวท
ไม่มีเครื่องกังวล ไม่ข้องในกามภพ
ข้ามโอฆะได้แล้วโดยแท้ และเป็นผู้ข้ามถึงฝั่ง[๑]
ไม่มีกิเลสดุจตะปูตรึงใจ หมดความสงสัยแล้ว

[๑๐๖๗] นรชนใดในที่นี้เป็นผู้มีปัญญา จบเวท
สลัดกิเลสเครื่องข้องในภพน้อยภพใหญ่นี้ได้แล้ว
นรชนนั้นเป็นผู้ปราศจากตัณหาแล้ว ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง
เรากล่าวว่า นรชนนั้นข้ามพ้นชาติและชราได้แล้ว

เมตตคูมาณวกปัญหาที่ ๔ จบ

๕. โธตกมาณวกปัญหา[๒]

ว่าด้วยปัญหาของโธตกมาณพ

[๑๐๖๘] (โธตกมาณพทูลถามดังนี้)

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามพระองค์
ขอพระองค์โปรดตรัสตอบปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด
ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ข้าพระองค์มุ่งหวังจะรับฟังพระวาจาของพระองค์อย่างยิ่ง
บุคคลฟังพระสุรเสียงของพระองค์แล้ว
ศึกษาธรรม[๓]เป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน

---

[๑] **ฝั่ง** ในที่นี้หมายถึงอมตนิพพาน (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๒๘/๑๕๐)

[๒] ดูเทียบ ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๓๐-๓๗/๑๕๕-๑๗๔

[๓] **ศึกษาธรรม** หมายถึงศึกษาอธิสีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๓๑/๑๕๙)

[๑๐๖๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โธตกะ)

ถ้าเช่นนั้น เธอผู้มีปัญญารักษาตน
มีสติ จงทำความเพียรในที่นี้แล
บุคคลได้ฟังเสียงจากที่นี้แล้ว
พึงศึกษาธรรมเป็นเหตุดับกิเลสเพื่อตน

[๑๐๗๐] (โธตกมาณพทูลถามดังนี้)

ข้าพระองค์เห็นพระองค์ผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล
เป็นพราหมณ์ เสด็จจาริกอยู่ในเทวโลกและมนุษยโลก
ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ
เพราะเหตุนั้น ข้าพระองค์ขอนมัสการพระองค์
ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ[๑] ขอพระองค์โปรดปลดเปลื้องข้าพระองค์
จากความสงสัยทั้งหลายเถิด

[๑๐๗๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

โธตกะ เราไม่สามารถปลดเปลื้องใครๆ
ผู้มีความสงสัยในโลกได้
แต่เธอเมื่อรู้แจ้งธรรมอันประเสริฐ
ก็จะข้ามโอฆะนี้ได้เองด้วยประการฉะนี้

[๑๐๗๒] (โธตกมาณพกราบทูลดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ
ขอพระองค์ทรงพระกรุณาตรัสสอนวิเวกธรรม
ที่ข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้
และโดยวิธีที่ข้าพระองค์ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ
ข้าพระองค์จะพึงสงบอยู่ในที่นี้แล
เป็นผู้ไม่อาศัย[๒] เที่ยวไปอยู่

[๑๐๗๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โธตกะ)

บุคคลผู้รู้ชัดความสงบใดแล้ว มีสติ เที่ยวไปอยู่

---

[๑] **ผู้สักกะ** หมายถึงพระผู้มีพระภาคเสด็จออกผนวชจากศากยตระกูล (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๓๒/๑๖๓)

[๒] **ไม่อาศัย** หมายถึงไม่อาศัยในอารมณ์ไหน ๆ ด้วยทิฏฐิหรือตัณหา (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๐๗๒/๔๔๑)

เริ่ม ๑๒ ก.ย. ๕๒ ถึง ๒๑ ก.ย. ๕๒ เชิงอรรถเป็นของ version 2 ส่วนมาก

พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่า วิสัตติกา ในโลกได้
เราจักกล่าวความสงบนั้นที่เรารู้ประจักษ์ด้วยตนเอง
ในธรรมที่เราเห็นแล้วแก่เธอ

[๑๐๗๔] (โธตกมาณพกราบทูลดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ข้าพระองค์ชอบใจความสงบอันสูงสุดนั้น
ที่บุคคลรู้ชัดแล้ว มีสติ เที่ยวไปอยู่
พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่า วิสัตติกา ในโลกได้

[๑๐๗๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โธตกะ)

เธอรู้ชัดธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง
ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลาง
เธอรู้ชัดธรรมนั้นว่า เป็นเครื่องข้องในโลกแล้ว
อย่าได้ก่อตัณหาเพื่อภพน้อยและภพใหญ่เลย

โธตกมาณวกปัญหาที่ ๕ จบ

๖. อุปสีวมาณวกปัญหา[๑]

ว่าด้วยปัญหาของอุปสีวมาณพ

[๑๐๗๖] (อุปสีวมาณพทูลถามดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ ข้าพระองค์ผู้เดียว
ไม่ได้อาศัย(ใคร ๆ หรือสิ่งใด ๆ)
จึงไม่สามารถข้ามห้วงกิเลสอันยิ่งใหญ่[๒]ได้
ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอารมณ์
ที่ข้าพระองค์ได้อาศัยแล้ว พึงข้ามห้วงกิเลสนี้ได้

[๑๐๗๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปสีวะ)

เธอจงมีสติ เพ่งพิจารณาอากิญจัญญายตนสมาบัติ
ยึดเอาเป็นอารมณ์ว่า “ไม่มีอะไร” ดังนี้แล้วก็จะข้ามห้วงกิเลสได้

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๓๘-๔๕/๑๗๗-๑๙๑

[๒] **ห้วงกิเลสอันยิ่งใหญ่** หมายถึงโอฆะ ๔ คือ กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชชา (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๓๘/๑๗๗)

เธอจงละกามทั้งหลาย เป็นผู้งดเว้นจากความสงสัยทั้งหลาย
พิจารณาดูความสิ้นตัณหาทั้งคืนทั้งวัน

[๑๐๗๘] (อุปสีวมาณพทูลถามดังนี้)

บุคคลใดเป็นผู้ปราศจากราคะในกามทั้งปวง
ละสมาบัติอื่น[๑]อาศัยอากิญจัญญายตนสมาบัติ
น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์[๒]ชั้นสูง
บุคคลนั้นไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่
ในพรหมโลกชั้นอากิญจัญญายตนะนั้นได้หรือ

[๑๐๗๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปสีวะ)

บุคคลใดเป็นผู้ปราศจากราคะในกามทั้งปวง
ละสมาบัติอื่น อาศัยอากิญจัญญายตนสมาบัติ
น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์ชั้นสูง
บุคคลนั้นไม่หวั่นไหว
ดำรงอยู่ในพรหมโลกชั้นอากิญจัญญายตนะนั้นได้

[๑๐๘๐] (อุปสีวมาณพทูลถามดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ
ถ้าบุคคลนั้นไม่หวั่นไหว ดำรงอยู่ในพรหมโลกนั้นนานนับปีไม่ได้ไซร้
บุคคลนั้นเป็นผู้หลุดพ้นแล้ว
มีความสงบเย็นอยู่ในพรหมโลกนั่นนั้นแลหรือ
หรือว่าวิญญาณของบุคคลนั้นจะพึงจุติอีก

[๑๐๘๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปสีวะ)

เปลวไฟถูกกำลังลมพัดไป
ย่อมดับ กำหนดไม่ได้ ฉันใด
มุนีพ้นแล้วจากนามกาย ย่อมดับไป
กำหนดไม่ได้ ฉันนั้น

---

[๑] **ละสมาบัติอื่น** ในที่นี้หมายถึงละสมาบัติ ๖ เบื้องต่ำ (รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๒) (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๔๐/๑๘๔, ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๐๗๘/๔๔๒)

[๒] **สัญญาวิโมกข์** หมายถึงสัญญาสมาบัติ คุณธรรมชั้นสูงที่บุคคลบรรลุ มี ๗ ประการ ได้แก่ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๓ (ยกเว้นเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ) (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๔๐/๑๘๔, ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๐๗๘/๔๔๒)

[๑๐๘๒] (ท่านอุปสีวะทูลถามดังนี้)

มุนีนั้นถึงความสลายไป หรือว่าไม่มี
หรือว่าไม่แตกทำลาย เพราะมีความแน่แท้
พระองค์ผู้เป็นพระมุนี ขอโปรดตรัสตอบปัญหานั้น
แก่ข้าพระองค์ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด
เพราะธรรมนั้นพระองค์ทรงรู้ชัดแล้ว

[๑๐๘๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุปสีวะ)

มุนีผู้ถึงความสลายไปย่อมไม่มี(อะไร)เป็นประมาณ
ชนทั้งหลายพึงว่ากล่าวมุนีนั้นด้วยกิเลสใด
กิเลสนั้นย่อมไม่มีแก่มุนีนั้น
(เพราะ)เมื่อมุนีนั้นถอนธรรม[๑]ทั้งปวงได้เด็ดขาดแล้ว
แม้ครรลองแห่งวาทะทั้งปวงท่านก็ถอนได้เด็ดขาดแล้ว

อุปสีวมาณวกปัญหาที่ ๖ จบ

๗. นันทมาณวกปัญหา[๒]
ว่าด้วยปัญหาของนันทมาณพ

[๑๐๘๔] (นันทมาณพทูลถามดังนี้)

ชนทั้งหลายกล่าวว่า มุนีทั้งหลายมีอยู่ในโลก
คำกล่าวนี้นั้นเป็นอย่างไร
ชนทั้งหลายย่อมเรียกบุคคลผู้เป็นไปด้วยญาณ[๓]
หรือว่าย่อมเรียกบุคคลผู้เป็นไปด้วยความเป็นอยู่[๔]ว่า เป็นมุนี

[๑๐๘๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

นันทะ ชนทั้งหลายผู้ฉลาดในโลกนี้
ย่อมไม่เรียกบุคคลว่า เป็นมุนี

---

[๑] **ธรรม** ในที่นี้หมายถึงขันธ์ ธาตุ อายตนะ คติ อุปัติ ปฏิสนธิ ภพ สงสาร วัฏฏะ (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๔๕/๑๙๓)

[๒] ดูเทียบ ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๔๖-๕๒/๑๙๕-๒๑๒

[๓] **ผู้เป็นไปด้วยญาณ** หมายถึงผู้เพียบพร้อมด้วยญาณในสมาบัติ ๘ หรือ ญาณในอภิญญา ๕ (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๔๖/๑๙๖)

[๔] **ผู้เป็นไปด้วยความเป็นอยู่** หมายถึงผู้เพียบพร้อมด้วยความเพียรของบุคคลผู้ดำเนินชีวิตเศร้าหมอง ผู้ทำกิจที่ทำได้ยากยิ่งหลายอย่าง (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๔๖/๑๙๖)

เพราะได้เห็น ได้ฟังและได้รู้
เราเรียกเหล่าชนผู้กำจัดเสนามารได้แล้ว
ผู้ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง เที่ยวจาริกอยู่ว่า เป็นมุนี

[๑๐๘๖] (นันทมาณพทูลถามดังนี้)

สมณพราหมณ์บางพวกย่อมกล่าวความหมดจด
เพราะรูปที่เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง
เพราะศีลและวัตรบ้าง เพราะพิธีหลากหลายบ้าง
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้นิรทุกข์
สมณพราหมณ์พวกนั้นผู้ประพฤติตนเคร่งครัดในหลักการของตนนั้น
ข้ามชาติและชราได้บ้างหรือไม่
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น
ขอพระองค์โปรดตรัสตอบปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

[๑๐๘๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า นันทะ)

สมณพราหมณ์บางพวกกล่าวความหมดจด
เพราะรูปที่เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง
ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะศีลและวัตรบ้าง
ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะพิธีหลากหลายบ้าง
สมณพราหมณ์พวกนั้นประพฤติตนเคร่งครัด
ในหลักการของตนนั้นก็จริง
แต่เรากล่าวว่า พวกเขายังข้ามชาติและชราไปไม่ได้

[๑๐๘๘] (นันทมาณพทูลถามดังนี้)

สมณพราหมณ์บางพวกย่อมกล่าวความหมดจด
เพราะรูปที่เห็นบ้าง เพราะเสียงที่ได้ยินบ้าง
ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะศีลและวัตรบ้าง
ย่อมกล่าวความหมดจดเพราะพิธีหลากหลายบ้าง
หากพระองค์ผู้เป็นพระมุนีตรัสว่า
สมณพราหมณ์พวกนั้นยังข้ามห้วงกิเลสไม่ได้
ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ เมื่อเป็นเช่นนั้น
ใครเล่าในเทวโลกและมนุษยโลก

ชื่อว่าข้ามชาติและชราไปได้
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น
ขอพระองค์โปรดตรัสตอบปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

[๑๐๘๙] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า นันทะ)

เรายอมไม่กล่าวว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมด
ถูกชาติและชราโอบล้อม
นรชนเหล่าใดในโลกนี้ละรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน
อารมณ์ที่ได้รับรู้ หรือศีลและวัตรได้ทั้งหมด
ทั้งละพิธีหลากหลายทั้งปวง
กำหนดรู้ตัณหาได้แล้ว[๑] เป็นผู้หมดอาสวะ
เรากล่าวว่า นรชนเหล่านั้นแลชื่อว่า ข้ามห้วงกิเลสได้แล้ว

[๑๐๙๐] (นันทมาณพกราบทูลดังนี้)

ข้าพระองค์ชอบใจพระดำรัสนี้ของพระองค์
ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
ข้าแต่พระโคดม นิพพานที่ปราศจากอุปธิ พระองค์ตรัสไว้ดีแล้ว
นรชนเหล่าใดในโลกนี้ละรูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน
อารมณ์ที่ได้รับรู้ หรือศีลและวัตรได้ทั้งหมด
ทั้งละพิธีหลากหลายทั้งปวง
กำหนดรู้ตัณหาได้แล้ว เป็นผู้หมดอาสวะ
แม้ข้าพระองค์ก็กล่าวว่า นรชนเหล่านั้นชื่อว่า ข้ามห้วงกิเลสได้

นันทมาณวกปัญหาที่ ๗ จบ

๘. เหมกมาณวกปัญหา[๒]
ว่าด้วยปัญหาของเหมกมาณพ

[๑๐๙๑] (เหมกมาณพทูลถามดังนี้)

ก่อนแต่ศาสนาของพระโคดม

---

[๑] **กำหนดรู้ตัณหาได้แล้ว** หมายถึงกำหนดรู้ตัณหาได้ด้วยปริญญา ๓ อย่าง คือ (๑) ญาตปริญญา กำหนด รู้ขั้นรู้จัก คือรู้ว่า นี้คือรูปตัณหาเป็นต้น (๒) ตีรณปริญญา กำหนดรู้ขั้นพิจารณา คือ พิจารณาตัณหา โดยความเป็นของไม่เที่ยง (๓) ปหานปริญญา กำหนดรู้ขั้นละ คือ ละตัณหาให้ได้เด็ดขาด (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๕๑/๒๑๐)

[๒] ดูเทียบ ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๕๓-๕๖/๒๑๗-๒๓๓

อาจารย์เจ้าลัทธิเหล่าใดเคยตอบแก่ข้าพระองค์ว่า
เหตุนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้ จักเป็นอย่างนี้
คำตอบทั้งหมด เป็นคำที่เชื่อสืบต่อกันมา
คำตอบทั้งหมดนั้น มีแต่จะทำให้ตรึกไปต่าง ๆ
ข้าพระองค์จึงไม่ยินดีในคำตอบนั้น

[๑๐๙๒] ข้าแต่พระมุนี บุคคลรู้ชัดธรรมใดแล้ว มีสติ เที่ยวไปอยู่
พึงข้ามตัณหาที่ชื่อว่า วิสัตติกา ในโลกได้
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรม(นั้น)ที่เป็นเครื่องกำจัดตัณหา
แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

[๑๐๙๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

เหมกะ นิพพานบทอันไม่แปรผัน
เครื่องบรรเทาฉันทราคะ
ในปิยรูปทั้งหลายที่เห็น ที่ได้ยิน และที่ได้รับรู้ในโลกนี้

[๑๐๙๔] ชนเหล่าใดมีสติ รู้นิพพานนั้นแล้ว
เห็นธรรม ดับกิเลสได้แล้ว
ชนเหล่านั้นเป็นผู้สงบทุกเมื่อ
เป็นผู้ข้ามตัณหาที่ชื่อว่า วิสัตติกา ในโลกได้แล้ว

เหมกมาณวกปัญหาที่ ๘ จบ

๙. โตเทยยมาณวกปัญหา[๑]

ว่าด้วยปัญหาของโตเทยยมาณพ

[๑๐๙๕] (โตเทยยมาณพทูลถามดังนี้)

กามทั้งหลายไม่อยู่ในบุคคลใด
ตัณหาไม่มีแก่บุคคลใด
และบุคคลใดข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว
วิโมกข์ของบุคคลนั้นเป็นเช่นไร

[๑๐๙๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โตเทยยะ)

กามทั้งหลายไม่อยู่ในบุคคลใด

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๕๗-๖๐/๒๒๖-๒๓๑

ตัณหาไม่มีแก่บุคคลใด
และบุคคลใดข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว
วิโมกข์อื่นของบุคคลนั้นไม่มี

[๑๐๙๗] (โตเทยยมาณพทูลถามดังนี้)

บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่มีความหวัง หรือว่ายังหวังอยู่
บุคคลนั้นเป็นผู้มีปัญญา หรือว่ายังมีความดำริด้วยปัญญา
ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ ข้าพระองค์จะพึงรู้จักพระมุนีได้อย่างไร
ข้าแต่พระองค์ผู้มีสมันตจักขุ
ขอพระองค์โปรดตรัสตอบปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์
ให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด

[๑๐๙๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

บุคคลนั้นเป็นผู้ไม่มีความหวังทั้งไม่หวัง
บุคคลนั้นเป็นผู้มีปัญญา แต่ไม่ดำริด้วยปัญญา
โตเทยยะ บุคคลจงรู้จักบุคคลผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล
ผู้ไม่ข้องในกามและภพว่า เป็นมุนีอย่างนี้

โตเทยยมาณวกปัญหาที่ ๙ จบ

๑๐. กัปปมาณวกปัญหา[๑]
ว่าด้วยปัญหาของกัปปมาณพ

[๑๐๙๙] (กัปปมาณพทูลถามดังนี้)

ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย
ผู้ดำรงอยู่ท่ามกลางสระ[๒]
ผู้ถูกชราและมัจจุราชครอบงำ
ในขณะเกิดห้วงน้ำอันเป็นมหันตภัย
อนึ่ง ขอพระองค์โปรดตรัสบอกที่พึ่ง
โดยวิธีที่ทุกข์นี้จะไม่พึงมีแก่ข้าพระองค์อีก

[๑๑๐๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า กัปปะ)

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๖๑-๖๔/๒๓๔-๒๔๒

[๒] **สระ** ในที่นี้หมายถึงสังสารวัฏ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๐๙๙/๔๔๗)

เราจะบอกที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย
ผู้ดำรงอยู่ท่ามกลางสระ
ผู้ถูกชราและมัจจุราชครอบงำ
ในขณะเกิดห้วงน้ำอันเป็นมหันตภัย
เราจะบอกที่พึ่งแก่เธออีก

[๑๑๐๑] เราเรียกนิพพานซึ่งไม่มีกิเลสเครื่องกังวล
ไม่มีเครื่องยึดมั่นนี้นั้นว่า เป็นที่พึ่งอันไม่มีที่พึ่งอื่นยิ่งกว่า
(เพราะ)นิพพานเป็นที่สิ้นไปแห่งชราและมัจจุราช

[๑๑๐๒] ชนเหล่าใดมีสติ รู้นิพพานนั้นแล้ว
เห็นธรรม ดับกิเลสได้แล้ว
ชนเหล่านั้นก็ไม่ไปตามอำนาจของมาร ไม่ไปบำรุงมาร

กัปปมาณวกปัญหาที่ ๑๐ จบ

๑๑. ชตุกัณณิมาณวกปัญหา[๑]
ว่าด้วยปัญหาของชตุกัณณิมาณพ

[๑๑๐๓] (ชตุกัณณิมาณพทูลถามดังนี้)
ข้าแต่พระวีระ ข้าพระองค์ได้ยินว่า
พระองค์ไม่มีความใคร่กาม ล่วงพ้นห้วงกิเลส
จึงมาเฝ้าเพื่อทูลถามพระองค์ผู้ไม่มีกาม
ข้าแต่พระสหชเนตร[๒] ขอพระองค์โปรดตรัสบอกสันติบท
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรม
อันแท้จริงนั้นแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

[๑๑๐๔] อนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงครอบงำกามทั้งหลายด้วยพระเดช
เคลื่อนไหว(อิริยาบถ)อยู่
เหมือนดวงอาทิตย์มีแสงสว่างส่องแสงปกคลุมทั่วปฐพี
พระองค์ผู้มีพระปัญญาอันไพบูลย์
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเป็นเครื่องละชาติ และชราในโลกนี้
ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้ง แก่ข้าพระองค์ผู้มีปัญญาน้อยด้วยเถิด

---

[๑] ดูเทียบ ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๖๕-๖๙/๒๔๕-๒๕๔

[๒] **พระสหชเนตร** ในที่นี้หมายถึงผู้มีพระเนตร คือพระสัพพัญญุตญาณ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๑๐๓/๔๔๗)

[๑๑๐๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ชตุกัณณิ)

เธอจงกำจัดความติดใจในกามทั้งหลายเสีย
เห็นเนกขัมมะ[๑]โดยความเป็นธรรมเกษมแล้ว
ควรสลัดกิเลสเครื่องกังวลที่ยึดถือ
หรือว่ากิเลสเครื่องกังวลอย่าได้มีแก่เธอ

[๑๑๐๖] เธอจงทำกิเลสที่ปรารภสังขารในส่วนเบื้องต้นให้เหือดแห้งไป
กิเลสเครื่องกังวลที่ปรารภสังขารในส่วนภายหลังอย่าได้มีแก่เธอ
ถ้าเธอจักไม่ถือสังขารในส่วนท่ามกลางไว้
ก็จักเป็นผู้เข้าไปสงบเที่ยวไป

[๑๑๐๗] พราหมณ์ อาสวะทั้งหลายอันเป็นเหตุให้ถึงอำนาจแห่งมัจจุ
ไม่มีแก่บุคคลนั้น ผู้คลายความติดใจในนามรูป
โดยประการทั้งปวง

ชตุกัณณิมาณวกปัญหาที่ ๑๑ จบ

๑๒. ภัทราวุธมาณวกปัญหา[๒]
ว่าด้วยปัญหาของภัทราวุธมาณพ

[๑๑๐๘] (ภัทราวุธมาณพทูลถามดังนี้)

ข้าพระองค์ขอทูลอาราธนาพระองค์
ผู้ละห้วงน้ำคืออาลัยได้ ตัดตัณหาได้
ไม่มีตัณหาเหตุให้หวั่นไหว ทรงละความเพลิดเพลินได้
ข้ามห้วงกิเลสได้ หลุดพ้นแล้ว
ละการกำหนดได้ มีพระปัญญาดี
ชนทั้งหลายครั้นได้ฟังพระดำรัสของพระองค์ผู้นาคะแล้ว
จึงกลับไปจากที่นี้

[๑๑๐๙] ข้าแต่พระวีระ ชนต่าง ๆ จากชนบททั้งหลาย
มาชุมนุมกัน(ในที่นี้)
หวังเป็นอย่างยิ่งที่จะได้ฟังพระดำรัสของพระองค์
ขอพระองค์โปรดตรัสตอบปัญหา

---

[๑] **เนกขัมมะ** ในที่นี้หมายถึงนิพพาน และข้อปฏิบัติที่ให้ถึงนิพพาน (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๑๐๕/๔๔๘)

[๒] ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๗๐-๗๓/๒๕๗-๒๖๕

แก่ชนเหล่านั้นให้แจ่มแจ้งด้วยเถิด
เพราะว่าธรรมนี้พระองค์ทรงรู้ชัดแล้ว

[๑๑๑๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภัทราวุธ)

นรชนควรทำลายเครื่องยึดมั่น[๑]ทั้งปวง
ทั้งชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลาง
เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายเข้าไปยึดถือขันธ์ใด ๆ ในโลก
มารย่อมติดตามสัตว์ เพราะสิ่งที่ยึดถือนั้นนั่นแล

[๑๑๑๑] เพราะเหตุนั้น ภิกษุเมื่อรู้ชัด
เพ่งพิจารณาหมู่สัตว์นี้ผู้ติดอยู่ในบ่วงแห่งมัจจุราช[๒]
ว่าเป็นผู้ข้องอยู่ในเครื่องยึดมั่น
ควรเป็นผู้มีสติ ไม่เข้าไปยึดถือเครื่องกังวลในโลกทั้งปวง

ภัทราวุธมาณวกปัญหาที่ ๑๒ จบ

๑๓. อุทยมาณวกปัญหา[๓]
ว่าด้วยปัญหาของอุทัยมาณพ

[๑๑๑๒] (อุทัยมาณพทูลถามดังนี้)

ข้าพระองค์มีปัญหาที่จะทูลถาม
จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงมีฌาน ปราศจากธุลี
ประทับนั่งอยู่ ผู้ทรงทำกิจสำเร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ
ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอัญญาวิโมกข์[๔]
อันเป็นเครื่องทำลายอวิชชาด้วยเถิด

[๑๑๑๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุทัย)

เราจะบอกอัญญาวิโมกข์
อันเป็นเครื่องละความพอใจในกาม และโทมนัสทั้ง ๒ อย่าง

---

[๑] **ตัณหาเป็นเหตุยึดมั่น** หมายถึงรูปตัณหา คือ ยึดมั่น ถือมั่นในรูปเป็นต้น (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๑๑๐/๔๔๙)

[๒] **บ่วงแห่งมัจจุราช** หมายถึงกิเลส ขันธ์ และอภิสังขาร (ขุ.จู. ไทย) ๓๐/๗๓/๒๖๖)

[๓] ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๗๔-๘๐/๒๖๘-๒๘๒

[๔] **อัญญาวิโมกข์** หมายถึงความหลุดพ้นด้วยอรหัตตผล (องฺ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๓/๑๑๕-๑๑๖) และดู ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๗๔-๗๕/๒๖๘-๒๗๒ ประกอบ

เป็นเครื่องบรรเทาความย่อท้อ
และเป็นเครื่องกั้นความคะนอง

[๑๑๑๔] เราจะบอกอัญญาวิโมกข์ที่บริสุทธิ์
เพราะมีอุเบกขาและสติ
ที่มีธรรมตรรกะเป็นเบื้องต้น
เป็นเครื่องทำลายอวิชชา[๑]

[๑๑๑๕] (อุทัยมาณพทูลถามอีกดังนี้)

สัตว์โลกมีอะไรเป็นเครื่องประกอบไว้
อะไรเล่าเป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น
เพราะละอะไรได้เล่า พระองค์จึงตรัสว่า นิพพาน

[๑๑๑๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

สัตว์โลกมีความเพลิดเพลินเป็นเครื่องประกอบไว้
ความตรึก[๒]เป็นเหตุเที่ยวไปของสัตว์โลกนั้น
เพราะละตัณหาได้ เราจึงเรียกว่า นิพพาน

[๑๑๑๗] (อุทัยมาณพทูลถามอีกดังนี้)

ข้าพระองค์มาเฝ้าเพื่อทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า
สัตว์โลกมีสติเที่ยวไปอยู่อย่างไร วิญญาณจึงดับสนิท
ขอฟังพระดำรัสนั้นของพระองค์

[๑๑๑๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

สัตว์โลกไม่ยินดีเวทนาภายในและภายนอก
มีสติเที่ยวไปอยู่อย่างนี้ วิญญาณ[๓]จึงดับสนิท

อุทยมาณวกปัญหาที่ ๑๓ จบ

---

[๑] ข้อ ๑๑๑๓-๔ ดูเทียบ องฺ.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๑๘๖, ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๗๕-๗๖/๒๗๒-๒๗๗

[๒] **ความตรึก** (วิตก) มี ๙ อย่าง (๑) กามวิตก (ความตรึกในกาม) (๒) พยาบาทวิตก (ความตรึกในพยาบาท) (๓) วิหิงสาวิตก (ความตรึกในความเบียดเบียน) (๔) ญาติวิตก (ความตรึกถึงญาติ) (๕) ชนปทวิตก (ความตรึกถึงชนบท) (๖) อมราวิตก (ความตรึกถึงเทพเจ้า) (๗) ปรานุทยตาปฏิสังยุตตวิตก (ความตรึก ที่ประกอบด้วยความเป็นผู้เอ็นดูผู้อื่น) (๘) ลาภสักการสิโลกปฏิสังยุตตวิตก (ความตรึกที่ประกอบด้วยลาภสักการะและความสรรเสริญ) (๙) อนวัญญัตติปฏิสังยุตตวิตก (ความตรึกที่ประกอบด้วยความไม่ถูก ดูหมิ่น) (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๗๘/๒๗๘-๒๗๙)

[๓] **วิญญาณ** หมายถึงอภิสังขารวิญญาณ (วิญญาณที่เกิดพร้อมกับอภิสังขาร) (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๑๑๘/๔๕๐)

๑๔.โปสาลมาณวกปัญหา[๑]

ว่าด้วยปัญหาของโปสาลมาณพ

[๑๑๑๙] (โปสาลมาณพทูลถามดังนี้)

พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด
ไม่มีตัณหาเหตุให้หวั่นไหว
ตัดความสงสัยได้แล้ว ทรงแสดงอตีตธรรม
ข้าพระองค์มีปัญหาที่จะทูลถาม
จึงมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น
ผู้ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง

[๑๑๒๐] ข้าแต่พระองค์ผู้สักกะ ข้าพระองค์ขอทูลถามถึงญาณ
ของบุคคลผู้ไม่มีรูปสัญญา[๒] ผู้ละรูปกายได้ทั้งหมด
ผู้พิจารณาทั้งภายในและภายนอกเห็นว่าไม่มีอะไร
บุคคลผู้เป็นเช่นนั้น ควรแนะนำอย่างไร

[๑๑๒๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า โปสาละ)

ตถาคตรู้ยิ่งซึ่งวิญญาณัฏฐิติ[๓]ทั้งหมด
รู้จักบุคคลนั้นผู้ดำรงอยู่ ผู้น้อมไปแล้ว
ผู้มีอากิญจัญญายตนสมาบัตินั้นเป็นที่มุ่งหมาย

[๑๑๒๒] บุคคลนั้นรู้กัมมาภิสังขาร[๔]ว่า เป็นเหตุเกิด
แห่งอากิญจัญญายตนสมาบัติ
รู้อรูปราคะว่า มีความเพลิดเพลินเป็นเครื่องผูกไว้
ครั้นรู้กรรมอย่างนี้แล้ว ออกจากสมาบัตินั้น
เห็นแจ้งธรรมที่เกิดในสมาบัตินั้น
ญาณนี้ของพราหมณ์ผู้อยู่จบพรหมจรรย์

---

[๑] ดู ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๓๗-๑๔๐/๓๒-๓๓

[๒] **ผู้ไม่มีรูปสัญญา** หมายถึงผู้ได้อรูปสมาบัติ ๔ (ขู.จู. (ไทย) ๓๐/๘๒/๒๘๗)

[๓] **วิญญาณัฏฐิติ** คือ ภูมิอันเป็นที่ตั้งแห่งวิญญาณ ในที่นี้หมายถึงวิญญาณัฏฐิติ ๔ และวิญญาณัฏฐิติ ๗ (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๘๓/๒๘๙-๒๙๐)

[๔] **กัมมาภิสังขาร** ในที่นี้หมายถึงอาเนญชาภิสังขาร สภาพที่ปรุงแต่งภพอันมั่นคง ไม่หวั่นไหว ได้แก่ กุศล-เจตนาที่เป็นอรูปาวจร ๔ หมายถึง ภาวะจิตที่มั่นคงแน่วแน่ (ขุ.จู.อ. (บาลี) ๘๔/๖๙)

เป็นญาณอันแท้จริง

โปสาลมาณวกปัญหาที่ ๑๔ จบ

๑๕. โมฆราชมาณวกปัญหา[๑]

ว่าด้วยปัญหาของโมฆราชมาณพ

[๑๑๒๓] (โมฆราชมาณพทูลถามดังนี้)

ข้าพระองค์ได้ทูลถามพระองค์ผู้สักกะ ๒ ครั้งแล้ว
พระผู้มีพระภาคผู้มีพระจักษุ มิได้ตรัสตอบแก่ข้าพระองค์
ข้าพระองค์รับทราบมาว่า พระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นเทพฤาษี
(ถ้าผู้ใดถามปัญหา) ถึง ๓ ครั้ง จะตรัสตอบ

[๑๑๒๔] โลกนี้[๒] โลกอื่น[๓] พรหมโลกพร้อมทั้งเทวโลก
ย่อมไม่ทราบชัดความเห็นของพระองค์
ผู้โคตมโคตร ผู้มีพระยศ

[๑๑๒๕] ข้าพระองค์มีปัญหาที่จะทูลถามจึงมาเฝ้าพระองค์
ผู้ทรงมีปกติเห็นธรรมอันงามอย่างนี้
บุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างไร มัจจุราชจึงไม่เห็น

[๑๑๒๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

โมฆราช เธอจงพิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า[๔]
มีสติทุกเมื่อ พึงถอนอัตตานุทิฏฐิ[๕]เสีย
เป็นผู้ข้ามมัจจุราชเสียได้ ด้วยอาการอย่างนี้
บุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างนี้ มัจจุราชจึงไม่เห็น

โมฆราชมาณวกปัญหาที่ ๑๕ จบ

๑๖. ปิงคิยมาณวกปัญหา[๑]

---

[๑] ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๔๑-๑๔๔/๓๓-๓๔

[๒] **โลกนี้** ในที่นี้หมายถึงมนุษยโลก (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๘๖/๓๐๗)

[๓] **โลกอื่น** หมายถึงโลกอื่นทั้งหมด เว้นมนุษยโลก (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๘๖/๓๐๗)

[๔] **พิจารณาเห็นโลกโดยความว่างเปล่า** หมายถึงพิจารณาโลก คือ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปตวิสัย มนุษยโลก เทวโลก ขันธโลก ธาตุโลก อายตนโลก และพรหมโลกด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ (๑) ด้วยการกำหนดเห็นสังขารไม่เป็นไปตามอำนาจ (๒) ด้วยการพิจารณาเห็นสังขารเป็นของว่างเปล่า (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๘๘/๓๐๙-๓๒๐, ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๑๒๖/๔๕๓)

[๕] **อัตตานุทิฏฐิ** หมายถึงสักกายทิฏฐิ (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๑๒๖/๔๕๓)

ว่าด้วยปัญหาของปิงคิยมาณพ

[๑๑๒๗] (ปิงคิยมาณพทูลถามดังนี้)

ข้าพระองค์ชราภาพแล้ว ไม่มีกำลัง
ผิวพรรณไม่ผุดผ่อง นัยน์ตาไม่แจ่มใส หูฟังไม่ชัด
ขอข้าพระองค์อย่าได้เป็นคนหลงเสียหายในระหว่างนี้เลย
ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมที่เป็นเครื่องละชาติและชราในโลกนี้
ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้เถิด

[๑๑๒๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปิงคิยะ)

ชนทั้งหลายเห็นชนอื่นๆ เดือดร้อนอยู่เพราะรูปทั้งหลายแล้ว
ยังประมาทเจ็บปวดเพราะรูปทั้งหลาย
ปิงคิยะ เพราะฉะนั้น เธอจงเป็นผู้ไม่ประมาท
ละรูปเสียให้ได้ เพื่อจะไม่เกิดอีกต่อไป

[๑๑๒๙] (ปิงคิยมาณพทูลถามดังนี้)

ทิศใหญ่ ๔ ทิศน้อย ๔ ทิศเบื้องบน ๑
ทิศเบื้องล่าง ๑ เหล่านี้รวมเป็น ๑๐
สิ่งใด ๆ ในโลกที่พระองค์ไม่ทรงเห็น ไม่ทรงได้ยิน
ไม่ทรงทราบ หรือไม่ทรงรู้แจ้ง มิได้มีเลย
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเป็นเครื่องละชาติและชราในโลกนี้
ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งได้เถิด

[๑๑๓๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ปิงคิยะ)

เธอจงเพ่งพิจารณาหมู่มนุษย์ผู้ถูกตัณหาครอบงำจิต
เกิดความเร่าร้อน ถูกชราครอบงำแล้ว
ปิงคิยะ เพราะฉะนั้น เธอจงเป็นผู้ไม่ประมาท
ละตัณหาเสียให้ได้ เพื่อจะไม่เกิดอีกต่อไป

ปิงคิยมาณวกปัญหาที่ ๑๖ จบ

ปารายนัตถุติคาถา[๒]

ว่าด้วยการสดุดีธรรมเป็นเหตุให้ถึงฝั่ง

---

[๑] ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๔๕-๑๔๘/๓๔-๓๕ และดูรายละเอียดใน ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๘๙-๙๒/๓๒๔-๓๓๒

[๒] ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๔๙-๑๕๕/๓๖-๓๗, ๙๓-๑๐๑/๓๓๓-๓๔๔

พระธรรมสังคาหกาจารย์เมื่อจะสรรเสริญพระธรรมเทศนานี้จึงได้กล่าวไว้ดังนี้

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคาถานี้แล้ว เมื่อประทับอยู่ ณ ปาสาณกเจดีย์ แคว้นมคธ ได้ทรงรับอาราธนากราบทูลหลายครั้งจากพราหมณ์ ๑๖ คน ผู้เป็น ศิษย์ใกล้ชิด ได้ตรัสตอบปัญหาแล้ว ถ้าแม้บุคคลรู้ทั่วถึงอรรถ รู้ทั่วถึงธรรม แห่งปัญหาแต่ละปัญหาแล้วปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักธรรม ก็จะพึงถึงฝั่งแห่งชราและมรณะได้แน่นอน เพราะธรรมเหล่านี้เป็นเหตุให้ถึงฝั่ง เพราะเหตุดังกล่าวมานี้นั้น ธรรมบรรยายนี้จึงชื่อว่า ปารายนะ

[๑๑๓๑] (๑) อชิตะ (๒) ติสสเมตเตยยะ
(๓) ปุณณกะ (๔) เมตตคู
(๕) โธตกะ (๖) อุปสีวะ
(๗) นันทะ (๘) เหมกะ

[๑๑๓๒] (๙) โตเทยยะ (๑๐) กัปปะ
(๑๑) ชตุกัณณิผู้เป็นบัณฑิต (๑๒) ภัทราวุธ (๑๓) อุทัย
(๑๔) โปสาละ (๑๕) โมฆราชผู้มีปัญญา
(๑๖) ปิงคิยะผู้เป็นมหาฤาษี

[๑๑๓๓] พราหมณ์ ๑๖ คนนี้พากันมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า
ผู้ทรงเพียบพร้อมด้วยจรณะ ผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่
เมื่อจะทูลถามปัญหาที่ลุ่มลึก
จึงเข้าไปใกล้เฝ้าพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ

[๑๑๓๔] พระพุทธเจ้า(อันพราหมณ์เหล่านั้น)ทูลถามปัญหาแล้ว
ตรัสตอบปัญหาแก่พราหมณ์เหล่านั้นตามความเป็นจริง
พระพุทธมุนีทรงทำให้พราหมณ์ทั้งหลายพอใจ
ด้วยการตรัสตอบปัญหาทั้งหลาย

[๑๑๓๕] พราหมณ์เหล่านั้น อันพระพุทธเจ้าผู้มีพระจักษุ
ทรงเป็นเผ่าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ทำให้พอใจแล้ว
ได้ประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักพระพุทธเจ้า
ผู้มีพระปัญญาอันประเสริฐ

[๑๑๓๖] การตรัสตอบปัญหาแต่ละปัญหา
ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้วโดยประการใด
ผู้ใดปฏิบัติตามโดยประการนั้น

ผู้นั้นพึงจากที่มิใช่ฝั่ง[๑]ไปถึงฝั่ง[๒]ได้

[๑๑๓๗] บุคคลเมื่อเจริญมรรคอันสูงสุด
จะพึงจากที่มิใช่ฝั่งไปถึงฝั่งได้
(เพราะ)มรรคนั้น(เป็นไป)เพื่อให้ถึงฝั่ง
เพราะฉะนั้น มรรคนั้นจึงชื่อว่า ปารายนะ

ปารายนานุคีติคาถา[๓]
ว่าด้วยเพลงขับตามธรรมเป็นเหตุให้ถึงฝั่ง

[๑๑๓๘] (ท่านพระปิงคิยะกล่าวแก่พราหมณ์พาวรีท่ามกลางชุมชนดังนี้)
อาตมภาพจักกล่าวบทขับที่เป็นเหตุให้ถึงฝั่ง
ตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้
พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ปราศจากมลทิน
พระปัญญาอันไพบูลย์ ปราศจากกาม
ทรงไร้กิเลสดังป่า ผู้เป็นนาคะ
ทรงเห็นอย่างใดก็ตรัสบอกอย่างนั้น
จะพึงตรัสคำเท็จเพราะเหตุแห่งอะไรเล่า

[๑๑๓๙] อาตมภาพจักกล่าวถ้อยคำที่ประกอบด้วยคำสรรเสริญ
พระผู้มีพระภาคผู้ทรงละมลทินและโมหะได้แล้ว
ผู้ทรงละความถือตัวและความลบหลู่ได้ ณ บัดนี้

[๑๑๔๐] ท่านพราหมณาจารย์ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า
ทรงเป็นผู้กำจัดความมืด มีสมันตจักขุ
ทรงถึงที่สุดโลก ทรงล่วงภพได้ทั้งหมด
ไม่มีอาสวะ ทรงละทุกข์ทั้งปวงได้แล้ว
ทรงมีชื่อตามความจริง อาตมภาพได้เข้าเฝ้ามาแล้ว

[๑๑๔๑] นกพึงละป่าเล็กแล้วมาอาศัยป่าใหญ่ที่มีผลไม้มาก ฉันใด
อาตมภาพก็ฉันนั้น ละคณาจารย์ผู้มีทัสสนะแคบ[๔]

---

[๑] **ที่มิใช่ฝั่ง** หมายถึงกิเลส ขันธ์ และอภิสังขาร (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๐๐/๓๔๔)

[๒] **ฝั่ง** หมายถึงอมตนิพพาน (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๐๐/๓๔๓)

[๓] ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๕๖-๑๗๔/๓๘-๔๒

[๔] **ทัสสนะแคบ** ในที่นี้หมายถึงมีปัญญาน้อย (ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๑๑๔๑/๔๕๖)

ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค
เหมือนหงส์โผลงสู่สระใหญ่ ฉะนั้น

[๑๑๔๒] ก่อนแต่ศาสนาของพระโคดม
อาจารย์เจ้าลัทธิเหล่าใดเคยตอบแก่อาตมภาพว่า
เหตุนี้ได้เป็นมาแล้วอย่างนี้ จักเป็นอย่างนี้
คำตอบทั้งหมดนั้น เป็นคำที่เชื่อสืบต่อกันมา
คำตอบทั้งหมดนั้นมีแต่จะทำให้ตรึกไปต่าง ๆ
(อาตมภาพจึงไม่ยินดียิ่งในคำตอบนั้น)

[๑๑๔๓] พระโคดมทรงเป็นเอกบุรุษ ประทับนั่ง
ทำลายความมืดอยู่ ทรงรุ่งเรือง ทรงแผ่รัศมี
พระโคดมผู้มีพระญาณอันไพบูลย์
พระโคดมผู้มีพระปัญญาอันไพบูลย์

[๑๑๔๔] ธรรมใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบได้
พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดทรงแสดงธรรม
ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่จำกัดกาล
เป็นที่สิ้นตัณหา ไม่มีอันตรายแก่อาตมภาพ

[๑๑๔๕] (พราหมณ์พาวรีกล่าวกับท่านพระปิงคิยะดังนี้)
ท่านปิงคิยะ เพราะเหตุไรหนอ
ท่านจึงอยู่ปราศจากพระโคดมพระองค์นั้น
ผู้มีพระญาณอันไพบูลย์ ผู้มีพระปัญญาอันไพบูลย์ สิ้นกาลชั่วครู่

[๑๑๔๖] ธรรมใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบได้
พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดทรงแสดงธรรม
ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่จำกัดกาล
เป็นที่สิ้นตัณหา ไม่มีอันตรายแก่ท่าน

[๑๑๔๗] (ท่านพระปิงคิยะกล่าวดังนี้)
ท่านพราหมณ์ อาตมภาพ
มิได้อยู่ปราศจากพระโคดมพระองค์นั้น
ผู้มีพระญาณอันไพบูลย์
ผู้มีพระปัญญาอันไพบูลย์ สิ้นกาลชั่วครู่

[๑๑๔๘] ธรรมใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบได้
พระผู้มีพระภาคพระองค์ใดทรงแสดงธรรม
ที่บุคคลเห็นได้เอง ไม่จำกัดกาล
เป็นที่สิ้นตัณหา ไม่มีอันตรายแก่อาตมภาพ

[๑๑๔๙] ท่านพราหมณ์ อาตมภาพไม่ประมาททั้งกลางคืนและกลางวัน
เห็นพระโคดมพุทธเจ้าพระองค์นั้นด้วยใจเหมือนเห็นด้วยตา
อาตมภาพนอบน้อมพระองค์อยู่ตลอดราตรี
อาตมภาพเข้าใจความไม่อยู่ปราศจากพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น

[๑๑๕๐] ธรรมเหล่านี้ คือ สัทธา ปีติ มนะ และสติ
ย่อมไม่หายไปจากศาสนาของพระโคดมพุทธเจ้า
พระโคดมผู้มีพระปัญญาอันไพบูลย์ เสด็จไปสู่ทิศใด ๆ
อาตมภาพเป็นผู้น้อมไปทางทิศนั้น ๆ นั่นแล

[๑๑๕๑] อาตมภาพชราแล้ว มีกำลังและเรี่ยวแรงน้อย
เพราะเหตุนั้นแล ร่างกายจึงไปในสถานที่
ที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ไม่ได้
แต่อาตมภาพไปเฝ้าพระองค์เป็นนิตย์ โดยการไปด้วยความดำริ
ท่านพราหมณ์ เพราะว่าใจของอาตมภาพเกาะเกี่ยวอยู่กับสถานที่
ที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่นั้น

[๑๑๕๒] อาตมภาพนอนดิ้นรนอยู่ในเปือกตม[๑]
ลอยจากเกาะหนึ่งไปสู่อีกเกาะหนึ่ง[๒]
ครั้นต่อมา อาตมภาพได้เฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ผู้ทรงข้ามโอฆะได้แล้ว ไม่มีอาสวะ

[๑๑๕๓] (พระผู้มีพระภาคเสด็จมาตรัสดังนี้)
วักกลิ ภัทราวุธ และอาฬวิโคดม
เป็นผู้มีศรัทธาน้อมไปแล้ว ฉันใด

---

[๑] **เปือกตม** ในที่นี้หมายถึงกาม (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๑๖/๓๘๐)

[๒] **ลอยจากเกาะหนึ่งไปสู่เกาะหนึ่ง** หมายถึงละจากคำสอนของศาสดาหนึ่งไปหาคำสอนของศาสดาหนึ่ง (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๑๖/๓๘๒)

แม้เธอก็จงปล่อยวางศรัทธา ฉันนั้นเหมือนกัน
ปิงคิยะ เธอจักถึงฝั่งโน้น(ฝั่งตรงข้าม)แห่งบ่วงมัจจุราช

[๑๑๕๔] (ท่านพระปิงคิยะกราบทูลดังนี้)

ข้าพระองค์นี้ฟังพระดำรัสของพระมุนีแล้วเลื่อมใสอย่างยิ่ง
พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีกิเลสเครื่องปิดบังอันเปิดแล้ว
ไม่ทรงมีกิเลสดุจตะปูตรึงใจ ทรงมีปฏิภาณ

[๑๑๕๕] พระผู้มีพระภาคทรงรู้ชัดอธิเทพ[๑]
ทรงรู้ธรรมที่ทำความเป็นอธิเทพของพระองค์และของคนอื่นทั้งปวง
ผู้ทำส่วนสุดแห่งปัญหาทั้งหลาย
เพื่อเหล่าชนผู้มีความสงสัยให้กลับรู้ได้

[๑๑๕๖] สภาวะใดไม่มีอะไร ๆ ที่ไหนเปรียบได้
สภาวะนั้นอันอะไรนำไปมิได้ ไม่กำเริบ
ข้าพระองค์จักถึงสภาวะนั้นแน่แท้
ความสงสัยในสภาวะนั้นไม่มีแก่ข้าพระองค์
ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า
เป็นผู้มีจิตน้อมไปในสภาวะนั้นแล้ว ด้วยประการฉะนี้แล

ปารายนวรรคที่ ๕ จบ

สุตตุททานคาถา

สรุปคาถาที่มีในสุตตนิบาต

(๑-๒) ในวรรคที่ ๑ มี

๑.	อุรคสูตร	๒.	ธนิยสูตร	๓.	ขัคควิสาณสูตร
๔.	กสิภารทวาชสูตร	๕.	จุนทสูตร	๖.	ปราภวสูตร
๗.	วสลสูตร	๘.	เมตตสูตร	๙.	เหมวตสูตร
๑๐.	อาฬวกสูตร	๑๑.	วิชยสูตร	๑๒.	มุนิสูตร

รวมเรื่องพระสูตรในวรรคที่ ๑ นี้ที่มีเนื้อความประเสริฐสุดได้ ๑๒ สูตร พระผู้มีพระภาคผู้ทรงมีพระจักษุทรงปราศจากมลทิน ทรงจำแนกแสดงไว้ดีแล้ว บัณฑิตทั้งหลายต่างสดับกันมาว่า อุรควรรค

---

[๑] **อธิเทพ** หมายถึงเทพ ๓ จำพวก คือ (๑) สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา พระราชกุมาร พระราชเทวี (๒) อุปัตติเทพ เทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เทวดาชั้นจาตุมหาราช เป็นต้น (๓) วิสุทธิเทพ เทวดาโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่ พระตถาคต สาวกของพระตถาคต พระอรหันตขีณาสพ พระปัจเจกพุทธเจ้า (ขุ.จู. (ไทย) ๓๐/๑๑๙/๓๘๗-๓๘๘)

(๓-๔) ในวรรคที่ ๒ มี

๑.	รตนสูตร	๒.	อามคันธสูตร	๓.	หิริสูตร
๔.	มงคลสูตร	๕.	สูจิโลมสูตร	๖.	ธัมมจริยสูตร
๗.	พราหมณธัมมิกสูตร	๘.	นาวาสูตร	๙.	กิงสีลสูตร
๑๐.	อุฏฐานสูตร	๑๑.	ราหุลสูตร	๑๒.	วังคีสสูตร
๑๓.	สัมมาปริพพาชนียสูตร	๑๔.	ธัมมิกสูตร		

รวมเรื่องพระสูตรในวรรคที่ ๒ นี้ ได้ ๑๔ สูตร พระผู้มีพระภาคทรงจำแนกไว้ ดีแล้ว บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า จูฬวรรค

(๕-๖) ในวรรคที่ ๓ มี

๑.	ปัพพัชชาสูตร	๒.	ปธานสูตร
๓.	สุภาสิตสูตร	๔.	สุนทริกภารทวาชสูตร
๕.	มาฆสูตร	๖.	สภิยสูตร
๗.	เสลสูตร	๘.	สัลลสูตร
๙.	วาเสฏฐสูตร	๑๐.	โกกาลิกสูตร
๑๑.	นาลกสูตร	๑๒.	ทวยตานุปัสสนาสูตร

รวมเรื่องพระสูตรที่มีในวรรคที่ ๓ นี้ ได้ ๑๒ สูตร พระผู้มีพระภาคทรงจำแนกไว้ ดีแล้ว บัณฑิตทั้งหลายต่างสดับกันมาว่า มหาวรรค

(๗-๘) ในวรรคที่ ๔ มี

๑.	กามสูตร	๒.	คุหัฏฐกสูตร
๓.	ทุฏฐัฏฐกสูตร	๔.	สุทธัฏฐกสูตร
๕.	ปรมัฏฐกสูตร	๖.	ชราสูตร
๗.	ติสสเมตเตยยสูตร	๘.	ปสูรสูตร
๙.	มาคันทิยสูตร	๑๐.	ปุราเภทสูตร
๑๑.	กลหวิวาทสูตร	๑๒.	จูฬวิยูหสูตร
๑๓.	มหาวิยูหสูตร	๑๔.	ตุวฏกสูตร
๑๕.	อัตตทัณฑสูตร	๑๖.	สารีปุตตสูตร

รวมเรื่องพระสูตรที่มีในวรรคที่ ๔ นี้ ได้ ๑๖ สูตร พระผู้มีพระภาคทรงจำแนกไว้ดีแล้ว บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า อัฏฐกวรรค

(๙) พระผู้มีพระภาคผู้ประเสริฐสุดในคณะ

ประทับอยู่ ณ ปาสาณกเจดีย์ที่ประเสริฐซึ่งตกแต่งไว้อย่างดี
ในมคธชนบทอันน่ารื่นรมย์ มีภูมิประเทศสวยงาม
เป็นที่อยู่อาศัยของบุคคลที่เคยสร้างบุญไว้

(๑๐) ทราบว่า พระผู้มีพระภาคอันพราหมณ์ผู้เป็นมาณพ ๑๖ คน
กราบทูลถามแล้ว ได้ทรงประกาศประทานธรรม
แก่ชนทั้ง ๒ พวกที่มาประชุมกันแน่นขนัด ณ ปาสาณกเจดีย์
กินเนื้อที่ประมาณ ๑๒ โยชน์ เพราะการถามโสฬสปัญหา

(๑๑) พระผู้มีพระภาคผู้ทรงชนะมาร
ผู้เลิศกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ได้ทรงแสดงธรรมที่ประกาศอรรถ บริบูรณ์ด้วยพยัญชนะ
เป็นบ่อเกิดแห่งความเกษมอย่างยิ่ง
เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลก
พระผู้มีพระภาคผู้เลิศกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ได้ทรงแสดงพระสูตรที่ประเสริฐอันหลากหลายด้วยธรรมจำนวนมาก
ซึ่งเป็นเหตุให้ปลดเปลื้องกิเลสทั้งปวง

(๑๒) พระผู้มีพระภาคผู้เลิศกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ได้ทรงแสดงพระสูตรที่ประเสริฐอันประกอบด้วยบทแห่งพยัญชนะและอรรถ
มีการเปรียบเทียบที่หมายรู้ด้วยอักขระซึ่งแน่นอน
เป็นส่วนทำวิจารณญาณของชาวโลกให้แจ่มแจ้ง

(๑๓) พระผู้มีพระภาคผู้เลิศกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ได้ทรงแสดงพระสูตรที่ประเสริฐอันไม่มีมลทิน
เพราะมลทินคือราคะ โทสะ โมหะ
เป็นส่วนแห่งธรรมที่ปราศจากมลทิน
เป็นส่วนทำวิจารณญาณของชาวโลกให้แจ่มแจ้ง

(๑๔) พระผู้มีพระภาคผู้เลิศกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ได้ทรงแสดงพระสูตรที่ประเสริฐ อันไม่มีมลทิน
เพราะมลทินคือกิเลส มลทินคือทุจริต
เป็นส่วนแห่งธรรมที่ปราศจากมลทิน
เป็นส่วนทำวิจารณญาณของชาวโลกให้แจ่มแจ้ง

(๑๕) พระผู้มีพระภาคผู้เลิศกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ได้ทรงแสดงพระสูตรที่ประเสริฐเป็นเหตุปลดเปลื้องอาสวะ
กิเลสเป็นเครื่องผูกพัน และกิเลสเป็นเครื่องประกอบ
เป็นเหตุปลดเปลื้องนิวรณ์และมลทินทั้ง ๓ ของชาวโลกนั้น

(๑๖) พระผู้มีพระภาคผู้เลิศกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ได้ทรงแสดงพระสูตรที่ประเสริฐซึ่งหามลทินไม่ได้
เป็นเครื่องบรรเทาความเศร้าหมองทุกอย่าง
เป็นเครื่องคลายความกำหนัด ไม่มีความหวั่นไหว
หมดความเศร้าโศก เป็นธรรมสงบ ประณีต และรู้เห็นได้ยาก

(๑๗) พระผู้มีพระภาคผู้เลิศกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ได้ทรงแสดงพระสูตรที่ประเสริฐซึ่งหักรานราคะและโทสะให้สงบ
เป็นเครื่องตัด เป็นเครื่องต้านทาน
และเป็นเครื่องพ้นกำเนิด ทุคติ วิญญาณ ๕
และความยินดีที่มีตัณหาเป็นพื้นฐาน

(๑๘) พระผู้มีพระภาคผู้เลิศกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ได้ทรงแสดงพระสูตรที่ประเสริฐอันลึกซึ้ง
รู้เห็นได้ยาก และละเอียดอ่อน
มีอรรถอันลุ่มลึกซึ่งรู้ได้เฉพาะบัณฑิต
เป็นส่วนทำวิจารณญาณของชาวโลกให้แจ่มแจ้ง

(๑๙) พระผู้มีพระภาคผู้เลิศกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ได้ทรงแสดงพระสูตรที่ประเสริฐ
ดุจดอกไม้เครื่องประดับที่คงทน ๙ ชนิด
อันจำแนกอินทรีย์ ฌาน และวิโมกข์ อันมรรคมีองค์ ๘
เป็นยานเครื่องนำไปอย่างประเสริฐ

(๒๐) พระผู้มีพระภาค ผู้เลิศกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ได้ทรงแสดงพระสูตรที่ประเสริฐซึ่งปราศจากมลทิน
บริสุทธิ์เปรียบเหมือนดวงจันทร์
วิจิตรด้วยรัตนะ เปรียบเหมือนห้วงน้ำ
เสมอด้วยดอกไม้ มีเดชเปรียบดังดวงอาทิตย์

(๒๑) พระผู้มีพระภาคผู้เลิศกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ได้ทรงแสดงพระสูตรที่ประเสริฐ ปลอดโปร่ง เกษม
ให้ความสุข ฉ่ำเย็น สงบ
เป็นเครื่องต้านทานมัจจุราชอย่างยิ่ง มีประโยชน์อย่างสูง
เป็นเหตุให้ชาวโลกนั้นรู้แจ้งเห็นจริงซึ่งสภาวธรรมที่ดับกิเลสได้แล้ว

สุตตนิบาต จบ